

ચુકશ્રીનયસુન્દરપ્રણીત— કાવ્યસંગ્રહ.

સંપાદક અને સંશોધક,
હવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

શ્રી ૬૫૨૬ લાલભાઈ-જૈન પુસ્તકોદ્ધાર-અન્યાંક: ૪૩.

(જૈન-ગૂર્જર સાહિત્યોદ્ધાર-અન્યાંક: ૬.)

શ્રીઆનન્દ- કાવ્યમહોદધિ.

(પ્રાચીન-જૈનકાવ્યસંગ્રહ.)

મૌક્તિક કુંડ.

સંગ્રાહક અને સંશોધક,
જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

પ્રકાશક,
શ્રી ૬૫૨૬ લાલભાઈ જૈન પુ. ફંડ માટે,
નગીનભાઈ ઘેસાભાઈ ઝવેરી. સુબાઈ.

સર્વ હક ફાળા કાર્યવાહકોને અધીન છે.

વીરાત ૨૪૪૪.

વિક્રમ ૧૯૭૪.

ક્રાઇસ્ટ ૧૯૧૮.

આવૃત્તિ ૧લી.

પ્રતિ ૧૦૦૦.

વેતન રૂ. ૦-૧૨-૦

Published at the Office of
Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhar Fund,
426 Javeri Bazar Bombay,
BY
Naginbhai Ghelabhai Javeri.

Printed by
PARIKH DEVIDAS CHHAGANLAL,
AT
THE "DIAMAND JUBILEE" PRINTING PRESS-AHMEDABAD.

THE ANAND - KAVYA - MAHODADHI.

(A Collection of Old Gujarati Poems)

PART VI.

COLLECTED AND EDITED BY

Jivanchand Sakerchand Javeri

PUBLISHED BY

Naginbhai Ghelabhai Javeri,

a trustee.

SOLD BY

The Librarian

Sheth Devchand Lalbhai J. P. Fund.

O/o. Sheth Devchand Lalbhai Dharmashala,
Badekha Chakla, Gopipura-SURAT.

(All rights reserved by the Trustees of the fund.)

1918.

Re. 0-12-0

કાવ્યસાગરમાં વિહરી, કલ્પલોલોમાં પહોંચી,
 સરનેહ અનેક મૌકિતક એકત્ર કરી, માળા ગુંથી,
 સજ્જનકંઠ માટે તૈયાર કરી. પણ, માળાને પરિ-
 પૂર્ણરીતે કંઠમાં સજી અન્યોને આકર્ષવા, એ
 કર્તાવ્ય રસપ્રજ્ઞોનું જ છે. જેમ કમળને-કાવ્યને
 વિકસિત-પ્રકાશમાં આણવાનું કાર્ય તો સૂર્યનું-
 મુગ્ધનોનું-પંડિતોનું જ છે. વારિ-કવિ કે સગ્રાહક
 તો માત્ર કમલ-કવિતાનો પોષ-ઉત્પાદ કે સંગ્રહ
 જ કરી શકે છે !

જીવન.

અમારા અંક ૧૪ માં "આનંદ કાવ્ય મદ્રોદયિ મૌકિતક
 પરેશુ" કુંભારી કલિકાના મગધારી કેળવણી ખાતાએ મેકન્ટરી રકૂવ
 લાયકેરી માટે મંજૂર કર્યું છે.

વાકિયુંકો ગોધૂમનો રોટલો, હુધિતપણું તો જાયજી;
કથામૃતને પીવું પ્રીતે, અમૃત પીતાં કુણુ ધરાયજી!

નળાખ્યાને કવિ ભાલાણુ.

સાંગોપાંગ મુરંગ બ્યંગ અતિશે ધારો ગિરા શુર્જરી,
પાદેપાદ રસાળ ભૂપણુવતી યાઓ સખિ ઉપરી;
જે ગિર્વાણુગિરા ગણાય ગણુતાં તે સ્થાન એ લ્યો વરી,
યાઓ શ્રેષ્ઠ સહુ સખિજનથડી એ આશા પૂરો હરિ!

ભટ્ટ પ્રેમાનન્દ.

ક્રમકોષ્ટક.

વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧ સ્મરણુપત્રિકા.
૨ મુખ્યબંધ.	૧૧
૩ ઉપોદ્ધાત.....કી. પી. દેરાસરી.	૧૭
૪ કવિવર નયસુન્દર તથા—
૫ રૂપચંદ કુંવર સાર.....મો. દ. દેશાદિ.	૧
૧-રૂપચંદ કુંવરરાસ.	૧
૨-નળદમયંતીરાસ... ..	૧૭૧
૩-સત્વંજયકિદારાસ.	૪૩૭
પૂર્વશ્લો મૌકિતકો માટે વિચારો.	૪૫૧
સૂચીપત્ર.	૪૭૭
સન્પૂર્ણ... ..	૪૮૦

સ્મરણપત્રિકા.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર રણુજીતરામ વાવાભાઈ
મહેતાની જૈનઐતિહાસિક અને કાવ્યસાહિત્ય તરફ
સમાનભાવવાળી પ્રીતિને લીધે એમના સરખા ગૂજ-
રાતની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ સંબંધી નિરંતર ચિંતન કર-
નાર એક પરમ ઉત્સાહી નિપુણ વિદ્વાનની સલાહ
અને ઉત્તમ માર્ગસૂચનનો દુર્લભ લાભ અમને મળતો
હતો, તે માટે અમારી કૃતજ્ઞતાની એધાણી તરીકે આ
છઠ્ઠા મૌકિક જોડે, આવી નિરભિમાની અને ઉચ્ચ
આશયોવાળી વ્યક્તિત્વનામ જોડી અમે સાર્થક
થઈએ છીએ.

જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

સંગ્રાહક અને સંપાદક.

મુલવંધ.

અમારા તરફથી અત્યાર સુધીમાં સંસ્કૃત, માગધી, અંગ્રેજી, અને આવા કાવ્યોના ગૂઝરાતી અન્યો પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, કે જે પ્રયાસવડે આ અન્યને અમો તરફથી ગહાર પડતા અન્યોમાં “અન્યાંક ઇડમા” (જેન ગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધારે અન્યાંક કહ્યા) તરીકે પ્રસિદ્ધ કરી પ્રજા સન્મુખ મૂકવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

આગમવાચનાદાતા, આગમોદ્ધારક, સાક્ષરચિરોમણિ પંન્યાસ શ્રીઆણંદસાગરગણિના ઉપદેશથી આ ઇંડ ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી તેઓનું નામ ચિરંજીવ રહે, એવા ઇરાદાસહ આવા કાવ્યોના અંગ્રહનું નામ “શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ” રાખવામાં આવ્યું છે.

આમાં આવેલાં જૂદા જૂદા રાસાઓની અસલ મૂલ્ય પ્રતિયો આપવા માટે નીચે દર્શાવેલી વ્યક્તિયોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

રૂપચંદ કુંવરની પ્રતો માટે—

બાળશક્ત્યારી આચાર્યશ્રી વિજયકમળસૂરિ અને અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ હોદ્દાના ઉપાધ્યયના પુસ્તકાંગ્રહના કાર્યવાહકોનો.

નગદમયંતીની પ્રતો માટે—

બાળશક્ત્યારી આચાર્યશ્રી વિજયકમળસૂરિ, હોદ્દાના ઉપાધ્યયના અંગ્રહના કાર્યવાહકોનો, અને મુરત ગોપીપુરાના શ્રીમન્મોહનલાલજી જેનશનઅંગ્રહના કાર્યકર શ્રીકે.કે.કે.રચંદ નગીનચંદ જોડેરીનો.

શ્રીચમુંદવદ્ધારણ,—પૂર્વે ઉપાયેલી એક પ્રતિદ્ધિ ઉપરથી લેવામાં આવ્યો છે.

પુરો જોડે કાર્યમાં મદદ કરવા માટે સામ્યચિત્ત જેનાચાર્ય મોગનિશ શ્રીબુદ્ધિસાગરસૂરિ, આચાર્ય શ્રીકૃપાચંદ્રસૂરિ, પ્રેમિસર આનંદચંદ્ર આપુભાઈ કુવ, પાપસાઈ કેવળચંદ સાહ અને પુરોદિત પુર્ણચંદ અગરવલ્લભ સર્માનો ગહાર માનું છું.

સાક્ષરશ્રી ડાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ દેરાસરી Bar-at-Low
અને રા. રા. મોહનલાલ દ્વિવેંદ દેશાઈ B. A. LL. B. નો,
ગ્રન્થની શોભામાં વધારો કરનારા ઉપોદ્ધાત અને કવિવર નયસુંદરજીતું
ચરિત્ર તથા રૂપચંદ્ર કુંવરનો સાર નામના લેખો લખી મોકલવા માટે
ખરેખર આભારી થયો છું.

દિલગીરીસહ લખવું પડે છે કે, ફંડના કાર્યવાહકોમાંથી શેઠ
કેશરીચંદ્ર રૂપચંદ્ર ઝવેરીન, ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૧૬ માં, કેટલાક
અનિવાર્ય કારણોને વશ થઈ ત્રસ્ટીપણામાંથી મુક્ત થવું પડ્યું છે.

સાક્ષરશ્રી દેરાસરી ઉપોદ્ધાતના અંતમાં જણાવે છે કે “ (૧)
કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાંતર રદ ગણીને તે ખદલ નવાં મૂક્યાં છે
અને (૨) કેટલીક જગોએ તો જૂનાં રૂપ હતાં તે સુધારવાની છૂટ
લીધી છે ” ઇત્યાદિ.

આમાં (૨)જી વાત કેટલેક અંશે સાચી છે. કારણકે કેટલેક
ઠેકાણે જૂનાં રૂપોજ આપવામાં આવ્યાં છે અને કેટલેક ઠેકાણે સુધાર-
ીને નવા પણ આપવામાં આવ્યાં છે, જે રાસ વાચતાં સહેલાઈથી
સમજાઈ જાય તેવું છે. આમ થવામાં બે કારણો છે. પ્રથમ જુદે જુદે
હાથે સુધારવામાં આવ્યા અને પ્રેસકોપી કરનારે કેટલેક ઠેકાણે કોપી
નવી ઢબથી બનાવી દીધી, તેમજ ડહેલાની પ્રતો ઉપરથી કોપી
કરવામાં આવી, તે પ્રતો પાછી આપતાં પાછી ત્યાંથી પાછી મળવામાં
ડહેલાના ઉપાશ્રયના બારણા કાર્યવાહકોમાં અંદર અંદર કાંઈ ભિન્નતા
ઉત્પન્ન થવાથી બંધ થઈ ગયા. આથી અન્ય પ્રતો સાથે રાખી પ્રથમ
વખતે કામ લેવાથી આવો કમ ઉપસ્થિત થયો.

પરંતુ (૧)લી વાત જે “ કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાંતર રદ
ગણીને તે ખદલ નવાં મૂક્યાં છે ” તેમ સાક્ષરશ્રી લખે છે પરંતુ તેમ
જરા પણ કરવામાં આવ્યું નથી. માત્ર ઉપર જણાવેલી ગડબડ થવાથી
કેટલેક સામાન્ય ફેરફાર થઈ ગયો છે જે આ સાથે ઉદાહરણો આપી

જતાવું છું. આથી વાંચકોને સમજી શકાશે કે કેવા પ્રકારનો દેશ્વર ન હોય છે-થયો છે.

આ વિના પ્રાચીન ગૂઝરાતી ગ્રન્થો માટે આપણા ગૂર્જરસાક્ષરોમાં બે પ્રકારના મતો પડેલાં છે, અને તેમાંથી સામાન્ય વાંચકો પોત-પોતાને અનુકૂળ આવતાં ગમે તે મતમાં બગી જાય છે. આથી અમે દરેક વાંચકવર્ગને અનુકૂળ ખોરાક તો પૂરો શી રીતે પાડી શકીએ એ વાત વાંચકોએ સક્ષ બહાર કાઢવી જોઈએ નહિ.

(૧) એક મત એવા પ્રકારનો છે કે પ્રાચીન પ્રતોમાં જે પ્રમાણે સખ્યું દોય તેજ પ્રમાણે છાપવું-છપાવવું અને (૨) બીજો એવો છે કે તેને સુધારી દરેક સામાન્યવર્ગ પણ વાંચે તેવી રીતે ચાલુ રૂપોમાં છપાવવું. આ બેમાંથી અમે કોને રાજી કરી શકીએ ? અર્થાત્ બંનેને તો નજી કરી શકીએ !

મુદ્રપ્રતિમાં એક પાદ દોય અને બીજી પ્રતિયોમાં બીજા પાદ દોય તેનાં ઉદાહરણો.—મોટા જામના પાદભેદો નીચે દીપમાં આપ્યા છે પરંતુ સામાન્ય પાદભેદો જોડેજ () આવા દાંમમાં દર્શાવ્યા છે. આમાં બીજાં દરજ્જામાં આપ્યા છે તે મુદ્રપ્રતિના અને દાંમમાં આપ્યા છે તે અન્ય પ્રતિના સમજવા.

પાનું. શ્લોકાર્થ. પદ.

૬૧૯	૪૯	૪	બરવાર મળે કિંમ (કિંમ) છાંટી ?
	૫૨	૪	દવું પવિત્ર મુજ (અમ્મલ) ગાજ.
૧૩૦	૧૪	૪	મત કાજુ લલે (મદ) રો પ.એ.
	૧૫	૩	મુલિ (મિલિ) વ્દેવગ્ગે નજ કેરી,
૬૩૩	૨૦	૩	લખિમી પાંખી કલ ન વાંચી (વાંચી),
૧૫૧	૪૯	૨	તે જલ્દી વધે સદ્ધર્મ (સદ્ધર્મ):
૩૫૨	૮૪	૨	દવું (પાનું) કાજ ન મ.ગ.
૩૫૩	૮૬	૨	લખનાં બલ (લિ) અવિચાર:

પાતું. ચોપાઈ. પદ.

૩૮૦	૧૦૦	૩	સા પ્રતિ (પ્રાપતિ) વિણ તે મુણજે મુંદરિ,
	૧૦૧	૪	તો (તુમ્હ) સધળીં પરિ દાવ્યાં.
	અંતભાગમાં		નલચરિત્રે (નલોપાખ્યાને)
			સાંહિલ્યમુદ્દેવ (દિન)
૩૮૪	૩૫	૨	પ્રભાતિ વીહવા (વીવાહ) કાળ;
	૩૬	૧	ધતિ મંત્રણું (મંત્રણ).....,
૩૯૨	૧૦૦	૩	અંગિત નર્મ (મર્મ) વચને કરી,
૪૦૧	૧૮૫	૪	લહિસ્યે તે (જે) સસનેહજી!
૪૦૪	૨૮	૩	માત (પિતા) બ્રાતા પતિ જોધ,

મૂલપ્રતિમાં જે પાઠ વા શબ્દ ન હોય અને ખીજી પ્રતિયોમાં હોય તેનાં ઉદાહરણો.—એ શબ્દો કૌંસ () માં આપવામાં આવ્યા છે, પરંતુ અત્રે કૌંસમાં બ્લેક ટાઇપમાં દેખાડ્યાં છે.

પાતું. ચોપાઈ. પદ.

૩૭૬	૫૪	૧	ભીમરાય સુત (સ્તુ) છે વિજયી,
૩૭૮	૮૩	૧	હવે વળી (તસ) દરશન દેખશું,
૩૮૨	૧૪	૧	પ્રિયગુચંજરી માતાયે (ધરસી),
૩૮૫	૪૫	૩	મનમાંહિ (અતિ) અસમંજસ જાણી,
૩૯૧	૯૩	૩	સો પણિ અતિ વિસ્મિત (મનિ) હુહ,
૩૯૨	૧૦૮	૪	(વળી) ધણું ધરે નલ-નારી.
૩૯૪	૧૧૯	૧	જંખુ (દિપ) માંહિં જિમ ખીલુ,
૩૯૯	૧૬૨	૪	નિજ કુટુંબનિં (તિ) નડીકજી.
૪૦૦	૧૭૭	૩	દમયંતી (એ) સતીશિરોમણી,
૪૦૪	૨૪	૨	રખે કરો (એ) અનુસય કદા;
૪૧૧	૯૮	૪	અતિ આદરિ મનસ્થું (મિં).... ૦
૪૧૫	૧૨૯	૩	રાજભાર (સિરિ) દેઈ શ્રુતશીલ,

આ મૌકિતક મંપૂર્ણ છપાઈ તૈયાર થઈ ગયા પછી શ્રીનળ-
દમયંતીરાસની એક ચોથી પ્રતિ, સાહિત્યપ્રેમી શ્રીમાન્મુનિ શ્રીજિન-
વિજય મહારાજે પાટણના શ્રીવાડીપાર્શ્વનાથના પુસ્તક ભંડારની
મેળવી આપી હતી જે માટે તેઓશ્રીનો આભારી છઉં. પરંતુ તે છપાઇ
ગયા પછી મળેલી હોવાથી તેનો ઉપયોગ કરી શકાયો નથી, તેમજ
તેને તપાસી જોવાનો સમય પણ ઉપલબ્ધ થઈ શક્યો નથી.

એકાદશી; સેન્ડ હર્સ્ટ રોડ,
મુંબાઈ તા. ૧૨-૧૧-૧૯૧૭. } જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.
ધનતેરસ, ૧૯૭૩. } સંગ્રાહક અને સંશોધનકર્તા.

ઉપોદ્ધાત.

“ સરસ્વતીનું પીએર જૈન લોકોને ત્યાં છે ” એમ સહજ પરિ-
હાસમાં કહેવાય છે. પીએરમાં જેમ કન્યાને પાળી પોષી, અલંકૃત
કરી, લાડ અને નપતામાં ઉછેરાય છે, તેમ જ એના વર્તનની શુદ્ધિ
જાળવવા ખાસ કાળજી રખાય છે, તે જ પ્રમાણે જૈન ભંડારોમાં
પુસ્તકોની કાળજી રખાય છે. સહજ પરિહાસ એટલા જ પુરતો છે કે
અંધોના ઉપયોગ થતો નહિ. નહિ, પોતે તેને પ્રગટ કરતા, નહિ બી-
જાઓને પ્રગટ કરવા દેતા. આથી જ કવીશ્વર દલપતરામે, સ્વર્ગવાશી
કિન્લોક કોર્પ્સના ગુણાનુવાદ ગાતાં સરસ્વતીને માટે ગળાપો ક્યો છે કે
“પાઠ્ય કેદ પડી હતી, અકળાઈ થઈ અંધ.” પરંતુ જૈન બંધુઓની
અંધોના સંરક્ષણ સાર એવી કાળજીને લીધે જ આજ સેંકડો વર્ષ થયા
છતાંએ સુરક્ષિત અંધો લભ્ય થાય છે. વળી સુભાગ્યે જૈનમતાવલંબીઓની
માન્યતામાં પણ ફેર પડ્યો છે. પોતાના ભંડારના અંધો પ્રગટ થાય અને
એમનું રસાસ્વાદન કરવાનો લાભ જૈન, તેમ જ જૈનેતર બધાને મળે એવી
ઉદાર ભાવના તેમનામાં પ્રગટ થઈ છે. આવા કામમાં દ્રવ્યની જરૂર હોય
છે. પરોપકારાય સર્તાં વિમૂતયઃ એ વિચારે આવા પરમાર્થ માટે દ્રવ્યનો
બ્યય કરનાર સત્પુરુષો પણ નીકળી આવ્યા છે. સ્વ. શેઠ કેવચંદ
લાલભાઈના સ્મરણ અર્થે જૂનાં પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર થવાનો યોગ
બની આવ્યો છે. દ્વધમાં સાકર મળે તેમ પંન્યાસજી શ્રીઆનં-
દસાગર ગણિની શુભ પ્રેરણાથી મદૂમ શેઠનાં કુળરત્નોએ સારી
રકમ આપીને ગુજરાતી વાંચકવર્ગને આભારી ક્યો છે. આ પ્રમાણે
આનંદના સાગરની પ્રેરણાથી આ કાવ્યાનંદનો મહોદધિ ઉદ્ભવ્યો છે.
આ કાવ્યાનંદસાગરમાંથી મૌકિતિકો પસંદ કરી કરીને પ્રજા સમક્ષ
મુકાય છે. આનંદથી જ ઉદ્ભવેલા કાવ્યાનંદમહોદધિનાં મૌકિતિક
આનંદદાયી હોય એ કહેવાની જરૂર નથી. કાવ્ય ગમિક પુરુષો—જે-
રીઓને—સારૂ જરેરીએ પસંદ કરેલાં મૌકિતિક આજદાર અને આનંદદાયી
હોય એમાં કહેવું શું ? અત્યાર સુધીમાં પાંચ મૌકિતિકોનો સંગ્રહ

યઈ આજે આ છદ્ધુ મૌકિતક પ્રજા સન્મુખ રજૂ કરવામાં આવે છે. મિત્રોની ઇચ્છાથી અનેક વ્યવસાય અને દૈનંદિનિક આધી વ્યાધીઓ- માથી કડકે બચકે ચોરી લીધેલી ક્ષણોનો આ છદ્ધુ મૌકિતકને સાર ઉપોદ્ધાત લખવામાં સદ્વપયોગ કરવા હું ભાગ્યશાળી થયો છું.

આ મૌકિતકમાં (૧) રૂપચંદ્ર, કુંવર રાસ (૨) નળ દમયંતી રાસ અને (૩) શ્રી શે જ્ય ઉદ્ધાર રાસ એટલાં કાવ્યોનો સમાવેશ કરાયેલો છે.

આ સઘળાં કાવ્યો ધર્મના અંગનાં હોખને તેનો હેતુ ખર લાવવામાં કવિએ કયાશ રાખી નથી. “ વીક્રમ ચરિત્ર કરતાં સ્ત્રી ચરિત્ર વધે ” એ વાત સાબિત કરતાં રૂપચંદ્રનો જન્મ, નાનપણ, કેળવણી, પરાક્રમ અને છેવટે સહુથી ઉપયોગી તેની ધર્મસાધના અને ભક્તિ વર્ણવી છે. રસની જમાવટ એવી છે કે આરંભ કર્યા પછી પૂરું કર્યા વગર કાવ્ય હાથમાંથી મુકવું ગમે નહિ.

શ્રીમદ્ વ્યાસ ભગવાનની મનોહર વાણીથી કોણ મોહ પામ્યું નથી ? એમની સાદી, સરળ અને રસમય બાનીએ ઘણા ઘણા કવિજનોને પણ મુગ્ધ કર્યા છે. તેમણે નલોપાખ્યાનની મનોહરતાથી મોહીતે પોતાની વાણીમાં તેને ફરી વર્ણવ્યું છે. નલોપાખ્યાનના વસ્તુ ઉપરથી સંસ્કૃતમાં કાવ્યો રચાયાં છે, જેમાં શ્રી હર્ષનું નૈષધ મૂખ્ય છે. કાવ્યો સિવાય નલોપાખ્યાન ઉપરથી ગદ્યગ્રંથો, નાટક અને ચંપૂ પણ અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. માત્ર સંસ્કૃત કવિયો જ નહિ, પણ પ્રાકૃત લખનારા જૂના ધણા કવિયોએ પણ નળાખ્યાનને પોતપોતાની વાણીમાં પુનઃ પુનઃ ગાયું છે. દરેક જાતના સાહિત્યસરમાં અવગાહન કરનારા જૈન કવિયોને પણ આ વસ્તુ મનોહર લાગ્યું છે. મેઘરાજ, નયનસુંદર, માણેકસૂરી, રૂપિવર્ધન, હર્ષરત્ન એમ ઘણાએ પોતે જુદું જુદું નામ આપીને સંસ્કૃતમાં અગર પ્રાકૃતમાં—ગુજરાતીમાં— નળાખ્યાન રચ્યાં છે. જૈનેતર કવિયોમાં ભાદણ અને પ્રેમાનંદનાં રચેલાં નળાખ્યાન ઉપલબ્ધ થાય છે.

મહાપતિ માણિક્યસુરીએ રચેલા નલાયન^૧ નામના મહાકા-
વ્યને અવલંબીને વાચક શ્રી નયસુંદર પોતાની સુંદર જ્ઞાનીમાં નમ-
સ્કારાત્મક મંગલાચરણ વડે પોતાના નળાદમયંતી રાસનો આરંભ
કરે છે. પ્રથમ વસ્તુની ગૌરવતા અને પોતાની અયોગ્યતાનો ઉલ્લેખ
કરીને, સરસ્વતી અને ગુરુ વગેરેને વિનવીને કહે છે કે:-અવસ-
પ્થિષ્ઠીના ચોથા આરામાં-પંદરમા છત્રવર શ્રીધર્મ અને સોળમા તી-
ર્થકર શ્રી શાંતિ એ બન્નેના સંધીકાળમાં અમરાવતીના જેવું નિપથ
નગર હતું. વીરસેનાએ સેવા કરાવતો વીરસેન રાજ ત્યાં રાજ્ય કરતો
હતો. સુંદર ગુરુ ભરી ગુણસુંદરી તેની રાણી હતી. તેના દ્વેશરત્ના-
કરમાં ચંદ્રમા દ્વિપ નળરાજા ઉદ્ભવ્યો હતો. પ્રજા સર્વ પ્રકારે સુખી
હોઈ આપસમાં સ્નેહથી રહેતી હતી. તે કાળે માગ્યા મેહ વર્ષતા;
ધરતી પૂષ્કળ ધાન્ય આપતી; ગાય બેસો ઝાઝું દૂગતી; બારે માસ દળ
વૃક્ષો દળતા; કાઠને એકે પ્રકારની બીતિ તો હતી જ નહિ; કાઠએ
ઝીનું સંતાન મરતું નહિ; ત્યાં સોનું જ કપાતું; ધ્વજમાં જ દંડ હતો;
બંધન વેણીનું જ થતું; વિવાહ સમયે જ પાણી ગ્રહણ થતે; કંઠજારા
કૃત્યમાં જ; સ્થામતા કેશકલાપમાં જ; વક્તા ભવાંમાં જ; આપદ્ય સ્ત્રીઓના
નેત્રમાં જ હતું; હાર શિવાય ક્યાંએ હિંદ્ર નહોતું. સોમરા બાજી શિવાય
માર શબ્દ વપરાતો જ નહિ. તરવાર પકડવા જ હાથની મુઠ્ઠી વળાતી.
દીવામાં જ સ્નેહની હાની થતી. સોળ વર્ષની વયના નળરાજાના
રાજ્યમાં પ્રજા આ પ્રમાણે સમૃદ્ધિવાન અને સુખી હતી. કોઈ પણ
માણસ છત્ર ધર્મની નીતિનો લોપ કરતું નહિ. એક સમયે વર્ષાકાળમાં
નળરાજા પોતાની ઈદ્રસમા જેવી પરિપદ્ધ ભરીને લેયા માળ ઉપર
બેઠો હતો તેવામાં તેણે કેટલાક તાપસોને આવતા જોયા. રાજાએ
અનુચરો મોકલી એમનું સ્વાગત કરાવી તેમને પોતાની પાસે તેડાવ્યા.
રાજા અને મંત્રીએ તેમના પાદકમળને પ્રણામ કરીને તેમનું આગમન
દારણ, પુષ્પ, તાપસો રાજાને આશીર્વાદ દઈને જોડ્યા કે પૂર્વે શ્રી
ઋષભ ભગવાનની સાથે દીક્ષા લેનાર કચ્છ અને મદાકચ્છ નામના

રાજના અમે વંશજો છીએ. ગંગા તીરે ભરતેશ્વર મહારાજે ભરાવેલી નયનાનંદ ઉપભવતી શ્રી ઋષભ ભગવાનની સુવર્ણ મૂર્તિને અહોનિશ પૂજીએ છઈએ. થોડા કાળથી ત્યાં કૌંચકર્ણ નામનો રાક્ષસ આવી અમને ઉપદ્રવ કરે છે. એને આપે વારવો ઘટે છે. નળરાજને પરાક્રમ કરવાનો ઉમંગ થઈ રહ્યો હતો તેવામાં આ ધર્મકાર્ય આવી પડવાથી ઘણો આનંદ થયો. તાપસોને દીલાસો દઈને વળાવ્યા અને પોતે સૈન્ય લઈને કૌંચકર્ણ ઉપર ચઢી, તેની સાથે તુમુલ યુદ્ધ કરી તેનો નાશ કરી પોતાની નગરીમાં પાછો આવ્યો ત્યારે ત્યાં જયજયકાર થઈ રહ્યો.

એક સમય નળરાજ વનકીડા કરવા પધાર્યો ત્યાં એક પંથી દીઠો. પૂણ્યશ્લોક રાજનાં દર્શન કરે ધારી પંથી રાજ પાસે આવ્યો. રાજએ વિવેકથી એની મુસાફરીને અંગે જોએલાં કૌતુકને સંબંધે પૂછતાં પંથીએ કહ્યું કે મહારાજ, મૂલ્ય ન થઈ શકે એવા નર, સ્ત્રી અને રત્ન જ્યાં નીપજે છે એવા વિદર્ભ દેશમાં હું જઈ ચઢ્યો હતો. ત્યાંની રાજધાનીનું નામ કુંડિનપૂર અને રાજનું નામ ભીમ છે. પુષ્પમતી રાણી પક્ષિની છે. તેને દમયંતી નામે હુલિતા છે. હું એક વડની છાયામાં બેઠો હતો એટલામાં મેં તૂરીના શબ્દ સાંભળ્યા. જોઈ ધું તો પાલખીમાં બેસીને સહસ્ત્ર દાસીઓથી વિંટાયેલી કુંવરી હું બેઠો હતો તે તરફ આવતી હતી. પુરૂષ માટે હું ત્યાંથી ખસી ગયો પણ મને તેણે દીઠો અને પરદેશી પંથી જાણી દાસી મોકલી પોતાની પાસે તેડાવ્યો. યાત્રાની હકીકત પૂછી અને મને કહ્યું હે અંધવ ! નિષધ રાજનો કુંવર નળ નામે રાજ પૃથ્વી ઉપર ઈંદ્ર રૂપે જ અવતર્યો છે. એણે પોતાની અદ્ભૂત કીર્તિ બધા જગતમાં ફેલાવી છે. એ કામદેવ જેવો રૂપવાન છે. એણે કૌંચકર્ણ નામના નિશાચરને હણ્યો છે. માગધોને મોંએ એનાં વખાણુ સાંભળીને મારું મન એની સ્તેહજાળમાં પડ્યું છે. તે એ રાજને દીઠો છે ? મેં કહ્યું બહેન ! નળના દર્શનનો લાભ મને મળ્યો નથી. હું એજ દિશામાં જતો હોવાથી હવે જરૂર એનાં દર્શન કરીશ. આ સાંભળીને એ કન્યાને હર્ષ થયો. મારું સ્વાગત કર્યું અને ભાતું અપાવ્યું અને કહ્યું કે જ્યારે નળને મળો ત્યારે મને ભૂલી ન

જશો. મહારાજ ! એ કન્યાનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે એમ નથી. દેવકન્યા પણ એના જેવી નથી. એના સુંદર બાલમાં સ્વાભાવિક ચંદ્ર-માનું એધાણ છે. જો આ કન્યા આપને મળે તો આખી પૃથ્વીને આનંદ થાય. મારો આશીર્વાદ છે કે તમારા મનોરથ ફળે અને તમારા બનેલું લક્ષ થાય. આમ કહીને પંથી રજા લઈને ત્યાંથી ગયો.

જેમ ત્યાં દમયંતીને તેમ જ અહીં નજારાજને વગર નિહાળ્યે નહિ ઉત્પન્ન થઈ તેવી જ તાલાવેલી લાગી. કશી વાતમાં એનું ચિત્ત ચોટ નહિ. રાતદિવસ દમયંતીનું જ ધ્યાન. એના વગર સધળો સંસાર સુનો જણાવા લાગ્યો. શું પ્રેમનું પ્રાણલય ! અકેક ઇન્દ્રિની લાલસાથી જ પ્રાણી હેરાન થાય છે; સ્પર્ષ સુખની લાલસાથી મત્ત ગજરાજ બંધન પામે છે; જીહ્વા સ્વાદના મોહથી માછલાં પ્રાણ ખૂટે છે; ઘાણુન્દ્રિના ઇંદને લીધે જ જમર કમળમાં પૂરાઈ હાથીની સુંદમાં સપડાઈ પરિણામે પ્રાણ શુભાવે છે; નયનાનંદમત્ત પતંગીયું પરવશ થઈ દેહ પ્રજ્વળે છે; કવિ કહે છે કે એક ઇન્દ્રિયસુખનો આમ સંતાપ છે, તો જેની પંચેન્દ્રિય પરવશ થઈ પડેલી એના પ્રાણીની કેવી દુર્દશા ? આ પ્રમાણે દમયંતી અને નજ એકબીજાનું ચિંતવન કરતાં સતાં વિરહજ્વાલામાં સેકાતાં હતાં.

તેવામાં આસો શુકલપક્ષમાં અઢીહીના નવરાત્રિના ઉત્સવ ઉપર શારદા દેવી પોતાના હંસ ઉપર આરૂઢ થઈને સખીઓ સહવર્તમાન મેરૂ પર્વત સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરની વાંદના કરવા પ્રધાર્યા; તેણે કનકાયલ શિખરપર જઈને સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરજીને વાંદ્યા. ત્યાંથી પાંડુક વન જઈ સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરજીની સાથેત ભૂતિના પાદકમળની પૂજા કરી. ત્યાં હસી રમીને બધી દેવીઓ પાછાં જવાનું કરતી હતી તે વખત બીજી દેવીના વાહને શારદાદેવીને જણાવ્યું કે માજી ! આપનો વાહન બાલચંદ્ર હંસ પોતાની સોમકળા નામની હંસીની સાથે કમળજળમાં કીડા કરે છે અને અહીં હાજર નથી. શારદાદેવીને આથી ક્રોધ ચઢ્યો, એટલામાં જ કીડાથી અગિત રક્તાનયનવાળો હંસ હાજર થયો. તીર્થ

ભૂમિમાં. કામવાસના અનુસરવાને લીધે તું અને તારી હંસી જાઓ
 ભૂમિપર પડેા એવો દેવીએ શ્રાપ આપ્યો. બહુ કાલાવાલાથી કૃપાળુ
 થઈ દેવીએ અનુગ્રહ કર્યો કે જા, મહીમંડળના કોઈ રાજાનું દૂતપણું
 કરવાથી તારા શાપનો અંત આવી તું પુનઃ સ્વર્ગમાં આવીશ. પોતાની
 હંસીને આશ્વાસન કરતો હંસ કહેવા લાગ્યો કે તું શીકર કરીશ નહિ.
 ગરૂડનો પ્રપૌત્ર મારો ધૃષ્ટમિત્ર છે તેનાથી મેં સાંભળ્યું છે કે નૈષધના
 નળરાજા અને કુંડીનપુરની દમયંતી વચ્ચે ઘણો સ્નેહ સ્ફૂરી તેઓ એક
 ખીજાને માટે જૂથા કરે છે. હું તેમનું દૂતત્વ કરી શાપનો અનુગ્રહ
 મેળવીશ અને આપણે સુખે સજોડે સ્વર્ગે સિધાવીશું. બાલચંદ્ર, સોમ-
 કળા અને ખીજા હંસો ઉડતા ઉડતા નળરાજા પોતાનો વિરહ સમાવવા
 વનકીડા સાડ આપ્યો હતો ત્યાં આવ્યાં.

સ્વેત કપુરનો જ બનેલો હોય નહિ એવા, દુધથી ભરેલો ક્ષીર-
 સાગર હોય નહિ એવા, મહાદેવના અકુહાસનો સમુદ્ર હોય નહિ એવા,
 મોતીના હારનો ઢગલો જ હોય નહિ એવા, તપાવી શુદ્ધ કરેલા
 રૂપાનો જ હોય નહિ એવા, ચંદ્રનાં કિરણો જ હોય નહિ શું એવા,
 દુધથી ભરેલા દક્ષિણાવર્તી શંખ જેવા, દહીંના-રાશિ જેવા અને શેષ-
 નાગની કાંચળી જેવા બાલચંદ્ર હંસને જોઈને નળરાજા ઉદ્ઘાસથી
 નિરખવા લાગ્યો. રાજાના મનમાં હેત આવ્યું. હંસ ઉડીને રાજાના
 હાથ ઉપર બેઠો, અને રાજાને આશીર્વાચન સહિત તેનાં વખાણુ કરવા
 લાગ્યો. નળની ઇચ્છા હંસને પોતાની પાસે રાખી લેવાની થએલી
 જાણીને એણે પોતાની વલ્લભાનું કષ્ટ વર્ણવ્યું. હંસીએ પણ વિનંતિ
 કરી કે અમારા સ્વામીને છોડી દો. પૂણ્યશ્લોક નળ દ્યારે થઈને બોલ્યો,
 હું જીવહત્યા કરનારો નથી. એટલામાં આકાશવાણી થઈ કે હે રાજા !
 હંસ તારું શુભ કરશે. રાજા અને હંસ મિત્ર બન્યા અને રાજાના કહે-
 વાથી અથ ઇતિ વાત હંસે કહેવા માંડી.

હંસ કહે કુંડીનપુરના શ્રી ભીમરાજા એક સમયે વસંત રતુમાં
 પોતાની રાણી સહિત વનમાં ગયા; ત્યાં કોઈ વાંદરીને પોતાનાં બ-
 વ્યાંની સાથે ગેલ કરતી જોઈને ગ... સંતાનને અમાને બહુ શીકર

થઈ. રિપભદ્રેવની પદસેવના કરનાર ચક્રેશ્વરી માતાની આરાધના કરવાથી તેણે વર આપ્યો કે કાલે સવારે દમનક નામે રૂપિ આવશે તેનાથી તારી અભિવાધા પૂર્ણ થશે. બીજે દિવસે રૂપિ પધાર્યા; તેમણે આવીને “ધર્મલાભ” એમ કહ્યું. રાજાએ એમનો બહુ સત્કાર કર્યો. રૂપિની વચન સિદ્ધિથી રાણીને એક પુત્રી અને ત્રણ પુત્ર થયા. પુત્રી દમયંતી નાની ઉમ્મરમાંથી જ મોટી વિદુષી થઈ, એણે વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, ગણિત, વેદાંત, પુરાણ, પિંગળ, ભરતશાસ્ત્ર ગાન, નૃત્ય, સંગીત, આયુર્વેદ વગેરેનો ઉત્કૃષ્ટ અભ્યાસ કર્યો. નાની ઉમ્મર છતાં નવે તત્ત્વ અને હોમ આવશ્યક ક્રિયાઓ શિખી અને ખરેખરી વિરતિવાળી શ્રાવિકા બની રહી. એના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વખાણ કરવું શક્ય નથી. નળરાજા ઘણો પ્રસન્ન થયો અને એની માથે શી રીતે લગ્ન થાય એમ ચિંતન કરવા લાગ્યો. હસે ખાત્રી આપી કે હું ત્યાં જઈને તારા શુભાનુવાદ ગાઈને એ તને જ પરણે એમ કરીશ. પોતાની હંસી મોમકળાને ઝાળમાં મુકીને હંસ કુંડીનપુર ગયો. દમયંતીની રમવાની વાડીમાં પોતે આકાશમાથી હતર્યો. અલોપીઠ પક્ષિને નેહને દમયંતી લોભાઈને એને પકડવા લાગ્યો. હંમ ધીરે ધીરે, પદકાય નહિ અને છેડું પડે એ નહિ, એમ આગળ ચાલ્યો. ઘણે દૂર જઈને એકાંત આવ્યું એટલે ઉભો રહ્યો અને નળનાં વખાણ કર્યાં. દમયંતી મૂળે મોહિત તો હતી જ. એની નળ પ્રાપ્ત કરવાની લાલમાની પગકાટા થઈ. જરૂર નળની પામે જઈને એને તારો મોહ લગાડુ એવું દમયંતીને દહીંને હંમ ત્યાંથી નિદાય થયો.

બીમરાજાને કુવરી ઉપર થઈ છે એવું જણાતાં એણે સ્વયંવરની તૈયારી કરી. નળને પણ તેડાવ્યો. દમયંતીએ પણ છાનુંમાનું દહેણ દેડાવ્યું. અદેશો સંભળીને નળને ઘણો આનંદ થયો. એણે લાવલશ્વરની સન્નિધિ કરી સ્વયંવરમાં જવા નીકળ્યો. નર્મદા કાંઠે એનો પગાવ હતો તેવામાં દક્ષદ્રિય નારદ સ્વર્ગમાં પધાર્યા. ઈંદ્રની સાથે વાત કરતાં એમણે દમયંતીનાં વખાણ કર્યાં અને સ્વયંવરની વાત કરી. આ માંમળીને ચાર દેવ દેવસભામાંથી હાજીને જવા તત્પર થયા. ઈંદ્ર, અગ્નિ,

વરુણ અને યમ એમ ચારે દેવતા નર્મદા કાંઠે નળના પડાવ આગળ આબ્યા. તેમણે નળને જોયો, નિરખતાં જ તેઓ નિરૂત્સાહી બન્યા. શું કરવું એનો વિચાર કરતાં એમ ઠૂંકે નળ ઉદાર છે, માટે એને યાચવો અને પોતાનું દૂતપાણું કરવા એની પ્રાર્થના કરવી. નળ આગળ પ્રત્યક્ષ થઇ તેમ કરતાં નળને ઘણો ક્ષોભ થયો. પણ પરમાર્થ કરવો, દેવનું કાર્ય કરવું એમ નિશ્ચય કરીને દૂતત્વ કરવાની હા કહી. નળ કુંડીનપુર ગયો. એતુ આતિથ્ય કરીને વાડીમાં ઉતાર્યો. દમયંતીએ ખાનગી સરભરા કરાવી એક કિન્નર યુગલ ભેટ કર્યું. નળનું મન નિરાશાથી બળીને ખાખ થતું હતું, પણ વચનના બંધાયલા તેણે દૂતત્વને સાર દમયંતી પાસે જવાનું ધાર્યું. દેવોએ આપેલી અદાદિદરણની ક્રિયા કરીને પોતે અદક્ષ થઇને અંતઃપુરમાં ગયો. દાસીઓથી વિંટાઇલી દમયંતીને જોઇને બહુ જ ખિન્ન થયો. એને લાગ્યું કે અરે ! હું હતભાગીને આ કન્યારત્ન સુખેથી પરણત તેમાં દેવો કાં અંતરાયરૂપ નિવડ્યા ? ક્રિયા જન્માન્તરને પાપે એમણે આ શત્રુકર્મ કર્યું ? મોહથી મુગ્ધ બની ગએલો છતાં પણ નળ પોતાનું વચન ચૂક્યો નહિ. દમયંતી આગળ ઘણે પ્રકારે ચતુરાઇથી ચારે દેવોનું દૂતત્વ કર્યું પણ ફાળ્યો નહિ. ખૂદ નળ જ બીજાનું દૂતત્વ સ્વીકારી મારી અવગણના કરે છે એમ દમયંતીના મનમાં ઘાત થયો. કુંવરી અચેત થઇ ગઇ, નળને બહુ સંતાપ થયો. રૂદન કરતી દમયંતીની ક્ષમા માગી. દમયંતીએ નળને ઓળખી કાઢ્યો. આ નળ જ છે ધારીને લજ્જા સાગરમાં નિમગ્ન થઇ ગઇ. નળ અને દમયંતીનું દૂતત્વ કરી યોગ કરાવવાથી સરસ્વતીના શાપથી મુક્ત થયેલો બાલચંદ્ર હંસ તે જ ક્ષણે તેમની પાસે આકાશમાંથી ઉતરી આવ્યો ! એણે દેવનું દૂતત્વ કરતાં વૈદર્ભીને ગમરાવવા જેવાં વચન કહેવાને માટે નળને દુષકો આપ્યો. દમયંતીને આસ્વાસન કર્યું અને સમજાવી કે દેવ કોઇ દિવસ બલાત્કાર કરે જ નહિ. તું મનસા વાચા નળને વરી ચૂકી છે તો પરપત્ની તરફ દેવ નજર પણ નહિ નાંખે. કાલે સ્વયંવરમાં તું નિશ્ચિંત નળને જ વરજે. નબે પણ દમયંતીની ક્ષમા માગી અને પોતાને ઉતારે પરવર્યો. ઇદ્રનો

પ્રેરેલો નેગમેષી દ્વત્વનો પરિણામ જાણવાને વાટ જોઈ રહ્યો હતો તેને અચ્છતિ સમાચાર કહ્યા. ચંતોખાધને એ ઈંદ્રની ખાસે ગયો.

ખીજે દિવસે સ્વયંવરના મંડપની રચના અદ્ભૂત બની હતી. દેશદેશના રાજાઓ ગિરાજમાન થયા હતા. નજ પણ પોતે ત્યાં આવ્યા. નજની સાથે જ નજના જેવાં રૂપ ધારણ કરીને ચારે દેવ ત્યાં આવ્યા. ઈંદ્રાદિ દેવ આવ્યા એટલે ખીજ ઘણા દેવો પણ ત્યાં આવ્યા. બધા દેવો અને રાજાઓનાં રૂળ-પરાક્રમ વગેરે કાણુ કહેશે એવી ભીમરાજને ચિંતા થતાં ઈંદ્રની ઇચ્છાથી દેવી સરસ્વતી ત્યાં હાજર થઈ ગયાં. તેણે એક પછી એક દેવોનાં ચરિત્ર વગેરે કહી સંભળાવ્યું. દમયંતી સંભળાને ચાલે એટલે સરસ્વતી ખીજની આગળ ઉભાં રહે. દેવો અંતરિક્ષ રહેનારા અને અનિમેષ હોય છે એ નિશાનીથી હું ખરા નજને ખોળી દાઢીય એવો દમયંતીએ સંકલ્પ કર્યો હતો. આખરે તેણે ખરા નજને વરમાળા આરોપી અને જય જયકાર થઈ રહ્યો ! ક્ષુદ્ર રાજાઓએ તકરાર કરવાનું મન કર્યું, પણ ઈંદ્રે કોપ કરીને શાપ આપ્યો કે જે કોઈ નજદમયંતીનું મનથી પણ અહિત ઇચ્છશે તેનું માથુ ફાટી જઈને તે દુરત મરણ પામશે. દેવોએ નજને વરદાન આપ્યાં અને સ્વર્ગ સિધાવ્યા. કુંડીનપુરાધીયે નજ-દમયંતીનું લગ્ન બહુ ધામધૂમથી કર્યું. નજ પોતાની નવોદાને લઈને પોતાને નગર ગયો.

રસ્તામાં કાપોત્સર્ગ કરતા તાપસને દીદા. તાપસ હિમ તપે જસીને પોતાનાં હર્ષોનું ઉદન કરતા હતા. પૂરે દમયંતી રાત્રી હોઈ ચોવીસે તીર્થદેશની મૂર્તિઓને એણે રત્નતિલક સ્નેહપૂર્વક ચોદ્યાં હતાં. એ પૂણ્યે કરીને આ જન્મમાં એના બાલમાં સ્વાભાવિક ચંદ્રમા હતો એ જતાં એ તાપસે કહ્યું. આમ વનસીલા જોતાં જોતાં એઓ પોતાનો રાજધાનીમાં પહોંચ્યાં.

આ તરફ સ્વયંવરમાંથી પાછા ફરતા દેવોને દક્ષિનો ભેટો મળ્યા. મનુષ્ય દમયંતીને પરણે અને દેવ નિર્મુખ જાપ એ માંજગ્યે હતી પછી શરૂ થયો. એણે એ મુગધને દેશન કરવાને પ્રતિજ્ઞા લીધી. દેવોએ એને વાયો પણ એ એકનો બે થયો નહિ. ઉવરે પ્રતિજ્ઞા કરી કે ન-

ળતું નિકંદન કર્યા શિવાય સ્વર્ગમાં પગ નહિ મુકું. ત્યાંથી પોતે આર્ચા-
વર્તમાં નળની નગરી સમિપ આવ્યો. પણ ત્યાં સઘળાં જનો શુભ રીતે
જૈનધર્મ પાળતાં. પરમેશ્વરની મૂર્તિની સત્તર તરેહથી ત્રણે દાળ પૂજા
થતી. લોકો શીળવાન અને તપની ભાવનાવાળા હતા. ઠેરઠેર પ્રવચન
સૂત્રના પાઠ થઈ રહ્યા હતા. આમ હોવાથી કલિને રહેવાને સ્થળ
મળ્યું નહિ અને શહેરની બહાર એક બેહડાંના વૃક્ષમાં વાસ કરીને
નળને શી રીતે હેરાન કરે એમ ચિંતવતો રહ્યા. જૈનધર્મસ્ત્રીરના
રાજ્યમાં કલિને પેસવાનો લાગ શક્યો નહિ. આખરે એક દિવસ
સંધ્યાકાળે પગ પ્રક્ષાળતાં આંગળીની વચ્ચેનો પ્રદેશ કોરો રહી જવાથી
તેમાં કલિ પેશી ગયો.

કલિના પ્રવેશથી તેના પરિવાર-જૂગાર-જૂડ-છળ-કપટ-ચોરી
વગેરેને નળના શરીરમાં પેસવાની આજ્ઞા કરી. આ દુઃખપ્રદ દિવસથી
નળને જૂગાર રમવાની ઇચ્છા થઈ.

નળને કુબેર નામનો ઓરમાન ભાઈ હતો; એ ભાઈની સાથે
એણે વારંવાર ઘૂત રમવા માંડ્યું. ઘૂતનો ચડસ એટલો વધ્યો કે એણે
દમયંતીની પાસે જવાનું પણ ઓછું કર્યું. એક દિવસ જ્યારે પોતે દમ-
યંતીને ખિન્ન, અલંકાર રહિત જોઈને ક્ષોભ પામીને તેની સખી કેશિ-
નીને પુછ્યું કે મારી વદનભાતી સ્થિતિ આમ કેમ છે? પોતે પણ
દમયંતીને બહુ બહુ સ્નેહપૂર્વક પુછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે ઘૂત નામની મારે
હાલમાં નવી સ્વપત્ની થઈ છે. કેશિની કહે આપે દમયંતીને ઉવેખીને
તેનો આદર કર્યો છે, પણ એ મહા ભયંકર છે, વારવધૂતી પેડે એ નિર્લજ્જ
છે. એનું નામ નમ્રકરણી એટલે જે એને પડખે ચઢે તેને નમ્ર કરી
મૂકે એવી છે. એ સ્વજનથી વિરોધ કરાવે છે, દુનિયામાં અપયશ
ફેલાવે છે. એની સાથે સઘળાં દુર્વ્યસન સંકલાયલાં છે. એના આવવા
પછી એક પછી એક સઘળાં દુર્વ્યસન આવી માણસ ખુવાર થાય છે.
આમ નમ્રતાથી કહીને પુરાણોમાં કહેલો કદૂની સ્ત્રીનો વૃતાંત કહી
સંભળાવ્યો. કેવી રીતે એણે પોતાની બહેન વનિતાની જોડે સૂર્યના
ઘોડાના પૂંછડાના રંગ સંબંધે વાતચાત કર્યું હતું, -કેવી રીતે શરત

બધી હતી, - કેવી રીતે વનિતા હારી, કેવી રીતે દાસત્વ સ્વીકારવું પડ્યું અને કેવું કષ્ટ પડ્યું એ રસભરી રીતે કહી સંભળાવ્યું. બેગાભેગું રોજ અકેકો નાગ ભક્ષણને સારૂ ગરડને આપવાની બોલી થઈ અને એક નાગનો પ્રાણ ઉગારવાને જીમ્મતવાહન નામના નાગે કેવી રીતે પોતાના શરીરનું અર્પણ કર્યું તે કહ્યું. આવી હૃદયદ્રાવક કથા અને વાણીવડે નળ પીગળ્યો અને એણે ઘૂતકીડા છોડી દીધી.

પણ દુર્બેસનની પીડા એમ સહજમાં ટાળા ટળતી નથી. કેટલેક કાળે નળે ફરી રમવા માંડ્યું; એકવાર એ પોતાનું સરવસ્વ હાર્યો. જેમ જેમ હારતો ગયો તેમ તેમ એણે બહુ હડીલાઈથી રમવા માંડ્યું. છેવટે એણે દમયંતીની હોડ કરી. અરે દેવ, આખરે એ પણ હાર્યો! નળને પોતાનું રાજ્ય છોડીને જવાની આજ્ઞા થઈ! દમયંતીએ પોતાનાં બાળકો બાહુક નામના સેનાનીની સાથે વિદર્ભ મોકલ્યાં. નળરાજ્ય બળવાન હતો. મોટા રાક્ષસને વિદાર્યો હતો તો કુબેરની શી વિશાત હતી કે એની પામેથી બળે રાજ્ય લે. પણ વચન પાળનાર નળ સત્યની ખાતર રાજ્ય છોડીને નિકળ્યો. પોતે બળહીન થયો નથી એ ખતાવવા એક કોસના છઠ્ઠા ભાગ જેટલો રોપેયો સ્તંભ એકલો ઉભાડી કાઢી, પાછો રોપી દીધો, અને દંપતી આગળ ચાલ્યાં. રસ્તે મળેલા બીલ્વની જોડે સંક્રામ કરી તેમને નસાડ્યા. રથ વગેરે જોઈને વખતે બીજા લૂંટવા આવે અને દમયંતીને તકલીફ પડે 'ધારી રથ પડ્યો મૂકી બંને જણાં પગે ચાલતાં આગળ ગયાં. આગળ ચાલતાં સોનાનાં કપોત નજરે પડ્યાં. તેમને વેચીને ધન મેળવીશું ધારી તેના ઉપર પોતાનું ઉત્તરીય નાંખ્યું. વસ્ત્ર લઈને પંખી ઉડી ગયાં. રસ્તે ચાલતાં દમયંતીએ પોતાને પિયેર જવાની વિનંતિ કરી. તેને ખૂશ રાખવા નળે હા કહી. જોટલામાં રાત્રિ પડતાં અંધકાર ફેલાઈ ગયો અને એક વિશાળ સરોવર આવ્યું. પાણી પીને ત્યાં જ સૂઈ રહીશું, ધારી ત્યાં રહી ગયાં. રાત્રિના અંધકારમાં નળના મનમાં તુરંગ આવે છે કે દમયંતી ન હોય તો મને એકવારે અશ્વજી પડે નહિ. સ્ત્રીની રક્ષા કરવી અને પોતાનો નિર્વાહ કરવો એ બે વાનાં એને અશ્વજય બાંધ્યાં. વળી જરૂર પડે

ચુદ્ધ પણુ કરવું પડે ધારી દમયંતીને છોડી દેવાનું નક્કી કર્યું. દમયંતીને વિનવી કે આ કમળદળની શય્યામાં તું સુઇને નિરાંતે ઉઠ. વિશ્વાસુ દમયંતી પતિ વચનથી જીવનવરનું ભજન કરીને નિર્ધાંત ઉઠી ગઇ. ક્ષણે ક્ષણે ઝમઝમી ઝમઝમીને જાગી ઉઠી અને તજશો નહિ એમ કહેતી. છેવટે નળે પહેરેલું અર્ધું વસ્ત્ર પહેરી, પોતાના માથા નીચે નળનો હાથ લઇ, નચિંત થઇને ઉઠી ગઇ. મારો અપવિત્ર હાથ દમયંતીના સ્પર્શને યોગ્ય નથી કહી નળે ધારેથી પોતાનો હાથ કાઢી લીધો. નાશી જવાની તીવ્ર ઇચ્છા થવાથી ચીર ફાડવાની મતિ સૂઝી. અહીં કવિ કીયો હાથ ચીર ફાડે એને માટે બંને હાથ વચ્ચે સંવાદ કરાવે છે. પરિણામે ચીર ફાડી છૂટો થયો અને પોતાની જાંઘ ચીરી-લોહી વડે દમયંતીના ચીર ઉપર લખ્યું કે ફલાણો ફલાણો રસ્તો વિદર્ભનો છે, ત્યાં જવું. ત્યાં ન પરવડે તો સાસરે જાઓ. આમ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યો. પરંતુ સ્નેહભૂતિ દમયંતીને તજીને તેનાથી જવાયું નહિ. પુનઃ પુનઃ પાછો ફરીને નિદ્રાવસ્થિત દમયંતીને નિહાળતો જાય અને પાછો આવે એમ આખી રાત્રિ ગાળાને છેક સવારે ત્યાંથી આંધળાઆં કરીને ચાલી નીકળ્યો. આડકંટે રસ્તે થઇને જતાં નળ બળતા દેવ આગળ આવી ચઢ્યો. કર્કોટક નાગવાળો વૃત્તાંત અહીં બન્યો. કર્કોટકના દંશથી વિકૃત અને વિરૂપ બની ગયેલો નળ ફરતો ફરતો વનિતા નામની નગરીમાં જઇ ચઢ્યો. નગરીમાં તેજ કાળે એક મદમસ્ત હાથી છૂટીને ત્રાસ વર્તીવતો હતો. પોતાના બળ અને ચાતુર્યવડે હાથીને પકડીને વશ કરવાથી એને રાજા રતુપર્ણ પાસે લઇ ગયા. એણે પોતાનું નામ કુબજ કહ્યું અને નળની રાજ તજવાની હકીકત કહી. રાજા રતુપર્ણને નળ સાથે મૈત્રી હોવાથી એ સાંભળાને કષ્ટ થયું. રતુપર્ણને ત્યાં તેનો મિત્ર બનીને નળ કુબજ રૂપે મનમાં દમયંતીનું ચિંતન કરતો સતો રહ્યો.

નળના ત્યાગ કરીને ગયા પછી કેટલીક વારે દુઃસ્વપ્ન થવાથી દમયંતી ઝમઝમીને જાગી ઉઠી. દુઃસ્વપ્નની અસર મટાડવાને પતિમુખ નિરખવાની લાલસાથી નળ સુતો હતો તે પકળે જોયું. જોતાં નળને ન દીડો એટલે અકિત મૃગલીની પેઠે હડીને નળને ખોળવા મંડી. ઠેર

ઠેર બોળાને થાણી રૂદ્ધ કરવા લાગી. આંખ લેહોતાં નળે લખેલો લેખ દષ્ટિએ પડ્યો તે વાંચીને બલ્લુ કે નળે પોતાનો ત્યાગ કર્યો. પિયેર જવાની પતિઆરા વાંચી કુંડીનપુરને રસ્તે ચાલી. આગળ ચાલતાં અજગરના મોંમાં પગ પડ્યો. છેક ગળા સુધી અજગરે ગળા એટલે મરણુ કાળ પાસે આવ્યો ધારી “ધર્મ શરણુ” એમ કહેતામાં કોઇ બીજા ત્યાં આવી ચઢ્યો. એણે અજગરનો વધ કરીને એને મૂકાવી. દમયંતીની રૂપ સમૃદ્ધિ પર મોહિત થએલા બીજે એને પોતાને અતુસ-રવાનું કહ્યું. દમયંતી બેળાકળી થઇ ગઇ અને એની વિવિધ પ્રકારે વિનંતિ કરી, આખરે બસાતકારે અત્યાચાર કરવાનો અભિલાષી પોતાના ઉપર ધસી આવતાં ધર્મરતા દમયંતી ઈંદ્રની પ્રાર્થના કરવા લાગી. ઈંદ્રે તરત જ પોતાનું વજ્ર મોકલી એને બાળીને ખાખ કરી નાંખ્યો. દુરાચારી પણ ઉપકાર કરનારના મૃત્યુથી દીલગીર થએલી સતી પંચ પરમેષ્ઠીનું નામોચ્ચારણુ કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી. રસ્તે મળેલા વણુઝારોઓથી નિરાંત વળી એટલામાં કાંઇક કૌતુક થવાથી વણુઝાર વિખરાઇ ગઇ અને એકલી સતી આગળ ચાલી. આગળ જતાં એક મુની મહારાજ મળ્યા. એમણે એને શ્રી શાંતિનાથની મૂર્તિ ઉપજાવીને આપી અને એની પૂજા કરતાં એક ગૂંઝામાં રહેવાનો જોઇ કર્યો. બિચારીએ ત્યાં પાંચસે દિવસ ગાળ્યા. એક દિવસ ચારણી થતિ આકાશ માર્ગે ઉતરી આવ્યા અને દમયંતીને કુંડીનપુર જવાની આજ્ઞા કરી. દમયંતી પિયેર જવા નીકળી. રસ્તામાં પોતાની માસીની નગરી ચંપાપુરી આવી ત્યાં ચંદ્રમની મામીએ એને જોળખ્યા વગર આશ્રય આપ્યો અને ત્યાં થાળે પડી.

અહીં બીમરાજના પ્રેરેલા નગનો ગોધ કરનારા ધણા પૈટી મુરેવ ચંપાપુરી આવી પહોંચ્યો અને નગના અદશ્ય ચમાની દડીકા જળાવી. મુરેવે સતીને દીડી અને જોળખી. પરિણામે બંધાને છતી થઇ અને માસીએ મુખે પિયેર પહોંચતી કરી. આમ સતી પોતાનાં સ્વજનોને પ્રાપ્ત થઇ. નગની ગોધ માત્ર એણે ચોતરફ માનુષો ગોઠવ્યાં.

પોતાની પત્નીને તજવાને માટે પશ્ચાત્તાપ કરતો નગ દુઃખમાં

દિવસ નિર્ગમતો હતો તેવામાં સુદેવ સાં આવી ચઢ્યો. તેને મોઢે દમ-
યંતીની હકીકત સાંભળીને એને દુસહ દુઃખ થયું. સુદેવને રતુપર્ણની
સભામાં લઇ ગયો અને દમયંતીની હકીકત ત્યાં પુનઃ ગવરાવી પોતાને
ત્યાં લઇ જઇને એનું આતિથ્ય કર્યું. પોતે નળનો ખાસ સંબંધી છે
એવી સુદેવના મનમાં કલ્પના ઉઠે એમ વર્ત્યો. જતી વખતે સુદેવને
મૂલ્યવાન ઘોડા આપ્યા. ભેગો ભેગો પોતાના ધારણ કરેલાં કુખજ
નામે દમયંતીને સંદેશો કહાવ્યો કે ફિકર કરશો નહિ સધળું સાઈ થશે.
સુદેવ ફરી કુંડીનપુરી પહોંચ્યો.

સુદેવનો કહેલો સંદેશો તેમજ બંધી હકીકત સાંભળીને દમયંતીને
નક્કી લાગ્યું કે, રખેને નળનું સ્વરૂપ કશાને યોગે પલટાયું હોય અને
એ કુખજ જ નળ હોય. ભીમરાજએ ઘણું સમજાવી કે ખીજને
આશ્રયે રહેલો કુરૂપ કુખજ નળ હોય જ નહિ. પણ દમયંતીને ખાતર
જમા થઇ કે એ નળ જ છે. અને તેની તપાસ થવી જ જોઇએ. છેવટે
રાણીએ તોડ કાઢ્યો અને ભીમરાજથી છાનોમાનો દૂત મોકલવાનું
નક્કી કર્યું. મસલત કરીને ઠેરવ્યું કે દૂતે સાં જઇને એમ કહેવું કે
પિતાની આજ્ઞાથી અને ખાસ આગ્રહથી દમયંતી ફરી સ્વયંવર કરે છે.
કુખજને અશ્વમંત્ર ખખર છે કે નહિ એ તપાસવા દૂતે જે દિવસે પહોંચે
તેને ખીજે દિવસે જ સ્વયંવર છે એવું કહેવાનું ઠરાવ્યું. દૂત કુખજકને
ગયો અને પોતે રસ્તે તાવે હેરાન થયો. માટે મોડો પહોંચ્યો એવું
અહાતું કાઢીને સ્વયંવરની વાત કરી.

પોતાની માદા ઉપર ખીજની નજર જણાતાં તિર્યકયોનિને પણ
ઝાળ ઉઠે છે, તો નળને દમયંતીને પુનર્લેગ કરનાર છે સાંભળીને અસહ્ય
વેદના થાય એમાં શું પુછવું ? એના માન્યામાં જ ન આવ્યું પણ
દૂતને રાજ પાસે લઇ ગયો. રતુપર્ણ જવાને માટે ઉત્કંઠિત થયો. પણ
સમય બહુ જ ટૂંકો છે અને શી રીતે જવાય એ વિમાસણમાં પડ્યો.
કુખજે ખાત્રી આપી કે હું એક દિવસમાં લઇ જઈશ. રાજ ચાર સેવકો
અને કુખજ જવા તૈયાર થયા. કુખજે હયશાળામાંથી ઘોડા લઇને રથ
તૈયાર કરાવ્યો અને કુંડીનપુરીને પંથે પડ્યા.

નદી નાળાં, ખાડા, ટેકરા, રેતી કથાને ન લેખવતાં રથ વાયુ વેગે જતો જોઈ રૂપરૂપ આનંદ પામ્યો. એવામાં રૂપરૂપનું ઉતરીય પડી જવાથી રથ રાખવાનું હતું. કુમળ કહે રથ વચ્ચે પડ્યું ત્યાંથી પચીસ જોજન ચાલ્યો ગયો છે. રાજ આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાને અશ્વમંત્ર શિખવવાની પ્રાર્થના કરી. પોતાને ગણિત વિદ્યા આવડે છે એની સાથે અશ્વમંત્રની અદલાબદલી કરવાનું કહી, કુમળને ગણિત વિદ્યા શિખવી. નજે એક વૃક્ષ ઉપરનાં પાંદડાં ગણી જોઈ પોતાને વિદ્યા આવડી એનો નિશ્ચય કર્યો અને રૂપરૂપને અશ્વમંત્ર શિખવ્યો—એ વિદ્યા એકઠી થયાથી કળિ એના શરીરમાં વાસ કરી ચક્રો નહિ. ત્યાંથી નીકળીને જતાં કળિ અને કુમળ વચ્ચે વાતચીત થઈ અને કળિએ એને ન સંતાપવાનું વચન આપ્યું અને પોતે નિર્માણ કરેલે સ્થાનકે જઈ રહ્યા. આ બધું નજ અને કળિ શિવાય ખીજું કોઈ દેખતું ન હોતું. પછી રૂપરૂપ અને કુમળ રથે બેસી કુંડીનપુરી સવાર થતાં થતાં પહોંચ્યા. ત્યાં સ્વયંવરનો કરો સમારંભ ન જોતાં કુમળને આનંદ થયો અને રૂપરૂપ છોભો પડ્યો; એમના આવવાની વાત જાણીને ભીમરાજએ પોતાના મહેલમાં આપ્યા. એકાએક છડી સ્વારીએ ક્યાંથી પધાર્યા વગેરે કુશળ પ્રશ્નતાં કુમળે જ કહ્યું કે સ્નેહ હોય ત્યાં સમારંભ શા ? આપની સાથે આ નંદમાં થોડા દિવસ વ્યતિત કરવા પધાર્યા છે.

દમયંતીને કુમળ આવ્યાની ખબર થતાં જ એને આનંદ થયો. એણે પોતાની માતાને કહ્યું, જૂનો કુમળને અશ્વમંત્ર ખબર છે. નજ શિવાય કોઈ એ જાણતું નથી. નક્કી એ નજ જ છે. એની પરીક્ષા કરી નક્કી કરવું જોઈએ. પોતાની સખી કેશિની સાથે પોતાનાં છોકરાં રાત્રિ કુમળ પામે મોકલ્યાં. છોકરાંને જોઈ કુમળને ઘણો આનંદ થયો. એ કહે મારા સ્વામીનાં છોકરાં છે માટે મને ઘણું હેત આને છે. એણે છોકરાંને રમાડ્યાં. કેશિની કહે સુદેવને મોઢે તમારી કીર્તિ જામે સાંભળી છે. નજની રતિ તમારા સ્નેહ અને નજની સાથેના તમારા નિષ્ઠ મંથનને લીધે ભૈમીને તમને જોવાની ઘણી ઇચ્છા છે. તમે ‘સૂર્યપાક’ બનાવો છો. નજ પણ કરતા. ભૈમીની ઇચ્છા છે. તમે આખવાને આપો તો તે આખીને એને આનંદ થાય. કુમળ તૈયાર

કરી અને દમયંતીએ રસોઇ ચાખીને નક્કી કર્યું કે નળ શિવાય કોઇથી
 આવી રસોઇ થાય જ નહિ, માટે જરૂર એ નળ જ છે. પછી ભીમ-
 રાયની આજ્ઞા લઇ કુબ્જને અંતઃપુરમાં તેડાવ્યો. કુબ્જ અને દમયંતી
 વચ્ચે વાર્તાલાપ થયો. કુબ્જ કેમે કર્યો પોતે નળ છે એ માને નહિ.
 કેશિનીને આથી ગુસ્સો ચઢ્યો અને એણે કુબ્જને ઘણાં ઠઠાણુ વચન
 કહ્યાં અને છેવટે એ પણ કહ્યું કે પોતાની સખી હવે પ્રાણત્યાગ
 કરશે. કેશિનીના ઉપાલંબનો પ્રત્યુત્તર આપવા કુબ્જ જતો હતો તેવામાં
 આકાશવાણી સંભળાઇ. એ વાણીએ કહ્યું કે હે રાજા ! વાળીને ઉત્તર
 આપશો નહિ. દમયંતી સતીશિરોમણિ છે. તમે પ્રગટ થાઓ અને
 સુખમાં દિવસ નિર્ગમે. એ સાંભળીને કુબ્જ ટહાડો પડ્યો. એણે
 કંકોટક નાગે આપેલાં વસ્ત્ર જે બીલામાં મૂકી છાંડ્યાં હતાં તે કાઢીને
 પરિધાન કર્યો. તેજ ક્ષણે નળ પોતાના અસલ રૂપમાં ખલટાઇ ગયો !
 બધે હર્ષ હર્ષ વ્યાપી રહ્યો ! વિઘ્ન દૂર થઇ આનંદની હેલીઓ ચાલી !

નળ દમયંતીનો પુનઃ યોગ થવાથી સખી કેશિની જે વિદ્યા-
 ધરી હતી તે પોતાના લોકમાં જવા તત્પર થઇ. નાગે આપેલાં પોતાનાં
 વસ્ત્ર નળે કેશિનીને આપ્યાં. એ લઇને એ આકાશ માર્ગે વિદ્યાધરના
 લોકમાં ગઇ. પોતાના પતિને એ વસ્ત્ર પહેરાવતાં તેની વેદના મટી
 અને વિદ્યાધરેમાં પણ આનંદ ફેલી રહ્યો. એ લોકો નળને નિરખવાને
 ભૂલોક્ષર આવ્યા.

નળે ચતુરંગણી સેના લઇને દિગ્વિજય કર્યો. ચારે દિશાએ અને
 જય અને યશ પ્રાપ્ત થયો. પોતાના ભાઈની તરફ દૂત મોકલતાં એની
 બુદ્ધિ પણ નિર્મળી થઇ હોય એમ જણાયું. એણે નળનું રાજ્ય પાછું
 આપવાનું કહ્યું. પરંતુ નળને વિચાર પડ્યો કે મારાથી રાજ્ય પાછું
 કેમ લેવાય. વિદ્યાધરે કહે રાજ્ય તમારું છે પણ એ ભાઇ છે માટે
 અરધું રાજ્ય આપીને અરધું લો. પણ રતુપર્ણુ કહે મેં તમને ગણિત
 વિદ્યા શિખવી છે. એ અક્ષવિદ્યાને જોરે તમે ઘૂતમાં જરૂર કાવશો,
 માટે જેમ એણે રાજ્ય જીત્યું છે તેમ તમે પણ રમો અને જીતીને
 લો. છેવટે કુબેરને તેડાવી બન્ને ભાઇ રમત રમ્યા. નળની જીત થઈ
 અને એણે રાજ્ય પુનઃ સંપાદન

નળે પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તેને પુનઃ રાજ્યાભિ-
ષેક થયો. કુબેર-પુષ્કરને એણે સુવરાજ પદે સ્થાપ્યો. નળ અને દમ-
યંતીએ સુખે રાજ કર્યું. તીર્થ યાત્રા કરી. સાધુસમાગમ કર્યા.

નળને સુખે રાજ કરતાં સતાં એક દિવસ કોઈ નાટકી આવ્યો
એણે પોતાની પાસેના જૂંદની પાસે અદ્ભૂત ખેલ દર્શાવ્યા. નળે ખેલ
જોયો. ખેલ પૂરો થવા આવ્યો એટલે જૂંડને વાચા થઈ અને તેણે
નળને અદ્વિત્યવસ્તુના મોહમાં પચી રહેવાને માટે નિશ્ચય્યો. નળની આંખ-
નાં પડળ ખૂલી ગયાં. એવામાં આઠાશ વાણી થઈ કે હે નળ! આ
જૂંડ તારો પિતા વીરસેન છે, અને તને શિખામણ આપવા આવ્યો
છે. આથી નળનું મન દુનિયાં પરથી ઉડી ગયું. એના સંયોગમાં ત્યાં
એક મુનિ પધાર્યો. એમનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને નળે રાજ્યનો ત્યાગ
કરી પોતે વનમાં પધાર્યો. ત્યાં મહાબળ વિદ્યાધર, રત્નપર્ણ રાજા, કુબેર,
શ્રુતશીળ મંત્રી, સેનાપતિ અને દયમયંતી સહ વર્તમાન એણે દીક્ષા લીધી.

નળે તપ આદર્યું. એના તપની પરીક્ષા કરવા ઈંદ્રે અપ્સરા
મોકલી. દુર્ભાગ્યે નળ પોતાનું ધ્યાન ચૂક્યો, પણ પછી જ્ઞાન આવતાં
વધારે. સાવધાન અને દૃઢતાવાળો થયો. એણે પુનઃ તપનો આરંભ કર્યો.
ચારે આઠાર તથા દીધા. બધી ધર્મક્રિયાઓ કરી આ દેવ તથા દીધો.

પોતાના પ્રપ્ત પ્રભાવે નળ દેવલોકમાં ધનદેવનો અવતાર પામ્યો.
અને દમયંતી પણ ધનદેવની વસ્ત્રમા થઈ. લૈનધર્મ, ક્રિયાઓ,
આચાર, વ્રત, સદ્ભાવના, શીળ અને સત્યના પ્રભાવે આવાં આવાં
દુઃખો અને સંદેહો જઈને સારો પરિણામ આવ્યો.

આ પ્રમાણે સંવત ૧૬૬૫ ના પોરના શુક્લ પક્ષની અષ્ટમીએ
નયચુંદરે પોતાનો નળદમયંતી રાસ પૂર્ણ કર્યો.

આગળ દર્શું છું કે વાચક શ્રી નયચુંદરનો નળદમયંતી રાસ
એક ધર્મના અંગેનું દાવ્ય છે. તેમાં પગલે પગલે લૈનધર્મની મનતા,
તેના આચાર અને ધર્મક્રિયાઓનું જળ, ઉપયોગિતા અને ફળનો
મેળ દરવામાં આવ્યો છે. જ્યાં જ્યાં યોગ્ય જણાય ત્યાં ત્યાં વાંચ-

નારના મનમાં ધર્મનું રહસ્ય હસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, તેમ કેટલેક અંશે ફક્તિભૂત પણ થયો છે. સારું થયું તે સત્કર્મના પરિણામે જ થયું એમ સમજાવવામાં બિલકુલ મજા રાખી નથી. દરેક ધર્મના અંગના અંશમાં એમ જ હોય.

મૂળ નળોપાખ્યાનના વસ્તુની સાથે આ કાવ્યના વસ્તુને સરખાવી જોતાં વાંચનારને ઘણું જ તફાવત જણાશે. શુન્દરાતીમાં આ વિષય ઉપર ઘણાં કાવ્યો લખાયાં છે એ પૂર્વે કહ્યું જ છે. તેઓ પૈકી કવિ ભાલણુ અને ભટ્ટ પ્રેમાનંદનાં કાવ્યો ઘણાં વંચાયલાં છે. એટલે એમના કથાભાગની સાથે આ કાવ્યના કથાભાગને મિલેલીને તે ક્યાં ક્યાં જુદો પડે છે એ વર્ણવાની જરૂર જણાતી નથી. મેઘરાજનું નળોપાખ્યાન આ જ અંશમાળામાં પૂર્વે બહાર પડી ગયેલું છે, એટલું જ નહિ પણ આ કાવ્યમાં ઠેકાણે ઠેકાણે તેઓમાંથી ઉતારા આપી કેટલીક સરખામણી કરવાની મંશોધનકારે મહેનત લીધી છે. આમ હોવાથી પિષ્ટપેશણ કરવાનો યોગ જ નથી. આવી વસ્તુસ્થિતિમાં અમે આ કાવ્યનો સંક્ષિપ્ત-માત્ર સારરૂપ-અહેવાલ આપ્યો છે, એ વાંચવાથી જણાયું જ હશે કે આ કાવ્યમાં અનેક પ્રસંગ નવા જ ઉમેરેલા છે.—

આવા ફેરફાર ધર્મના અંગના અંશોમાં તેમની આવશ્યકતાને બાવે સાધારણ છે. ઐત્દગ્ગતકકથાનક એનો જાણવા લાયક દાખલો છે. પોતાના પૂર્વ જન્માંતરોની હકીકત કહેતાં શ્રીયુદ્ધભગવાને રામાયણની કથાનો ઉપયોગ પણ કર્યો છે. રામાયણના વસ્તુને તેમાં તદ્દન ફેરવી નાંખ્યું છે. રામ અને સીતા ભાઈ બહેન હોઈ પોતે શ્રીયુદ્ધભગવાન રામ રૂપે અને યશોધરા સીતા રૂપે જન્મ્યાં હતાં !

એક કાવ્ય તરીકે નળદમયંતી રાસને તપાસતાં કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે જો કે એ ઘણા ઉંચા પ્રકારનું કાવ્ય નથી, પરંતુ મનોરંજક અને રસભર્યું છે. ઠેરઠેર શબ્દ ચમત્કૃતિયો માલમ પડે છે. લાંબા લાંબા અનુપ્રાસો અને રસભર્યાં વર્ણનો કવિનો ભાષા ઉપરનો કાણુ દર્શાવે છે અને વાંચનારને આનંદ ઉપજાવે છે. જો કે કેટલીક જગાએ

લ'ખાણુને લીધે કેટલીક ક્ષતિ થાય છે પણ એ લ'ખાણુ કવિના મનમાં સ્થાયી હોય-ધર્મબોધ-ને લીધે હોય ક્ષતિવ્ય છે. વાચક શ્રી નયસુ-દરની ભાષા સમગ્ર રીતે જોતાં સાદી અને પ્રાસાદિક છે; છતાં કવિએ કોઈ કોઈ જગ્યાએ સજ્જો બનાવવાની છૂટ લીધી છે.

સત્તરમા સૈકાના બીજા તે દાળના અધોર્માં મળી આવે છે તેરી જ બધેકે સ્હેજ વધારે જૂના જેવી-આ દાળની ભાષા છે. જૂનાં રૂપો ઠીક જળવાઈ રહ્યાં છે. વિભક્તિના પ્રત્યયો જેવા કે:-અનાર્પણ, રપણકી, હંતી, અવરહંશુ, તુમએ, તુમચી, અમચી, ભવચા, ચરચારી, સમુદહંતણા, ગરહંતણા એ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. અછે, છિ, પૂજસિ, ઉપજિસે, લહિસ્યે, પાસેવા, પામેશો, હોસિ, હંસ્પઈ, હસિ, મરાયેસિ, બેસીજે વગેરે રૂપો વિચારણીય છે-આ વિષયમાં દીક્ષગીર થવા જેવું છે કે દાળમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાન્તર રદ ગણીને તે બદલ નવાં મૂક્યાં છે અને કેટલીક જગ્યાએ તો જૂનાં રૂપ હતાં તે સુધારવાની છૂટ લીધી છે. કેટલાક પૃષ્ઠને અંતે આપેલી દીક્ષથી આ વાત સમજાય છે. ભવિષ્યમાં પ્રગટ થતા અધોર્માં આવી છૂટ ન લેવાય એ ધૃષ્ટિ છે. એમ ન થયું હોત તો વખતે વધારે જૂનાં અગર વધારે સંખ્યામાં એવાં રૂપો મળી આવત.

આ પ્રભાણે જૈન ધર્મોપલંબીઓમાં ધર્મશ્રદ્ધા વધારે એવું, જૈનેતર જનોને દાળ્યાનંદ આપે એવું, શુજરાતી વાચકદંદને સત્તરમા સૈકાની અને એથીએ જૂની શુજરાતીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે એવું અને ભાષા-રસિક પુરુષોને મનન કરવા યોગ્ય વિષય પૂરા પાડવું આ ભોક્તિક પ્રસિદ્ધ દરીને સ્વર્ગવાસી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદારક મંડળે જધાનો ધન્યવાદ પ્રાપ્ત કર્યો છે.

અમદાવાદ.

૩૦-૫-૧૭.

} ઠાણાલાઈ ખીનાંજરદાસ દેરાસરી.

નમો વર્દમાનવૌરાય.

કવિવર નયસુંદર.

કર્તાના સમયની સ્થિતિ.

આપણે મધ્યકાલીન કે જૂની ગૂજરાતીનો યુગ વિક્રમ પંદરમા શતકથી તે સત્તરમા સૈકા સુધીનો લઈએ તો નયસુંદરની કૃતિઓ (સં. ૧૬૩૬ થી ૧૬૬૯ની છે તે) આ યુગના કાવ્ય સાહિત્યમાં આવે છે. આ યુગમાં વિશેષ ભાગે ધાર્મિક સાહિત્ય જોવામાં આવે છે અને ખાસ કરીને 'જૈન' સાહિત્ય તો જૈન શબ્દથી ધ્વનિત ધાર્મિક તત્વથી ઓતપ્રોત હોય જ.

આ યુગના સમય દરમ્યાન ગૂજરાતની રાજ્યસ્થિતિ જોઈએ તો સ્પષ્ટ જણાશે કે વાઘેલા વંશનો અંત આવતાં સુસત્તમાનોએ અનેક ચડાઈઓ યુદ્ધ અને આક્રમણ કરી સ્થાનિક રજપૂત રાજ્યને અસ્ત-વ્યસ્ત કર્યું, મંદિરો-જૈન, શૈવ કે વૈષ્ણવને જમીનદોસ્ત કર્યાં, તેના સુંદર પથ્થરો-કારીગરીના નમૂનાઓ મસીદો ખાંધવામાં વપરાયાં, રાજ્ય-વ્યવસ્થા બદલાઈ અને તેથી ગૂર્જરદેશના ભાગલા પડ્યા ને પાટનગરો બદલાયાં. મુગલ શહેનશાહતમાં તો અનેક સૂઆઓ એક પછી એક હુંક વખતના ગાળા પછી આવવા લાગ્યા અને અંતર્વિરોધ સૂઆ સૂઆ વચ્ચે અને દિલ્હીના અમીરો ને સૂઆ વચ્ચે રહેવાથી ગૂજરાતને અત્યંત સહેલું પડ્યું. આવી રીતે ગૂજરાતની સ્થિતિ છિન્ન ભિન્ન થઈ ગઈ, જનમાલની સલામતીને માટે લોકોને પગલે પગલે લય રહેવા લાગ્યો, વેપારમાં એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે માલ લઈ જવામાં કે મંગાવવામાં લૂંટારૂઓના ત્રાસથી અનેક પ્રતિબંધો આવ્યા. આ છતાં પણ જૈનસાધુઓ નિઃસંગ અને નિષ્પ્રતિયદ રહી ચોમાસા સિવાય વર્ષના આઠ મહિનામાં ગ્રામાનુશાસ પાદવિહાર કરી ચાતુર્માસમાં એક ગામમાં સ્થિતિ રાખી સાહિત્યને અખંડિત પ્રવાહધારાએ પોષી ઉપ-જવી ખિલાવતા આવ્યા છે એ પ્રસિદ્ધ કે અપ્રસિદ્ધ સમગ્ર જૈનસા-હિત્યની આલોચના કરતાં સહેજે જણાઈ આવે છે.

આપણા જીવનચરિત્રનાં નાયકના સમય કાળમાં દિલ્હીની ગાદીએ મહાન સામ્રાટ અકબર બાદશાહ હતા. તેની કાર્યદક્ષતા, પ્રજાપ્રીતિ, મહા આશયથી પ્રેરિત પ્રકૃતિ અને રાજકુશળતાને લઈને સમય દેશમાં આસ્તે આસ્તે શાંતિ પ્રસરી હતી અને ગૂજરાતમાં પણ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થઈ હતી. (ઇ. સ. ૧૫૭૩ થી ઇ. સ. ૧૭૦૦ સુધી) પરંતુ અશાંતિને પ્રથમ જડમૂળથી હટાવી પછી શાંતિ લાવવામાં જે પરિશ્રમ એવો પડે છે તે ઘણો મજબૂત અને વિપત્તિવાળો હોય છે. તેથી સમય ઘણો લાગે છે અને લોકો દરીદ્રામ બેસી શકતા નથી.

અમદાવાદના સુલ્તાનોએ ઘણાં રાજ્યો લઈ લીધાં હતાં અને ગૂજરાતનાં કુલ ૨૫ પરગણાં બનાવ્યાં હતાં. અકબર બાદશાહે નવીન પદ્ધતિ લખાઈ દરી (સને ૧૫૮૭), કે જેથી તે ૨૫ માંના ૬ જે રાજ્યોની પાસેથી ખુચ્ચી લીધેલાં હતાં તેઓને પાછાં સોંપ્યાં એટલે કે જલોર અને જોધપુરને રજપુતાનામાં નાંખ્યાં, નાગોર અજમેરમાં અને મુલ્હેર તથા નંદેર બાર ખાનદેશમાં જોડ્યાં, કુંભ, વસંત અને દમણ પોર્ટુગીઝ પાસે રહેવા દીધાં અને દંડરાજપુરી (જંજીરા) નિઝામશાહી-દક્ષિણ અદમદનગરના રાજ્યને સોંપ્યાં. બાકીનાં ૧૬ માં છ નામે સિરોહી, ડુંગરપુર, અને વાંસવાડા કે જે હાલ રજપૂતાનામાં છે, કચ્છ, મુચ (રવાકાંકાનું) અને રામનગર (હાલનું ધર્મપુર સુરત પરગણામાંનું) તે તેઓના દિંદુ રાજાઓના હાથમાં આંટી આપવાની સરતે રહેવા દીધાં. બાકીના ૧૦માં દીલ્હી મોકલેલ અમલદારો રાજ વહીવટ કરતા. આમાંના (સુરત, પાટણ, અમદાવાદ, ગોધા, આંખાનેર, વડોદરા, ભરૂચ અને રાજપીપવા-નણિદ-આ ગુજરાતના ખરા ભાગમાં આવેલ દના, અને સોરઠ અને નવાનગર તે હાલના દાદિયાવાડ દિપરણમાં દના.)

અકબરને ગૂજરાત જીતી શાંતિ પ્રસાર કરવામાં ઘણી મહેનત પડી હતી. ગૂજરાતની રાજધાની આ સમયે અમદાવાદ હતી. ઇ. સ. ૧૫૭૧ (એ. ૧૬૨૭) માં તે સહેરના દેશમાં બાર ભાગ દત્તા; અને ઘેરે બદાર ખીજ ભાગ દત્તા; રેશમ તથા ક્ષેત્રજિનારી ને લાખ એના મેદા હાથ ચાલના અને સરકારી જપત ૧૫૫ લાખની હતી. ખનીશની એક રેઝના તેણેઆથી અકબર બાદશાહ સન ૧૫૭૨ના

નવેમ્બરની ૧૮ મીએ અમદાવાદ આવ્યો ને અમીરો તામે સવાથી તેણે ગૂજરાતને પોતાના મોટા રાજ્યનો સુખો કીધો ને ત્યાં સુખેદાર નીમ્યો. જો કે સહેલથી શહેર તામે થયું તો પણ દશ વર્ષના ગાળા પછી ત્યાં પૂરો બંદાબસ્ત થયો હતો. (ઇ. સ. ૧૫૮૩-સં. ૧૬૩૦ કે જે વર્ષમાં આપણા કવિએ અમદાવાદ રહીને શત્રુજય રાસ રચ્યો છે.) અકબર ચોડાક મહિના નહોતો તેવામાં (૧૫૭૩ ઇ. સ.) બંડખોર મિરજાઓ કેટલાક અમીરો સાથે અમદાવાદ સામા આવ્યા; જે વર્ષ પછી મુઝફ્ફર હુસેન મિરજાએ ખીજા ઘેરાએ શહેર લીધું હતું ને ૧૫૮૩માં મુઝફ્ફરે (અમદાવાદના છેલ્લા બાદશાહે) અમદાવાદનો કબજો કરી સોનું ઝવેર ને કપડાંનો નાશ કીધો, પણ અકબરના એક ચદતા અમીર મિરજાખાને એણે બાદશાહી ફોજની સરદારી કરી સરખેજ આગળ લડાઈ આપી મુઝફ્ફરને હરાવી ભગાડ્યો (૧૫૮૪-૨૨મી જાન્યુઆરી). એ મિરજાખાન તે ખાનખાનાન કહેવાયો ને એણે લડાઈને ઠેકાણે આગ બનાવી તેનું ફતેહબાગ એ નામ રાખ્યું. એ ફતેહ પછી કોઇ કોઇ વાર ફિસાદ હુલ્લક થયલાં તે સિવાય અમદાવાદને સો ઉપર વર-સમાં બહારનો ઉપદ્રવ નહોતો ને તે મુગલાઇ રાજ્યનું તવંગર શહેરો-માંનું એક ગણાતું. “ પૃ. ૪૧૩-૧૪ ગૂજરાત સર્વ સંગ્રહ.

તાત્કાલીન સાહિત્ય ક્ષેત્ર.

આવી અશાંતિ અને શાંતિના મધ્યકાળમાં જૈન ગૂર્જર સાહિત્ય અસ્ખલિત બ્હેણમાં વહ્યું છે. શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ ઇસુની સોળમી સદીને પોતાના Milestones of Gujarati Literature માં પ્રાયઃ નિર્વશ (barren) જણાવે છે કારણ કે તે સમયમાં જૈનેતર કવિઓ ત્રણજ નામે વસ્તો, વચ્છરાજ, અને તુલસી થયા એવું તેઓ જણાવે છે. કવિ જે સદીમાં કનિષ્ઠ અને અલ્પ સંખ્યામાં થાય તે પ્રાયઃ નિઃસંતાનની ઉપમાને ખામે એ સ્વાભાવિક છે કારણ કે ફૂલ પરથી ખીજનું મૂલ્ય થાય છે. આના કારણમાં તેઓ જણાવે છે કે:—“ગૂજરાતના સુખાઓ ધીમે ધીમે દીલ્હીના પઢાણની દેંદ્રભૂત સહતનત કે જે સ્વતઃ શિથિલ થતી જતી હતી તેનાથી સ્વતંત્ર થતા હતા. આ રાજકર્તાઓમાંનો સૌથી વધારે સત્તાવાળો સુલતાન મહમદ બેગડો હતો. તેણે પણ સત્તા ગુમાવી અને

તેથી રાજકીય અરાજકતા આવી. અકબરે ગૂજરાત સને ૧૫૭૩ માં જીત્યું પરંતુ તે વખતે પણ આંતરીક અધઃગત્યોની સ્થિતિનો અંત લાવી ન શકાયો. સમય એટલો બધો પ્રતિકૂળ હતો કે કવિતાનો કામળ રોપો હગી કે પોષાઈ ન શક્યો અને આપણને માત્ર ત્રણજ કવિઓ પ્રાપ્ત થયા કે જેણે આ સદીને ‘તદન નિર્વશ’ એ દોષવાળા અભિધાનથી મુક્ત કરી. તેઓ વસ્તો, વચ્છરાજ અને ઘુલસી હતા.”

વિશેષ શોધ થયા પછી જણાયું છે કે વૈશ્ય કવિ નાકર તે ઇ. સ. ૧૭મા સૈકાનો નહિ પણ સોળમા સૈકાનો (સંવત ૧૫૫૦-૧૬૩૨) હતો અને વિષ્ણુદાસ પણ ૧૬ માનો હતો. (મંવત ૧૬૩૦ તે ૧૬૭૩) (જુઓ બૃહત્કાવ્યદોહન ભાગ ૮ માની પ્રસ્તાવના.) નાકરને એક minor હલકી પંક્તિનો કવિ રા. કૃષ્ણલાલે ગણ્યો છે, પણ રા. જાની કહે છે કે ‘કવિ નાકર સર્વથા ત્રેમાનંદની અર્થાત્ પ્રથમ પંક્તિના ગુર્જર કવિની બરોબરી કરી શકે એવો નથી, તો પણ તે બીજી પંક્તિના કવિઓમાં નિઃસંશય જ્યેષ્ઠ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય ગણાય ‘અરે.’’ મતલબકે ઇ. સ. સોળમી સદીમાં માત્ર અદ્યત્તકવિતાના કવિઓ પામ્યા છે એમ નથી.

જૈન સાહિત્યમાં હિત ઇ. સ. ૧૬મી સદીમાં પણ અનેક કવિઓ થયા છે:-નામે નેમિકુંજર, પુણ્યપ્રભાવ, ધર્મસમુદ્ર, હર્ષકલશ, ઉદયભાનુ, સારંગ, હર્ષસાગર, સુમતિમુનિ, પાર્શ્વચંદ્ર, દર્શનકવિ, દેવશીલ, દેવિ-દાસ-હિજ, ઇશ્વરચરિ, ગુણમેર, પુણ્યરત્ન, ભીમ-ભાવસાર, મંગલભાણેક, પુણ્યસાર, પ્રીતિવિજય, ભાવરત્ન, કુસળલાભ, હીરકલશ, સિદ્ધિચરિ, સોમવિમલચરિ, હેમરાજ, વિદ્યાકમલ, સહેજસુંદર, નર્મદાચાર્ય, વિનય-સમુદ્ર, વિનયસાગર, વિજયશેખર, જયવંતચરિ, સમયસુંદર, વિમલચારિ-તચરિ, વિજયગણિ, વિજયદેવ, લાવણ્યસમય, લાવણ્યરત્ન, લાવણ્યપ્રીતિ, લાભમંડન, રત્નચંદ્રચરિ, સાધુપ્રીતિ, વચ્છરાજ, વગેરે આ લેખકને યોગદે આપ્યા છે. તેમાં તે સદીના આધારભૂત અને શક્તિવાળા કવિઓ લાવણ્ય-સમય (જેની કૃતિઓ સં. ૧૫૪૩ થી ચં. ૧૫૮૭ સુધીની મળી આવે છે), સહેજસુંદર (કૃતિઓ ચં. ૧૫૭૨થી ૧૫૮૫), કુસળલાભ (કૃતિઓ

સં. ૧૬૧૭ થી ૧૬૨૪), સોમવિમલસૂરિ (સં. ૧૬૧૫ થી ૧૬૩૩), અને આપણા કવિ નયસુંદર છે. નયસુંદરના સમકાલીન તથા પશ્ચાદ્ ગામી શ્રાવકકવિ ઋષભદાસ કે જેની કૃતિઓ સં. ૧૬૬૨ થી તે ૧૬૮૭ સુધીની મળી આવે છે તે ઇ. સ. સત્તરમી સદીનો પ્રમુખ આધારભૂત કવિ છે કે જેના વિષે આ લેખકે સવિસ્તર લખેલો નિર્ણય જૈન કૉન્ફરન્સ હૅરલ્ડના ઐતિહાસિક ખાસ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે, અને જે લેખ સુરતની પાંચમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિપદ્માં મોકલાયો હતો.

ઉપરોક્ત કવિઓ પૈકી નયસુંદરના સમકાલીન જૈન કવિઓ ભાવ-રત્ન (કૃતિ-કનક શ્રેષ્ઠીરાસ સં. ૧૬૩૦), ભીમ ભાવસાર (શ્રેણિકરાસ સં. ૧૬૨૧), પુણ્ય-રત્ન (સનતકુમાર ૧૬૩૭ અને જીજ્ઞે નેમિરાસ), કુશલલાભ (માધવાનલ ૧૬૧૬, દોલામાર ૧૬૧૭, તેજસાર ૧૬૨૪), સોમવિમલસૂરિ (શ્રેણિકરાસ ૧૬૩૦, ધર્મિલરાસ ૧૬૧૫, હુદ્દલકુમાર ૧૬૩૩), સુમતિકીર્તિ (ધર્મપરીક્ષા રાસ ૧૬૩૫), રત્નસાર (સાગર શ્રેણિકથા ૧૬૪૫), વિજયશેખર (યશોભદ્ર ૧૬૪૩), વચ્છરાજ (પંચતંત્ર ૧૬૪૮), વિદ્યોકમલ (ભગવતી ગીતા), વિજયદેવ (નેમિનાથ ૧૬૫૭), નર્મુદાચાર્ય (કોકશાસ્ત્ર ચોપદ ૧૬૫૬) અને સમયસુંદર (૧૬૫૮-૧૬૯૬ સુધીના અનેક કૃતિઓ કરનાર) આદિ છે. આ સર્વ ટુંકમાં જણાવેલું છે. જૈન ગૂર્જર કવિઓનો સવિસ્તાર ઇતિહાસ લખવાની ઉત્કંઠા અને તૈયારી છે તેમાં બંધી હકીકતો મૂકવામાં આવશે. હમણાંતો આટલાથી પણ કેટલોક ખ્યાલ સારા પ્રમાણમાં આવી શકે તેમ છે.

શાંતિ સામ્રાજ્યમાં કાવ્યપ્રવાહ સતત અને વેગથી વહે અને અશાંતિમાં સ્થભે એવો કંઈ સાર્વત્રિક નિયમ નથી. અશાંતિમાં જે અંતઃક્રોધ, ગુસ્સો, શરીરની નાડીઓના અને ખાસ કરી હૃદયના તીવ્ર ધબકારા મનુષ્યને વ્યાપી રહે છે તે તેટલા અંશે શાંતિના સમયમાં નહિ વ્યાપે. ભાસનાં નાટકો જોઈશું તો રાજ્યમાં અનેક ઉપદ્રવો થયા, ઉપશમ્યા, જાગ્યા તેવા સમયમાં તે ઉદ્ભવ્યાં છે એમ દરેકની નાન્દિ તપાસતાં જણાશે. જર્મન તત્ત્વજ્ઞ નિત્સે યુદ્ધના મામલામાં કવિતાનો જોડસંબંધ ક્યારે ઉઠે છે એવું માનનાર છે; તો કાવ્યનો ગ્રેરક શાંતિનો સમય છે, અથવા અશાંતિ કાલ છે-એવા બંને વિકલ્પો વિચારવા યોગ્ય છે.

કાવની કૃતિઓ.

જેન ગૂર્જર સાહિત્યમાં આ કવિ એક રત્ન સમાન છે એવું તેની કૃતિઓ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. અત્યાર સુધી તેની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

+ ૧. રૂપચંદ હંવર રાસ. રચ્યા સં. ૧૬૩૭ માર્ગદર્શીય શુદિ ૫ રવિવાર. વીળપુરમાં.

+ ૨. શત્રુજય (સિદ્ધાયલ) ઉદ્ધાર રાસ મં. ૧૬૩૨?) ૮ આશો શુદિ ૧૩ મંગલવાર અમદાવાદમાં.

+ ૩. સુરસુંદરી રાસ સં. ૧૬૪૬ જેઠ શુદિ ૧૩.

+ ૪. નલદમયંતી રામ મં. ૧૬૬૫ પોશ શુદિ ૮ મંગલવાર.

૫. શીલરક્ષા પ્રકાશ રાસ મં. ૧૬૬૯ બાદ્રપદમાં.^૧

૬. પ્રભાવતી.

આ છ કૃતિમાંની નંબર ૧, ૨ અને ૪ આજ મૈક્ષિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. નં. ૩ આનંદ દાવ્યમહોદધિના ત્રીજા મૈક્ષિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેથી તેની સામે નઆવું ચિન્હ મૂકવામાં આવ્યું છે. નં. ૫ તે પ્રવર્તક મુનિશ્રી કાન્તિવિજયજીના બંડારમાં મારા જોવામાં આવેલ છે અને તેની પ્રત મારા દ્વારા ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ—સુરતમાં તેના પ્રદર્શનમાં મોકલવામાં આવી હતી. વિશેષમાં તેની પ્રત અંખાતના અને પાટણ નં. ૪ ના બંડારમાં છે એમ તેમની ટીપ પરથી જણાય છે. પ્રભાવતી (રાસ) નામની નં. ૬ની કૃતિ ક્યાં ઉપલબ્ધ થઈ શકે તેમ છે તે દ્રશ્ય સુધી જણાયું નથી તેમ તેનો રચ્યા સંવત્ ૫૫ પ્રાપ્ત થઈ શક્યો નથી. આ પ્રકટ કરવાનું આ અથના

૧. શીલરક્ષા (શીલ શિક્ષા) રાસની પ્રસસ્તિ આ પ્રમાણે છે:—

વટ વપાગળ ધનરત્ન સુરીસ કિ, પંડિત શ્રી લાલુભેર ગણિ સીસ કિ,
તય વિનયી નયસુંદરો દોઈ કરજોડી કદઈ ઉવજાઈ કિ,

સીલવતલ વણા નિત નસું ખાયકિ ૧૫ સીલ.

રૂપસુંદર સુરિ પાદિ પ્રધાન કિ, સુશિવરિ વિજયસુંદર વિજયમાન કિ,

લાસ આદેસ લહી કરી...

કાવિ પિર રાખ્યા રચ્યું એ રાસ કિ, સોલ ઉગજોડ તિરઈ બાદ્રપદ
માસ કિ. ૧૧ સીલ.

પ્રસિદ્ધકર્તાએ જાહેર ઘણા સમયથી કર્યું છે. મને પ્રભાવતીપર કર્તાની એક નાની સગાય મળી આવી છે. તેમાં છેવટે એવું જણાવ્યું છે કે “બોધિબીજ વિમલ તિમ અનુદન પ્રભાવતિ જિનભક્તિ કરેવિ, નયસુંદર સંતત ગુણ ગાવતિ, પાવતિ પુણ્યનિચય તિણિ ખેવિ-૬.”

આ ઉપરાંત સંસ્કૃતમાં સારસ્વત વ્યાકરણપર વૃત્તિ રચનાર નય-સુંદર નામક કર્તા છે તે કદાચ આ હોય.

કવિનો પરિચય—ગુરૂ પરંપરા.

કર્તાનો પરિચય ઉપરોક્ત કૃતિઓની પ્રશસ્તિઓ એક ખીજ સાથે મિલાવી તેની મીમાંસા કરતાં જે થઇ શકે તેમ છે તે બીજી હકીકત સહિત અત્ર નિવેદન કરવામાં આવે છે. કર્તા પોતે ચંદ્રગચ્છના તપાગચ્છના વૃદ્ધ તપાગચ્છની પરંપરામાં ઉતરી આવેલા છે. વૃદ્ધ તપાગચ્છના સ્થાપક જગચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય વિજયચંદ્રસૂરિ છે અને વૃદ્ધ તપાગચ્છ એ મૂલ તપગચ્છની શાખા છે કે જે તપગચ્છના સ્થાપક તે જગચંદ્રસૂરિ છે. જગચંદ્રસૂરિ એ ચૈત્ર(વાલ) ગચ્છીય દેવભદ્ર સૂરિના શિષ્ય; અને ચૈત્ર-(વાલ) ગચ્છના સ્થાપક ધનેશ્વરસૂરિ.

આ ધનેશ્વરસૂરિ ચંદ્રગચ્છમાં એક મહાન આચાર્ય થઇ ગયા છે. તેમણે ચિત્રપુર (હાલના ચિતોડ)માં સાતશે દિગંબર જૈનોને પ્રતિ-બોધ્યા અને ચિત્રપુરમાં મહાવીર સ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમણે સ્થાપેલા ગચ્છનું નામ તે ચિત્રપુર ગામમાં થયેલો તે પરથી ચૈત્ર(ચૈત્રવાલ) ગચ્છ પડ્યું. તેમના શિષ્ય ભુવનચંદ્ર (ભુવનેન્દ્ર) સૂરિ અને [તેના શિષ્ય] દેવભદ્રસૂરિ થયા. તેમના ત્રણ શિષ્યો:-તેમાં પ્રથમ જગચંદ્રસૂરિ થયા

૨ ચંદ્રગચ્છ—સ્થાપક ચંદ્ર નામના આચાર્ય કે જે વીરાત ૬૨૦ ની આસપાસ થયા.

૩ જગચંદ્ર સૂરિ—તે તપગચ્છની પદ્માવલિમાંના વીરપ્રભુથી ૪૩ મા સોમપ્રભસૂરિની પાટે ૪૪ મા થયા. પદ્માવલિમાં જણાવ્યું છે કે:—‘મુનિ સમુદાયને ક્રિયાશિથિલ જાણી ગુરૂની આજ્ઞાથી વૈરાગ્ય રસમાં સમુદ્રરૂપ ચૈત્રગચ્છીય થી દેવભદ્રોપાધ્યાયની સહાય લઈને કિ. મામાં ઉચ્ચતા વાપરવાથી ‘હીરલા’ જગચંદ્રસૂરિ એ પ્રસિદ્ધ નામ પડ્યું.

કે જેમણે સં. ૧૨૮૫ માં વિઘાપુરી (વીજપુર)માં શુદ્ધ ક્રિયાથી તપ આણ્યો (યાવજીવ આચાર્ય-આચાર્યિક વત વિઘાપુરમાં લીધું) તેનાથી તપ (પા) ગચ્છની સ્થાપના થઈ.

એમ કહેવામાં આવે છે કે જગચંદ્રસૂરિ દેવભદ્રના મુખ્ય ત્રણ શિષ્યમાંના એક હતા.

કેટલાકના કથા પ્રમાણે આઘાટપુરમાં બત્રીશ દિગમ્બરાચાર્યો સાથે વિવાહ કરતાં હીરાની પેઠે અમેઘ જણાયાથી રાજાએ ‘હીરલા’ જગચંદ્રસૂરિ એ નામ બણ્યું. તથા યાવજીવ આચાર્ય તપને અભિગ્રહ ગ્રહવાથી બાર વર્ષે ‘તપા’ નામનું બિરુદ મેળવ્યું. આ રીતે ૧ નિર્ગ્ય ૨ કૌટિક, ૩ ચંદ્ર, ૪ વનવાસી, ૫ બૃહદ્ગચ્છ અને ૬ હું તપગચ્છ એ નામની અનુક્રમે પ્રવૃત્તિ થઈ. ને તપગચ્છના સ્થાપક જગચંદ્રસૂરિ થયા પણ દર્શાવે પોતાના રૂપચંદ્ર રાસની પ્રચરિતમાં તેમનું નામ આપ્યું નથી, પણ તપગચ્છના સ્થાપક તરીકે દેવભદ્ર ઉપાધ્યાય જણાવ્યા છે. આના પ્રમાણમાં ભક્ષપિકૃત સુવર્ભગચ્છ પરીક્ષા જણાવે છે કે:

વીર ચક્રી અવધારે મને, વરસ ચતરસે પંચાવને;

ચિત્રાવાલ ચક્રી નીકળ્યા, તપાગચ્છ નામે સાંભળ્યા. ૧૧૭

યતઃ-ચારસ પંચાસીષ, છાંડિય નિવ નિવ શુરુણ મદ્દસાયં,
વિજ્ઞાપુરનચરંમિય તથા મયં દેવમહાહ ॥ ૧

વિ. સં. ૧૨૮૫ માં પોતપોતાના ગુરૂની મર્યાદા છોડી, એટલે ચૈત્રવાલ ગચ્છના જે આચાર્યો તેની મર્યાદા તોડી-ચૈત્રવાલ ગચ્છ ચક્રી અલગ થઈ વિજપુર નગરમાં દેવભદ્ર ચક્રી તપામત પ્રકટ થયો.

વળા ચૈત્રગચ્છીય શ્રી દેવભદ્રના શિષ્ય જગચંદ્રસૂરિ હતા એમ પણ ઉદ્દેશ મળી આવે છે છતાં તે સોમપ્રભની પાટે ૪૪ મા તરીકે કેમ આવ્યા તે સંબંધી નિર્ણય કરવામાં એક પદ્ધતિ (હેરદ્દ માસિકના ઐતિહાસિક અંકમાં પ્રગટ થયેલ) જણાવે છે કે બીજી નગરીમાં સોમપ્રભને દેવભદ્ર, જગચંદ્રસૂરી અને દેવદ્રે વાંધા, ત્યારે સોમપ્રભને ઘણા ગચ્છના આચાર્યોની સાક્ષીએ સં. ૧૨૮૩ માં જગચંદ્રસૂરિને સ્વગચ્છમાં લઈ પોતાની પાટપર સ્થાપન કર્યા.

બીજા દેવેન્દ્રસૂરિ અને ત્રીજા વિજયચંદ્રસૂરિ. વિજયચંદ્ર

પરંતુ આ સાથે જણાવવાનું કે કર્તાએ નલદમયંતીની પ્રશસ્તિમાં જગચંદ્રસૂરિનો ઇશારો અવશ્ય કર્યો છે અને તેને દેવભદ્રના ત્રણ શિષ્યોમાંના પ્રથમ સૂરિ જણાવ્યા છે. પણ સાથે ક્રિયાના ઉદ્ધારક તો દેવભદ્રને જણાવ્યા છે.

૪ દેવેન્દ્રસૂરિ—નવીન કર્મગ્રંથ, ત્રણ ભાષ્ય, ધર્મ રત્ન પ્રકરણ સવૃત્તિના કર્તા. તેમણે ૧૩૦૨માં ઉજ્જયિનીના મોટા શેઠ જિનચંદ્રના બે પુત્રો નામે વિરધવલ અને ભીમસિંહને જૈન દીક્ષા આપી. અને પહેલાને સં. ૧૩૨૩ (ક્રોધ ૧૩૦૪ જણાવે છે) આચાર્ય પદવી આપી તેમનું નામ વિદ્યાનન્દસૂરિ (કે જેમણે નવું વ્યાકરણ બનાવ્યું છે) આપ્યું તે બીજાનું ધર્મકીર્તિ નામ આપી ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. દેવેન્દ્રસૂરિ માલવ દેશમાં સં. ૧૩૨૭ માં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. (જુઓ તપગચ્છ પટ્ટાવલિ). દેવેન્દ્રસૂરિ (દેવસૂરિ) ના મદનેદુસૂરિ અને તેનાં મુનિદેવસૂરિએ સં. ૧૩૨૨ માં શાંતિનાથ ચરિત રચ્યું હતું કે જેના પરથી મુનિભદ્રસૂરિએ બીજું શાંતિનાથ ચરિત સં. ૧૪૧૦ માં રચ્યું.

૫ વિજયચંદ્રસૂરિ—મૂળ પ્રસિદ્ધ ગૂજરાત-મંત્રિવર્ધ વસ્તુપાલને ત્યાં હિસાબ લખનાર મહેતા હતા. ખંભાતમાં વસ્તુપાલને સ્ત્રી અનો-પદેએ એવો આગ્રહ કર્યો કે દેવભદ્ર ઉપાધ્યાય પાસે તેને દીક્ષા લેવ-રાવી મહેતાને ઝાણમુક્ત કરવો. આથી વસ્તુપાલે વિનતિ કરવાથી દેવભદ્રે દીક્ષા આપી. પછી આચાર્યપદ આપવાની વિનતિ અનોપદે-એ દેવભદ્રને કરી. ગુરૂને તે પદ માટે તેમની યોગ્યતા સંબંધે સંદેહ હતો. આખરે આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું અને દેવેન્દ્રસૂરિએ પ્રથમ આ-ચાર્યપદ લીધું હોવાથી તેનો ભક્તિભાવ વિજયચંદ્ર કરવા લાગ્યા. વિ-જયચંદ્ર ખંભાતમાંજ વર્ષોવર્ષ મોટા ઉપાશ્રયમાં રહેવા લાગ્યા. જૈન સાધુને એકજ ગામમાં વર્ષોવર્ષ રહેવું એ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે, એ પર દેવેન્દ્રસૂરિએ વળતો વળત ધ્યાન ખેંચ્યું છતાં તે પર લક્ષ ન દેવાયું. દેવેન્દ્રસૂરિ ખંભાત આવ્યા. પણ મોટો ઉપાશ્રય વિજયચંદ્રે રોકેલ હોવાથી તેમ વિજયચંદ્ર તેને મૂકી નાના ઉપાશ્રયે જાય તેમ ન હોવાથી

સુરિથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ નામની સાખા થઇ, અને તેથી દેવેન્દ્રસુરિને ગચ્છ લઘુ તપાગચ્છ કહેવાયો. વૃદ્ધ તપાગચ્છ એ વૃદ્ધ શાલિક-વૃદ્ધ પોશાલિક ગચ્છનું અને લઘુ તપાગચ્છ એ:લઘુ શાલિક-લઘુ પોશાલિક એનું કુંકે નામ છે. આમ મુખ્ય તપગચ્છના બે ભાગ પડ્યા.

વિજયચંદ્રસુરિના શિષ્યો નામે વજ્રચેન, પદ્મચંદ્ર અને ક્ષેમ-કીર્તિ થયા. ક્ષેમ કીર્તિસુરિએ ૪૨૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણની બૃહત્કલ્પસૂત્ર પર ૧૪૮૮-ટીકા રચી છે. તેમના શિષ્ય હેમકલ્પસુરિ, અને તેમના ૭૨નાકરસુરિ થયા કે જેણે રત્નાકર ગચ્છ રચાધ્યો.

દેવેન્દ્રસુરિ નાના (લઘુ) ઉપાશ્રયે-પોપધશાલામાં ઉતર્યા. વિજયચંદ્ર દેવેન્દ્રને વંદન કરવા પશુ ન ગયા, તેમ કેટલીક વિધવિધ પ્રરૂપણા જેવી કે વેદક ક્રિયા, મંત્રતંત્રાદિ કરવાની કરી. આથી વિજયચંદ્રના અનુયાયી વિજયચંદ્ર વૃદ્ધ (મોટા) પોશાળ-શાલા-ઉપાશ્રયમાં રહેતા હોવાથી વૃદ્ધ શાલિક કહેવાયા અને તેના ગચ્છનું નામ તે પડ્યું. દેવેન્દ્ર લઘુ પોશાલમાં તે વખતે રહેતા હોવાથી તેમનો ગચ્છ લઘુ કહેવાયો. લઘુ કહેવાયો છતાં તે ગચ્છની પરંપરામાં અનેક વિદ્વાન, સમર્થ, મહાન સાધુઓ થયા. જેવા કે મુનિમુંદર, સોમમુંદર, હીરવિજય વગેરે વગેરે. અને તેના પ્રવાહ પશુ અવિરત અત્યાર સુધી વહે છે. વૃદ્ધતપ ગચ્છનો પ્રવાહ અત્યાર સુધી હોય એમ જાણમાં નથી. વિશેષ માટે વ્રુઓ યજ્ઞમહાસકૃત હીરવિજયસુરિ રાસ. બ્રાહ્મીક પમ્. પૃ. ૨૫૮-૨૬૩.

૬. આ વૃત્તિનો રચના-સંવત ૧૩૩૨ છે. તેની પ્રત લોબડી બંગાળમાં છે. તેના ૪૨૦૦૦ શ્લોકમાં આદિના ૪૬૦૦ શ્લોક મહાવગિરિકૃત છે અને બાકીના ક્ષેમકીર્તિના છે.

૭. રત્નાકરસુરિ એ પ્રસિદ્ધ આત્મચરિત્ર દદ્યદ્રાવક રત્નાકર ખંડવિવૃત્તિ-પત્રીકાના કર્તા. તેના સંબંધમાં કર્તા નયમુંદરે પોતે ચતુર્થ દહાર રામનાં જાણીયું છે કે:-

મેવન તેર એકાતરે શ્રી ઓસટંચ નુંમારે,

સાદા સમરે દ્રવ્ય વ્યાપ દરિ, પંચ દશમે દહારે.

તેમની પાટે અનુક્રમે જ્યોતિલકસૂરિ થયા કે જેને ધર્મજેન્દ્ર પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યા હતાં. તેમની પાટે થયેલા રત્નસિંહસૂરિને “અહમદશાહ પાતશાહે વંદન કરી માન આપ્યું”.

પછી તેમની પાટે અનુક્રમે રત્નપ્રભ, મુનિશેખર, ધર્મદેવ, જ્ઞાનચંદ્ર, અભયસિંહસૂરિ (તપસ્વી) થયા—(તેના જ્યોતિલકસૂરિ ?)—ત્યાર પછી અનુક્રમે ઉદયવલ્લભ, જ્ઞાનસાગર, લખ્મિસાગરસૂરિ—(શ્રીપાલ કથાના કર્તા સંવત ૧૫૫૭ પોશ શુદ્ધ ૮ સોમ) અને તેના ધર્મરત્નસૂરિ થયા (જુઓ વૃદ્ધ પોશાલિક પટ્ટાવલિ). તેમના અમરરત્નસૂરિ અને તેજરત્ન-

પ્રતિમા ભરાવી બાવસુ નવા શ્રી આદિ જીવંદરે,

ખીજી શીખરે થાપીયા પ્રાસાદ દીઠઈ આજંદરે.

૯૨

શ્રીરત્નાકર સૂરીસર વડગમ્થ શૃંગારરે,

સાંમી ઋષભ થાપીયા સમરે સાહ ઉધારરે.

૯૩

આ રીતે સમરાશાહે શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર સં. ૧૩૭૧ માં કર્યો તે વખતે રત્નાકરસૂરિએ ઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ સં. ૧૩૭૧માં ઉદ્ધાર થયો તે નક્કી વાત છે કારણ કે વિવિધ તીર્થ કલ્પમાં જણાવ્યું છે કે:—

વૈક્રમે વત્સરે ચન્દ્રહયાગ્નિન્દુમિતે સતિ

શ્રી મૂલનાયકોદ્ધારં સાધુઃ શ્રી સમરો વ્યઘાત ॥

૮ જ્યોતિલકસૂરિ—તેને કર્તા, રત્નાકરસૂરિના અનુક્રમે શિષ્ય કહે છે, અને તેના શિષ્ય રત્નસિંહ જણાવે છે, પણ વૃદ્ધપોશાલિક પટ્ટાવલિમાં રત્નાકરસૂરિના શિષ્ય રત્નસિંહ—તેના રત્નપ્રભ, તેના મુનિશેખર, તેના ધર્મદેવ તેના જ્ઞાનચંદ્ર, તેના અભયસિંહ સૂરિ અને તેના જ્યોતિલકસૂરિ એમ જણાવેલ છે. શ્રીપાલ કથાના રચનાર લખ્મિસાગર તેની પ્રશસ્તિમાં રત્નસિંહને જ્યોતિલકના શિષ્ય કહે છે અને રત્નસિંહની પટ્ટાવલિમાં ઉદયવલ્લભાદિને મૂકે છે (પીટર્સન રિપોર્ટ ૩-૫૪ ૨૨૦) મલયસુંદરી ચરિત્ર તથા મુલસા ચરિત્રના કર્તા જ્યોતિલકસૂરિ ખીજી છે ને તે આચલમન્થમાં થયેલા છે.

૯ અહમદશાહ—આ અહમદ પહેલો (સને ૧૪૧૧-૧૪૪૧) ગૂજરાતનો પ્રસિદ્ધ રાજા અને અહમદાબાદ નગરનો સ્થાપક.

સરિ થયા. અમરરત્નસરિની પાટ૯૧૦ દેવરત્નસરિ થયા કે જેના સમ-
કાલીન તરીકે કર્તા નયસુંદર ગણિએ પોતાની નલ દમયંતી અને શીલ-
રક્ષા પ્રદાશ સિવાયની બધી કૃતિની રચના કરી છે. નલદમયંતી અને
શીલરક્ષા પ્રદાશ રચતી સમયે પદ્મપરંપરામાં દેવસુંદરસરિ અને તેના
વિનયસુંદર વિધવાન હતા.

નયસુંદર ગણિ હિંત ધનરત્નસરિના બીજા બે શિષ્ય નામે મા-
ણિક્યપરત્ન ઉપાધ્યાય અને ભાનુમેરૂ ઉપાધ્યાય હતા તે પૈકીના ભાનુ
મેરૂના શિષ્ય થાય. પણ નલદમયંતી રાસની છેવટની પ્રચલિતમાં
જણાવ્યું છે કે માણિક્યપરત્ન એ જ્યેષ્ઠ ઉપાધ્યાય છે અને તેના હાથ
બંધુ નયસુંદર છે. પરંતુ ૧૧બી પ્રચલિતનો સમન્વય કરતાં તેમ

૧૦ દેવરત્નસરિની પાટ૯ જયરત્નસરિ—તેના ભુવનકીર્તિસરિ (સ્વર્ગ-
વાસ ૧૭૧૦)—તેમના રત્નકીર્તિ (જન્મ સં. ૧૬૭૪ અને સ્વર્ગવાસ
મં. ૧૭૮૪) અને તેના ગુણસાગરસરિ અનુક્રમે થયા.

૧૧ સરખાવો—પૃ. ૨૭૬.

શ્રી શ્રદ્ધ તપોગણ ગચ્છપતિ, ધનરત્ન સરિદ નમોયતિ,
સુવિનેય તામ્ર ભાનુમેરૂ ગણિ, બહુરૂપા લહી તે પૂજ્યતણી.

માણિક્યપરત્ન વાયક વરો, હાથ બાંધવ તમ્ર નયસુંદરો. ૩૮

પૃ. ૪૩૫. શ્રી ધનરત્ન મૂર્તિશ્વર તણા, સિરસ સકલગણ સોદામણા;
શ્રી ભાનુમેરૂ વિશુદ્ધ સુખરાજ, વંદે સીએ વંદિત દાજ. ૩૧૪
તમ્ર જામેય સીમ્ર દો બાય, માણિક્યપરત્ન જ્યેષ્ઠ ઉવજાય;
મદા તપેશ્વર મુનિવર રાય, પરમભારિ વંદુ તમ્ર પાય. ૩૧૫
નયસુંદર હાથ બંધવ તામ્ર, વાણી યાપિ વચન વિવાસ;

આ પરથી દલિત થાય છે કે માણિક્યપરત્ન કર્તાના જ્યેષ્ઠ બંધુ
હતા, અને તે દપરાંત તે પણ કર્તાના મૂરૂ ભાનુમેરૂના શિષ્ય હતા;
ત્યારે દપરાંત રાસની પ્રચલિતમાં પૃ. ૧૬૯મે જણાવેલું છે કે—

શ્રી ધનરત્ન મૂર્તિશ્વર શિષ્ય, અને સુણ મોરે નિસિ દીય, ૧૮
વિનયવંત વંદિત સુખદાર, સામ્રા મોદ મદનવદાર.

સુખ્ય વિખ્યાત મદમૂરૂ નજી, માણિક્યપરત્ન વિશુદ્ધ સુણ મજી. ૧૯

થળે સ્થળે પોતે કરેલા ઉલ્લેખોથી સ્પષ્ટ રીતે એ જાણાય છે કે નયનુસુંદર એ ભ્રાતુમેરૂ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય નિઃમંદેહપણે હતા. માણિક્યરત્ન કદાચ સંસારાવસ્થામાં નયનુસુંદરના વડિલ બાઈ હોય. ભ્રાતુમેરૂ ત અંદન બાલા સગાય હાથ લાગી છે તે આ ભ્રાતુમેરૂ જાગે છે

આ રીતે નયનુસુંદરના ગચ્છ, ગચ્છની પદ્મપરંપરામાં થયેલા આ-ચાર્યો-સૂરિઓ અને પોતાના ગુરૂ વગેરેનો ટુંકમાં પરિચય કર્યો. તેઓ સાધુ હોવાથી સંસારપક્ષમાં પોતે કંઈ જ્ઞાતિના, અને ક્યાંના રહેવાશી હતા એ વગેરેનો ઉલ્લેખ પોતે કોઈ કૃતિમાં કર્યો નથી તેમજ તેમના કોઈ શિષ્ય પ્રશિષ્યે તેમનું ચરિત્ર આલેખ્યું નથી તેથી તે સંબંધે કંઈ જાણી શકાયું નથી.

શિષ્ય-શિષ્યા.

નયનુસુંદરના શિષ્ય કોણ હતા તે માલૂમ પડ્યું નથી પણ જાણ-વતાં આનંદ થાય છે કે તેને એક શિષ્યા હેમશ્રી નામે સાધ્વી હતા કે જેણે કનકાવતી આખ્યાન સં. ૬૬૪૪ના વૈશાખ શુદ્ધ ૭ને મંગલ-વારને દિને પદ્યબદ્ધ રચેલ છે એ વાત આપણા ચરિત્ર નાયકની ગુરૂ

ગુરૂશ્રી ભ્રાતુમેરૂ બુધરાય, તસ પદ્મપંક્તિ મધુકરપ્રાય,
લઘુ વિનયી નયનુસુંદર વાણિ, છઠ્ઠો ખંડ ચડ્યો પરમાણિ. ૨૦

આ પરથી જાણાય કે ભ્રાતુમેરૂ માણિક્યરત્નના શિષ્ય હતા.

આથી વિશેષ ચોક્કસ આધાર કવિએ પોતાના ગુરૂનું નામ અર્પત-ખેલિલોપિકોથી રૂપચંદ્ર કુમાર રાસના પૃ. ૧૩૦ મે આપેલ ચોપાઈથી જાણાવ્યું છે કે:—

ભ્રાવ ભગતે પ્રણમી ગુરૂચંદ્ર, નુબતાં ગુણ લહિયે આનંદ,
મેધાવી મહિમા મનોહાર, રૂપચંદ્ર ગુણમણિ લંકાર. ૪

પદ અક્ષર પહિલે અભિધાન, તે ગુરૂ વંદી દયા નિધાન.

નયધર કવિ છઠો ખંડ કહે, સુંદર સુપ્રસ્તાવજ લહે. ૫

આમાં પહેલી કડીનાં ચારે ચરણનો પહેલો અક્ષર લેતાં ભ્રાતુમેરૂ એ પોતાના ગુરૂનું નામ હતું તે સ્પષ્ટ થાય છે. (તેજ પ્રમાણે જુઓ પૃ. ૬ ની કડી ૩૩-૩૪-૩૫ ને નલ દમયંતીના દરેક પ્રસ્તાવની શરૂઆત.

તરીકેની વિદ્વતા અને પ્રતિભામાં ઉમેરો કરે છે. જૈન ગૂર્જર કવિઓ
જેટલા થયા તેમાં આ હિમત્રી સિવાય એક પણ કવિની જણાઈ
નથી. કનકાવતી આખ્યાનની પ્રચલિતનો ભાગ આ પ્રભાણે છે:—

એણીપરિ તેહ પાલધ નરનારી, તે નેહતું પરિમાણ,
જુનમલ ઇસા જન જુ એહવા, તુ કાજધ ધરમ સુજનન. ૩૬૨
બૃધ તપાગજ મંડન દિનકર, શ્રી ધનરત્ન સૂરીરાય,
અમરરત્ન સૂરી પાટ પટોધર, ભાનુમેર સિધ્ધ કહધવાય. ૩૬૩
ગુણ ગણધર પંડીત વઠરાગી, નયસુંદર રૂપિરાય,
વાચકનાંહિ મુખ્ય બણીજધ, તસ સિધ્ધણી ગુણુગાય. ૩૬૪
કથામાંહધ કહકે રસાણુ, કનકાવતી સંગધ,
કનકાવતી આખ્યાન રચકે મધ, સુઅલાં સરસ સબદ્ધ. ૩૬૫
સંવત ૧૬ સુઆલધ સંવચ્છરિ, વૈસાખ વદિ કુજવાર,
સાતમધ દિન શુભ મુહરતધ યોગધ રચકે આખ્યાન એ સાર. ૩૬૬
બણધ ગુણધ સંભલિ જે નાર, તેહ ધરિ મંગલચાર,
હિમત્રી હરપધ તે બોલધ, સુરવ સંયોગ સુસાર. ૩૬૭

પ્રવાસ:—

અખંડ વિહાર કરવાની સાધુને માથે જૈનધર્મની આગા હોવાથી
એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે વિહાર કરતાં *વીંળપુર, અમદાવાદ,
આદિ શાનુંજય સ્થળે પ્રવાસ કર્યો છે એ તેમની કૃતિપરથી નિઃશંક છે.
કાવ્યનો હેતુ.

જૈનસાધુઓમાં અનેક પ્રતિષ્ઠાપાત્ર કવિઓ થયા છે અને વૈરાગ્ય-
યુક્ત નિઃશંગ જીવન તેમની સાદિલ પ્રવૃત્તિનું સતત અને મહાન્ પ્રેર-
કમળ હતું. આવા પ્રતિષ્ઠિત કવિમાંના એક આપણા જીવનચરિત્રના

*વીંળપુર-પૂર્વે સાબરમતી નદી, ઉત્તરે લાટાપલ્લી (લાડોલ),
દક્ષિણે સુરખા, રણાસણ વગેરે તેર્નું સંસ્કૃત નામ વિદ્યાપુર યા વિનયપુર
છે. આ અતિ પ્રાચીન શહેર હતું. દ્વાલ ગાયકવાડ નીચે છે. અત્રે નયસુંદર
કવિ વડીપોશાળમાં ધણાં વર્ષો રહ્યા છે, કે જે પોશાળ દ્વાલ પદ્માવતીના
દેરાસરનો ઉપાશ્રય છે તે તરીકે વિદ્યમાન છે. નયસુંદરની ખરપશમાં
ફોલેહસુંદર (૧૮૮૬ માં), તેના જુદિસુંદર, તેના રૂપસુંદર (વિદ્વાન મુનિ
સં. ૧૯૩૫ લગભગ) તેજ પોશાળમાં વાસ કરી રહ્યા હતા. તે ઉપાશ્રય ત્યાંના
દેસાઈ દયા પોરવાડોનો અસલખી છે. જુઓ વિનયપુર ૨૨માં પૃ. ૧૦ અને ૨૪

નાયક છે. તેઓ સાધુ-મુનિ હોવાથી કાવ્યાદિ રચનામાં તેમનો ઉદ્દેશ ઉદરનિર્વાહ અર્થે હોયજ નહિ એ સહેજે કદખી શકાય તેમ છે. શોખ, સાહિત્ય રસિકતા અને ઉપદેશ આપવાની તિરપરની જવાબદારીજ કાવ્ય લેખનના હેતુઓ છે. તે જણાવે છે કે:-

ચતુર ચમત્કરિયા ચિત્તમાંહિ, એ મેં અંથ રચિઓ ઉઠાંહિ-
નલદ. રાસ.

રૂપચંદ ગુણવંત કુમાર, વિલસી ભોગ તબ્યો સંસાર,
બોહું તેહનો સરસ રાસ, એહવો મુજ મન યયો ઉઠારા.

પૃ. ૫ રૂપચંદ રાસ.

કવણ સતી સા હુધ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલ,
શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,
ચરિત તાસ પવિત્ર પભગેશું વંદી જિણ ચક્રવીસ,
શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરો મનહ જગીશ.

સુરસુંદરી રાસ. પૃ. ૨૫૬

આગેરે જિણે પ્રભુ પૂજિયા, જિયા તેહયાં પાપ,
આરાધતાં અરિહંતને, સત્રિ ટળ્યા મનસંતાપ.
મહાસતી દમયંતી હવી, તિણે લબ્યા શ્રી ભગવાન,
વનમાંહિ વેલાકલ થયો, જળ ધરિયો નિરમળ ધ્યાન.
વનમાંહિ એકલડી પડી, સા ચઢી દુર્જન હાથે,
પાતક ટળ્યાં સાજન મિલ્યાં, જળ કૃપા કરી જગનાથે.
કુણ હવી દમયંતી સતી, નળરાય જેહનો કંત,
રાજિયો ભારત અર્ધનો, મહીમાંહિ યશ મહંત.
સુરલોકે 'ઈંદ્રે' વખાણિયો, પાતાળે પત્તગરબે,
પરિહરિ પ્રેમ પ્રિયા તણો, થયો દૂત દેવહકાબે.
મહી સત્યસંગર એહનો, જગમાંહિ અવર ન કોઇ,
સિત છત્ર કીરતિ મંડળે, ઝગમગે જેહની જોઇ.
જેહની રે કીરતિ કામિની, કવિસુખ કરી આવાસ,
એલે નિરંતર તિહાં રહી નવ નવા રંગ વિલાસ,
x x x x

અનુસરી *તેહને સુખે કરી, અમ્હે જોડ્યું* ગ્રંથ,
મનરંગ એહવો જીવનો, જોલયું પુણ્ય પ્રથમ,
નલદમયંતી રાસ. પૃ. ૧૭૨-૧૭૩

કવિની લઘુતા.

નલદમયંતી રાસ સિવાયની સર્વ કૃતિઓ દર્શાવી સ્વતંત્ર છે અને તેમાં રૂપચંદ્ર કુમાર રાસની કૃતિ એવી સુંદર છે કે તે કોઈ પણ સાહિત્યને શોભાવે તેમ છે. બાપા સરલ, સુંદર સંસ્કારી અને પ્રૌઢ છે. તે રચનાં પોતાની લઘુતા કવિ જણાવે છે અને અગાઉના કવિજનને નમસ્કાર કરે છે:—

૧ હું છું મૂઢ માનવીઆળ, સુપ્રસન્ન હો મુગુર દયાળ. ૩૨

* * * *
આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી જુદાર.

વિમુઘ સંત જાણી કિપકાર, કુંકું દોય ત્યાં* કરજો સાર. ૩૬
જુઓ પૃ. ૬.

૨ હું મૂરખ માનવી અજ્ઞય, જે જોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩

જે જગ વિમુઘ સંત કવિપતિ, કરજોડી તસ કહું વીનતિ,

અસહ વચન જે જાણો અહીં, તે તમે મૂલો કરજો સહી. ૨૪
જુઓ પૃ. ૧૬૯

વિશેષમાં મૂલ સંસ્કૃત ગ્રંથના બાવાતુવાંદરે નલદમયંતીના રાસ રચનાં મંગલાચરણ-પ્રસ્તાવમાં કવિ લખે છે કે:—

(દેહાં સતી પુણ્ય શ્લોક કીરતિ દિકાં માહરી મતિ,

ઉત્પ્રીલું સુક્રાદળ વિષે, શુભ તણી પરે* હું ગતિ.

કહો મંદ કિમ કવિ યદ લહે, કિમ ચડે પર્વતે પંચ,

તુલણાએ કહો કિમ તોલિયે, વર સાલિ સરીખું દંચ.

નિજ શુદ્ધિ સાર જોલતાં, હસતા રખે કવિ સોય,

પંખિયા નિજ બાપા વડે, તસ કરે વારણ કોય ?

એટલે કે ક્યાં પુણ્ય શ્લોક નલરાયની (વિશાલ) કીર્તિ, અને ક્યાં મારી (અદ્ય) મતિ. (આતો એમ જાને છે કે) મારી ગતિ એ વધેલા મોતીમાં પસોવેલા દોરાના જેવી છે. (એટલે કે મૂલ ગ્રંથ

પરથી આ ભાષાતુલાદ છે તેમાં-કરેલા માર્ગમાં પ્રવેશ કરવામાં કંઈ પણ નવાઈ નથી.) જે મંદ છે તે કવિ જેવા સમર્થ થવાનો યશ કેવી રીતે પામી શકે ? (નજ પામી શકે-કેવી રીતે કે) પાંગળો શું પર્વતે ચડી શકે ? શું ઉત્તમ ડાંગર-ભાત ડાંગની તુલનામાં-ગરોબરીમાં ભેળી શકાય ? નહિજ. આતો પોતાની યુદ્ધિ અનુસાર બોલાય છે, માટે કવિજનો રમે તમે હસતા ! એટલે હસતા નહિ. જેવી રીતે પંખીઓ પોતાની ભાષા બોલે છે પણ તેને વારનારૂં-અટકાવનારૂં-મના કરનારૂં કોઈ નથી તેમ.

આમ છતાં સરસ્વતી માતાનો આશ્રય-આધાર સ્વીકારવા સાથે તેને પોતાના કાવ્ય માટે પ્રશસ્ત અભિમાન હતું:-

સુભુજને સુઅણ સરસ શુભવાણિ, આણિ ઝેમ અપાર.
કહે કવિજન વિશેષે વાર તે સરસતિ આધાર.

સુરસુંદરી રાસ પૃ. ૨૫૬

રૂપચંદ્ર કુમારના રાસને પોતે શ્રવણ સુધારસ-સાંભળવામાં અમૃત રસ આપનાર એવું નામ આપ્યું છે.

બોલું સરસ તેહનો રાસ, એહવો મુજ મન થયો ઉલ્લાસ.

+ + + +

માંગ વચ્ચ વર તૂટી આજ, તાહરાં સકલ સીઝશી કાજ,
તાહરે વદન કર્યો જે વાસ, રચજે શ્રવણ-સુધારસ રાસ.

અભિનવ સરસ કથા કહ્લોલ, વેધક મુખમંડળ તંબોળ,

બોલે બોલ સકળ નિર્મળા, આપી વિષુધરંજની કળા. પૃ. ૫

શ્રવણ સુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજે રૂપચંદ્ર ચરિત્ર.

x x x x

રૂપચંદ્ર સુકથા-કહ્લોલ, સાંભળજે સહુ કરી નિરોળ, પૃ. ૭.

ખંડખંડ વાણી-વિરતાર, ભણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર,

નવરસ કવિ નયસુંદર વાણિ,...ખંડ પહોતો પરમાણુ.

પૃ. ૧૯-૩૨-૬૫-૯૨-૧૨૯,

કવિનો દાવ્યશાસ્ત્રનો અભ્યાસ.

કવિ પોતે દાવ્ય રસ, તેનાં અંગો, કથા આદિની ઉપયોગિતા, લક્ષણોનો સારો અભ્યાસી હતો. દાવ્ય શું-એના સંબંધમાં તે કહે છે કે:-

કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરલા લહે,
સોઈ કવિત જેણે હુસ્મન દહે,—પંકિત જન પરખી ગહગહે. ૩૭. પૃ. ૬
આ ધ્યાનમાં રાખી વિગેષમાં કયે છે કે:—

શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા ૩૩ રંગિ,
મુણતાં મરસ મુવેધક બોલ, હર્ષ તણા વધશે દલ્લોત. ૩૮

રાસ શું કહેવાય તેણુ લક્ષમાં રાખી શારદાને સંબોધે છે કે:—

તાહરે વદન કયો મેં વાસ, રચને 'શ્રવણ સુધારમ' રાસ. ૨૪
અભિનવ સરસ કથા—દલ્લોલ, વેધક મુખમંડલુ તંબોળ;
બોલે બોલ સકળ નિર્મળા, આપી વિશુધરંગની કળા. ૨૫

પોતાના આ રાસને ચાર ખંડમાં વહેંચી પહેલાં શૃંગાર રસપૂરી
છેલ્લે શાંત રસ સ્થાપી ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થની
સિદ્ધિ કરી 'શ્રવણ સુધારમ' એવું સુનામ કવિ પોતે અર્પે છે.*

રસ નવ છે—વીર, શૃંગાર, અહભૂત, રૌદ્ર, વ્રીડનક—મયાનક,
ખીમત્સ, હારય, કરણ, અને પ્રશાંત—શાંત. આ રસોતું જ્ઞાન કવિને
મુગમ હવું અને તેમાંના શૃંગાર અને શાંત એ બંને રસનું મિશ્રણ
આ રાસમાં ધણું મુદ્રિત આ મુનિકવિએ કર્યું છે. આ નવે
દાખરસનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન જૈન આગમ—સિદ્ધાંતમાંના એક નામે અનુ-
યોગદારમાં કરેલું છે તેમાંથી શૃંગાર અને શાંત રસ અત્ર ઉલ્લેખિયે તો
અપ્રસ્તુત નહિ ગણાય.

રસ એટલે જેનો અનુભવ અંતરાત્મા દરે ને, તે તે સહકારી
દારણુસન્નિધાનથી ઉદ્ભૂત થયેલ એક પ્રકારનો એતોનિકાર, દારણુ
કે કલ્પ છે કે—

* પ્રથમ શૃંગાર રસ વાપર્યો, છેડા શાંતરસે વ્યાપર્યો,
બોધ્યા ચાર પદારથ કામ, શ્રવણ સુધારમ રાસ સુનામ. પૃ. ૧૭૦

* વીરો સિંગારો અચ્ચુઓ અ રોદો અ હોઈ ઘોષવ્યો ।

વેલગઓ વીમચ્છો હાસો કલ્પગો પસંતો અ ॥

અનુયોગદાર સૂત્ર પૃ. ૧૩૫ (ટ. લા.)

શૃંગાર દાત્ય કરુણા રૌદ્ર વીર મયાનકાઃ ।

ધીમત્સાડદ્યુતશાન્તાથ નવ નાટયે રસાઃ સ્મૃતાઃ ॥

સાહ્યાર્થાલમ્બનો યસ્તુ, વિકારો માનસો ભવેત્ ।

સ ભાવઃ કથ્યતે સદ્ભિસ્તસ્યોત્કર્ષો રસઃ સ્મૃતઃ ॥

આ નવ કાવ્યરસ-નાટ્યરસમાં શૃંગાર રસનું લક્ષણ આ છે:—

સંગારો નામ રસો રતિસંજોગાભિલાસ સંજનનો ।

મંદળ વિલાસ ચિત્ત્વો અ હાસ લીલારમણ લિંગો ॥

જે રસ રતિસંજોગના અભિલાષને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, જેમાં મંદન એટલે કંકણાદિ આભૂષણથી વિલાસ-રમ્ય નયન વિભ્રમાદિ તથા કામવિકાર હાસ્ય, લીલા અર્થાત્ કામસહિત ગમન, ભાષણ આદિ રમણીય વેષા, રમણ આદિ ચિન્હ સુપ્રતીત છે તેનું નામ શૃંગાર રસ.

આનું ઉદાહરણ તેમાં એ આપ્યું છે કે:—

મધુર વિલાસ સલલિઅં હિયઝમ્માદનકરં જુવાનાણં ।

સામા સદુદામં દાયતી મેહલાદામં ॥

સ્થાયા એટલી સ્ત્રી મધુર એટલે રણકાર કરતા મણિકંકણના સ્પર્શના માધુર્યવાળું, વિલાસથી લલિત એટલે મનોહર, હૃદયને ઉન્માદ ઉપજાવનાર અને શબ્દોદ્દામ એટલે મોટો શબ્દ કરતું એવું મેખલાદામ-રસના સૂત્ર (કમરપર બાંધવાનું પ્રાચીન આભૂષણ) યુવાનોને ખતાવે છે.

સાંતરસનું લક્ષણ એ જણાવ્યું છે કે:—

નિદોસ મળસમાહાણ સંભવો જો પસંતમાવેણ ।

અવિકાર લવચનો સો રસો પસંતોત્તિ ॥

નિદોષ-હિંસાદિ દોષ રહિત મનનું જે સમાધાન તેમાંથી જે રસ પ્રશાન્તભાવે (ક્રોધાદિનો પરિત્યાગ કરી) ઉત્પન્ન થાય છે તે અવિકાર લક્ષણ વાળા રસને પ્રશાન્ત કહે છે.

ઉદાહરણ:—

સન્નાય નિવિગારં ઉવસંત પસંત સોમદિદ્વિઅં ।

હી જહ લુગિણો સોહર મુહકમલં પીવરાસિરીઅં ॥

(ક્રોધ બાણસ પ્રશાન્તવદન મુનિને જોધને બીજને કહે છે કે) હે! જો! મુનિનું સદ્ભાવથી નિર્વિકાર, ઉપશાંત પ્રશાંત અને સૌમ્ય દર્શિવાળું, અને ઉપશિત-ઉપશમરૂપી લક્ષ્મીવાળું મુખકમલ શોભે છે !

આ પરથી જણાશે કે શૃંગારમાં સ્ત્રીવિલાસ અને પ્રશાંતમાં વૈરાગ્યનું પ્રધાનત્વ હોય છે. આ રૂપચંદ્ર કુમાર રાસમાં રૂપચંદ્ર કુમારે સ્ત્રીઓ મેળવી તેઓ સાથે દરેલા કામવિલાસ પ્રથમ આવે છે અને ત્યાર પછી વૈરાગ્ય થતાં સ્ત્રી સહિત ભગવતી દીક્ષા લઈ નિઃસ્પૃહ ત્યાગી તે જાને છે. આ રસમાં કવિની દૃષ્ટનારાકિતનો અગ્રહો ખ્યાલ આવે છે. આખી વસ્તુ (plot) પ્રાયઃ દર્શિત છે. વસ્તુનો સમય પ્રસિદ્ધ પરદુઃખ-મંજની અને અનેક લોક વાર્તાઓના નાયક ઉજ્જવિનીના વિક્રમાદિત્ય રાગના સમયમાં કવિએ મૂક્યો છે અને તે વખતે થયેલા જૈન પ્રભાવક મહાત્મા સિદ્ધસેન દિવાકરનો હુંક ઐતિહાસિક વૃત્તાંત મુજી તેમની પાસે રૂપચંદ્ર કુમારની પોતાની દર્શિત વ્યક્તિને દીક્ષા લેવરાવી છે. તે પરથી કવિ પોતે જણાવે છે કે:—

કેતો ચરિત્ર માહેલો ચરી, કેતો કલો સ્વપ્નદે કરી;

કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું ઓછું ખામું સહી ! પૃ. ૧૭૦
કેટલુંક (કતિપય) ચરિત્ર ચરિત્રમાંહેથી દહું છે અને કેટલુંક ચરિત્ર સ્વપ્નદિથી-દર્શિત કર્યું છે, કેટલુંક સાંભળેલું દાખલ કર્યું છે. તો તેમાં ઓછું વધતું થયું હોય તો ક્ષમા માગું છું (ખામું છું). આમાં ચરિત્રમાંથી કંઈ લીધું છે એમ જણાવ્યું છે તો રૂપચંદ્ર કથા કે ચરિત્ર એવો ઐતિહાસિક પ્રાકૃતમાં એકે અંથ હોય એવું જૈનશ્રધાવર્જિમાં માલુમ પડતું નથી. એમ લાગે છે કે આ રાસમાંનું માત્ર સિદ્ધસેન દિવાકરનું ચરિત્ર કોઈ અંથ કે ચરિત્રમાંથી લીધું છે એમાં શક નથી. તેમજ (પોતાના મુરમુંદરી રાસમાં) મુરમુંદરીની કથા પણ કવિની પોતાની દૃષ્ટનાનુંજ દસ જણાય છે.

આકથા કવિ શા માટે મુખ્ય કથામાં દહે છે તે માટે જણાવ્યું છે કે:—

‘કવિ દહે આકથા માંહિ કથા, શ્રોતા રખે દહે કો વૃથા;

ચોદ સદસ ઉત્તરાધ્યયન દાય, જોજો અધ્યયને સંજવગ્રય (?)

ઉત્તરાધ્યયન કે જે પવિત્ર આગમ-જૈનશાસ્ત્ર છે તેમાં પણ આકથા આવે છે તો પછી કવિને પણ મુખ્ય કથામાં આકથાની ઉપયોગિતા જણાય છે.

વિશેષમાં આખો પ્રબંધ કોઇ ગ્રંથમાંથી લઇ તેમાંથી પોતાનું કાવ્ય રચવામાં કવિ તે મૂલગ્રંથના આધાર સાથે ખીન્ન ગ્રંથોમાંથી ઉપયોગી હકીકત તેમજ શ્રવણે સુણેલી કથાઓની પણ ગુંથણી કરે છે. આવી ગુંથણી નિર્દોષ છે એટલુંજ નહિ પણ આવશ્યક છે અને તેથીજ પાંડિત્યે પ્રબંધને ‘શતમુખ’ કહેલ છે. આ માટે આપણા કવિએ પોતાનો નળદમયંતી રાસ નલાયનોદ્ધાર અથવા કુબેર-પુરાણને જોઇને રચેલ છે એટલુંજ નહિ પણ તે રચવામાં નેમિચરિત્રાદિ ગ્રંથોનો તેમજ ભિન્ન ભિન્ન કથાઓ શ્રવણગત થઇ તેનો આધાર લીધો છે એ જણાવતાં સાથેજ તે કહે છે કે:—

એ મિં અભિનવ મંગલકાર, ગ્રંથ નલાયન પેખી સાર,
તેમાંહિ જે પરિં છિ અધિકાર, રચિઓ રાસ સો લેઇ અનુસાર,
નેમિ ચરિત્રાદિકમાંહિ વળી, કાંઇ એક ભિન્ન કથા સંભલી,
માહરૂ દોષ રખે કો લહિ, પ્રબંધ શતમુખ પાંડિત કહે !

વિવિધ ભાષાજ્ઞ-ખલુશ્રુત કવિ.

કવિની કૃતિઓમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સુભાષિતો અને અવતરણો જોવામાં આવે છે—આખો નળદમયંતી રાસ મૂલના સંસ્કૃતગ્રંથનો ભાષાનુવાદ છે અને તેમાં હર્ષના નૈષધનો પણ આધાર લીધો છે, રૂપચંદ્ર કુમાર રાસમાં યોગિનીનો વેશ લેનાર વિક્રમચરિત્રની સ્ત્રીના મુખમાં હિંદીભાષા કવિએ મૂકી છે—હિંદીભાષાના અવતરણ મૂક્યા છે (દાખલા તરીકે પૃ. ૨૨૬-૨૨૭), ઉર્દુએત પણ પૃ. ૨૦૬૫૨ મૂકેલી છે, કબીરનાં પદોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (પૃ. ૭૮, ૧૫૮). આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે આપણા કવિને માતૃભાષા ગૂજરાતી ઉપરાંત સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, હિંદી, અને ઉર્દુ ભાષાનો અભ્યાસ અવશ્ય હતો. હમણાં નલ-દમયંતીની એક પ્રત શ્રીમાન મુનિવર્ય મહારાજશ્રી જનવિજયજી પાસે જોવામાં આવી તેમાં તો અનેક હિંદી પ્રાચીન કવિઓનાં કાવ્યો સુભાષિત તરીકે અવતાર્યા છે. આ સર્વ પ્રસિદ્ધ થઇ શક્યાં નથી એટલી દિલગીરી.

આ પરથી તેમજ અનેક લોકકથાને સુંદર આકારમાં મૂકેલ છે,—હિંદુ પુરાણમાંથી વાતો દર્શાવ માટે લીધી છે (પૃ. ૨૮૬ સુરસુંદરી

રાસ)-કૃષ્ણરાદિ તેમજ જૈન ગ્રંથકારોનાં અવતરણો ઉતાર્યા છે તે પરથી કવિ બહુશ્રુત હોવો જોઈએ એ સ્પષ્ટ છે, બાપાપર તો તેનો ધણો જખરો કાપ્યું હતો. સ્વતંત્ર કૃતિઓમાં તેની બાપા સરલ, સચોટ, વેગથી વહેતી, અર્થ અને બાવથી સંસ્કારિત અને પ્રૌઢ છે. નલદમયંતી બાપાંતર હોવાથી તેની બાપા દ્વિલક, પરિશ્રમ આપે તેવી અને થંભતી લાગે તેમ છે, પણ પરિશ્રમ લઈ તેનો અર્થ સમજતાં જણાશે કે કવિએ મંસ્કૃતમાંથી ગૂંજરાતી બાપામાં જે અવતરણ કર્યું છે તે પોતાની બાપાપરના સિદ્ધ અંકુશને લઈને સફલ થયું છે.

કહેવતોનો ઉપયોગ.

‘અસલ જ્યારે નિશાળ કરતાં દુનિયા, અને જડ પુસ્તક કરતાં જીવંત વાણી એ વિશેષ અંશે કેળવણીનાં સાધન હતાં, ત્યારે કહેવતોનો મહિમા ધણો હતો.’ આવી કહેવતો-કિખાણાં આપણા કવિએ કેટલેક સ્થળે યોગ્યતાથી વાપરેલ છે તે વીણી રાખ્ય તેમ છે, અને તે નીચે આપેલ છે. આ પરથી તે તે કહેવતો કવિના સમય કરતાં જૂની સિદ્ધ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ તે કહેવતોને જે જનસમાજ પોતાના ડાહપણુ કે મૂર્ખાઈ ભરેલા અનુભવના પાક રૂપે ધડી હશે તે ગૂંજર જનસમાજ પણ ઘણી પુરાણી જણાશે. “દરેક જનસમાજની કહેવતો તે એના ડાહપણુનાં-કોઈક કહે છે મૂર્ખાઈનાં-અને અમને લાગે છે બંનેનાં-ચોસલાં છે. મહાન કાવ્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથો એ જનસમાજના કવિવરો અને વિદ્વાનો રચે છે, પણ એની કહેવતો તો એ જનસમાજના પોતાનાજ મગજમાં ઘસાઈને બહાર આવે છે. આમ કહેવતો ઉપર અમુક વ્યક્તિની નહિ પણ આખા જનસમાજની માલેકી હોવાથી, એ જનસમાજને ખાસ વહાલી લાગે છે, અને જે દોષો એ જનસમાજ કવિવરોની કૃતિઓમાં સહન કરતા નથી તે કહેવતોમાં ઉદાર દિલે સહી લે છે. ઘખલા તરીકે જે નિર્મળતા અને મુઘડતા કાવ્ય નાટકાદિકમાં જોઈએ છે તે કહેવતોમાં જોઈતી નથી. કહેવતની કિંમત અને સામર્થ્ય જનસમાજના વિશાળ અનુભવનો સાર સંક્ષિપ્ત અને સચોટ ચપ્પોમાં કેવો ઉતારવામાં આવે છે તે ઉપરજ આધાર રાખે છે. આથી એક જૂના અંગ્રેજ લેખકે

કહેવતમાં ત્રણ ગુણની આવશ્યકતા બતાવી છે—short-ness, sense and salt-’ અર્થાત્ કહેવત સંક્ષિપ્ત હોવી જોઈએ, અર્થ ભરી હોવી જોઈએ અને એમાં ‘મીઠું’ હોવું જોઈએ. જેના શબ્દના વાણીતાણા ઘટ્ટ ન હોય પણ શીસા હોય, જેમાં અર્થ કસદાર ન હોય. અર્થાત્ જેમાં જીવનનો વિશાળ અને ઊંડો અનુભવ ઉચ્ચારાતો ન હોય, અને જે મોળી હોય, તેની વાણી કહેવતરૂપ બની શકતી નથી. વળી કહેવત લોકપ્રિય થવામાં, સહજ ઝડઝમક અને અનુપ્રાસ, તેમજ મનુષ્ય-સ્વભાવની મનોહર મૂર્ખતાનું પ્રદર્શન પણ સાલકારી થાય છે.” (વસન્ત સં, ૧૯૬૭ આશ્વિન. પૃ. ૨૮૬). કવિએ વાપરેલી કહેવત નીચે પ્રમાણે છે;—

- ૧ જિણ સુવર્ણ તૂટે કણ,
કહો શું કીજે સોઈ સુવર્ણ. પૃ. ૩૪
- ૨ નવિ ખીજવિયે જે રાઉલાં,
તે છોડે રચાડિયાં ભલાં. પૃ. ૩૫
- ૩ ધણ ખેપે હું પરણિય નહીં,
પ્રાણે પ્રીતિ ન હોવે અહિં. પૃ. ૩૫
- ૪ ગહિલી પરગટ કિમ પરણિયે,
થુંકીને શી પરે ગાળજિયે. પૃ. ૩૯
- ૫ ફોકટ ઝાળજ સોના તણી,
જળમાંહિં નાખીજે રચા ભણી? ૧૫. પૃ. ૩૯
- ૬ લાલચ પુરૂષ કરે અમ ભણી,
દૂર રહે તો થાય રેવણી. ૫૨ પૃ. ૪૩
- ૭ નાયકે હા પાડી તેહયું,
વહાલું ને વૈઘે ઉપદિશયું. ૬૨ પૃ. ૪૪
- ૮ યોદ્ધા હાથ હોયે જેહનો,
લોક સહુ કિંકર તેહનો. ૧૭ પૃ. ૪૯
- ૯ આગે સોનું ને સરહું,
એ ભખાણો દેખ. ૩૪ પૃ. ૫૪

‘જેનો હાથ પોલો, તેનો જગ ગાલો.

- ૧૦ કહે કુમરી બહાલિમ માં ભણો,
હસતાં ને રોતાં પ્રાહુણો. ૨૪ પૃ. ૫૬
- ૧૧ તાલે તાલ મળ્યો મન મેલ,
કુંવરિ ગર્ભ ધરે તવ ગેલ. ૯ પૃ. ૫૯
- ૧૨ કુંવર હિયે વિચારે ખરું,
વિવાહ વિચે થયું નાતરું. ૧૩ પૃ. ૬૦
- ૧૩ તો તસ ઓછી દિસી પ્રમિદ્ધ,
મદમાતો ને મદિરા પીધ. ૨૪ પૃ. ૬૧
- ૧૪ હરિદત કહે સ્વામી એ ખૂટ,
અજા હાંકતે પેઠું ઊંટ. ૨૭ ,
- ૧૫ કહો શું કરે સિંહ સાંકળ્યો,
એ જાણણો સાચો મિલ્યો. ૨૮ ,
- ૧૬ આરતિ કરવા લાગી ઘણી,
ઠગ્યો હંસ કૂડી કાગડી. ૩૪ પૃ. ૬૨
- ૧૭ મોટા મિલ્યો તુને આ વીર,
જિણે તાહરું ઊતાર્યું નીર,
ન શકે કે પુહચી જેહને,
પરમેશ્વર પુહચે જેહને. ૪૪ પૃ. ૬૨
- ૧૮ તવ શ્રીમતી કહે પડવડી,
પહિલે કવળે મક્ષિકા પડી. ૩૨ પૃ. ૭૦
- ૧૯ કિહાં કુચુદિ દીધી જગનાથ,
પુંખ ન ખાધો દાધા હાથ. ૩૮ પૃ. ૭૧
- ૨૦ છવ્યાધી જોયું ભલું,
જોઈએ તે દુનિયાદિ. ૬૦ પૃ. ૭૯
- ૨૧ બહાર યોલ પડ્યો ન સમાએ,
લોક ને બિહિર ન બાંધ્યાં જાએ. ૫ પૃ. ૯૧
- ૨૨ રાય પ્રતે તો અતિ ગદ લાગી,
પૂછે વાળી વાળી,

- સસાનો પગ નહીં ત્રીજો જિભ,
તે કુંવર ન દહે ના ટાળી. ૧ પૃ. ૧૦૦
- ૨૩ એક દુઃખ ને આવે હાંસું.
એ ઉખાણો થાય. ૬૯ પૃ. ૧૦૬
- ૨૪ પન્નગ સઘળે વાંકો થાય,
પણ બિલમાંહિ સરલો જાય. ૧૦ પૃ. ૧૧૪
- ૨૫ રૂપચંદને એ પરે મિળી,
જિભ સાથે છછુંદરી ગળી. ૧૨ પૃ. ૧૧૫
- ૨૬ લંકાનો ગઢ લીધો આજ,
વાત મનાવી સોઘ વરરાજ. ૧૫ પૃ. ૧૧૫
- ૨૭ પૂછો કહું પ્રત્યુત્તર તિશો,
નાચણુ પેઠિ ઘુંઘટ કિશો ? ૨૧ પૃ. ૧૧૬
- ૨૮ જો જો કામજ છોડી તણું,
માપમાંહિ કણુ મોટું ધણું. ૩૪ પૃ. ૧૨૫
- ૨૯ એવી સતી મૂળગી નાર,
મીની જઘ આવી કેદાર. ૪૦ પૃ. ૧૨૬
- ૩૦ એહ જો ચાલી એહવે માગ,
પાણીમાંથી પ્રગટી આગ. ૪૩ ,
- ૩૧ પહેલાં પોતે મહેલી ધૂળ,
મસળી પેટ ઉપાણું શૂળ. ૪૨ પૃ. ૧૪૩
- ૩૨ હો અસિ એક કોસે કિમ રહે,
કિમ હો લાનુ એકઠા વહે. ૨૩ પૃ. ૨૫૯
- ૩૩ દૂધમાંહી ગુહિ પૂતરા (પોરા),
તિમ સજ્જન તે સજ્જન ખરા. ૩૮ પૃ. ૨૮૭
- ૩૪ મોટા બોલ ઢોલ સમ પોલા,
એ ઉખાણા સાચારે. ૧૪ સુરસુંદરી. પૃ. ૨૭૮
- ૩૫ વાઝ ચીલડાંને જો ખાય,
તાસ ધણી કિહાં રાવે થાય. ૩૧ , પૃ. ૨૮૮

૩૬ કહે એ બોલ નહીં તુમ લાગ,

પાણીથી કિમ પ્રગટે આગ. ૩૫ ,, ૫. ૨૮૯

તા. ૦ ક. આમાંની કહેવત નંબર ૧૯-૨૪-૨૭ સાથે સરખાવો. શામળબટ કે જેણે રાવણ મંદોદરી સંવાદમાં રાવણે સીતાને આપવી કે નહિ તે વિષે જૂદી જૂદી નાતના તથા ભાતના લોકોના અભિપ્રાય આપ્યા છે તેમાં ગૂઝરાતી કહેવતોનો રસપ્રદ ઉપયોગ કર્યો છે; તેમાં અત્ર ઉતારેલી કહેવતો પૈકી નીચેની બેવામાં આવે છે:—

૧૯ કણ્ણી—સતિ સીતા જોખમ કરિ જશે, ન ખાધો પુંખ હથેળી બળી. ૭૦.

૨૪ કણ્ણી—લાલ્યા શું આપવાને, એક હસવું ને બીજી હાણી. ૨૭

[રાવણ—લલાટ લખેલ ટોળે નહિ, તો નીચ થઈ નમવું કશું, ગુણવંતી તુજને ગમ નહિ, એક હાણી બીજું હસું. ૧૬]

૨૭—ભવધયો-લૂટાશે લંકાની લક્ષ્મિ પાવેને શું ચડશે પાનો, સત્ય કહેતાં રીઝો કે ખીજો, નાચવું ત્યાં ધુમટો તે શાનો ?

નયમુંદર અને પ્રેમાનંદ.

નયમુંદર પ્રસિદ્ધ આવક - દવિથી ઋપમદાસ દરતાં પૂર્વજન્માં અને તેમના સમકાલીન હતા. ગૂર્જર દવિથી પ્રેમાનંદ કે જેને દવિ શિરોમણી કહેવામાં આવે છે તેની પૂર્વ અને સમકાલે ઋપમદાસ થયા તે બંનેની પૂર્વ-વિક્રમ સતરમા સંકાના પ્રારંભમાંજ પ્રેમાનંદ જેવાજ સમર્થ દવિ નયમુંદર થયા. પ્રેમાનંદની બાની રોચક, મોહક અને મનોહારક કહેવાય છે તેનું કારણ તેનામાં મથાર્ય વર્ણન કરવાની શક્તિ છે. કોઈ પ્રસંગનો આગેદ્ય વિતાર આપી મન આગળ તાદ્દશ્ય ચિત્ર ખડું કરવામાંજ શુદ્ધ દૈશ્ય અને હૃદય વેગ જોષ્ઠ્યે તે નયમુંદર અને પ્રેમાનંદ બંનેમાં દેખાય છે. મનોભાવનું આલેખન કરવામાં તેા હિચ્છતર શક્તિ નામે પ્રતિભા-સર્જન શક્તિની ખાસ ભર રહે છે. આ બંને દવિઓની તુલના કરી એક બીજાની સરખાવ કે કુશળતા બ-

તાવવા માટે અત્ર સ્થાનનો અભાવ છે; છતાં એકંદરે અપસદ્ધિથી જોતાં જણાય તેમ છે કે નયસુંદર કોઈ કોઈ બાબતમાં પ્રેમાનંદને યક્ષર પણ મારી શકે તેમ છે અને ઘણી બાબતોમાં તેની સમાન કક્ષામાં ઉતરે છે. તોપણ આ કથનમાં ઉદાહરણ માત્ર રૂપે કહીએ તો:-

(૧) પ્રેમાનંદનું નળખ્યાન તેમાં દમયંતીએ કરેલો વિલાપ ‘વૈદ્યો વનમાં વસવસે’ અને ત્યાર પછીનું કથનું ગંભીર પ્રસિદ્ધ છે. આ સાથે સરખાવો:-

(૨) નયસુંદર-નળ દમયંતી રાસના પૃ. ૩૪૦ માં દમયંતીનો વિશેષ વિલાપ અને સુરસુંદરી રાસમાં સુરસુંદરીનો વિલાપ દાજ ૮ ૫ ૨૭૩ દાજ ૯ પૃ. ૨૭૫ ત્રીજું ભોક્તિદ.

ખીજા નમુના ‘મોહાં રૂપે માનવી, સસે ન વાસે સોય’ થી શરૂ થતું સ્ત્રી વર્ણન પૃ. ૭૯-૮૨. સુંગાર (વિલાસાનંદ) ૫ ૮૯,

જેવી રીતે ‘મહા કવિ પ્રેમાનંદમાં રહેલી પ્રસંસનીય દાખ્યશક્તિ અને લોક રૂચિને પોષે એવાં, કવચિત્ સામાન્ય અને કવચિત્ ઉચ્ચ રસથી જમાવેલાં ઉત્કૃષ્ટ આખ્યાનો રચવાની પ્રતિભા અને કલા. વસ્તુ ભેદ જન રૂચિ અને પાત્ર વિવેકથી તેમજ રસની જમાવટની ચાતુરી પર લક્ષ રાખી વસ્તુની કરેલી ખીલવણીમાં રહેલું જ્ઞાન, બુદ્ધિ, કલા, ચાતુર્ય, અનુભવ અને અવલોકનની તેજસ્વિતા સવિશેષ આકર્ષક છે અને એજ ગુણો તેને નિઃસંશય સુંદર કવિઓમાં અગ્રપદે શાભાવે છે’ એમ હોય તો નયસુંદર તેજ ગુણોથી ઉત્તમ પંક્તિનો કવિ થઈ શકે તેમ છે.

નળ દમયંતી રાસ એક લાણાંતર તરીકે-.

નળ દમયંતી રાસમાં પુણ્ય શ્લોક નળ રાજા કે જેના સંબંધે ૧૨શ્રી હર્ષ નામના પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત કવિએ ‘તૈષ્ઠકાવ્ય’ નામનું મહા

૧૨ જુઓ ભારતી લખ્ય પ્રસાદ બુધ, શ્રી હર્ય સરિઓ જેહ

કવિતારે કીરતિ જેહની, નવ તૃપ્તિ પામ્યા તેહ. ૧૩ પૃ. ૧૭૩

શ્રી હર્ષ સંબંધમાં જુઓ સરસ્વતી અદ્વૈતોખર ૧૯૧૫ નો અંક ૫.

૨૪૬ પર ‘મહાકવિ શ્રી હર્ષ’ એ નામનો લેખ. શ્રી હર્ષ કન્દોજના રાજા

કાવ્ય રચી વિદ્વર્જમાં નામના મેળવી છે, તેનું વૃત્તાંત છે. દમયંતી તેમની રાણીનું નામ છે. આ રાસની કૃતિ માણિક્યચંદ્ર ચૂરિ કૃત નલાયન (અથવા કુમેર પુરાણ) નામના ગ્રંથને અનુસરીને કર્તાએ રહી છે તે પરથી કહી શકાય કે તે સ્વતંત્ર નહિ પણ અનુવાદ છે. તે નલાયન ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થયો નથી તેથી તે ગ્રંથની સાથે આ અનુવાદ સરખાવી કેવી કુદ્યજ્ઞતાની રાસકારે દર્શ્ય કર્યું છે, કેવી પ્રતિભા અનુવાદક તરીકે વાપરી છે, બાપામાં હિતારવા પોતાના તરફથી ક્યાં નવીન તરવો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે તે, તેમજ મૂળ ગ્રંથ ક્યાં ગ્રંથને આધારે રચવામાં આવ્યો છે, તેમાં શું શું આપવામાં આવ્યું છે તે આપારે કળી શકાય તેમ નથી. મૂળ ગ્રંથમાં જૈન અને જૈનેતર બંને હકીકતનું સંમિશ્રિ કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેમાં નવે રસથી પૂર્ણ શ્રી સર્ગ હતા એવું રાસમાર જણાવે છે:—

માણિક સૂર મહાર્પતિ, તિણે ક્યો નલાયન ગ્રંથ,
નવ રસ પયોધિ વિલોચના, કરે થયો જો સુરમંથ. ૧૪
સ્વ સગય ને પર સગયનો, એકત્ર જિહાં અધિકાર.

શત સર્ગ જોહના વાંચતા, હિંદવાસ થાય અપાર, ૧૫
અનુસરી તેહને મુખે કરી, અમ્હે જોડશું સંગધ.

મન રંગ એહવા ઉપના, બોલશું પુણ્ય પ્રમંથ. ૧૬ પૃ.—૧૩

જયચંદની સમાર્માં સમાર્પિત હતા. તેની માતાનું નામ મામલદેવી અને પિતાનું નામ હીર હતું. તેમણે કવિ તરીકે નેપથ્ય કાવ્ય બાવીસ સર્ગ વાળું બતાવ્યું છે કે જે એટલું બધું ઉત્તમ છે કે ત્રણ ઉત્તમ કાવ્યમાં તેને સુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે, અને દર્શન શાસ્ત્રના પંડિત તરીકે તેને ખંડન ખંડ ખાદ્ય નામનો ગ્રંથ બતાવ્યો છે તે દર્શનનો ઘણો અદ્ભુત અને હજિન ગ્રંથ છે. જોજરાજકૃત સરસ્વતીકંઠાભરણમાં નેપથ્યના ગ્રંથોક દલાદરમ્માં આપવામાં નથી આપ્યા અને જોજનો સમય ૧૦૨૬ થી ૧૦૮૩ ઇ. સ. માં સ્થિર કરવામાં આવ્યો છે તેથી અને અમ્મટે પોતાના દર્શન પ્રકાશમાં નેપથ્યના ગ્રંથોક દલાદરમ્ તરીકે આપ્યા નથી એ પરથી શ્રી દર્શ જોજ અને અમ્મટ પછી એટલે ૧૧ મી સદી પછી રવાનું ત્રિદ થાય છે, રાહર જુદાંદે અનેક પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું છે કે શ્રી દર્શ જારમી સદીના કવ્ય આગળ વિદ્યમાન હતા. આજ સમય કોનાના રાજ જયચંદનો છે.

સુભાગ્યે મૂલગ્રંથ નામે નલાયન અથવા કુબેરપુરાણની પ્રશસ્તિ પીટસેનના ત્રીજા રિપોર્ટના પૃ. ૩૫૭મે પ્રસિદ્ધ થયેલી છે; તેથી તે ગ્રંથ અલભ્ય નથી એમ સિદ્ધ થાય છે. તેમાં કવિ વીતરાગ, ભારતી, વાકપ્રખંચતું જયમંગલ ઇચ્છી કુબેરનો જયજણાવી નૈષધની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છે:—

સુસ્તિગ્ધૈ નિવદુગ્ધ મુગ્ધ મધુરૈઃ શુભ્રૈર્યશોભિર્જગ-
દ્યશ્ચક્રે કલિકાલ કલમષમર્ષી વિક્ષેપિભિર્નિર્મલં ॥

સ શ્રીમાનલકાપતે મંગલતઃ પૂર્વાવતારઃ કૃતી ।

નિત્યં મંગલ માતનોતુ ભવતાં રાજા નલો નૈષધઃ ॥

મધ્યે ધર્મસ્ય શાંતેશ્ચ ચતુર્થે ચ તથારકે ।

વીરસેન સુતો રાજા નલો રાજ્યમપાલયત્ ॥

છેવટે દશસ્કંધ અને શત સર્ગવાળો તે ગ્રંથ પૂર્ણ કરતાં જ-
ણાવે છે કે:—

પતત્કિમપ્ય નવમં નવમંગલાંકં,

સાહિત્યસાર વિદુષા કવિના કૃતં યત્ ।

તસ્યાર્થં કર્ણ નલિનસ્ય નલાયનસ્ય,

સ્કંધો જગામ દશમઃ શમસંભૃતોયં ॥

ઉત્પત્તિ દૌત્યચર વિહ્વર શીલ શૂચા ।

સંયોગ રાજ્યભવ નિર્વહણાભિધેયાઃ ॥

સ્કંધા ભવંતિ દશ યસ્ય નલાયનસ્ય ।

પૂર્ણં તદેતદધુના ધનદપ્રસાદાત્ ॥

—શનસર્ગે નલાયનં સમાપ્તં સર્વગ્રંથસંખ્યા ॥ ૪૭૨૪

આ ગ્રંથ સાંભળવા પ્રમાણે કોઈ મુનિ સંશોધન કરી પ્રકટ કરે છે. તેમ થયે સાહિત્યમાં એક સારા ગ્રંથની વૃદ્ધિ થશે અને આ રાસની બાષાંતર તરીકેની કિંમત આંકવામાં આવશ્યક નિવડશે. આમાં મૂલ કર્તાની પ્રશસ્તિ નથી તેથી તેમનાખીજ ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ પરથી આ માણિક્ય ચંદ્રસૂરિનો પરિચય આપણે મેળવીશું.

મૂળ ગ્રંથકાર માણિક્યચંદ્ર સૂરિ.

તેણે દશ સર્ગવાળો પાર્થનાથ ચરિત્ર નામનો ગ્રંથ દેવકૃપક (હાલનું દીવર્ણર) માં સંવત્ ૧૨૭૬ માં દિવાલીએ સંપૂર્ણ કર્યો છે અને તેની પ્રશસ્તિમાં પોતાની પરંપરા નીચે પ્રમાણે આપી છે:—

કેટિકગણુની વજ્રશાખા (કે જે વજ્રસુરિના નામ પરથી ઉદ્ભવી છે.) ના રાજગચ્છમાં આઘ પ્રધુમ્નસુરિ થયા. તે પ્રખર વાદી હતા અને તેમણે એક રાજની સમક્ષ દિગંબરોને વાદમાં હરાવ્યા હતા. તેના પદ્મર તારિકે શ્વેતામ્બર ગ્રામણી અભયદેવસુરિ હતા કે જેણે વાદમહાર્ણવ નામનો મહાન ગ્રંથ રચ્યો છે. તેના શિષ્ય ધારાધીશ પ્રખ્યાત મુંજ-રાજની સમક્ષ વાદીઓને જીતનાર જિનેશ્વરસુરિ, (ધન્નેશ્વરસુરિ-પંડિત હરગોવિન્દદાસ જણાવે છે. સુરસુંદરી ચરિયમ્ પ્ર. પૃ. ૬) તેના અખનિત-સેનસુરિ, તેના તારિકે વર્દમાનસુરિ, તેના સિદ્ધાંતપદ્મ શીલભદ્ર, તેના પદ્મે કવિ ભરતેશ્વરસુરિ, તેના પદ્મે વૈરસ્વામી કે જે જ્યોતિઃશાસ્ત્રમાં કુશલ હતા તે થયા. તેમના તારિકે 'નેમિચંદ્રસુરિ થયા અને તેના સાગરેન્દુ (સાગરચંદ્ર) થયા અને તેમના શિષ્ય આના કર્તા શ્રી માણિક્યચંદ્રસુરિ થયા.

આ પાર્થનાથ ચરિત્ર કેવી રીતે રચવામાં આવ્યું તેના સંબંધમાં આગળ ચાલતાં એ જણાય છે કે ભિન્નમાલ વંશમાં (શ્રીમાલ વંશમાં) મેહિલનો પુત્ર વીર અને તેનો પુત્ર વર્દમાન થયો કે જે રાજા કુમારપાલ અને અજયપાલ રાજની સમામાં ભૂપંચરૂપ હતા. તેને પોતાની માદનામની પત્નિથી ત્રણ પુત્રો નામે ત્રિભુવનપાલ, મદ્દ અને દેહડ થયા હતા. આમાંના દેહડનો પુત્ર પલ્લણ સુકવિ હતા. એક વખત દેહડ પોતાના હિત કવિ પલ્લણ પુત્રને સાથે લઈ માણિક્યચંદ્ર સુરિ પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે “આપની ગુરૂ પરંપરામાં જે પૂર્વજ પ્રધુમ્ન સુરિએ ચોરાશી વાદીઓને જીત્યા, અને તેના શિષ્ય જે અભયદેવસુરિ તેમણે વાદ મહાર્ણવ નામનો તર્કનો ગ્રંથ રચ્યો છે તેઓના આમ્નાયમાં રહી આપે પણ સહગ્રંથ રચવામાં સ્વશક્તિ સ્ફુરાવી પરાપકાર કરવો ધટે છે”-આ પ્રાર્થનાથી વશ થઈ માણિક્યચંદ્ર પાર્થનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ સં. ૧૨૭૬ માં (રસાર્વિ રવિ સંખ્યામાં સમાયાં દીપવર્ણી) રચ્યો. (પીટર્સન ત્રીજો રીપોર્ટ. પૃ. ૧૫૭)

ખીજો ગ્રંથ કાવ્યપ્રકાશ સંકેત નામનો સં. ૧૨૪૬ (૨૨૨ વચ્ચે ગ્રહાધીશ વત્સરે માસિ માધવે) ના ચૈત્ર માસમાં રચ્યો કે જેનો આધાર મસ્મંટના કાવ્ય પ્રકાશને પોતાની ટીકા સહિત બહાર પાડનાર વામનાચાર્ય શાસ્ત્રીએ લીધો છે. (જુઓ મુંગઈ સરકારની કાવ્ય પ્રકાશની આવૃત્તિ. આ કાવ્ય પ્રકાશ ખી. એ. ના અભ્યાસક્રમમાં ઘણાં વર્ષો થયાં મુંગઈ યુનિવર્સિટીએ રાખેલ છે) આ ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં પોતે જણાવે છે કે એક વિદ્વાન તરીકે વિખ્યાત પામું તે અર્થ નહિ, વિદ્વાનોમાં માન મેળવવા ખાતર નહિ, પણ મારી અનુસ્મૃતિ માટે, જડ-મંદબુદ્ધિની ઉપકૃતિ માટે અને ચિત્તના વિનોદ અર્થે આ ટીકા રચી છે. (પીટર્સન ત્રીજો રિપોર્ટ પૃ. ૩૨૦ અને ફુટનોટ મુંગઈ ચરિયમ્-પ્રસ્તાવના પૃ. ૬.)

ત્રીજો ગ્રંથ દશ સ્કન્ધ અને સો સર્ગવાળો નલાયન અથવા કુબેરપુરાણ તેમણે બનાવેલ છે કે જેનો ઉદ્દેશ્ય ઉપર કરવામાં આવ્યો છે.

આ સિવાય ચોથો ગ્રંથ શાંતિનાથચરિત્ર સંસ્કૃતમાં આ રાજગચ્છીય કર્તાએ રચેલો છે અને તેની એક પ્રત પાલીતાણામાં વીરબ્રાહ્મ પાઠશાળામાં મોજૂદ છે (મુનિભદ્રકૃત શાન્તિનાથચરિત્રમ્. પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭)

નલદમયંતીપર ગ્રંથો—

નલદમયંતી સંબંધે જૈન તેમજ જૈનેતર કથાઓ અનેક રચાયેલી છે. જૈનકથા (ઉપરોક્ત કુબેરપુરાણ સિવાય) હેમચંદ્રના ત્રિપદિ સલાકા પુરૂષ ચરિત્ર પર્વ ૮ સર્ગ ત્રીજામાં, અને મલ્લધારી દેવપ્રભસૂરિના સંસ્કૃત પાંડવચરિત્રમાં મળી આવે છે. આ બંને ગ્રંથ મૂળમાં છપાયેલ છે એટલું જ નહિ, પરંતુ હેમચંદ્રના ઉક્ત પુસ્તકનું ગૂજરાતી ભાષાંતર પણ પ્રકટ થયેલ છે, અને ઉક્ત પાંડવ ચરિત્રમાંના નલદમયંતી ચરિત્રનું ગૂજરાતી ભાષાંતર ચરિતાવળીમાં પૃ. ૧૮૧-૨૬૧ માં (પ્ર૦ જૈનધર્મ પ્રસારક સભા] પ્રસિદ્ધ થયું છે.

વળી જૈન ગ્રંથાવળીમાં ૧ દમયંતી ચરિત્ર, ૨ દમયંતી ચંપૂવૃત્તિ-
 ૧૦૦૦ શ્લોક-પ્રબોધ માણિક્યકૃત, ૩ દમયંતી ચંપૂવૃત્તિ-૮૮૦૦-જયસોમ-
 સુરિ શિષ્ય ગુણવિજયગણિ કૃત [મં. ૧૫૯૦ આસપાસ], ૪ દમયંતી
 ચંપૂટિપ્પન-૧૯૦૦ (આ પ્રબોધ માણિક્ય-જયસોમ-ગુણવિજય શિષ્ય
 ચંડપાલ કૃત, ૫ દમયંતી પ્રબંધ (ગદ્ય), ૬ દમયંતી પ્રબંધ
 (શ્લોકમદ્), ૭ નલકથા, ૮ નલોદય કાવ્ય-૨૫૦-રવિદેવ કૃત,
 ૯ નલોદય ટીકા-૧૪૦૦-આદિત્યસુરિ કૃત, ૧૦ નલવિલાસ નાટક-
 હેમચંદ્રસુરિ શિષ્ય રામચંદ્રસુરિ કૃત, ૧૧ નળાયન-ચાનસાગર (મં.
 ૧૭૨૦ આસપાસ) કૃત-આ પુસ્તકોનાં નામ દૃષ્ટિપથે આવે છે. વળી
 એમ પણ એક રચણેથી જણાય છે કે જૈન નૈપથકાવ્ય પણ થયું છે
 અને તે રાજગચ્છની વ્રજશાખાના કોટિક ગણુમાંના અમ્ભવદેવસુરિના
 શિષ્ય અને અન્નિતસેનસુરિના ગુરુ જિનેશ્વરસુરિએ (સં. ૧૦૫૦
 લગભગ) રચ્યું છે.

ગૂર્જર જૈન કવિઓ પૈકી સુમયસુંદર અને મેધરાજે નયસુંદર
 પછી નલદમયંતીપર રાસ રચ્યા છે ખરા, પણ સાચે કહેવાનું કે
 એક કવિ નામે ઋષિવર્દને નયસુંદરની પહેલાં સં. ૧૫૧૨ સ્ત્રીતો-
 ડમાં નલદમયંતી રાસ બનાવ્યો છે. વિશેષમાં હૃવેરને કરેલો રાસ
 મથુ નોંધાયો છે.

જૈનેતર કથાઓ પૈકીનું મૂળ મહાભારતના એક પર્વમાં હોવા
 ઉપરાંત હૃવેના નૈપથમાં નળનું ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ છે. નૈપથ કાવ્યપર
 જૈનાચાર્ય જિનરાજે ' જિનરાજ ટીકા ' કરી છે. ગૂર્જર બાપામાં કવિ-
 વર્ધ પ્રેમાનંદ અને જ્ઞાણજી કાવ્યે પણ મદ્દ નસાખ્યાન બનાવેલાં
 પ્રસિદ્ધ છે.

રસોલકોત્ર દ્વારે પામે

મુંબઈ,

૧૫ માર્ચ ૧૯૧૭.

વિનીત

જોહનસાલ દલીચંદ દેશામ્.

ખી. એ. એલ્. એલ્. ખી.

સુધારો-વધારો.

કવિનો પરિચય ગુરૂપરંપરા—આ સંબંધે આમળ જે કહે-
વાઇ ગયું છે તેમાં વિશેષ હકીકત એ મળી આવે છે કે:-રત્નસિંહ
સૂરિ સંબંધે સંસ્કૃત જૃહતપૌશ્ચાલિક પદાવલિમાં જણાવ્યું છે કે સં.
૧૪૫૨માં રત્નભત્તાર્થમાં મહાઉત્સવ કરી જયપુન્દ્ર (જયતિલક) સૂરિએ
રત્નસિંહને સૂરિપદ આપ્યું. રત્નસિંહ સૂરિએ શત્રુંજય પ્રાસાદમાં પ્ર-
તિષ્ઠા કરી. સુલતાન અહમદશાહે સં. ૧૫૦૯ માં શુદ્ધિ પ ને દિને
તેમના પગની પૂજા કરી. તેમના ત્રણ મહા શિષ્યો નામે હેમસુન્દર,
ઉદયવલ્લભ અને જ્ઞાનસુંદર હતા તે ઉપરાંત અન્ય શિષ્યો નામે
શિવસુન્દર ગણિ મહોપાધ્યાય, ઉદયધર્મ (વાક્ય પ્રકાશ ગ્રંથના કર્તા
સં. ૧૫૦૭) અને ચારિત્રસુંદર (મહિપાલ ચરિત, કુમારપાલ ચ-
રિત આદિના કર્તા) હતા. [જુઓ કુમારપાલ ચરિતની પ્રસ્તાવના.]
ચારિત્રસુંદર પોતાના કુમારપાલ ચરિતની પ્રશરિતમાં જણાવે છે કે
રત્નાકર સૂરિના પદપર અનુક્રમે યોગીન્દ્ર ચૂડામણિ અભયસિંહ થયા
અને તેમની પાટે જયપુન્દ્ર-જયતિલક સૂરિ થયા તેમની પાટે રત્ન-
સિંહ સૂરિ (વાદીને જીતનારા) થયા, કે જેના અનેક શિષ્યોમાંના
એક ચારિત્ર સુંદર ગણિ થયા કે જેણે શુભચંદ્ર ગણ્ણીની અભ્યર્થનાથી
કુમારપાલ ચરિત નામનું દશ સર્ગવાળું મહાકાવ્ય પોતાના વિદ્યાગુરુ
જયમૂર્તિ પાઠકની સ્તુતિ કરવા સાથે પૂર્ણ કર્યું.

આજ રત્નાકર ગદ્યમાં થયેલા મંગલધર્મ નામના કવિએ
ગૂર્જર ભાષામાં મંગલ કલશરાસ સં. ૧૫૨૫ માં રચેલો છે તેમાં
પ્રશસ્તિ એ આપી છે કે:—

ચંદ્રગચ્છિ દેવભદ્ર ઉવજાય, તિણિ ઉદ્ધારીઉ ક્રિયા સમુદાય.
રેયણાયર ગચ્છિ ગુરુ ગુણભૂરિ, જયતિલક જયતિ કહ સૂરિ. ૨૬
રેયણસિંહ સૂરિ સુનિવર થાટિ, ઉદયવલ્લભ સૂરિ તેહના પાટિ
જ્ઞાનસાગર સૂરિ ગચ્છાધીશ, જયવંત ભવિયાં પૂરધ જગીસ. ૨૭
સુનિવર વાયક શ્રી ઉદયધર્મ, જગિઉ આગમ શાસ્ત્રહર્મ,
તાસ પસાઇ ફલધ કર્મ, જ્ઞાનરચિ ભણુધ મંગલધર્મ. ૨૮
મંગલકલશ તણી ચઉપધય, સંવત પંનર પંચવીસધ હધય.

(કુલ પદ ૩૨૯ સાગર ભં.૦ પાટણુ)

કવિની કૃતિઓ સંબંધે વિશેષ.

આપણે ઉપર જણાવી ગયા કે નલદમયંતીરાસ સિવાયની કર્તાની સર્વ કૃતિઓ સ્વતંત્ર છે. કર્તાની કૃતિ નામે સુરસુંદરી રાસ એ જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્ર માલાના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે પ્રાકૃતમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા, ધનેશ્વર મુનિકૃત સુરસુંદરી ચરિત્ર પરથી લખાયેલ નથી કારણકે બંનેનાં વસ્તુ જૂદાં છે. જૈનધર્મે પ્રસારક સમાજે પ્રસિદ્ધ કરેલ ચરિતાવળીમાં સુરસુંદરી ચરિત્ર છે તેનું વસ્તુ આપણા કર્તાના સુરસુંદરી રાસ સાથે બરાબર મળતું છે. પ્રસ્તાવના પરથી ગણાય છે કે ઉક્ત ચરિતાવળીમાંનું તે ચરિત્ર પંડિત શ્રી વીરવિજય (વિક્રમની ઓગણીશમી સદીના અંતમાં થયેલા)ના કરેલા રાસ (રચના સંવત ૧૯૦૨) ઉપરથી શુબરાતી ભાષામાં લખવામાં આવ્યું છે. વીરવિજયનો સુરસુંદરી રાસ ઘણું કરી અમદાવાદની વિદ્યાશાળાએ પહેલાં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, પણ મને હાથ લાગ્યો નથી તેથી તેમાં તેનું વસ્તુ ક્યા અંશમાંથી લીધું છે તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે નહિ તે હમણાં નથી જણાયું. નયસુંદરે પણ કાંઈ તેવા અંશનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી; એક ખીજા ગૂર્જર જૈન કવિ નામે ધર્મ. વર્દને મં. ૧૭૩૬માં સુરસુંદરી અમરકુમાર નામનો રાસ રચ્યો છે તે પણ આ બંને રાસને મળતી કથાનો જ હોવો જોઈએ.

નયસુંદરના ચતુર્જય ઉદ્ધાર નામના ઘણા દુઠા રાસ સંબંધી એટલું જણાવવું યોગ્ય છે કે મં. ૧૭૮૫માં જિનપ્રભ સરિએ બનાવેલા બૃહત્પાર્થી કલ્પમાં ચતુર્જયના થયેલા સોળ ઉદ્ધારનું વર્ણન છે. ઉદયરત્ને પણ ઉદ્ધારનો રાસ મં. ૧૭૬૯માં રચેલ છે. ચતુર્જય (પાલી-તાણામાં આવેલા પર્વત)નું માહાત્મ્ય ઘણા સમયથી ઘણું છે, અને તેના માહાત્મ્યને લઈને જ તેના પર થયેલા આક્રમણ યા કાલદોષને અંગે થયેલી મંદિરાની જીર્ણ સ્થિતિ દૂર કરવા ઉદ્ધારની આવશ્યકતા સિદ્ધ થઈ છે. ચતુર્જય સંબંધી ધનેશ્વરસરિનો ચતુર્જય માહાત્મ્ય નામનો અંશ પ્રખ્યાત છે, અને તે પરથી હંસરત્ને સંક્ષિપ્ત અંશ સંસ્કૃત ગદ્યમાં રચેલો પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે. તે સિવાય તે પર કલ્પ જોવામાં આવે છે. ગૂર્જર ભાષામાં પણ ચતુર્જય રાસ મહિમાસુંદર કૃત, ચતુર્જય તીર્થમાલારાસ-અમૃતવિજય કૃત મં. ૧૮૪૦, સિદ્ધાચલરાસ

—સમયસુંદર કૃત સં. ૧૧૮૬. શત્રુજય તીર્થરાસ જિનહર્ષ કૃત સં. ૧૭૫૫ વર્ગે છે.

તા. ૩૦-૪-૧૮.

મોહનલાલ દ. દેશાધ.

x x x x
હવે કવિના રૂપચંદ કુમાર રાસમાં શું વસ્તુ (Plot) છે તેની કથા માંડીએ તે પહેલાં જરા મનને આનંદ આપવા કવિ, કથા અને શ્રીતા સંબંધે થોડાં વચનો અત્ર મૂકીએ છીએ.

કવિ.

‘હરિજનને શાનો સંસાર, ખરી વાતમાં શાનો ખાર,
કશું કયે તે શાનો કવિ, શીખી વાત તે શાની નવી ?
‘કવિ સાચો, ભોળો જન ભાટ, વાળંદ વેશ્યા ને કૃત્રિમ ઠાઠ,
એટલાં વાતાં માને જેહ, મૂરખનો મહિપતિ કહિયે તેહ.
‘વેદપઠન કવિચાતુરી, સધળી વાત છે સહેલ,
કામદહન મનવશકરણ, ગગનચઢણ મુશ્કેલ.
‘છાની ન રહે વાતો જે નવી, છાનો ન રહે કહેવાયો કવિ.
‘રીઝે કવિતા કરતો કવિ, રીઝે વાત સુણતાં નવી.—શામળ.

કથા.

તાઃ કથાસ્તાનિ ગીતાનિ તાનિ શાસ્ત્રાણિ નર્મ્મ તત્ ।

કુર્વન્તિ સુહૃદસ્તસ્ય દીપ્યતે યેન મન્મથઃ ॥

—ગુણમદ્રઃ

શ્રીતા.

જો શ્રીતાજન મંડળી, વક્તા સન્મુખ દત્ત.
ચંદ્ર થકી અમૃત ઝરે, કૈરવ વન પ્રત્યક્ષ.
મૂરખ શ્રીતા આગળે, વક્તાનો ઉપદેશ,
ખાઠક વચન સુણી કરે, વૃથા ચિત્તમાં કલેશ.
અંધા આગે આરસી, કર્ણ બધિર પુર ગાન,
મૂરખ આગળ રસ કથા, એ ત્રણે એકજ તાન.—વીરવિજય.
જિમ નારી સોળે સુંગાર, આગળ વિદ્વજ અથ ભતાર,
તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણુ પ્રતે શું કહિયે બહુ ?
નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઇક ચિત્તે સહુ આણંદપૂર,
રૂપચંદ સુકથા કલ્પોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોળ.

—નયસુંદર—

‘મિથ્યાપ્રદાહિનાં દષ્ટં સદ્ધર્મામૃતપાનંતઃ ।
આશ્વાસયન્તિ વિશ્વં યે તાન્ સ્તુવે ચતિનાયકાન્ ॥

રૂપચંદ્ર કુમાર રાસનો સાર.

ખંડ ૧—સમૃદ્ધિવાન માલવદેશ પ્રસિદ્ધ છે. [આના સંબંધમાં દંધક જણાવીએ તો આ દેશ અતિ પ્રાચીન છે. મહાવીર સ્વામીના સમયમાં ઉજ્જયિનીમાં ચંદ્રપ્રદોત રાજા રાજ્ય કરતો હતો. અશોક પછી સંપ્રતિ રાજા થયો. વિક્રમાદિત્યના સમયમાં અવન્તિ યા ઉજ્જૈન તેની રાજધાની હતી. પછી બે રાજધાની થઈ—માંડુ અને ઉજ્જૈન. કોઈ રાજા માંડુમાં તો કોઈ અવન્તિકા—ઉજ્જૈનમાં રહેતો. અશોક પછી શુભ રાજા થયા. તેના વશનું રાજ્ય ઇ. સ. ૪૦૯ સુધી રહ્યું, પછી હણુ જાતિએ ત્યાં રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી દન્નોજના રાજા હર્ષવર્દનનું રાજ્ય થયું. આ સમય સુધીમાં યૌદ્ધર્મનું જોર ભારતમાં ઘણું હતું. વદનન્તર માલવામાં પરમાર રાજાઓના રાજ્યનો પ્રારંભ થયો. તેમાં મુંજ, બોજ આદિ મોટા મોટા પ્રતાપી રાજા થયા. યશોવર્માના સમયનો એક સંસ્કૃત શિક્ષાત્રેષ્ય એક મસીદમાંથી મળી આવ્યો છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અશુદિષ્ટ પદ્ધતિના રાજા જ્યસિંહે ચક્રાઈ કરી તેને હરાવ્યો અને માલવા પર પોતાનો અધિકાર કર્યો. માલવામાં પરમારવંશનું રાજ્ય ૧૩૦૦ ઇ. સ. સુધી રહ્યું. હમણાં પણ માલવામાં કોઈ જગ્યાએ પરમારોનું ગણ્ય છે. પરમાર પાંચ અગ્રાઉદીન ખીલજીએ માલવા જીત્યું. ત્યારપછી સુસલમાન સુબેદાર સ્વતંત્ર થયા અને સન ૧૪૦૧ થી સન ૧૫૬૯ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેમાં નાસિરુદ્દીન અને દિલાવરખાં ગોરી વધારે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા. જહાદુરશાહ નામના શુન્નરાતના સુવતાને કેટલાક દિવસ સુધી માલવા પર રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી શેરશાહ આવ્યો, ને તે પછી અકબરના હાથમાં માલવા આવ્યું. આરંગઝેબના સમયમાં જયપુરના રાજાએને આધીન હતું. યોડો વખત નિજામતો પણ ત્યાં આધાર રહેા. ૧૭૫૦ સનમાં જાલાજી આઝરાવ પેશવાને દીક્ષીના

બાદશાહ તરફથી માલવાના અધિકારની સંદેશ મળી. ત્યાર પછી ચેસવા તરફથી રાણાજી સિન્ધિયા માલવાનો અધિપતિ થયો. હજી પશુ સિન્ધિયાના હાથમાં છે. આમ અનેક ક્રાંતિમાંથી (એક વખતનો કહેવાતો બાણલાખ માળવો એવો) માલવદેશ પસાર થયેલ છે, તેથી પ્રાચીન લવ્યતા છિન્ન ભિન્ન થઈ છે તેમાં સંદેહ નથી. હમણાં માલવાની બાપા હિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી અને મારવાડીનું મિશ્રણ છે કે જેને માલવી બાપા કહે છે. તે બાપામાં હજી સુધી કોઈ ગ્રંથ લખાયો નથી, પરંતુ વેપારીના ચોપડા લેણદેણના લેખ વગેરે તેમાં લખાય છે. જૈન મારવાડી વાણીઆ આ દેશમાં મોટા દુકાનદાર છે. જુઓ સરસ્વતિ નવે. ૧૯૧૫.]

આ દેશની રાજવાની ઉજ્જયિની નામની મહાનગરી છે (હિંદુઓની સાત પવિત્ર પુરીઓમાં આ એક છે. તેનાં અનેક નામ છે:—જેવાં કે અમરાવતી, અવન્તિકા, કનકશૂંગ, કુસુમવતી, કુશસ્થલી, પદ્માવતી, પ્રેતકથા, શિવપુરી, વિશાલા વગેરે. મહાકાલ મંદિર ને સિપ્રા નદીના માહાત્મ્યથી આની પવિત્રતા હિંદુ માને છે. પહેલાં ત્યાં દશહજાર મંદિર હતાં એવું કહેવામાં આવે છે, પરંતુ હમણાં કેવલ બે હજારથી પચીસસો દેવસ્થાન રહ્યાં છે. પુરાણું ઉજ્જૈન એકપાદ નામના સ્થળ ને નદીના વચ્ચેના ખંડેરથી જણાય છે. ત્યાં કાલિકાદેવીની એક પ્રતિમા અને રાજા ભરૂંહરીની ગુફા છે. ગુફાની રચનાપરથી જણાય છે કે તે બૌદ્ધ યા જૈનમઠ હતો. તેની પાસેથી કેટલીક જૈન મૂર્તિઓ મળી આવી છે. ખંડેરમાંથી મોટી ઘોટા દોઢફૂટ લાંબી પહોળા ને ત્રણ ચાર ઇંચ જાડી તેમજ પુરાણા સિક્કા મળી આવે છે. એવું માલુમ પડે છે કે આ નગર કોઈ બે હજાર વરસ પહેલાં બૂકંપથી નષ્ટ થયું હશે.)

અત્ર હરસિદ્ધ માતાનું સ્થાન છે. (હરસિદ્ધ દેવી હમણાં પરમાર રજપૂતોની કુલદેવી ઝાળખાય છે. હમણાંનું તેમનું મંદિર બિલકુલ નવું છે. એવું માલુમ પડે છે કે તેનું પૂર્વનું મંદિર તોડી નાંખવામાં આવ્યું હતું. એમ કહેવામાં આવે છે કે રાજા વિક્રમ અને શાલિવાહન અને આ દેવીની પૂજા કરતા હતા. આના હમણાંના મંદિર પાસે એકદૂબો

છે તેમાં એક નાનો સ્તંભ (ખાંભો) છે તેમાં ઘણું સુંદર ખારીક કાતરકામ છે ને તેપર સંવત ૧૪૪૭ લખ્યો છે.)

વળી ત્યાં મહાકાલનું મંદિર છે (આનું મંદિર હમણાં પણ છે. તે બહુ પ્રાચીન છે. તેની જગાને હમણાં ‘કોટ’ કહે છે. તેને પહેલાં ચારે બાજુ મોટી દિવાલો હતી અને દિવાલોની પાસે પાણીનો મોટો કુંડ હતો. એક તરફ હરસિદ્ધિ માતાનું તળાવ છે. સાંભળવામાં એવું આવે છે કે આ મંદિર રાજા વિક્રમે બંધાવ્યું છે. દ્વિ કાલિદાસે પણ પોતાના ગ્રંથોમાં આ મંદિરની, તેની આસપાસના રાજભવનોની અને અહીંના રાજાઓની પ્રશંસા લખેલી છે. આ મંદિરના ચોકમાં મોટી મોટી ધર્મશાલાઓ અને પાઠશાલાઓ હતી. મહા-પંડિતો શાસ્ત્રી અને જ્યોતિષી અહીં વસતા હતા. સાધુમંન્યાસી પણ આવી રહેતા હતા. દ્વરદ્વરથી વિદ્યાર્થીઓ અહીં વિદ્યાભ્યાસ માટે આવ્યા કરતા હતા. હિન્દુરાજાઓના મહેલ પણ અહીં હતા. હમણાં સુધી તેનાં ચિન્હ મળે છે. એક બે જગાએ બૌદ્ધમૂર્તિઓ પણ દેખવામાં આવે છે. ઇ. સ. ૧૨૩૦ માં અલ્તમશ સુલતાને ઉર્જનપર ચડાઈ કરી તમામ મંદિર તોડી નખાવ્યાં હતાં, મૂર્તિઓને ઓડિત કરી નાખીને આ મંદિર પણ તોડ્યું, આસપાસની દિવાલો પાડી નખાવી (અને તે દિવાલોનાં કુંઠ ચિન્હ હજી છે.), મહાકાલની મૂર્તિના કદકા દિલ્હી લઈ ગયો, સુસલમાનનું જોર વધ્યું ને મંદિરને સ્થાને મસ્જિદ બંધાવી. પાસે મહેલ બંધાવી તળાવમાં ફેવા બોદાવ્યા. ઘણો વખત મહાકાલની યાત્રા બંધ રહી. પછી બાલાજી બાજીરાવના આધિપત્ય તળે તેનો નીમેશો એક શેણવી બ્રાહ્મણ સુબેદાર ત્યાં નિભાયો અને તેણે મહાકાલ અને હરસિદ્ધ માતાનાં મંદિર બંધાવવાનો હુકમ આપ્યો. આ બંને મંદિર તેના સમયના-સન ૧૭૪૫ માં બન્યાં કે જે હાલ મોજૂદ છે.)

અને ત્યાં સિદ્ધવડ છે. (પ્રયાગમાં જેમ અક્ષયવડ તેમ ઉર્જનમાં સિદ્ધવડ પ્રસિદ્ધ છે. તે સિંધા નદીના કિનારે એક સુંદર ઘાટપર મોજૂદ છે. તેની સામે સિદ્ધનાથ મહારાજની મૂર્તિ છે. સ્થાન રમણીય છે. ત્યાં જલ અથાગ બર્ધુ છે, ને વિશ્વાલ ઘાટ મોટા મોટા થયા છે.

અહીં હિંદુ લોકો પિતૃગણ તૃપ્ત કરવા મુંડન અને પિંડદાન કરે છે. ત્યાં એક ધર્મશાળા છે. કાર્તિક સુદ ૧૩-૧૪ ને દિને અહીં મોટો મેળો ભરાય છે. અહીંથી જરા દૂર કાલભૈરવનું મંદિર છે અને પાસે સરકારી સેન્ટ્રલ જેલ છે.)

અહીં વિક્રમ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજની વિખ્યાતિ ‘પરદુઃખભંજન’ તરીકે સર્વત્ર ફેલાયેલી હતી. ત્યાં મહાજનમાં મુખ્ય એવા ધનદત્તશેઠને ધનસુંદરી નામની ભાર્યાથી ત્રણ પુત્ર થયલા. તેમાં જ્યેષ્ઠ પુત્રનું રૂપદેવ, વયલાતું ગુણદેવ અને કનિષ્ઠનું ગુણચંદ્ર એ નામ હતું. પિતાએ આ ત્રણેને રૂપ અને ગુણથી ભરેલી કન્યાઓ પરણાવી. ત્યાર પછી એથા પુત્ર-આપણા ચરિત્રના નાયક રૂપચંદ્રનો જન્મ થયો.

ખંડ ૨—જન્મોત્સવ ધણા ઉત્સાહથી સમસ્ત નગરને તોતરી ક્યો અને પાંચ વર્ષની ઉમરે નિશાળે વિદ્યાગ્રહણ અર્થે રૂપચંદ્રને મોકલ્યો. ત્યાં લેખન, વાચન, સાહિત્ય, -શબ્દશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ-નામ-માળા, કાવ્યોમાં ચંપૂ, નૈષધ, નાટકો-શકુંતલા, સુમુરારિ, શાટક, કર્પૂર-મંજરી, શૃંગારમાં અમરશતક, તર્ક, ન્યાય, પિંગલ, છ ભાષા, અઢાર લીપિ, ગણિતમાં લીલાવતી વગેરેનું શિક્ષણ લીધું. [અહીં કહેવું જોઈએ કે વિક્રમ રાજ પછી થયેલા હર્ષકૃત નૈષધ, કર્પૂરમંજરી (રાજશેખરકૃત), અમરશતક વગેરેનો અભ્યાસ વિક્રમરાજના સમયમાં મૂકેલા નાયકને કરાવેલો એ anachronism-સમયવિરોધ છે.] ભણીગણી કરી મેળવી યુવાન થયો એટલે પિતાએ ધણા ઉત્સવથી રૂપસુંદરી નામની કન્યા સાથે રૂપચંદ્રને પરણાવ્યો.

ખંડ ૩—વિક્રમ રાજનો એક માંડલિક રાજ કનોજનગરીનો રાજ ગુણચંદ્ર હતો તેને અનેક રાણીમાંની મુખ્ય પદરાણી ગુણસેનાથી થયેલી સોહગ (સૌભાગ્ય) સુંદરી નામની કન્યા હતી. આ માંડલિક એકદા સહકુટુંબ ઉજ્જેણીમાં આવી રહ્યો. પુત્રીને માટે જુદો આવાસ હતો અને ત્યાં તે પોતાની સોળે સખી સહિત કીડા કરતી હતી. એવામાં એકદા કોઈ નારીના રૂદનનો અવાજ સાંભળતાં તે રાજકન્યાએ તે શામાટે રૂએ છે તેની તપાસ પોતાની દાસી મારફત કરાવી, તો

જણાયું કે તેણીને પ્રસવકાળ થતો નથી, આ પરથી વિચાર કર્યો કે પરણવાથી પ્રસવદુઃખ થાય છે. આથી દેશાર્ચવતજ આમરણાંત સેવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આમ કરતાં જ્યારે ચૌદ વર્ષની યુવાન કન્યા તે યજ્ઞ ત્યારે પિતાએ મનમાન્યો સ્વામી મેળવવા કહેતાં ‘પરાણે પ્રીતિ થતી નથી માટે તેમણે ઈંધ લગ્નની વાત ઉચ્ચારવી નહિ’ એવો રોકડો જવાબ તેણીએ પરખાવ્યો. સોળવર્ષની બરજીવન કન્યા યજ્ઞ ત્યારે પૂરી મદનવશ બની. સહેવાય નહિ તેમ કોઈને કહેવાય નહિ એવું થયું. આ વાત સખી શ્રીમતી જણી ગઈ. રાત્રીએ સોહગ-મુંદરી ગોખમાં બેસી નગર નિહાળતી હતી તે વખતે એક ધનપતિના આવાસમાં મુંદર નાટક થતું જોયું. ચિત્ત ચંચળ બન્યું પણ સખી શ્રીમતીએ ‘રમણવગર ગીત-નાચ જોવાં વૃથા છે’ એમ જણાવી તેને મુંગી બનાવી. છતાં ચિત્તની અસ્થિરતા શમી નહિ અને ગોખ પર દિવસાનુદિવસ જઈ નાટક જોવાની લાલચ તથા ન શકી. સખીએ કોઈ ચતુર પતિનું અહણુ કરવાનું કહેતાં મુંદરીએ ચતુર પતિની દુર્લભતા જણાવી. આથી બંને વચ્ચે મતભેદ યાદ્યો. શ્રીમતીએ સ્ત્રીચરિત્રની વાત ઉજ્જેણીના રાજા વિક્રમના પુત્ર વિક્રમચરિત્ર સંબંધીની સંભળાવી. (આ આડકથા પણ મુખ્ય કથા વિક્રમરાજના સમયની હોઈ અદ્ભૂત રસ પૂરે છે.) ‘વિક્રમ રાજા વિદેશમાં વિક્રમચરિત્રની મા સાથે લગ્ન કરી તેને તથા ઉજ્જેણીમાં આવ્યો. પાછળથી વિક્રમચરિત્ર ઉજ્જેણીમાં આવી રાજાના અનેક માણસોને અને રાજાને ખુદને છેતર્યા. રાજાએ પોતાના પુત્રને ઓગળા આનંદ દર્શાવ્યો, અને તેનું અદ્ભૂત ચરિત્ર જોઈ ‘વિક્રમચરિત્ર’ એ નામ રાખ્યું. રાજસભામાં રાજાએ પોતાના પુત્રના ચરિત્રપાસે લોકસુખે કહેવાતા અદ્ભૂત સ્ત્રીચરિત્ર કંઈ નથી અને જે સ્ત્રીચરિત્ર તેના કરતાં ચડી જાય તો એવું આખીત કરનાર કોઈ છે? હોય તો જણાવી આપે એ માટે નગરમાં દાંડી પીટાવી. આવામાં એક મુદતનામના રોકની મનમોહિની નામની ચતુર કન્યાએ આ વાત જણી પોતાની સખીને જણાવ્યું કે રાજા મૂરખ છે અને દાંધપણ જાણતો નથી. સ્ત્રીચરિત્ર પાસે વિક્રમચરિત્ર કદી પણ

ચડી ન જાય. આ વાત રાજના એક માણસે જાણી રાજને કહી-
 રાજએ તેણીના માગવા મુજબ પાલખી મૂકી બોલાવી અને પોતાને
 મૂર્ખ કહેવા માટે ઠપકો આપ્યો એટલે તે કન્યાએ જણાવ્યું કે
 ‘મહિલાચરિત્ર અગમ્ય છે અને તેની સરસાઈ કોઈથી થઈ શકે તેમ
 નથી’ આના વિશેષ સમર્થનમાં તેણીએ એક આહિરી-ભરવાડણની વાર્તા
 જણાવી કે-“ધનુરો નામના ગામમાં ઢોલુ આહિર-ભરવાડ વસતો હતો
 તેને ઢોલડી નામની યુવાન સ્ત્રી હતી. ઢોલો પરગામ જતો એટલે
 તેની સ્ત્રી પોતાના ચાર સાથે રમતી. એકદા ગામમાં નાટક જોતાં જોતાં
 એક સુંદર નાટકીઆપર તેણી મોહી પડી અને તેને ઘેર બોલાવી
 પોતે ખીર રાંધી જમાડવા માટે થાળી ખીરસી. ખારણું બંધ કરી જ્યો
 તે જમવા બેસે છે તેવામાં તેણીના ચારે આવી કમાડ ઠોક્યાં. નાટકીઆને
 તલસરાંના ઢગલામાં સંતાડ્યો, અને ચારને ઘરમાં લીધો. ચાર સાથે વાતચીત
 કરતાં ચારે ખાવાનું માગતાં રાખ બતાવી. ત્યાં તેનો ધણી ઢોલો આવ્યો,
 એટલે ચારને એક ખૂણામાં સંતાડ્યો. ધણી ભૂખ્યો થયો હતો પણ ખાવાનું
 માગતાં કાંઈ નથી એમ સ્ત્રીએ કહ્યું. ધણીએ ખીર બોળી કાઢી ત્યારે
 સ્ત્રીએ કહ્યું એતો નૈવેદ્ય છે તેથી તે દેવને ધરવા માટે છે. ધણી હતો ભૂખ્યો
 એટલે ખાવા બેઠો એટલામાં નાટકીઓ ભૂખ્યો ભૂખ્યો ડુંકી ડુંકી
 તલ ખાતો હતો તે આખરે ભાગ્યો તેની પાછળ ચાર પણ નાહો એટલે
 ધણી વિભાસણમાં પડ્યો. સ્ત્રી નાસનારા પ્રત્યે હાથ જોડી બોલી ઉઠી
 ‘અરે મારા-દેવ, મારો દોષ નથી છતાં તમે શા માટે તજી જાઓ
 છો ?’ આમ કરી ધણીને સમજાવ્યો કે આ તમે નૈવેદ્ય ખાવાથી મારી
 ભક્તિથી ઇશ્વર પાર્વતી સ્વયંદેહે આવ્યા છતાં ચાલી ગયા. માટે મહા-
 દેવની મહાપૂજા જણાવી હોય તો તેઓ શ્રી પાછા આવે. ધણી તે માટે
 જોઈતું દ્રવ્ય મેળવવા વિદેશમાં ગયો-દશાર્ણપુરના દશાર્ણભદ્ર રાજ પાસે
 નોકર રહી ધન મેળવ્યું. ત્યાં વીર પ્રભુ સમોસર્યા. તેમની વાણી સુણી તેણે
 ત્યાં દીક્ષા લીધી.” આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને વિક્રમ રાજએ મન-
 મોહિનીને વિક્રમચરિત્ર સાથે પરણી તેને છેતરી પોતાનું સ્ત્રી ચરિત્ર
 બતાવવા કહ્યું. મનમોહિની તેની સાથે પરણી, (વશિક અને ક્ષત્રિયનાં

લગનથી થતાં જોડાં જૈન કથાઓમાં ધણાં આવે છે.) એટલે રાજાએ ચોખીવાળા અને જ્યાંથી ક્યાંય પણ જઈ ન શકાય એવા ભોંયરામાં રાખી કહી દીધું કે તેણી જો ત્યાં રહ્યા પછી વિક્રમચરિત્રથી એક પુત્ર પ્રસવે તો તે ખરી. ભોંયરામાં એક સળી પણ મેંચરે તેમ ન હતી; માત્ર શ્વાસને પૂરતી હવા માટે એક નાની જાળી ચૂકી હતી અને તેની પાસે એક દાસી ચોખીદાર તરીકે રાખી હતી. તેણીએ આ દાસી સાથે વાર્તા કહી પ્રીતિ કરી લીધી. એક વખત દાસીને સવાલાખ રૂપીઆની કિંમતની વીંટી આપી. 'પોકળ હાથ હોએ જોહનો, લોક સહુ કિંકર તેહનો'—એટલે કે જોનો હાથ પોલો, તેનો જગ ગોલો એ કહે-વત અનુસાર દાસી તદ્દન આરાધીન બની. તેણીની દ્વારા પાનમાં, ભોંયરાસુધી સુરંગ કરવાની વિનંતિ લખી તેનું પાનખીકું પોતાના પિતા-પર મોકલ્યું. પિતાએ એક ધવળગૃહ ભોંયરાથી કેટલેક છેટે બંધાવી ત્યાંથી ભોંયરા સુધીની સુરંગ ગુપ્ત રીતે કરાવી. આ માર્ગે મનમોહિની યોગિની વેશમાં જઈ વીણા હાથમાં લઈ વગાડતી. ગૃહ પાસે કોઈપણ ન આવી શકે તે માટે મેવકો મૂકી પિતાપાસે ભોજન સ્વાગત અર્થે જમાઈ વિક્રમચરિત્રને બોલાવ્યો. તેની સાથે તેનો મિત્ર મંત્રીશ્વર-પુત્ર હરિદત્ત હતો. વણિક પુત્રીએ યોગિની વેશમાં વીણા વગાડી કુમારને મુગ્ધ કર્યો. કુમાર મિત્રમહિત પુનઃ પુનઃ આવવા લાગ્યો. આખરે પિતાની શરમ મૂકી ન શકાય માટે વનમાં જઈ પ્રેમયાયના સ્વીકારવાનું કહેતાં ત્રણે જણ વનમાં ગયા.

'કુમાર અને તેનો મિત્ર વન જતાં બહુ થાકી ગયા એટલે પ્રેમવશ થયેલા ચિત્તને શરીરને થયેલા થાકથી પ્રેમયાયના કરવાનું યોગ્ય ન લાગ્યું. તેથી યોગિનીનાં રજા લઈ ગામમાં શરીરનો થાક ઉતારવા માટે ગામના એક હજમને ત્યાં જઈ શરીરની ખૂચ ચોંપી કરાવી સ્નાન કર્યું. પછી જરા ઉંઘ લીધી. આ વખતે વણિકપુત્રીએ સામેના દૂધવાળીના ઘરમાં જઈ તેને ધનથી સંતોષી તેના વચ્ચેથી મહિયારીનો વેશ લીધો. દૂધને સાકર સદિત કઠી અમૃતરસ જેવું મધુર બનાવી તે લઈ તેઓ બંને બહાર નીકળે એ સ્થાને બેઠી. સાંજનો સમય થતાં તેઓ જ્યાં બહાર આવ્યા કે દૂધ પી

જોવાનો આગ્રહ કર્યો. પીધું-સ્વાદ લાગ્યો-બહુ પીધું. પીને સોનિયા આપી ચાલી જવા જાય છે એટલે કુમારીએ જણાવ્યું કે રાક્ષસનો જય અત્ર બહુ છે અને જે રાત્રે બહાર નીકળે છે તેને તે બખી-ગળી જાય છે. અંતે દુધારીને ત્યાં 'હસતાં ને રોતાં પ્રાહુણો' એમ કરી કુમાર રાત રહ્યો.

'ખીજવેલા પલંગપર પોઢેલા કુમારની પગચાંપી કરવા કુમારી આવી. પરસ્પરીના સ્પર્શ સામે વાંધો લેતા કુમારને જણાવી દીધું કે પોતે કુમારી છે અને કુમારમાં મોહી પડી છે. આમ પ્રેમજનનમાં ગૂંથાયેલા કુમારે આખરે તેણીની સાથે ગાંધર્વવિવાહ કર્યો. ભોગવિલાસ કરતાં કુમારીએ કુમારની મુદ્રિકા ચાલાકી કરી લઇ લીધી. સંસર્ગથી ગર્ભ રહ્યો. સવારે હઠી મિત્ર સાથે મેલાપ કર્યો ત્યારે મિત્રે જણાવ્યું કે યોગિનીની ખબર કાઢી તો ક્યાંય માલૂમ પડી નહિ-તેણીને કોઇ ઓળખતું પણ નથી. આતો 'વિવાહ વચ્ચે થયું નાતરે' એ રમણીય મુંઝવણમાં કુમાર વિમાસીજ રહ્યો. દુધારીને રસોઇ કરવાતું કહી પોતે હમણાં તે ગામ જોઇ આવશે એવું જણાવી ગામ જોવા બંને નીકળી પડ્યા.

'ગામમાં ફરતાં એવી વાત સાંભળી કે ત્યાં કામસેના કરીને એક ગણિકા છે તેણીએ એક બિલાડી રાખી છે. તે વેશ્યાએ એવું બિરુદ લીધું હતું કે જે કોઇ તેણીની સાથે પાસાએ રમીને ત્રીજી વખતનો પાસાનો દાવ નાંખ્યા પહેલાં તેણીની પાસે બિલાડી દીવોધરીને હાથી રહે છે, તેની પાસેથી દીવો હાથમાંથી નંખાવી દીએ તે નર પાસે પોતે ગણિકા દાસી થઇને રહે અને પોતાનું બધું ધન આપી દે, નહિતો તે નરને અંધિવાન કરી તેનું સઘળું પડાવી લે. આ હોડમાં પડનારા અનેકને હરાવી અંધિવાન કર્યા હતા. આ સુણતાં કૌતુકી કુમારે હારજીતનો પાસો તે વેશ્યા સાથે ખેલવા વિચાર કર્યો. રમત ચાલી અને ત્રીજો દાવ નંખાયો ત્યાં તુરતજ તેના હાથમાં વેશ્યાએ બેડી નાંખી દીધી અને બંને જણ અંધિવાન થઇ ગયા, કારણકે રમતના રસમાં બિલાડીના હાથમાંથી દીવો નંખાવી દેવાયો નહિ. આમ બંને અંધનમાં પડ્યા.

'અહીં દુધારી વાટ જોઇ ગામ એટલે ગામમાં તપાસ કરતાં

આખરે ખખર મળી કે વેશ્યા ઘેર બંને બંધાયા એટલે પોતે પુરુષવેશ
ધારણુ કરી વિક્રમરાજને પોતે સેવક છે એવા ઢાંગમાં વેશ્યાને લોકની
સમક્ષ પાસાની રમત રમાડી. ત્રીજે દાવ થયા પહેલાં તેણે પાસે
રાખેલા એક હંદરને છૂટે મૂક્યો કે બિલાડી ધડ દબને દીવે મૂકી દબને
હંદર પાછળ દોડી ગઈ. વેશ્યા મહાત યઈ. બંધાયેલા બંધાને છોડાવી
બંને સાથે લઈ અવંતિપુરિ તરફ આવવા પ્રયાણુ કર્યું. તે નગરી
પાસે આવી કે પોતે તો એક રાજસેવક છે તેથી વેશ્યાપર જે છત
ધઈ છે તે કુમારેજી કરી છે એવું પ્રસિદ્ધ થવું યોગ્ય છે એમ કહી
પોતાને દંધ દામ છે એ મિથે તેમની પાસેથી જવાની રજા લીધી.

‘બંને નગરીમાં જઈ રાજા વિક્રમને મળ્યા. વિક્રમચરિત્રની વેશ્યા-
પરની છતની ખ્યાતિ બધે પ્રસરી. કુમારી મનમોહના સુરંગદ્વાર
ભોંયરામાં આવી સમય ગાળવા લાગી. પૂરે દહાડે પુત્રનો પ્રસવ થયો.
એટલે દાસીએ વિક્રમરાજને વાત કરી. રાજા ક્રોધાયમાન થઈ કુમારીને
કુલખંપણુ કહી નિંદવા લાગ્યો. કુમારીએ સ્પષ્ટ સમજાવી દીધું કે
પોતે પોતાની પ્રતિગા અક્ષરશઃ પાળી છે અને એ સિદ્ધ કરવા કુમાર
વિક્રમચરિત્રને બોલાવ્યો. પછી પૂર્વ વૃત્તાંત સંભળાવ્યો કે

‘ધુર માંડી યોગિનીશું પ્રીતિ, તેહના પિતાતણી ધરી બીતિ,

ચંદ્રપુરી વન લેઈ ગયા, તેહની કિંચિ ન આણી દયા.

એકલડી મ્હેલી વનમાંહિ, નગરીમાંહિ ગયા ઉજાહિં.

દૂધારી ધર પીધાં દૂધ, વાસો રંદા વિવાહ ત્યાં કીધ.

બહુ પ્રેમે દૂધારી વરી, તેહશું રમત ધણી નિશિ કરી,

પ્રભાતે પુહતા વેશ્યાવાસ, તું સૂધાં તિણે પાડ્યા પાસ.

તિહાંથી કુણે મુકાબ્યા દેવ, તે અહિનાણુ દહે સવિ હેવ,

વળિ મુદ્રિકા આગળ ધરી, વડી રાંચ એ વહૂનાં ચરી.’

સર્વ એધાણુ સહિત બધી વાત મળતી આવી એટલે વિક્રમ-
રાય હેરત પામી ગયો. ચરિત્રની બધા કરતાં જાનરાઈ છે એ
નિશ્ચય થયો. ‘વદ્’ ને તેના પતિ સાથે આનંદ સહિત સુખ ભોગ-
વવાની આશીષ રાજાએ આપી. દંપતી સરખી વય, સરખો સંયોગ

પામી ગૃહસુખ માણવા લાગ્યા. (આ વિક્રમચરિત્રની વાત પરથી સુંબઈ ગૂજરાતી નાટક મંડળીએ વિક્રમચરિત્ર નામના નાટકનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ વાત સંબંધી ભારત લોક કથાના ખીળ ભાગમાં કથા આપી છે તે જોઈ જવા વાંચકને મલામલ છે.)

આ પ્રમાણે શ્રીચરિત્રની વાત શ્રીમતિ દાસીએ સૌભાગ્યસુંદરીને અતુકમે કહી સ્ત્રી મનમાં ધારે તે કરી શકે છે એટલે કે તેમ કરવામાં સ્ત્રીને કોઈ કિંચિન્માત્ર મણુમણુ એટલે શું કે ચાં કરે તેમ નથી એમ દૃઢ સમજાવ્યું. હવે સૌભાગ્યસુંદરી શું કરે છે તે જોઈએ:—

ખંડ ૪—સુંદરી કહેવા લાગી કે મૈત્રી યા પ્રીત તો એવા ચતુર સાથે બાંધવી જોઈએ કે પ્રાણજતાં પણ આપણા નામને બદનામી ન આપે. એવો પુરૂષ પરીક્ષા કરી મળી આવે તોજ તેને વરૂં. અત્યંત કામવશ થઈ હતી પણ દાસી ધીરજ આપતી ગઈ. આખર સોળ શૃંગાર સજી પાનખીડું લઈ કોઈ પુરૂષને લાવવા દાસી ચાટે ગઈ. રાત્રિ બેપ્હેર વીતેલી હોવાથી સર્વત્ર શાંતિ પથરાઈ હતી. કોઈ મળ્યું નહિ. રાજા રાત્રિની નગરચર્યા જોવા નીકળી પડ્યો હતો. તેણે દાસીને જોઈ કે તુરતજ તે વિચારમાં પડ્યો. દાસીએ ખીડું હાથમાં આપી પોતાની બાઈ બોલાવે છે એમ કહી આશ્ચર્યચકિત અને ક્રોધાવસ્થામાં રાજાને દાસી સુંદરીના આવાસે ત્રીજે માળે લઈ ગઈ. બારી પાસે ઉભો રાખ્યો. હિંડોળાપર બેઠેલી સુંદરીએ રાજા સામી સમસ્યા કરી. પહેલાં કુલની કણિકા (ડાંડલી) હાથમાં લીધી પછી જમણો હાથ બતાવ્યો. પણ રાજા બેમાંથી એકેનો ભેદ સમજી શક્યો નહિ. પછી કુમારીએ હાથમાં વીણા લીધી. પછી નંદ દેખાડી, હાથમાં કુલદડો લીધો. હાથેથી સુખમાં લઈ નાકથી તે સુંઘતી ગઈ, પછી છેવટે તે દડાને ભોંપર મૂકી હતી. આમાંની એકપણ સમસ્યા રાજા ન સમજ્યો તે નજ સમજ્યો એટલે સુંદરી કળી ગઈ કે તે ચતુર પુરૂષ નથી એટલે દાસીને ત્યાંથી તેને લઈ જવા જણાવ્યું. મહારાજનાં દર્શન કરી પોતાની બાઈ સુખી થઈ-હવે પધારો એમ દાસીએ કહી રાજાને રવાના કર્યો. રાજા આવ્યો તો આવ્યો પણ સુંદરીનાં સંકેત ન સમજવા એટલે

વિલખો થઇ મહેલમાં જઇ તે સંકેત ઉઠેલના વિચાર કર્યો-કોઇ ચતુર ત્યાં જવાનો, સંકેત ઉઠેલી તે સ્ત્રીના રંગ પૂરવાનો-માટે તે સર્વ બાબતની બરાબર તપાસ કરવા પોતાના અંતરંગ જનોને સોળસખી સહિતની તે નારીનો આવાસ બતાવી સર્વ શુભ ગિના થાય તે જણાવવા હતું.

સુંદરી વિલગ્ન રહી. તે રાત્રિ ખાલી ગઇ. બીજી રાત્રિએ તેણી અને દાસીએ ગોખમાં બેસી વાતો કરવી શરૂ કરી. દાસીએ હતું કે પોતે કોઇ ચતુર લાવી ચકે તેમ નથી માટે બાધ હશે તે લાવી આપે. બાધએ હતું કે ' જો સામે તંબોળાનું હાટ છે ત્યાં અનેક જન પાન લેવા આવે છે અને જન્ય છે, પણ એક વિલક્ષણ પુરુષ હમેશાં ચારધડી રાત્રિ ગયા પછી ત્યાં આવી પાન બરાબર બેઠ તપાસી ચુંટી ખરીદે છે અને તેના એક મુઠી દામ આપે છે એમ હું હમેશાં ગોખમાંથી જોઉં છું. આજે પણ તે આવશે એટલે તને કહીશ. તું ત્યાં જઈને ગમે તેમ સમજવી પડાવી તેને તેડી લાવ.' આપણો ચરિત્રનાયક રૂપચંદ્ર કુમાર પાન અને પુષ્પોનો શોખીન હતો તેજ ઉપર પ્રમાણે કરતો હતો. આ રાત્રિએ સુંદર વેશમાં આવ્યો. પાન લઇ નિકળ્યો કે શ્રીમતિએ સોળપાનનું કરેલું બીકું આપી પ્રેમ ભર્યાં વચનોથી તેને સંતોષી રૂપચંદ્રના અનેક પ્રશ્નોનું સમાધાન કરી સાંભાગ્યસુંદરીની પાસે ત્રીજો માળે તેને લઇ આવી. (આ બંને વચ્ચેનો મંત્રાદિ ઘણો રસભર્યો છે.)

રૂપચંદ્રે આ સુંદરીનું અથાગ સ્વરૂપ (કે જેનું મુલકલિત વર્ણન કવિએ મોહક બાનીમાં કર્યું છે-કે જે વર્ણન કોઇપણ ઉચ્ચ કવિના વર્ણન સાથે ટક્કર મારે તેમ છે) જોઇ મુગ્ધ બન્યો. કામિનીએ પહેલાં સંકેત દાન સાથે કર લગાડવાનો કર્યો એટલે કુમારે તેની સામું સૌનૈયા બતાવ્યા. કુંવરી હર્ષિત થઇને જમણો હાથ બતાવ્યો તેના પ્રતિ કુમારે તેણીના કામ-મદન સમજી જઇ પોતે નીચું જોઇ રહ્યો. કુંવરીએ હાથમાં વેણી લીધી એટલે કુંવરે માથે હાથ મૂક્યો. જ્યારે કુંવરીએ જંઘા બતાવી એટલે કુમારે ખભા દેખાડ્યા. પછી કુમારીએ મગધી પુષ્પનો દડો લઇ ઉર સાથે ચાંપી મુખ આગળ રાખી મુંઝી

ફર ફેંક્યો. આ જોઈ તેના ઉત્તરરૂપે કુમારે કેડપરથી પછેડી છોડીને તેના ઉભા બે કડકા ફાડીને આગળ નાખી દીધી. છેવટે કુમારીએ ફરીથી થુંકથું ત્યારે કુમારે મસ્તકથી સોપારી લઈને ફેંકી. આમ ગૂઢ પ્રશ્નાત્તરી અરસપરસ એક ખીન્નએ કરી મનના અંતરભાવ જાણી લીધા. કુમારી કુમાર પાસે આવી પગે પડી અને તેનું સ્વાગત કરવા લાગી. આજ તેણીનો જન્મ સદ્ગુણ થયો—મનના ઘણા વખતથી ધારેલા મનોરથો ફળ્યા—પૂર્વભવનો સ્નેહી ચતુર સ્વામી મળ્યો.

કુમારીએ તેના શરીરને તેલમર્દન કરી, સુગંધી નીરથી નવરાવી, શીતળ ચંદન ચર્ચી તેની સાથે ગાંધર્વવિવાહથી લગ્ન કર્યાં. પછી મિષ્ટાન્ન અરસપરસ જમાડી પાનખીડાં લઈ પાટીવાળા પલંગપરની તળાઈ પર સુગંધી વાતાવરણમાં રહી પ્રીતિગોષ્ઠી બંને કરવાં લાગ્યા. એક ખીન્નનાં નામ જાણી એક ખીન્ન સમસ્યા કરી ઉકેલવા લાગ્યા. પછી વિલાસ કરવાની ક્રીડા ચાલી. (આ વિલાસાનંદનું વર્ણન કવિએ શૃંગારરસથી પૂર્ણ કર્યું છે તે છલકાતું, અને મનોહર છે.) મીઠાં મધુરં વચનો સુધામય માની બંનેએ પીધાં પણ વાત તો એકે થઈ નહિ—ઘણીવાત અધૂરી રહી. પ્રભાત થવામાં વાર નથી એટલે રજા લેવાનો સમય આવ્યો. વિયોગ અસહ્ય હતો છતાં દૂટા પડ્યા વગર દૂટકો નહોતો. બંને તેમ વહેલાં મળવા અને હૃદયની વાત કોઈને ન કહેવા બંનેએ નિર્ધાર કર્યો. કુમારે રડતી બાળાનાં આંસુ લૂંછી રજા લીધી. ઘેર આવ્યો ત્યાં તેની સ્ત્રી રૂપસુંદરી વાટ જોતી હતી. તેને જણાવી દીધું કે મિત્રમંદિર કામ હોવાથી પોતે ત્યાં રોકાયો હતો. આખમાં ઉધ હતી એટલે ઘેર સૂઈ રહ્યો. આવામાં નૃપસેવકોએ તો શેઠના લઘુસુતની આ વાત રાંજને સવિસ્તર જણાવી દીધી.

ખંડ ૫—સવારે રાજાએ પ્રધાનને ધનદત્ત શેઠના ચારે પુત્રોને સ્વતઃ જઈ બોલાવવા આજ્ઞા કરી. પ્રધાન આવતાં શેઠે આદર સત્કાર કરી બેસાડ્યા. રાજાનું તેહું આવ્યું જાણી વાણોતર સમસ્યામાં સમજી ગયા. બેચાર ચોટામાં ગયા. વાણીઆએ હડતાળ પાડી અને મહાજન બધું ભેળું થયું. (અત્ર મહાજનમાં દોસીમહાજન, નાણાવટી મહાજન,

સોની મ., ફડીઆ મ., વડીઆર મ., ઝેરી મ., ગાંધી મ., સુતરીઆ મ. એવા પ્રકાર પાડી તે દરેકમાંના વાણીઆનાં નામ દિવિ આપે છે તે જરા જાણવા જેવા છે કે તે પરથી સમજી શકાય કે કળિ-સમયમાં કેવાં નામ પડતાં હતાં.) બધા શેઠને ત્યાં આવ્યા. પ્રધાનની આજ્ઞા શિર ચડાવી સેક વિવિધ વસ્તુ ભેટ માટે લઈ રાજ પાસે આલવા નિકળ્યા. આગળ શેઠ, પાછળ મહાજન. શેઠના આરે પુત્ર સાથે સેવાની આજ્ઞા હતી એટલે પોતાની દુકાને ગયા ત્યાં ત્રણ પુત્ર એકા હતા એટલે તેમને સાથે લીધા. લાજથી ચોથાની ગેરહાજરી માટે પ્રધાન ખોલી ન શક્યો. બધા રાજસભામાં આવ્યા. મહાજન જોઈ રાજાએ આવવાનું કારણ પૂછતાં નગરશેઠ સાથે પ્રભુનાં દર્શન કરવા આવેલ છે એમ મહાજનનું કહેવું થતાં તેને પાન પીકાં દમ રવાના કર્યું. પછી રાજાએ ધંધો, લક્ષ્મી, કુંડુંબ પરિવાર વગેરેની પુછા શેઠને કરી અને છેવટે ચોથો પુત્ર ક્યાં છે? તે અતિ સ્વસ્થતાન છે તો પોતાને જોવાની હોય છે માટે બોલાવો એમ રાજાએ મંત્રીને આજ્ઞા કરી. ઉંઘમાંથી ઉઠી રૂપચંદ કુમાર આખરે રાજા આગળ આવ્યો એટલે શેઠને રજા આપી. શેઠ ને મહાજન સ્વસ્થાને ગયા.

રાજા પ્રથમ રૂપચંદપ્રતિ મિત્ર તરીકે અત્યંત બદાવ બતાવી અંતઃ-પુરમાં લઈ ગયો. રસોઈ મળની જમાડી પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પછી તેને સત્તાલ ક્યાં કે:-જેને થેર તમે એકત્રિ ગયા ને રૂઠી કોણ હતી? તેજે દરેલી બધી સમસ્યાઓનો શું ભાવાર્થ છે? કુમારે 'નન્નો એક દોષ સો હરે' એવું વિચારી પોને તે અર્થ કરી શકે તેમ નથી એ અર્થનું જણાવ્યું કે:-

‘અમે કિંમતોત્ત વાણિયા, બોજા વણિકતણા પ્રાણીઆ કરી વિવિધ પરિના વ્યાપાર, જૂઠા સાચા લરી અપાર, એણી પરિ ધરના નિર્વાંદ કરે, તો તેદને એ કિમ સંગરે?’

નૂપે મિત્ર થઈ અસત્ત ન બોલવા જણાવ્યું. ચામદાન બેઠ્યા બૂપાએ પાન દાનવસ અનેક ઉપાય કર્યા પણ ‘સમ્રાટા તીન પંડ’ એની પેંડે ફેરવી ના તે નાજ રહી. દંબેદના ઉપાયમાં ‘હવે મારે

ટાંગી મર્મપ્રહાર કરી મારી નાંખશે' એવું કહી ધમકાવ્યો. માર આખો પણ કુંવરનો તેનો તેજ રતો. એટલે રાજા તેને એક હાથમાં પકડી પોતે ઘોડાપર બેસી નગર બહાર લઇ જવા આવ્યો. લોકમાં હાહારવ થયો. ફરી હડતાલ પડી. શેઠ, સગાં સંબંધીના શોકનો પાર રહ્યો નહિ. રાજા પાસે મહાજન જતાં રાજાએ ચાન્ડું નહિ અને જ્યાં કુંવરીનો આવાસ હતો ત્યાં રૂપચંદને લઇ ગયો. રાજકુંવરી અને તેની દાસી આ જોઇ રહ્યા. હિંમત રાખી કુમારને માર પડતો નિરખી કુંવરીએ દાસીને કહ્યું કે સાકરવાળા દુધથી ભરેલા કચોળાને કુંવર સામે રાખી તેને પછી મુંગા મુંગા ઉદરડે નાખી દે. તે પ્રમાણે દાસી ડરી આવી. રાજાએ જોયું એટલે કુંવરને કહ્યું કે હવે જો તું આનોજ અર્થ કહે તો છોડી મૂકું. કુંવરે જણાવ્યું 'આટલી બધી સભા છે છતાં કોઇને નથી પૂછતા ને મને શાને પૂછો છો? હું જો જાણતો હોઉં તો આટલો માર ખાઉં? અગાઉથીજ કહી દઉંને?' વાત હશે ચડી. દાસી શ્રીમતિ પોતાની બાઇને હવે કહે છે 'કે વગર મક્કતનો શું ઢામ માર આ પુરુષરત્નને ખવરાવો છે?—ત્યારે સૌભાગ્ય મુંદરીએ દાસીને કહ્યું કે 'જમણા હાથનાં એક સોનૈયો ને બે મુક્તાક્ષી રાખી ને કાખાહાથમાં અગ્નિ રાખી બહાર જઇ કુમારને બતાવ. આ પ્રમાણે દાસીએ કર્યું કે રાજાએ જણાવ્યું કે આ વળી શું કર્યું? એટલુંજ કહી દે તો બધું માફ કરું. અણસમજ્યું શું કહેવાય?—એમ કુમારે જવાબ આપ્યો કે રાજા અતિ કોપાયમાન થયો. સૂળી રોપાવી પોતે અંતઃ-પુરમાં ગયો; પણ કુમાર એકનો બે ન થયો. પ્રેમની કસોટીની હદ છેલ્લી આવી પહોંચી તોપણ એકરૂપતા કુમારે રાખી.

લોકમાં હાહાકાર થયો—પિતા ભાઇ સ્ત્રીઓ વગેરે અત્યંત શોકમાં ડૂબ્યા—નિશ્ચેતન થયા. આખરે મહાજન વગેરેએ સંપ કરી પ્રધાન પાસે જઇ રાજાને સમજાવવા કહ્યું. પ્રધાને રાજાને વિનાદોષે બોળને મારી ન નંખાવવા વિનંતિ કરી—રાજાને જે જાણવાની ઇચ્છા હશે તે જો તે જીવતો હશે તો એને એ કહેશે. પ્રધાને તે બાબતનો જામીન થઇ રાજા પાસેથી રૂપચંદને છોડવાની આજ્ઞા મેળવી મુક્ત

કર્યો. સર્વશેષ તથા કુટુંબીજન હર્ષ પામ્યા. મારનો દુખાવો આવળના પાંદડામાં શરીરને ત્રણ દિવસ ભરી દૂર કુર્યો અને રસાંગ વગેરે આપધ સેવી કુમાર અસલ સ્થિતિમાં આવ્યો. પ્રધાને રાજને એમ સમજાવ્યો કે જો તેની કુંવરી રૂપચંદને પરણાવે તો તેની પામેથી બધી સમસ્યાનાં બધા અર્થ પામી શકાશે એટલે રાજાએ મદનમંજરી નામની રત્નપુત્રીને કુમાર સાથે વરાવી.

હવે સૌભાગ્યસુંદરી શક્તીના સમાચાર સાંભળી મૂઝાઈ પામી હતી તે શુદ્ધિમાં આવી. પછી સ્વામીની મુક્તિના ખગર સાંભળી હર્ષિત થઈ તેની સાથે પાણિયદણ કરવાનો વિચાર કર્યો. કુમાર પૂર્વવિલાસને સંભાળતો હતો અને અહોનિશ તે સુંદરીનું ચિંતન કરતો હતો. સુંદરીએ સાનંદ સાલિંગન પંચાંગ પ્રજ્ઞામ સહિત વિપતે પત્ર લખી દાસી શ્રીમતિ સાથે મોકલાવ્યો. (આ પ્રેમપત્ર પ્રેમની ઉત્કટતા સૂચવે છે.) તેમાં દર્શનલાભ દઈ સંગમોત્સુકાને અંતોપવાનું આમંત્રણ આપ્યું—આનો ઉત્તર કુમારે પણ તેવાંજ પ્રીતિવચનોથી પૂર્ણ પત્રથી આપીને જણાવ્યું કે ‘મુજને વીસારો રખે, હેવાથી ક્ષણમેવ, તે ઉપાય રચ્યું વળી, વંહિલા મિલચું હેવ.’ આથી સુંદરીનું મન અંતોપાયું.

કુમારની પત્નિ અને રાજા વિક્રમની પુત્રી મદનમંજરી પિયુની પામેથી સમસ્યાનાં અર્થ કઢાવવાની પેરવી રચે છે. એકદા સ્વામીના વૈમનસ્યનું કારણ પૂછે છે. કુમાર તે વાતને ઉઠાવે છે એટલે ધીરેક દબને તેણી જણાવે છે કે ‘પૂર્વ પ્રેમ સંભરતો હશે, નહિતો કાંઈ મારાપર મન ન રાખે એમ બને? ગમે તેમ હોય, પણ હું તમારી એક દાસી છું તો આપે આપની સોજેકામાંની એક કંજાતો મારા પ્રત્યે ધરવી જોઈએ.’ રૂપચંદ સમજી ગયો કે આ પણ જોાણી નથી—જાજરી છે. આથી તેણે આનંદ પામી વર માગવા દહું, એટલે પિતાને સદેહ નિવારવાની ચાચના દરી. આથી ધર્મસંકટ આવ્યું—સાપે છંદુદર ગળી તેનું શયું. આખરે ત્રિમાસી તેણીના પિતાને સાચેસાચી વાત કહેવા પોતે બંધાય છે. આ રીતે ‘લંકાના ગદ જીતનારી’ કુંવરીએ પ્રધાનને વધામણી.

આપી. પ્રધાને રાજને વાત કહી એટલે કુંવરને બોલાવ્યો. કુમારે લોક સમક્ષ પ્રકટ વાત કરી કે:-પહેલાં તેણીએ કર્ણપર હાથ મૂક્યો એ પરથી એમ બતાવ્યું કે પોતે કનોઝ-કનોઝ રાજની પુત્રી છે; મેં ધન ખતાવી જણાવ્યું કે હું ધનદત્તશાહનો પુત્ર છું. તેણીએ પાછો હાથ દેખાડ્યો-એનો ભાવાર્થ એ કે મને હાથમાં લઇ પકડો; ત્યારે હું નીચું જોઇ રહ્યો એટલે કે તું પરસ્ત્રી છે અને પરસ્ત્રી રમણ તે અધો-ગતિનું મૂળ છે તેથી હું લાચાર છું. આથી તેણીએ હાથમાં વીણા લીધી-એટલે (વીણાધારી સરસ્વતી જાળકુમારી છે તેવી રીતે) પોતે જાળકુમારી છે. આમ સંદેહ મારો દૂર થયો કે મેં માથે હાથ મૂકી તે બોલ માથે ચડાવ્યો. તેણીએ ડાબી જંઘા ખતાવી એટલે કે જો હું તારી આગળ જંઘા ઉઘાડું તો રખેને ખીજે વાત જાય એવી ભીતિ રહે છે. આ ભય ટાળવા મેં એ ખભા ખતાવી સંકેત કર્યો કે મારા ખંતે પક્ષ (માતા-પિતા પક્ષ એટલે મોશાળ તેમજ પિતાનું કુળ) સુકુલીન છે એટલે કે તેમ બનેજ નહિ એની ખાત્રી આપી. પછી તેણીએ પુષ્પ દડો સુંઘીને નાંખી દીધો એટલે પુષ્પ સુંઘ્યા પછી નિર્માલ્ય થાય છે તે પ્રમાણે તું ભાખીશ તો તે નિર્માલ્ય થશે; ત્યારે મેં પછેડી ઉભી ગીરીને ખતાવ્યું કે મને ઉભોને ઉભો ચીરી નાંખશે તોપણ-પ્રાણાંતે પણ કહેનાર નથી. તેણી રહામું જોઇ થૂંકી એટલે કે થૂંક્યું એટલે તે થૂંક અમૃત થનાર નથી એટલે વખત છે કે વાત કહી દો તો પછી ન કહી વાત થનાર નથી. એટલે મેં સોપારી રેડવી ખતાવ્યું કે મને સોપારી નાકક રેડવી મારી નાંખશે-માફે શિર જશે તો પણ હું કહીશ નહિ. આમ સમસ્યાના અર્થ જાણ્યા પછી કુમાર પર રાજાએ પ્રહાર કર્યા હતા તે વખતે તે સુંદરીએ કરેલા એ સંકેતના અર્થ પૂછ્યા. કુમારે કહ્યું, પહેલો સંકેત સાકરવાળા દૂધના કચોળામાં રાખ નાંખી તેને ઉકરડે નાંખ્યો તેનો અર્થ એ કે આપણો ખંતેનો સ્નેહ દૂધ સાકર સમાન. અભિજ્ઞ છે, તે કોઇ જાણુશે તો રાખ સમાન થશે અને તેની ગતિ ઉકરડે નાંખવા જેવી થશે. ખીજો સંકેત નામે સોનૈયો અને એ મોતી એક હાથમાં અને ખીજા હાથમાં અગ્નિથી એ જણાવ્યું કે 'સોનૈયા જેટલા

જોઈએ તેટલા માંગી લે, તારે માટે તૈયાર છે, પણ આપણુ બંનેની પ્રીતિ તો બે મોતીના દાણા બરાબર છે, તે પ્રમાણેજ આપણે રહેવું જોઈએ; એમ રહેતાં જો તને કંઈ યશો તો તારી સાથેજ મારો અગ્નિ પ્રવેશ છે—આપણે બંને સાથેજ મરવાના ને બળવાના. આ રીતે સર્વ મંદેહ નિર્મૂળ થતાં-રાજાએ ધન્યવાદ આપ્યો. ખીજા પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવ્યું કે આપની પુત્રી આગળ કહેવાની હા પાડી તેનું કારણ એ છે કે જ્યાં એક ખીજાનું ચિત્ત પૂરેપૂરું મળેલું હોય ત્યાંજ શુભ વાત થાય છે. આપ રાજાને શું કહેવું? રાજાએ પ્રજાની આવી વાત જણવામાં ન્યાયનીતિ શું રહે છે? પછી સ્ત્રીની આટલી બધી મતિ નિર્મળતા રહે છે એ બાબતમાં રાજાને આશ્ચર્ય થતાં, કુમાર ‘રાજા! સ્ત્રી કેટલી મુશ્કિલ, નારીની જગે ધંણી પ્રસિદ્ધિ, આગે મંત્રી-વહ મહારાજ! શુદ્ધિ લીધું અરધું રાજા’ એમ કહી તે રાજાના આશ્ચર્યથી ‘મંત્રી-વહની વાત કહે છે:—

આકલ્પા.

અવનિમંડન નગરમાં રિપુમર્દન રાજા હતો કે જેની રાણી મદનવતી માયાવી-કપટી હતી. તેના પ્રધાન મતિમેહરને કનકશીધી થયેલ શસ્ત્રેન નામનો શુભવાન પુત્ર હતો. એક વખતે રાજાસભામાં એક ધીવર-માછીમારે મોટો મજા લાવી રાજાને ભેટ કર્યો અને કહ્યું કે સમુદ્ર દેવતાનું આરાધન કરવાથી આ પ્રસાદી મળી છે તે રાજાને ચોખ્ખો હોઈ શકે એવું ધારી હું લઈ આવ્યો છું. રાજાએ દાસીને બોલાવી તે મન્ડને લઈ રાણીને આપવા કહ્યું. ધીવરને ધન આપી વળાવ્યો. રાણીએ મજા લાવી રાણીને જણાવ્યું કે રાજાએ આ સાક કરવા મોકલાવેલ છે ત્યારે રાણીએ કહ્યું હું પરપુરુષનું મુખ જોતી નથી માટે મારી પાસે તે પુરુષ માછલો શા માટે લાવી? દાસીએ જઈ રાજાને વાત કહી મન્ડને પાછો સભામાં મૂક્યો. એટલે રાજાએ પોતાની રાણીને મદા સતિ જણાવ્યાનંદ લખાવ્યો. આ વખતે મન્ડ અડખડ દર્યો. વિરમવ-મુખ રાજાએ પ્રધાનને આનું કારણ પૂછ્યું પણ તે કારણ ન આપી શક્યો; જ્યારું દોષ તો આનો અર્થ જણાવવો પડ્યો એમ રાજાનું

કહેલું થતાં પ્રધાને કાલક્ષેપ કરવા માટે છ માસની મુદત માગી લીધી. રાજાએ જણાવ્યું કે છ માસમાં અર્થ કહેશે તો મારું અર્થ રાજ્ય આપીશ, નહિ તો છ માસ પછી સહકુટુંબ તારો અંત સમજજે. આ ભયથી મંત્રી શોકમાં ગિરફતાર થયો.

મંત્રીપુત્ર શરણેન આ વાત જાણી હાથમાં ખડ્ગ લઈ તેનો અર્થ શોધી કાઢવા પરદેશ સિધાવ્યો. વાટમાં એક માણસ મળ્યો. સંગાથી એવો હોવો જોઈએ કે જે મુખ દુઃખમાં સાથેજ રહે. આથી તેની પરીક્ષા કરવા તેને કહ્યું કે હુંજરા જંગલ જઈ આવું, તમે જરા ચોભો. પણ તે માણસ ન થોભ્યો એટલે મંત્રીપુત્ર એકલો ચાલ્યો. ત્યાં નળપુરનો એક વૃદ્ધ વાણીઓ મળ્યો. તેની પણ તેજ રીતે પરીક્ષા કરી. વૃદ્ધ એક પહોરસુધી થોભ્યો. કુમારે બહાર ખોટે મસે જઈ આવી પેટના વિકારને લીધે ઢીલ થઈ હતી એમ કોસાને જણાવ્યું. આથી (૧) તે વૃદ્ધને નવાઈ લાગી. બંને પાકા સંગાથી થયા. એક વૃક્ષ નીચે બંને થાક લેવા બેઠા. (૨) વૃદ્ધ પરસેવો ઉતારવા લૂગડાં કાઢી પવન લેવા બેઠો, બ્યારે મંત્રીપુત્ર વસ્ત્ર સહિત અડ્ડક થઈ બેઠો. (૩) આગળ નદી આવી એટલે શેડે પગરખાં ઉતારીને, બ્યારે કુમારે તે સાથેજ, નદી ઓળંગી, (૪) આગળ એક નગર આવ્યું, ત્યારે સવાર હતી. વૃદ્ધે ઠેરવાનું કહેતાં કુમારે તે નાનું ગામ છે એમ કહી ઠેરવા ના પાડી. (૫) મધ્યાન્હે-જમવાના વખતે એક નાનું ગામ આવ્યું કે કે જ્યાં સરોવરની પાળ હતી ત્યારે બંને જમવા રોકાયા. ગામમાંથી વસ્તુ મંગાવી પાળ પર ભોજન કર્યું. કુમારે કહ્યું એ મોટું ગામ છે બ્યારે વૃદ્ધે કહ્યું એ તો નાનું ગામડું છે-આમ વૃદ્ધે કહે રાત તો કુમારે કહે દિવસ-એમ થવાથી વૃદ્ધના મનમાં ભારી વિચિત્રતા લાગી. નળપુર ઘેર આવીને વૃદ્ધે કુમારને આમંત્રણ કર્યું એટલે ત્રણ તાળી દીધા પછીજ તે અંદર આવ્યો. મંદિરમાં વૃદ્ધની પુત્રી સ્નાન કરતી હતી છતાં વૃદ્ધ એમને એમ ચાલી ગયો બ્યારે કુમાર ખડ્ગીએ રહ્યો. પુત્રીએ પિતાને એ કોણ છે એ પ્રથમ પૂછી કુમારને બોલાવી પાણી પીવાને સોનાની ઝારી આપી. પછી કુંવરે તેણી (૬) કાચી છે કે પાકી

તે પૂજ્યું એટલે વૃદ્ધને ખોટું લાગતાં શરસેનને અહીં કાણે તને બે-
લાવ્યો છે એમ કહેતાં કુમાર બહાર ચાલ્યો ગયો, અને બહાર એક
સતી દુકાને બેઠો.

પુત્રીએ તેની હકીકત પૂજતાં બાપે રસ્તામાં જે રીતે પોતાને
કુમારે મંતાખો હતો તે બધું જણાવ્યું. પુત્રીએ સાંભળી કહ્યું કે તે
કુમાર મહા બુદ્ધિમાન છે. જે કંઈ તે તેણે વ્યાજખી કર્યું છે. જુઓ !
(૧) જે વનમાં વાર લગાડી તે સાથીની પરીક્ષા કરવાના કારણે. (૨)
તમે વઝ કાઢી નાંખ્યાં અને તેણે ન કાઢ્યાં કારણ કે રખેને કાગડા
આદિ શરીરપર વિષા નાંખે (૩) નદીમાં તેણે પગરખાં ન ઉતાર્યાં કે
જેથી સૂર્ય ડંસ ન થાય કે ઠાંડા ન લાગે. (૪) મોટા નગરમાં આવીને
કંઈ પણ લીધું નહિ તેમ તેનું પાણી પણ ન પીધું તેથી તે ગામમાં
ઉઘમ પણ ન થયો તેમ ગામનો ઉપકાર પણ ન લીધો એટલે તે
મોટું તોયે નાનું. (૫) જ્યારે નાને ગામે વસ્તુ લઈ નીકળ્યા તેથી તે
ગામ નાનું તોયે બહુ-મોટું. (૬) ઘર પેસતાં ત્રણ તાળી લીધી કે
જેથી ઘરમાં જે કોઈ હોય તે સાવધ રહે અને તેથીજ હું સાવધાન
થઈ. (૭) કાચી અને પાકી નારનો અર્થ એ કે કુતારી તે પરણેલી.
આથી તું જેમ કહે તેમ કરું એમ શ્રેદ્ધે પુત્રીને કહેતાં પુત્રીએ હજી પણ
તેની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરી જોવા જણાવ્યું.

દાસીને બોલાવી બન્નરમાંથી બે એવી ચીજ લાવવા કહ્યું કે
એકના ઉપરનાં છોતરાં ખચાય જ્યારે તેનું ખીજ ખાવાના ખપમાં
ન આવે અને ખીજનાં છોતરાં નહિ પણ ખીજ ખાવાના કામમાં
આવે. દાસી બધે બધી પણ કોઈ તેનો અર્થ સમજે નહિ તેમ
સમજવી શકે નહિ. આખરે દાસીને શરસેન પાસે જઈ પૂજતાં અર્થ
મળ્યો કે એકનું નામ ખારેક અને ખીજનું નામ બદમ; અને તે
પ્રમાણે તે લઈ આવી. બાઈ જણી ખુશ થઈ. પછી કાશં રામ-
પાત્ર ચાર મંગાવી તે દરેક પર ચાર એમ ચોળ ઘેગર મૂકી તે દાસી
સાથે શરસેન પાસે એવું કહેવરાવીને મોકલી કે આ ગામમાં ચાર પોળ
છે અને દરેક પોળને ચાર કાલીશાં (કાંગરાના પુરજ) છે. શરસેને

અધા લઈને જણાવ્યું કે 'તારી બાઈને કહેજે કે આ નગરમાં ત્રણજ પોળ છે અને અધા મળી બારજ પુરજ છે માટે અસત્ય બોલવું બહા માણસને ન શોભે !'—આમ બુદ્ધિપરીક્ષાથી તેને મહા-બુદ્ધિમાન જણી પિતાને તેની સાથે પરણાવવાનો આગ્રહ કર્યો. સાંગણુ શેઠની પુત્રી પુણ્યશ્રી શરસેન સાથે વરી. શરસેને નિઃશ્વાસ મહિત પોતાનો વૃત્તાંત જણાવતાં પુણ્યશ્રીએ કહ્યું કે મચ્છના હસવાનો અર્થ પોતે કરશે. એટલે અને અવનિમંડન નગરમાં આવ્યા—ત્યાં છ મહિનાને થવાને બે દિન બાકી હતા. પ્રધાને રાજાને જણાવ્યું કે તેનો અર્થ તેની વહૂ—પુત્રવધુ સમજાવશે. પાલખીમાં બેસી વહૂએ આવીને રાજાને કહ્યું કે ગામ બહાર એક ખાઈ ખોદાવી અંતઃપુરની નારીઓને પણ બહાર લઈ જાઓ અને ત્યાં આજે પટરાણી આદિ પાસે તે ખાઈ ટપાવે અને ત્યાર પછી પોતે અર્થ કહેશે. વળી આવી રીતે ખાઈ ટપી જાય તેને અધુ રાજ્ય આપવું એમ જાહેર કરવા રાજાને કહ્યું. ખાઈ રાણીઓ ટપી ન શકી અને ખાઈમાં પડી જ્યારે એક દાસી ટપી પાર ગઈ એટલે તે દાસીને પકડી લેવા રાજાને કહ્યું ને જણાવ્યું કે તે અવશ્ય પુરૂષ છે. આ સાચું નિકળતાં પુણ્યશ્રીએ સમજાવ્યું કે જે પટરાણીએ સતી હોઈ પરપુરૂષનું સુખ જોતી નથી એવા ઢોંગ કરી મચ્છને પુરૂષજાતિ બતાવી તેનું સુખ જોવા ના પાડી તેણીએજ તે પુરૂષને દાસીનારૂપે પોતાના ચાર તરીકે રાખ્યો હતો; તે માટે મચ્છ હર્યો હતો; તે તિર્યંચ હોઈ ન હોય, પણ મૂળમાં વ્યંતર દેવ હોઈ પોતે એક બેલ કરવા મચ્છરૂપે આવ્યો હતો. રાજાએ પટરાણીને દેશવટો આપ્યો—પુણ્યશ્રીને અર્ધ રાજ્ય આપ્યું. મંત્રીનું સન્માન વધ્યું અને તેનો પુત્ર અર્ધ રાજ્યનો ધણી થયો. બીજાનું અર્ધ રાજ્ય રાજાએ પોતાના પુત્રને આપી સંયમ લઈ—પાણ્ય—છેવટે સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરી. [આ આડકથા સ્ત્રીની બુદ્ધિમહત્તાના દર્શાવ રૂપે પૂરી થઈ.]

વિક્રમરાજ રૂપચંદ કુમાર પાસેથી આ સર્વ સુણી સૌભાગ્ય-સુંદરીને તે કુમાર સાથે પરણાવવા ઉત્સુક બન્યો, માંડલિક રાજા ગુણુ-ચંદ્રે રાજાની ઇચ્છાને આદેશરૂપ માની પુત્રીને બોલાવી ગાજતે વાજતે રૂપચંદ સાથે વિધિપૂર્વક પરણાવી. રૂપચંદ ત્રણ સ્ત્રીઓનો ભર્તાર બની અનેક સીલાવિદાસ માણવા લાગ્યો.

ખંડ ૬—આવા સમાર્માં સિદ્ધસેન સરિ વિહાર કરતા કરતા ભરૂચમાં આવ્યા ને સંધને પ્રાકૃત ભાષામાં ગૂંથાએલા સર્વ સિદ્ધાંતોને સંસ્કૃતમાં અવતારવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી તેનો આદેશ માગ્યો. સંધે કહ્યું કે ચાલુ પૂર્વધર, શ્રુતકેવળી પૂર્વે થઈ ગયા હતાં તેમણે તેમ ન કર્યું—જિન પ્રભુએ પણ ગણધરને આપેલી ત્રિપદી પણ પ્રાકૃત ભાષામાં આપી હતી તો આવું કથન કરી આલોચનાને (પ્રાયશ્ચિત્ત) પાત્ર તમે કર્યા છે. તે કેટલી લેવી તે પોતાપર નાંખતાં આચાર્યે બાર વર્ષ સુધી પોતે આંખેલ કરશે ને ત્યાંસુધી ગચ્છમહાર પોતે રહેશે એમ જણાવ્યું. સંધે વધુમાં એ વિનંતિ કરી એક ગયું તીર્થ વાળો અને બીજું અજ્ઞેન રાજાને પ્રતિબોધી જેન કરે. આ વાતપણ શિરે ચડાવી આચાર્ય દરતા દરતા અવન્તિપુરીમાં આવ્યા. મહાકાળના મંદિરમાં પૂજકના માર્ગ વચ્ચે બેઠા. અર્ચકને અડચણ પડવાથી રાજાને જઈ વાત કરતાં તેણે તેને ત્યાંથી ઊઠાડવા અનેક વર્થ પ્રયત્નો કર્યા. આખરે ચામુકના પ્રહાર કરતાં દરેક પ્રહાર અંતઃપુરમાં રાણીઓને લાગવા લાગ્યા ને ત્યાં રડારોળ થયો. આથી વિરમય પામી તેને સિદ્ધ સમજી રાજાએ ક્ષમા પામી તેમનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. મરિએ કહ્યું ‘તું અન્યાયી રાજા છો—અન્યાય ને થયો છે તે જણાવું છું કે પૂર્વે સુમદ્રાનો પુત્ર અને જત્રીય નારીનો સ્વામી અવન્તિ સુકુમાર આ નગરમાં વસતો હતો. તેણે આર્યસુદરિત આચાર્ય પાસેથી નલિનીશુદ્ધ વિગ્નાનનો અધિકાર, સુચરતા પૂર્વજન્મ સાંભરી આવતાં તે શુરપાસે દીક્ષા લીધી. ધ્યાનરથ થઈ સ્મરણમાં કાયોત્સર્ગ કરી રહેતાં તેના ત્રીજા જન્મની વેરણ ચિપાલણી થઈ હતી તેણે ત્યાં આવી એકદો બધો ઉપદ્રવ ઊધો કે તેને અંતે આશુ પૂર્ણ થયું ને તે મરી નસિની વિગ્નાનમાં દેવતા થયો. તેના મરણ પછી તેની જત્રીય સ્ત્રી-માંની એકે પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રે પિતાના મન્યનું કારણ અને રથાન જાણી તે સ્થાને એક જિનપ્રાસાદ દર્શાવી તેમાં જિન-મૂર્તિ રથાળી. તેના પછી પછે દાગ વીતિ ગયો અને કોઈએ તે જિન-મૂર્તિના જિંજને ગોપની—દૂપાવી ૧૬ (સિવ)નું જિંજ રાખી જગા-

ધારી શરૂ કરી.' આ વાતની પ્રતીતિ કરાવવા (કલ્યાણમંદિર નામનું) સ્તવન ત્યાંજ રચી બોલતાં રૂઢતું બિંબ દાટયું ને તેમાંથી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રકટ થઇ. આથી વિક્રમ પ્રતિબોધ પામ્યો. (આ વાત વિક્ર- માંક ચરિતમાંથી લીધી છે), સાથે ગયું તીર્થ (અવંતિસુકુમાર- પ્રાસાદ) વાળ્યું-અને સરત પૂરી થઇ-આર વર્ષની અવધ ગમ્મ એટલે આચાર્ય ગચ્છમાં પુનઃસ્થાપિત થયા.

વળી એક વખતે સિદ્ધસેન બીજે સ્થળે જઈ આવી ઉજ્જયિનીમાં ફરી પધાર્યા. તેમનું નામ 'સર્વજપુત્ર' પડ્યું હતું, પ્રવેશોત્સવ થતી વખતે વિક્રમ રાજા ફરવા જતા હતા ત્યાં સામા ગુફને દેખી 'સર્વજપુત્ર' તરીકે ખાત્રી કરવા મનમાંજ વંદના કરી એટલે આચાર્યશ્રીએ 'ધર્મલાભ' આપ્યો. આથી રાજાએ આનંદિત થઇ એક કોટિ સુવર્ણ આપવા જણાવ્યું, નિષ્કંચન ઘેન સાધુ કંચન નજ સ્વીકારે એટલે રાજાએ ઘેન પ્રાસાદ કરાવવા સંધને તે દ્રવ્ય આપ્યું, અને તે બાબતની વિગત પ્રધાને રાજાની વહીમાં નોંધી. ત્યાર પછી સભામાં રાજાએ આચાર્યને બોલાવી સત્કાર કર્યો. આચાર્યે તે વખતે જે શ્લોક રચી કહ્યા તેથી રાજા અતિસંતુષ્ટ થયો. પહેલા શ્લોકની કદરમાં ઉજ્જેણી નગરી આપી, બીજો સાંભળીને થોડા હાથી રત્ન સુવર્ણ અને મહેલ આપ્યાં, ત્રીજાની કિંમત તરીકે પોતાનાં અંગભરણ કાઢી આપ્યાં. ચોથાની બદલીમાં ચામર છત્ર, પાંચમાંથી આખું રાજ્ય અને છઠ્ઠા અને સાતમાના યુગ્મ શ્લોકથી રાજાએ પોતાની પાસે દેવાનું કંઈ નથી એટલે આચાર્યે કહ્યું કે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ અંગીકરવાથી અનુભવી થવાશે. સમ્યક્ત્વ શું તે કહી બતાવ્યું તેથી રાજાએ તે સ્વીકાર્યું. શંકાદિક દૂરણ જેવી રીતે અહીં (ઉજ્જે-ણીમાં) થયેલા બિંબરાજાએ તબ્યાં હતાં તેવી રીતે તજવાથી સમ્યક્ત્વ સચવાશે એમ આચાર્યે જણાવતાં તે રાજાનું દત્તાંત સાંભ-ળવાની વિક્રમરાજાની ઇચ્છા આચાર્યે તૃપ્ત કરી.

અંકડકથા.

બિંબ નામનો રાજા ઉજ્જેણીમાં પૂર્વે થયો. તેને બિંબ નામની પટ- નાણી હતી. તેની સેવામાં શ્વર નામનો મહાસુભટ્ટ હતો. એક વખતે એક

પરદેશી બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. વૈશાખ શુદ્ધ પૂર્ણિમા હતી. વિષ્ણે કિંચિત્
 નદીમાં સ્નાન કરી લોકો હરસિંધ માતાની પૂજા કરતા હતા ત્યાં
 આવી જણાવ્યું કે દેવિની ઉપાસના કરવી તે મૂર્ખતા છે, આથી હર-
 સિંધ કાર્જિત. દેવિએ કોપામમાન થઈ તેનું મોઢું બે સૂંગવાળા હરિણનું
 કરી દીધું. હરિણમુખ વિષ્ણુ રાજા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે ભોગાદિ
 દઈ દેવિને સંતુષ્ટ કરી મારા મુખની વિકૃતિ તું નહિ ટાળે તો હું આત્મક્રાંત
 કરી તને અક્ષત ત્યાં આપીશ. શુદ્ધવીરને કામ સોંપતાં તેણે તે માથે
 લીધું. આ જોવા રાણી પણ હકથી રાજા સાથે આવી. દેવી મુમટનાં શસ્ત્ર
 ને બળ જોઈ ખળભળી અને વિષ્ણુનું પૂર્વજેવું મુખ કરી આપ્યું. રાજાએ
 ધર્મધોષ સ્મરિના ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ લીધું. રાણી જિંબા એક વખત
 દેવીનું અદ્ભુત સ્વરૂપ જોઈ તેમની પાસે પોતાને બેસારવા દેવિ
 પાસે યાચના કરી. કાળિકા દેવીએ કહ્યું કે તારો ભર્તાર છે તેની
 પંક્તિમાં બેસવું એ સ્ત્રીને યોગ્ય છે. રાણીએ કહ્યું મારો ભર્તાર હું
 આપને આપું છું. આ પછી કાળિકા અને હરસિંધ દેવિએ કબૂલ
 કર્યું કે જિંબારાજા અમને મળશે તો જિંબારાણી અમારી પંક્તિમાં
 બેસશે. કાળીએ રાજાપર મોટો મંત્ર મૂક્યો પણ તે સમ્યક્ત્વધારી
 હતો તેથી તેને બેદી ચક્ર્યો નહિ. કાળીએ તેનું સમ્યક્ત્વ દૂષિત
 કર્યા વગર તેનું અંગ બેદારો નહિ, એવો વિચાર કરી દાસીનું રૂપ
 લીધું. રાજા સ્ત્રી હતો ત્યાં તેના પગ ચાંપવા લાગી. રાજાને સંદેહ
 થયો કે સમ્યક્ત્વ સાચું હશે કે જૂઠું. આ વાત દેવીએ જાણી એટલે
 રાજાપર મુગંધી જળનું સિંચન કર્યું. સવારે રાજા ઉઠ્યો એટલે દેવીએ
 તેનાપર જગમેદક મંત્ર મૂક્યો કે જે તેના મુખમાં અંગમાં પેડો.
 દેવી સ્વરચાનકે ગઈ, રાણી મહેલમાં રહી. નૃપના શરીરે રોગ
 ઉપન્યા-વ્યાધિ વધી ગઈ. યદ્દ અને રાજા સ્ત્રીના વિશ્વાસ કરે તે
 મમાર છે એવી વાતો કરતા હતા ત્યાં એક સ્ત્રીનો રૂઢાનો સ્વર
 સંભળાયો. યદ્દ જાણને પૂછતાં તેણીએ જણાવ્યું કે હું નૃપને દિવકારી
 અધિશામિકા દેવિ છું અને નૃપ મરશે તેથી હું રૂદન કરું છું. યદ્દે
 રાજા ન મરે તેનો ઉપાય પૂછ્યો. દેવીએ જણાવ્યું કે રત્નાગિરિ
 ગામમાં એક પર્વત છે ત્યાં ત્રિનેત્ર મુરનો વાસ છે અને ત્યાં એક

વજ્રપેટી છે તે તું પ્રભાત યમા પહેલાં લઈ આવી તેમાં રાજાને પૂર તો રાજાને કોઈપણ મારી ન શકે. શ્વર તે પર્વતે તુરતજ જઈ તે સુર પાસે તે પેટી માગી એટલે તે સુરે કહ્યું કે જો તું સિદ્ધવડ જઈ તે પરતું તૈલિકાનું રાગ લઈ આવે તો હું વજ્રપેટી આપું. શ્વર સિદ્ધવડ જઈ તે રાગ લેવા જાય કે રાગ એક ડાળેથી ખીછ ડાળે જાય પણ પકડાય નહિ, આથી શ્વરે આખો વડજ ઉપાડી ત્રિનેત્ર સુરની પાસે મૂક્યો. આ વીરત્વથી રંજિત થઈ સુરે જાણાવ્યું કે સમ્યક્ત્વમાં શંકા કરી તેથી રાજા પર મહાક્રોધ આવ્યું અને તેથી આપવાનું મન નથી થતું છતાં હું સમક્તિ ધારી છું—અને રાજા પણ હતો—અને તે સ્વધર્મી ભાઈનું હવિત ટકે છે તે હેતુથી હું તને વજ્રપેટી આપું છું. શ્વરે તે પેટી લઈ તેમાં રાજાને ધાલી તાળું વાસ્યું. મંત્ર પેટીમાં રહી શક્યો નહિ અને નૃપતું અંગ સમાધિરૂપ થયું. આથી દેવી કોપી ઉગ્ર સ્વરૂપે સપ્ત-રિવાર યુદ્ધ કરવા આવી. શ્વર વીર સામો થયો. તુમુલ યુદ્ધમાં શ્વરે દેવીનાં વસ્ત્ર ભોંયપર નાંખ્યાં એટલે દેવી ખિસિયાણી પડી તેના વીરત્વને પ્રશંસી તેને વર માગવા કહ્યું. બિંબરાજાને વિજયી કરો એ માગતાં તથાસ્તુ કહી દેવી ચાલી ગઈ. પ્રભાત થતાં પેટીમાંથી રાજાને કાઢતાં રાજાનું શરીર દિવ્ય અને નિરોગ થયું. રાજા પછી સમ્યક્ત્વ દેવપણે પાળી આયુષ્ય પુરું થતાં સદ્ગતિ પામ્યો. આ રીતે આઠ કથા પૂરી થઈ.

વિક્રમરાજાએ આ જાણી ગુરૂની પાસેજ સમ્યક્ત્વ લીધું અને નેથી, સંઘભક્તિ, મહોત્સવ, ધર્મનો ઉદ્દોત કરવા લાગ્યો. રાજસભાપર સિદ્ધસેન સૂરિએ અતિ પ્રભાવ પાડ્યો. તેમાં રૂપચંદ્ર કુમારે પોતાનું આ-યુષ્ય પૂર્યું ત્યારે સૂરિએ આવતી કાલે કહેશે એમ જાણાવ્યું. ખીજે દિને રાજસભામાં મંથ્ર સમક્ષ સૂરિએ આવી દેશના આખી સંસારની અસા-રતા, મનુષ્યભવની દુર્લભતા, અજ્ઞાની જીવનાં કર્મો અને સંસારમાં પરિભ્રમણ, મૃત્યુ પાસે સર્વની અધીનતા, (કપીરની વાણીનો ઉદ્દેશ-અન્ન સમય વિરોધ આવે છે અને સાથે કવિતા તે સાથે પરિ-ન્ય પણ દર્શાવે છે.) વગેરે પર વિવેચન કર્યું. રૂપચંદ્રનું મન ભીંજાયું

અને તેણે ઉઠી પોતાના આયુષ્યની મર્યાદા ગુરૂને પૂછી. ગુરૂએ છ માસ દહા એટલે કુમારે દુઃક અવધિ જીવનની વિચારી દીક્ષા આપવાની ગુરૂને વિનંતિ કરી. ગુરૂએ કહ્યું ‘ માતૃપિતાનો આદેશ લઈ આવો ! ’ કુમારે માતૃપિતાનો આદેશ માગતાં તેઓ મૂર્છા પામી ધરણીપર ઢળી પડ્યાં. બાઈ બાબીઓ બહેન વગેરે રૂદન કરવા લાગ્યાં.

કુમારે માજ પને સંસારની વિચિત્રતા, સંસાર પ્રીતિની ક્ષણિકતા સમજાવી, પછી માતૃ પિતાએ ત્રણ નારની કંઈ સંભાળ લેવા અને તેના તરફ નજર કરવા કુમારને કહ્યું ત્યારે કુમારે કહ્યું કે ‘ તે પ્રત્યેનો પ્રેમ આ સંસારના જન્મજીમાં વધુ ને વધુ નાંખનાર છે. આયુષ્ય થોડું છે તો પરમવ દંઈ મિત્રરૂપે આશ્રય આપનારે લઈ જવાય એટલે ધર્મ આદરાય તોજ જીવનનું સાદૃશ્ય છે. ’ કુમારે પછી ત્રણે સ્ત્રીઓને દિલાસો આપી સંયમ દોહિસો છતાં ભવતારક છે એમ સમજાવી પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય વ્યક્ત કર્યો. પછી ભૂપ પાસે જઈ બધી વાત કહી સંયમ લેવાનો અભિપ્રાય જણાવતાં રાજાએ સંયમોત્સવ મહાકંબર સંવિત કરવાનું આજ્ઞા. આખા શહેરમાં દીક્ષા-ઉત્સવનો પડક વજ-લાગ્યો. કુમાર સાથે ખીજા પાંચ વ્યવહારી-વશિકોએ સંસારત્યાગ-દેરાન્ય સ્વીકાર્યો. તે સર્વને સ્નાન કરાવી વિવિધ સુવસ્ત્ર પહેરાવી રતન-કિન રાજ પાલખીમાં ફરવને બેસાડી નગરમાં ફેરવ્યા. આજીઆજી આમર વીજાતા હતા, ઉપર જવ શોભી રહ્યું હતું, પુષ્કળ લોક સંગાથે આસતા હતા. તેમાં કુમારના પિતા ધનદત્ત શાહ અને મસરા સોમદેવ શાહ, કનોજરાજ ગુણચંદ્ર હતા. ઉત્તરે સર્વ વજ, ગુપાસન વગેરે લઈ કુમારે દીક્ષા લીધી. સાથે તેની ત્રણે સ્ત્રીઓએ પણ અને પાંચ વશિકોએ પણ દીક્ષા લીધી. આવી રીતે સંયમ લઈ તે નિર્વહવા પ્રયંસ શાસ્ત્રાધ્યાયન, ચારિત્રપાલન, કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે સિદ્ધસેન ચરિ ઉપદેશ આપે છે : ને વિક્રમ રાજ સાંભળે છે—તેમાં ચરિએ ચતુર્જયતીર્થનું માદ્રાત્મ્ય કહ્યું; તેની યાત્રા કરવાથી શું પુન્ય થાય છે તે જણાવ્યું. રાજાએ તેથી સંધ લઈ યાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કરી સાથે ચાહ સેના, સત્તર લાખ સુશ્રવક, સિદ્ધસેન ચરિ પાંચ હજાર મુનિઓ, વગેરેને લઈ સંપત્તિનું તિલક કરી શુભ

મુદૂતે શત્રુજયતીર્થની યાત્રા કરવા સંઘ સાથે લીધો. તેમાં ૬૯૦૦ સંઘપતિઓ હતા, અઢાર લાખ ઘોડા, બટોતેર લગ્ગર હાથી હતા. ઠેકાણે ઠેકાણે દેવાલય બંધાવ્યાં અને પ્રતિષ્ઠા કરી. સંઘ આદ્યો. દરેક સ્થળે તેની સારી સેવા થઇ. કેટલાક દિવસે વિમલગિરિ-શત્રુજયનાં દર્શન કર્યાં. મુક્તાશ્ર્મ અને મુવર્ણનાં કૂલથી ઋપમહેવતે વધાવ્યા. સનાત મહોત્સવ, સત્તરભેદી પૂજા વગેરે કરી નિનમંદિરપર મહાધ્વજ આરોપી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી રાજ્યને મહત્ત્વ કીર્તિ સાધી.

મુનિવર રૂપચંદ્રે સકલ જીવને ખમાવી શુદ્ધ હૃદયના પરિણામે આરાધના કરી સર્વ દુષ્ટત્યોની આશ્વસના કરી ચતુઃશરણુને આદરી —એ રીતે સાત દિવસ સુધી મનશુદ્ધિથી સંલેખના પાળી આયુ પૂરણ કર્યું અને તે સ્વર્ગ સિધાવ્યા. થોડાભવમાં તે મુક્તિને વરશે. રાજા આ મુનિનો નિર્વાણ મહોત્સવ વિમલગિરિપર કરી સંઘને લઈ ગિરનારપર નેમિનાથજીનાં દર્શન—યાત્રા કરવા પરવર્યો. ત્યાં પૂજા ભક્તિ કરી સંઘસહિત નિજનગરીએ રાજા આવ્યો, ધર્મ ઉદ્યોતનાં કાર્ય કરી પ્રતાપી રાજ્ય ચલાવી વિક્રમ સ્વર્ગસ્થ થયો. રૂપચંદ્રની ત્રણ સ્ત્રીઓએ સાધ્વી તરીકે શુદ્ધ સંયમ પાળી જીવન પૂર્ણ થયે મુગતિ સાધી. (વિક્રમ અને સિદ્ધસેન દિવાકર સમંધી વિશેષમાં પ્રબંધ ચિંતામણિ, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ, પ્રભાવક ચરિત્ર વગેરે જોવાં.)

આ પ્રમાણે અવળસુધારસ નામનો રૂપચંદ્રકુમારનો રાસ કવિએ ઉલ્હાસથી પૂર્ણ કર્યો.

નલદમયંતી રાસનો સાર સાક્ષરશ્રી ડાહ્યાભાઈ ખીતા-મખરદાસ દેરાસરીએ ઉપોદ્ધાતમાં આપ્યો છે તેથી તેનો પુનરાવતાર કરવાની જરૂર નથી. તેમજ શત્રુજયઉદ્ધાર રાસનો પોતેજ સાર રૂપ હોવાથી તેના સારની આવશ્યકતા જણાય નથી.

ઉપસંહાર.

આ રીતે ઇ. સનના સત્તરમા સૈકામાં અને વિક્રમ શતક અઢારમામાં થયેલા-જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ નામે અષો, પ્રેમાનંદ અને

શામળના પૂરોગામી કવિવર નયસુંદર નામના જૈન કવિમંબંધી ઉપ-
 રુક્ત બાબતો બની ચકી તેટલી અવકાશ આદિના પ્રમાણમાં નોંધી
 છે. આવા સુંદર કવિની કૃતિઓ ચુંટી પ્રકટ કરવા માટે સ્વ૦ શેઠ
 દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના સંચાલકોને ધન્યવાદ ધટે છે
 અને તેમને બક્ષામણુ છે કે હવે પછી તેઓ આ કવિની અપ્રકટ કૃતિઓ
 તેમજ બીજા સમર્થ કવિવરો—ઋષભદાસ, સમયસુંદર, સહજસુંદરાદિની
 કૃતિઓ પ્રકટ કરશે. અને એ ઇચ્છીશું કે સાક્ષરશ્રી રણુકોડભાઈ
 ઉદયરામે ચતુર્થ સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે જે ખેદની વાત
 જણાવી હતી કે બ્રાહ્મણ અને જૈન વચ્ચેના “ ધર્મવિરોધનો સારો
 પરિણામ એ આવ્યો કે જેથી બાપા સાહિત્યના અંથોની સંખ્યામાં
 સારો વધારો થયો.” ખેદની વાત એ છે કે એક માર્ગના પંથિયો
 બીજા માર્ગના અંથોનું ગ્રહણ કરતા નથી ” એ ખેદની વાત દૂર થઈ
 જૈન-અજૈન બંને એક બીજાના અંથોનું સમભાવે ગ્રહણ કરી ગૂર્જર
 સાહિત્યના દર્યાબાધના નિમિત્તભૂત થાઓ.

વિજયાદશમી.
 વિ. મં. ૧૯૭૩ પ્રિન્સેપ્સટ્રીટ
 મુંબઈ.

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ
 બી. એ. એન્ડ એન્ડ બી.

શુદ્ધિપત્રક.

—000—

[મને પ્રાપ્ત થયેલ હસ્તપ્રતો પરથી તેમજ વાંચનદારા જે કંઈ શુદ્ધિઓ, યા પાકાંતર, ગૂઢમાં સુધારા વધારા કરવા યોગ્ય જણાયેલ છે તે પૈકી કેટલાક અત્ર નોંધવામાં આવે છે:-મો. ૬. દેશાઈ.]

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૫૦	કુટનોટ	તરતારને	તરવારને
૫૯	"	રાખી મૂકી	સંતાડી મૂકી
૮૭	૨૪	કથં મુદ્ધસિતં	કથમુદ્ધસિતં
૮૭	૨૫	આપ્રાણિ	આપ્રાણિ
૮૮	૧૩	વિગતાકારં	વિગતાકાર
"	૧૫	મંદાકંતા	મંદાકંતા
૯૪	૧૦ ને ૧૧ વચ્ચે	મૂકો-દોસી મહાજન	
૯૫	૪ ને ૫ વચ્ચે	મૂકો-ફડીયા મહાજન	
"	૧૦ ને ૧૧ વચ્ચે	મૂકો-વલીયાર મહાજન	
"	૧૯ ને ૨૦ વચ્ચે	મૂકો-ગાંધી મહાજન	
"	૨૩ ને ૨૪ વચ્ચે	મૂકો-મુતરીઆ મહાજન	
૧૦૧	૧૬ ખોટો ઉત્તર આપે-તેનું	પાકાંતર-૫૪થો ઉત્તર ન આપે.	
૧૦૨	૭ ને ૮ વચ્ચે	હોમેશ ખેત:-	
		માદર જદિર દાનત, પિદર બાન્યાર ફરેસિ;	
		પાતસાહ મીમ કદ દન દિરી આદરત મિશુતી.	
૧૦૮	૧૨	ખાડી	પીડા
૧૧૦	૧	અન્દે	" અન્દે
"	૨૫	સદી	" સદી
૧૧૧	૨૪	સ્વસ્તિદીનો રજોદીનો	સ્વસ્તિદાનં રજોદાનં
"	૨૪	વિષાલિતમ્	વિષાલિતે
"	૨૫	અનુદ્વદ્વસ્તે	અનુદ્વસ્તદસ્તે

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧૧૩	૨૦	ઊતિ	કુગતિ
૧૧૪	૨૫	અધપતિ	અથ પતિ
૧૧૫	૨૩	શુદ્ધતાન	શુરતાણ
૧૧૭	૨૨	ઉપરાંત	ઊદ્ધં [=ઉપરાંત]
૧૧૮	૧૮	ગ્રામ	ગ્રામ
૧૧૯	૨૦	ન સાથ	અનુસાથ
૧૨૦	૧	શનસેન	શરસેન
૧૨૧	૧૭	હત્યા	હત્યા
૧૨૨	૪	મેહેલિ	મેહેલિ કારિહિ
૧૩૦	૩	સ્તવતાં	નુવતાં [=સ્તવતાં]
૧૩૫	૧૬	સકુદુચ્ચરિતે	સકુદુચ્ચરિતં
૧૪૭	૨	ચિત્તનં	પત્તનં
„	૮	નિર્માસયંતિ	નિર્મર્ત્સયંતિ
૧૫૩	૨૦ ને ૨૧ વચ્ચે	ઉમેરો:—	

યદુક્તં શ્રીસિદ્ધાંતે-

અસંખ્યં જાંવિય મા પમાણ-જરા૦

૧૫૯	૨	સમ	કુણ
„	૪	નવરસમથી	નવમા રસમાહિ
૧૬૪	૯	સરસ	સહસ [=હજાર]
૧૭૧	૧૧	સમાવિયુ	સમાવિયુ
૧૭૪	૧૫	એક નલ	પુણ્ય શ્લોક નલ.

નવીન અંકો.

અંક.	નામ.	કિંમત.
૪૪.	શ્રી પિંડનિર્ધુકિન વૃત્તિ:—મહત્ શીલોસોદ્ધર શ્રીમન્મલય-
ગિરિ કૃત વૃત્તિયુતમ્ ૧-૮-૦	
૪૫.	શ્રી ધર્મસંગ્રહ-ઉત્તરાર્દ—શ્રીમાન્માન વિજય પ્રણીત,
ન્યાયાચાર્ય શ્રીયશોવિજય કૃત ગ્રિપ્પણી સમેત,—
આમાં શ્રીયશોવિજયજીના પોતાના હસ્તાક્ષરની જે
પ્રતિકૃતિયો આપવામાં આવી છે. ૧-૪-૦	
૪૬.	શ્રીઉપમિતિભવપ્રપંચાકથા—શ્રીમાન્ સિદ્ધર્ષિ સાધુ
પ્રણીત-પૂર્વાર્દમ્.—આમાં જીવોના હિતાર્થે કથારૂપે
ભવનળ-ભવપ્રપંચને સારી રીતે ઘટાવવામાં આવ્યો છે. ૨-૦-૦	

શ્રીઆનન્દકાવ્ય-મહોદધિ.

ભૌતિક ૬ કું.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 1853 A. D. Surat.

Died 1906 A. D. Bombay

श्रेष्ठी देवचंद लालभाई जव्हेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाद्वे.

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाद्वे.

कार्तिकशुक्लैकादश्यां, मयूरपुरे.

पौषकृष्णतृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

શ્રેષ્ઠ કવચંદ લાલલાય જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ગ્રંથાંકે—
વાચકે શ્રીનયસુંદર વિરચિત—

રૂપચંદકુંવરરાસ.

મંગલાચરણ.

(અનુષ્ટુપ્ છંદ.)

^૧અર્હત્સિદ્ધ ^૨ગર્ણેદ્રોપાધ્યાય સાધૂશ્ચ શારદામ્
ગુરુપ્રણમ્ય સદ્રૂપ-ચંદ્રરાસં તનોમ્યહમ્ ॥ ૧ ॥

^૩શૃંગાર હાસ્ય કરુણાદ્ભુતવીર ભયાનકાઃ
રૌદ્રાવિભત્સશાંતાશ્ચ દિમૈનવરસૈર્યુતમ્ ॥ ૨ ॥

(વસ્તુ છંદ.)

આદિ જિનવર આદિ જિનવર અજિત અરિહંત,
સંભવ અભિનંદન સુમતિ પ્મપ્રભ સુપાસ ^૪સસિપદ,
સુવિધિ શીતળ શ્રેયાંસજિન વાસુપૂજ્ય જગશુર વિમલ તલ;
અનંત ધરમ શાંતિ કુંથુ અર મહિ સુનિસુવતસ્વામિ,
નમિ નેમિ પાસ વીરજિષ્ણ, વંદુ ^૫વાંછિત કામિ. ૧
સિરિ સીમંધર (૨) ^૬પ્રમુહ જિણુવીશ,
વિહરમાનવંદુ વિધે ^૭સકલ સિદ્ધિ ^૮સન્નિધિપાઉ,

૧, અરિહંત. ૨, આચાર્ય. ૩, શૃંગાર રસ, હાસ્ય રસ, કરુણા
રસ, અદ્ભુત રસ, વીર રસ, ભયાનક રસ, રૌદ્ર રસ, ગિભાત્મ રસ,
અને શાંત રસ આ નવ રસ છે. ૪, ચંદ્રપ્રભ. ૫, ધૃગ્ધા પૂર્ણ કર-
નાર. ૬, પ્રમુખ. ૭, નજીક.

૧અચળ ૨અનાદિ ૩અનંત ગુણ ૪ગુણાતીત ૫નિર્દોષ ધ્યાઉં;
આચારિજ ઉવળઆય તિમ સર્વ સાધુ ગુણવંત,
નમું પંચ પરમેષ્ઠિ એ ભક્તિભાવે ભગવંત. ૨

પુંડરીકહ પુંડરીકહ ૧પમુહ ગણધાર,
ચૌદહસે' ખાવન્ન સવિ લખિધ સિદ્ધિમહિમા મણોહર,
ગૌતમસ્વામિ ગુણનિલો ૭પદમ સીસ સિરિ વીરજિણુવર;
તૂઠો સેવકને દિયે ૮અવિચળ આઠે સિદ્ધિ,
સો ગોચમગુરુરાજ મુજ આપો ૯અવિરલ ખુદ્ધિ. ૩

સખળ સમરથ સખળ સમરથ સકળ જે શક્તિ,
૧૦પઉમાવર્ધ ચ઼ેસરી પમુહ દેવી ૧૧દુરિતાપહારિણી,
જિનશાસને' જાગતી ઋદ્ધિવૃદ્ધિ સવિ સુખકારિણી;
ધીર [થીર] ચિત્તે ધંધો ત્યજી ૧૨ધવળ ધરૂં તસ ધ્યાન,
ધાતા ધૂઅ ધીદાયકા ૧૩ધૂર ગાઉં ગુણુગાન. ૪

(ચોપાઈ છંદ.)

જિનપતિસુખપંકજ ભારતી, સા સામિણી વંદું ભારતી;
૧૪વિષમ વિયોગ કષ્ટ વારતી, ભવસમુદ્ર ૧૫હેલાં તારતી. ૧
બ્રહ્માણી વાણિ સરસતી, નમો નમો શ્રી વિદ્યા સતી;
૧૬વિશ્વેશ્વરી સાંભળ વીનતી, અવિચળ વચન આપ ભગવતી. ૨
બ્રહ્મજ્ઞાની યોગી યતી, આરાધે વંદે એક ચિતી;
જો તું તેહને ૧૭તૂઠી રતી, તો તે સિદ્ધ થયા મહામતી. ૩
જેણે તું સેવી ૧૮શાસ્વતી, તે સહિ પામ્યા ૧૯પંચમગતી;

૧, ન ચળે એવા. ૨, આદિ રહિત. ૩, અંત રહિત. ૪ ત્રિગુણથી
અતીત થયેલ. ૫, દોષ રહિત. ૬ આદિ-વગેરે. ૭ પહેલા. ૮ ન ચળે
એવી. ૯ બહુજ. ૧૦ પદ્માવતી. ૧૧ પાપ નાશ કરનારી. ૧૨ ઉત્તમ.
નિર્મલ. ૧૩ શરૂવાતમાં. ૧૪ કઢંગા-અધરા. ૧૫ સહેજમાં. ૧૬ વિશ્વની
ધણીઆણી. ૧૭ એક રતિભર તુલ્યમાન થઇ તો. ૧૮ હમેશાં. ૧૯ મોક્ષ.

જે તુજ નવિ માને^૧ દુર્મતી, તે લહે^૨ દીન દંડ દુર્ગતી. ૪
 સેવક પ્રતે સદા પાળતી, વિષમ^૩ વેગે^૪ આપદ ટાળતી;
 ૫ હંસાસણી^૫ ગજગતિ આલતી, હીંકે^૬ ત્રણે ભુવન મ્હાલતી. ૫
 ૬ દક્ષિણ કર પુસ્તક ધાળતી, કમળ કમંડળ કરી^૭ રાજતી;
 ૧૦ વાઝે વીણુ મધુર મલયતી, સેવ કરે^{૧૧} સુર નર ભૂપતી. ૬
 ૧૨ વહ મહિમા^{૧૨} મહિયળ ગાજતી, લક્ષ્મણી^{૧૩} ભાવક ભાજતી;
 ૧૪ અશુભ વર્ણ-માળા માંજતી,^{૧૫} નિર્મળ જ્ઞાનદષ્ટિ આંજતી. ૭
 જ્યહારી યોગિની ભગતી, સદ્ગુણ કરો સેવક વીનતી;
 આપી સદ્ગુણ વાણિ સરસ્વતી, મુજ મુખ વસિ અમૃત વરસતી. ૮
 સેવકતણા હૃદય ઠારતી, ૧૦ દુર્જન-મદ હેલાં વારતી;
 ૧૮ હરતી અરિ કદમ્બ આરતી, મંગળમાળા ૧૯ વિસ્તારતી. ૯

૧ નહારી બુદ્ધિવાળા. ૨ નહારીગતિનો દંડ તે કંગાસો મેળવ છે.
 ૩ ઝટપટથી. ૪ દુઃખ-કષ્ટ-વિપત્તિ. ૫ હંસની ઉપર સ્વારી કરનારી.
 ૬ હાથણીની પેઠે મધુરી સુંદર ચાલ ચાલતી. ૭ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ.
 ૮ જમણા, હાથમાં. ૯ શોભતી, ૧૦ વીણા (સરસ્વતિવીણા)
 બજાવે છે. ૧૧ દેવો, મનુષ્યો અને રાજાઓ. ૧૨ મોટો. ૧૩ પૃથ્વીમાં.
 ૧૪ પીડા નાશ કરતી-હરકત હરતી. ૧૫ નહારા દધ અક્ષરો-‘હ ઝ ધ
 ર ધ બ ખ ન’ અથવા અપચબ્દો અ‘ધ-પંગુ-અધિર-નિરસ-અર્થ-
 શૂન્ય-પંથવિરોધી અપ્રિય દર્શુકદુ-અર્થવિરોધી-મૃદાલંકારવાળા-મૃતકા-
 દિથી અપમાન રૂપ થનારી વર્ણ-અક્ષરપંક્તિ આદિને માંજ-સાફ કરી
 નાખતી. ૧૬ મિથ્યાત્વતિમિર રોગથી પકડાયેલી આંખોથી સત્ય-
 વસ્તુનું ચર્યાર્થચાલ. ૧૭ મૃત્યુ રોગ. તેથી. નજરમાં. ચાલતું નિર્દોષજન્ય અર્થ-
 જવાથી નજર નિર્મળ-રોગરહિત-તત્ત્વજ્ઞાન સહિત થાય છે. ૧૮ દુષ્ટ
 નિંદકોનો અદંકાર સહેજમાં દૂર કરતી. ૧૯ શત્રુ-પાપ-મેલ અને
 ચિંતાને દૂર કરતી. ૧૯ ફેલાવતી.

પ્રેલી ગાથાથી નવમી ગાથા લગી એકજ પ્રકારના પ્રાસ
 મેળવી કવિએ પોતાની બુદ્ધિની ચમત્કૃતિ બતાવી છે.

માત મયા કરી મુજને ઘણી, કર સુદૃષ્ટિ હવે સેવક લણી;
 સુવચન સરસ સુવિદ્યા આપ, ^૧વિબુધમાંહિ મોટો કરિ થાપ. ૧૦
 સરસતિ તૂઠી આપે રાજ, સરસતિ ^૨સંપૂરે સવિ કાજ;
 જેહને મુખ સરસતિનો વાસ, તેહના ^૩સુર માનવ સવિ દાસ. ૧૧
 સરસતિ માને ઇંદ્ર ^૪દિણેંદ્ર, હરિ હર બ્રહ્મ ચંદ્ર ^૫નાગેંદ્ર;
^૬ષ્ટ દર્શન સરસતિ ગુણુ ગાય, સઘળે વ્યાપી સરસતિ માય. ૧૨
 સરસતિ વિના ન દીસે કોય, જો જો જાણુ ચતુર જો હોય;
 વિણુ સરસતિ કો વચણુ મ લાખ, સૂત્ર લગવતિમાંહિ સાખ. ૧૩
 અક્ષર નમો બંલીએ લિવી, તિહાં એ ધુરિ ^૭સૂઅદેવી કવી;
 વીતરાગની વાણિ સાર, એક ચિત્તે આજગુ ઉદાર. ૧૪
 ચૌદે પૂરવ અંગ અગ્યાર, આર ઉપાંગ મૂલસૂત્ર ચાર;
 પ્રવર પ્રકીર્ણક છેદ વિચાર, ટીકા ચૂણિ ન લાભે પાર. ૧૫
 સૂત્ર અર્થ જો અછે અનંત, તે પણ સકળ ગમ્ય લગવંત;
 પ્રકરણુ સાર સરસ સંબંધ, ચિત્ર ચરિત્ર અનેક પ્રબંધ. ૧૬
 વદ છંદ વ્યાકરણુ પુરાણુ, ધર્મ-શાસ્ત્ર સાહિત્ય સુજાણુ;
 લક્ષણુ તર્ક નિઘંટુ અપાર, નાટક શાટક ને અલંકાર. ૧૭
 આગમ નિગમ ગ્રંથ સુવિશેષ, જ્યોતિષશાસ્ત્ર ગણિત નિઃશેષ;
 પિંગળ ગીત ભરહના ભેદ, લિપિ અષ્ટાદશ આયુર્વેદ. ૧૮
 ષ્ટ ભાષા વિદ્યા નવનવી, મંત્ર ચંત્ર કલ્પ માનવી;
 સકળ શાસ્ત્ર ભારતી-ભંડાર, તે વિણુ કિણુ ન લાધો પાર. ૧૯
 શબ્દ નથી કો શારદ વિના, સકળ ગ્રંથ શારદ-સ્થાપના;
 જેહને તૂઠી ^{૧૦}વાણિમાત, ^{૧૦}તિહુ ભુવને તે થયો વિખ્યાત. ૨૦

૧ પંડિત. ૨ સર્વ કાર્ય પૂર્ણ કરે. ૩ દેવો માનવો વગેરે
 બધા જે વિદ્વાન હોય તેના સેવા કરનારા થાય છે; કેમકે જગતમાં
 વિદ્યાનું મહા માન છે. ૪ સૂર્ય. ૫ વાસુકી સાપ વગેરે. ૬ જૈન-
 બૌદ્ધ-શૈવ-આર્વાક-વેદાંત-સાંખ્ય. ૭ શ્રુતદેવી. ૮ સરસ્વતિ વગર.
 ૯ સરસ્વતિ. ૧૦ સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ.

માતા મુને મયા ઉદારિ, ^૧કુવચન-કઠિન-કુખોલ નિવારિ;
 આવી મુજ મુખ કરો નિવાસ, પૂરો માહરા મનની આશ. ૨૧
 રૂપચંદ ગુણવંત કુમાર, વિલસી લોગ તજ્યો સંસાર;
 બોલું સરસ તેહનો રાસ, જોહવો મુજ મન ધયો ઉદ્ધાસ. ૨૨
 સુપ્રસન્ન ને ધાઓ માત, તો હું તેહનો કહું અવદાત;
 રખે માય ^૨પણ અધવિચ રહે, તો તૂઠી શારદ ઈમ કહે. ૨૩
 માંગ વચ્ચ વર તૂઠી આજ, તાહરાં સકળ સીઝથી કાજ;
 તાહરે વહન કર્યો મેં વાસ, રચજે ^૩શ્રવણ-સુધારસ રાસ. ૨૪
 અભિનવ ^૪સરસ કથા-કલ્લોલ, ^૫વેધક મુખમંડળ તંબોળ;
 બોલેબોલ સકળ નિર્મળા, આપી ^૬વિબુધરંજની કળા. ૨૫
 પામી સરસતીમાયપસાય, હવે પ્રણમું શ્રી ગુરૂના પાય;
 ગુરૂવિષ્ણુ કુણ દેખાઠે માગ, ગુરૂવિષ્ણુ કિશું ન લહિયે લાગ. ૨૬
 ગુરૂદીવો ગુરૂ દિલ્લયર સમો, તે સહિ ગુરૂને મુંદર નમો;
 શિવરૂઠે ગુરૂ ત્રાતા હોય, ગુરૂરૂઠે ત્રાતા નહિ કોય. ૨૭
 માય બાપ તે સહિ ગુરૂ સોય, બંધુ મિત્ર પ્રિયંકર જોય;
^૮ત્રાણશરણ ગતિમતિ ગુરૂરાજ, ગુરૂ ગિરૂવા સારે સવિ કાજ. ૨૮

૧ નકારાં વાંચો-અપશબ્દાદિ. કઠિન કોઈની લાગણી કુમાર
 તેવા-કુખોલ-ગુહા બોલ-અયુક્ત વચન. ૨ રાસ પૂરો કરવાની પ્રતિજ્ઞા
 છે તે કોઈ વિદ્ય નડતાં અધવચ અટકી પડી મનની દુશ મનમાંજ
 રહે તો તું તુષ્ટમાન થવાનું ઉપદાસ્ય થાય માટે આશા પૂર્ણ કરજો.
 ૩ કાનને અમૃત જેવો મીઠો લાગે તેવો રાસ. ૪ નરીન પ્રકારનો.
 ૫ નવે રસથી ભરપૂર-ગૂંમાર-હામ્ય-દરણા-રૌદ-બિભત્ત-અદ્ભુત-
 શાંત-તીર-મયાનક-એ નન. ૬ જે મનુષ્યો રસ અવંકાર બાપાનેદ-
 ઉક્તિ-ધ્વનિ-વ્યંગ્ય આદિને સમજનારા અને મર્મવચનોની માધુ-
 રીમાં રસબસ થનારા છે તે મનુષ્યોના મુખને તંબોલની પેઠે શોભા-
 વનાર નીવડે તેવો રાસ. ૭ પંડિતોનું મનરંજન કરવાની કળા.
 ૮ સૂર્ય. ૯ સરજે આવેલાને બચાવનાર.

ગુરુવિષ્ણુ જીવ કુગતિ રહવડે, ગુરુથી ઉચી પદવી ચડે;
 કેશીગુરુ પ્રદેશીભૂપ, જિમ પડતો રાખ્યો લવકૂપ. ૨૬
 જેણે બાળપણથી ધૂરે, માઈ પ્રમુખ લણાવ્યા ગુરે;
 જેણે જૈનતાણી દેઈ દીખ, ઉત્તમ ધર્મ શિખાવ્યાં શીખ. ૩૦
 જેણે દીધું સમકિતદાન, જેણે લણાવ્યાં ગ્રંથજ્ઞાન;
 જેણે શીખવ્યા વિનય વિચાર, જેહતણો મોટો ઉપકાર. ૩૧
 તે ગુરૂપય નિત ધોઈ પીજિયે, તોય ઉસીકળ નહિ થીજિયે;
 હું છું મૂઠ માનવીબાળ, સુપ્રસન્ન હો સુગુરુ દયાળ. ૩૨
 કર્મ પાપને દૂરે કરે, શ્રી અરિહંત ધ્યાન મન ધરે;
 ૧ભાવના બારે ભાવે સદા, સ્તવે એક જિનવર-ગુણ મુદા. ૩૩
 મેઘતણી પરે વરસે વાણિ, રૂપ પુરંદર ગુણમણિ ખાણિ;
 ગુણમંડળ સંયમી સુજાણ, નિત આરાધે જિનવર આણ. ૩૪
 પદ પદમક્ષર ઉત્તમ નામ, તે સહિ ગુરુને કરિ પ્રણામ;
 લહિ પ્રસાદ સૂધો સર્વનો, મહેલી બોલ સકળ ગર્વનો. ૩૫
 આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી ૨જીહાર;
 વિબુધ સંત જાણી ઉપકાર, કૂડું હોય ત્યાં કરજો ૩સાર. ૩૬
 કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, ૪કવિતભાવ તો વિરલા લહે;
 ૫સોઈ કવિત જેણે દુર્લભન દહે, -પંડિતજન પરખી ગહગહે. ૩૭
 શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂડે રંગિ;
 સુણતાં સરસ ૬સુવેધકબોલ, હર્ષતાણા વધશે કંદલોલ. ૩૮

૧ અનિત્ય, અશરણુ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિ, આ-
 શ્રવ, સંવર, નિર્જરા, લોકસ્વરૂપ, બોધિદુર્લભ, અને ધર્મભાવના આ બારે
 બાવના ભાવવી. ૨ નમસ્કાર-પ્રણામ. ૩ સંભાળી લેશો-સુધારી લેશો,
 ૪ ભાવના રહસ્યને સમજનારા મનુષ્યો કોઈકન છે. ૫ શત્રુ સારી
 કવિતા બોધને બળીમરે અને પંડિત આનંદમાં લીન થાય. ૬ મનને

ખુટદેવ પ્રણમી શુરપાય, ગાઈશું રૂપચંદ-ઋષિરાય;
 શ્રવણ-સુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજો રૂપચંદ-ચરિત્ર. ૩૯
 શ્રોતા કવિ વાણિ મન ધરો, રખે કોઈ વિચ 'વિકથા' કરો;
 'અપ્રતિબદ્ધ સભામાંહિ' જોય, કવિ ચતુરાઈ નિષ્કળ હોય. ૪૦
 જિમ નારી સોજે શૃંગાર, આગળ વિકળ અંધ ભર્તાર;
 તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણ પ્રતે' શું કહિયે બહુ. ૪૧
 નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઈક ચિત્તે સહુ આણુંદપૂર;
 રૂપચંદ મુકથા-કલ્લોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોળ. ૪૨
 (દુહા છંદ.)

રૂપચંદ કુણ ? કિહાં હવો ? કિમ તિણું કર્યા વિલાસ ; ?
 મુશુર યોગે' સમય લહિ, કિમ પામ્યો મુરવાસ ? ૧
 સોભાગી મુંદર મુઘડ, ધીર વીર ગંભીર;
 શુણ એ આદિ અલંકર્યો, પુણ્ય પવિત્ર શરીર. ૨
 તેહતણો મુરથી હવે, સહુ સંબંધ રસાળ;
 એકમનાં આદર કરી, મુણ્ણો જાળ ગોપાળ. ૩
 જાંબુદીપ સોહામણો, પહિણુ વર્તીકાર;
 લખ યોજન તે દીવના, મધ્ય ભાગ વિસ્તાર. ૪
 ભરતશેત્ર તે ગાંહિલું, પાંચસે' યોજન છવીશ;
 છ કળા અધિષ્ઠી ડિપરે, ઈમ ભાષે જગદીશ. ૫
 દાદિજી ભરતમાંહિ વિવિધ, આર્ય અનાર્યહ દેશ;
 વસે વિશેષે નામ સવિ, તે કુણ લહે અગ્રેષ. ૬
 (ચોપાઈ-છંદ.)

શાસ્ત્રમાંહુ ગાદી પચવીશ, આર્ય દેશનાં નામ કદીશ;
 'અંગ ભંગ દાસિ પંચાળ, કલિંગ કુરુજંગલ કુલુખ. ૧

૧ નમસ્ત્રી વાનો-ગમ્પા-રાજ્યા-રેણુકા-મકનકા-એકા
 આદિ વચમાં ૩૧ આનંદમાં અર્ચન ન પડેઆકાશો. ૨ મર્વાતા
 રહિત-દેવ વધરની. ૩ આ આદ્ય પચ્ચીસ દેશ આર્ય-પવિત્ર પર્વનો
 મર્મ જલજાના અધિકારી છે.

સિંધુ સુરઠ સાંડિલ વૈરાટ, વચ્છ વિદેહ ચેદી વળી લોટ;
 લિંગી મલય દશાર્ણ છ વર્ત, માગધ કેગઈ દેશ કુશાર્ત. ૨
 કોશળ તિમ તિરૂદેશ સમૃદ્ધ, સૂરસેન કેરો વળિ અદ્ધ;
 ઉત્તમ દેશતણાં એ નામ, જિનકલ્યાણકકેરાં ઠામ. ૩
 શ્રી જિનધર્મીતણાં નિવેસ, હુવે વિશેષે એણે દેશ;
 પંચમ કાળતણો બળ થયો, જિન ધર્મ ઘણે વિછત્તિયે ગયો. ૪
 આદ્યન પ્રમુખ અનારજ ઘણા, સમ્યગ્ નામ ન લહું તે તણા;
 રૂપ પારસી હળસ ફિરંગ, ખુરાસાન કાબુલહ ઉત્તંગ. ૫
 ચીણા મહાચીણાદિક મકા, બાબરકૂલ બલોચીતકા;
 પાણિપથ [પંત] પ્રકટ મુલતાન, સ્ત્રીરાજ સવાલખ અસમાન. ૬
 બલધર કુર્ણાટ કનોજ, કુંકણ કાશમીર કંબોજ;
 મેદપાટ મલખાર હમીર, દેશ તિલંગ કચ્છ ને કીર. ૭
 ગોહ ચીહ ચૌહ નમિયાહ, મરહઠ દક્ષણદેશ નબહ;
 ગુર્જર વાગહ કાન્હહ લોટ, માળવ મરૂસ્થળી નવકોટ. ૮
 એમ એ દેશ કેતલા કહ્યા, અપ્રસિદ્ધ અણુપ્રીછયા રહ્યા;
 ધર્મીશ્રુખા દેશમાંહિ લખ્યા, અવર અનારજ અળગા ટખ્યા. ૯
 સકળ દેશ મંડન માળવો, જિહાં દુકાળ નામે ટાળવો;
 સકળ ભૂમિ જિહાં સદા સુગાળ, જાણે સુર નર બાળગોપાળ. ૧૦
 વડી વડાઈ દેશની એક, લખમીપતિ જ્યાં લોક અનેક;
 દેતાં દાન ^૧ ન ખંચે હાથ, મારગિં સુખી સદા વહે ^૨ સાથ. ૧૧
 ઠામ ઠામ કોલહુ પીલાય, રસની સરસ પરખ મંડાય;

૧ હાથ પાછો ન ખેંચે-જેને તેને અનુકંપાવડે દાન દીધાજ કરે. ૨ વટેમાર્ગીનો સાથ. ૩ શેલડીના કોલહુ ફરે ત્યાં જે જાય તેને રસ પાય છે એથી જાણે રસ પાવાની પરખ માંડી હોય તેમ સરસ રીતે-હસી ખુશીથી રસ પાતાં દેખાવ જણાય છે; કેમકે પરાણે વટે-માર્ગીને રોકીને રસ પાય છે.

- ગ્રાણે પંથીજનને પાય, તેહનો ઉલ્લટ કહ્યો ન જાય. ૧૨
 ચૌપાં સરસ ચરે શેલડી, વાડી બહુ દ્રાખજ વેલડી;
 સફળ વૃક્ષ ફળ લિયે સહુ ચડી, ન કરે કો આડી લાકડી. ૧૩
 વસતી સીમ દિવસ રાતડી, કોઈ ન જાણે ભય વાતડી;
 સદાકાળ કણુ નિષ્પત્તિ વડી, પરદેશી કાઢે ભૂખડી. ૧૪
 વિપુળ વાસ સેરી સાંકડી, વહે ન કો ભાપા વાંકડી;
 ગોરસ બહુલ ભેંશ ગાવડી, ન પિયે કોઈ છાશ રાખડી. ૧૫
 દેશ ભલો જ્યાં ધીની ઘડી, શુભ સખર ગહું શુભપાપડી;
 સાકર સખળ ખાંડ થક-હડી, સકળ વસ્તુ સુંધી કર ચડી. ૧૬
 જિણુ દેશે ન પડે જૂખડી, ન કો પુરૂષ નારી સુખડી;
 ખોલે ન કોઈ પીડી ન ભાખડી, કમિનીચિર સોવનરાખડી. ૧૭
 પટોળીજ પહિરી પડવડી, રૂપે અવર દેશચી નડી;
 રચણુજડી ઓઠી ઘાટડી, ચમકંતી ચાલે વાટડી. ૧૮
 કુંજી કમળ જેમ પાંખડી, આણુયાળી આંજી આંખડી;
 શ્યામા કામતણી ચોરડી, પ્રિયશું રાસ રમે ગોરડી. ૧૯
 દેશ ભલો જ્યાં નહીં ચોરડી, પ્રીતિ ઘણી પણ નહીં કોરડી;
 અંગ આભરણુ ધરી સુદ્રડી, સઘળે સુવે નિચિંત નિદ્રડી. ૨૦
 સીમ ન રહે અણખેડી પડી, રાય પ્રભાની વિધિ ચોપડી;
 ઉન્હાળે આંખા સાખડી, શીતળજળ કામળ કાકડી. ૨૧
 નગર સમાન વસે ગામડી, પાળે આણુ રાય કામડી;
 સહ જળ સર કૂવા વાવડી, પૂજે પાય તાય માવડી. ૨૨
 શ્રાવકજન મુનિપાત્રે પડી, લેઈ આરાધે વ્રત આખડી;

૧ દાર-ગણુ. ૨ વિશેષ વસ્તી. ૩ પોકાર-ભૂખનો પોકાર.
 ૪ કંજૂસ સ્વભાવની-તોળરો ચડ્યા જેવું મેં રાખનારી. ૫ ગાળ-
 મેલ્યાં ટોણાં. ૬ લૂખી પ્રીતિ નદી-શક્ત મનલળ પૂરો પડવા જેટલી
 નહીં; ૫થુ ચિર સાટે જોડેલી પ્રીતિવાળાં દત.

માને સવે પ્રતિ કાપડી, કો ન સકે માંહોમાંહિ બિડી. ૨૩
 કોઈ ન લોપે કુળ-લાજડી, બહુલાં ધન બહુલા ^૧સાગડી;
 પાળે નિજ વાચા પરગડી, અસુખ કોઈ નાવે અધઘડી. ૨૪
 લજ્જા દયા વિવેક વિચાર, રૂઠા શુભ રૂઠા આચાર;
 તે સઘળાં માળવા મઝાર, ભલે દેશ સરજ્યો સંસાર. ૨૫
 તેહ દેશના તિલક સમાન, ^૨અલકાપુરી દીજે ઉપમાન;
 ઊંજેણી નગરી ^૩ઉદામ, હરખે લોક સુણી જસ નામ. ૬
 ઋષભદેવ ખેટો અવયંતી, એ નગરી તેણિ વાસી ખંતિ;
 ખનિ આદિ એ પુરો પુરાણ, મોટો જેહતણો મંડાણ. ૨૭
 ગઠ પાખળ ખાઈ જળભરી, અન્યાઈ કો ન સકે ફિરી;
^૪ચઉપખેર કોઠા દઢ પોળ, ઊપર કોસીસાંની ઝોળ. ૨૮
 હરસિદ્ધ પીઠતણો અહિઠાણ, ભેરવ વીરતણાં બંધાણ;
 દેવી દેવતણા બહુ વાસ, તે પણ પરતિષ (પ્રત્યક્ષ) પૂરે આશ. ૨૯
 નગરમાંહિ કોટિધ્વજ ઘણા, લાખેસરીતણી નહીં મણા;
 લખમી સહુ વિલસે આપણી, ^૫પૈશૂન્યતા નહીં કહિતણી. ૭
 શિખરબદ્ધ જિનવરપ્રાસાદ, અહનિશિ વાજે ઘંટ નિનાદ;
 ઊપર હેમકળશ ગહગહે, સોવન-દંડ-ધ્વજ લહલહે. ૩૧
 પોઠી પ્રવર ભલી ^૬પોષાળ, મુનિવર જીવદયાપ્રતિપાળ;
 ખેઠા ધર્મકથા તિહાં કહે, ધર્મી સત્યધર્મ ^૭સદહે. ૩૨
 હુરિ ^૮હુર બ્રહ્માદિકનાં જોય, બહુ પ્રાસાદ અછે વળિ સોય;
 બ્રાહ્મણ વાંચે વેદ પુરાણ, કરે સહુ નિજ ધર્મ વખાણ. ૩૩
 ધવળગૃહે વ્યવહારી વસે, દેશી પરદેશી ઉદ્દહસે;
 સાત ભૂમિ ઉંચાં માલિયાં. ચિત્રિત ગોખ વિવિધ જાળિયાં. ૩૪

૧ ગાડાં હાંકનાર. ૨ કુખેર ભંડારીને વસવાની નગરી. ૩ મનોહર.
 ૪ ચોમેર ધુરજ દરવાજા કાંગરાથી શોભતો કોટ. ૫ ચાડી ચુગલી
 ૬ ઉપાશ્રય-પૌપધ કરવાનું મકાન. ૭ કબૂલ કરે. ૮ વિષ્ણુ. ૯ મહાદેવ.

નિર્મલ ભીંતતણી જે મુધા, દીપતેજ તિણે કીધાં મુધા;
 ભૂમિતળે ભલ લાગ્યા કાચ, જનભણે દ્રહ ભરિયા સાચ. ૩૫
 માંહિ સ્ફટિક રતનની ભીંત, તિહાં રમતિ ત્રિયથું એકંત;
 નારી નવોદા લાગે ખહુ, બણે આ ઉભા છે સહુ. ૩૬
 સુંદર ગોખ માળનિ ગ્રેણિ, કામિનીગણુ ખેસે જવ તેણિ;
 દેખી કામી ચિંતે ઇંથું, દિવસે ચંદ્ર એ ભગ્યો કિંથું ?
 મહાજન ન્યાત ચોરાશી વસે, દેતાં દાન ઘણું ઉલ્હસે;
 ઠામ ઠામ જિહાં રશનુકાર, વસે વિપ્ર વિદ્યાલંકાર. ૩૮
 વર્ણ અઢાર વાસ જૂનૂઆ, ઘર આંગણુ મીઠા જળકુઆ;
 માણિક-ચોક મનોહર ઠામ, ચોરાશી ચહુટાં અભિરામ. ૩૯
 ભક્ષાં હાટ વ્યવહારીતણાં, વિવિધ વસ્તું લેણાં વેચણાં;
 સવિ ઢેહને મોટા વ્યાપાર, કણેકનો ન લહે પરિવાર. ૪૦
 એક ગોરા ને ડીલે ભર્યા, વાડ વાણોત્રે પરવર્યા;
 પહિરી વીંટી પંચાગુજે, પેઢીએ ખેઠા પંચાકુજે. ૪૧
 કાંદાળા ને કાંદટ કુંછ, હાથથકી નવિ મહેલે મુંછ;
 રૂપે કરી રતનાલા શેઠ, આહક સાહમી માંડે પદેઠ. ૪૨
 કિહાં ઝવેરી ખેઠા ખરે, મોતી રત્ન-પરીક્ષા કરે;
 કિહાં નાણાવટીકેરાં હાટ, કિહાં દોસી વોહરાવે પાટ. ૪૩
 કિહાં કપડી હટી કિહાં સાથુઆ, ખરવાસી ખાશરિયા જુઆ;
 કિહાં કરમી સોની વાણિયે, સોનાં રૂપાં કસિ આણિયે. ૪૪
 કિહાં વ્યાપારિ વડા વળિયાર, જાંગડિયા મોટા મણિયાર;
 જડિયા કડિયા ને સોનાર, સૂત્રધાર ઠંગર લોહાર. ૪૫
 કાંદળિયા ગાંધી નેસતી, કડિયા પીઠ ન ચાંપે રતિ;
 ધીવટિયે ધી લાલે ઘણાં, મોટાં હાટ સુગંધીતણાં. ૪૬

૧ નવી પરણેલી. ૨ સદાવર્ત-દાનચાળાઓ. ૩ નવરાસ. ૪ ગાદી

૫ ભાગ્ય. ૬ મતાર-મતાર.

પટ્ટવા સૂતરિયા પરગટા, વિસા વિસાઈ લિયે લટપટા;
 કિહાં દલાલ થઈ બિપરવટા, ચોહરાવે વેચાવે કટા. ૪૭
 કિહાં કંદોઈ ઘણું ઘરહટા, સૂખડિયા સાથરિયા ઘટા;
 જોર કરી તોલે કોરટા, તો તે ઘાટે રાઈની સટા. ૪૮
 કિહાં કંસારા કરે પાલટા, કિહાં 'છિંપા છાયલના પટા;
 રંગે રંગારા કિહી છટા, ગળિયારા ગળિયે કાલટા. ૪૯
 કિહાં ખાતરી સાળવી ગટા, તંબોળી માળી ઉદટા;
 મદ્દનિયા મોચી ખરસટા, ઘોળી સહી રૂઘાંચા કરસટા. ૫૦
 કિહાં જીંગારી રમે જીવટા, નગરનાયિકા ઘર નટવિટા;
 કિહાં મદમત્ત મિલી લ'પટા, મદિરાપાન કરે ગટગટા. ૫૧
 કિહાં વેચાએ મહીની મટા, કિહાં મંડાએ શાક સામટા;
 કિહાં રૂકવચ પચાયુધ લિયે લટા, જે દેખી નાસે કરિ ઘટા. ૫૨
 કિહાં ચેટક નાટકિયા નટા, રમે જાત્ર જાતરિયા જટા;
 ખાજી બજાણિયા ખુતકટા, ઈંદ્રજાળ દાખે ઉતકટા. ૫૩
 મસ્તક વડી વધારી જટા, કિહાં ખેઠા દીસે જોગટા;
 સલજ નારી ચાલે સરગટા, નવિ મૂકે છૂટી શિરલટા. ૫૪
 કિહાં ખડુઆ માંડે પંચોળ, માંહોમાંહે કરે એક ટોળ;
 ઠામ ઠામ કૌતુકની કોડિ, જોઈ લોક રહ્યા મન કોડિ. ૫૫
 લાલે વિદ્યા મૂલિ મંત્ર, લાલે જોહણ મોહણ ચંત્ર;
 કામણ વશિકરણના લેદ, લાલે મારણ અરિ-ઉચ્છેદ. ૫૬
 લાલે ગણિયા ગાફડકળા, ભૂઆ ઉછાળે બાકુળા;
 શાકિનિ ડાકિનિ સીકોતરી, લિયે ભોગ ચોસઠાં ખરી. ૫૭
 ભારિ દિન મંડળ મંડાય, કૌતુકિયાજન જોવા બાય;
 કે વિદ્યાવંત બાંધી સુઠં, મૂકાવે સઘળાંઈ સુઠં. ૫૮
 ખેતલ શેખ યક્ષ યક્ષણી, વાસ વસે ચોસઠ યોગિની;

તિહાં ^૧માનત મનાએ ઘણાં, સહુ કામિત પૂરે મનતણાં. ૫૯
 મઠવાસિ સંન્યાસી વાસ, કડી કાપડીતણા નિવાસ;
^૨ભરડા સરડા ^૩ગરડા બહુ, ઉભેણીમાં લાસે સહુ. ૬૦
 કે અલવેસર લોગી લમર, કે રતનાળા કૂળા કમર;
 બેઠા ગોખે સોગઠે રમે, શાળિ દાળિ વિના નવિ જિમે. ૬૧
 એક દાતાર દયાપર ઘણા, પીહર દીન હીન જનતણા;
 છાના છેલ દાન એક દિયે, ધન પામ્યાનો લાહો લિયે. ૬૨
 કેતો કહું નગર-મંડાણ, ઘર ઘર ઝોચ્છવ ને કલ્યાણ;
 વસે લોક તે ચતુરચુબાણ, પાર ન લાસે રાણો-રાણ. ૬૩
 વાડી વન અનુપમ ઉદ્યાન, નંદન વનકેરો ઉપમાન;
 ફૂવા વાવ સરોવર ઘણાં, ^૪આશ્રમ તે ^૫પંથિજનતણાં. ૬૪
 મસાણ ગંધપિ નામ પ્રસિદ્ધ, તિહાંકણ છે મોટો ^૬વડસિદ્ધ;
 રાક્ષસ ભૂત નિશાચરતણા, શાકિનિ પ્રમુખ રહેણ તિહાં ઘણા. ૬૫
 નગરી આગળ ક્ષિપ્રા નામ, નદી સર્વદા વહે અભિરામ;
 સર્વ લોકના તાપજ હરે, જળચર જીવ ^૭રમણ બહુ કરે. ૬૬
 તિથુ નગરે મોટો રાજિયો, જેહનો જશ ત્રિભુવન ગાજિયો;
 તપે જેમ તેજે ^૮આદિત્ય, રાજા વીરવિક્રમાદિત્ય. ૬૭
 ધીર વીર ગિરુઓ ગંભીર, પરમયુરુષ પરનારીવીર;
 ન્યાયવંત દાક્ષિણ્ય દયાળ, ^૯પરદુષ્કાતર તે ભૂપાળ. ૬૮
 તૂઠો આપે કોડિ અનેક, સહિજે સવા કોડિનો છેક;
 પંડિત પંડિતપ્રિય પરગઢો, બાણે પૂર્ણ અમીનો ઘડો. ૬૯
 અયોનિસંભવ આકરો, રૂપસ્વી તેજસ્વી ખરો;

૧. બાધા-આખડી-માનતા. ૨. તપોધન આશ્રમ. ૩. ગરોડા.
 ૪ મદાન. ૫. વટેમાર્ગને માટે. ૬. સિદ્ધ વડ. ૭. કીડા-રમ્મત-
 ગમ્મત. ૮. સૂર્ય. ૯. પારકાં કુળે જોઈને કાયર થનારો-પરદુષ્ટને
 ટાળનારો.

સભામાંહિં ખેઠો ખળ લયો, જાણે ઇંદ્ર દેવ પરવયે ૭૦
 જેહને મુખ વસિ શારદ સહી, લખમી રહી જિમણો કર અહીં;
 'કીરતિ ઉત્તમ કામ ન લહી, તે લણી દેશવિદેશે ગઈ. ૭૧
 ધનુષતણી વિદ્યા વર એક, રાજવિક્રમ શીખ્યો છેક;
 માર્ગણુ તે મુખ સાંહમે થાય, ગુણુ તેના દિગંતરે જાય. ૭૨
 વિક્રમ ધાવ નિસાણે પડ્યા, કુટ્યા અરિમનરૂપી ઘડા;
 ગળિયાં તે નારીનાં નેત્ર, એ પણ મોટો હુઆ વિચિત્ર. ૭૩
 સદાકાળ સર્વ દાતાર, કવિ કહે તે કૂડું એકવાર;
 નવિ દીધી વૈરીને 'પૃષ્ઠ, પરનારીને 'વક્ષ ન દૃષ્ટ. ૭૪
 શાળિલજિકા રૂપે સુરિ, ખત્રીસે સિંહાસન ધરી;
 મોકલિયુંજ ઇંદ્ર મહારાજ, વિક્રમને ખેસેવા કાજ. ૭૫
 પ્રખળ પરાક્રમ પૂરો ગુણી, સત્વવંત સાહસનો ધણી;
 કળિયુગ 'ત્યાગ અતુલ જિણે કિયો, સાચો સંવત્સર આંકિયો. ૭૬
 લોક પ્રતિ કીધો ઉપગાર, તે કહેતાં નહિ આવે પાર;
 કરે સેવ આગિયો વૈતાલ, પ્રજાપાળ ભપાળ દયાળ. ૭૭
 વિક્રમનો મોટો લડવાય, સારો જગ પ્રણમાવ્યો પાય;
 અહનિશ ચૌદ છત્રપતિ ચંગ, ઝોટે ઝોળગ કરે અલંગ. ૭૮
 રાય રાણા ઝોળગે અપાર, મંડળીક મોડોધા સાર;
 શેઠ સાર્થવાહ સેનાપતિ, સેવે અશ્વપતિ ગજપતિ. ૭૯
 સેવે શૂરા ક્ષત્રી ખરા, કહ્યા ન જાય તેહના વરા;
 રાજકુળી છત્રીશ વિશાળ, સેવે નરડ મરડ મુંઝાળ. ૮૦

૧. વિક્રમ વગર ક્યાંય ઉત્તમ રથળ રહેવાનું સુકીર્તિ ન મળતાં
 તે દિશાના અંતે જઈને રહી; મતલબ કે તેની સુકીર્તિ દિશાના અંત
 લગી હતી. ૨ પીઠ. ૩ છાતિ અને નજર. જેણે નથી આપી. ૪ સર્વ
 રૈયતનું દેવું પોતે ચૂકવી આપે તોજ તેનો નવો સંવત્સર લખાય,
 જેથી વિક્રમે તેમજ કર્યું હતું. ૫ ઝોટલા આગળ રહીને વીનંતી.

મંત્રિ મહામંત્રી મોટકા, કો નવિ ચૂકે ઝોળગ થિકા;
 ગજ રથ અશ્વ રત્નભંડાર, સઘળ વસ્તુ અપરંપાર. ૮૧
 અંતઃપુરમાં નારી અપાર, ભામિનિ રૂપતણા ભંડાર;
 રત્નમંજરી હીલાવતી, પ્રમુખ પદ્મિની છે શુણ્વતી. ૮૨
 વિદ્યાકળા જ્ઞાન વિજ્ઞાન, ન્યાય નીતિ દાન સન્માન;
 નથી કોઈ શુણ્વ જગમાંહિ તેહ, વિક્રમ અંગ ન હીસે જેહ. ૮૩
 સકળ ઋદ્ધિ ને સર્વ સમૃદ્ધિ, વિમળ બુદ્ધિ ને કામિત સિદ્ધિ;
 પ્રકટ પ્રતાપે પાળે રાજ, સકળ લોકનાં 'સારે કાજ. ૮૪
 આળમિત્ર બહુ બુદ્ધિનિધાન, ભટ્ટમાત્ર પહિલો પરધાન;
 'રાયતણો બહુજો સનમાન, 'વડ મહિમા જસ મેરૂ સમાન. ૮૫
 હવે તેહ નગરીમાં વસે, 'નિપુણ ન્યાય હુંતા નવિ ખસે;
 દયાવંત દાક્ષિણ્ય સુ'દક્ષ, ધનદત્ત શેઠ 'મહાજન મુખ્ય. ૮૬-
 પરમાર્હત ને પુરુષ પવિત્ર, નહિ કોઈ દુર્જન સહુએ મિત્ર;
 મહાજન તણાં કરે સવિ કાજ, કોઈ ન લોપે તેહની 'લાજ. ૮૭
 રાજા વિક્રમ દે બહુ માન, ન ધરે ચિત્ત કિશું અભિમાન;
 નગરલોક તેહને વશ સદા, વાસ વસે તસ ઘર સંપદા. ૮૮
 હીરા માણિક મોતી ઘણા, રૂપ સુવર્ણતણી નહી મણા;
 વિવિધ વસ્તુ પરદેશી સાર, ધનદત્ત ઘરે અપારાવાર. ૮૯
 પયપૂજે જિનવરદેવના, શુદ્ધ કરે સદ્ગુરૂસેવના;
 છોડે સર્વ વ્યાપવ્યાપાર, દીન દુખીનો કરે ઉદ્ધાર. ૯૦
 શત્રૂકાર ચાલતો સદા, પદ્દર્શન પોપે તે સુદા;
 અહનિશિ રહિ લોકે પરવર્યો, શેઠ મુયશ સઘળે વિસ્તર્યો. ૯૧
 તસ ઘર ઘરણી ધનસુંદરી, રૂપે કરી રંભા અવતરી;

૧ પૂર્ણ કરે ૨ રાજનું. ૩ મોટો. ૪ ગણા. ૫ ચતુર. ૬ શેઠ.
 ૭ મર્યાદા-માઝા. ૮ અદાર પાપસ્થાન-પંદર કર્માદાન આદિનો વ્યાપાર.

જાણે ^૧આયરની કુંવરી, સતી શિરોમણિ શીળે ખરી. ૬૨
 ચતુરા ^૨ચંપકવર્ણી દેહ, પિઉશું પાળે ^૩અવિહૃત નેહ;
 અહનિશિ રહે આલરણે ભરી, ^૪નિજ કર આપે દાને કરી. ૬૩
 પૂરિ પીહર ને સાસરે, અમૃત વાણિ સદા મુખ ઝરે;
 સુકુલિણી સોભાગિણિ સોચ, ^૫ધરમંડન સા સુંદરિ હોય. ૬૪
 જિનવર ગુરૂપૂજા વંદના, કરે સાધવીની સેવના;
 વિનયવંતી દાતા ગુણુ ઘણો, સફળ જન્મ સા કરે આપણો. ૬૫
 મંદિરભૂષણુ જાણો નાર, નારિ વિના શૂનો સંસાર;
 નારિ વિના નહિ શોભે સુચોભ, નારિ વિના નહિ ધરનો ^૬થોભ. ૬૬
 નારિ વધારે ગુણુ નિર્મળા, નારિ ચડાવે ધરની કળા;
 ધરણીથી વાઘે ધરવાન, ધરણીતણા ગુણુ મેરૂ સમાન. ૬૭
 જિમ ચેતનાએ જીવ શોભિયે, સેનાએ રાજા ચોભિયે;
^૭અશ્વ પ્રતિષ્ઠા જિમ હુએ ગતિ, કવિતા મહિમા વાઘે મતિ. ૬૮
 ઘંટાએ શોભા ગજતણી, ચાપ તે ચાલે જીવા લણી;
 પતાકાએ પ્રાસાદજ જોય, વૃક્ષ ભલું છાંહે કરી હોય. ૬૯
 સોહે ચંદ્ર કળાએ સાર, દયાવંત દીપે ^૮અણુગાર;
 નયણુથકી મુખ શોભા ખરી, તિમ ધર શોભે ધરણી કરી. ૧૦૦
^૯ધરણી વિના કિમ હુએ સંતાન, ધરણી વિના કો ન લહે માન;
 આવે સમાં પડણા સહી, સ્ત્રી વિણુ તે સચવાયે નહીં. ૧૦૧
^{૧૦}નર સૂઘો બે પક્ષે કરી, ^{૧૧}ત્રિહુ પક્ષે નિર્મળ સુંદરી;
 અધિકો એક પક્ષ સ્ત્રીતણો, કાં પડિત નારી અવગણો? ૧૦૨

૧ લક્ષ્મી, ૨ ચંપકપુષ્પના વર્ણુ જેવી સુવાસના અને સુંદરતા.
 ૩ પક્ષા રંગની. ૪ હાથ ધરેણેથી નહીં પણ દાનવડેથી શોભાયુક્ત
 રાખે છે. ૫ ધરને શોભાવનારી. ૬ મર્યાદા-નિયમ. ૭ ઘોડાનાં વખાણુ
 સારી ચાલથી. ૮ સાધુ. ૯ સ્ત્રી. ૧૦ આપનો અને મોજાળનો. ૧૧ પિયર,
 સાસરું અને મોજાળ.

સંસારી સુખ છે જગ બહુ, સ્ત્રીસુખ હેઠાં જાણો સહુ;
 જેહને સુખ નહી નારીતણું, તેહનું શું કહિયે ? ગૃહીપણું. ૧૦૩
 ગૃહિને પણ જોતાં સંસાર, સાર સહી જાણજો મુનાર;
 રામા રતનખાણુ જેહ લણી, જુઓ માત તીર્થકરતણી. ૧૦૪
 મંગળીક સઘળે ઉદામ, અહિવિ દેખ તું ઉત્તમ કામ;
 જેહને પુણ્ય પ્રબળ બહુ પરે, ઉત્તમ નારી અછે તિહુ ઘરે. ૧૦૫
 એક સૂમની ને સૂઅરસુહી, સુખ તોખડ નહિ જાએ કહી;
 આણે અંગ ઘણું અભિમાન, કહુઆખોલી કુત્સિતવાન. ૧૦૬
 સુખે ન સંતોષે કુણ પ્રતે, કૃપણપણું બહુળું ઘર છતે;
 અદેખી નેટ કરે અસમાધિ, જાણે અંગે વળગિ વ્યાધિ. ૧૦૭
 કામવિહુણી ઘર ઘર જામે, રૂડી શીખ ન દીધી ગમે;
 નિર્લજ મામ ન રાખે કિસી, નારી ઘણિયે લાલે ઈસી. ૧૦૮
 પાપ ઘણું પહોતે જેહને, ઈસી શંખિની ઘર તેહને;
 જે છે પુત્ર સુપુત્રે કરી, તસ ઘર જેહવી ધનસુંદરી. ૧૦૯
 ધનદત્ત શાહ ધનસુંદરી નાર, સરખી જોડ મિળી સંસાર;
 ગૌરીશંભુ રમાગોવિંદ, સચીઈદ્ર રોહિણિસુ અંદ્ર. ૧૧૦
 વાફ વાણોતર સે(શય)સાત, શ્રીદત્ત સુખ્ય કહ્યો વિખ્યાત;
 દેશ વિદેશ વખાર અપાર, વરતે લોક અપારાવાર. ૧૧૧
 મહિપી વૃષભ તુરંગમ સાર, દાસી દાસતણો પરિવાર;
 ધતદત્ત શેઠ પસાળે સહુ, લીલા લખમી વિલસે બહુ. ૧૧૨
 (હુહા-છંદ.)

પુણ્યે સવિ સંપદ મિલે, પુણ્યે લીલ-વિલાસ;

ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પુણ્યે ઘણી, પુણ્યે પૂજે આશ.

૧

૧ ગૃહસ્થાશ્રમ. ૨ કંબુસ. ૩ સૂઅરના જેવા મહેવાળી. ૪ નહાર વર્ણુ-રંગ રૂપ. ૫ વગર કામે. ૬ મર્યાદા. ૭ પાર્વતી ને મહાદેવ. ૮ લક્ષ્મી અને વિષ્ણુ. ૯ ઈન્દ્રાણિ. ૧૦ ભેંસ.

- પુણ્યે પૃથિવીપતિપણું, પુણ્યે ભોગ સંયોગ;
રૂપ નિરૂપમ પુણ્યથી, પુણ્યે તનુ નીરોગ; ૨
- કંચન કોમળ-કામિની, ભોજન કૂર કપૂર;
કીર્તિકથા કવિત્તરસ, એ પુણ્યહ અંકૂર; ૩
- પુણ્યે કમળા ચિર રહે, પુણ્યે સુચશ અપાર;
ધમ જાણી સહુ માનવી, પુણ્ય કરો અનિવાર. ૪
- પુણ્યે તે ધનદત્ત ઘરે, સવિ સંયોગ સમાન;
દીસે દિન દિન દીપતાં, મન નાણે અભિમાન. ૫
- પુણ્યપ્રસાદે શેઠને, અછે ત્રણ્ય સુત જોડિ;
એક એક ગુણ આગળા, કિસી ન દીસે જોડિ. ૬
- રૂપદેવ પહિલો રસિક, ખીજો તે ગુણદેવ;
ત્રીજો તે ગુણચંદ્ર ગુણિ, રૂપે જોહવા દેવ. ૭
- પઠ્યા ગુણ્યા તે પારખુ, શીખ્યા કળા અનેક;
ધર્મમતિ ધુરથી સુમતિ, જાણે વિનય વિવેક. ૮
- સુકલીણા સુંદર સકળ, દયાવંત દાતાર;
વૃક્ષ જિસાં ફળ હોય તિસ્યાં, ધમ જાણો નિરધાર. ૯
- કન્યા ઉત્તમ કુળતણી, રૂપવતિ ગુણવંત;
તે ત્રણે પરણાવિયા, બાપે બહુળી ખંતિ. ૧૦
- કનકશ્રી કમળાવતિ, કમળશ્રી અભિરામ;
અનુક્રમે ત્રણેતણી, કામિનીકેરાં નામ. ૧૧
- સહુ કુટુંબ સુરનેહલું, ચાલે એકે ચિત્ત;
હવે ચરિત્ર ચોથાતણો, સાંભળજો એકંત. ૧૨
- સીપોની પુટ સ્વાતિનું, બિંદુ ધરે જિમ જોલિ;
તિમ ધનસુંદરીએં ધર્યો, ચોથો ગર્ભ સુમેલિ. ૧૩
- રામા રંગે ધરે ઘણા, લલા મનોરથ જોહ
શેઠ સકળ ઉદ્ધટ ધરી, કરે સંપૂર્ણ તેહ. ૧૪

પ્રવર દિવસ પૂરે હુએ, શુભ વેળા શુભ વાર;
પુત્ર લહે ધનસુંદરી, વરત્યો જય જયકાર.

૧૫

(ચોપાઇ-છંદ.)

ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, લણતાં મુણતાં હર્ષ અપાર;
નવ રસ કવિ નયમુંદર વાણિ, પ્રથમ ખંડ પહોતો પરમાણુ. ૧
ધતિ શ્રી રૂપચંદ્રાસે શ્રવણસુધાનામ્નિ પંચ પરમેષ્ઠિ
શાસનદેવતા સરસ્વતિ સદ્ગુરુ દેશ નગરી નરેશ્વર મંત્રી શ્રેષ્ઠિ
સુ કુટુંબ રૂપચંદ્ર જન્મ વર્ણન નામ પ્રથમ ખંડ સમાપ્તમ્

ખંડ ખીન્ને.

(વસ્તુ-છંદ)

નમવિ નિરૂપમ નવમિ નિરૂપમ પંચ પરમેષ્ઠિ,
શાસનદેવ તે શારદા મુગુરુ સાર કહું રૂપચંદ્રહ, —
રાસ દેશ વર માળવો પુરિ અવંતિ વિક્રમ નરિંદ્રહ;
તસ મંત્રી ભટમાત્ર ભલો નગરશેઠ ધનદત્ત,
ધનસુંદરી તમ્મ ઉચરશું રૂપચંદ્ર હુવો પુત્ત. ૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

શારદમાતા મુજ મુખ વસી, વાણિ સકળ વિમળ હુંહમી;
બોલું ખીન્ને ખંડ રચાળ, સલા સહુ મુણને મુવિચાળ. ૧
શુભ અહ ચોગે લયો ભાત; હરખ્યાં માત તાત ને બ્રાત;
શેઠ પાસે ગઈ મુવધામણિ, આપે નિન્હા-સોવનતણી. ૨
શેઠ મહોત્સવ માંડે ઘણો, હર્ષ ન માએ હૈયાતણો;
તરિયા તોરણ વનરવાર, ધન શુદ્ધિ લહકે મુકુમાર. ૩

૧ પુત્ર. ૨ વધામણીમાં સોનાની જામ આપી; કેમકે જામવડે
વધામણિ આપી માટે સોનાની જામ આપી દુઃખ દૂર કર્યું.

- સરખી સકળ સોહાગિણી મિળી, ધવળ ગીત ગાયે લળી લળી;
આળા ખોલે બહુ આશીષ, કુંવર જીવે કોડ વરીષ. ૪
- સુવધાવા આવે ઘર ઘણા, વળતા શેઠ દિયે ચોગણા;
ટોડે કોડે રોપે કેળિ, સાજન સહુ મિલિયા મનમેલિ. ૫
- પડહ લેરિ ઝલ્લરિ મૃદંગ, વાળે તૂર નક્કેરિ ચંગ;
નાચે નટુવા નવ નવ પાત્ર, જાતરિયા તે કાઢે જાત્ર. ૬
- ચારણ ભાટ કવિત કહે છંદ, ખોલે ગિરૂદ બંદિજનવૃંદ,
તાન માન ગીત ગંધર્વ, કરે પ્રકટ સુકળા નિજ સર્વ. ૭
- આંવારી વાહે ધનદત્ત, ઠામ ઠામ વેહેચે બહુ વિત્ત;
આપે વસ્ત્ર સુવર્ણ અપાર, મન ગમતા આપે તોખાર. ૮
- હીરાગળ ખાંધ્યા ચંદ્રુઆ, નવ નવ ભાતતણા જીજીઆ;
સ્વજનવર્ગ સઘળો પરિવાર, મેલિ માંડયો કુળ-આચાર. ૯
- ચુરૂ ગોત્રજ ને ગૌરિ ગણેશ, તે સવિ મનાવિયા સુવિશેષ;
પછે નગર સારો નોંતર્યો, નહાનો મોટો નવિ વિસર્યો. ૧૦
- ભોજન-ભક્તિ કરી નવનવી, સહુ પ્રતે સુપરે સાચવી;
ફેફળ પાન પ્રત્યેકે સોળ, કરે છાંટણાં કેસર-રોળ. ૧૧
- આપી શ્રીફળ ટીલાં કીધ, વસ્ત્રાભરણ ચોગ્યતા દીધ;
સવિ કુળરીતિ કરી ઉદામ, દીધું રૂપચંદ્ર તસ નામ. ૧૨
- ખીજતણા જિમં વાધે ચંદ, તેમ કુંવર વાધે રૂપચંદ;
પંચ ધાન્યે પરવરિયો રહે, રમ્માડે હાલડવાં કહે. ૧૩
- સ્તન્યપાન મન ગમતું કરે, દેખી માત તાત મન ઠરે;
ભાઈ આગળ રમલિ બહુ ધરે, બહિનડ લઈ બાહિર સંચરે. ૧૪
- પહિરાવે નવ નવ શૂંગાર, ટોપી માણિકજડી ઉદાર;
રતનજડિત કુંડળ દોય કાન, કુંવર ગોરો સોવનવાન. ૧૫
- હારપદક હૈયે હાંસડી, હથ સંકળા કરલી વાંકડી;
કટિ કંદોરી હીરે જડી, ચમચમતી પાચે મોજડી. ૧૬

૧ શીખતો રમતો ચમકતો, પથ સોવનધૃધર ઘમકતો;
 માથ તાથ ૨ ઉચ્છંગે લિયે, હુલસવે ૩ બોક્ષી મુખ દિયે. ૧૭
 સંભાળે ૪ સુરતરૂની પરે, મુખસાગર ઝીલે નિજ ઘરે;
 પાંચ વરષ ભર પહોતો લામ, માત તાત મન હરખ્યાં તામ. ૧૮
 તેડયાં મુજન કુટુંબી સહુ, મળ્યા લોક અવર પિણુ બહુ;
 લોજન વસ્તુ દેઈ મુવિચાર, શિણુગાયો રૂપચંદ્ર કુમાર. ૧૯
 ગજવરકંધ થયો આરૂઠ, ઠમ ઠમ ઢોલ ધ્રસૂકે પ્રાઠ;
 મસ્તક મેઘાડંબર છત્ર, આગળ નાચે મુંદર પાત્ર. ૨૦
 બેઠ પાસે ચામર વિંઝિયે, કુંવર દેખી મન રંજિયે;
 મિલિયો મહાજન ૫ સંખ્ય ન પાર, પ્રત્યેકે ૬ શ્રીફળ દે સાર. ૨૧
 પાખરિયા આગળ જલમતી, વાટે માગ ન લાસે રતી;
 ભેરિ નદેરી ને દડવડી, શરણાઈ વાગે પરગડી. ૨૨
 દેતાં દાન ન ખંચે ધાર, ઈણીપરે ઉત્સવ હુવે અપાર;
 શુભ વેળા શુભ મુહૂરત જોય, ૭ પંડયા ઘર પહુતા સહુ કોય. ૨૩
 ધવળ ગીત ગાય સોહાસણી, ફળી આશ હવે પંડયાતણી;
 ૮ ખીસાદક સણિયાં દશ આર, આપે વેઠ મુદ્રિકા સાર. ૨૪
 નિશાળિયા મેળ્યા તિહાં ઘણા, વહિંચ્યા પહિલા ધાણી ચણા;
 ખારક ટોપર સાકર લણી, અવર સૂખડી વહિંચી ઘણી. ૨૫
 ખડિયા-૯ રજત હેમ-લેખિણી, પાટિ સોવન રૂપાતણી;
 દિયે સર્વ નિશાળિયા પ્રતે, હવે પંડિત બોલાવે હિતે. ૨૬
 રૂપચંદ્ર મુણ કુંવર પ્રધાન, માહરે તુમે વડા જજમાન;
 નિશાળિયા સહુ માંહિ મુખ્ય, લણો ૧૦ વત્સ જિમ ચાઓ ૧૧ દક્ષ.
 માઈ સર્વ શાસ્ત્રનું મૂળ, પ્રથમ પદાબ્યાં થઈ અનુકૂળ;

૧ ચીં ચીં કરતો. ૨ બોળામાં. ૩ ચુંબન-ગમી. ૪ કલ્પવૃક્ષની
 પેડે. ૫ સંખ્યાતો પાર નહી તેટલા પ્રમાણમાં. ૬ નાળિયર. ૭ મહે-

શુરશુરણી તે પોખ્યાં બહુ, આડંબર ઘર પહોતાં સહુ. ૨૮
 પંડયે પરિ વિમાસી હિયે, સૂત્ર સૂત્ર પ્રતિ આરંભ લિયે;
 હરખિ ઇશું પહિલું તે દિયે, કુંવર શાસ્ત્રસુધારમ પિયે. ૨૯
 આળક વિદ્યાના શુભ લહી, અંગ પ્રમાદ ન સેવે સહી;
 કીડા કંદલની મતિ નહીં, શાસ્ત્રવાત સઘળી મન થહી. ૩૦

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ વિદ્વત્ત્વં ચ નૃપત્ત્વં ચ, નૈવ તુલ્યં કદાચન ॥
 સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ ૧ ॥
 મૂર્ખસ્તપસ્વી રાજેન્દ્ર, વિદ્વાંશ્ચ વૃપલીપતિઃ ॥
 ઉભૌ તૌ તિષ્ઠતો દ્વારે, કસ્મૈ દાનં પ્રદીયતે ॥ ૨ ॥
 સુખ સેવ્યં તપો ભીમ, વિદ્યા કષ્ટતરી મતા ॥
 વિદ્વાંસં પૂજયિષ્યામિ, તપોભિઃ કિં પ્રયોજનમ્ ॥ ૩ ॥
 જ્ઞાનચર્મ ગતાગંગા, ક્ષીરં મદ્યઘટસ્થિતમ્ ॥
 કુપાત્રે પતિતા વિદ્યા, કિં કરોતિ યુધિષ્ઠિર ॥ ૪ ॥
 ન વિદ્યયા કેવલયા, તપસાપિ ન પાત્રતા ॥
 યત્ર વિદ્યા ચરિત્રંચ, તદ્વિપાત્રં પ્રચક્ષતે ॥ ૫ ॥ ”

(ચોપાઈ-છંદ.)

ઈમ જાણી કુંવર શુભકળા, શીખે શાસ્ત્ર અર્થ નિર્મળા;
 થોડે દિન લાણિયો બહુ ગ્રંથ, કરિ જાણે પરિ એકલ સંથ. ૩૧
 શબ્દશાસ્ત્ર વ્યાકર્ણ વિશેષ, નામમાળ સવિ લણ્યો ²અશેષ;
 સરસ કાવ્ય સાહિત્ય સુગંગ, અંધૂ નૈષધ ઊપર રંગ. ૩૨
 નાટક શકુંતલા સુમુરારિ, શાટક કર્પૂરમંજરી ધારિ;
 અમરૂશતક શીખ્યો શૃંગાર, લાણિયો છંદ વૃંદ અલંકાર. ૩૩

વાદસ્થળ ખંડન વિસ્તાર, ઠક્કશ તર્ક ન્યાય અધિકાર;
 પિંગળ ભરહ ભાવ સંગીત, રાગ તાલ સ્વરભણ્યો વિનીત. ૩૪
 પટભાષા પ્રીછે પરિ ઘણી, લિપિ અષ્ટાદશ બિંદુ પરે ભણી;
 ત્રિંશતિ લીલાવતી વિચાર, ગણિત ગ્રંથ અભ્યાસ અપાર. ૩૫
 (શાલિની-છંદ.)

“ અર્દ્ધતોયે કર્દમે દ્વાદશાંશં પૃષ્ઠો ભાગો વાલુકાયાં નિમગ્નઃ॥
 સાદ્ગ્રો હસ્તો દૃશ્યતે यस્ય તસ્ય, સ્તંભસ્ય ત્વં ગ્રૂહિમાનં વિચિત્ય”
 (છંપય-છંદ.)

નાલેરી નર એક અતુલ તે શ્રીકૃળ ભરિયાં,
 ચોરે નેઈ ચાહ ભાગ ચોથાનાં હરિયાં;
 ઘણી ગયો ધસમસી અર્દ્ધ તે આપે લીધાં,
 ભાગ સાતમાતણાં સગાને સો પિણુ દીધાં;
 ખારમો ભાગ ધરમે દિયો બે શ્રીકૃળ ભપર ભલાં,
 પૂછે નયસુંદર વિબુધ જન કહો એ કૃળ સવિ કેટલાં? (૮૪) ૧
 (ચોપાઈ-છંદ.)

વાસુ વસંતરાજ અભ્યાસ, ઘૂત ક્રીડા વિવિધ વિલાસ;
 પ્રહેલિકા ગીત કવિશક્તિ, લાણે સવિ ભોગાસન યુક્તિ. ૩૬
 અંક-પણ્ણવી કર-પદ્મવી, નેત્ર પ્રમુખ શીખ્યો નવનવી;
 લહે પુરૂષ ધારાદિક સવી, કળા બહોત્તર શીખ્યો કવિ. ૩૭
 વારૂ ચૈાદ વિદ્યા અભ્યસી, કરિ લાણે ભારતિ મુખ વસિ;
 લોકાચાર ધર્મ વ્યવહાર, શીખ્યો પુણુ સઘળા વ્યાપાર. ૩૮
 પદી શુણીને પોઠો થયો, બાળપણુનો અવસર ગયો;
 હવે વાધ્યું ચૌપન તનું પૂર, દેહતણું તો દીપ્યું નૂર. ૩૯
 જગ નેતાં બાળાપણુ ભણું, જિહાં મન કામ રહે એકણું;
 જવ ચૌપન વ્યાખ્યું સંસાર, તવ તે ચિત્ત હરીલે નાર. ૪૦

તેહજ તન મુખ નયન ઉદાર, બાળપણે નવિ ભજે વિકાર;
 જવ યૌવન ભર લેધું અંગ, તવ ચતુરાઈ આવી અંગ. ૪૧
 દેખી રૂપચંદ ગુણ રૂપ, મોઢે મોટા માનવ ભૂપ;
 ચતુર કામિનીનાં ચિત હરે, સહિજે વચન સુધારસ ઝરે. ૪૨
 લક્ષણ જે સામુદ્રિક કહ્યાં, કુંઝર અંગે સકળ તે લહ્યાં;
 લક્ષણ અત્રિશ બહુ પરેતાણાં, રૂપચંદ તન દીસે ઘણાં. ૪૩
 (આર્યા-છંદ.)

“ इह भवति सप्तरक्तः षडुन्नतः पंचसूक्ष्मदीर्घश्च ॥
 त्रि विपुललघुगंभीरो, द्वात्रिंश लक्षणः सपुमान् ॥ १ ॥
 नख चरण पाणि रसना, दंत च्छद तालु लोचनांतेषु ॥
 रक्तः सप्तः सद्यः, सप्तांगां सलभते लक्ष्मीम् ॥ २ ॥
 षट्कं कक्षा वक्षो, ग्रीवा नासिका नखास्यमिति ॥
 यस्येदमुन्नतं स्यादुन्नतय स्तस्य जायंते ॥ ३ ॥
 दंत त्वग् केशांगुलि, - पर्वा नखाः पंच यस्य सूक्ष्माणि ॥
 शुभ लक्षणान्येतानिच, जायंते प्रायसः पुंसाम् ॥ ४ ॥
 नयन कुचांतर नासा, हनु भुजमिति यस्य पंचकं दीर्घम् ॥
 दीर्घायु भवति नरः, पराक्रमी जायते सद्यः ॥ ५ ॥
 भालमुरो वदनमिति, त्रितयं भूमीश्वरस्य विपुलं स्यात् ॥
 कटिका जंघो मेहन, - मिति त्रिकं लघुं प्रशस्यंते ॥ ६ ॥
 यस्य स्वरोथच नाभिः, सत्वमिति त्रयंच गंभीरं स्यात् ॥
 सप्तांशुधि पर्यंतं, भूमिः सपरिगृहं कुर्यात् ” ॥ ७ ॥
 (ચોપાઈ-છંદ.)

રૂપ નિરૂપમ 'ફૂટરપણું', કરિ જાણે તન સોવનતાણું;
 વર્ણવતાં નવિ આવે પાર, જિમ અલિનવ અધિનીકુમાર. ૪૪

શિરવર દેશ સરલ અતિ શ્યામ, ^૧અંબોડો દીસે અલિરામ;
 મસ્તકે છત્રતથો આકાર, અવર ઓપમા' ન લહું પાર. ૪૫
 સંપૂરણ શશિમુખ નિકલંક, ^૨લાલ અષ્ટમીતથો મયંક;
 ઠર દોય ધનુ ^૩લામુહિ વાંકડી, ^૪વિકસિત નયન કમળ પાંખડી. ૪૬
 પૂરણ અમિય કથોળાં બેય, ખૂણે રક્ત સુકેમળ સોય;
 આકરણાં તસુ લોચન એહ, પેખત પ્રથમ વધારે નેહ. ૪૭
 હસિત ^૫કપોળ દોય સુવિશાળ, લાસા ગદલ ચોહે સુકુમાળ;
 સરલ ^૬નાશિકા શગ દીવડો, મોટિ સુંછ સરડ વાંકડો. ૪૮
^૭લંબકરણ કુંજરના નિસા, અધર રંગ પરવાળી તિસા;
 દંતપંક્તિ દાડિમની કળી, જિન્હા ઘોળ અમિયથું ભળી. ૪૯
 વૃષભકંઠ જિમ ઉત્તત કંઠ, કોટે ત્રણુ લલા ^૮મણિખંઠ;
 હંસસ્વર લાંબા ભુજ દોય, હસ્તીશૂંઠ સરીખા હોય. ૫૦
 કર મણિખંઠ સુદીસે ઘણા, વિશ્વાવીશ પર્વાગુળીતણા;
 કરતળ નખ ઉત્તત અતિ રક્ત, બાણે સરસ હિંગળો ચુકત. ૫૧
 અતિ ઉત્તત દક્ષા ને કૂખ, એક રામ' અંગે નહી લૂખ;
 હૃદય વિપુળ સુકુમાળ શરીર, ^૯ક્ષામોદર નાભી ગંભીર. ૫૨
 કટીલંક ઝીણો નરતથો, પશ્ચિમ ભાગ સપુષ્ટો ઘણો;
 જંધા રંભ-ખંભ ઓપમા, દીંચણુ મિશ્ર ચરણ દોય સમા. ૫૩
 પગ પીંડી પુષ્ટાં કાંકસા, નવી એકે લિધાડી નસા;
 લંક પાય બિચ જીચો ભણું, તળ અંગુળ નખ રાતા ઘણું. ૫૪
 સવિ સોહે સુંદર આકાર, અંગ ન દોઈ વિષમ વિકાર;
 ઠરિ બાણે અલિનવો અનંગ, કુવર કસ્તૂરિયો કુરંગ. ૫૫

૧ ચોટવીની ગાંઠ. ૨ કપાળ. ૩ ચડેલી કમાન જેવી વાંકી. ૪ ખીસેલાં. ૫ ગાલ. ૬ દીવાની મુઠ ઉપરથી પાતળી સીંધી અને નીચેથી પટ્ટાળી હોય છે તેવી. ૭ લાંબી છુટવાળા વિશાળ (માદકસર) દાન. ૮ પેટ પ્રગળાં જેવા ગતા. ૯ મગ પડતા દતા. ૧૦ પાતળું પેટ.

સુખ બોલે મરકલડે હસી, ^૧જાણતણાં મન મહેલે કસી;
 ગજગતિ ગેલિ ચતુર ચાલતો, હીંડે નગરમાંહિ મહાલતો. ૫૬
 પરિવારે પરિવરિયો રહે, માંગણુ-જન કીર્તિ અતિ કહે;
 અઠગક મન આપે ભલ વિત્ત, છેલપણે ચોરે પર ચિત્ત. ૫૭
 સુખ વિલસે મંદિર આપણે, ધનદત્ત શેઠ મહોત્સવ ઘણે;
 પાણિગ્રહણ કરાવાતણી, હિયડે વાત વિચારે ઘણી. ૫૮
 હવે તે નગરમાંહિ સુદ્રેઠ, સોમદેવ નામે રહે શેઠ;
 ધર્મવંત બહુ ધનનો ઘણી, ધનદત્ત સાથ પ્રીતિ છે ઘણી. ૫૯
 તેહને ઘરે સોમશ્રી નારિ, ગોરી ગુણવંતી સંસાર;
 પુત્ર દોય તસ પહેલા હુઆ, ત્રીજી રૂપસુંદરી ^૨ધુઆ. ૬૦
 ચોશઠ કળા કરી ઉત્પન્ન, રૂપે હરી લિયે જન-મન્ન;
 આળપણથી બહુ ગુણવતી, સુકુલીની સોભાગિણિ સતી. ૬૧
 સ્ત્રીના સવિ ગુણ ધરે અશેષ, અનુક્રમે પામી યૌવન-દેશ;
 પિતાતણે મન ચિંતા ભઈ, પાણિગ્રહણ કરાવું સહી. ૬૨
 જોશી પ્રતે જણાવી વાત, તે કહે શેઠ સુણે અવદાત;
 ધનદત્ત ઘર ^૩લહુડા દીકરો, તેહને તુમે જમાઈ કરો. ૬૩
 આવી વાત હિયે તે ખરી, ધનદત્ત ઘરે પહુંતા પરવરી;
 જુહાર કરીને બેસે સહુ, જોશી વાત ચડાવે બહુ. ૬૪
 ધનદત્ત શાહ શાહ સોમદેવ, એહવા બેઠા દીસે હેવ;
 સૂરજ ચંદ એકઠા મિલ્યા, હવે ચિંતવ્યા મનોરથ કળ્યા. ૬૫
 રૂપચંદ રૂપસુંદરી કુમારિ, સરખી જોડિ મિલિ સંસારિ;
 પ્રીતિમાંહિ જો સગપણ કરો, તો મહિમા વાઘે જગ ખરો. ૬૬
 સત્ય સત્ય સહુ કહિણે કર્યું, શેઠવચન હૈયે તે ધર્યું;
 સોપારી પાલટી તિણ વાર, ધવળગીત ગાવે વર નાર. ૬૭

૧ ચતુરના મનની કસોટી કરી લે તેવું. ૨ પુત્રી. ૩ ન્હાનો.

૪ પ્રણામ.

દાદી પીળી ટીલાં કીધ, કુંકુમ કેસરહાથા દીધ;
 શ્રીફળ ^૧ફોફળ આખ્યાં બહુ, હરખી થાનક પહોતા સહુ. ૬૮
 બિંહુ ઘર કરે ^૨સભાઈ સમાન, ^૩ધુર ગણેશ-થાપના પ્રધાન;
 જવારા વાવે વિધિ વડી, પ્રથમ નીપજે પાપડ વડી. ૬૯
 ચોખા દાળ ઘહું શોધાય, ગીત સોહાસણ ^૪ગોરડી ગાય;
 ઘહું પલાળ્યા અતિ અસમાન, નીપાયા પરિ પરિ પડવાન. ૭૦
 આંગણ મોટા મંડપ કર્યા, જાણે દેવલવન અવતર્યા;
 ચો પાખળ બાંધ્યા ચંદ્રવા, જાહર કેરા તાણ્યા ભુવા. ૭૧
 મુખમલ જર બાપડ જર્જરી, તેહની ^૫પરિચય પાખળ ધરી;
 છાછા કથિપા ઉત્તમ પાટ, તોરણે બાંધ્યા સોવન ત્રાટ. ૭૨.
 વિધવિધ ગોખ માલિયાં રચ્યાં, અતિ અમૂલક વસ્ત્રે લચ્યાં;
 બહુ બાંધ્યાં મોતી-ગૂમખાં, રત્ન જડયાં સોહે સારિખાં. ૭૩
 કામ કામ સોવનના થંભ, રત્નપૂતળી જેહવી રંભ;
 મુખે મરકડલાં દેતી હસે, જન જાણે બોલે નહીં કિચે. ૭૪
 રત્નદીપિકા લઈ એક રહી, એક સોવનલોટા કર સહી;
 એક કર ચામર ધરિ સોહતી, એક વીણા વાજે મોહતી. ૭૫
 વડા મંચ મોટા મતવાલ, ચો પખે મંડાળ્યા ચોથાળ;
 બેસે તિહાં મહાજન સર્વ, આગળ ગીત ગાય ગંધર્વ. ૭૬
 કામ કામ ગઈ કંઠોતરી, સ્વજન મિત્ર આળ્યા પરવરી;
 નિત્ય પુલેકાં ને વારણાં, બિહુ ઘર વરતે મંગળ ઘણાં. ૭૭
 મુંહ જોણાં દહેણાં સૂખડી, તિત્તે દો નવિ પરિવારે ઘડી;
 સ્કામાં વરણાતણા વિચાર, બીજા સવિ દીને આચાર. ૭૮
 રાખે મુદતો લલો ધનદત્ત, પરિધળ ચિત્તે ખરચે વિત્ત;
 મંદિર ધાત્રી અભાઈ કરે, ચારા નગર પ્રતે છુંતરે. ૭૯
 ઘર-ઠાંઠે ચોરાશી ન્યાત, તિમ તેડી ચઘળી પર ખેલ;

- ઠામ જુજુઆ કયાં અનેક, નિમ સચવાએ સર્વ વિવેક. ૮૦
મહાજન સર્વ સુખ્ય માંડવે, કરે સનઠ લોજન હવે;
ચરણ પખાલણ આખ્યાં વારિ, પાંતિ પધાર્યાં સહુ તિણિવાર. ૮૧
હલ હલ મંડાચે બેસણાં, આઠણીઆં તે રૂપાતણાં;
સોવન-થાળ કચોળાં ઘણાં, ચતુરપણે ચાલે પિરસણાં. ૮૨
ખિહુ પખે બેઠી પોઠી પાંતિ, પહિલાં પિરસે કળહુલિ ખાંતિ;
સાકર ચારોળી ચારળી, નીલી સૂઢી દ્રાખજ નવી. ૮૩
છોહારી ખારક ખડકડી, સુખ મહેલી ન જણાએ પડી;
ચારૂ રતળ ખળહલા ખજૂર, પિસ્તાં નિમળ વાયમપૂર. ૮૪
અદામગોટા મીંજ અખોડ, શ્રીકળપાક ટોપરાં જોડ;
દૂધપાક સાકરીઆચણા, કેરી કહોળાપાકજ ઘણા. ૮૫
શુદ્ધવડાં ને પાક ગુલાલ, સાકર સુપતાસાં સુકમાળ;
મીંજ બિજેરાં દાડિમકળી, વડકેળાં આંખા-કાતળી. ૮૬
હવે પિરસ્યાં પરિ પરિ પકવાન્ન, મોદક સિંહકેસરિ પ્રધાન;
સેવઈઆ મોતિયા ઘણા, દળિયા મોદક ધારાતણા. ૮૭
કિસમસિયા સમકિનીઆ સાર, મગિયા ફૂલરિયા સુવિચાર;
ખાન્ન કીણી તિલસાંકળી, શુદ્ધપાક ગુલપાપડી ગુળી. ૮૮
મહેલી અમરતી હેસમી, મહેલી માંડી સુરકી ગમી;
ખુરમા ઘેબર ઘીએ લય્યાં, તે નિમતાં આળસ પરિહર્યાં. ૮૯
પેંડા દૂધતણા દહીંથરાં, મોતીચૂર ઇંદ્રશાંખરાં;
જલેખીજ પિરસી ઠેસણી, તે કહો કિમ જાએ મહેલણી. ૯૦
લલ મહેસૂર ગાંઠિયા ગળ્યા, મૂક્યા પાપડ ઘીએ તળ્યા;
પરિ પરિને પિરસી સૂખડી, ન વીસરી જે જીલે ચડી. ૯૧
વિચ મહેલ્યાં ખારાં સાલણાં, નિમ પેકવાન્ન સોહાવે ઘણાં;
ખાર એલચી માંજરી મિરી, મહેલી શુકજ ખારી કરી. ૯૨

મગિયાં દેર ખ્યાર લીંબુવાં, અવર શાક વિધવિધના બુઆં;
 પિરસી પંચધાર લાપસી, પેખત પ્રથમ આંખ ઉલ્લસી. ૯૩
 રાયલોગ ને સોવનથાળ, પિરસી મંડારા મગ-દાળ;
 ખળ ખળ નામે ઘીની નાળ, બહુત સાલણે ખાંધી પાળ. ૯૪
 નીલાં સૂકાં બહુ ભાતિનાં, ધાનતણાં નવ નવ ભાતિનાં;
 બહુ વધાર તીખાં તમતમાં, શુંઠ મિરી મહેલ્યાં માંહિ ગમ્યાં. ૯૫
 ઘોળવડાં ખાટાં દહીંવડાં, પિરસ્યાં રાઈતાં ઘારડાં;
 વર પલેવ ને ઊંડાં વાટ, જિમતાં ઘીનો વાળે દાટ. ૯૬
 ચતુર પિરસતાં બણે ચાલ, જિમતાં બણી તરશ વિચાલ;
 શીતળ સાકરવાણિ સાર, મોઘરવાસિત પાય ઉદાર. ૯૭
 ધનદત્ત શાહ સગાં આપણાં, વાડ વાય કરે વીંઝણાં;
 ધનમુંદરી સવિ લહે વિવેક, ન દિયે કૂડું પડવા એક. ૯૮
 કપૂરે વાસ્યા જે કરંબલા, સુગંધ શીતળ પિરસ્યા લલા;
 ઊપર સતરાં દહી પિરસિયાં, જે જિમતાં લોચન વિકસિયાં. ૯૯
 ચાડ ચલૂને આખ્યાં નીર, કર લૂહણે વળિ ચંચાં ચીર;
 લોજન વિધિ રૂડી સાચવી, ભક્તિ યુક્તિ કીધી નવ નવી. ૧૦૦
 ફેફળ પાન પ્રત્યેકે સોળ, દીધાં કેસર કીધાં રોળ;
 ૧ પરિ પરિનાં કીધાં છાંટણાં, ચુવા સુગંધ થીફળ દિયે ઘણાં. ૧
 સવિ સંતોષિ સુપરે ન્યાતિ, તિમ પોષી વળિ સઘળી ભતિ;
 લગન દિવસ સહુ ઉલ્લટ ધરે, રૂપચંદને નમણું કરે. ૨
 મિગિ સોહાસણ સરખી સહુ, ગાએ ગીત ધવળ વળિ બહુ;
 ઉગટે અંગ કરી સુવિચાર, પહિરાવે વાડ શુંગાર. ૩
 મસ્તક ખૂંપ સખૂણે ભર્યો, સુગતાફળ હીરે પરિવર્યો;
 રત્નજડિત દોય કુંડળ કાન, વર ગોરો છે અપકવાન. ૪

૧ મોઘનના કુલની સુગંધીવાળું ખાણી. ૨ મુંદર. ૩ ઉત્તમ
 રમાલ-કપડાં. ૪ ભતભતનાં.

હિયે હાર સોહે નવલખા, ખાંહિ ખાલુખંધ અહિરખા; ૫
 કટિ દોરો જહિયો હીરલે, સોવન કટક ચરણે અંગહણે.
 ચંપક કેતકી ટોહર ચંગ, ઉરે સોહે ઢળકંત અલંગ; ૬
 મુખે આરોગ્યાં પાન અશેષ, નયણે કીધી કાજળ રેખ.
 સખર વસ્ત્ર પહિર્યા સશ્રીક, દાનતણી તો વાળી નીક; ૭
 ગજવર કંધ ચડયા તિણ વાર, મિળિઆ લોક અપારાવાર.
 મસ્તકે મેઘાડંબર છત્ર, વિવિધ પરે વાળે વાજિત્ર; ૮
 રૂપચંદ્ર આલ્યો પરણવા, ઇમ ઉત્સવ કીજે નવનવા.
 ખિહુ પખે ચામર ઢળે અતિ સાર, સામેલા નવિ લાલે પાર; ૯
 આગળ રાજવાહન ચક્રોળ, ચારણ ભાટ કરે કલ્લોલ.
 રૂપવનવેગ પાખેરિયા કર્યા, ચાલે ગજ સોવન ચીતર્યા; ૧૦
 રથ તરૂ વાહી કર્યા વિચિત્ર, નાચે નાચ મનોહર પાત્ર.
 હુટ્ટશ્રેણિ શૃંગારી સાર, કીધી વાટ અતિ મનોહાર; ૧૧
 ચાલે અતુલ સાહજન સર્વ, લલાં ગીત ગાયે ગંધર્વ.
 નાચે પાત્ર હરે મન લોક, ઠામ ઠામ જોવે જન થોક; ૧૨
 વાળે જાંગી ઢોલ નિસાણુ, પરિપરિનાં વાજિત્ર વિનાણુ.
 મારગ ઠામ ઠામ થોલતાં, સઘળી પરે સુપરે શોભતાં; ૧૩
 ચાચકને મન ગમતાં દાન, ઇમ મંડાણે આવે જાન.
 રંગે ગીત ગાય જાનણી, પૂગી આશ સવિ મનતણી; ૧૪
 બહેનડ લૂણુ ઊતારે લખી, જોવા રાજકુળી સવિ મિળી.
 ઇમ કરતાં મંડાણુ પ્રધાન, તોરણુ આવ્યા વર-રાજાન; ૧૫
 સાસુ સસરા સાલા સહુ, તે સાચવણી કરે અતિ બહુ.
 ધુંસર મૂશળ લેઈ ત્રાક, સાસુ પુખી તાણે નાક; ૧૬
 ચતુર ચંગ માહેરા માંહિ, વરરાય પધરાવ્યા ઉચ્છાહિ.
 સોવન-પાટે ખેડા કુંવર, શિખ્યા શ્લોક સાલ કહે અવર; ૧૭
 રૂપચંદ્રના નિસુણી ખોલ, મૌન રહ્યા તે કરિ નિરોળ.

રૂપસુંદરી કુંવરીને તદા, ^૧જિગટી ^૨નન્હણુ કરાવી મુદા;
 પહિરાબ્યા સઘળા શૃંગાર, કરિ બાણે લખમી અવતાર. ૧૮
 માંહિ માહેરા કુંવર પાસ, બેસારી કુંવરી ઉલ્લાસ;
 જ્ઞેશી વરતે વેળા ખરી, ધવળ દિયે ગોરડી મદ ભરી. ૧૯
 વરવહુ કરમેળાવો થયો, સજન વર્ગ સઘળો ગહગહ્યો;
 સાખિ અધિ કર્યો તિણિ વાર, હરખે વરત્યાં મંગળ ચાર. ૨૦
 વાસ્યો શુભ કંસાર કપૂર, આરોગ્યો વર વહુ સુખપૂર;
 કરમોચને દીધાં ધન ડોડિ, સોમદેવે ન લગાડી પોડિ. ૨૧
 વહુ લેઈ વર ધર આવિયા, માએ મોતીઅડે વધાવિયા;
 મનહુ મનોરથ ફળિયા સવે, કરિ ઉયંગ ઉત્સવ નવનવે. ૨૨
 વેવાઈ સવિ રાખે રીતિ, તિમ કીધું જિમ વાધે પ્રીતિ;
 નિત ગોરવ નિત શ્રમણુવાર, કર્યા વરોડીના વ્યવહાર. ૨૩
 ઠોરહિતો પોઠાં પક્વાત્ર, અછિ જિત્તર કીધો અસમાન;
 એક ચુક ન પડી વિવાહ, તસ ઘર ઉત્સવ સદા પ્રવાહ. ૨૪
 દેવાંગણું કરિઉં વિસ્તાર, નિજકુળ રીતિ સકળ સંસાર;
 સંઘપૂજ સાધમિક ભક્તિ, સવિ.સાચવી મનોહર સુક્તિ. ૨૫
 રૂપચંદ્ર રૂપસુંદરી એહ, સરખી નેહિ વધારે નેહ;
 બિહુ ચતુર બેહુ શુણવંત, રૂપવંત બે ભાગ્યવંત. ૨૬
 રૂપસુંદરી કુંવરી અંગ, શુણુ અનેક પરિ દીસે ચંગ;
^૧કહિન ઘણું હૃદયસ્થળ હોય, પણ તસ વચન સુદોમળ જોય. ૨૭
 હોઈ સ્વસ્થ હંસની ગતે, પણ તે અછે દીપતી મતે;
 ભમૂહ વક્ર પણ સરહું ચિત્ત, ચપલ નયન પણ નહીં ચરિત્ર. ૨૮
^૨કુશોદરી તિમ પુષ્ટ ^૩નિતાંબ, જંઘ ^૪યુગલ જિમ ^૫કદલિ ચંભ;
 કેશકુંભુ પણ શુણુ જિજળા, સુખ સંપૂર્ણ શશિની ઠળા. ૨૯

૧ પીડી મોળી. ૨ નવરાવી. ૩ રૂપસુંદરીની ઉત્તમ ગુણાવળી
 બતાવી છે. ૪ પાતળા પેટની. ૫ કુલાનો ભાગ. ૬ બે. ૭ કેળના
 ચાંભા જેવી ચગ્ર ઉતાર અને સુંવાળી.

નાભિ ગંભીર નિમ્ન છે જેમ, ઉન્નત જઘન ઘણુ છે તેમ;
 હરીલાંકી મૃગનયણી સોય, ^૧તુચ્છ પુનિયા ન લહે ડોય. ૩૦
 ભામિનિ રૂપતણો લંકાર, સવિ જુગતા કીધા શૃંગાર;
 શિર વર રત્નજડિત રાખડી, કંઠ નિગોદર ને પદકડી. ૩૧
 કૂલી શિર સેથો સિંદૂર, ટીકું તપે તેજવું પૂર;
 કાને કુંડળ ઝળુકે આળ, લહકે હાર તે હિયા વિચાળ. ૩૨
 રત્નકકૂલી દીસે અતિ લલી, સોવન ટોડર ને ગરસલી;
 ભલ બહેરખે ભુજ દીપતી, કનકગાંઠીઆ કરી ગોમતી. ૩૩
 સુવર્ણ જડાવતણી મુદ્રડી, ^૨કટિમેખળ તે હીરલે જલી;
 પાંચે આંઝરના ઝમકાર, ઠમકાવે ^૩વિંછીઆ અપાર. ૩૪
 મનમોહિની મહારસે રમે, તિમ ચાલે જિમ પિઉને ગમે;
 અહનિશિ વિનય વડાનો કરે, સુખે ખોલતી અમીરસ ઝરે. ૩૫
 સાસુ સુસરો આણે હિત, હરે જેઠ જેઠાણી ચિત્ત;
 સહુકો સાથ સદા સંતોષ, કોઈ ન ખોલે તેહનો દોષ. ૩૬
 પૂરી પીહર ને સાસરે, અહનિશિ કાજ ધર્મનાં કરે;
 નરનારી ચાલે એક ચિત્ત, નિજ મન ^૪સંયમ પાળે પ્રીત. ૩૭
 નવચૌવન ખે નવલે વેશ, ખેહુ રંગે રમે સુવિશેષ;
 રૂળ ભોગવે ખેહુ પુણ્યતણાં, સુખસાગર ઝીલે ખેહુ જણાં. ૩૮
 ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, લણુતાં સુણુતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણ, દ્વિતીયખંડ પહુતો પરમાણ. ૧
 ઇતિ શ્રી રૂપચંદ્ર કુમાર રાસે શ્રવાણસુધારસ નામ્નિ રૂપચંદ્ર
 જન્મ-મહોત્સવ લેખશાળા-મહોત્સવ વિવાહાદિ વર્ણન નામ
 દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત

૧ અભાગિયા અગર ઝોછા પુન્યવાળા. ૨ નાકમાં પહેરવાનો કાંટો. ૩ કેડની સાંકળી. ૪ પગની આંગળીઓનું ધરણું. ૫ પોતાના મનને નિયમમાં રાખીને.

ખંડ ત્રીજો.

(વસ્તુ-છંદ.)

કરિય મહોત્સવ કરિય મહોત્સવ નામ તસ દિદ,
રૂપચંદ નામે ભલો માય તાય મહેલિયો નિશાળે,
પઠી ગુણી પોઠો થયો ગ્રહી કળા જોણું બાળકાળે;
થાવનવયે પરણાવિયો રૂપસુંદરી નાર,
બાપે બહુ ઉત્સવ કર્યો સુખ વિલસે સંસાર.

૧

(દુહા-છંદ.)

શારદ માતતણી વળી, પામી ^૧મયા અપાર;
ત્રીજો ખંડ રચું હવે, મુણજો સહુ નિરધાર.
અતિ અચરિતકારી અછે, આખો એહ પ્રબંધ;
સાવધાન થે આંભજો, સહુ સઘજો સંબંધ.

૧

૨

રાજા વિક્રમ રાજિયો, બિજેણીનો ^૨ધસ;
ચૌદ છત્રપતિ તેહની, સેવા કરે નિશદીસ.

૩

તેમાંહે દેશ કેનોબનો, રાજા ગુણચંદ નામ;
વિક્રમની સેવા કરે, બતે રહિ તિણ કામ.

૪

આસ આય નિજ દેશનો, પાળે વિક્રમ-આણ;
સહકૃદુળ પરિવારશું, તિહાં કીધો ^૩અહિઠાણ.

૫

વિક્રમ પ્રેમ ધરે ઘણો, તિણે તિહાં કીધ આવાસ;
બિજેણીનગરીમાંહિ, પૂર્યો પરગટ વાસ.

૬

તેહને નારી છે ઘણી, ગુણસેના તસ મુખ્ય;
બેટી સોહગસુંદરી, બાળપણથી ^૪દખ્ય.

૭

તેહને કીસાને ^૫બુઝો, તાતે દીધ આવાસ;
સોજ સખીશું બાળિકા, તિહાં તે કરે વિલાસ.

૮

- આળકુમારી બહુ સખે, રહે તિણે આવાસ;
રાત દિવસ અંતર ન લહે, ખેલે મન ઉલ્લાસ. ૬
- એક દિન બેઠી રંગભર, સારે સહેલી સેવ;
નિસુણી પાસે એક ઘરે, રામા રડતી હેવ. ૧૦
- રૂદન કરે છે રથા લણી, જૂઓ એ કુણ નાર;
એક દાસી ગઈ વેગશું, જઈ પૂછ્યો તેણિવાર. ૧૧
- કહો બાઈ કારણ કિર્યે, રોવે રામા એહ;
ઘરઘણીઆણી ઇમ કહે, વહૂ અમારી જેહ. ૧૨
- અસમાધિ છે એ ઘણું, થયો પ્રસવનો કાળ;
૧બંધ-મોક્ષ હોતો નથી, તે લણી કરે કતાળ. ૧૩
- ઇમ નિસુણી પાછી વળી, આવી કુંવરી પાસ;
કરજેડી ઊભી રહી, પણ બોલે નહીં દાસ. ૧૪
- કુંવરી કહે રે દાસી તું, શી જોઈ આવી વાત ?
કાં રોવે છે કામિની, તે મુજ કહે અવદાત. ૧૫
- દાસી કહે સુણ સ્વામિની, વાત કાંઈ નથી તેહ;
કુંવરી કહે માં ૨જામ ઇમ, સાચું બોલી ન એહ. ૧૬
- તુમે તે કાંઈ લહો નહીં, શું પૂછો વારંવાર;
તે અસમાધી બાલિકા, કરે ૩આકંઠ અપાર. ૧૭
- અસમાધી તે કહો કિશું, દાસી કહે સુણ માત;
પાણિઅહણ કયાં પછી, લહેશો સવિ અવદાત. ૧૮
- સુણી એમ ચમકી ઘણું, બાળા બોલે વાણિ;
પરણ્યાથી દુઃખ એવડું, તો નહીં પરણું જાણિ. ૧૯
- (ચોપાઇ-છંદ.)
- જિણ સુવરણે તૂટે કર્ણ, કહો શું કીજે સોઈ સુવર્ણ;
જેહથી આગળ એવડું દુઃખ, તે પરણ્યાનું કેહું સુખખ. ૧

તે લણી સુણો સુખાણી તુમે, ^૧નિરધારે નહીં પરણું અમે; ૧
 સહિયર કહે તું બોલ મ એમ, પરણ્યા વિણ રહેવાએ કેમ. ૨
 કહે સોહગસુંદરિ કુમારિ, પુરૂષલોલપી તુમે સહુ નારિ;
 એ મેં જે કીધો નિરધાર, ઈણુભવ કદિ ન કંડું ભર્તાર. ૩
 અખી કહે મમ જાઓ આળ, જવ પામેશો યૌવનકાળ;
 તવ જો મનહું રહે નહીં કામ, ઈણુ પરેં પડસી વાત વિરામ. ૪
 તિણુ વયણે અમકી સા બાળ, ^૨ચેટીને દઇ ભાંડી ગાળ;
 રે નિર્લજ્જ વણિ વણિ શું કહો, વચન માહડું સાચું શ્રદ્ધો. ૫
 તવ સોળહિ સવિ હાજી કરે, તુમે બોલ્યું તે સાચું શિરે;
 નવિ ખીજવિયે જે રાહલાં, તે છોડ રમાડિયાં ભલાં. ૬
 કુંવરિ તિણુ આવાસેં રહે, સહિયરશું રમતિ ગહગહે;
 અહનિશિ બાળા. લીલ વિલાસ, શ્રંથ કળાનો કરે અધ્યાસ. ૭
 વર્ષ અગ્યારતણી જવ થઈ, પિતાતણે મન ચિંતા ભઈ;
 કુંવરિ પ્રતેં કહે નરનાહ, પુત્રી તુંમ કીજે વિવાહ. ૮
 તવ તે બાળા બોલી ઈશું, તાત અમે કિહી નહીં પરણશું;
 છે મુજ નિયમ વરેવાતણો, તુમે ^૩આક્ષેપ મ કરશે ઘણો. ૯
 સોળેને રાચે પૂછી વાત, તિણું પાછિલો દહ્યો અવકાત;
 બાળભાવનું લહી સરૂપ, તવ તે અણુબોલ્યો રહ્યો ભૂપ. ૧૦
 અનુકમે ત્રાહ વર્ષ જવ થયાં, વળી સુવચન પિતાયે દહ્યાં;
 પુત્રી બાળભાવ પરિહરો, મનગમતો હો કુંવર વરો. ૧૧
 વાળી વચન ન કહેશે તાત, એ જાણેજો સૂધી વાત;
 ઈણુ ખેપેં હું પરણિય નહીં, ^૪પ્રાણે પ્રીતિ ન હોવે સહી. ૧૨
 ચોખા ઉત્તર સુણિયા કાન, વિવાહ-વાત મહેલી રાજાન;
 સુખે સમાધે સહુ નિજ કામ, આપ આપણે વરતે કામ. ૧૩

પિતા પ્રતે લખમી નહિ ખાર, કુંવરી તે ભોગવે ઉદાર;
 તે સોળે ^૧સહિશું ઉદહાસ, રહે અળગી તેણે આવાસ. ૧૪
 અહનિશિ નામ જપે જગદીશ, કોશું કવળી કરે ન રીસ;
 અધિક સુખે પણ બોલે નહીં, મઠવાસિણિની પરે થઈ રહી. ૧૫
 ન લહે વિષય-વેધ વાતડી, સુખે નિગમે દિવસ રાતડી;
 પિણ પાપી યૌવન ભેદશે, તવ તે ધર્મ વાત છેદશે. ૧૬

(દુહા-છંદ.)

હવે તે સોહગસુંદરી, પામી યૌવનવેશ;
 તસ તન આવીને રહ્યો, જાતે ^૨મદનનરેશ. ૧
^૩ષોડશવર્ષી સા હવી, પ્રગટયાં ^૪સવિ અંકૂર;
 વ્યાખ્યો વિષય શરીરમાં, વાધ્યું યૌવનપૂર. ૨
 અંગ વિકાર ઘણો ભજે, મનડું ન રહે ઠાય;
 અદેશે હિયડો ઘણું, લાજે નવિ બોલાય. ૩
 બાળપણે બહુપરે ભલો, જિહાં નહીં કિશે કળેશ;
 યૌવનવયેજ જીવડો, પગ પગ પામે ખેસ. ૪
 જે સુખણ શૂરા સુભટ, જે પંડિત જે ધીર;
 તેહુ વેશ વિગોવિયા, જે ગિરૂઆ ગંભીર. ૫
 સુકુલીણી સુંદરી સુભગ, બાળા બુદ્ધિનિવાસ;
 ચડતી વેશે એકલી, મન બહુ ધરે ^૬વિખાસ. ૬
 બાળપણે હસતાં કહ્યું, સાચું થયુંજ તેહ;
 કોશું ^૭ગુહ્ય થાએ નહીં, દુઃખે દાઝે દેહ. ૭
 ગુહ્ય કરીજે તેહશું, જે હોવે ગંભીર;
 હિયડું દેતાં ^૮હીનને, બિણે ઉતારે નીર. ૮

૧ સખિયોથી. ૨ કામદેવરાજ. ૩ સોળ વર્ષની. ૪ શરીરના તમામ અવયવો યૌવન પ્રાપ્ત થવાથી ખીલી આવ્યા. ૫ કલેશ-ખેદ-ચિંતા. ૬ છાની વાત છતી કેમ કરાય? ૭ નીચને.

- શુદ્ધ પિરાયા મનતણો, જે રાખે નિજ ચિત્ત;
 જોલ ન પાડે જાહરે, એહવા થોડા મિત્ત. ૬
 એક પાપી પ્રીતે મળી, સિયે વિચારો 'મર્મ;
 પછે 'વિગોવે તેહને, એહવા કરે કુકર્મ. ૧૦
 ઇમ જાણી જિતાવળી, કિસી ન કીજે વાત;
 કમિ પુહચે જે આપણે, તેહને દીજે 'ધાત. ૧૧

(રેખતા-છંદ.)

- “જસહી કસહી રે સખી દુઃખ ન દાખિયે,
 પેખી પુરૂષ પ્રધાન મનોમતિ લાખિયે;
 વાત પડે વિલચાર ખળાં મુખ જે ચડે,
 વિષ્ણુસે દૂધ પડ્યું જો જિમ કાચે ઘડે. ૧
 મિત્તા તે પરમાણુ જે મિત્તાપતિ હણે,
 એક કને લેઇ શુદ્ધ કહે ખીજા કને;
 પરિહરિએ તે સંગ દૂર ન વાંછિયે,
 પત્યર ચાંચો હાથ કળે કરી ખાંચિયે.” ૨
 ઇમ જાણી કુંવરી અતુર, નાલે કોઇને મત્ત;
 'મદન નડે પણુ આકરો, ન રૂચે પાણી અન્ન. ૧૨
 અતુર સખી છે શ્રીમતી, જાણે 'અંગિત સોય;
 પણુ તે કથન ન કહી ચકે, લાજ ન લોપે કોય. ૧૩
 એક દિન 'શ્યણીને સમે, નાવે નિંદ લગાર;
 તવ તે સોદગમુંદરી, આવી ગોખ ઉદાર. ૧૪
 નિરૂપમ નગર નિહાળતી, પામી અતિ ઉલ્લાસ;
 એવે એક ધનપતિતણે, તેણે દીઠો આવાસ. ૧૫
 મંદિર તે ધનપતિતણે, નિરૂપમ નાટિક હોય;

ગીતનાદ શુભ સાંભળી, ચિત્તે ચમકી સોય.	૧૬
રાગ તાન માને કરી, મીઠો લાગો ગાન;	
હિયડે ચિત્તે આજ સુજ, જીવિત થયું પ્રધાન.	૧૭
નાદ સરીખો રૂઝડો, જગમાં અવર ન એક;	
નાદે મોહી ભારતી, મોહ્યા દેવ અનેક.	૧૮
નાદવેધ તે દોહિલો, મૂરખ ન લહે વાત;	
ક્ષણમાં નાદ સુભણની, ભેદે સાતે ધાત.	૧૯
નાદતણો રસ દોય લહે, એક મૃગ ખીજી નાર;	
મૃગ મોહ્યાં મસ્તક દિયે, સ્ત્રી દે સુખસંસાર.	૨૦

(માલિની-છંદ.)

“ સુખિનિ સુખનિધાનં દુઃખિતાનાં વિનોદઃ

શ્રવણહૃદયહારી મન્મથસ્યાગ્રદૂતઃ

અતિચતુરસુગમ્યો વલ્લભઃ કામિનીનાં,

જયતિ જગતિનાદઃ પંચમશ્રોત્રવેદઃ ॥ ૫ ॥ ”

નાચ ગીત નિરૂપમ સુણી, થઈ ચળચિત્ત કુમારિ;

મનગમતી સહી શ્રીમતી, ભઠાડી તિણ વાર.

(ચોપાઇ-છંદ.)

આવ સખિ એક અચરિજ જોય, નાટિક ગીત દેખાડે સોય;

કહે શ્રીમતિ બાઈ તુમે સુણો, એહનો રંગ અછે અતિ ઘણો. ૧

તવ બોલી સોહગસુંદરી, સાંભળ વાત જ શ્રીમતિ ખરી;

નાટિકશું સુજ લાગું તાન, ઘર આપણે કરાવું ગાન. ૨

સખી કહે તુમે સુણો વિચાર, નહીં તુમચે મસ્તક ભરતાર;

ગીત નાચનો ફેકટપણો, રમણ પખે કહું શું પેખણો. ૩

સુણી વચન અણબોલી રહી, દિન બીજે તસ ગોખે ગઈ;

નિસુણે એકમની થઈ ગીત, લાગ્યો વેધ થયું ચળચિત્ત. ૪

દિન ત્રીજે વળિ માંડયો તેમ, વહે શ્રીમતી આણી પ્રેમ;
 બાઈ એ વળખાં શું કરો, બોલ એક માહરો મન ધરો. ૫
 કોઈક ચતુર પુરુષને વરો, અથવા પ્રીતિપણે આદરો;
 મન ગમતા કરો ભોગવિલાસ, ગીત નાચની પૂરે આશ. ૬
 ગહિલી પરગટ કિમ પરણિયે, થુંકીને શી પરે ગણિજિયે;
 છાની કુંણશું પ્રીતિ ન થાય, સખી આપણી ૧કુળવટ લાય. ૭
 સાચું કહિયું શ્રીમતી કહે, મુઘે હંણ ન તું કાંઈ લહે;
 પરણી ૨પ્રમદન દીજે પ્રીતિ, તો કેહી જાયે કુળરીતિ. ૮
 ઇણિપરે બાહિર રહે તુજ ૩મામ, મન માને તો તું કર કામ;
 કુંવરી કહે કિમ દીજે માય, કો જાણે તો ૪કૂંડુ ધાય. ૯
 સુણી વાત ચમકી શ્રીમતી, લહી વાત એહ મન જે હતી;
 કહે બાઈ તું સુણ નિરધાર, જન્મ વિક્રજ જસ નહીં ભરતાર. ૧૦
 નારી રૂપવતી શુણવતી, ૫નરપાણે તે નવિ શોભતી;
 જિણે ન લલ્લો નર ચતુર સુભણ, તેહનું સહિ છવિત અપ્રમાણ. ૧૧
 કુંવરી કહે ચતુર નર કિહાં, જો હોય તો કિમ આવે ઇહાં;
 કરમે મૂરખ લાગે હાથ, તો ૬બાલજ લેવી થાય બાથ. ૧૨
 ખપ કરતાં કો સુંદર મિળે, તો ચિંતબ્યા મનોરથ રૂળે;
 કુંવરી કહે તે કરતાં ચાલ, બાહર વાત પડે તતકાળ. ૧૩
 તેહવું કો પરકલજૂ નથી, ન પડે લેદ કિયું જેહથી;
 ઠામ અનેરે ન મરે દોય, કાજ પિરાયાં શિયળાં હોય. ૧૪
 પહિલી વાત હિયાની કરી, પછે પછતાવો લહિયે સહી;
 દોકટ બાળજ સોનાતણી, જળ માંહિં નાખીજે ર્યા બાણી. ૧૫
 સુણી શ્રીમતી બોલી હસી, બાઈ વાત કહી તે કિશી;
 સહુકો સરીખું નહીં સંચાર, ઉત્તમ મધ્યમ છે નરનાર. ૧૬

૧ કુળની મર્પાદ-લાજ. ૨ છાની રીતે. ૩ લાજ-મન્નત. ૪ કૂંડુ-
 નાદાં. ૫ પુરુષ વગર. ૬ બાલજની સાથે બાક બીડ્યા જેવું દુઃખ થાય.

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

વાજિવારણલોહાનાં, કાષ્ટ પાપાણ વાસસામ્;

નારી પુરુષ તોયાનાં, દ્રશ્યતે મહદન્તરમ્

કહે તો રૂપ માંહિ ઊતરું, કહે તો અગ્નિમાંહિ સંચરું;
 વિષમ કામ જે કહે તે કરું, જિહાં લગે પ્રાણ દેહમાં ધરું. ૧૭

બાહર વાત પડે શી કહો, સ્ત્રીચરિત્ર તુમે શું નવિ લહો;
 નારી તેમ કરે જિમ ગમે, દેવ લભાડયા સ્ત્રીના લમે. ૧૮

નારી વિભાસે તે સવિ ખરું, એહ વાતનું છે પાધરું;
 હમણાં નથી સુણી તે વાત, નગરીમાંહિ થયો અવદાત. ૧૯

કુંવરી કહે થયું તે કિશું, કહો શ્રીમતિ હુવો હોય જિશું;
 વાર વાત તે શ્રીમતિ કહે, સુણજો જેહ કથા રસ લહે. ૨૦

વિક્રમનૃપ-ઉજ્જૈણીધણી, ધીર વીર ગિરુઓ ને ગુણી;
 વિક્રમચરિત્ર બેટો તાસ, કળા બહોત્તરતણો નિવાસ. ૨૧

તેહની માય ઘણી ખપ કરી, વિક્રમ વરી વિદેશે ફરી;
 એ પાછળ છે બહુ વિસ્તાર, હમણાં આ સાંભળ અધિકાર. ૨૨

રાય મહેલી તસ આંવ્યો તિહાં, સુત પોઠો થઈ આંવ્યો ઇહાં;
 તેણે વડો પવાડો કર્યો, વિક્રમરાય સરખો છેતર્યો. ૨૩

ધૂત્યાં બહુ માણસ નૃપતણાં, ઇમ ચરિત્ર તિણે કીધાં ઘણાં;
 વળતી માનત કીધી રાય, તવ તે આવી લાગ્યો પાય. ૨૪

પુત્ર ઝાળખી હરખ્યો તાત, પછી તેહાવી તેહની માત;
 તિણે કર્યા અદ્ભુત ચરિત્ર, ઠંવ્યો નામ તસ વિક્રમચરિત્ર. ૨૫

એહનો છે સંખધ અપાર, કવિતાયે કહ્યા બોલ વિચાર;
 સુણો વાત આઘી જે હવી, અતિ અચરિત્રકારી અવનવી. ૨૬

સુતચરિત્ર દેખી મોટકું, રાજા વચન વદે સુખચકું;

સુણો સભા પંડિત પરધાન, વિક્રમચરિત્ર ચરિત્ર ? અસમાન. ૨૭
 શ્રીચરિત્ર જે આગળ કહ્યાં, તે એ આગળ કહ્યાં થયાં;
 વિક્રમચરિત્ર તે સાચું હોય, શ્રીચરિત્ર મમ કહિજો હોય. ૨૮
 નગરમાંહિ વાહું ? ડાંગરો, વિક્રમચરિત્ર, ખોલ કહું ખરો;
 શ્રીચરિત્ર કો રખે ઊચરો, અસત્ય લાખો તો ઉત્તર કરો. ૨૯
 હાજી સભા સહુકો કરે, પુરીમાંહે ઢંઢેરો ફિરે;
 લોક વચન તે સહુ આદરે, ચિત્ત ન કો જાંડી ચિત્ત ધરે. ૩૦
 એહવે એક શેઠ સુદંત, તેહની પુત્રી છે ગુણવંત;
 નામ તેહતું મનમોહિની, અભિનવ રૂપે સુરમોહિની. ૩૧
 બાળકુમારિ ચતુરસુલ્લભ, તેણિયે નિસુણી એ વાણિ;
 કરતી વાત સખીશું કહે, એ મૂરખ નૃપ કાંઈ ન લહે. ૩૨
 વિક્રમચરિત્ર કિથું પોષાય, શ્રીચરિત્ર આગળ તે વાય;
 એહ વાત નૃપપુરૂષે સુણી, આવી રાજા આગળ ભણી. ૩૩
 રાજે તેડાવ્યો કુંવરિ-પિતા, તેહને સવિ પૂછી વારતા;
 શેઠ કહે તે લઘુ છોકરી, નવિ બાણે બોલી પાધરી. ૩૪
 રાય કહે તેહને તેડાવ, ઉત્તર માહરે મુખે કરાવ;
 છે નાહની પણ લક્ષણ વડાં, હીસે રત્ન ઘડા જેવડાં. ૩૫
 કહે સુદંત ઘર આવી શેઠ, પુત્રી તે વળગાડી વેઠ;
 લક્ષી જીલ ન રહી પાધરી, આવો રાયને ઉત્તર કરી. ૩૬
 તાત કિમું હું કહું લવી, જિણે તુમ રીસ કરો એવડી ?
 કહો ત્યાં આવી ઉત્તર કરું, એહ વેણુ તો છે પાધરું. ૩૭
 પિતા કહે પડોચો રાય પાસિ, હું છું કાંઈ રાજાની દાસિ ?
 રાજા મોકલશે પાલખી, તો જઈશ હું સાથે સખી. ૩૮
 રાજાએ પણ કીધું તેમ, અતિ આડંબરે આવી એમ;
 ભૂપતિ બેચારી નિજ પાસ, ઇણી પરે પૂછે વચનવિલાસ. ૩૯

૧ બહુજ-તેની બરોબરી કરી સમાય નહોતું. ૨ કુંડી પીટાવો. ૩ પિતા.

૧વચ્છ તેં બોલ માહરો અહો, મુજને વળિ મૂરખ ચો કહો;
કહે કુંવરી ચોખું બોલતી, વડા રાય સાંભળ વીનતી. ૪૦
તુમે પૃથિવીપતિ મોટા ગુણી, એહવી વાત અસત્ય શી લખી ?
વિક્રમચરિત્ર કિશું સંસાર ? અમ ચરિત્ર આગળ તે ચાર ! ૪૧
બાળા ૨વરવી બોલે બહુ, અમને તેં ૩પ્રીછવીઓ સહુ;
એવડાં ચરિત્ર તુમે શાં કરો, જે અભિમાન ઈણીપરે ધરો. ૪૨
રાજન અમે ભોળવું ઇંદ્ર, બાંધી આણું સૂરજ અંદ;
અબળા એહવું ધરાવું નામ, પણઅમેકરૂં ૪વિષમમહાકામ. ૪૩

(આર્યા-છંદ.)

“ રવિચરિયં ગૃહચરિયં, તારાચરિયં ચ ચંદ્રચરિયં ચ ॥

જાણંતિ બુદ્ધિમંતા, મહિલાચરિયં ન જાણંતિ. ॥ ૧ ॥

મચ્છપયં જલમજ્જે, આકાસે પંખિયાણપયપંતિ ॥

મહિલાણ હીંષ મગ્ગો, તિન્નવિ લોપ ન દીસંતિ. ॥ ૨ ॥ ”

નારી ચરિત્રતણો નહીં પાર, સુર નર જિણે ભોળવ્યા અપાર;
હરિ હર બ્રહ્મ સરીખા દેવ, તે પણ સ્ત્રીએ કરાવી સેવ. ૪૪
સ્ત્રી રૂઠી તસ લિયે જીવડો, સ્ત્રીને અંગે પરાક્રમ વડો.
સ્ત્રીએ જોડાવ્યા સહુકો હાથ, સાચું માન અવંતીનાથ. ૪૫
ક્ષિણ રાવે ક્ષિણમાંહિ હસે, ભોળા પુરૂષતણાં ૫મન કસે;
બોલે બુવું અનેરૂં કરે, સ્ત્રીની જોડ નથી જગશિરે. ૪૬
જે શૂરા જે પંડિત લણ્યા, જે તપિયા મોટા ઋષિ સુણ્યા;
તે પિણુ મહિલાને વશ પડ્યા, રાવણુ રામ સરીખાં નડ્યા. ૪૭

૧ ખેટા ! દીકરી ! ૨ કાળજમાં ખટક પેદા કરે તેવી. ૩ જણાવ્યું.

૪ જખરાં-કોઈથી ન થાય તેવાં મોટાં-અધરાં કામ. ૫ જેમ કસોટી
પર સોનાને કસી જોવાથી તેનો ભાવ જાણી લેવાય તેમ મનનો ભાવ
કળી લેવાય.

સુણી નારીનો વચનવિલાસ, સુરપતિ નરપતિ થાએ દાસ;
શ્રી નયને તિમ નાએ સહી, બૂંડું ભણું વિચારે નહીં. ૪૮

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ ન કિં કુર્યાન્ન કિં દદ્યાત્ સ્ત્રીભિરભ્યર્થિતો નરઃ ॥

અનશ્વાયત્રહેપંતે શિરઃ પર્વણિ મુંઢિતઃ ॥ ૧ ॥ ”

પહિણું તાકી લોચનખાણુ, કાઠી પુરૂષતણા લિયે પ્રાણુ;
રૂચિ પાખેં જો નર જોલંત, તો તસ નરગમાંહિં જોળંત. ૪૯
શ્રી આગળ નરનું શું જોર, વશ આપણે કરે જિમ ઢોર;
જોહતણે વચને સાંકળે, નારી જિમ વાળે તિમ વળે. ૫૦
પાડી પુરૂષતણું મન મૂળિ, પછી કરી નાખે જિમ ધૂળિ;
સાહમી તેહને ઠગવા મિલે, તે મૂરખ પ્રાણે માંહિ ભળે. ૫૧
લાલચ પુરૂષ કરે અમતણી, દૂર રહે તો થાય રેવણી
રમન-વિઘટયું તો ન મિળે સંચ, જો નર કોડિ કરે પ્રપંચ. ૫૨
હિયે બુદ્ધિ આવે તતકાળ, સૂષો ઉત્તર દે સમકાળ;
આગે એક આહિરીતણી, રાજન વાત નથી તુમે સુણી. ૫૩
કવિ કહે આડકથા માંહિં કથા, શોતા રજો કહો કો વૃથા;
શાક સહસ ઉત્તરાધ્યયન કાય, જો જો અધ્યયને સંજયરાય. ૫૪
વિક્રમ કહે કુમરી તુમ સુણો, વચનવિલાસ ઘણો તુમતણો;
કહો આહિરી તે કુણુ નામ, કિયાં કિયાં કીધાં તિણે કામ. ૫૫
મનમોહિની કુંવરી તવ ભણે, ભૂપસભા સહુ એકમન સુણે;
રાજન એક ધનુરો ગામ, રહે આહિર ત્યાં ઢોલુ નામ. ૫૬
તેહને નારી અછે ઢોલડી, ધનયોવન જોરેં જોકડી; (ખોલડી)
ઢોલુ ઘણો જાએ પરગામ, બહુ રતિ વિણુ જતિ કેરે કામ. ૫૭

૧ બેહાલ દવાલ-ભૂંડી દયા. ૨ મન કાટયું-વિશરી બેઠી. ૩ જે વખતે જોવો જોખ્યે તેવો ઘુરત.

ઢોલી પાછળ કરે બકોર, ખાએ મુખે ભાવતું અધોર;
 ચાલે નિમ આપણુપું ગમે, ^૧સેલહુંતશું રાતે રમે. ૫૮
 ગામ-લોક આગળ એક વાર, નાટકિયા નાચે સુવિચાર;
 ગામ ગયો છે ઢોલો ધણી, આવી નાટિક જોવા ભણી. ૫૯
 તિહાં એક નર સ્ત્રીવેશે ખરો, ઢોલિયે લીઠો ^૨કૂટરો;
 નૌતમ નાયકને એમ ^૩કહે, વસ્તુ અઠોત્તર તું લહે. ૬૦
 જો સ્ત્રીવેશે એ નર આજ, આવે ઘર માહરે છે કાજ;
 નાયકે હા પાડી તેહશું, બહાલું ને વૈધે ઉપદિશ્યું. ૬૧
 ઢોલી તસ લઈ આવી ઘરે, ^૪સ્વાગત ઘણું કરે શુભ પરે;
 ખીર ખાંડ ઘી ઝાઝાં કરી, નિમવા કારણ થાળી ભરી. ૬૨
 એસે નિમવા દેઈ કપાટ, તવ આન્યો સેલહુંત અપાટ;
 ઢોલીને કહે ખાર ઉઘાડ, મુજ પાખે એકલી મ આડ. ૬૩
 ઢોલી ભણે વિટલિઓ એહ, કિહાંથી આવિયો ^૫કુત્સિત દેહ;
 નઠારો વાયો નવિ જાય, કહો હવે કરશો કિશો ઉપાય. ૬૪
 તવ નાટકિયો કહે ધૂજતો, ^૬પ્રચ્છન્ન કર મુજ ન કરે છતો;
 કહે ઢોલી ^૭તિલનો અંખાર, ચોરા માંહે કર્યો છે સાર. ૬૫
 તિહાં જઈ ખૂણે એસો તુમે, એહને ઉત્તર દેશું અમે;
 ઇમ કહિને ઉઘાડયાં ખાર, ઘરમાંહિં લીધો ખીજે જંતર. ૬૬
 પુનરપિ ખાર દિયાં તતકાળ, સેલહુંતને દિયે મુખે ગાળ;
 યથાતથા અવસર વિણ સહી, તમે આવો તે રૂડું નહીં. ૬૭
 સેલહુંત તવ જોલે હસ્યો, નહીં અવસર હમણાં તે કિશો ?
 હમણાં માહરો ધણી આવશે, પછે રાજ લહિશું જે થશે. ૬૮

૧ રાખેલા-જર પુરૂષથી છિનાણું કરે. ૨ ખૂળસૂરત-રૂપાળો-
 મનગમતો. ૩ કહ્યું. ૪ આગતા સ્વાગતા. ૫ કદરૂપો-ગંધાતો. ૬
 છુપાવી દે. ૭ તલસરાંતો ઢગલો-તત્ર વાઢી લીધેલા છતાં તલ ખંખેરી
 ન લીધા હોય તેનો ઢગલો.

કાં આજ તટકે સેલહું ત વદે, કામ નથી શું તાહરું હૃદે;
હું આંચો તાહરા મોહ લણી, રયે મુજ નાખે છે અવગણી. ૬૯
તાહરો વિરહ ઘડી નહી ખમું, કાંઈ પિરયે તુજ હાથે જિમું;
વળતી ઢાલી બોલી ભાખ, તુજને ખાવાને છે રાખ. ૭૦
એટલે આંચો તસ ભરતાર, કહે કામિની ઉઘાડો ખાર;
ઢાલી કહે કિમ રાખિશ આપ, એ જો આંચો તાહરો ખાપ. ૭૧
તુસ તપતાં માંડયા તિણિ રાત, ખાપુડી કિહાં મુજ છાનો સાંત;
કહે ઢાલી આ માંહે ચોરડે, ખૂણે રખે આવો જઈ અડે. ૭૨
મુહવડિ કરે રહ્યાનો થાપ, ખૂણે એક મોટો છે સાપ;
સખણો ખેસી રહેજે ઘાડ, ઉઘાડયાં ઇમ કહી કમાડ. ૭૩
તવ આહિર તે બોલ્યો ઇશ્યું, રે તે ધાન રાંધ્યું છે કિથું;
મુજને ભૂખ લાગી છે ઘણી, જિણે હું ખેસું જમવા લણી. ૭૪
અત્યારે આપું કિહાંથી ધાન, હીએ તુમારે નહીં કાંઈ સાન;
રોટલ હવે કરિશ હું સહી, કામ હવે તો આવો જઈ. ૭૫
તિણે કિહી જોતાં દીઠી ખીર, તવ તે ઢાલી બોલ્યો ધીર;
ખીર ભરી છે આવડી ^૧નાટ, જિમવાની ના કહે થા માટ ? ૭૬
શ્રી કહે પર્વ દિવસ છે આજ, ખીર કરી છે નિવેહ કાજ;
લાવને હું નેવેહું એહ, ઇમ કહી જિમવા ખેઠો તેહ. ૭૭
નાટકિયો તે ચોરા માંહિ, ક્રુધા ઘણી ચિંતવ્યો ઉપાય;
તે તિલ ખાવા લાગ્યો જામ, ^૨કરકરી બહુની પ્રગટી તામ. ૭૮
રજ કુંકીને દોથા ભરે, તવ સેલહું ત વિમાસણ કરે;
કૂંકૂંઆડા મૂકે આપ, હવે ખાધા ઇણિ લાગું પાપ. ૭૯
વળિ વિમાસી મન વારતા, એક વાર રહિયે જીવતા;
પછિ હુશે તે છે પાધરું, હવે અહીંથી સરખાં કરું. ૮૦
ઇશું વિમામિને તે ^૩પળ્યો, તવ તે નાટકીઓ ખળભળ્યો;

તિથે જાણ્યું સ્ત્રીએ સાનજ કરી, હું આહીંથી જાઉં મુજ ધરિ. ૮૧
 ઇમ ચિંતિને ^૧તગડયો તેહ, ઢાલે ^૨અસંલવ દીઠો એહ;

ઢાલીએ તવ બુદ્ધિ શી કરી, જો જો નૃપ પ્રમદાનાં ^૩ચરી. ૮૨
 કાં કાં પ્રભુ ઇશ્વર મહાદેવ, ઉમા-માત કાં જાઓ હેવ;

મુજ આશા પૂરણ તું દેવ, હું અહનિશિ કરતિ તુમ સેવ. ૮૩
 મેં અપરાધ નથી કાંઈ કર્યો, કાં એ કામ તુમે પરિહર્યો;

ઇમ કરતી કેડે ^૪ઉભય, પાછી વળી નિસાસા ખાય. ૮૪
 ઘણું ધુજતાં ઢાલે કહું, કહો એ કુણ મંદિરથી ગયું ?

કહું ગયું ને સીધાં કાજ, તે ^૫હાળી વિણસાડયો આજ. ૮૫
 ઢાલો કહે રીસ કાં કરો, વાત હોય તેહવી બચરો;

એ ઇશ્વર માતા-પાર્વતી, હું એહની સેવા સારતી. ૮૬
 માહરી લગતિએ ^૬પ્રીણ્યાં એહ, ઘર આપણે રહ્યાં સ્વયંદેહ;

આજ અધર્મ કર્યો તુમે ઘણો, નેવેલ લાગ લખ્યો એહતણો. ૮૭
 વળિ ખાધું અણધોયે પાય, તે લણી એ છંડી ગયાં કાય;

ઇશ્વર એ મોટા મહાદેવ, વિણ આદરે ન રહે ક્ષણમેવ. ૮૮
 તું તો રોખડ મૂરખ મૂલિ, મહારૂં રજ્યું મેજ્યું તેં ધૂળિ;

ઢાલો કહે ચૂક મુજ પડી, હવે એ કિમ આવેખાપુડી? ૮૯
 હવે એ આવે શ્યાને ફેક, એહને પૂજે પરખી લોક;

મહાપૂજા બહુ લગતે કરાય, તો કદાચ આવેવું થાય. ૯૦
 મહાપૂજા કિમ કીજે લણો, કંત દ્રવ્ય તિહાં બેસે ઘણો;

આપણે ઘર તે ત્રેવડ નથી, ચાલું પરદેશે આંહીથી. ૯૧
 સ્ત્રી કેહે વાત લલી એ કરી, લાવો દ્રવ્ય વિદેશે ફરી;

મહાપૂજા પછિ કીજે વળી, જિમ ઇશ્વર ઘર આવે રૂળી. ૯૨
 સ્ત્રીએ ઇમ ^૭જલજ્યું તે હૂડ, પણ તેણે કાંઈ ન જાણ્યું કૂડ;

તે તો ગયો વિદેશે ઢાર, પાછળ 'અમદા કરે બકાર. ૯૩
 ભમતો દશાર્ણપુરે તે જાય, દશાર્ણભદ્ર મળ્યો તસ રાય;
 વાત આપણી સઘળી કરી, તિણે નૃપની માંડી ચાકરી. ૯૪
 નૃપ કહે મૂરખ પાડ્યો કષ, તે કહે ના મેં દીઠો 'દૃષ્ટ;
 એતલે સમોસર્યા શ્રી વીર, દશાર્ણભદ્ર હરખ્યો 'ગંભીર. ૯૫
 રાજા હેઠે ધરે વિચાર, આ દીસે છે મુગ્ધ અપાર;
 તોડે દેવ ભક્તિને કાળ, ધન કારણુ આળ્યો મુજ રાજ. ૯૬
 હું તો છું પૃથ્વીપતિરાય, ઇણી પરે વંદું શ્રી જિનરાય;
 જિમ જો કુણે ન વાંધા હોય, માંડે વડી સન્નધ સોય. ૯૭
 નગર વાટ શૃંગાર્યો હાટ, કામ કામ બંધાવ્યાં ત્રાટ;
 કરી સન્નધ રાએ' દક્ષ, તે કિમ કહીભાએ એક મુખખ. ૯૮
 નગરલોકને હર્ષ અપાર, લેઈ સઘળો નિજ પરિવાર;
 બહુ અભિમાન ધરિ મનમાંહિં, જિન વંદને ચાલ્યો ઉચ્છાહિં. ૯૯
 એતલે 'સોહમ-ઈદ્ર મુચંગ, વીર વંદવા આવે રંગ;
 દેખી દશાર્ણભદ્ર અભિમાન, તિણે 'વિકુબ્યાં ગજ અસમાન. ૧૦૦
 ચોસક સરસ ભદ્રજાતિક કર્યા, પંચ પંચ શત મુખ પરવર્યા;
 મુખ મુખ આઠ દંતૂભલ હોય, દંત દંત અઠ 'વાપી જોય. ૧
 વાવી વાવી પ્રતે 'પંકજ આઠ, પંકજે લક્ષ પાંખડી પાઠ;
 બદ્ધ છત્રિશ નાટક પાંખડી, વચમાં રહે કાર્ણિકા વડી. ૨
 આઠ અગ્રમહિષીશું બહુ, 'હરિ બેઠો તિહાં જોવે સહુ;
 ઋદ્ધિ ઇશી દીઠી અમમાન, દશાર્ણભદ્ર ગળ્યો અભિમાન. ૩
 પહેલો આવી જિનવર પાસે, મંચમ લેઈ બેઠો ઉઠહાસે;
 'પુરંદરે' પરશંસ્યો ઘણો, અભિમાન રાખ્યો આપણો. ૪

૧ સી. ૨ નવજોનજર. ૩ બહુજ. ૪ પહેલા દેવલોકનો મૌધમે
 નામનો ઇદ્ર. ૫ દેવીશક્તિથી ગજનાં બહુજ રૂપ પેદા કર્યાં. ૬ વાવડી
 ૭ કમળ. ૮ ઇદ્ર. ૯ ઈદ્રે.

ઘણું સ્તવીને લાગ્યો પાય, ચારિત્રપાળે તે ઋષિરાય;
 દોલે જિનવાણિ સાંભળી, ખૂઝી ચારિત્ર લીધું વળી. ૫
 સારી કાજ સહુ આપણાં, પામ્યાં સુખ અનંતાં ઘણાં;
 દશાર્ણુલદ્ર કથાકલ્લોલ, અવસર લણી કહ્યા છે ખોલ, ૬
 વિક્રમ નરપતિ સાંભળ ખરો, તેણી સ્ત્રીએ ચરિત્ર એ કયો;
 ખીજા અવર ન લાલે પાર, એક મુખે કિમ કહું વિસ્તાર. ૭
 રાય કહે તે સાચું કહ્યું, તે સઘળું અમે સદહ્યું;
 પણ તમે વિક્રમચરિત્ર જોવરો, જોઈયે પછી ચરિત્ર શાં કરો. ૮
 જો જો કીધું રાયે જેહ, નિજ સુતના ખાંડાશું એહ;
 પરણાવી તેડી સાસરે, વળતું વિક્રમ ઈમ ઉચરે. ૯
 વહુ સાંભળો વાત તુમ ખરી, કરી ભૂંચરામાંથી ચરી;
 બેઠો પ્રસવી આવો બહાર, તો તુમ ચરિત્ર વડાં સંસાર. ૧૦
 ભૂમિગૃહે ઘાલી ઈમ કહી, ૪ પાખળી ગોમટ કીધો સહી;
 જિમ કો ન શકે જઈનીકળી, ન શકે જિમ તેહુ સળસળી. ૧૧
 જાળી એક મહેલી નાનડી, પાસે એક મહેલી દાસડી;
 જે જોઈયે તે આપે માંદ્ય, કુંવરીતણા દિવસ ઈમ જાય. ૧૨
 માસ માસ પ્રતે દાસી ફરે, કુંવરી હિયે વિમાસણ ધરે;
 જાંડી બુદ્ધિ વચારી ચિત્ત, એક દાસીશું માંડી પ્રીત. ૧૩
 રાત દિવસ માંડે વારતા, દાસી કહે મુજ થાય ઝોરતા;
 આઈ તમે કષ્ટમાં પડયા, વિક્રમરાય ઘણી પરે નડયા. ૧૪
 શ્યાને નૃપશું કયો ૫ વિવાદ, તુજ ઉપનો આવડો ૬ વિખવાદ;
 ભોળી હિયે વિમાસી જોય, સરજ્યાં કિમે ન છૂટે કોય. ૧૫
 એક દિન કહે સાંભળ રે સહી, મુજ આલરણ રૂચે આ નહીં;
 લે એક આપું તુજ હિત કરી, તું છે મનમાની માહરી. ૧૬

૧ કપૂલ કયું. ૨ ચરિત્ર. ૩ ભૂંચરામાં. ૪ ચોમેરથી ઘુમટ-
 વાળી લાથો. ૫ તકરાર-હડીલાઈ. ૬ પીડા-કંઠાળો.

ધ્રમ કહી એક દીધી 'મુદ્રડી, સવા લાખની છે પરગડી;
ચોકળ હાથ હોએ જેહનો, લોક સહુ 'કિંકર તેહનો. ૧૭
(દુહા-૭૬૦)

“ જિણ દીઠે મુનિ મન ચળે, તરૂણી પસારે હત્ય;
એકજ અત્ય વશીકરણ, ખીણું સવી અકત્ય. ૧ ”
દાસી કહે કરનેડી આજ, કહે સ્વામિની કાંઈ મુજ કાજ;
કાજ અહીં શું ઉપજે રહેને, પણ જા પિતા અમારા કને. ૧૮
આ જઈ પાનખીડું આપજે, તું અહિંયાં બહેલી આવજે;
એટલું કામ કરો સુવિવેક, ખીણું કાજ નથી અમ એક. ૧૯
મુણી વચન આણુંદી દાસિં, આવી મુદત્ત શેઠ આવાસિ;
આખી પાનખીડું ઉલ્હાસેં, વેગે ગઈ કુંવરીની પાસેં, ૨૦
શેઠે પાન નિહાળ્યું જિશે, દીઠા અક્ષર લખિયા તિશે;
મુણે તાત હું કળે પડી, રતી નથી મુજ એકે ઘડી. ૨૧
મુણે તાતજ સાચી વાત, હવે નિજ પુણ્યે કરશે ધાત;
‘પાર પખે’ જે લખમી અછે, કાજે કિશું આવશે પછે? ૨૨
જે મુજ જીવિતની ખપ હોય, ‘શૃંગ [મુરંગ]’ એક દેવાડો તોય;
હવે કાંઈ નથી રહી વારતા, કરે ‘ચિંતા’ છોડી પિતા. ૨૩
શેઠ ઇશું વાંચી ‘ગહિખર્ચો’, કુંવરીતણે બોલ મન ધર્ચો;
દ્રવ્યે અકલે વિચારી મતે, શૃંગ દેવાડી ‘પ્રાચીન ગતે’. ૨૪
તવ કુમરી આવી જિહાં પિતા, હવે જો જો તે કરે વારતા;
મૂઠી અવર સખી નિજ ઠામ, જિમ તિહાં વાત ન જાય વિરામ. ૨૫
પિતા ઘરથી થોડે વેગજો, ધવળગૃહ એક કીધો લલો;
તિહાં રહિ ધરિ યોગિની સ્વરૂપ, વાએ વીણા ઉદ્ભટ રૂપ. ૨૬

૧ વીટી. ૨ ફારો-ટૂટો-ઉદાર. ૩ તાબેદાર. ૪ સુખચેન. ૫ પારવગર. ૬ મુરંગ ખોદાવો. ૭ ચિંતા. ૮ ધમરાયો. ૯ કોઈના બાલવામાં ન આવે તેમ છપી રીતે.

યોગી વેશ કરાવી ચાર, સેવક મહેલ્યા મુખ્ય દ્વાર;
 પેશી ન શકે ખીલે કોય, જાંચે માળ રહે પિણ સોય. ૨૭
 પિતા પ્રતે કુંવરી ઇમ ભણે, તેડા જમાઇ ઘર તુમતણે;
 ભોજન સ્વાગત કરને ઘણી, શેઠ ગયો તવ રાત્ર ભણી. ૨૮
 મહેલી લેટ ભણે મહારાજ, પૂરો હર્ષ એક અમ્હ આજ;
 કાલ અમારે છે દિન-પર્વ, આપ પધારો જિમવા સર્વ. ૨૯
 નહીં તો જમાઈજી અમતણે, ઘરે પધરાવો ઉલ્લટ ઘણે;
 કરો રાજ હવે એથી ^૧મયા, ^૨અવર હર્ષ તો પૂરા થયા. ૩૦
 કરતાં વાત ગળગળો થાય, શેઠ પ્રતે સંતોષે રાય;
 બોલ લેવાડી પાછો વળ્યો, પુત્રી પાસ પિતા જઈ મળ્યો. ૩૧
 કીધી સર્વ સુતાશું વાત, પુત્રી શીખામણ દે તાત;
 જમાઈને સાચવને ઘણો, હું લેદિશ હવે મન એ તણો. ૩૨
 વિક્રમ રાએ ^૩અંગજ તદા, વિક્રમચરિત્ર બોલાવ્યો મુદા;
 સુદંત શેઠ ઘણો અપ કરે, જાઓ કુંવર જિમવા સાસરે. ૩૩
 કુંવર લાજતો બોલે ઇશો, શું સુદંત તે સસરો કિશો;
 વિક્રમ કહે મ ^૪ઉવેજો પરી, તુમ ^૫ખાંડે એ પુત્રી વરી. ૩૪
 શેઠ પ્રતે મેં દીધી ^૬વાચ, તિહાં જિમવા ગયું નેઇયે સાચ;
 હા પાડી ઇમ કરી કુમાર, સાથે કાંઇ ન લીધો પરિવાર. ૩૫
 ભટ્ટમાત્ર મંત્રીશ્વર-પુત્ર, સાથે તેડયો હરિદત્ત મિત્ર;
 પવનવેગ પહુલાણ્યા દોય, આવે શેઠતણે ઘર સોય. ૩૬
 ચતુરપણે ચાલે મહાંલતા, દીઠી શેઠતણી તિહાં સુતા;
 યોગણ વેશે વાળે વીણ, કુમર રહ્યો મારગ બિચ લીણ. ૩૭
 કુમરીએ સન્મુખ જોયું જામ, નયણ બાણથી વિધ્યો તામ;
 મહા સુધડ ^૭મોહ્યો તસ રૂપે, જાણે પડયો જાનણહ કૂપે. ૩૮

૧ કુપા. ૨ ખીજાં. ૩ પુત્ર-કુંવર. ૪ બેદરકારી બતાવે છે.

૫ નયણ ૬ તગન ૭ બોલી ગેલો

(દુહા-છંદ.)

- નયણખાણુ નારીતણાં, તીણાં ખમે ^૧જિઠોય;
પડિત નયસુંદર લણે, હું બલિહારી સોય. ૧
- નારી-નયણે વેધિયા, લાગ્યાં ^૨અંતર બાણુ;
તવ કો સુલટ નહીં તિથો, સાહમો મઠે પ્રાણુ. ૨
- જેહની મૂંછે લિંબુઆ, તણય રહે કહેવાય;
નારી-નયણે તે પડયા, લાગે ^૩પ્રમદા પાય. ૩
- નારી-નયણે વેધિયા, ન લહે કિથો વિચાર;
સસેન વાસે બાપડા, મોહ્યા મરે ગમાર. ૪
- “ગોરી તાહરા નયણમાં, અવગુણુ એક ઘણાહ;
ઉર લાગતાં શીયળાં, દહે વિદેશે ગયાંહ. ૧
- સુગુણી દીધી નિગુણુ ઘર, નિગુણિ ઘર સુગુણાહ;
તે નર દેવે દંડિયા, જોડિ ન પુંગી ત્યાંહ. ૨
- ગોરી નયણુ તુમારડાં, લોહ વિહુણાં બાણુ;
આવતાં દીશે નહીં, ખીચી લિયે પરાણુ [પ્રાણુ].” ૩
- રાજકુંવર રસિયો તિહાં, રહ્યો તુરંગમ રાખ;
દોય જણુ ચિત્ત મળ્યો સબળ, સૂર્ય દિયે એ સાખ. ૫
- નેત્ર-પદ્મવિયે નિપુણ, પ્રીછયો કુંવરી ચિત્ત;
મિત્ર પ્રતે કહે એહશું, વળતાં કરીમું વત્ત. ૬
- મન મહેલી કુંવરી કને, આઘો આદ્યો જામ;
સુદંત રોઠ રહ્યો સુગુણુ, આવી દરે પ્રણામ. ૭
- આગત સ્વાગત બહુ કરી, શેઠે લોજન-ભત્તિ;
કુમરે યોગલિ વેધઠે, કિંપી ન આણી ચિત્ત. ૮
- લોજન પણુ બાબુ નહીં, કયો આચાર લગાર;
^૧ચળમને ઊકયો ^૨વેગશું, કુંવર ઘયા અસવાર. ૯

(પર)

રૂપચંદ્રકુંવરરાસ.

શેઠે ભેટ ઘણી કરી, મનમાન્યો તે લેય;
વેગે વળ્યા વિષેદથુ, યોગિણી-ઘર આવેય.

પહેલાં મહેલ્યા શીખવી, કુંવરિયે સેવક તેહ;
પ્રથમ લગારકે આડિ કરી, આવણુ દેને એહ.

પેસણુ લાગા પોળમાંહિ, સેવક કહે મત નાઓ;
એ ઘર યોગી કેરકે, કયું ઇહાં પેસણુ ધાઓ.

મંત્રીસુત તવ બોલિયો, રહો રે મૂઢ અનાણુ;
સુત એ વિક્રમરાયનો, વિક્રમચરિત્ર સુન્નણુ.

કોતુક આણી ચિત્તમાં, નેવા આ આવાસ;
માંહિ પધારે રાજિયા, રહો અણબોલ્યા દાસ.

ધમ કહી આઘા સંચર્યા, પામ્યા ત્રીજે માળ;
દેખી રૂપ મોહી રહ્યા, સુંદરી સા સુકુમાળ.

કાને મુદ્રા રચણુમય, ચંપકવર્ણી દેહ;
યોગિણી રૂપે જાગતી, નયણે વધારે નેહ.

પહિર્યા લગવા ચીર વર, સચરતણી બહુ સાર;
કુંવર ચિંતે એ કિશુ, અમરીનો અવતાર?!

ઊઠીને ઊભી થઈ, પકર વાતાં વર વીણુ;
લલિત વચન મુખ ભાખતી, કર્યો કુંવર મન લીણુ.

હિયડા સંકુડિ મિરિય નિમ, મન પસરતો વાર;
નિહિ ઘર ગયાં ન મન દિયે, તિહ અંગણો નિવાર.

નમિય ન મૂકે બેસણો, હસિય ન પૂછે વત્ત;
તહ ઘર કિમહી ન જાઈયે, રે હિયડા નિઃસત્ત.

(ગાથા-છંદ.)

રે હિય યજ્ઞીણ સાહસ, વિયલિય માહાપ્પવત્તલજ્જસિ;
જત્ય ગઓ ન ગણિજ્જસિ, તમ્મિ જણે વંધ સેણેરં.

૧ હઠ કરી પંછી. ૨ મકાન. ૩ ઉત્તમ કપડાં. ૪ દેવીનો. ૫ હાથમાં ગ્રેષ્ઠ વીણા વગાડતી.

(૬૬૧-૭૬૦)

- આવો કહે આયુ વધે, બેસો કહેતાં ઋદ્ધિ;
જસ ઘર આવો ન બેસણો, તસ ઘર ઋદ્ધિ ન સિદ્ધિ.” ૪
- બહુ પ્રણીપત્ય કરેવિ તસ, દીધાં આસન સાર;
બેઠા મન નિશ્ચય કરી, પૂછે વાત કુમાર. ૧૯
- કહો તુમે સુગુણ સુબાણ અતિ, ચતુરમાંહિ પણ રેખ;
યોવન આણે અલિનવે, યોગિણીનો શો વેપ ? ૨૦
- બાલક તુમ કેસે લહો, વડે નાથકા ઠોર;
ઐસા વેશ હમારકા, ગતિ અમચિ હૈ ઐર. ૨૧
- હમ પાસે બહુ શક્તિ હૈ, કરે બડે હમ કામ;
હમરે [હમેરા] આહક કો નહીં, જે ખૂઝે શુણ કામ. ૨૨
- કિનથું મનકી વાતડી, કીજે મેરે મિંત;
ઐસા કોઇ સુગુણી નહીં, જિસકોં દીજે ચિત્ત. ૨૩
- મેરા હૈયા યુ સર્વા, જયું તારેમે અખલ;
જખી મિલે કોઇ સાજના, તમે કહુંગી સખ. ૨૪
- મિત્તા શુણકે બાણ નર, જગમેં વિરલે કોય;
સાન બિના સખ ઢોર જયું, બહુત જમીમેં હોય. ૨૫
- સુગુણ મિલે કો આદમી, ઉનથું મેળું ચિત્ત;
હિલ છોડી ઉનસેં મિત્રું, સો એક મેરા મિંત. ૨૬
- “જગ સઘજો મેં જોઇયો, નિગુણાંતણો સુગાળ;
જિણ દીકે મન રંજિયે, તે બહાવાંનો દુકાળ.” ૧
- ઉરદીને ઊભી રહું, બાતે બઈ સાથ;
સરજનહાર ઇસા સુગુણ, કોઇ દેવે જો હાથ. ૨૭
- “(યતઃ) ચંદનકા કટકા ભતા, અપર કાઠકા ભાર;
પંડિતકી દુ ધડી ભલી, મૂરખથું જન્મારા. ૧

વર પંડિતશું રૂપણો, માં મૂરખશું વાત;
 સૂંધા ગુડ નવિ સાહિયે, મિલે દો ટંક ^૧નિવાત. ૨
 ઇશું સુણીને ચમકિયો, બોલ્યો કુંઝર સુબાણ;
 યોગિણિ તુમે ^૨સુયોગધર, કવણ ખંડવે આણ. ૨૮
 જટાધારિ યોગી નિપુણ, કો હોશે તુમ કંત;
 તેહશું નેહ વિછેદવા, કવણ મિલે તુમ સંત. ૨૯
 સુણ બે મેરે સાંઈયાં, યોગિનિ તો કયા હોય;
 યોગીકે કુલ ભપની, વેશ ધર્યાં ઉન સોય. ૩૦
 ગુણ અવગુણકે અંતરે, અંતર જાતિ ન કોય;
 શંખલ તનય સમુદ્રકે, કમળ સુપંકજ જોય. ૩૧
 અભી લગેં મૈ બાલિકા, મેરે શિર મુજ તાત;
 અખ સો આવેગા ચહાં, કરત પેખેગા બાત. ૩૨
 અસ બતિયાં ઘર છોરિકેં, હૈર અનેરે જાય;
 આરતિ છોરી અંગકી, દિલકી બાતાં થાય. ૩૩
 કુંવરતણે મન એ સકળ, બેઠી વાત વિશેષ;
 આગે સોનું ને ^૩સરહું, એ બિખાણો દેખ. ૩૪
 બોલાડીજ પછેડિયેં, નિજ તુરંગ બેસારી;
 રાજકુંવર મંત્રીશતનુ, આંખ્યાં વનહ મઝાર. ૩૫

(ચોપાઈ-છંદ.)

ઇસ વન રહી ન કંઠ મૈં બાત, પાછળ શોધ કરે મુજ તાત;
 અંદ્રપુરિ વન કોશહ તીસ, ઉસ વન જાવેં મેરે ઇશ. ૧
 વાત ખરી તે હિયડે ધરી, પવનવેગેં ચલાવ્યાં ^૪તુરી;
 અંદ્રપુરિવન પહુંતા ^૫ચદા, પાછળ ચાર ઘડી દિન ^૬તદા. ૨
 મારગેં શ્રમ થયો જે ઘણો, થાકો કુંવર પૃથ્વીપતિતણો;

૧ સાકર. ૨ સારા યોગમાર્ગનાં ધરનારાં છો, જેથી કાણુ યોગ
 ભંગ કરાવે? ૩. સુગંધીવાણું. ૪. ઘોડા. ૫. બ્યારે. ૬. ત્યારે.

કહે સુંદરી ક્ષણ બેસો તુમે, એટલે ઇહાં જઈ આણું અમે. ૩
 હમ અકેલી રહેં કયું યાંહ, તુમકો ખાર બહુત ઉહાં થાય;
 નાજી ક્ષણ એક પુરમાંહિ રહી, હમણાં અમે આવેશું સહી. ૪
 સરવ ભળાવી પુહંતાં તેહ, પુરમાંહિ જિહાં ^૧નાપિત ગેહ;
 તન અંપાવે કરે સનાન, ત્રણ ઘડીનો થયો અનુમાન. ૫
 મનમોહિની વિમાસે ઇશું, રહ્યા બ્યસની આવે તિહાં કિશું;
 પુરૂષવેષ કીધો ^૨ઉદ્દામ, અંદપુરિમાં આવી તામ. ૬
 દેખે તો નાપિત ઘર સોય, ^૩મંચ ઢળાવી પોઢયા દોય;
 તે પાસેં અંપાવે પાય, કુમરી મન ચિંતવે ઉપાય. ૭
 સાહસું ઘર ^૪દ્વધારીતણું, તસ ઘર ^૫મહિષી દૂઝે ઘણું;
 પુરૂષવેષે માંહિ ગઈ-કુમારિ, બોલાવી દ્વધારી નારિ. ૮
 સાંભળ બહેન અછે મુજ કાજ, એ પેલો પોઢયો મહારાજ;
 એ મુજ કંત બાણી શુભ નામ, એહને જૂલ્યાનું છે કામ. ૯
 પુરૂષવેષ હમણાં ગેલશું, એહને આ મંદિર તેહશું;
 દ્વધારી થઈ બેસિસ અહીં, કઠશું દ્વધ હાથશું સહી. ૧૦
 આ સોનૈયા ગાંઠે બાંધ, વહિલી થઈ મુજ કારજ સાધ;
 મંદિર કરો સબઈ સહુ, પાન પુષ્પાદિક આણો બહુ. ૧૧
 બીજો સવિ તસ દઈ ^૧આદેશ, ચોતે કર્યો કામિનીવેષ;
 બેઠી દ્વધારી થઈ તિહાં, પેલા સાહમા દીસે જિહાં. ૧૨
 કઠવા માંડયું હાથે દ્વધ, માંહિ સાકર ^૨પ્રશેષે શુદ્ધ;
 અમૃતથી અધિકું નીપાય, અવર મધુરરસ તૃણ પોપાય. ૧૩
 એટલે કુંવર ઊઠયા દોય, હિયડે વાત સંભારી સોય;
 બાહર યોગિણી એકલી રહી, આપણ વિષુ શું કરશે સહી. ૧૪
 એટલે આગળ આલ્યા જિમે, તે દ્વધારી બોલી તિમે;

૧ દબામને ઘેર. ૨ સુંદર. ૩ માંચો-દોલિયો. ૪ દ્વધ વેષ-
 નારી. ૫ મેંચ. ૬ દુકમ. ૭ નાખે.

ભજતી લોચનતણા વિકાર, દેતી સુખ મરકલાં અપાર. ૧૫
રાજ પધારો આણે ઠામ, બલિહારિ જાઉં તુમચે નામ;

હૃદ્ય લલુ' નીપાયું' અછે, આરોગી પધારિયે' પછે. ૧૬

કુંવર કહે તુમ ઘરનું' હૃદ્ય, કવણુ પિયે જે માણસ શુદ્ધ;

સ્વામી પ્રથમ આખણી કરો, મન માને તો પછે વાવરો. ૧૭

મંત્રીસુત કહે રહો ક્ષણમેવ, હૃદ્ય આરોગી જોઇયે દેવ;

એટલે આસન માંડયાં સાર, ત્યાં બેઠા બુધિવંત કુમાર. ૧૮

તિણુ કુંવરિએ ભલી પરે કરી, દુગ્ધકચોડ્યાં મહેલ્યાં ભરી;

કુંવર વાવરવા લાગા જામ, અમૃતસમ મન લાભ્યું' તામ. ૧૯

(ગાથા-૭૬.)

દુદ્ધં સુહાવિ-શુદ્ધં, સકર શુદ્ધં પરિસર મુદ્ધાં;

ઘટઘટ ઘટક પિદ્ધં, તં દુદ્ધં કહ ન સંમરડ. ૧

તૃપતિ ન પામે પીતાં સોચ, હરખ્યા કુંવર બેઠા દોચ;

કહો હૃદ્યારી વાત વિગતિ, એહવું હૃદ્ય નીપાઓ નિત્ય. ૨૦

રાજકાજ એ કીધું' અમે, ચતુર હશે તો લહેશે તુમે;

મહેલી સોનૈયા દશબાર, પુહું'ચણુ લાગા જામ કુમાર. ૨૧

કુમરી કહે પધારો કિહાં, રાક્ષસ એકતણો ભય ઈહાં;

રાતે' જે બહાર નીકળે, તેહને રાક્ષસ આખો ગળે. ૨૨

તે ભણી અહિં ઠકુરાળા આજ, રહો કહો અમ સરખું કાજ;

સે'જ તળાઈના છે જોગ, પાન પુખ્તના પણ છે લોગ. ૨૩

ઇશું સુણી વિચારી વાત, બાહર જતાં થાય ઉપધાત;

કહે કુમરી બહાલિમ માં ભણો, હસતાં ને રાતાં પ્રાહુણો. ૨૪

ઘણા વિચાર હિયાશું' થયા, હૃદ્યારી ઘર વાસો રહ્યા;

કુંવર જઈ પહોઢયા સુખ સે'જ, મનમોહિની આવી તિહાં હેજ. ૨૫

નામ જિશું' તેહવું પરિણામ, પાયતલાંસણુ લાગી ભામ;

કુંવર કહે અળગાં રહો તુમે, પરચીશું' બોલું' નહીં અમે. ૨૬

નથી પરણીશી આજુ કુમારિ, કર કરગ્રહણ કંત મત વારિ;
હાથ ચડયા હવે જાશે કિહાં, જોર નહીં ચાલે કોઇ ઇહાં. ૨૭
રે ગહિલી શું બોલે વાણિ, પ્રીતિ કહે કિમ થાએ પ્રાણિ [પરાણિ]?
જો નહીં મન માહરું માનશે, તો તાહરું કહે શું ચાલશે. ૨૮
કહે કામિની ચતુર તું માનિ, હાથી નહીં સાદા જાય કાનિ;
પણ જેહને જિહાં લાગ્યું મન, તે તસ કારણ મહેલે અન. ૨૯
તપ જપ સેવે શૂની વેડ, વેધક તોહી ન મહેલે દેડ;
વેધતણી છે વિધમી વાત, વેધ્યાં માણસ કરે ઉપધાત. ૩૦

(સોરઠા-૭૬.)

હીઅડા હેજ વિણાસ, કૂડા વિધ ન વિલોધયે;
ચઢે ન લોહી માંસ, આવટણો આઠે પહોર. ૧

(દાહા-૭૬.)

મન મૂરે નિશદિન ફિરે, વેધ વિગૂચણ જાય;
વેધ વિલૂધ્યાં માણસાં, મિલ્યાં પછે સુખ થાય. ૧

ઠંડાલાતણે વિયોગડે, જે દુખ હૈડે હોય;
તે હિય જાણે આપણો, અવર ન જાણે દોય. ૨

રખે લગાડે દેવ તું, કહુને વેધવિકાર;
વેધે વિધ્યાં માનવી, કરે વિખાસ અપાર. ૩

દેહને વેધ મ લાગશે, વેધ્યાં મરે મુરંગ;
ચઢે ચરાડે જેહને, તે વેધડું મુરંગ. ૪

વેધ ભલો જગ તે સહી, ચઢે ચરાડે જેહ;
એક પખો જે વેધડો, નિત આવટણો તેહ. ૫

માહરું મન તપ વેધિયું, જવ દીઠો તું નાહ;
ભૂખ ગર્ધ તૃપ વીસરી, અંગે ઉપનો દાહ. ૬

તું ધૂતારો નાહલો, તે ચોર્યું મુજ મત;

તુજ વિણ જગ સઘળું વસે, તે માહરે મન રૂઝ. ૭
તું હિયડે કિમ વીસરે, તુજ ગુણનો નહિ પાર;

માહરે હૈયે એક નહીં, તુજ રૂઝાળી સંસાર. ૮
રહી ન શકું હું તુજ વિણ, કહીએ ન શકું તોય;
માહરે હૈયે તું વસે, તાહરે હૈયે ડોય. ૯

ના ના કહ્યે હવે શું હુએ, પહિલાં પાડી ધંધ;
નયણે માણસ છેતરો, ઇમ કિમ આવે બંધ. ૧૦

હિયે વિચારો વાલહા, કઠિન વચન-તરવાર,
રાખ પરી તે ઘડીસતી, ખૂટયા પખેં ન માર. ૧૧

સુગુણ સદ્ગુણ ચતુરનર, બોલ એક મુજ પાળ;
ઉત્તર દે કે કરચહી, આજાલૂંબો ટાળ. ૧૨

કથન અમારું જો કિમે, કરિશ નહિ તો નાથ;
તોહી પિણ પિયુ તાહરો, નહી મહેલું હું સાથ. ૧૩

તુંહિજ વદલ તુંહિજ પિઉ, તું વાલ્હમ ભરતાર;
ઇણ ભવમાં તું એક શરણ, ઇમ જાણો નિરધાર. ૧૪

(સોરઠા-છંદ.)

નવો કરેવા નીમ, વિલસું ના બીજો વળી;
હું તાહરી પતસલીમ, જીવડલે જખી રહી. ૧

જો નવિ માને નાહ, તો દે ધીજ જ ધીર તું;
દવ પાખે લે દાહ, કાં કોઝ કાળજિ કરે. ૨

તેં ચોરું મુજ ચિત્ત, જોર કિશો તુજશું હવે;
માન અમારા મિત્ત, લાખે પરિ લાલચ કરે. ૩

કરજોડી કહું એહ, બહાલેસર એક વીનતી;
કે કર મુજશું નેહ, કે હાથેશું હણ પરી. ૪

વેદન એહ અખંડ, ખમી ન જાએ મેં ખિણે;
 થાશે સહી શત ખંડ, એ હૈયો હમણાં હવે. ૫
 મોજ મળ લે માનિ, મહારા મિત્ત સુલક્ષણા;
 કાંઈ ઠરે ચોરું રાનિ, હું છું પગરજ તાહરી. ૬
 (દોહરા-છંદ.)

ઇશાં વચન વેધક સુણી, મોહ્યો કુંવર-મત્ત;
 મુંઠાશું વણિ ઇમ કહે, સાંભળ નારી વચન. ૧
 અમે પરદેશી પખિયા, રહેશું પહોરજ ચ્યાર;
 પછે ગતિ શી તાહરી, ઉડું હૃદય વિચાર. ૨
 કિશું વિચારું કંત હું, અમી-છાંદ એક સાર;
 સમુદ્ર ભયો શું કીજિયે, ને તસ ખારો ^૧વાર. ૩
 ચ્યાર પ્રહરની પ્રીતડી, તુજશું રૂચે અપાર;
 અવર જન્મ લગેં ભોગવે, તે શું કરું ^૨ગમાર. ૪
 આવિશ સાથે તેડયો, ને ધરી હૃય અપાર;
 અથવા કહિયો તિમ કરિશ, ^૩અડ નહીં કરું લગાર. ૫
 દુખસાગરમાંહિ દૂખતાં, ઘો ^૪અવલંબન નાહ;
 કુંવરે મનકાશળ તણ, કર્યો ગંધર્વ-વિવાહ. ૬
 (ચોપાઇ-છંદ.)

તવ તિહાં મિળ્યો સકળ સંયોગ, રગે કુમર રમ્યો વર ભોગ;
 કુંવરીની આશા તો ફળી, દૂધમાંહિ સાકર નિમ ભળી. ૭
 રમતાં રસ જવ હવો કુમાર, કુંવરી તવ ^૫મુદ્રા લ્યે સાર;
^૧પ્રવૃત્ત ^૨સાંતિ પોતા કહે, સુખઆગર ઝીલે તે ખિહને. ૮
 તાલે તાલ મળ્યો મન મેલ, કુંવરિ ગર્ભ ધરે તવ ગેલ;
 ચારે પ્રહર હુંવાં દણ ચ્યાર, ધણક પ્રભાત હવું તેણિ વાર. ૯

સહસ કિરણ પ્રગટયો શ્રી સૂર, ઊઠ્યા કુંવર નિસુણી તૂર;
 સુખ જપતા જગદીશ્વર નામ, નૃપ સુત ખાહર પધાર્યા તામ. ૧૦
 હરિદત્ત આવી લાગો પાય, મિત્ર પ્રતે કહે કુંવર રાય;
 આપણુ આજ થોભિયે ઈહાં, થું કરવું છે જઈને તિહાં. ૧૧
 રાજ કહે તે વચન પ્રમાણુ, થાપ કરી થોભ્યાનું જાણુ;
 યોગિણુ જોઈ વનમાંહિ જઈ, નવિ દીડી તે કેથી ગઈ. ૧૨
 જોયાં વન વાડી આરામ, યોગિણીનું કો ન કહે નામ;
 કુંવર હિયે વિચારે ખડું, વિવાહ વિચે થયું નાતડું. ૧૩
 આહા માહા કરી પાછા વળ્યા, આવી દૂધારી ઘર મિળ્યા;
 જિમણુ સજાઈ કરજો તમો, નિરખી નગર આવું છું અમો. ૧૪
 ઇમ કહી નગર નિહાજે રાત, એતલે એક સુણી ત્યાં વાત;
 કામસેના ગણિકા અહિં રહે, તે એક ખિરૂદ ખડું શિર વહે. ૧૫
 ઘર તેને છે મીની એક, તેને ખડુ શિખવ્યો વિવેક;
 નામ તેહનું હીરી હોય, કીધા વેંત કરે સવિ સોય. ૧૬
 ગણિકા લોક સાજેં પણુ કરે, આ મીનાડી દીવો ધરે;
 આપણુ પાસે રમિયે જિહાં, હાર જીત દૂષણુ નહીં ઇહાં. ૧૭
 જિહાં લગી રમિયે ત્રીજો દાવ, એટલા વિચ કો કરી ઉપાય;
 મીની હાથ થકી દીવડો, જે નંખાવે નર પરગડો. ૧૮
 તેહના પગની રવાણી વહુ, ઘર તેહને દાસી થઈ રહું;
 માહરી ઋદ્ધિ તે તેહની સર્વ, તિહાંથી હું મૂકું મન ગર્વ. ૧૯
 નહિ તો તેહની લેઉં મિરાત, સેવ કરાવું દિન ને રાત;
 કરી હું મારો રાખું સદા, ન દિઉં ઘર જાવા એકદા. ૨૦
 એહ પ્રતિજ્ઞા પાળે ખરી, ઇણી પરે તિણે કપટ ખડુ કરી;
 લોકતણાં લૂસ્યાં આવાસ, મોટા નર કીધા છે દાસ. ૨૧
 કોતક વાત ઇસી તે સુણી, ગયા કુંવર વેશ્યા ઘર ભણી;

આગત સ્વાગત કરી અપાર, બેઠા રમવા થઈ ગમાર. ૨૨
 તવ મીની રહી દીવો ધરી, કુંવરે જોય ઘણીએ કરી;
 પણ શીખવી બિલાહી દાસિ, દીવો નવિ મૂઠે રહી પાસ. ૨૩
 આગે મીની ને શીખવી, તેમાંહિ વણિ વેશ્યા-ઘર હવી;
 તો તસ ઓછી કિસી પ્રસિદ્ધ, 'મદમાતો ને મદિરા પીધ. ૨૪
 ચિંતે કુમર વિકટ એ રાંડ, તવ તે શુણિકા હારી માંડ;
 દાવ ત્રણે જવ પૂરા થયા, તવ તે કુંવરના કર ગદ્યા. ૨૫
 હલ હલ બેડી આણી નવી, કુમર દોયને પગે સાલવી;
 લેઈ 'ઉદાળી સર્વ અશેષ, કુંવર ચિંતવે 'અયવિશેષ. ૨૬
 આગે પણ કીધા મેં ઘણા, તેમાં લળો તમે બિહુ જણા;
 હરિદત્ત કહે સ્વામી એ ખૂંટ, 'અન્ન હાંકતે' પેહું ઊંટ. ૨૭
 તવ તે કુંવર કષ્ટમાંહિ પડયા, તિણ રંડાએં બહુ પડે નડયા;
 કહો શું કરે સિંહ સાંકળ્યો, એ ઊખાણો સાથે મિળ્યો. ૨૮
 હવે કુંવરિએં કર્યા શુભ પાક, દ્રવણ ઘણાં નીપાયાં શાક;
 બેઠ વાટ લાગી બહુ વાર, કાંઈ હલ નાવે ભરતાર. ૨૯
 હે દૂધારી સાંભળ સહી, કાં પતિ હલ પધાર્યાં નહીં;
 નગરમાંહિ' કિહી જોળી લાવ, ઉતાવળી બોલાવી આવ. ૩૦
 તવ દૂધારી ગઈ શોધવા, લોગ પ્રતે લાગી પૂછવા;
 પુરૂષ દોય દીઠા કોઈ નવા, વળતા બોલ સુણ્યા એહવા. ૩૧
 ક્ષત્રી સરખા દોય કુમાર, વેશ્યા-ઘર પહુતા સુવિચાર;
 રમત રમાડી તિણે છેતર્યાં, તે બે હમણાં બેડી ધર્યાં. ૩૨
 વેશ્યા-ઘર દૂધારી ગઈ, વાત બેઈ તે સૂધી થઈ;
 'બિલણી ઘર આવી સહી, વાત સકળ કુમરીને કહી. , ૩૩
 તે નિસુણી કુંવરી ચિંતવે, એહનું શું કિલ્લુનું હવે;

૧ ગાંડો હતો ને દારૂ પીધો સાં પછી તોફાનની, શી ખામી ?

૨ હેરી લ્યો. ૩ આ વળી વધારામાં-એડી પડી. ૪ બકરી. ૫ દોડી.

૧આરતિ કરવા લાગી ઘણી, ઠગ્યો હંસ દૂડી કાગડી. ૩૪
 આણું એહતું એહમાંહિં દૂડ, એહવું હિયે વિમાસી ગૂઢ;
 પુરૂષવેશ કીધો ૨અતિ કાર, છાના ૩મુષક લિયે દોય ચાર. ૩૫
 ગણિકા-ઘર ગઈ ઊતાવળી, કામ કિશું કરે તું અલી ?
 તુજશું મુને રમવાનો કોડ, આપણુ પાસે રમિયે જોડ. ૩૬
 વળતું હસતી બોલી વેશ, જો ચૂકિશ તો દાસ કરેશ;
 હું ચૂકું તો આપિશ સર્વ, ક્ષત્રી મન નાણે તું ગર્વ. ૩૭
 હું ક્ષત્રી રાય વિક્રમતણો, તેં જગે સોર પડાવ્યો ઘણો;
 હવે જો તે ગાળું અભિમાન, સાળી કીધા લોક પ્રધાન. ૩૮
 રમવા દોય જણુ બેઠા યદા, મીની દીપ ગ્રહી રહી તદા;
 દીપક બે માંહોમાંહે દિયા, જોવે લોક સકળ સાખિયા. ૩૯
 રમતતણો રસ આવ્યો જામ, ક્ષત્રી મુષક મૂકી દે તામ;
 મીનીએ દીઠા જિણુ વાર, નાખ્યો દીપ ન લાઈ વાર. ૪૦
 ધાઈ મુષક પછાડી પડી, વેશ્યા કહે કાં રે હીરડી;
 હવે તું મુજને સૂધી નડી, લોક કહે ધીરી બાપુડી. ૪૧
 સહિજ પ્રતિ શિખામણુ નહીં, એ ઊખાણો સાચો સહી;
 હસતાં લોક તાજિ દે હાથ, એ રૂકું કીધું જગનાથ. ૪૨
 ઘણા લોક લૂંટ્યા ઇણુ રાંદ, ભાગી એહતણી ઊકાંદ;
 મદમાતી થઈતી જિમ ૪સંઢિ, વણિ વણિ જોહ ન લાલે ૫હુંડી. ૪૩
 મોટો મિલ્યો તુને આ વીર, જિણે તાહરું ઊતારું નીર;
 ન સકે કો પુહચી જેહને, પરમેશ્વર પુહચે તેહને. ૪૪
 ધૂરતને વણિ ધૂરત મિલ્યો, હવે ૬દર્પ એહનો તો ગળ્યો;
 ઇણિપરે લોક વહે બહુ વાત, જો જો હવે કરે જે રાત. ૪૫
 ગણિકા બાંધી પાછે હાથ, સર્વ ચલાવ્યો તેહનો સાથ;

રાખ્યા નર તે સવિ મૂક્યા, સાથે કુંવર દોય તે લિયા. ૪૬
 ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ દાકોલા દાસ; લીધું સર્વ રહું આવાસ;
 ત્રણ પલાણી તીખા ^૧તુરી, ચાલ્યા જેમ અવંતીપુરી. ૪૭
 કોશ ચાર જવ આવ્યા ^૨અરા, તવ તે ખોલાવ્યા કુંવરા;
 વિક્રમનરપતિ કુંવર તમે, સ્વામી દાસ તુમારા અમે. ૪૮
 કીધું સકળ તુમે એ કાજ, મંદિર લેઈ પુહયો મહારાજ;
 હું એતલે જઈ આવું આમ, અહીં દૂકડું અછે એક કામ. ૪૯
 ઈમ કહી સર્વ ભળાવી ઋદ્ધિ, વાટ ફેરવી આણી બુદ્ધિ;
 લઘુલાઘવી કળાએ કરી, મંદિર આવી ઉઘટ ધરી. ૫૦
 એતલે વળ્યા નિસાણે ધાય, સુણી વાતને હરખ્યો રાય;
 આવે વિકટ વેશ્યા-વશ કરી, ઇશી ખ્યાત સુતની વિસ્તરી. ૫૧
 અતિ આડંબરે કરી કુમાર, પિતા પ્રતિ જઈ કીધ જુહાર;
 વિક્રમ આણુદી ઉલ્લાસ, સુત આલિંગી કહે ચાખાશ. ૫૨
 સભામાંહિ બહુ થયાં વખાણુ, કરે પ્રશંસા રાણોરાણુ;
 વિક્રમચરિત્રતણું વડ ચરી, શુણિકા ગર્વ તબવી ખરી. ૫૩
 તવ તે કુંવર હિયા માંહિ ધરે, પુણ્યે યશ કીર્તિ વિસ્તરે;
 દોશું લેદ ન જાને રાત, સુપ્તોમુદ રહી તે વાત. ૫૪
 હવે તે મનમોહિની કુંવરી, પાળે ગર્ભ ભલિ વિધિ કરી:
 પૂરણ માસ થયા જેતલે, પુત્રસ્થણ પામી તેતલે. ૫૫
 અશ્રુચિપણું ટાળી અવિ અંગ, આવી ભૂમે રહી તિણ અંગ;
 ઠામે 'મોકલી તવ તે સહી, પોતે પુત્ર લેઈ તિહાં રહી. ૫૬
 પુત્ર પ્રતિ ગાએ હાતરું, બાહર દાસી કહે નાગરું;
 રે બાઈ તુમે એ શું લવો, પુત્ર તુમારે ક્યાંથી હવો ? ૫૭
 કુંવરી કહે મ જાજ અપાર, પરમેશ્વરે કરી મુજ સાર;
 એ બેટો મુજ આપ્યો હિતે, દેવ સખાઈ દુર્જલ પ્રતે. ૫૮

ઇશુ સુણી આવરજી દાસિ, વેગે ગઈ રાજની પાસ;
 સ્વામિ વાત ^૧અસંભવ થઈ, વહૂ તુમારી બેટો લાહી. ૫૯
 આંબો સુણી રાય તતકાળ, ^૨ભૂમિગૃહથી કાઢી બાળ;
 બેટો દેખી બોલે ભૂપ, વહૂ તે કીધું કિશું સ્વરૂપ. ૬૦
^૩કુળખંપણ દીધું અમ્હ તણે, વળતું મનમોહિની ઇમ લણે;
 અવિચાર્યું મ કહો પ્રભુ તાત, સુત તેડીને પૂછો વાત. ૬૧
 વિક્રમચરિત્ર બોલાંબો તામ, કહો સુત કિહાં નિપાયો કામ ?
 હું કાંઈ નવિ જાણું ઇમ કહે, લાજને અણબોલ્યો રહે. ૬૨
 મનમોહિની કહે ગુણવંત, સાચું રખે ન માનો સંત;
 રાય વિક્રમની દિઉં છું આણુ, સાંભળજો જે કહું ^૪અહિનાણુ. ૬૩
 ધુર માંડી યોગિનીશું પ્રીતિ, તેહના પિતાતણી ધરી ભીતિ;
 અંદપુરી વન લેઈ ગયા, તેહની કિંપિ ન આણી દયા. ૬૪
 એકલડી મહેલી વનમાંહિ, નગરીમાંહિ ગયા ઉછાહિં;
 દૂધારી ઘર પીધાં દૂધ, વાસો રહ્યા વિવાહ ત્યાં કીધ. ૬૫
 બહુ પ્રેમે દૂધારી વરી, તેહશું રમત ઘણી નિશિ કરી;
 પ્રભાતે પુહતા વેશ્યાવાસ, તું સૂધાં તિણે પાડ્યા પાસ. ૬૬
 તિહાંથી કુણે મૂકાંબ્યા દેવ, તે અહિનાણુ કહે સવિ હેવ;
 વળિ મુદ્રિકા આગળ ધરી, વડા રાય એ વહૂનાં પચરી. ૬૭
 સુણી વાત રાય થયો હિરાણુ, જોજો નારીતણો ઉપરાણુ;
 વિક્રમ મનમાં નિશ્ચે ધરે, સ્ત્રીચરિત્ર તે અધિકાં શિરે. ૬૮
 કુંવર મૌન કરી રહ્યા જામ, વિક્રમ નરપતિ બોલ્યો તામ;
 વહૂ વચન સૂધો તુમતણો, વર્ણન કિશું કઈં મુખં ઘણો. ૬૯
 વિક્રમચરિત્રશું કરો વિલાસ, પૂરો અહનિશિ મનની આશ;
 વિલસો દ્રવ્ય ઘણું લાંડાર, મેં તુજને આપ્યું અનિવાર. ૭૦

૧ ન બની શકે તેવી. ૨ ભૂપરામાંથી. ૩ કુળને કલંક આણ્યું!

૪ નિશાનીઓ. ૫ ચરિત્ર.

વિક્રમચરિત્રતણે મન વસિ, દામિની મુખ્ય કરી ઉલ્હસી;
 સરખી વય સરખો સંયોગ, રંગે રમે સંપૂરણ ભોગ. ૭૧
 કહે શ્રીમતિ સોહગમુંદરી, તેણી હમણાં એ કીધાં ચરી;
 ને એવડાં લહિયાં કુણે નથી, તો એ વાત કિચી તે કથી ? ૭૨
 આપણુ ચિંતવિયે તે ધાય, કહે તો તેડી આણું રાય;
 ન લહે સણુ સણુ કોઈ લગાર, એ તું લલ્લે સહી નિરધાર. ૭૩
 મનમોહિનીનું નિમુણી ચરી, હવે કહેશે સોહગમુંદરી;
 તે સાંભળજો એક મન યર્ષ, તૃતીય ખંડ સમાપતિ થઈ. ૭૪
 ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, લણુતાં સુણુતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણુ, તૃતીય ખંડ પુહતો પરમાણુ. ૭૫
 પ્રતિધી રૂપચંદ-કુમાર રાસે શ્રવણસુધારસ નામિન કનોજરાજ-
 પુત્રી સોનામમુંદર્માધિકારે પ્રથમ પાણિમકાણુ-નિષેધ પદ્યાત પાંછા-
 ધિકારે શ્રીચરિત્રોપરિ થીમતિકથિત મનમોહિની કથા તત્કથિત આભીરી
 કથાદિ વર્ણન નામ તૃતીય ખંડ સમાપ્ત:

ખંડ ત્રીથો.

(વસ્તુ-૭૬.)

નૃપ કનોજ નૃપ કનોજતણી ને પુત્રી,
 નામે સોહગમુંદરી જાળજાવે પરણવું હંદે,
 જપ યોવન ભેદે ચરી સુણી નાદ-રસ યેધ મંદે,
 ચણી શ્રીમતી મુખમતી મનમોહિની ચરિત્ર,
 તે નિમુણી હવે ને કરે તે સંભળાવું વિચિત્ર. ૧

(આપાર્થ-૭૬.)

હવે આથો એકનો અધિકાર, સાંભળવા થયો હર્ષ અપાર;
 સભ્ય સદુદેહ ઉમલટ મંદે, કવિતા આણુંદે ધિરદે. ૧

‘સાનિધ પામી શારદતાણું, ચોથો ખંડ હવે વળિ ભણું;
 સુણજો ‘સરસ કથા સુવિશાળ, એકમનાં થઈ બાળગોપાળ. ૨
 તેવ જોલી સોહગસુદરી, બાઈ વાત કહી તે’ ખરી;
 તું માહરી ‘મનમાની સહી, તુજ આગળ કાંઈ છાતું નહીં. ૩
 (સોરઠા-છંદ.)

“સાથિ તે સુવિહાણ, જે હર ખૂંડે હિયાતણી;
 તેને સુંપિયે પ્રાણ, અળજે આવે આપણે.” ૧
 જે સુખ દુખ જાણે આપણો, કાજ આપણે આવે ઘણો;
 તે પરગર્ભ માણસ જાણ, તેહશું જઈયે જાતે પ્રાણ. ૪
 નિજ કારજ કરવા હું શિયાર, તેહવાં માણસ મિજે અપાર;
 પણ પરગર્ભ જે દેહ ચિત્ત, હું બલિહારી એહવા મિત્ત. ૫
 મેં તું લહિ એહવી સુન્દણ, સુખ આગળ શું કરું વખાણ;
 હવે હું કહું હૈયાતું હીર, સાંભળ તે તું થઈ ગંભીર. ૬
 સુસખી શ્રીમતિને ઇમ કહે, બાઈ ‘મદન ઘણો મુજ દહે;
 હવે નિમ તિમ તે વેદન ટાળ, તિમ કરજે નિમ નાવે ‘ગાળ. ૭
 જે મૂરખ નવિ લહે વિચાર, નવિ જાણે અંગિત આકાર;
 અચતુર અઘડ કુરૂપ અપાર, એહવો આણે રખે ગમાર. ૮

(માલિની-છંદ.)

“વર નિજ કર મારી માય સું વારિ નાજે,
 વર વિષહર કાળો માય સું અંગે [ગ] રાજે;
 વર અતિ ઘણુ ગાઠા નારકી દુઃખ દાજે,
 પણ સુજ કર માડી મૂર્ખ ભરતા મ રાજે. ૧
 નિમ ન સુખિણી હોવે ‘કેળિ બાણી લાઈ,

૧ મદદગાર. ૨ રસવાળી. ૩ મનની માનેલી-પસંદ પડેલી સખી.
 ૪ કામદેવ. ૫ કહેવત ન આવે તેમ કરજે. ૬ કેળને બાવળનો સંયોગ
 થતાં તેની ભૂંડી દશા થાય.

- નિમ ન સુખિણી હોવે વિંખ દ્રાક્ષા મિલાઈ;
 નિમ ન સુખિણી હોવે ^૧નાગવલ્લી ^૨કરીરે,
 તિમ નં સુખિણી નારી મૂર્ખભર્તાશરીરે. ૨
- નિમહ ન રહિ શોભે દોકિલા ^૩ધૂક પાસે,
 નિમ સહિ હુંસી પામે ખોડ ખગલા વિલાસે;
 નિમ કરતિ ન શોભે કાગથું ^૪ગોઠિ ^૫સૂડી,
 તિમ ચતુર સુનારી મૂઠ હાથે ન રૂડી. ૩
- નિમ ન સુખ ઉપાવે બોરડી અંખ લગ્ગી,
 નિમ ન સુખ ઉપાવે તુંબી અંપે વિલગ્ગી;
 નિમ કવચજ લાઈ કલ્પવૃક્ષે ન સારી,
 તિમ સુગુણ વિગૂંચે જેહને હો કુનારી. ૪
- નિમહ ખગલી પાસે હંસ શોભા ન પામે,
 નિમ શુક પહ ઢાળી કાગડી ન્યૂન કામે;
 નિમહ ભમર ^૬કેસુ-પુષ્પ બેઠો ન ફાવે,
 તિમ નિશુલ્લિજ સાથે સુગુણને સંચ નાવે. ૫
- નિમ સરમહ દીસે હંસહંસી મિલાવે,
 નિમ ચકવહ ચકવી મતશું મેળિ આવે;
 નિમ સુગુણ મયૂરી પ્રેમ વાધે મયૂરે,
 તિમ સુતર સુંનારી બે રમે હર્ષ પૂરે. ૬
- સુગુણ ધીમતિ બાઈ સરિસ સંયોગ સારો,
 અણ સરીખહ જોહો તેહ દૂરે નિવારો;
 વર સુગુણ સંગાયે દીનિયે પ્રીતિ ભેઈ,
^૭અનચતુરશું મિલતાં કાજ એકે ન હોઈ. ૭

(સોરઠા-છંદ.)

સરિખા સરિખો મેળ, આણસરિખું અરણે કરે;
કિહાં કંટક કિહાં દેળ, ભૂલણીઓ ધણપરે લેણે. ૧

(ગાથા-છંદ.)

હંસા રચ્ચંતિ સરે, મમરા રચ્ચંતિ કેતકી કુસુમે;
ચંદન વને મુયંગા, સરિસાસરિસેહિ રચ્ચંતિ. ૧

(દુહા-છંદ.)

મિત્તા એહવા કીજિયે, [જે] ખેઠા સોહે પાસ;
વર શિર િખદનામી ચડે, લોક ન દે શાળાસ. ૧

મિત્તા એહવા કીજિયે, જેહવા ફેફળ ભંગ;
આપ કરાવે ખંડડા, પરહ ચડાવે રંગ. ૨

મિત્તા એહવા કીજિયે, જેહવા ટંકણખાર;
આપ દઝામણ પરરેહણ, ગિરવા એ ઉપગાર. ૩

(સોરઠા-છંદ.)

અગરતણે અનુસાર, પીડંતાં પરિમળ કરે;
તે સાજન સંસાર, નેયાં જ્યવિરલા મળે. ૧

(દોહા-છંદ.)

મિત્ત ન એહવા કીજિયે, ઘણે ચડીજ કુનામ;
ઘોળી કેરા કુંડ જિમ, ખુદે સારૂં ગામ. ૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

કહે શ્રીમતિ જોલે માં ઘણું, લેહણું લહિયે આપાપણું;
પૂરવલવનો જેહણું નેહ, જ્યાં ત્યાંથી આવી મળે તેહ. ૬
વળિ લલાટ જે લખિયો હશે, નેતાં કરી તેહજ આવશે;
તે સોહગસુદરી કહે ખરૂં, પરખ્યા વિના પુરૂષ નહીં વરૂં. ૧૦
કિમ પરખિશ તું પુરૂષ પ્રધાન, ત્યાર થઈ નેજે સાવધાન;

હમણાં હું થઈ છું આકુળી, લાવ પુરૂષ કે - ઊતાવળી. ૧૧
 ઊતાવળાં ન થાયે માય, સુસ્તાના પ્રાસાદ કહાય;

ઊતાવળું ચલે અવિચાર, ભૂખ્યો દોય કર ન જમે સાર. ૧૨
 રલસપણે ઊતાવળું કામ, તે જો આગળ પડે વિરામ;

પછી તું કહિશ ન કહ્યો કાંઠલી, સોહગચુંદરી બોલી વળી. ૧૩
 તેં મુજ જેહ કહ્યું તે ભણું, પણ વિરહી હુએ ઊતાવળું;

આજ સુચુષ્ટિ કે નાવે અહીં, તો પ્રભાત હું દેખું નહીં. ૧૪
 પછી જિમ ગુલ જાણો તિમ કરો, આજ હવે આજસ પરિહરો;

વેદન મદનતણી છે ઘણી, લાજ તણ કહું છું તે ભણી. ૧૫
 તવ તે શ્રીમતિ કરી શૃંગાર, કર ધરી ચોસઠ પાન ઉઠાર;

રાત બે પહોર ગઈ છે ખરી, એણી વેળા બાહિર નીસરી. ૧૬
 આવી ચિંતામણિ ચઉવટે, પણ તિહાં પુરૂષ ન કે પરગટે;

સહુકો સૂતું નિજ ઘર જઈ, ઘટી દોય તિહાં જાતાં થઈ. ૧૭
 તવ શ્રીમતી વિચારે આજ, ન મળ્યો પુરૂષ ન સીધું કાજ;

એટલે વિક્રમશય એકલો, નિશિચર્યા બેવા નીકળ્યો. ૧૮
 તિહાં આગળ ઊતરીઓ જિમે, શ્રીમતિ સુંદર દેખી તિમે;

વિક્રમભૂષ ન જાણ્યો હિયે, સહિસા તે બીડું કર દિયે. ૧૯
 રાજાએ બોલાવી તામ, કહો કામિની અમ કેહું કામ ?

સ્વામિ માહરે છે સ્વામિની, તે તુમ તેડે ગજગામિની. ૨૦
 નૃપ કહે પૂછી આવો કાજ, કહે તે તુમ કહેશે મહારાજ;

જિહાં લગે તુમે પધારો દેવ, તે તુમચી કરશે બહુ સેવ. ૨૧
 ઇશુ સુણીને ચમક્યો ઘણું, તિહાં જઈ જોઇયે અચરિતપણું;

લીધો શ્રીમતિનો તવ સાથ, તસ ઘર પહોતો પૃથિવીનાથ. ૨૨
 જાતાં આવ્યો ત્રીજો માણ, હીંઠાજે બેઠી સાળાણ;

૧ તારે. ૨ ધડી. ૩ રાતચર્યા. ૪ એકદમ. ૫ સ્ત્રી. ૬ ઘણી-
 આશી. ૭ હાથણી જેવી ચાલ ચાલનારી.

રાજા ઊભો રહી આરિયે, જાણે તેડે તો પધારિયે. ૨૩
 રાયે દીઠું અદ્ભુત રૂપ, તવ તે હિયે વિમાસે ભૂપ;
 શું લઈ એ નારી કુણુ નામ, એહને શું હોશે મુજ કામ ? ૨૪
 તવ કુમરિયે સમશ્યા કીધ, પ્રથમ કણિકા લેઈ દીધ;
 પછી બતાવ્યો જમણો હાથ, બિહુ માંહિં એક ન લહે નરનાથ. ૨૫
 વળી કુમરી કર વીણા ધરે, રાજા તોહિ ન જાણે સિરે;
 પુનરપિ જંઘ દેખાડે જામ, વળી ^૧કુસુમ કંદુક લઈ તામ. ૨૬
 કરિ કેરિ પુષ્પદટો મુખ દેય, ^૨દ્રાણે ધરી પુનરપિ નાપેય;
 પછી ભૂમિ મૂકી વળિ હસી, ^૩રાયે ન લહી સમશ્યા કિસી. ૨૭
 પંડિત પણ ભૂલ્યો તિણ ઠામ, જોળે પડશે વાત વિરામ;
 તવ ચિંતે સોહગસુદરી, દશા લલી દીસે પાધરી. ૨૮
 કહિયે નરનો સંગ ન કરું, આજ હિયે તે ઉલ્લટ ધરું;

કામ દિયો દાસીને ગૂઠ, તો એ લઈ આવી કેા મૂઠ. ૨૯
 ન લહી એણે સમશ્યા એક, ન મિળું એહશું કરી વિવેક;
 કિમ કીજે એ સાચો પાઠ, કેાઠી સાથે ખાવા કાઠ. ૩૦
 કલ્પવૃક્ષ ધંતુરો લહી, તવ શ્રીમતિ બોલાવી સહી;

રે અજાણુ નર લાવી કિશો, માહરે કાજે મૂરખ ઇશો ?! ૩૧
 વહેલો એહને પાછો વાળ, ઇણ વાતે પડશિ મ જંજાળ;
 તવ શ્રીમતી કહે પડવડી, પહિલે ^૪કવળે મક્ષિકા પડી. ૩૨
 બાઈ તુમે તો ઘણું સુવેધ, એહવાનો કાં કરો નિષેધ;
 જે જગદીશે આખ્યો આણી, તેહશું પ્રેમ ધરી જે જાણી. ૩૩

(રેખતા-છંદ.)

“ મૂર્ખ રહી મનમાંહિ કે મરકો નાણિયે,
 જે દીધો કિરતાર તેશું પ્રેમ આણિયે;
 પર ઘર દેખી સુચંગ કિમે નહુ જાઈયે,
 દીના હોય કથીર સોના કહાં પાઈયે ? ”

૧

રહે લવલી બોલ ન ચડવડું, દેખીને કૂવે કિમ પડું;
 જે સુજ જગપતિ દેશે કાલ, તેહથું પ્રેમ કરિશ મન વાળ. ૩૪
 એહને ઠામ પુહચાડો તમે, જિમ સુખથી નિદ્રા લહું અમે;
 તવ શ્રીમતી કહે જઈ સ્વામ, તુમે પધારો ^૧તુમચે ઠામ. ૩૫
 અમ ઠકુરાણી કેરાં કાજ, તુમ દીઠે સીધાં મહારાજ;
 આરતિ ટળી ગયું સવિ દુઃખ, દીઠ માળવો ભાગી ભૂખ. ૩૬
 રાય ઘણો મન વિલખો થયો, આઃ આઃ એહનો અર્થ ન થયો;
 સવિ^૨સંદેત સીચે^૩ શુભ કહ્યો, પણ તે મેં કાંઈ નવિ લહ્યો. ૩૭
 પહિલી ચૂક પડી મૂંડને, ચાલી આંવ્યો હું એ કને;
 કિહાં કુખુદ્ધિ દીધી જગનાથ, પુંખ ન ખાધો દાધા હાથ. ૩૮
 ઇમ પછતાતો પાછો વળ્યો, હિયડામાંહિં ઘણું કળમળ્યો;
 ઘર જઈ સૂતો ઘરે ^૪અંદોહ, મન સાથે અતિ લાગી ^૫ચોહ. ૩૯
 ચિંતે એહ સમશ્યા સાગ, કિમ લહેશે એહનો સુવિચાર;
 વળિ વિમાસે સૂધો વીર, કાલ તિહાં કેા જશે ધીર. ૪૦
 પહિલાં તેહનો કફં નિરધાર, પછિ તેહને ઝાળખી ઉદાર;
 તેહથું પ્રીતિ ઉપાઉં ખરી, તે મુખે અર્થ લેઉં પરિ કરી. ૪૧
 એહવું શુદ્ધ હિયે ચિંતવી, ^૬અંતરંગ જન તેડ્યા કવિ;
 શીખ સુમતિ દીધી ઉદ્ધાસ, જે જે કાલ તિણે આવાસ. ૪૨
 જિહાં મેં નાખ્યો ^૭તંબોળ, એક નારી છે સહિ તસ સોળ;
 તેહને ઘર કેા આંવ્યો ગયો, જે જે નર કુણુ કેતો રહ્યો. ૪૩
 રખે કેાઈ જેતાં તુમ ^૮લહે, વળિ રાય શીખામણુ કહે;
 દાના યઈ કરજો સવિ કામ, રખે તેહવું ચૂકો નામ. ૪૪
 એહવી શીખ ઘણી તસ દેઇ, નરપતિ ખીજાં કાજ કરેઈ;

૧ આપને ઠેકણે. ૨ ઇચારત. ૩ ચંકા. ૪ ચોખ-ખ્યાર.

૫ ખાનગી માણસો-ચતુર. ૬ પાનખીડું ખાધને થુંક્યાની નિશાની.

૭ જાણી-કળી જાય.

હવે પાછળ જે પેલી વાત, સાંભળજે જે થયો અવદાત. ૪૫
 તે સોહગસુંદરી શ્રીમતી, ન લાહે વેધે નિદ્રા રતી;
 નવિ સીધું તે કાજ પ્રધાન, તે મન સાલે સાલ સમાન. ૪૬
 (દોહરા-છંદ.)

“ એક વિયોગી રોગિયા, સહેજે સરિખું માય;
 દિન જાયે જન-વાતડી, પણ રચણિ નવિ જાય. ” - ૧
 દુખભરી રાત વિહાણી તાસ, માંહોમાંહે થયો વિશ્વાસ;
 દિન બીજે રજની થઇ જામ, વળિ ગોખે ખેડાં ખે તામ. ૪૭
 તવ સોહગસુંદરીએ કહ્યો, કાલે કામ એક નહિ થયો;
 આજ સુગુણ કે જોઇ લાવ, જિમ તેહશું મિજિયે મન લાવ. ૪૮
 તવ શ્રીમતી કહે સાંભળો, હું કંઈ ન લહું તે આમળો;
 તમેજ દેખાડો જેહને, હું તેડી લાવું તેહને. ૪૯
 લલે વહે સોહગસુંદરી, સાંભળ વાત કહું તે ખરી;
 આ પેલું તંબોળી હાટ, તિહાં આવે બહુ નરના ૨થાટ. ૫૦
 નહાના મોટા ભર ચૌવની, પેલી શોભાવે એહની;
 પણ કુણને એ નાણે મન્ન, હું બેઠી જોઈ નિશિદિત. ૫૧
 પણ જો નિશિ જાતે ઘડી ચાર, તવ આવે છે એક કુમાર;
 આસણ બેસણ દેઈ તસ માન, તેહને દેખાડે સવિ પાન. ૫૨
 દીપશિખામાંહિ દીસે જોય, એહવાં તે જાળગાં કરી સોય;
 તે સવિ પાન કુમર કર લિયે, જાતાં એક સુંઠી કાંઈ દિયે. ૫૩
 તિણે તંબોળી હરખે ઘણો, ચિત્ત જાળવે કુંવરતણો;
 વળે વહિલું કરી એટલું કામ, તે કુંવરલું ન લહું નામ. ૫૪
 તે દેખી મોહ્યો મુજ મન્ન, તેહશું પ્રીતિ મિજે તો ધન !
 તેહ ૩તને ચતુરપણું નિરખિયે, સુહણું ઉપદેશે પરખિયે. ૫૫
 અલ્લવેસર ગજપતિ હીંડતો, નયણે નિપુણ પ્રતે પીડતો;

છેલ છળીલો તે બોલાવ, બાઈ સુપર કરીને લાવ. ૫૬
 જવ આવશે તંબોળી કને, તવ હું દેખાડિશ સહિ તને;
 વાર્તા ઇશી વિચારી કરી, અતિ હરખે સોહગમુંદરી. ૫૭
 હવે કુંવર સોઈ રૂપચંદ, કરે સદા મંદિર આણુંદ;
 રાત દિવસ અંતર નવિ લહે, લક્ષ્મી લોગવતો ગહગહે. ૫૮
 પાન પુષ્પ ઊપર બહુ પ્રેમ, તેહથી ક્ષણ અળગો નહીં એમ;
 જાતે જોઈ લાવે પાન, નિશિ જાતે ચૌ ઘડી પ્રધાન. ૫૯
 ન રૂચે કો લાવે જુમુઓ, એટલો વેધ કુંવરને હુઓ;
 તંબોળી કેરે હાટ, આવે નિત મન માન્યા માટ. ૬૦
 પીતાંબર પહેરે પટકૂળ, અંશુ સ્વચ્છ કટિ ધરી અમૂલ;
 મોળિબંધ મસ્તક મોળિયો, કંઠલ રત્ન ખલે એક દિયો. ૬૧
 પંચાંગુળી પહેરી મુદ્રડી, ચરણે રત્નજડિત મોજડી;
 ચોવન ભરિયો બહુઓ સાથ, હેમ દંડ એક લીધો હાથ. ૬૨
 ઈશુ યુગતે એકલો પ્રધાન, તિણ દિન લેવા આળ્યો પાન;
 સોહગમુંદરીએ જવ દીઠ, તવ તસ નયતે અભિય પમ્ક. ૬૩
 કહે તવ શ્રીમતીને આ જોય, હું કહતી તે નર જો હોય;
 હમણાં પાછો વળશે સહી, બહુ ખપ દરી આણવો અહીં. ૬૪

(દુહા-છંદ.)

તવ શ્રીમતી તેમજ વળી, દરી મોળ શૃંગાર;
 બીડું ચોસઠ પાનનું, નિજ દર ધરી ઉદાર. ૧
 આવી તે મારગ વિચે, વાટ રહી તે રૂંધિ;
 પુરૂષવણું મન પાડવા, મદમાતી તે મૂંધિ. ૨
 કુંવર જળ પાછો વળ્યો, લેઈ પાન તતકાળ;
 તવ આગળ આવી દિયે, દર બીડું સા બાળ; ૩

૧ ઠીક ચતુરાઈ કેળવાને. ૨ મદમાત. ૩ પહેરણ. ૪ દેરા.
 ૫ મુંદર-કતમ. ૬ અમૃત વરસું. ૭ ચોળીને.

- કુંવર કહે કુણુ નારી તું, સુજ સાથે શું કામ;
તે કહે સ્વામી સાંભળો, આ આવાસ સુઠામ. ૪
- અહીં રહે અમચી સ્વામિની. રૂપે રંભ સમાન;
તે બોલાવે બાળિકા, તેહને છે તુમ ધ્યાન. ૫
- ક્ષણુ વિરહો ન સહી શકે, હવે તુમારો દેવ;
રાજ પધારો રંગભર, તે કરશે તુમ સેવ. ૬
- કુંવર કહે અમે વાણિયા, અમ ઘર વસ્તુ અનેક;
કવણુ કાજ તુમ સ્વામિની, માંગે ભેદયે [તે] છેક. ૭
- નારી કહે સવિ એહ ઘર, પરણુ ભર્યો વિશાળ;
પણુ એ વાંછે રાજિયા, તુમેશું ^૧ગોષ્ઠિ રસાળ. ૮
- અમે વ્યવહારિ વાણિયા, નવિ જાણું તુમ નામ;
અમ સાથે શી ^૨ગોઠડી, પૂછી આવ જઈ કામ. ૯
- કામિની કહે તે ^૩મોહને ! કહેશિ તુમને ^૪સ્વામિ;
ભે તસ જીવિત ખપ કરો, તો આવો તિણુ ઠામ. ૧૦
- એવડું શું રે સુંદરી ! હું કુણુ તે કુણુ તેહ;
સુજ પાખે તે શું મરે, એક પખો શો નેહ. ૧૧
- હૂર થકી તેં તેહતું, ચોરી લીધું ચિત્ત;
અવર ન કો દીઠો ગમે, તેહને તું એક મિત્ત. ૧૨
- એક વાર તું નયણથી, દીઠો હૂર રહ્યાંય;
તિહાંથી લાગો વેધડો, ક્ષણુ વર્ષો સો થાય. ૧૩
- કમલિની સરવરમાં વસે, સૂર્ય વસે આકાશ;
જવ દેખે પિઉ આપણો, તવ તે થાય વિકાસ. ૧૪
- ગયણુ ધડુકે મેહુલો, મહિયલ મોર કિંગાય;
દેખી સજ્જન આપણો, હિયડો ટાઢો થાય. ૧૫
- રહે જળમધ્ય કુમુદિની, ગગન રહે પાણુ ચંદ;

- દૂર થકી પ્રિય પેખી કરિ, પામે પરમાણુદ. ૧૬
- દૂરથકી તિમ તેહનો, લાગો તુજથું વેધ;
સુગુણ સલૂણ તેહથું; મ કરો પ્રીતિ ^૧નિવેધ. ૧૭
- કુમર કહે રે કામિની ! પરધર જાતાં જોડ;
ઉત્તમ નર ને સુણ નિપુણ, ચડે કલંકહ કોડ. ૧૮
- ચડયો કલંક ન જિતરે, ન ચડે જિંથું નીર;
પછે પસ્તાવો પામિયે, તે કુણ કરે કુધીર. ૧૯
- પ્રાણી ^૨પાણી આપણો, રાખિ શકે તિમ રાખ;
પાએક પાણી જિતરે, ન ચડે વળતું લાખ. ૨૦
- તે ભણી સુંદરી આપણો, પાણી રાજો તેમ;
^૩ત્રિવિધે નાડિ વિનાણથું, શ્રીફળ રાજે જેમ. ૨૧
- શ્રીમતી કહે સાચું કહ્યું, તું છે પુરૂષ પ્રધાન;
પણ તસ લાગો વેધડો, તે કિમ ટળે અસમાન. ૨૨
- નીરજ તેહનું જિતરે, જે હોવે નર મૂઠ;
ચતુરપણે રમતાં રમિક, કોઈ ન જાણે ^૪ગૂઠ. ૨૩
- સક્રિયે ત્યાં ન જણાવિયે, પછિ જાણે [તો] શું થાય;
^૫પિથુન વહે જે પાપિયા, તે લેખવિયે વાય. ૨૪
- કેતકી કંટકલજજણે, ભમર ભડુકે કાંય ?
જિહાં મનમાને આપણો, સહી રમેલું ત્યાંય. ૨૫
- ઈમ જાણી મન ચિર કરિ, વસ્ત્રભ વહેલો આવ;
કર, જોડી પાએ પડું, ^૬લગલગણું મ કરાવ. ૨૬
- કુંવર કહે રે મુજ વિના ! શૂનું જગ નવિ હોય;

૧ નાકારો-મના. ૨ નર-ઈજ્જત-પુરુષાર્થ. ૩ ચોટલી, કાચલી
અતે ખોપરાની અંદર જેમ ત્રણ પ્રકારથી નાજિયર પાણી જાળવે છે
તેમ મન વચન સરીરથી જાળવવું. ૪ અંતરનો ભેદ. ૫ નિંદા કરનારા.
૬ કાલાંનાલાં.

- મંદિર તેડો માનની, જાણો ચતુર જિજ્ઞેષ. ૨૭
- જગ જોતાં મિળતાં મિળે, સાજન મિત્ર અનેક;
નિરખી નેહ કરાવ તું, જાણે જિહાં વિવેક. ૨૮
- સ્વામિ સુણુ આચું કહું, વણિ વણિ ખોલ મ નાખ;
તેહને મન એક તું વસ્યો, સૂરજ ચંદા સાખ. ૨૯
- મિત્ર મિળે જગમાં ઘણા, સુજન મિળેજ સુચંગ;
પણ જેહને મન જે વસ્યો, તેહને તેહનું રંગ. ૩૦
- હંસો છાંડી માનસર, ન પિયે ^૧છિત્તર નીર;
મનમાન્યા વિણ ^૨મહિયલે, તરસ્યો લમે સુધીર. ૩૧
- ^૩બાપૈયો પિઉપિઉ કરી, તરસ્યો ^૪ગગન લમંત;
જાય ઉકરતાં જીહડી, ગુણ લેતાં મૂકંત. ૩૨
- વણિ તમે નાના શી કરો, ^૫નિષ્કુર થઈ નિટોલ;
કોકિલ ^૬અંખ વિના કહીં, એક ન ખોલે ખોલ. ૩૩
- એક વયણ સાચો સુણો, સુગુણાં સુગુણ મિલંત;
મન માને તે આપણે, હંસા કમળ વસંત. ૩૪
- ગુણવંતા તે જાણીએ, જે ગુણવંત મિલંત;
જો ગુણિ મિળિયાં ^૭અવગણે, તો ગુણ કાહું કરંત. ૩૫
- સજ્જનનશું દુર્જનન મિળ્યે, પામે ગુણ અધિકાર;
કંચન જડિયો કાચ જિમ, માણિક મૂલ્ય ઉદાર. ૩૬
- દુર્જનનશું સજ્જનન મિળ્યે, ગુણ પોતાના જાય;
પીતળ પીરોળે જડ્યો, એછે મૂલ વિકાચ. ૩૭
- દુર્જનનશું દુર્જન મિળે, કાંઈ નાવે લાગ;
ચુંબક ને પાષાણ જિમ, સહામી ઊઠે આગ. ૩૮

૧ તલાવડા-ખાખોચિયાનું પાણી. ૨ પૃથિવીમાં. ૩ બપૈયો.
૪ આકાશમાં. ૫ કોર-નિર્દય. ૬ આંખના મહોર વગર. ૭ તિરસ્કાર
કરે-ખેદકારી ખતાવે.

- સજ્જનને સજ્જન મિળે, સ્હાંમી વાધે પ્રીતિ;
 દ્વધમાંહિં સાકર ભળી, મીઠી જોહજ રીતિ. ૩૯
- તે ભણી અતુર મુબલુ નર, તે પણ છે શુભવંત;
 સરિખા સરિખું છે સહી, બેહુ મિળો મન ખંત. ૪૦
- મિળવો છે મન માનતે, અવર મિળણ શે કાજ;
 મિળતાથું મન દેઇ મિળો, રીતિ ભલી જો રાજ. ૪૧
- કરમદશા હવે કામિની, પ્રગટ હુસી જો અંગ;
 મુગુલુ સદ્ગુણા ^૧સાર કરી, થું કહાવો બહુ ભંગ. ૪૨
- પદમિનિ સોઈ ^૨પ્રભપતે, કીધી કલિકા ^૩દીપ;
^૪નેહ વિહુણી નાહલા, કિમ રહેશે તે ^૫કીપ. ૪૩
- દેવવશે ^૬અંતિમદશા, હૂઓ ^૭બ્યાપ અપાર;
 હવે જોલાસે દીપિકા, સ્નેહ વિના નિરધાર. ૪૪
- અધકાર તવ બ્યાપશે, પ્રણમી કહું દયાળ;
 સીંચો સ્નેહ સનેહ ધરી, જિમ દીપે સુવિશાળ. ૪૫

(શાર્દૂલવિકીરિત-છંદ.)

- વક્ત્રેચંદ્રમુખી મદીપકલિકા ધાત્રીધરામંદલે,
 તસ્માદૈવવશાદશાપિચરમાતસ્યાઃ સમુન્મીલતિ;
 તદ્વ્રૂપઃ શિરસાનતેન સહસા શ્રીકૃષ્ણ નિશ્ચિપ્યતાં,
 સ્નેહસ્તત્ર તથા યથા નદિ ભવેત્રૈલોક્યમંધન્તમઃ " ૧
- તે દીઠે તન મન હસે, નયણાં ધરે સનેહ;
 તે માણ્યુ મ નવિ મૂકિયે, પ્રાણુ ત્યજે જો દેહ. ૪૬
- ના કહેયો તોહિ આવશે, ફેકટ મ કરો જોર;
 વિરહદાવાનલ જવાળતાં, હોશે પાપ અધોર. ૪૭

૧ સંબાળ-બહાર. ૨ અત્રાએ. ૩ દીવાની ચિખા. ૪ સ્નેહ-
 તેવ. ૫ કાપમ. ૬ મરણ. ૭ પીડાની રચનાનો,

- દશ અંગુળી દેઈ વદન, લાગુંજી તુમ પાય;
 વળતો બોલ મ વાળશો, આવોજી ઇંચ કાય. ૪૮
- મોહન ઘણું મ કહાવશો, ચતુર સુ-વેધ સુભાણ;
 તુમ કરમાં સોખ્યા તિણે, પદમિનિયે નિજ પ્રાણ. ૪૯
- પછિ જિમ જાણો તિમ કરો, આણી મન ઉદ્દાસ;
 લમરા પરિહરિ કેતકી, લિયો માલતી સુવાસ. ૫૦
- અભિનવરસ એક વાર જો, છેલા પ્રીતિ મ છંડ;
 ચતુર રૂચે જો આખતાં, તો પછિ ^૧અવિહુડ મંડ. ૫૧
- તે તુજ વિરહે ટળવજો, નીર વિના જિમ ^૨મીન;
 તું તેહને ઇમ અવગુણે, એ નહિ રીતિ ^૩કુલીન. ૫૨
- એક એક વિણ જૂરી મરે, અવર ન આણે મોહ;
 દૈવે તે કાં સરજિયાં, કઠિન હિયાં જિમ લોહ. ૫૩

(કુંડલિયા-છંદ.)

- “ કબિરા કબહુ ન કીજિયે, અનમિલતાકો સંગ;
 દીવાકે મનમે નહીં, જલબલ મરત પતંગ—
 જલબલ મરત પતંગ, દીપ તો દયા ન આણે,
 મીન મરે જિણ માંહિં, નીર વિછુરો નહિ જાણે;
 મરત નાદ પર હિરન, નાદ નવ જાણે પીરા;
 અણુમિલતાશું મોહ, કબૂ નહીં કરો કબીરા. ” ૧
- ઇમ નકોર નહિ થાઇયે, જોઇ વિચારી નાથ;
 ઇણે લવમાં એ જીવતાં, નહિ મહેલે તુમ સાથ. ૫૪
- તુંહિજ વલ્લભ તુંહિજ પ્રિય, તુંહિજ પ્રાણ આધાર;
 ગતિમતિ એક એહને તુંહિજ, ઇમ જાણો નિર્ધાર. ૫૫
- ઇશાં વચન વેધક વિવિધ, બોલિ બહુત પ્રકાર;
 કુંવરતણો મન લેહિયો, સુગુણ શ્રીમતિ સાર [નારિ]. ૫૬

- કુંવર કહે તુમ સાંભળો, હું આવિશ તસ પાસ;
 ઇમ નિસુણિ ઉલ્લટ ધરી, પહિલી ગઈ આવાસ. ૫૭
- સોહગસુંદરીને કહે, વાત આણી સવિ રાસ;
 આ તે નર મેં આણિયો, પાડિ કરી પરિ ^૧પાસ. ૫૮
- સુણી વચન શૃંગાર ભરી, નર મન હરવા ^૨માટ;
 ખેડી પ્રથમ દિવસ પરે, કનક હિંડોલાખાટ. ૫૯
- રૂપચંદ રસ લગ્ગીઓ, તે જોવા મનમાંહિં;
 જીવ્યાથી જોયું લલુ, જોઈએ તે ઉચ્છાહિં. ૬૦
- મંદિર છે મનમોહિની [માનિની], આજ જોઈ વળી એહ;
^૩કુળવટ રહેશે જિણુ જીગતિ, તિણિપરે કરથું તેહ. ૬૧
- કુંવર કેડે આણિયો, આંખો ત્રીજે માળ;
 ઉભી રહી નિરખી નિપુણ, રૂપતણી તે આલિ. ૬૨
- મોઢ્યાં રૂપે માનવી, સસે ન વાસે સોય;
 ચિંતે ચિત્ત વિવેકથું, એ શું ^૪અમરી હોય ? ! ૬૩
- કે એ કુંવરી ^૫નાગની, કે વિદ્યાધરી જાણ;
 ઈંદ્રતણી શું અપ્સરા, કે રંભા સુ વખાણ ! ૬૪
- ચોડિ કણક લેઈ ધડી, ^૬ધાતાએ ધર એહ;
 પદમિની પ્રેમ ધરી કરી, ચંપકવર્ણી દેહ. ૬૫
- મસ્તકે છત્ર સમાન વર, શ્યામ સરલ શિર વેણિ;
 કરવાસે વામગ વસ્યો, ^૭કુંતલ મધુકર શ્રેણિ. ૬૬
- રત્નજડિત વિચ રાખડી, જોડણું શુણ્ઘમૂળ;
 કંચન ચમરી કુમરું, વિચ વિચ સોવન-ફૂલ. ૬૭
- સેધો શિર સિંહારિયો, મદનનરિંદ પ્રતાપ;

૧ કંદમાં નાખેલ છે. ૨ વાસ્તે. ૩ મનગમતી સ્ત્રી. ૪. કુળની મર્યાદા. ૫ દેવાંગના. ૬ વાસુકી નાગની કુંવરી. ૭ ધણાએ પહેલવહેલીન.

૮ નાગ. ૯ માથાના વાળ ચમરાઓની ઓળ સરખા ઢાળા.

- હેમ ઘડી હીરે જડી, બિહુ પખ કૂલી થાપ. ૬૮
- વદનકમળ વિકસિત ચદા, પૂનિમચંદ સમાન;
- કુમર લણે ઇણે જીતિયો, ગગન ગયો તજિ માન. ૬૯
- બિહુ પખ સરિખા રાખવા, ઇણે આઠિમનો ચંદ;
- લાળ મિસેં દીસે ધર્યો, મોહવા માનવવૃંદ. ૭૦
- લોંહતણે મિસ લામિની, ધનુષ ધરી એ દોય;
- તીખાં લોચન બાણુ મિસ, તાકી મૂકે સોય. ૭૧
- ચૂથબ્રહ્મ હરિણીતણાં, લોચન લિયાં ^૧ઉદાળિ;
- બિહતી મૃગલી બાપડી, જઈ રડી વનહ વિચાળિ. ૭૨
- વિકસિત પંકજ-પાંખડી, તિસી આંખડી એહ;
- નેહ વધારે નિરખતાં, કીધી કાજળ રેહ. ૭૩
- ^૨શુકચંચા સમ નાસિકા, કે સગદીપક સાર;
- નાકકૂલી નિરૂપમ તિહાં, દીસે અતિ મનોહાર. ૭૪
- ટીલું લાલ-સ્થળ તપે, વિકસિત દોય કપોળ;
- લાસા ^૩ગદ્દ સોહામણા, જીલ અમીનું ઘોળ. ૭૫
- ^૪અધર પ્રવાળા સારિખા, ^૫દાડિમકળિ જિમ દંત;
- વિચ વિચ સોવન રેખડી, તે હીરા નિરખંત. ૭૬
- હીચોળા લખમીતણા, બાણે સોવન-વર્ણ;
- પેખે દોય પાસે લલા, એહવા ઉત્તમ ^૬કર્ણ. ૭૭
- પાન આરોગ્યાં પદમિની, હસતાં કૂલ ખરંત;
- ખોલંતાં અમૃત ઝરે, કુંવર રહે નિરખંત. ૭૮
- ત્રોટી પહેરી મણિજડી, અખકે અખઅખ આલ;
- ^૭આંગનિયાં લલ ખીંટલી, નિરખે કુંવર નિહાલ. ૭૯

૧ છિનવી. ૨ પોપટની ચાંચ જેવી નમણી. ૩ ગાલ. ૪ પ્રવાળાં જેવા રાતા હોઠ. ૫ દાડિમની કળી જેવા સરખા ઉજળા. ૬ કાન. ૭ કાનનો દાગીનો.

- હંસગ્રીવ સમ કૂટડી, ગ્રીવા શુભિયલ મન્ન; .
 કંઠે છપી કેકિલા, રયામ થઈ ગઈ રત્ન. ૮૦
- કંઠ નિગોદર પદકડી, પહિરી ગિરસલીયાંય;
 મણિ જડી દોડી ^૧પાટિયાં, કવણુ કહે મૂલાંય. ૮૧
- ભુજા દોય ભામિનીતણી, ^૨કરિવર શૂંઢ સમાન;
 તિલ અંશુલ નખ રાતઠા, રેખા મધ્ય પ્રધાન. ૮૨
- ખાંહે ખાંધ્યા ખહિરખા, ખાન્નખંધ ઝમાલ;
 કરકંકણ ચૂડી ચતુર, સોવનમય સુવિશાળ. ૮૩
- કનક ગાંઠિયા ગોમતી, હથ સાંકળ સુવશાળ;
 વેઠ દશાંશુળ સુદ્રડી, મહેદી લાઈ ઉદાર. ૮૪
- ઉત્તત કક્ષા કુખ અતિ, વાંસો વડો વિવેક;
 રૂડું હૃદયસ્થળ વિપુળ, અલગો રોમ ન ઝોક. ૮૫
- કુચમિસ એ પ્રાસાદ દોય, દીઠા અતિ ઉત્તંગ;
 શિખરખંધ સોવનતણાં, સોહે અતિહિ સુચંગ. ૮૬
- ઉદર ^૩ક્ષામ ઊપર ઈશા, ત્રિવલી ^૪તટની પાસ;
 શિવનિમિત્ત શિવખાણુ તે, ચૌવેને કયાં ઉલ્લાસ. ૮૭
- કસિને કસિ ત્યાં ^૫કુંચુકી, લિખિયા હંસ મયૂર;
 પેખી નર મોહ્યા મરે, જે જગ ચળળા શૂર. ૮૮
- થણુ વિચ ઝલકે ઝૂમણાં, લહકે નવસર હાર;
 અર્ધહાર ઝેઝવળી, રત્નાવળી ઉદાર. ૮૯
- સોવનમય ટોડર લલો, અંપકલિ દીપંત;
 દોય કર આદ્યો કનકનો, આરીસો ઝોપંત. ૯૦
- નાભિકજ ગંભીર અતિ, રસ શૃંગારહ-કૂપ;
 મુગતાદ્વજ ગજ-માળ જે, તે ઘડીયાળ સરૂપ. ૯૧

૧ ગજાનું ઘરેણું. ૨ હાથીની શૂંઢ મમાન ચલઉતાર. ૩ પાતળા

પેટ. ૪ નદી. ૫ ચોળી-કાંચળી.

- કટિલંકે જિણે કેસરી, જીત્યો હુઓ અદૃષ્ટ;
કટિમેખળ હીરે જડી, પહિરે સોઈ વિશિષ્ટ. ૯૨
- કૂર્મપૃષ્ઠ ઉન્નત જઘન, પુષ્ટ વિશાળ નિતાંબ;
જંઘા કદળી-થંભ જિમ, તિમ જાનુ નહીં લંબ. ૯૩
- સુંદર ચરણતણા નળા, પીંડી પણ મનોહાર;
પુષ્ટા ઉન્નત કાંકસી, આંગુલિ અતિહી ઉદાર. ૯૪
- નખ રાતા ખહુ દીપતા, જોહવા દર્પણ હોય;
તલિ આંગુલિ રેખા લલિ, મહેદી લાઈ જોય. ૯૫
- ચરણે સોવનમય સખળ, ઝાંઝરના ઝમકાર;
રત્નજડયા વળી પાગડા, ^૧વિંછિયડા ઠમકાર. ૯૬
- ^૨ચરણા ચોળી ચૂનડી, પહિરી સાડી સ્વચ્છ;
પીતાંબર ^૩પટકૂળ વર, ઘાટડી મૂલ ^૪અતુચ્છ. ૯૭
- ચૂવા અંદન લાઈયા, કીધા ^૫કુંકુમ રોલ;
અંપક કેતકી ઉર ધર્યા, કિય શૃંગારહ સોલ. ૯૮
- ^૬શિરકુંતલથી નખ લગી, નિરખી કુમરે સોય;
તૃપતિ ન પામે આંખડી, વળિ વળિ રહામું જોય. ૯૯
- કુમર સાથ સંગ્રામ-રસ, માનુનિ માંડે જાણિ;
તીણું લોચનખાણુ તવ, મૂકે તાકી પ્રાણિ. ૧૦૦
- વેણિ કરી તરવાર તિહાં; ગુરજ ગદા ભુજદંડ;
ખાંડો સોવન ખીંટલી, હાર તે પાસ પ્રચંડ. ૧
- ^૭મયગળ જિણુ આગળ કર્યા, મદમત્તા ^૮કુચ દોય;
ભર ચૌવન જોરે ચડી; ભીડી સુંદરી સોય. ૨
- એહ ^૯સમરાંગણુ આગળે, કવણુ ન ભગ્ગે વીર;

૧ પગમાં-આંગળીઓમાં પહેરવાનું ધરેણું. ૨ ધાધરો. ૩ ઉત્તમ વસ્ત્ર. ૪ ધણું. ૫ કેસર. ૬ માથાની વેણીથી માંડીને. ૭ હાથી. ૮ રતન. ૯ લડાઈ આગળ.

- એક રહ્યો ચિર ધન જનની, શેઠ સુદર્શન ધીર. ૩
- શ્રી લોચન દષ્ટિ વિષે, ડસ્યા ન ડાહ્યા જેહ;
થૂલિલદ્ર ગુરૂ વચર સમ, હું ખલિહારી તેહ. ૪
- ચોરથકી તેહુ ચતુર, વંકચૂળ ગુણવંત;
નૃપનારિયે ખહુ નડયો, સિરે ન ચૂકયો સંત. ૫
- રૂપચંદ્ર કુંવર તિહાં, માની હાર અપાર;
એકમનો ન્યાળે નિપુણ, વાર વાર અતિ સાર. ૬
- વળિ વિમાસે એહને, જો શિર હોશે કંત;
તો હું પરમારથ લહી, વહિલો વળિશ નિચિંત. ૭
- રાયે મહેલ્યા પાહરી, તિણે જાતો ઇંછુ કામ;
છીકો જોવે વેગળા, પડશિ વાત વિરામ. ૮
- હાહો નિશિ નિરખી કરી, કરે કાજ નિરધાર;
રલસપણે જો રાતડી, આગળ દહે અપાર. ૯
- પણ કહો સતજન શું કરે, નિરખે નયણું દોય;
પશુ ન જોઈ સહી સકે, કિમ જીવવાએ સોય. ૧૦
- હવે તે કુમરતણું તદા, કુંવરી ચોરી ચિત્ત;
કરે સમસ્યા કામિની, સુણજો સાચા મિત્ત. ૧૧
- પહિલો કંઈ કરણે દિયો, પ્રીછયો તામ કુમાર;
દેખાડે કુંવરી પ્રતે, સોનેયા સુવિચાર. ૧૨
- તવ કુંવરી હરખી ઘણું, વળિ જિમણો કર તામ;
દેખાડયો રૂપચંદ્રને, કુંવર પ્રીછે કામ. ૧૩
- નીચો જોઈ તવ રહ્યો, લિયે કુંવરી કર વેણિ;
તવ કુંવર આણુંદિયો, શિર કર ધરિયો તેણિ. ૧૪
- કુંવરી પ્રીછે તવ વળિ, જંઘ દેખાડયું તામ;
કુંવરે ખભા દેખાડિયા, વળિ કુંવરી ઉદામ. ૧૫

- મુગંધિ પુખ્તભો દડો, ઉર ચાંપી મુખ દેય;
 ઘણું નાશિકાયે ધરી, ફર પરો નાખેય. ૧૬
- કુંવરે તવ કડિથી ^૧ધટી, છોડી ઊભી એમ;
 ફાડી બે કટકા કરી, આગળ નાખી તેમ. ૧૭
- ^૨પુનરપિ શુંકયું કુમરિયે, કુમરે શિરથી સાર;
 સોપારી છટી લઈ, તે નાખે તેણિવાર. ૧૮
- ધમિ તે ^૩પ્રીછયાં બિહુ જણાં, ^૪અવર ન જાણે કોય;
 વાત લહી પરચિત્તની, હું બાલહારી સોય. ૧૯
- અતિ આણુંદે સુંદરી, ઉલ્લટ માય ન અંગ;
 આવી કુંવરપગે પડી, સ્વાગત કરે સુચંગ. ૨૦
- દાસિ છું હું રાઉળી, માંહિં પધારો સ્વામ;
 ભાવ ભકતેં કરું ભામણાં, બલિહારી જાઉં નામ. ૨૧
- આજ પવિત્રાંગણુ હુઓ, પવિત્ર થયો આવાસ;
 જિહાં જીવનજી આવિયા, પૂરેવા મન આશ. ૨૨
- હિયડો કરે વધામણાં, સહેજે સરિયા કાજ;
 જે સ્વપ્નાંતર આવતા, તે મિળિયા મહારાજ. ૨૩
- અંગણુ મોતિ વાવિયા, મંડપ પસરી વેલ;
 મનગમતા સજ્જન મિલ્યા, હિયડા કુંપળ મહેલ. ૨૪

(સોરઠા-છંદ.)

- જેહની જોતા વાટ, તે સાજન સહામા મિળ્યા;
 દિઘાડયાં હિય-હાટ, કચ-ટાળી કુંચીતણી. ૧
- ધન્ય આજકા દીહડા, સ્વામિતણો મુખ દીઠે;
 શિરથી સીસક ઊતર્યા, આંખયે અમિય પછંઠે. ૨૫
- આજ સકોમળ રેહિયા, જે સરજ્યા શ્રવણેણુ;
 જે સ્વપ્નાંતર આવતા, તે પિલિયા નયણેણુ.

હિયડા સુણુ સૂધો કહું, હર્ષ કરે અસમાધ;
નિરૂપમ નાહ મિલ્યો હવે, ત્રિકરણ શુદ્ધ આરાધ. ૨૭
(લાળ-અંદાપણની દેશી.)

રે વાહલા સુણુ વાતડી, સદ્ગ જન્મ હુઓ આજ;
ને તું નયણ વયણ મિલ્યો, હવે સીધાં સહુ કાજ. ૧
સીધાં કાજ સદ્ગ હવે સ્વામી, ને તુમ સેવ સોહગનિધિ પામી;
આજ મને પરમેશ્વર તૂઠા, આંગણુ આજ અભિયમેહ વૂઠા. ૨
ધન ધન આજતણો દિન જાણું, ધન ધન આજની ઘડી વખાણું;
આજતણી વેળા શુભ મહારી, ને તે પિયુ મનમાંહિં સંભારી. ૩
સુરપતિ પાસથી નૈનાં સારાં, પિઉ હું માંગી લેઉ ઉધારાં;
તિણે વણિ વણિનેઉ તુમ સ્હામું, કહેતાં તોય તૃપતિ નહીં પામું. ૪
ભુજ બાણાસુર પાસથી લેઉ, વલ્લભશું આલિંગન દેઉ;
તોહે તૃપતિ ન આવે હૈયે, વણિ વણિ એક મુખે શું કહિયે. ૫
જીંહા લેઈ વાસુકી^૨ અહિ કેરી, તુમશું કીજે ગોષ્ઠિ ભલેરી;
તોહે વાતનો નાવે છેહ, મોહન પવિત્ર કરો મુજ દેહ. ૬
પૂરવ ભવયા પ્રગટયા સ્નેહા, પ્રિય તું પ્રેમમહારસ મેહા;
સજ્જન સુશુભમાંહિં અભિરેહા, હવે હું તુમ ચરણારી^૩ જોહા. ૭
હવે મુજ ઉપર મયા ઉધારો, પ્રીતમ મંદિરમાંહિં પધારો;
ઇણુ પર બોલી કોમળ વાણી, પ્રેમે કુંવર લિયો માંહિં તાણી. ૮
આસન ખેસણુ બહુ વિધિ મૂકે, શ્રીમતી ચાલ ન એકો ચૂકે;
સુરસિતેલ લક્ષપાક સુ લેઈ, કુંવર તને શુભ મર્દન દેઈ. ૯
નીર સુગંધિએ મજ્જન સારે, મારગનો શ્રમ ખેદ નિવારે;
પહેરી^૪ સુવસન લૂહી તન ચીરે, ખાવન ચંદન લાયાં ચરીરે. ૧૦
કરી આચાર ગાંધર્વ વિહવાએ, સોહગસુંદરી પરણિ ઉછાહે;

૧ ઇંદ્રની પામેથી હજાર નેત્ર ઉધારે માગી તને નિરખું. ૨ વાસુકી નાગની જે હજાર જીભ. ૩ પગની ધૂળ. ૪ સુગંધી તેલ. ૫ મુંદર વસ્ત્ર.

આગળ સુખડી વિવિધ ધરીને, લક્ષણ દોય જાણ એકત્ર કરીને. ૧૧
 અન્યો અન્ય વદનમાંહિં મહેલે, પ્રીતે નયણ વયણ રસ ખેલે;
 ચતુરપણે કર સુખ ચોખાળી, ૧ પૂગી પાનશું બીડાં વાળી. ૧૨
 કેતકીકાથો રંગ કપૂરે, આરોગે દંપતિ હિત પૂરે;
 મંદિરમાંહિં અનૂપમ ૨ આરે, માંહોમાંહે સુશુણ ચિત ચોરે. ૧૩
 ભીંત સુધાલા શશિહર જીપે, ચિહ્નું પખે રચણમેં દીપ સુદીપે;
 ચાડ દોય વિવિધ પટ બાંધ્યાં, બિચબિચ મોતિ ઝૂમખાં સાંધ્યાં.
 આવન ચંદન સહેજ સુવાળી, ઉપર કંચન ખોળ વિશાળી;
 પાટી પંચવણ હીરજ કેરી, તિહાંકિણ શુંથી ભજે ભલેરી. ૧૫
 ત્યાં કુંળી હંસ રૂની તળાઇ, ખાટ પછેડી ઉસિસાં સન્નધ;
 કોમળ ગાલમસુરિયાં વડાઈ, ફૂલતણી બહુ વસ્તુ નિપાઈ. ૧૬
 પંચવર્ણ કુલ પગર ઝમાલા, ધૂપઘટી પરિમળ સુવિશાળા;
 તિણ સેજે સુખ ભર નર નારી, બેઠાં ગોષ્ઠિ કરે બહુ સારી. ૧૭
 પૂરવ પુણ્ય પસાઉલે, મે પામ્યો તું કંત;
 નામ તુમારો નવિ લહું, તે સુજ કહો ગુણવંત.
 ગુણવંતા તુમ નામ શું ખોલો, હવે સુજ આગળ હૈકું ખોલો;
 કુંવર કહે ને ને તુમ નિરખી, કહોને નયણાં ૩ ચળે શું દેખી? ૧૮
 ૪ રોહિણી વલ્લભ કવણ કહીને, એ નેતાં ૫ અમ નામ લહીને;
 કહો હવે નામ તમારું કેહું, સુંદરી કહે નિસુણો કહું ને હું. ૧૯
 ૬ શું નરનારીતાણું વખાણે, ૭ પ્રમદા નામ લહું શું જાણે;
 ઇંણ પડે ૮ નામ જાણો તુમ દાસી, અન્યો અન્યે ને ને ૯ વિમાસી. ૨૦
 કહે કુંવરી રૂપચંદ્ર સુનામ, મેં જાણ્યું પિઉ તુમચો નામ;

૧ સોપારી. ૨ ઝોરડામાં. ૩ રૂપ. ૪ ચંદ. ૫ રૂપચંદ. ૬ સૌભાગ્ય. ૭ સુંદરી. ૮ સૌભાગ્યસુંદરી. ૯ વિચારી જીઓ; કેમકે પોતપોતાનું નામ લખીને કે સમશ્યાથી બતાવવું પણ મોડેથી ન કહેવું એમ નીતિશાસ્ત્રની આજ્ઞા છે.

મેં વળી પ્રીછ્યું ધિયે નહીં કાચું, નામ ઓહગમુંદરી સાચું. ૨૧
માંહો માંહે કરે ગુણ-કેલી, બોલે આર્યા ગીતિ પ્રહેલી;
(કુવરીપ્રાદ.)

કહે કુંવરી પિઉ છે દોય રામા, નામે એક અછે બેઉ ક્યામા. ૨૨
લોક લલુ વાંછે સહુ તેહને, લવિત દોક નહિ ઘર જોહને;
તેહને કલીબ કળાશું સ્નેહા, તે શોભાવે સુર નર દેહા. ૨૩
અહનિશિ રહે જલમાંહિનારી, તે પણ છે અતિ બહાલી મહારી;
તે તુમ વાટ દિવસ નિશિ જોતી, આજ સફળ તસ આશા પહોતી.
(કુંવર ઉવાચ:-હે સુલોચને ! તે દ્વેડપિતવ લોચને !)

કુંવર કહે એક રતનજ રૂડું, તે પોષે ત્રિભુવનને રૂડું;
તે બિણુ માહિ બંધાવે છુડાવે, તે જમ બ્યાપિ બિરૂદ ધરાવે. ૨૪
તે એકને થાપે બિથાપે, તે મેં રતન રાખ્યું હતું થાપે;
તે લીધું વલ્લભ તુમે ચોરી, તુમશું શી હવે કીજે જોરી. ૨૬
(કુમરીપ્રાદ:-હે પ્રાણજીવન ! તત્ તવ મન રૂંતિ પુનઃ કુમર ઉવાચ.)
(ગાથા-છંદ.)

કિં જીવી અસ્ય ચિન્હં ? કા મજ્જા હોઈ મયણરાયસ્સ ?
કા પુપ્ફાણ પહાણં ? પરણીઆ કિંકુણઈ વાલા ? ૧
(સાસરદ જાઈ)

(કુનરીપ્રાદ.)

ગાઈહિં ગીયં પાઈહિં પાણીયં મારેઈ વર કુરંગી;
તીય મહિલાણય કંતં, રૂઝવર ઉત્તરં દેઈ. ૨
(નથિસરં-પુનઃ કુમાર ઉવાચ.)

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

કયં મુદ્દાસિતં ગ્રામં, કયં રક્તો પયોધરો;
આગ્રાણિ ફલ પક્વાનિ, કયં મક્ષંતિ માનવાઃ ? ૩

(સ્વપ્રતિરૂપં રત્નમંદપમધ્યે મિતૌ પ્રતિચિવિતમિતિમાવઃ)

(ઉપભતિ-૭૬.) ,

કાચિન્મૃગાક્ષી પ્રિય વિપ્રયોગે, ગંતુનિશાપાર મપારયંતી;
 વદ્ગાતુ માદાય કરેણ વીર્ણાં, શશાંકમાલોક્યશનૈર્જુહાર. ૧
 (શશાંકે મૃગલાછનમસ્તિમૃગસ્યનાદઃ પ્રિયોભવતિ તસ્માત્ સપ્તવનાદ
 શ્રવણાર્યમૃગઃ ચિયરભિવતિ મૃગેસ્થિતેચન્દ્રોડપિ ન ચલતિ ચન્દ્રાચલને
 નિશાદૃદિ મામૃદિતિમાવઃ इत्यादि भावशतक मध्यगानि वृत्तानि.)

(ઢાળ-ફાગની દેશી.)

ધમ અનોપમ અમૃતથી ગળી, કરે ગોષ્ટિ ભલિ ભલિ મન રૂળી;
 કામિની કનકે ગૌર શરીરા, રૂપચંદ રસસાગર હીરા. ૧
 આહો હીરુ મુદ્રડી ભપર, તીણી પરે સરસ સંયોગ;
 હંસ સુરત રમે હેજે એ, સેજે એ સળળા લોગ. ૨
 આહો અહંકરતાં અતિરસ, અધરસ અમૃતપાન;
 કરે કુંવર, તણ મીડા, કીડા અતિ અસમાન. ૩
 સુંદરી કહે તવ સ્વામી, કામી મૂકો રાંણ;
 ટેવ ભલી નહીં એ તુમ્હ, અમ્હ સહી કરશી ટાંણ. ૪
 નન મમ કરતાં અંગના, અંગના ભીડે સોય;
 બાહુપાશ કુચતરકર, રસભર બંધે દોય. ૫
 ચોળી કસણુ તટકે, મૂકે તોહિ ન કંત;
 થણુ ગજમત્ત કરે વશ, અંકુશ કર જ મહંત. ૬
 માલતી મોહો મધુકર, તિમ નર નારી લીણ;
 વિવિધ રમત રમે શાગિય, લોગિય લોગ કુલીણ. ૭
 વનિતા વાડી મીઠી, દીઠી પાસ કુમાર;
 કરતાં કેળિ સુરાજિયે, લીજિયે શ્રીફળ સાર. ૮
 હમનજ શાખાએ દોધજ, અચરિજ જાણિ રહંતિ;
 વિકજ કમળમાંહિં અનુપમ, દાડિમ ધીજ સુખંતિ. ૯

પારધિયા તુજ કરણી, તરૂણિએ કિમ કહી જાએ;
સંકુળ્યું તેં મૃગ તુજ મન, દમન હવે રે ન થાએ. ૧૦
કેવડી વાત વિચારી, નારી પય સેવંતિ;

જુધ રહી કિમ સુંદરી, બોલસિરિ વિલસંતિ. ૧૧

પગ ચાંપું મન વાળું, પાળું ગુલાબશું પ્રીતિ;
મોહનવેલિ સંભાળી, નિય માળી ધરે ચિંતિ. ૧૨

હોરે નયણાં મરૂઓ, ગિરૂઓ મિળિયો હવે નાથ;
વૈરી વિયોગ નિવારો, મારો મોગર અહિ હાથ; ૧૩

“વર અસોક પાટલ જાવત્તી, પારિજાત જામૂઅળ રત્તી;
કુંદ દંત મચકુંદ સુકિત્તી, પ્રાણ ત્રાણ જુત્તં ન લહંતી.” ૧૪

હંતિ હવે મન કમળે, વિમળે બ્રમર તું એક રેખ;
રે રસિક તુમ્હે મૂકતા, ચૂકતા ચાડ વિવેક. ૧૪

તું મન માન્યો વલ્લભ, હર્લભ પામ્યો દેવ;
રખે રે વિયોગ હવે પડે, ન જડે તુમ પય-સેવ. ૧૫

ધણુ પરે વિવિધ મનોહર, સુંદર વેધક બોલ;
વદન સુધારસ પીધાં, કીધાં રંગટકોલ. ૧૬

રજની હુધ રતી એકસી, એકે ન થઈ વાત;
હવે વળી કુણુ દિન કામશું, પામશું પિઠિ સંઘાત. ૧૭

(ચંદ્રાયણની-ચાલ.)

સજજન સુગુણુ તુમ્હારડા, મુગતાફળ મનોહાર;
હાર કરી મન દોરડે, કંઠ ઠંબું સુવિચાર. ૧૮

મારૂં વચન સાંભળ એક શ્યામા, આપણિ પ્રીતિ મિળિ અલિરામા;
તુમ ગુણુ કુસુમતાળી ^૧વરદામા, નહીં ક્ષણુ અળગી રાખું અમે રામા. ૨

તુમશું પ્રીતિ સંભર ભર જોડી, ન શકે કોઈ ^૨યુગાંતે વિછોડી;
કહું એક બોલ નિટોલ વિખોડી, હવે પાછલિ ^૩રજની છે થોડી. ૩

તાલેક માંહિં પ્રભાતહ થાશે, તો અમ કિમ પછે ઠામ જવાશે;
 તે લણી ને તુમ ^૧આયસ સહિયે, તો મોહિની મંદિર હવે જઈયે. ૪
 કીજે વાત ^૨પ્રચન્ન તે રૂડી, અવર તે આગળ થાએ કૂડી;
 બાહર બોલ પડ્યો ન સમાએ, લોક ને બિહિક ન બાંધ્યાં બાંધે. ૫
 જઈએ વચન સુણી પિઉ તાહરું; કાં મન હજી રે ન ફાટે માહરું;
 બાંધ્યો કહું કિમ જીવન રાયા, જિહાં લગે પ્રાણ ધરું માંહિ કાયા. ૬
 તમે તનથી સવિ પાપ ગમાયો, દુરિજન રોગ સંતાપ પળાયો;
 જોણી જીવે કહિયે તુમ્હે બાંધ્યો, સા ^૩રસના શત ખંડજ થાઓ. ૭
 જિમ વાધે પિઉ ^૪અવિહક નેહા, જિમ ન જળે નિજદાસી દેહા;
 લોકમાંહિ વળિ વ ત ન ચાલે, તે વિધિ કરવો માહરે વાહલે ! ૮
 ચંદવદની અમ પ્રાણ અમારા, મૂકું થાંપણ પાસ તુમારા;
 બળવળે કરી ચતને બેહુ, જિમ દહ વાધે અવિહક રેહુ. ૯
 કામિનિ કહે કરતાર તું, વલ્લભ મેળે કાંય ?
 ને મેળે તો કાં વિરહ, એ દુખ મેં ન ખમાય. ૧૦
 મેં ન ખમાય વિરહ દુખ દઈયા, કીધે પ્રેમજળે પછી જીઆ;
 તિહાં લગે પ્રાણ લહે સુખ શાતા, જિહાં લગે પ્રીતિ મિલે નહીં રાતા. ૧૧
 મેં મન મૂલે ઉવારી મહેલ્યું, કાં તેં પ્રેમ કરી સુખ ઠેલ્યું ?
 બહુલ વિયોગ સંયોગ ન કાંઈ, એ સવિ પૂરવદત કમાઈ. ૧૨
 કેતાં વિરહતણાં દુખ બોલું, કુણ આગળ મારું હિયડું બોલું ?
 પૂરવ પાપ કર્યો મેં કેસા, પામ્યા પુન્ય વશે સુરિજન એસા. ૧૩
 કુંવર કહે મ ધરો દુખ મોટું, તુમ વિષુ તિહાં જીવિત મુજ બોટું;
 જળ જગદીશ્વર બહાર [સાર] કરેશી, તળ તુમ સાથ મિલાપક દેશી.
 ઇણપરે બોલી બોલ રસાળા, પરચંસી પ્રીછવી સા બાળા;
 નિજ વસાંચળે લહે આંસુ, કહો હવે કમળે કિશું રે વિમાસું ? ૧૫
 તુમે અંદેહ મ ધરને લગારે, કુંવર શિર નામી સુપધારે;

મંદિર દ્વાર લગે સા યોજાવે, પાય નમી નિજ સે'જે આવે. ૧૬
કુંવર ઉચ્છક મંદિર જાવે, તવ નૃપસેવક સૂધુ લાવે;

એ પુર શેઠનો લઘુ સુત જાણો, સંશય અવરતણો મન નાણો. ૧૭

ઇમ લહી શોધ ગયા નૃપ પાસે, પહુતા કુંવર નિજ આવાસે;

રૂપસુંદરી પિઉ વાટડી જોએ, કુંવર પધાર્યા મંદિર મોહે. ૧૮

કહો પિઉ એવડું રહ્યા કિહાં આજ, પિઉ કહે મિત્રમંદિર હુતો કાજ;

તે સુકુલિની સાચું ખાની, વળી યોલ ન કહે રહે છાની. ૧૯

પોઠયા કુંવર થાક્યા રતિ રંગે, રસભર નિદ્રા લિયે સે'જ સંગે;

હવે સુપ્રભાતે સંબંધ જે થાશે, તે હવે પંચમ ખંડ કહેવાશે. ૨૦

(ચોપાઈ-છંદ.)

ખંડ ખંડ વાણિ વિસ્તાર, લાણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;

નવરસ કવિ નચસુંદર વાણી, ચોથો ખંડ ચડયો સુપ્રમાણ. ૧

ધતિશ્રી રૂપચંદ્રકુંભાર રાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ સૌભાગ્ય-

સુંદર્યાધિકારે પ્રથમ વિક્રમાદિત્યાગમનં પશ્ચાત્ રૂપચંદ્રાકારણું પ્રમદા-

રૂપ વર્ણનં સમસ્યા વિદ્વદ્ગોષ્ટિ સંભોગાદિ વર્ણનં નામ ચતુર્થ

ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ—પાંચમો.

(વસ્તુ-છંદ.)

પ્રથમ વિક્રમ પ્રથમ વિક્રમ રાય તેડેવિ,

અસન પણે નવિ આદર્યો કલ્પવૃક્ષ ધત્તૂર જાણીઓ,

ઘીય દિવસ બહુ અપ કરી રૂપચંદ્ર આવાસે આણિયો;

તેહશું પ્રીતિ મિળી ઘણી કુંવર રમી ગયો ઠામ,

હવે આગળ તે સાંભળો જે કરશે નરસ્વામ. ૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

સુણી ચરિત્ર ચોથા ખંડતણું, સભા સહુ મન રંછ ઘણું;
 વળિ રંગે કવિને વીનવે, પંચમ ખંડ સુણાવો હવે. ૧
 લહિ પ્રસાદ સરસતિનો વળી, પંચમ ખંડ કહું મન રૂળી;
 આણુંદી એકમન સાંભળો, મૂકી મનથી સહુ આમળો. ૨
 તે સેવક નૃપ પાસે ગયા, સમાચાર રજનીના કહ્યા;
 નૃપ કહે રખે ભૂલા હો તુમે, એહવા પુરૂષ હોસી સો ગમે. ૩
 નાછ તે અમે સૂધું કર્યું, તવ પ્રભુજી આગળ ઉચ્ચર્યું;
 રાય કહે જઈ થાનક રહો, રખે વાત કુણુ આગળ કહો. ૪
 એટલે પ્રગટ થયા શ્રીસૂર, વાગ્યાં મંગળ ભેરી તૂર;
 નિત્યકર્મ સવિ નરપતિ કરી, સભામાંહિં બેઠા પરવરી. ૫
 શ્રીગરણા વેગરણા વળી, રાજકુળી છત્રીશે મળી;
 એટલે ભદ્રમાત્ર પરધાન, રાજસભા આવ્યો સાવધાન. ૬
 પ્રણમી વિક્રમનરપતિ પાય, ઉભો રહ્યો વ્યથાચિત ઠાય;
 સુણુ મંત્રિ રાજન કહે વાત, નગરશેઠ ધનદત્ત વિખ્યાત. ૭
 તેહને પુત્ર ચારથું સહી, બહેલા તેડી આણો અહીં;
 રખે કરો ક્ષણ એક તિહાં થોભ, તિમ કરજો જિમ રહે તસ થોભ. ૮
 મહાપ્રસાદ કહિ મંત્રી તામ, ચાલ્યો રાયને કરિ પ્રણામ;
 બહેલો શેઠતણે ઘર ગયો, તવ ધનદત્ત શાહ ભિલો થયો. ૯
 ભલે પધાર્યા સ્વામી અહીં, ઘરે મુજ તેડાવ્યો રથે નહીં ?
 આજ પવિત્ર કીધું આંગણું, પવિત્ર કર્યું મંદિર અમતણું. ૧૦
 શેઠ ભણે સ્વામિ કહો કાજ, મંત્રિ ભણે તેડે મહારાજ;
 શેઠ તદ્વા દંતધાવન કરે, મંત્રીશ્વરને, ઇમ ઉચ્ચરે. ૧૧
 વિવિધ ગલીયા લેઈ પાથર્યાં, પરદેશી શુદ્ધિયે લર્યાં;
 રાજ બિરાજાવે જેટલે, રહું મુખ શુદ્ધ કરી તેટલે. ૧૨

લાજે મંત્રી ના કિમ કહે, તવ વાણોત્ર સમશ્યા લહે;

શ્રીદત્ત પ્રમુખ સાતસો જેહ, આગળ સવિ ઊભા છે તેહ. ૧૩
ન લહે બોલ સચિવ જિમ કિશા, તિમ બે ચાર માંહિંથી ખસ્યા;

ચહુટે જઇ પાડી હડતાળ, મહાજન સવિ મેજ્યું તતકાળ. ૧૪
તેડયા અર્હદાસ આણુંદ, ઇસર આંખૂ ને અલિચંદ;

સોમદત્ત શૂરો સંઘળ, તેડયો વીરપાળ વાઘળ. ૧૫
આબ્યો ઉદયકરણુ ઇંદ્રિણ, નાથૂ નરપતિ ને નાનળ;

અચળ અમરૂ ને અભિરાજ, સૂળે સમરો ને શીરાજ. ૧૬
આશો અમકો અમિયો અમૂ, વાંકો વેલુ વચ્છો વિમૂ;

કીકુ કરમણુ કાહનો કમૂ, ધીરૂ ધરમણુ ધીરો ધમૂ. ૧૭
તેડયો અમથો ઊદો અદ્દ, થાવર હુંબસ બાણુ બદ્દ;

સહિસો શામળ સોમો પટૂ, ગાંગો ગિરૂઓ ગોરૂ ગટૂ. ૧૮
કાળૂ કેશવ ને કર્મસી, ધાનો ધોરી ને ધર્મસી;

કશળુ કંકુ ને કમળસી, તેડયો વાનો ને વિમળસી. ૧૯
ચાંદા ચોથા ચેલા આવિ, બાકર બડુવા ને બોલાવિ;

સાંઢો ઢાંઢો ધણુ ઉધીંગ, રંગો રત્નો રહેવાઘો રીંગ. ૨૦
(નાણવદી મહાજન.)

પધરાવો પાસા પદમસી, સારણુ શવગણુ ને સોમસી;

જગડૂ જગશી ને જેરાજ, જગમલ જોધાનો છે કાજ. ૨૧
જાદવ જેવંત ને જગપાળ, નાનૂ નીનૂ ને નરપાળ;

જોગૂ જેતમાલ જિનદાસ, શિવસી સારંગ ને શિવદાસ. ૨૨
સૂદા શિખા શિવા સોમળ, ભાદ ભારમદલ ભીમળ;

મધુવા વધુવા વાસણુ વના, શ્રીવંત જસવંત જાગા જના.
(સોની મહાજન.)

મેઘા માંકડ માકા મના, ધર્મદાસ ને ધૂળા ધના;

લાઇયા લખમણુ ને લાવળ, લાહુઆ અહુઆ ને માલળ. ૨૪

સમરથ સીમૂ ને શવરંગ, નાસણુ નરમદ ને નરસિંગ;
 સીધર દેધર દાનૂ દક્ષ, દામૂ દેવચંદ સવિ મુખ્ય. ૨૫
 ત્રીકમ તાહલણુ ને તીજુઓ, સાહલણુ સહસકરણુ સહિ જુઓ;
 વિજુઓ ગોથો ગણપતિ ગાંગ, મેરૂ મહિયો મહિપતિ માંગ.
 માધવ મેઘ મુરારિ મુકુંદ, તેડયો કરમચંદ સોમચંદ;
 રત્ના રૂપચંદ શ્રીચંદ, હીરા હરખા ને હરિચંદ. ૨૭
 તેડયો તેજપાળ તેજસી, રામુ રહિયો ને રાજસી;
 ચાંઈયો ચીતલ ને ચાંપસી, ગંગદાસ ગોધૂ ગોપસી. ૨૮
 મેહરદાસ મહિરાજ પહિરાજ, હેમુ હાંમુ આણિહરાજ;
 રવા રતનસી રહુકાં કરો, પૂંજે પરખો તેડો ચરો. ૨૯
 જીવો જીતૂ ને જસધીર, પૃથિમલ્લ પેથા પાસવીર;
 સહસવીર જસવીર જગાડ, હરિયા હરપતિ ને ઊઠાડ. ૩૦
 હામૂ હાડૂ ચુડો તેડિ, ભોળા ભીલા ભુવડ મ જેડિ;
 ખોખા ખીમા કાંખો રાઓ, જાંઝણુ સાજણુ વારમ લાઓ. ૩૧

(૩૧વી મહાજન.)

લખમીદાસ લખૂ લાડકો, લખિયો લાલૂ બોલ લદો;
 દેપૂ દેવવાસ દેવજી, માંડણુ મામચંદ મેઘજી. ૩૨
 હરજી કુંવરજી મેલજી, ગણજી ગોવિંદજી ગેલજી;
 વાસો વિરૂઓ ને વીરજી, વીરદાસ શંકર સૂરજી. ૩૩
 શ્રીપતિ ભૂપતિ ને વર્દમાન, સહિદે બહિદે સકલ સમાન;
 દેધજી દેતૂ ને દેપાળ, પુણ્યપાળ શ્રીપાળ દયાળ. ૩૪
 હંસરાજ વાળૂ વરસંઘ, જીવરાજ થાઉઓ થાનસંઘ;
 કાનૂ રાનૂ પાંચો પરૂ, ગેહલૂ દેહલૂ સાચો ભરૂ. ૩૫
 તોડો નાકર ઠાકર નપૂ, હુંગર ડાહ્યો ધાંધૂ ધપૂ;
 રતનપાળ રખિયો રજપાળ, સોનપાણુ ભાઉઓ ભૂપાળ. ૩૬
 જિઆ કિઆ જેકરણુ જણાવ, અખે અજા અરહા બોલાવ;

તેડ ગલા નાકુ નાચયણિ, વૈળ વિદાયર પંચાયણિ. ૩૭
ભૂટો છૂટો ઝૂઠો જસૂ, સૂટો કૂટો વેણુ વસુ;

માંગૂ સાંગૂ કાંગૂ કહો, લાડણુ લટકણુ લીંગો લહો. ૩૮
મંગળ માહવો છાંછો છળૂ, ટોકર ત્રંગક કૂકુ કેળૂ;

બકોલ બહુઓ બોટો બગૂ, ભાંજૂક બાઉઓ રોટો રધૂ. ૩૯
કૂટરસી ફાંદાળુ ફેદો, ફાંકૂ હુકૂ નર નારદો;

શાણો ભાણો રાણો સહુ, કામદેવ કલ્યાણો કહું. ૪૦
સદેવચ્છ સુંદર જેદાસ, ઘૂઘર ઘોઘર છંડીધાસ;

રાંકાં રીડાં ને ખીડાર, ચાંપો ચોખા નામ અપાર. ૪૧
રિષભદાસ શ્રેયાંસ સુચંગ, રાયમલ્લ રણસંગ અપંગ;

નવરંગ નેમિદાસ ગોવાળ, મિત્રો મહાજન બાળગોવાળ. ૪૨
હાટ સંજેયાં હૂંહૂં કરી, આબ્યા શેઠમંદિર પરવરી;

થોહુ કરી સહુ પોળે રહે, માંહિ વાણોત્ર સમશ્યા કહે. ૪૩
એટલે શાહ દાતાણુ કરી રહ્યો, તવ વળિ બોલ મંત્રીસરે કહ્યો;

તુમ વેગે તેડે નરનાહ, ઉચ્છક આવો ધરી ઉછાહ. ૪૪
મંત્રી પ્રતિ બહુ સ્વાગત કરી, આગળ વિવિધ વસ્તુ લેઈ ધરી;

ચાલ્યા લેઈ ભલ મિલણો સાથ, મંત્રિ શેઠ બે વિલગા હાથ. ૪૫
દીકો દ્વારે મહાજન રહ્યો, જુહાર જુહાર માંહોમાંહિ કહ્યો;

મંત્રી શેઠ આગળ ચાલંત, પાછળથી મહાજન આવંત. ૪૬
મંત્રી ભણે એ આવે કિશે? શેઠ કહે કાંઈ કારણુ હુશે;

સચિવ કહે છે કહ્યો નરનાથ, ચાર પુત્ર તમે લેલો સાથ. ૪૭
સુત બેઠા તે દોસી હાટ, આપણુ તિહાં તેડેશું વાટ;

આગળ હાટ સુ આબ્યા એહ, પુત્ર ત્રણે બેઠા છે જેહ. ૪૮
સાથે તે ત્રણે તિહાં લિયા, લાજે મંત્રી નવિ બોલિયા;

એટલે રાજદ્વારે સહુ ગયું, માંહિ જાણુ નરપતિને થયું. ૪૯
સભા માંહિ તેડાંબ્યા સહુ, માન મહાંત રાજા દિયે બહુ;

કહો મહાજન સાથે કુણ કામ ? સહુ પધાર્યું છે ઇણ કામ. ૫૦
 પ્રભુતું દર્શન કરવા કાજ, મહાજન સહુ આબ્યું છે રાજ !
 આજ અમે હૂવા નિખાપ, તુમ દર્શને ટળ્યા સંતાપ. ૫૧
 નગરશેઠ અમારા લણી, આજ રાજમયા હું ઘણી;
 શેઠ અમારા સાથે હળી, તેહ લણી આબ્યા છું વળી. ૫૨
 લલે પધાર્યા હરખ્યા અમે, વળો પાન ખીડાં લઈ તુમે;
 ક્ષણેક ગોષ્ઠિ શેઠશું કરી, હમણું ઘરે જશે હિત ધરી. ૫૩
 મહા પ્રસાદ કહી મહાજન મુદા, કરી પ્રણામ ચાલ્યું સહુ તદા;
 પાંચ સાત દશ પંદર થઈ, બાહિર બેઠા અળગા જઈ. ૫૪
 શેઠ ભેટ મૂકી પચ નમ્યો, ચિત્ત રાયને ગાઢો ગમ્યો;
 આસન બેસણુ અતિ બહુ માન, શેઠ પ્રતિ દે સુગુણનિધાન. ૫૫
 રાજા રંગે પૂછે વાત, ધનદત્ત શાહ તું પુર વિખ્યાત;
 ધન્ય એહ નગરી અમ તણી, જિહાંકણુ વસો તુમે સિતગુણી. ૫૬
 લક્ષ્મી છે કેતી તુમતણે, સુત વળી છે કેતા નૃપ લણે;
 મહારાજ લખમી નહી પાર, બેટા ચતુર ચંગ છે ચાર. ૫૭
 રાય લણે શાહ સાચું માન, તાહડું જગ જીવિત છે ધન્ય;
 સઘળા ઘર સરખા સયોગ, નહિ કલેશ કો વિરહ વિયોગ. ૫૮
 શેઠ લણે મહિતા સવિ હોય, સ્વામિ ચરણકમળ લસોય;
 અમે રાઉલાં છોડે સ્થામ, સુખ સંપતિ સવિ તાહરે નામ. ૫૯
 લલું શેઠ બેટા તુમતણા, કળા સુગુણુ શાખ્યા છે ઘણા;
 ત્રણ પુત્ર આ ચોથો કિહાં ? ઘેર હોય તો તેટા ઇહાં. ૬૦
 લણે શેઠ તે બાળક બહુ, વિધિ બ્યાપારની ન લહે ચહુ;
 લખમી લેખું પણુ નવિ લહે, તે રંગે રમતો ઘર રહે. ૬૧
 રાય કહે રૂડું તમે લણ્યું, પણુ તસ રૂપ ઘણું મેં સુણ્યું;
 એકવાર તે લેવા કામ, તેડયો લેઈયે આણે કામ. ૬૨
 સુણી શેઠ અણુબોલ્યો રહે, રાય મંત્રી પ્રતિ વળિ ઈમ કહે;

શેઠતણા લહુડો દીકરો, તેડી આવો ^૧જેજ મ કરો. ૬૩
 ગયો મંત્રી તે પૂછે તિહાં, કુમર તુમારો ^૨લહુડો કિહાં?
 માય કહે સૂતો છે બાળ, કિશું કામ એવડું સમકાળ? ૬૪
 લાણે મંત્રી તે જાણે રાય, ત્રીજે માળે પહુંતી માય;
 ગળગળતી બોલી ^૩ગહબરી, ઊઠો સુત નિંદ્રા પરિહરી. ૬૫
 જાગ્યો કુંવર કહે કાંઈ માત, જનની કહે સુત તુમચો તાત;
 ત્રિહુ સુતશું રાઉલે લેઈ ગયા, વળિ તુમ તેડેવા આવિયા. ૬૬
 સુણી વાત પામ્યો સંકેત, સહી રાજાએ જાણી હેત;
 ધીર થઈ માને કહે ઇશું, તુમે માત દુખ માણો કિશું. ૬૭
 રાજા કહેશે તે સાંભળી, હમણાં ઘર આવીશું વળી;
 પહેરી વસ્ત્ર લલા શૃંગાર, જઈ મંત્રીને કરે જીહાર. ૬૮
 મંત્રી કહે કુંવર તુમ પ્રતે, રાજાજી તેડે છે હિતે;
 હાજી પધારો આવું સાથ, મુજને કૃપા કરી નરનાથ. ૬૯
 તવ આણુંદે જાએ દોય, રાજસભાએ પહુંતા સોય;
 નરપતિ દેખી હરખ્યો રંગ, કુંવર બેસાર્યો ^૪ઉત્સંગ. ૭૦
 શેઠ તુમારા પુત્ર ઉદાર, એક એકથી ચડતા સાર;
 લહુડો રૂપવંત અતિ ઘણું, રૂપચંદ તે સાચું લાણું. ૭૧
 દેખી હર્ષ ઊપજે ચિત્ત, એહશું અમે કરીશું પ્રીત;
 શાહ તમે પહુંચો ઘર સહુ, પછે કુંમર એ આવશે ^૫લહુ. ૭૨
 ત્રિહુ સુત સાથ દિલાસો દેય, શેઠ પ્રતે નૃપ વોળાવેય;
 સુત ઊપર કરજો શુભ દ્રેઠ, ઇમ કહી મંદિર પહુંતા શેઠ. ૭૩
 મહાજન સમાચાર પૂછેય, શાહ ^૬ઉદંત તસ સર્વ કહેય;
 સહુ સમજી નિજ થાનક જાય, હવે કુંવર બોલાવ્યો રાય. ૭૪

મિત્રપણું અમ સાથે કરો, જે જોઇયે તે સવિ ઉચ્ચરો;
 આ સવિ ઋદ્ધિ અછે તુમતણી, અમે જશેર અત્તના ધણી. ૭૫
 ચિંતે હિયડા સાથ કુમાર, ન ઘટે એવડો શેઠ જીહાર;
 રાજન હું બાળક તુમતણો, સેવકને શું કહિયે ઘણો ! ૭૬
 રૂપચંદ વળગાડ્યો બાંહિ, નૃપ પહુતો અંતઃપુર માંહિ;
 રૂપચંદના સ્વાગત કાજ, પાક પવિત્ર કરાવ્યો રાજ. ૭૭
 આગળ વિવિધ સૂખડી ધરી, નૃપ કુંવરે ભક્ષણુ તે કરી;
 બેઠા બિહુ એકાંતે જઈ, નૃપ જાણે મૈત્રી હવે થઈ. ૭૮
 ભૂપતિ પૂછે ભાઈ કહો, કુણુ કુણુ અંધ તુમે જે લહો ?
 અમે વણિક બ્યાપારી રાય, અંધકળા પણ કિશી ભણાય. ૭૯
 કહે રાજા આપણે સનેહ, કૂડો કિમે મ કહેશો એહ;
 તું દીસે સવિ શુણુલંકાર, વિદ્યાકળા ન લાલે પાર. ૮૦
 જેહશું થયો મૈત્રીનો ભાગ, તેહશું કપટતણો કહી લાગ;
 હું તુજ ભાઈ કરી ત્રેવડું, તું થઈ મ રહ જીઓ એવડું. ૮૧
 હું છું રાજ તુમારો બાળ, તું અમ ઠાકુર દેવ કયાળ;
 તુમશું કપટ કિશું કેળવું, જેહવું જાણું કહું તેહવું. ૮૨
 કુંવર તમે છો બુદ્ધિનિધાન, છિદ્રાટીના લહો વિધાન;
 કહો કેઈ સ્ત્રીએ તેડિયા ? એકાંતે તસ મંદિર ગયા. ૮૩
 તવ તે ઇશી સમસ્યા કરે, પહિલી કર કરણે લેઈ ધરે;
 દંક્ષણુ કર વીણા જંઘવામ, પુષ્પદડો દાખે અભિરામ. ૮૪
 કરી એટલું ઘૂંકે વળી, તે શું કુમર કહો મન રૂળી ?
 એહ સમસ્યા-તણો વિચાર, મિત્ર ભણી મુજ કહો ઉદાર. ૮૫
 કુંવર વિમાસે હિયડા સાથ, ધૂર્તપણું માંડયું નરનાથ;
 મેં તે કાંઈ ન માનવું સરે, નન્નો એક દોષ સો હરે. ૮૬
 કુંવર કહે સુણુ સ્વામિ સમર્થ, હું કિમ જાણું એહનો અર્થ !

અમે હિંગ તોલ વાણિયા, ઝોછા વણિગતણા પ્રાણિયા. ૮૭
 કરીએ વિવિધપરે બ્યાપાર, જૂઠાં સાચાં લવી અપાર;
 ઇણુ પરે ઘરનો નિર્વાહ કરે, તો તેહને એ કિમ સાંભરે? ૮૮
 કુંવર હોય જે નરપતિતણા, જેહને ઘરે કશી નહીં મણા;
 રંગે રમે ન માથે ભાર, તે લહે રાજન એહ વિચાર! ૮૯
 નૃપ કહે મેં તો માન્યો મિત્ર, પણ તું અસત્યજ લાખે અત્ર;
 લાજ રાખું છું લાઇ લણી, કાં મુહબત લોપે મુજતણી. ૯૦
 રાજન મહોબત લોપે કિશે? મુઘા બોલ તુમ મનશું વશ્યો?
 જો એ માંહિ કાંઈ ન લહું, તો હું અર્થ કેઈ પરે કહું? ૯૧
 તું ન લહે તે જાણું અમે, એહવાં કામ કરો સો ગમે;
 છળતા મુજ સાથે પરિહરો, ખંધાઈ આવી શું કરો? ૯૨
 સ્વામિ કિશે કહું એ ઘણું, હું પ્રભુ છોડ છું તુમતાણું;
 મયા કરો મુજને મહારાજ, ખીજી કાંઈ આયશ દો કાજ. ૯૩
 કાજ અમારે છે એતલું, જો મુજ સાથે રાખો લહું;
 તો કહે શીઘ્ર એહનો અર્થ, નહિ તો થાશે 'મુઘા અનર્થ. ૯૪
 રીશ મૂઢ મુજને ન ચઢાવ, પૂછું તે કહી બેશ બતાવ;
 નહિતો જો હમણાં જે થાય, પછી કહીશ જે ન કહું કાંય. ૯૫
 કુંવર વચન તવ બોલ્યો ખરું, સ્વામિ જે બોલે તે કરું;
 પણ અણુપ્રીછી કહું શી પરે, જે થાશે તે ખમશું શિરે. ૯૬

(ઢાળ-વિદ્યાવિલાસના રાસના પવાડાની.)

રાય પ્રતે તો અતિ રહ લાગી, પૂછે વાળી વાળી;
 સસાનો પગ નહીં ત્રીજો જિમ તે, કુંવર ન કહે ના ટાળી. ૧
 શામ દામ ભેદે ભૂપાળે, કીધા કેટિ ઉપાય;
 પણ તે ગયું ભરિયા ઘટ ઊપર, તવ રીસાચો રાય. ૨

૧ વિના કારણે જુલમ થશે.

- રે રે મૂઠ ! મ મર અણખૂટયે, કહે રૂપરે સાચું;
શરમ આટલી વેળા રાખું, હવે નહીં મહેલું કાચું. ૩
- હવડાં ઉઘે માથે ટાંગિય, મારિય મમ પ્રહાર;
ફેકટ કાં થયો ફીટણહારો, બોલ પૂછું જે વિચાર. ૪
- કિશું વિચાર કહું રે રાજ ! કાંઈ બોલાવે ફૂંડો;
મારમુંડે જે કરી મનાવશી, તે નહીં દીસે રૂંડો. ૫
- ઈમ કરતાં જે કાલે નિપાઓ, તે કાં ન કરો આજ;
હું મરણાંતે ન જૂઠું બોલું, તે સૂઝું મહારાજ. ૬
- રાજ ઘણોજ થયો રોપાકુળ, સુણી કુંવરની વાણી;
પછી હાથેથી ચોરતણી પરે, લેઈ બાંધિયો તાણી. ૭
- ઢીંકા પાટુ ગડદા મૂકે, હાં હાં કરીને હૂંકે;
વાંસે તીખા ચાળુક ત્રોડે, તોડે કુંવર ન ચૂંકે. ૮
- આંખે ખાઠો આંસુ ન પાડે, ચિત્ત કર્યો દુઢધીર;
મુંડે વાળી વચન ન ભાખે, જો જો ગુણ ગંભીર. ૯
- રાય કહે રે પરગટ પાપી, કાં એવડો મરાવે;
ખોટો ઉત્તર આપે કપટી, કાં હજી સાન ન આવે. ૧૦
- સાન વિહુણો તું છે સ્વામિ, જે વણિ વણિ મુજ પૂછે;
વાત વિચારી કહી મેં ના ના, તોહિ હજીજ ન પ્રીછે ! ૧૧
- પ્રીછ્યાં સવિ લક્ષણ મેં તાહરાં, જો જે હવે જે થાય;
ઈમ કહી ઝટ ઝાલી કુંવરને, નૃપ બાહિર લેઈ બાય. ૧૨
- ચહિ તુરંગમેં ચાલ્યો ભૂપતિ, એકે હાથે કુમાર;
હકયો રાય મારે વળી મારગેં, પેજે લોક અપાર. ૧૩
- નગરમાંહિ હુઓ હાહારવ, પાડી વળી હડતાળ;
માય બાપ સસરો ને સાસુ, સાંભળી કરે રકતાલ. ૧૪
- ઠામ ઠામ પોકારણ પડિયા, ઘડિયાં વજ્રમય હૈયાં;

- રૂપચંદ્રને માર સાંભળી, જે શતખંડ ન થયાં. ૧૫
- માય બાપ ^૧આકંદ કરે અતિ, ભગિનિ ભાઈ ભત્રીજા;
સગાં સણીજાં કિમ નાણે દુખ, રૂદન કરે જે બીજા. ૧૬
- એટલે વળિ મહાજન હલહલ, મિલિઓ સવિ સમકાળ;
ધનદત્ત સોમદત્ત સંઘાતે, જઈ વીનવે ભૂપાળ. ૧૭
- મહારાજ અપરાધ વિના અતિ, કાંઈ કુંવરને મારો;
માય બાપ પરજા ને રાજા, ન્યાયધર્મ સંભારો. ૧૮
- અમે અન્યાય કર્યો નહીં એકો, રખે આકળા થાઓ;
આપ આપણાં કીધાં વિલસે, કાં અમ અવશુણુ ગાઓ. ૧૯
- શું અપરાધ કર્યો ઇણુ બાળકે, વળિ કહે નરરાજ;
ફેગટ ઘર સુખ લેઈ જાઓ, તે સુણી જાશે લાજ. ૨૦
- સુણી વચન નૃપનું રોષાકુળ, મહાજન સવિ રહ્યું મૌન;
આવ્યો રાય જિહાં કુંવરી ઘર, કાંઈ ન મહેલે ^૨ગિન. ૨૧
- રાખી આવાસ સહામી કુંવરને, હાથે કરે પ્રહાર;
શ્રીમતિયે ગોખેથી દીઠો, ઓળખ્યો સોઈ કુમાર. ૨૨
- તવ બ્યાકુળ થઈને તે ઊઠી, ગઈ કુંવરી જિહાં સૂતી;
ઊઠ ઊઠ તણ નિદ્રા સુંદરી, હવે જે ગાઠી ^૩વિગૂતી. ૨૩
- ઊઠી ^૪ગહિબરી સોહગસુંદરી, પૂછે શું છે બાળ ?
આ જે સોઈ કુંવરને સાહમા, મારે છે ભૂપાળ. ૨૪
- ઘણી હિયાશું હિંમત આણી, જોયું તો તે તેમ;
કહે શ્રીમતી સાંભળ બાઈ, હવેય થાશે કેમ ? ! ૨૫
- કુંવરી કહે હવે જેજ ન કીજે, રોયે ન રહેરાજ;
કહું તે કરી ઉતાવળે આવો, બેહની એતલું કાજ. ૨૬
- સાકર દૂધેં ભર્યું કચોલું, એ દેખે તિમ રાખ;
માંહિ મૂકી ઉકરડે નાખે, રખે વહે સુખ લાખ. ૨૭

- સા એતલું કરીને તે આવી, તે દીકું રાજાએ; ૨૮
- કહે પાછલી વાત રહી સવિ, આ હવે શું કહેવાએ ? ૨૮
- કહે એતલું તો તુજ મૂકું, હવે આવે ઉર વાજ; ૨૯
- તાહરું નામ પછી નહીં લેઉં, વહે કુમર સુણ રાજ. ૨૯
- સહુએ રાજસભા આ જિણું, કાંઈ પૂછે નહીં કોઈને; ૩૦
- ઉદય પાપ અધિકું આ દેખું, વળી વળી પૂછે મુંહને. ૩૦
- હું ને વાત કિસી એ જાણું, તો કાં ન કહું પહેલાં; ૩૧
- આમ જે માર ખાઉં મહારાજન, શું લાગે છે ગહેલા. ૩૧
- ને ને ધીરવંતનાં લક્ષણ, ભૂપતિ કહે સભાને; ૩૨
- આવડો કૂટી કોથળો કીધો, તોહી હજી ન માને. ૩૨
- હવે કો વાંક રજે મુજ કાઠો, એહમાં એહની વાત; ૩૩
- હમણાં પાપ પ્રકટશે પૂરું, યાચે ને ઉપધાત. ૩૩
- લોક કોઈ ન શકે મુજે ખોલી, કોહોને રાજે વારી; ૩૪
- હઠી બેહુ હઠ પૂરે અડિયા, વાત સુણે તે નારી. ૩૪
- વળિ શ્રીમતી મુંદરીને કહે, તાહરી બુદ્ધિએ ખાલે ! ૩૫
- પુરૂપરત્નશું પ્રીતિ કરીને, કાંઈ મરાવે અકાળે. ૩૫
- સોહગમુંદરી વળી અંદેશી, શ્રીમતીન કહે કામ; ૩૬
- એક સોનેયો જે મુગતા ફળ, જમણે કર અભિરામ. ૩૬
- અમી ધરી વળી હાથે હાથે, બાહિર પધારો બાઈ; ૩૭
- કુમર દેખે તિમ જિતરી આગળ, આવો માંહિ ઉત્તમ. ૩૭
- તેમ તેણિયે તતક્ષણ કીધું, વળિ દીકું રાજાએ; ૩૮
- કુંવર પ્રતિ કહે કિશું વિચારે, મુજે નવિ ખોલે કાં એ ? ૩૮
- સવિ અપરાધ પૂરવલાં મૂક્યાં, એકે નહીં સંભારું; ૩૯
- કહે આ કામનિયે શું કીધું ? તો હવે સહીય ન મારું. ૩૯
- માર્યા બુધ હું નથી ખીહતો, મરવું છે એકવાર; ૪૦
- અણુસમન્નયું કહેવાએ કિશિપરે, શું પૂછો વારવાર. ૪૦

- સુણી રાય કોધે પૂરાણો, હુઓ કાળ કૃતાંત;
 બ્રૂકટી ^૧લીપણુ સેવકને કહે, આણો એહનો ^૨અંત. ૪૧
- શૂલિકા રોપણુ કરજો સામેં, એહને આણે ઠાય;
 કહી એમ રોપાણુ રાત, અંત:પુરમાંહિં નય. ૪૨
- પીસે દાંત ^૩અધર વણિ કરડે, વરડયો બોલે વાણિ;
 અહા અહા જગમાંહિ એહવા ધીઠા, દુષ્ટ હુવે છે પ્રાણી. ૪૩
- મેં ^૪આણેપમાં આછ ન મૂકી, પણ એ હરામી બોલો;
 મરણુ આગમ્યું ^૫હેલાં માંહિ, એ મહાપાપી મોલો. ૪૪
- તે સેવક મનમાંહે વિમાસે, ઘિગ્ રાતની સેવા;
 પુરૂષરત્ન એહવું વિણુસાડી, શું જીવીશું દેવા ! ૪૫
- એટલે અતિ હાહારવ હુઓ, પાડે લોક પોકાર;
 માય બાપ ભગિની ને ભાઈ, ધરણી ઢળ્યાં તેણિવાર. ૪૬
- રમણી સાસુ સસરા શાળા, કરે આકંઠ અપાર;
 જિમ તિર્યગને રૂંગાં આવે, તિમ રોવે પરિવાર. ૪૭
- દેખી સમાચાર સોહગસુંદરી, થઈ અચેત તતજેવ;
 ધનદત્ત શેઠને ચેતના વાળે, પુત્ર વડો રૂપદેવ. ૪૮
- સઘળે મિળી વિચાર એ કીધો, ભટ્ટમાત્ર ઘેર જઈએ;
 જો એ કુંવરને જીવતો નાણે, તો એ જીપર દહીએ. ૪૯
- મહાજન સહિત ગયા મંત્રિઘર, તવ ભટ્ટમાત્ર ઉભણો;
 કુંવરને સેવક રાખી રહિયા, ત્યાં જઈ કહે સપરાણો. ૫૦
- રે રે નૃપ પાસે જઈ આવું, તિહાં લગી કોઈએ એહને;
 કરી દેખાડશે વાળજ વાંકો, તો એહનો દંડ તેહને. ૫૧
- ઈમ કહી રાજમાંહિ ગયો વેગે, ભૂપતિને કહે સ્વામિ;
 કાં એ રત્નરાજ વિણુસાડો ! નિપુણ ન્યાયપથગામિ ? ૫૨

- વિષુ અપરાધે બાળ ન મરાવો, રાજા કહે મમ^૧ જાએ;
 એહવો લાગે અછે એ કપટી, એહની કરણી દેખે. ૫૩
- મેં પહિલાં સાહમો સનમાન્યો, ચાખ્યો વળી કરી ભાઈ;
 મરણ આંગરુનું પણ નવિ માન્યું, બુઝ્યો એહની જોટાઈ ! ૫૪
- સ્વામી જોટાઈ એ ન કહિયે, એજ સુગુણ મહારાજ;
 છાની વાત પ્રગટ કિમ કીજે, જો આવે ચમરાજ. ૫૫
- તું પૃથ્વીપતિ પરદુષ કાતર, તું સહોદર પરનારી;
 છોડ જેમ પ્રભને પાળે, સાચી કીર્તિ વિસ્તારી. ૫૬
- તે હવે રામામ જશેજ નગતપતિ, ઇશુ વાતે નહીં રૂઢું;
 ઉત્તમ તે નવિ હોવે આછા, બુઝ્યો રાંદેશી ઉઢું. ૫૭
- સુગુણ સંપૂર્ણ જે હુએ તે કિમ, આપણી એમ ઉઘાંડે;
 જોર કયે ન કહે નિજ કરણી, જો હવે વળેતાડે. ૫૮
- જો એ પુરૂષતણે વધ યાશે, તો સંદેહ તુમારો;
 કહો ટાળશે કવણુ અનેરું, પુરૂષરત્ન કાંઈ મારો. ૫૯
- જો કદાપિ જીવતો રહેશે, તો વળિ એહજ કહેયિ;
 વળી વળી વીનતી કરૂં વસુધાપતિ, એહને ન મરાયેયિ. ૬૦
- ઇમ કહી કળા-કથન વિવિધ પરે, શાંત કયો રાજન;
 નૃપ કહે તો હું જીવતો મૂકું, જો યાએ તું જમાન. ૬૧
- અવધિ છ માત્રતણી દેઇ આપું, કથન કહાવે જેહ;
 મંત્રી ભણે સ્વામી વારૂ પણ, કરવું હું કહું તેહ. ૬૨
- માંડોમાંડિ બોલણધ દેઇ, મંત્રીસર ઉત્કાસે;
 યઇ જમાન કુંવરને ઠોડે, લેઇ આવ્યો નિજ આવાસે. ૬૩
- માય બાપ મહાજન સવિ હરખ્યાં, હરખ્યો સવિ પરિવાર;
 ધનદત્ત ચેક સંતોષી વાળ્યો, વરત્યો જયજયકાર. ૬૪
- કુંવર પ્રતે નિજ મંદિર રાખી, લટકાત્ર પરધાન;

ત્રણ દિવસ ^૧ આવળમાં ભારી, વાળી શરીરની સાન.	૬૫
વૈદ્ય વિવેકી અનેક તેડાબ્યા, લેખજ દીધ રસાંગ;	
થોડા દિવસ માંહે કુંવરને, જાતે હુપ્પુષાંગ.	૬૬
રાય પ્રતે વીનવે મંત્રીશ્વર, જો તુમે અર્થ કહાવો;	
તો નિજ પુત્રી મદનમંજરી, રૂપચંદ્રને પરણાવો.	૬૭
રાય બોલ દીધા લણી માન્યું, સાર સામગ્રી કીધી;	
નિજપુત્રી અભિનવ ઉત્સાહે, રૂપચંદ્રને દીધી.	૬૮

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ સર્વત્ર વાયસાઃકૃષ્ણાઃ સર્વત્ર હરિતાઃ શુકાઃ ”

સર્વત્ર દુઃખિનાં દુઃખં સર્વત્ર સુખિનાં સુખમ્. ”

માય તાય સુણી સહુ વિમાસે, શું લઈ એહ શું કહાય; !	
એક દુઃખ ને આવે હાસું, એ ઊખાણો થાય.	૬૯
મદનમંજરી સાથે કુંવર, મંત્રીશ્વર આવાસે;	
અહનિશિ સુખ વિદસે સંસારી, કીડા-કામ ઉલ્હાસે.	૭૦
પણ તે સોહગસુંદરી કેરો, પ્રેમ ઘણો મન લાવે;	
નિશિદિન શ્વાસ પહેલાં સુંદરી, હિયડે વળી વળી આવે.	૭૧

(દાહરા-છંદ.)

સોહગસુંદરીને કહો, શ્રીમતીએ ^૧ ઉપચાર,	
^૨ વાળ્યો ચિત્ત સુણ્યો તદ્દા, વલ્લભનો સત્કાર.	૧
સુણી કુશળ હરખી સખળ, દિયે વધાવા સાર;	
દિન કેતે વળી સાંભળ્યો, પાણિગ્રહણ વિચાર.	૨
હોડા માંહિ ધરે ઇશો, ધન એહનો અવતાર;	
અવિચળ ભાગ્યતણો ધણી, વળિ પામ્યો જયકાર.	૩

૧ આવળના પાંદડાંમાં ભારી રાખવાથી મારનો દુખાવો નાશ પામે છે. ૨ ઉપાય. ૩ રાજની કૃપા થઈ જાણીને.

ધીર વીર ગંભીર શુભ, પૂરો પુરૂષ અલેહ;	
પર કારણે પીડા ખમી, તોહિ ન ભાંગ્યો લેહ.	૪
એક રાતની પ્રીતડી, પાળી ઇશુ અભંગ;	
માહરે કાળે માનવી, તૃષ્ટુ નિમ તોજ્યું અંગ.	૫
એહના શુભ કિમ વીસરે, દેહે ધરિયે પ્રાણ;	
મનમોહન મિલશે યદા, તે દિન સહી સુપ્રમાણ.	૬
એક દિન બેઠી રંગમાં, તેડી શ્રીમતી તામ;	
ધનદત્તની દાસી થઈ, કર જઈ એટલું કામ.	૭
શુભ લેખ આપું લખી, પિયુ કર દેને સોય;	
૧પરત લખાવી લાવળે, નિમ સુજ આનંદ હોય.	૮
સ્વસ્તિ શ્રી પ્રણમું ૨પ્રથમ,—પરમેશ્વરના પાય;	
લેખ લખું રણિયામણો, ૩સુજન વસે નિષ્ણ કાય.	૯
ગરિમાધર ગિરવો શુભી, ગૌરવણું ગંભીર;	
જ્ઞાનવંત શુભપારખ, શત્તગકાર શરીર.	૧૦
પરમપૂજ્ય પંડિત પરમ, પરમ પ્રેમી પરધાન;	
પરમ સુજન વહીલ પરમ, રૂપચંદ ચરણાન.	૧૧
નિજ આવાસથકી નમી, ચરણરેણુકા દાસિ;	
સોહગસુંદરી વિનયસહ, લખ્યો લેખ ઉદ્દાસિ.	૧૨
સાનંદ સાલિંગન, પ્રિય પંચાંગ પ્રણામ;	
પદપંકજ ભ્રમરીતણો, વાંચો રતિપતિ—કામ.	૧૩
પૂજ્ય શ્રી ચરણસ્મરણ—કરણતણે પરસાદ;	
વિજયી છે તુમ અનુચરણિ, દુર્ભજ વિરહવિષાદ.	૧૪
પિઉચ્ચા હેમકુશળતણા, ઘડી ઘડીના લેખ;	
પાઠવવા સુજ ભિપરે, મયા કરો સુવિશેષ.	૧૫
અપર પિઉ તુમ પ્રેમની, વાધી વેલ અપાર;	

- કિમ રહેશે હવે રાજિયા, પિઉ-તરૂ વિષુ નિરધાર. ૧૬
- શૂનું કાયા પંજરું, સહી એકલું ^૧દુઠાર;
- તુમ ^૨સમીપ છે પ્રાણિયો, તેહની કરજો ^૩સાર. ૧૭
- દિવસ દોહિલા નિર્ગમું, વૈરિણી નિશિ ન ^૪વિહાય;
- નિંદ ન આવે પાપણી, સુપનામાં ન મિલાય. ૧૮

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“યાઃ પश्यન્તિ પ્રિયં સ્વમે ધન્યાસ્તા સર્વો યોષિતઃ ॥

અસ્માકંતુ ગતે કાંતે, ગતાનિદ્રાપિ વૈરિણી.”

- પરમ પનોતા પ્રિયજ તું, પામશિ સુજન અનેક;
- નિશ્ચય મનથી આદર્યો, માહરે તું પ્રભુ એક. ૧૯
- તેં પ્રિય કાજે માહરે, ખમિયાં દુઃખ અનંત;
- પણુ પરગટ પીડા નહીં, સાધુ સાધુ ગુણવંત. ૨૦
- ચંપક ચૂવા ચંદનહ, ચાતુકબોલ સુચંદ;
- એ પાંચે તન પરજળે, જો ન મિળે રૂપચંદ. ૨૧
- કેળિપત્ર કુંકુમ કમળ, કળજલ કનકશૃંગાર;
- એ પાંચે મુજ નવિ રૂચે, જો ન લહું ભરતાર. ૨૨
- પિઉ પ્રવાસે ચાલિયા, છવડુંયાં હવાસ;
- વળિયાં વાસર વીંજણો, નસિ નેઉર નીસાસ. ૨૩
- ખૂષણુ પિઉ દૂષણુ થયાં, આંખે કાંકણુ જોય;
- વદન હાર વર માનજો, તિલક હથેળી હોય. ૨૪
- કટિમેખલ મેખલ થઇ, વિંછિયા વિંછી યોગ;
- નેપુર તે હડ જેવડું, જો નહીં પ્રિયસંયોગ. ૨૫
- સાકર કાંકર સમ ગણું, દૂધ ફગરણ સમ તેમ;
- ચૂવા ચંદન કચરો કહું, જિહાં ન મળે પિઉ પ્રેમ. ૨૬

- પિઉ ગુણ ખેર-અંગાર હુઆ, તિણે મન લાગી લાદ્ય;
અવગુણ નીર ન પામિયે, તો તે કિમ ઓલાય. ૨૭
- તુમ ગુણ 'ધુણ મુજ અંખવન, અહનિશિ કોરે કંત;
તિણે તન થાએ દૂખળું, દુખ જાણે લગવંત. ૨૮
- હનિય ન ફાટે હિયડલું, તો એ કિયો સનેહ;
જે જગ જીવે વિરહિયાં, નામ માત્ર તસ દેહ. ૨૯
- હું હિયડે જાણું ઘણું, પંખ લેઈ શુકરાજ;
ભીંને આવી મિળું, જિહાં માહરો વરરાજ. ૩૦
- વિણ પ્રાપતિ કિમ પામિયે, સર્જન સેવ સુચંગ;
પરમેશ્વર જખ મેળશે, તખ મિળશું શુભગંગ. ૩૧
- કેહશું કીજે રંગોઠી, કહેશું કીજે રહેજી;
ઠંડાલા વિણ સહુ વીસડું, કો નાવે મન મેળ. ૩૨

(સોરઠા-છંદ.)

- જેહની જોતા વાટ, તે સાજન સુહણે નહીં;
અણગમતાની વાટ, આવે પણ ભાવે નહીં. ૧

(દુહા-છંદ.)

- થોડી પ્રીતિ વિરહ ઘણુ, તે નવિ ખમિયો જાય;
સરજ્યાં કિમે ન છૂટિયે, હિયડા જૂરે કાંય. ૧
- જવ જગદીશ્વર મેળશે, તવ મિળશું એકાંત;
પિઉ પનોતા તિહાં લગે, મુજને ધરજો ચિત્ત. ૨
- હું દાસી છું રાઉલી, રજો વિસારો રાજ;
વાચા દીધી પાળજો, મુજ જીવિતને કાજ. ૩
- તું છે લોગી લમરલો, નવ નવ કુસુમ રમેશ;
પણ તુજ ઊપર એકલી, માલતી મેમ મહેલેશ. ૪

(૧૧૦)

રૂપચંદ્રકુંવરરાસ.

અલ્લે છઉં અનેકશું, પંથી પિયુ કહેય;
જેહ વિણુ ઘડીઅ ન જીવિયે, એ અપરાધ ખમેય.
(લક્ષ્મીતિ).

૫

કોઈ નર છે મુજ વલ્લહા, તુજ ગુણરાગી ઈશ;
મુજતનથી ન અળગા રહે, કંત મ કરજો રીશ.
(કાન.)

૬

યૌવનમદ સ્ત્રીના મને, પઠમખખર એકાર;
અંત્યક્ષર લોપે સહુ, તે મુજ ધરજો હાર.
(પ્રેમ.)

૭

જે મન મિળવા ઉઘસે, તે કિમ લિખ્યે સંતોષ;
પામી સ્વપ્નાંતર જમ્યે, કિમ થાએ તનુપોષ.

૮

પ્રણુ સજ્જન સંદેસડે, પામે જીવ કરાર;
વાંચી વળી વળી પૂછીએ, તોહિ ન આવે પાર.
તુમ લખતાં એતો ગુણી, નયણે ન ખંચી ધાર;

૯

કે જાણે મન માહરો, કે જાણે કરતાર.
જે જે નવરે ઊપજે, વાત હિયામાંહિં રાય;
લેખમાંહિં તે કિમ લિખું, મળ્યા પગે ન કહાય.
કાગળ લીનો મશિ ઢળી, ન લખાણો એક બોલ;
ગોડે ઘણું કરી માનજો, પિઉ પામી રંગરોળ.

૧૦

૧૧

૧૨

(ચરણાકુંળ-છંદ.)
પઠમક્ષર વિણુ જગહી ભાવે, મધ્યક્ષર વિણુ મરણુ કહાવે;
અંતક્ષર વિણુ પંખી મેજો, સો સજ્જન મોકલજો નહેલો
(ઉત્તર-કાગલ.) ૧

(દોહા-છંદ.)
સહી એ એક સંદેસડો, કરે પિઉશું લગ્ન;
નયણે કાજળ શિર તિલકે, મું ઊભા ઉલગ્ન.

- રોણે કલજળ ભાગીઆં, તિલક કવણુ ગુણે ભગ્ન;
પડી પણુગ પયોહરાં, ઊચટ ઊચટ લગ્ન. ૨
- જવ પિઉશું મેલાવડો, મિળશે પુણ્ય પ્રમાણુ;
તવ મુખ લહેશે પ્રાણિયો, એ સૂધો મન આણુ. ૩
- એ પત્રી વાંચી કરી, વળતો લેખ સુરેખ;
પિઉ મુજ ંહેલો પાઠવો, પ્રેમ ધરી મુવિશેષ. ૪
- હિયડું અહનિશિ પરજળે, ભરિયો વિરહ-અંગાર;
તે આલવળે મોકલી, લેખ પ્રેમજળધાર. ૫
- લેખ એહ વાંચી કરી, ધરળે હિયા મઝાર;
રખે ઠેા દુર્જન કર ચડે, પડશે વાત વિચાર. ૬
- એહ લેખ જિણે પાઠવ્યો, જે વાંચશે મુથંગ;
તેહને જગપતિ મેળળે, વહેલો સર્જનસંગ. ૭
- પ્રેમ-લેખ ઇણીપરે લખી, ખીડી કરી ઉદાર;
શ્રીમતી સાથે પાઠવ્યો, જિહાં વલ્લભ ભરતાર. ૮
- ધનદત્તની દાસી ચઢ, પહોતી રૂપચંદ પાસ;
લેખ દિયો પ્રણમી કરી, કુમરે લિયો ઉદ્દાસ. ૯
- ચતુર સમકિયો ચિત્તશું, સમાચાર વચેવિ;
પ્રિયા લેખ વાંચી કરી, નિજ રૂપણુ તસ દેવિ. ૧૦
- હિયડે હરખ ઘણો હવો, વળિ ભાગી દુખઝાળ;
કુંવરતણે મન ઊપનો, પ્રેમ વિરહ રસમકાળ. ૧૧
- ગુણ સમરી ગોરીતણા, સ્નેહ ધરી મુવિશેષ;
રૂપચંદ સમા પ્રતે, પ્રેમે લખે પ્રતિ-લેખ. ૧૨

(અનુબંધ-૭૬.)

“સ્વાસ્તિ દીનો રજોદીનો શિરોનામ વિવર્જિતમ્ ॥

અશુદ્ધદત્ત હસ્તેષુ, લેખે સિદ્ધિર્ન વિપતે.”

૧ દાગીનો. ૨ આખી વખતે બેડ પેદા થયા.

કંતલેખ દેખત પ્રથમ, હરખી હિયા મઝાર;

વાંચી રોમાંચી ઘણું, સોહગસુંદરી નાર.

૧૬

ઘણું પ્રશંસી શ્રીમતી, દીધું વચન સન્માન;

મન સંતોષિ ધરી સુખે, મંદિર રહે સાવધાન.

૧૭

(ચોપાઈ-છંદ.)

વાત સંભારે વસુધાઈશ, તવ તે બુદ્ધિ રચે મંત્રીશ;

મદનમંજરીને શીખવી, કુમરી તુમે કંત રીઝવી.

૧

^૧વર માંગળે દાખી નેહ, ^૨વારો ^૩જનકતણો સંદેહ;

સુણી વાત કુમરી હા કહે, એક દિન સા પ્રસ્તાવસુ લહે.

૨

પિઉશું ગોષ્ટિ કરે મન રળી, નવ નવ રમત રમે લળી લળી;

કંત પ્રતે પૂછે મહારાજ, કાંઈ વિમના દીસો આજ?

૩

રૂપચંદ્ર કહે વિમના નથી, કૂડી વાત તમો શી કથી;

ના સ્વામિ સુખને આકાર, હું જાણું છું નથી ગમાર.

૪

પૂર્વ પ્રેમ સાંભરતો હુશે, સુજને પિઉ મન નાણો કિશે?

ના જી મ કહો પ્રિયે એહવું, માહરે નહીં કો તુમ જેહવું.

૫

સ્વામિ શું સુજને પ્રીછવો, સાલે સોઈ પ્રેમ અલિનવો;

પણ હુંએ પ્રિયુછું તુમ દાસિ, કળા એક મન ધરો ઉદ્દાસિ.

૬

સવિ લોગાસન સુંદરી યુક્તિ, કુંવરીએ દેખાડી વ[વ્ય]ક્તિ;

રૂપચંદ્ર મન ચમકયો ઘણું, એહે પણ ઓછી નહીં લાણું.

૭

તૂઠો કહે માંગ વર નાર, કુંવરી કહે સ્વામિ અવધાર;

જે જીવન તૂઠા ઈણુ વાર, તો સુજ પિતા-સંદેહ નિવાર.

૮

રે કામિનિ શું માંગે ઇશું? તેમાંહિ હું જાણું કિશું!

અધપતિ વચન અલીક મ લાખ, સુજ આગળ છાતું મમ રાખ.

૯

સ્વામિ હુંએ પણ તે વરી, સુજ આગળ શું બેશે ફરી;

^૪પન્નગ સઘળે વાંકો થાય, પણ બિલમાંહિ ^૫સરલો જાય.

૧૦

૧ વચન કષ્ટ લો. ૨ દૂર કરો. ૩ પિતાનો સંદેહ. ૪ સાપ. ૫ સીધો.

નારી મન આપીને મળે, તે સાથે અળગું શું ટળે;
અથવા બેલ કહ્યો મુખ જેહ, નહિતો પ્રભુ કિમ રહેશે તેહ. ૧૧
(ગાથા-છંદ.)

“અલસાં જેણવિસજળેણ, જે અલ્લસરાં સમુલ્લવીયાં;
તે પત્યર ટંકળ કોરિઅવ્વા, ન અન્નહા હુંતિ.” ૧
રૂપચંદને બે પદે મિળી, જિમ સાપે છછુંદરી ગળી;
વર દીધો તે કિમ કડું ^૧દોઢ, તવ મન એ સાંભર્યો ^૨દોઢ. ૧૨
(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાંતુ યાંતુ પ્રાણા મનોરમા;
યા મયા સ્વયમેવોક્તા વાચા માયાતુ શામ્વતી. ૧
વળિ વિમાસે હિયડે ખડું, પ્રગટ કરીને તે હું વડું;
શ્રીને કહે માની તુજ વાચ, કહિશ પિતા તાહરાને સાચ. ૧૩
મુણી કુંવરી હરખી મન સાચ, પ્રધાનને કહે માન્યું નાથ;
પામ્યો પરમાણુંદ પ્રધાન, રાય પાસે પહુતો સાવધાન. ૧૪
કહે મુણો વિક્રમ મહારાજ, તુમ કુંવરીએ કીધું કાજ;
લંકાનો ગઢ લીધો આજ, વાત મનાવી સોઈ વરરાજ. ૧૫
હરખ્યો રાજા કહે શું લણો, મંત્રિ વદે એ સાચું મુણો;
તવ નૃપ કહે કાલે અહિ તેડિ, માન્યા પછી ન દીજે ^૩જેડિ. ૧૬
હા ^૪પરઠી મંત્રિ ઘર ગયો, પ્રભાતે રાજા ^૫ઉત્સુક થયો;
ઈક મોઢદ્યો ^૬મુખાસન આર, સાથે બહુ પ્રેમ્યો પરિવાર. ૧૭
કુંવર મુખાસને થઈ ^૭આરૂઢ, દો પખ ચામર છત્ર શિર પ્રોઢ;
આન્યો આટંબરે કુમાર, મળિયા લોક ન લાસે પાર. ૧૮
રાજા દે બહુ માન મુજલણ, આવો ^૮હઠીતણા મુલતાન;

૧ નકામો. ૨ વાર. ૩ કહીને. ૪ ઉતાવળો. ૫ પાલખી-મ્યાનો-
અખપાલ. ૬ જેમીને. ૭ દીવાલોનો બાદશાહ.

હા પ્રભુ તુમે કહ્યો તે સહી, પ્રસ્તાવે હઠ તજિયે નહીં. ૧૯
 રાજા કહે આવો એકાંત, અર્થ કહી ટાળો મુજ ભ્રાંત;
 હવે ગોઠ કીજે શી પરે, છકત્રી વાત થશે જો સરે. ૨૦
 ૧ પ્રચન્ન વાત હવે શી કરો, લોક પ્રતે રહેશે આકરો;
 પૂછો કહું પ્રત્યુત્તર તિશો, નાચણ પેઠિ ધુંધટ કિશો. ૨૧
 સાધુ સાધુ રાજા કહે કુંવર, પેટ્રી વાત કહું સવિ પ્રવર;
 કુંવર કહે સુણુ અવનીનાથ, પ્રથમ કણે તેણિ દીધા હાથ. ૨૨
 પુત્રી રાય કનોળાં નામ, મેં વળી ધન દેખાડ્યો તામ;
 ધનદત્ત શાહનો ૨ અંગજ નાણિ, તિણે વળતો દેખાડ્યો ૩ પાણિ. ૨૩
 કહ્યો મુજને હવે હાથે ઝાલિ, હું તવ નીચો રહ્યો નિહાળિ;
 પરસ્ત્રી સંગે ૪ અધોગતિ હોય, તવ ૫ વીણા કર ગ્રહી રહી સોય. ૨૪
 તે કહે બાળકુમારી અછે, મેં મસ્તક કર ધરિયો પછે;
 બોલ ચડાવ્યો માથે એહ, ડાળી જાંઘ દેખાડે તેહ. ૨૫
 જાંઘ ઉઘાડું તુજ આગળે, રખે વાત કહિં થાએ મિળે;
 મેં તવ ખભા દેખાડ્યા બેય, ૬ પખે બેહુ સુકુલીણો એહ. ૨૬
 પુખ્તદો સુંધી નાંખિયો, પછી ૭ નિર્માલ્ય હુશે લાખિયો;
 મેં ધરી ચીરી ઊભી લાહું, ઊભો ચીરે તોય નવિ કહું. ૨૭
 સા રહામું જોઈ થુંકી વળિ, થુંક થશે પછી અમૃત ટળી;
 મેં ૮ પૂગી મૂકી રડવડી, ન કહું જો શિર જાશે પડી. ૨૮
 રાજન એહ સમસ્યા કરી, પછે તિહાં મેં છાની તે વરી;
 રાય કહે તિહાં કર્યો પ્રહાર, તવ તિણે શું કીધું દોય વાર. ૨૯
 સાકર દૂધ કચોળું ભરી, માંહિ ૯ રક્ષા પ્રક્ષેપણુ કરી;
 ઊકરડે નાખો કહે એહ, સાકર દૂધ આપણો નેહ. ૩૦

૧ છાની. ૨ પુત્ર. ૩ હાથ. ૪ નરકગતિ. ૫ સરસ્વતી વીણા વગા-
 ડનારી બાળકુમારી છે. ૬ મા બાપ અને મોશાળ. ૭ નકામો. ૮ સોપારી.
 ૯ રાખ નાખી.

દે લહેશે તો થાશે રાખ, પછી વળી કહાવી એ લાખ;
 સોનેયા દોય મોતિ આગ, ધન જોઈયે મુજ પાસે માંગ. ૩૧
 મોતી જિમ ગુણ દાણા દોય, તિણી પરે આપણ રહેવું દોય;
 બાણે રખે કોઈ લવલેશ, અગ્નિમાંહિ તુજ સાથ પ્રવેશ. ૩૨
 ઇણ પરે તિણે સમસ્યા કરી, વાર્યા લાણી ન મેં ઉચ્ચરી;
 રાય કહે ધન તુજ અવતાર, લલો લલો રૂપચંદ્ર કુમાર. ૩૩
 બુદ્ધમથતાં કહ્યો મુજ નહીં, મુજ પુત્રી આગળ કિમ કહી;
 ચિત્તે ચિત્ત મિલે જ્યાં રાય, તિહાં છાતું કાંઈ ન રખાય. ૩૪
 મન લહિયો એ બાણે કેમ, ચિત્ત અસંભ્રમ લાગે એમ;
 કુંવર કહે સ્વામિ સુણ વાત, તું પૃથિવીપતિ પરજતાત. ૩૫
 પ્રજા સકળ તુજ ઈછો સહી, મન વિકલ્પ તાહરે કો નહીં;
 એહવી વાત લેઈ તેં કિસી, ન્યાયનીતિ તાહરે મન વસી. ૩૬
 કુંવર તાહરી મતિ નિર્મળી, તેં કણમાંહિ સમસ્યા કળી;
 પણ વળતું જે જે તેં કહ્યું, તે સવિ તિણુ શ્રીએ કિમ લહ્યું ? ૩૭
 રાજન શ્રી કેટલી સુબુદ્ધિ, નારીની જગેં ઘણી પ્રસિદ્ધિ;
 આગે મંત્રી-વહૂ મહારાજ, બુદ્ધિયેં લીધું અરધું રાજ. ૩૮
 નરપતિ કહે મંત્રી-વહૂ કિસી ? તેહની કયા કહો ઉદ્ધસી;
 રૂપચંદ્ર ભૂપતિ આશ્રહેં, કયા સુબુદ્ધિ કામિની કહે. ૩૯
 અવનિમંડણુ નગર અભંગ, રિપુમર્દન રાજા તિહાં અંગ;
 મયણુવતી રાણી મુખ્ય નામ, બીજી પણ છે બહુ અલિરામ. ૪૦
 મયણુવતી માયાવી લાણું, રાયતણું ચિત્ત ચોરે ઘણું;
 રાજા રંગ ભરે ઉચ્ચરે, તુજ ઉપરાંત ન કો માહરે. ૪૧
 મતિમેહર મહેતો રાયને, કનકસિરિ કામિનિ તેહને;
 બેટો બહુ ગુણવંત ઉદાર, શૂરસેન નામેં સુવિચાર. ૪૨
 એક દિન સભામધ્ય રાજન, બેઠો પાસે રહ્યો પ્રધાન;

એતલે એક ૧ધીવર આવિયો, નૃપ આગળ મચ્છો લાવિયો. ૪૩
 સ્વામિ આ મચ્છો ગુણુગેહ, ૨લખતાં રોગ રહિત હોય દેહ;
 મેં ૩સમુદ્રસુર સેવા કરી, તિણે મુજ આ આપ્યો ૪હિત ધરી. ૪૪
 મેં જાણ્યો હું ન લખું પેટ, વડા રાયને કીજે લેટ;
 રાજા હરખ્યો વાત સુણેય, ધન દેઈ તસ વોલાવેય. ૪૫
 તેડી મદનવતીની દાસિ, કહે રાણીને દો ઉદ્દાસિ;
 તે લઈ આવી રાણી કને, રાણી કહે શું લાવી મને. ૪૬
 દાસી કહે રાજાએ રાજ, મચ્છ મોકલ્યો ૫વ્યંજન કાજ;
 રાણી કહે તે મમ ઉઘાડ, અપર પુરૂષ મુખ મમ દેખાડ. ૪૭
 જો એ જાણુતિ હું માછલી, તો હું શાક નિપાવત ૬હલી;
 પણ એ પુરૂષ ન જોઈ માછલો, જઈ રાજાને આપો લલો. ૪૮
 દાસી જઈ રાજાને કહે, પુરૂષ લાણી રાણી નવિ ગહે;
 એ કહે રાય વિના હું સહી, અવર પુરૂષ મુખ જોઈ નહીં. ૪૯
 મીન મૂક્યો તે સલા મઝાર, રાજા ચિંતે ૭લલિ એ નાર;
 તવ તે મચ્છો ખડખડ હસ્યો, રાયતણે મન ૮વિસ્મય વસ્યો. ૫૦
 શું લઈ હસ્યો માછલો મુખો ! તવ મતિમેહરને કહે જુઓ;
 હસ્યો કિશ્યો મંત્રિ માછલો !! કહો અર્થ એ ઉતાવળો. ૫૧
 ફેકટ આમ ખાઓ રે કિશું, જે કોઈ અર્થ ન જાણે ધશું;
 જો જીવ્યાની આશા કરો, તો વિચાર વહેલો ઉચ્ચરો. ૫૨
 ૯કાળક્ષેપણ કરવા લાણી, માગી અવધિ છ માસહતણી;
 મંત્રી ચિંતે શી પદે કડું, અર્થ કિશું ૧૦અલહે ઉચ્ચરું. ૫૩
 નૃપ કહે માસ છમાંહે કહે, તો તું અર્ધ રાજ્ય સહી લહે;
 નહિતો ખટમસવાડા પ્રાંત, કુટુંબસહિત તુજ આણીશ અંત. ૫૪

૧ માછીમાર. ૨ ખાતાં. ૩ દરિયાના દેવતાની. ૪ સ્નેહ લાવીને.

૫ શાક-તકરારી. ૬ હમણાં. ૭ પતિવ્રતા-સતી સુંદરી. ૮ આશ્ચર્ય.

૯ વખત જવા માટે. ૧૦ સમજ્યા વિના.

મંત્રી ઘેર ગયો હા ભણી, હૈયામાંહિ વિમાસણ ઘણી;
 અરતિ અભૂખ અનિદ્રા થઈ, મતિ સઘળી મુંઝાઈ રહી. ૫૫
 પુત્ર તાતને પૂછે વાત, મંત્રી સકળ કહે અવદાત;
 કુંવરે કુટુંબતણે ક્ષય લહ્યો, મનનો મંત્ર ન કોઈને કહ્યો. ૫૬
 છાનો થઈ પંથીને વેશ, સૂરસેન ચાલ્યો પરદેશ;
 ખડ્ગ સંખાયત કીધું હાથ, લીધું મારગ સંખળ સાથ. ૫૭
 વાટે જાતાં નર કો મિલ્યો, તેહથું કુંવર વાતે વળ્યો;
 કહોણ પધારયો કુણ કામ, તે કહે જાથું નળપુર ગામ. ૫૮
 મુજને તેડિ જાણો તિહાં, તે કહે કુણ વારે છે કિહાં;
 કિમ તિણ પુર જાઓ છો સહી, કુંવર કહે જોવા જો મહી. ૫૯
 (ગાથા-૭૬.)

“ દેસે વિવહ ચરિયં, જાણિજ્ઞ સુજન દુજ્ઞન વિસેસો;
 અપ્પાળંચ કલિજ્ઞ, હિંદીજે તિણ પુહવિયે. ” ૧
 વાટે કુમર વિમાસે શુણી, કરૂં પરીક્ષા સાથીતણી;
 કહે ભાઈ ક્ષણ થોસો અહિ, હું અરણ્ય ભુવિ આવું જઈ. ૬૦
 ઇમ કહી વૃક્ષાંતર જઈ રહે, તવ મન સાથે પેલો કહે;
 જો કાળે જોટી કુણ થાય, ઇમ ચિંતિ આગળ ઊભાય. ૬૧
 (રેખતા-૭૬.)

“ ચલિયે તિનકે સાથ ચલતાં જે ચલે,
 પણ દુખ ચલે ન સાથ જે લાંબા ડગ ભરે;
 લીલા ગેલિ કરંત કે અંગ ન જોડિયે,
 સો સોના જલિ જાઓ દે દમ્પત્ત તોડીએ. ” ૧
 કુમર વિમાસે નહિ જો ભલો, વર હું સહી જાઈશ એકલો;
 એટલે પાછળથી આવિયો, વૃદ્ધ એક જો બ્યવહારિયો. ૬૨
 ૧ વિચાર. ૨ મદદગાર. ૩ ખર્ચા-માત્ર. ૪ જંગમ જમ આવું.

શૂનસેન કહે લાલા કહો, કિણ નગરે જાશો કિહાં રહો ?
 વૃદ્ધ કહે હું નળપુરિ જિહાં, કાકા મુજ લઇ જાશો તિહાં ? ૬૩
 વૃદ્ધ કહે આવોજી તમે, નળપુરમાં મૂકીશું અમે;
 તેહની કુમર પરીક્ષા કરે, ^૧ખહિર્ભૂમિ જાશું કહે પરે. ૬૪
 ક્ષણ એક રહો લાલા એટલે, છાનો જઈ બેઠો ^૨તરૂતળે;
 ઘડી બે ચાર થઈ નાઓ તદ્દ, સાદ કરી બોલાવે વૃદ્ધ. ૬૫
 પહોર એક ^૩ડોકર થાલિયો, પછે આઓ મંત્રી મોલિયો;
 વૃદ્ધ કહે શી એવડી વાર, તે કહે હતોજ ^૪ચેટ વિકાર. ૬૬
 તવ તે આઘા આલ્યા સોય, વાટે ^૫ગોષ્ઠિ કરે તે દોય;
 લાઓ થાક ઘણું થાકિયા, એક તરૂ તળે વિસામા લિયા. ૬૭
 વૃદ્ધ શરીર ઉઘાડો કરે, પવન લિયે હાય હાય ઉચ્ચરે;
 કુંવર ઢબૂરી બેઠો અંગ, શેઠ કહે આ અલિનવ ઢંગ. ૬૮
 વળિ મારગ તે આલ્યા જામ, એટલે નહિ એક આવી તામ;
 શેઠે જિતાર્યા આસડાં, કુંવર પગે રાખ્યાં પરગડાં. ૬૯
 ચિંતે વૃદ્ધ ભલો વાંકડો, ^૬પહેકડ હાળી દીસે વડો;
 એ આહવાં રૂડાં ^૭પગત્રાણ, વણસાડે ભીંજવી અન્નાણ. ૭૦
 વળિ આઘા આલ્યાં જેટલે, નગર એક આઓ ^૮તેટલે;
 સવાર જાણી ત્યાં નહિ રહ્યા, વચે જોતા તે વહેતા ગયા. ૭૧
 મોટું નગર વસે કહે વૃદ્ધ, કુંવર કહે ઉદ્વસ અસમૃદ્ધ;
 સુણી વચન ચિંતે ડોકરો, ^૯ગાઠો અવળો એ છોકરો. ૭૨
 એક આઓ ^{૧૦}ન્હાનુંશું ગામ, સરવરપાળ જમણનો ઠામ;
 મારગ જતાં મધ્યાન્હજ થયા, તે બેઠ તિહાં જીમવા રહ્યા. ૭૩
 તિણ ગામથી વસાણો લિયો, ^{૧૧}સરવરપાળે ભોજન કિયો;
 કુંવર કહે એ નગરજ વડું, વૃદ્ધ વદે ^{૧૨}ન્હાનું ગામડું. ૭૪

૧ જાનરૂ માટે. ૨ ઝાઝ હેડળ. ૩ બુટ્ટો. ૪ પેટમાં બિગાડ-દર્દ. ૫
 મૂર્ખ બેહૂત જેવો. ૬ જોડાં. ૭ બહુજ અવળચંડો. ૮ તળાવની પાળે.

ચિંતે વૃદ્ધ વડો છે એહ, વિકરમાંહિ દીસે છે રેહ;
 હું નિશિ કહું એ કહે દીશ, કિહાં એ સાથ મળ્યો જગદીશ ! ૭૫
 કેતે દિન નળપુર આવિયા, શેઠ કહે અમ ઘર પાવિયા;
 શૂરસેન સાંભળ મુજ ઘરે, આજ કહું છું ભોજન કરે. ૭૬
 કુંવર તેડયો આગ્રહ કરી, કુંવર કહે સુણ વાતજ ખરી;
 હાથે તાળી દેઇ ત્રણ, ઘરમાંહે જઇએ જો મત્ર. ૭૭
 લે હો માન્યું સાથે આવ, ફેકટ રીથ મને ન ચડાવ;
 ઈમ કહી 'મંદિર પેસે યદા, પુત્રી સ્નાન કરે છે તદા. ૭૮
 ગયો ઘસમસી મંદિર જામ, પુત્રી મનમાંહિ લાજ તામ;
 પાછળ કુંવર રહ્યો ખડકિયે, તે પેળી ચિંત્યું કુંવરિયે. ૭૯
 એ કુણુ પુરૂષ રહ્યો આંગણે ! 'વસ્ત્ર સંભારી શિર આપણે;
 માંહે પિતા પ્રતે જઇ લણે, સાથે કવણુ પુરૂષ તુમતણે. ૮૦
 પિતા કહે એ માંહિ તેડિ, આપ અભોખું વચ્છમ જેડિ;
 તવ તસ કુંવરી બોલાવેય, 'કંચણુ કરવી અભોખું દેય. ૮૧
 કુંવર કહે શેઠ તુમ સુણો, એ સંદેહ હરો મનતણે;
 કરવી કાચી પાકી એહ, સુણી વચનને તણુખ્યો તેહ. ૮૨
 હત્યાવડો છે દીસે હુંડ, વળિ વળિ રીથ ચડાવે ચંડ;
 દરડ વરડ નાખીને લણે, તુજને અહીં તેડયો છે કુણે ? ૮૩
 શૂરસેન દેખી અપમાન, બહાર તવ ચાલ્યો સાવધાન;
 શૂન્ય હાટ આગેડું એક, ત્યાં જઇ બેઠો ધરી વિવેક. ૮૪
 પુત્રી કહે કુણુ નર એ તાત ? તાતે કહ્યો પૂરવ અવદાત;
 ઈણે મુજ પંથ સતાવ્યો ઘણું, કહું કિથું એહનું જડપણું. ૮૫
 કથન માહરાં અવળાં કર્યા, કુંવરીએ બુદ્ધે મન ધર્યા;
 કહે તાત એ ડાહ્યો સુણી, તુમે કાંઈ નાખ્યો અવગણી ? ૮૬

પિતા કહે શી કાઢું ખોડ, તું પણ દીસે એહની નેડ;
સરિખા સરીખું એ ને મળ્યું, દેવ પ્રતેનું દૂપણ ટળ્યું. ૮૭
(ગાથા-છંદ.)

“રેહલિ ગેહલિ, મા ચડાસિ પાંવ ઓ લીંવ;

અહવા તુજ્જ ન દોસો, સરિસા સરિસેહિ રચ્ચંતિ.” ૧

તુમે કહ્યું તે સાચું પિતા, પણ એક કહું તે સુણો વારતા;
એણે તુમને જે જે કહ્યું, તે સઘળું સાડું મેં લહ્યું. ૮૮
અરણે વાર લગાડી ઘણી, નેધ પરીક્ષા સાથીતણી;
કાકાદિક વિદ્યા રખે કરે, તિણ વસ્ત્રે વપુ ઢાંક્યું પરે. ૮૯
નદીમાંડિ પહેચી પગત્રાણ, તે સ્વામિ એ સૂધું જાણ;
વિષકંટાદિક દીસે નહીં, પગે ભાંજે તો રીખે સહી. ૯૦
તિણ નગરે તુમે કાંઈ નવિ લિયો, પાણી માત્ર કાંઈ નવિ પિયો;
તે તુમ લેખે ઉઘમ ગણો, એહને પિતા મૂર્ખ કાંઈ ભણો. ૯૧
હાને ગામ વસ્તુ લઈ જમ્યા, સુખી થયા તિહાંકણ વીસમ્યા;
તો તે નગરથકી તુમ ભલો, પિતા ન જાણો શું એતલો? ૯૨
ઘર પેસત ત્રણ તાળી કરી, તે પણ વાત તુમે નવિ ગ્રહી;
જે રહી દ્વારે દેતા તાળ, તો હું થતે ચેતન તતકાળ. ૯૩
કાચી પાકી કરવી ધાર, છે કન્યા કે પરણી નાર?
છેણે સર્વે સાચું ઉપદેશ્યું, ફેકટ તુમ મન જૂઠું વચ્યું. ૯૪
પ્રીછ્યું તાત વદે હા ખડું, હવે વચ્છ તું કહે તિમ કરું;
કુંવરી કહે હવે શું હોય, ભડાડી જુવકારે કોય. ૯૫
વળી એ નર પરખી નેધએ, તવ કુમરી વિમાચ્યું હિયે;
બાહાર જઈને જોયું જિમે, હાટ પેઢીએ દીઠો તિમે. ૯૬
વેગે આવી ઘરમાંડિ, એક દાસી તેડી ઉચ્છાડિ;
આપી દ્રવ્ય કહે મન ભાવ, વસ્તુ દોય કહું તે લાવ. ૯૭

એક વસ્તુનાં ફળ છોતરાં, બાઈયે બીજ નાખીયે ખરાં;
 એક નાખીયે બીજ ઉદાર, નાખીજે છોતરાં અસાર. ૯૮
 જઈ ચહુટામાંહિ બિતાવળી, એ બેઉ વસ્તુ લાવ મન રૂળી;
 તવ દાસી વેગે તિમ કહે, જઈ ચહુટે જનને ઉચ્ચરે. ૯૯
 કહે કુંવરીએ કહી જેહવી, દોય વસ્તુ આપો તેહવી;
 લોક કહે શું છેલી થઈ, પૂછી આવ રૂડી પરે' જઈ. ૧૦૦
 નિમ 'પ્રીછે તિમ કહે કો ઇશો, ઇણ પરે' અમે ન જાણું કિશો;
 સઘળે લમી ઉસની સોય, પણ તે વસ્તુ ન આપે કોય. ૧
 ઘેર આવી કુંવરીને કહે, બાઈ નામ ન કો તસ લહે;
 તિણી પરે કહ્યું નિમ પ્રીછે સહુ, લમી લમી હું' આવી બહુ. ૨
 રીસ ચડાવી કહે કુમારિ, તે આણ્યા વિણ નાવિશ દાર;
 રૂડી પરે' તેશું વળિ કહે, નવિ લાવી તો ઘરે કિમ રહે. ૩
 તે બાપડી વળી નીકળી, આંસુ પડે થાએ ગળગળી;
 શૂરસેને તે દીઠી અસે, કાં રે બાઈ રાવે કિશે? ૪
 દાસીએ હતી તે કહી, તવ તે વસ્તુ કુમારે' લહી;
 બાઈ આવ અપાવું સોય, ગાંધી હાટ ગયાં તે દોય. ૫
 લીધ છોહારી ખારક ગળી, બદામ ઉજળી લીધી વળી;
 દાસી વસ્તુ લેઈ ઘર ગઈ, પોતે બેઠો 'તિહાંકણુ જઈ. ૬
 કુંવરી કહે કિમ લક્ષ્ય વિવેક, દાસી કહે સાહમો નર એક;
 જો પેલો બેઠો છે હાટ, તિણે અપાવી રૂડા માટ. ૭
 કુંવરી હરળી હિયે અપાર, કોરાં 'અપણુ અણ્યાંચાં ચાર;
 ઉપર ઘેબર મ્હેલ્યાં સોળ, દાસી સાથ કહાંચા બોલ. ૮
 આ સવિ આપે તેહને જઈ, વળી એટલું આવે કહી;
 માહરી ચેઠકુંવરીએ રાજ, આ સવિ મોકલીઆં તુમ દાજ. ૯
 મુળવચને એ કહી અવધાર, ઇણ નગરીએ પોળજ ચાર;

ચાર ચાર કોશીસાં ઝાળ, તુમે નિરધારી જો જો પોળ. ૧૦
 કહી એટલું વહેળી વળે, વળતું તે કહે તે સાંભળે;
 ઇમ કહીને દાસી મોકલી, જાતાં તેહને પ્રીતે ઝલી. ૧૧
 માં માં કરતાં લીધાં નાર, એક ચપણ શું ઘેબર ચાર;
 બીજાં સવિ લઈ આવી તિહાં, શૂરસેન બેઠો છે જિહાં. ૧૨
 આખી ઘેબર કહાવ્યા બોલ, તે સઘળા તિણે કહ્યા નિટોલ;
 શૂરસેને તે સવિ રાખિયું, જાતાં તેહને ઇમ લાખિયું. ૧૩
 કહેજે તે કુમરીને મન્ન, ઇણ નગરે છે 'પોળજ' ત્રણ;
 'કોશીસાં બારજ એટલું', અસત્ય ન બોલે માણસ લલું. ૧૪
 ઘર આવી કુંવરીને તેહ, કહે વાત તવ ચમકી એહ;
 તવ ઝલી દાસી કહે ખરું, ચોથા ભાગતાણું શું કર્યું? ૧૫
 અતિ ચંપાવી માન્યું તિણે, ચિંતે કુમરી ઉપાચે કિણે !
 એ નરશું થાચે વિવાહ, તો પૂજે મનનો ઉચ્છાહ. ૧૬
 પિતા પ્રતે કહે સાંભળ વાણ, ઇણ વાતે સંદેહ મ આણ;
 પરણાવે તો એ વર વરૂં, નહીં તો બાળકુંવારી મરૂં. ૧૭
 પિતા વિચારીને ત્યાં ગયો, શૂરસેનને હાથે ગ્રહો;
 અતિ આદરે આણ્યો આવાસે, તે કુંવરી દીધી ઉલ્હાસે. ૧૮
 સાંગાણુ શેઠ તેહનું નામ, પુત્રી પુણ્યસિરિ અલિરામ;
 લખમીનો તસ ઘર નહીં પાર, શૂરસેન સુખ વિલસે સાર. ૧૯
 સરખી જોડી મળી મનોહાર, સુખ અનુભવે બેહુ નરનાર;
 પાળે પ્રીતિ નીર માછલી, કુંવર પ્રતે વાત પાછલી. ૨૦
 એક દિન સાંભરી થયો નિરાશ, મુખે બે ચાર મૂક્યા નિશ્વાસ;
 તવ કુંવરી કહે પિઉ તુમે ગુણી, એવડું દુખ આણો શ્યાલણી. ૨૧
 કુમરે કહ્યો પૂર્વ વૃત્તાંત, પુણ્યસિરિ કહે સાંભળ કંત;
 સભામાંહિ હસિયો માછલો, તેહનો અર્થ કહું હું લલો. ૨૨

એ દુખ રખે ધરો તુમે સ્વામિ, આપણુ જઈયે તેણે ઠામિ;
 સુષ્ટિ કુંવર મન હરખ્યો ઘણું, શેઠ પ્રતે કરે મોકલામણું. ૨૩
 શેઠ આપી ઋદ્ધિ અપાર, તે સવિ સાથે લેઈ કુમાર;
 પુણ્યસિરિશું અકળ અળીહ, નિજપુર આવ્યો થોડે દીહ. ૨૪
 ઘેર જઈને પ્રણમ્યો 'તાત, પછી પાય લાગ્યો જઈ માત;
 દેખિ પુત્રને લોચન કર્યા, માત તાતે ઓવારણાં કર્યા. ૨૫
 સાસુ સસરાને પાય પડી, વહુ દેખી વિકસી આંખડી;
 માતપિતા સવિ કુંવર પ્રતે, સમાચાર સવિ પૂછે હિતે. ૨૬
 પુત્રે પૂર્વ વાત કહી સહુ, માત તાત આણંદાં બહુ;
 મચ્છ હસ્યાનો જે સંદેહ, વહુ તુમારી કહેશે એહ. ૨૭
 હરખ્યો મંત્રિ ગયો નૃપ પાસ, રાય કહે મંત્રી સાબાશ;
 અવધિમાંહિ થાકે દિન દોય, પછી તાહરી કેહીપરે હોય ? ૨૮
 મંત્રી કહે રાજન સુજ વહુ, એહનો અર્થ લહે છે સહુ;
 મોકલીએ પાલખી પવિત્ર, અહિં આવી કહે અર્થ વિચિત્ર. ૨૯
 રાજાએ સવિ તે પરે કરી, આદંબરે આવી સુંદરી;
 ૨ પરિઅચ બંધાવી વચમાંહિ, તવ ૩ નરપતિ પૂછે ઉચ્છાહિ. ૩૦
 મચ્છ હસ્યો તે વહુ શ્યામણી ? પુણ્યસિરિ બોલી તવ ગુણી;
 ૪ મીન હસ્યો તે કહીશું પછે, પહેલી એક વીનતી અછે. ૩૧
 રાય ભણે જે કહે તે કહું, પુણ્યસિરિ કહે સાંભળો ખડું;
 ૫ ખાઈ એક ખણાવો ખાર, તેડા સવિ અંતઃપુરનાર. ૩૨
 પટરાણી આદિ દઈ આજ, ખાઈ ઓલંઘાવો મહારાજ;
 માહરી દુષ્ટે નેજાં તેહ, પછે ટાળું તેહનો સંદેહ. ૩૩
 રાજાએ કીધું તે કામ, પટરાણી મન ચિંતે તામ;
 ને ને કામજ છોડીતણું, માપમાંહિ કણુ મોટું ઘણું. ૩૪
 ખાઈ ટપાવા માંડી ચદા, નૃપ પાસે કહેવરાવ્યું તદા;

ખાઈ ટપી પડે જઈ પડે, અર્ધ રાજ્ય તેહને કર ચડે. ૩૫
ટપી શકે નહી ખાઈ વડી, તે પ્રમદા સવિમાંહે પડી;

પટરાણીની દાસી એક, ખાઈ ટપીને પહોતી ^૧છેક. ૩૬

આવ્યો લોભ હિયે તેહને, વહૂ કહે નૃપ જાલો એહને;

જુઓ વિમાચ્યું તેહનું થયું, આગમ ચિંત્યુ વાએ ગયું. ૩૭

પુણ્યસિરિ કહે નૃપ ^૨અવધાર, એ સ્ત્રી નહી નર છે નિરધાર;

તવ રાજ્યે પરીક્ષા કરી, સકળ વાત તે જાણી ખરી. ૩૮

પુણ્યસિરિ કહે સુણુ ભૂપાળ, સ્ત્રીચરિત્ર એ વડાં દયાળ;

પરનર કહી તજ્યું સુખમીન, પાસે કે રાખે એ હીન. ૩૯

એવી સતી મૂળગી નાર, ^૩મીની જઈ આવી કેદાર;

મત્સ તણે મન અચરીજ વસ્યો, સલામાંહિ તે ખડખડ હસ્યો. ૪૦

રાજા કહે મૂઓ તે મત્સ, કેમ હસી શક્યો રે વત્સ ?

કહે કુમરી કે વ્યંતર દેવ, અચરિજ દેખી રમિયો હેવ. ૪૧

રાયે પ્રીછ્યો સધળો હેત, તવ મન સૂઘો વસ્યો સંકેત;

એ એ સ્ત્રીનાં લક્ષણુ જુઓ, હું ક્ષિણુ નવિ રહેતો એ જુઓ. ૪૨

હું જાણતો ઇણે સંસાર, એહવી સતી નહીં કોઈ નાર;

એહ જો ચાલી એહવે માગ, પાણીમાંથી પ્રગટી આગ. ૪૩

કહે પુણ્યશ્રી તેં કિમ લહ્યું ? અતિ ^૪દંભકપણું ઇણે ગ્રહ્યું;

તે કારણ મેં અસતી લહી, જાતિ જાતિનું પ્રીછે સહી. ૪૪

(હેહો.)

“ ધૂર્તા હોય સુલક્ષણા, વેશ્યા હોય સુલજ્જ;

ખારા પાણી નિર્મળા, ખડુ ક્ષણ ક્ષણે અકેજ્જ.” ૧

પટરાણી ^૫દેશોટે દીધ, પુણ્યસિરિ પરશંસા કીધ;

અતિ રાએ સન્માની તેહ, અર્ધરાજ્ય ંહેચી લિયે એહ. ૪૫

૧ પાર પહોંચી. ૨ ધ્યાનમાં લ્યો. ૩ બિલાડી. ૪ કપટપણું.

૫ દેશપારની શિક્ષા.

રાજ્યે માન્યો મંત્રી ઘણો, અર્ધરાજ્ય આપ્યો આપણો;
 અર્ધરાજ્ય નિજ સુત થાપિયો, પોતે વૈરાગ્યે વ્યાપિયો. ૪૬
 છંડી રાજ્ય કરે નિજ કાજ, સંયમ લેઈ થયો ઋષિરાજ;
 તપિજપિ કર્મતણો મળ ૧દેહો, ચારિત્ર પાળી સદ્ગતિ ગયો. ૪૭
 રૂપચંદ કહે વિક્રમરાજ, નિમ વહુ બુદ્ધે સિધ્યાં કાજ;
 તિમ કેતી નારી આપણું, બુદ્ધે કાજ સમારે ઘણું. ૪૮
 સુણી કથા વિક્રમ હરખિયો, રૂપચંદ સદ્ગુરૂ પરખિયો;
 હરખી સભા સહુ ઠો મત્ત, મુખ બોલે કુંવર ધન ધન્ન. ૪૯
 રાયકનોજ ગુણચંદ્ર જોઈ, પાસે બેઠો છે પણ તેહ;
 વિક્રમરાય હસીને કહે, તુમ પુત્રી એહના ગુણ લહે. ૫૦
 તે બહેલી બોલાવો અહીં, રૂપચંદને પરગટ સહી;
 પાણીપ્રહણ કરાવો તમે, ઇંછ વાતે બહુ હરખું અમે. ૫૧
 વિક્રમનો પામી ૨આદેશ, પુત્રી પાસે ગયો નરેશ;
 પિતા કહે પુત્રી મન ધરો, રૂપચંદ ગમતો વર વરો. ૫૨
 લાજ રહી અણબોલી બાળ, તવ ગુણચંદ્ર કહે બૂપાળ;
 પુત્રી મન માણસો વિચાર, રૂપચંદ સદ્ગુણી ભરતાર. ૫૩
 શૃંગારી સોહગસુંદરી, પછે મુખામુન થાપી કરી;
 સપરિવાર રૂટે અધિકાર, આણી વિક્રમસલામઝાર. ૫૪
 ગુણજ્ઞાતા વિક્રમ બૂપાળ, હુઆ ન હોયો ઇંચો મયાળ;
 સોહગસુંદરીને કહે વત્સ ! તું ગુણરૂપી આચી ૩લચ. ૫૫
 પરમમિત્ર માહરો રૂપચંદ, કયો જમાઈ ધરી આણુંદ;
 તુંએ પણ મુજ પુત્રીસમી, રૂપચંદને ૪ગાદી ગમી. ૫૬
 હવે મનથી સવિ તણ વિચાર, પ્રગટ પરણ રૂપચંદક્રમાર;
 સભામાં મુખ્ય સોહગસુંદરી, નૃપ આનિધ રૂપચંદે વરી. ૫૭
 ધનદત્તશાહ બોલાવ્યો તાત, તેણ્યા રૂપદેવાદિક શ્રાત;

સહુ સુજન તેડ્યા નર નાય, સોમદત્ત તે સસરા સાથ. ૫૮
 મહાજન સવિ તેડ્યું સુવિચાર, વિક્રમ સવિ લેઈ પરિવાર;
 ગુણચંદ્રરાયતણે દરબાર, લોજન કીધાં વિવિધ પ્રકાર. ૫૯
 ભક્તિ કરી તિણુ રાએ બહુ, પછે મહાજન સાથે સહુ;
 વિક્રમ બહુ આડંબર કરી, રૂપચંદ ૧ગજ-બંધે ધરી. ૬૦
 ચંચ શબ્દ વાળાં નિર્દોષ, દિયે વસ્તુ માગણુ જન પોષ;
 આડંબરે ધનદત્ત આવાસ, સુપરે સહુ આવ્યા ઉલ્હાસ. ૬૧
 ધનદત્ત શેઠ વિવેકી તદ્દા, સુપરે સંતોષ્યાં સહુ મુદા;
 પરમાણુદે સહુ ધર જાય, રંગે પલણે વિક્રમરાય. ૬૨
 નિત્યે સુજ ૨મંદિર આવળે, કામકાજ સર્વે કહાવળે;
 ૩આંતર કાંઈ આણો રખે, વળિવળિ શું કહિયે તુમ મુખે. ૬૩
 રાજા સહુ નિજ થાનકે જાય, ઉદ્દેટ અતિઘણુ અંગ ન માય;
 રૂપચંદની કરે પ્રશંસ, લાગ્ય બળી છે એ નરહંસ. ૬૪
 રૂપચંદ માતા ને પિતા, સકળ સહોદર જે અતિમતા;
 સહુ કુટુંબશું સરખી પ્રીત, ત્રણે સ્ત્રી ચાલે શુભ રીત. ૬૫
 દીધ પિતાએ ભલ આવાસ, રાત દવસ તિહાં કરે વિલાસ;
 નાટિક ગીત કથા કલ્પોલ, સુંદરી ત્રિહું સાથે રંગરોળ. ૬૬
 કહીં સખેલ સોગઠાં ચંગ, કહીં શત્રંજ અઘટાપદ રંગ;
 ૪કહીં નાટિક ગંધર્વહ ગાન, કહીં દીએ મન વંછિતદાન. ૬૭
 બંદાબળી ચંદન જળભરી, કહીં ઝીલે સાથે સુંદરી;
 સોવન શીંગી ભરી રસાળ, માંહોમાંહિ છાંટે સુવિશાળ. ૬૮
 કુસુમવસ્ત્ર કુસુમાયુધ સાર, વાસિત ૫કુસુમનીર મનોહાર;
 કુસુમ-સેજ કુસુમાલંકાર, કુસુમકેળિ ઈમ કરે ઉદાર. ૬૯
 નવ યૌવન ટોળી મદમત્ત, લામિનિ ભાવ કરે અનુરત્ત;

ધન યૌવન વલ્લભ સંયોગ, સકળ રમે સંસારીભોગ. ૭૦
 પૂરવ પુન્યતણાં ^૧અહિનાણુ, એ સવિ જાણેજો જગ જાણુ;
 રમી વિરમથી છેહડે એહ, છૂટે ખંડે કહીશું તેહ. ૭૧
 ખંડખંડ વાણી વિસ્તાર, લણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણી, પહોતો પંચમખંડ પ્રમાણી. ૭૨
 ઇતિશ્રી રૂપચંદ્રકુમરરાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ વિક્રમાદિત્ય
 રાજા વિવિધ યુક્ત્યા રૂપચંદ્રસ્ય સમસ્યાર્થ પ્રસન્ન પ્રકરણું કુમરેણુ
 અકથનં મંત્રી-પુદ્ગચારાચાકુમરાય નિજ સુતાદાપનં પશ્ચાદર્થ દાપનં
 રૂપચંદ્ર મુખાત્ બુદ્ધો પુણ્યથીકથા શ્રવણું તતો કુમરસ્ય પ્રકટ ચૌ-
 ભાગ્યસુંદરી વિવાહકર્ણુ મદતા મહેન રૂપચંદ્રસ્ય નિજ પિતુરાવાસે
 પ્રેયણું વિલાસાદિ વર્ણનો નામ પંચમ ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ-૬ કો.

(વસ્તુ-૭૬.)

રાયવિક્રમ રાયવિક્રમ કરી બહુ ખેપ,
 તોય કુંવર ન માનિયો મંત્રી વચને જામાત કીધો,
 પ્રેમે વર દીધા લણી પછે અર્થ બોલ્યો પ્રસિદ્ધો;
 રંજ્યો ચરિત્ર કથા સુણી સભા સહિત ભૂપાળ,
 તવ તે પરણાવી પ્રગટ સુખ વિલસે સુવિગાળ. ૧

(ચોપાઈ-૭૬.)

પંચમ ખંડતણો અધિકાર, સુણી ઊપનો હર્ષ અપાર;
 સુલિયલ ^૨મનપંકજ ઉલ્હસ્યાં, કદ્યાં કથન તે હુંડે વસ્યાં. ૧
 સકળ સભા શ્રોતા ^૩ગહગદ્યાં, આગે સુભાષા ઉત્સુક ત્રયાં;
 કહે કવિ નય પ્રભુ પૂરો રૂણી, છૂટે ખંડ સુણાવું વળી. ૨

સરસતિ વરસતિ વચનવિલાસ, મુજ સેવકની પૂરો આશ;
 સા સ્વામિનીનો લહી પ્રસાદ, મહેલી ગર્વ માન વિષવાદ. ૩
 ભાવ ભગતે પ્રભુમી શુરચંદ, રતવતાં ઘણુ લહિયે આનંદ;
 મેધાવી મહિમા મનોહાર, રૂપચંદ શુભમણિ-ભંડાર. ૪
 પદ અક્ષર પહિલે અભિધાન, તે શુરવંદી દયાનિધાન;
 નયધર કવિ છઠ્ઠો ખંડ કહે, સુંદર સુપ્રસ્તાવજ લહે. ૫
 રૂપસુંદરી રત્નમંજરી, ત્રીજી વળી સોહગસુંદરી;
 ત્રણ સાથે સરખો મનરંગ, મધુકર મન માલતિ સુચંગ. ૬
 રતિ અનંગ નિમ પાળે પ્રીતિ, તે ત્રણે આલે પિઉ ચિત્ત;
 પિઉ પણ નવિ લોચે તસ નીતિ, ઉત્તમની તો એહજ રીતિ. ૭
 ત્રણે શાસ્ત્ર સુક્તિ જાણુંતિ, ત્રણે ભાવ ભલા આણુંતિ;
 ત્રણે ચિત્ત ચોરે પિઉતણો, ત્રણે ઊપર પિઉ મન ધણો. ૮
 એ સવિ પુન્યતણાં પરિમાણ, પુન્યે મનવાંછિત કલ્યાણ;
 પુન્યે સવિ સરખા સંયોગ, પુન્યે પ્રણય પંચધા લોગ. ૯
 પુન્યે નોયે વિરહ વિયોગ, પુન્ય પસાયે તતુ નિરોગ;
 ઇમ જાણી પુન્ય કરજો સહુ, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ નિમ પામો બહુ. ૧૦
 લીલાપતિ લીલારસ પૂર, ઊગ્યો અભિનવ જાણે સૂર;
 છ ઋતુના નવનવા વિલાસ, ઇમ સુખ વિલસે બારે માસ. ૧૧

(માલિની-છંદ.)

“ હિમ શિશિર વસંતે ગ્રીષ્મ વર્ષા શરસ્તુ ।

સ્તપતપનવિનાંભોહર્મ્યગોક્ષીરપાનૈઃ ॥

દિવસ કમલ લજ્જા શર્વરી રેણુપંકૈઃ ।

સુખમનુભવરાજંસ્તદ્વિકોયાંતુ નાશમ્ ॥ ”

વિક્રમરાય કરે હિત સદા, પ્રેમી આપ સુખાસન સદા;

રૂપચંદને સભા મઝાર, તેડાવી સદ્ગુણ સંભારિ.

કરિ ગુણગોષ્ઠિ અતિહિ ઉદ્ધાસ, પધરાવે વળિ પ્રેમે આવાસ;
સુખભર કાળ ગમે આપણો, ઢાને યશ વિસ્તારે ઘણો. ૧૩
એહવે સિદ્ધસેન ગણધાર, પરવાદિકૌશિકદિનકાર;

જ્ઞાનરત્નકેસા ભંડાર, લીધો સકળ શાસ્ત્રનો પાર. ૧૪
સૂરીશ્વર દેતા ઉપદેશ, વિહાર કરતા દેશ વિદેશ;

ભરૂઅચ નગર પધાર્યો જામ, સકળ સંઘ મન હરખ્યો તામ. ૧૫
એક દિન સંઘ પ્રતે વિનતી, સિદ્ધસેન બોલ્યા યતિપતિ;

શ્રીસંઘનો પામી આદેશ, દોહું શ્રીસિદ્ધાંત અશેષ, ૧૬
સુંદર સંસ્કૃત ભાષાએ કહું, જો શ્રીસંઘ સાનિધ લહું ખરું;

કહો વિચારી શ્રાવક જાણ, શ્રીસંઘનો આદેશ પ્રમાણ. ૧૭
(નમોઽર્હત્ સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધૂમ્યઃ) इत्यादि ॥

તવ શ્રીસંઘ વિચારે હિયે, વળતું ગુરુમુખે શું બોલિયે;
પણ જવ ચૂક પડે ગુરુ પ્રતે, તવ શ્રીસંઘ શીખવે હિતે. ૧૮

તે ભણી શ્રાવક કહે નિટાલ, ગુરુ તુમે રચા એ બોલ્યા બોલ;
વીતરાગની લોપી આણ, હિયે વિચારી નિરજો જાણ. ૧૯

શ્રીજિનવર તીરથ ગુણધાર, પૂરવ ઐહલણા લણનાર;
આગે બહુ શ્રુતકેવળિ હવા, તુમે તેથી પડિત અભિનવા. ૨૦

તેણે જિનમુખે ત્રિપદિ લીધ, પ્રાકૃત ભાષાએ રચના કીધ;
તે જિનવચન ઉઘાપે જેહ, અનંત સંસારી થાએ તેહ. ૨૧

એહવું મુખથી બોલ્યા ભણી, આલોચણ તુમ આવી ઘણી;
ઘણું કિશું મુખ દાણું અમે, નિરજો શાસ્ત્ર નિહાળી તમે. ૨૨

મહાનુભાવ મોટો શ્રીસંઘ, નિર્મળ પૂર્ણ પ્રવાહ સુગંગ. ૨૩
જેહને માને ત્રિભુવનભાણ, કુણ મૂરખ લોપે તસ આણ;

જે શ્રીસંઘ આલોચણ દિયે, તે અમે કર જોડી કીજિયે. ૨૪

સંઘ કહે ગુરૂ ગિરૂઆ તુમે, શી આલોચણ આપું અમે;
 નિરખો અથ આલોચણ સાર, બેઠ તપ આચરો ઉદાર. ૨૫
 નિરખી અથ કહે ગુરૂ તામ, એ અમ આલોચણતું કામ;
 બાર વર્ષ આંખિલ તપ કરું, તિહાં લગે ગચ્છ બહાર સંચરું. ૨૬
 સંઘ કહે સ્વામિ નિહાળિયે, એક ગયું તીરથ વાળિયે;
 મિથ્યાત્વી એક નૃપ આકરો, પ્રતિબોધી તે શ્રાવક કરો. ૨૭
 વચન પ્રમાણ કરી ગુરૂ સહી, શ્રીસંઘની સમ્મતિ તે ગ્રહી;
 દિન કેટલા એકાકી ફરી, આંબ્યા સૂરિ ^૧અવંતિપુરી. ૨૮
 નૈનતાણું દર્શન ગોપવી, થઈ અવધૂત અકળ કો કવી;
 મહાકાળ પ્રાસાદ મઝાર, બેઠા મૂળ ગભારા બહાર. ૨૯
 એટલે આંબ્યા ^૨અર્યક તિહાં, પૂછે કુણ બેઠો છે ઇહાં;
 ઊઠ વચેથી જિમ જાઉં મધ્ય, મહાદેવ પૂણું મન શુદ્ધ. ૩૦
 ઇહાંપરે બહુપરે બોલ્યા તેહ, હિયે કશું નવિ આણે એહ;
 તવ તિણે જઈ વીનવિયો ભૂપ, કહ્યો સકળ અવધૂત સ્વરૂપ. ૩૧
 આંબ્યો વિક્રમ જાતે ચડી, તે તિહાં બેઠો દીઠો અડી;
 રાય કહે રે મૂરખ ઊઠ, મહાદેવને કાં દે પૂઠ. ૩૨
 રાયેં કર્યાં અનેક ઉપાય, તે સવિ સિદ્ધસેન મને વાય;
 સુખહુંતી નવિ બોલે ભાખ, બાંધી મુંઠી લહે જ લાખ. ૩૩
 તવ રાજા કોધાકુળ થયો, સેવકને કહે શું એ રહ્યો;
 પાપી કિશી વિમાસણ કરો, એહને ઘસડી નાખો પરો. ૩૪
 તવ સેવક જઈ વળગ્યા જામ, વજ્રતાણી પરે દેખે તામ;
 રાય કહે આબુક કોરડા, કરો પ્રહાર વડા લઈ દડા. ૩૫
 તવ પ્રહાર સેવક તે કરે, ગુરૂ સુખથી નવિ બોલે શિરે;
 તે પ્રહાર અંત:પુર જિહાં, રાણીને જઈ લાગે તિહાં. ૩૬
 નાસે એક અબળા આરડે, એક અચિંત ભૂમંડળે પડે;

જિહ્વાં પેસે ત્યાં ન શકે રહી, રાણી સવિ અધમૂર્છ થઈ. ૩૭
 ઠામ ઠામ પડિયો પોકરાણુ, તવ નરપતિને કીધી જાણ;
 ગયા ખુંખિયા કહિ સવિ વાત, સ્વામિ એ મોટો ઉતપાત. ૩૮
 અહીં તુમે એહને કરો પ્રહાર, તિહાં રાણી પાડે પોકાર;
 ઈશું સુણી રાય અંખો થયો, હિયડા સાથ વિમાસી રહ્યો. ૩૯
 ચિંતે એ ન્હાનો નવિ હોય, મહાસિદ્ધ દીસે છે કોય;
 એહશું જોરતણું નહીં કામ, પાય લાગીને કડું પ્રણામ. ૪૦
 નૃપ કહે ચૂક પડી મુજ ઘણી, તુમે વાત પ્રભુ કહો આપણી;
 ફરે કારણ બેઠા ઇમ અહીં, કિયે દેવ પૂજણુ દો નહીં? ૪૧
 મહાપુરૂષ તું મોટો સાધ, ખમો સ્વામિ એ મુજ અપરાધ;
 હું કર જોડીને વીનવું, કહો સ્વરૂપ હુએ જેહવું. ૪૨
 કરે રાજા લોગાદિક સોય, થાઓ પરગટ જેકોઈ હોય;
 તવ અવધૂત મહા આકૃતે, ઇણપરે મોડ્યા રાજા પ્રતે. ૪૩
 દે દે તું અન્યાયી રાય ! દીસે ઘણો અહિયાં અન્યાય;
 ન્યાય વાત ત્યાં કહિયે કિશી, તવ નૃપ વિક્રમ બોલ્યો હસી. ૪૪
 શું અન્યાય અછે કહો અહીં? પૂરવ વાત સવિ ગુરે કહી;
 પુરિ ઇણ અવંતિ મુકુમાળ, હવો [હતો] વણિક લીલા ભૂઆળ.
 માત સુલદ્રા તેહની સતી, નારી બત્રિશ હતી શુણવતી;
 બહુ વિલાસ કરતો ધનપતિ, આર્યમુહસ્તી મળ્યા ^૧સંયતિ. ૪૬
 સુણી વિચાર નલિનીશુભતણો, પૂરવણવ મોહ લાગ્યો ઘણો;
 પૂછી વાત જાણેવા તિહાં, ગુરૂ જ્ઞાને કરી જોયું ઇહાં. ૪૭
 દીઠો શેષ માત્ર તસ આય, રાતે દિયે દિશા ગુરૂરાય;
 સૂધો બોલ મુગુરૂનો ગ્રહો, નિશિ મસાણ કાઉચગ ગ્રહી રહ્યો. ૪૮
 તસ ત્રીજા સવની વેરિણી, મરી નારી યઇ ગિયાલણી;
^૨નવપ્રસૂત આવી વિકરાળ, કાઉચગ જ્યાં અવંતિ મુકુમાળ. ૪૯

કર્યો ઉપસર્ગ સાધુને ઘણો, પૂરણ આયુ થયો મુનિતણો;
 નલિની વિમાને દેવજ થયો, બહાણે સમાચાર માએ લહો. ૫૦
 વહુ બત્રીશ સાથ દુખ ધરે, પ્રેતકાર્ય બેટાનાં કરે;
 સહશુર પ્રતે કહે પ્રભુ મુણો, ધણી નથી કે લક્ષ્મીતણો. ૫૧
 દયા ધરી શુર કહે વિવેક, લહે સુતશું સુંદર સ્ત્રી એક;
 અનુક્રમે તેણિયે પામ્યો પુત્ર, તિણે લહું તાતનું ચરિત્ર. ૫૨
 તે જાણીતો થયો જિણ વાર, તાત કાઉસગ ઠામ ઉદાર;
 આ પ્રાસાદ કરાવ્યો સહી, જિનવર મૂર્તિ થાપી અહીં. ૫૩
 ઘણો કાળ જાતે સુણિ વાત, રાજન્ અહીં વ્યાપ્યું મિથ્યાત;
 મિથ્યાત્વિયે તે જિંબ ગોપવી, રૂદ્ર જળાધારી લઈ ઠંઠવી. ૫૪
 સુશુરતણે મુખે મેં મુણ્યો, શાસ્ત્રમાંહિ દીઠો તે લણ્યો;
 વરતે અહીં એવડો અન્યાય, તિહાં અમે શું બોલું રાય. ૫૫
 રાય કહે અમે સમજી વાત, આ શંકર છે જગવિખ્યાત;
 કડું લક્ષિત પૂજું એ સ્તવું, એહથી દેવ કવણુ છે નવું! ૫૬
 શુર કહે શી પૂજા એ કરો, કંઠ પખે માળા કિહાં ધરો?
 નાક વિના શું દીજે ધૂપ, પાય પખે કિહાં પ્રણમો ભૂપ. ૫૭
 ઉત્તમ નમસ્કાર સ્તુતિ જોહ, ન ખમે માહરી કીધી એહ;
 રાય કહે તે જોઈયે ઇશું, સ્તુતિ કીધી ન ખમે તે કિશું! ૫૮
 પ્રણમી સ્તવી દેખાડો તમે, નહીં ખમે તે જોશું અમે;
 ભૂપે વચન કહ્યું તે જામ, તવ શુર સ્તવના કરે અલિશમ. ૫૯
 (આ બાબત વિક્રમાર્ક ચરિત્રના સાતમા સર્ગમાં જુવો.)

(ઉચેંદ્રવજ્ર-છંદ.)

“ઇતોરિહંતં પરતોરિહંતં, યતો યતો યામિ તતોરિહંતમ્;
 વિનારિહંતં ભુવનં ન પશ્યામ્યતોરિહંતં શરણં પ્રપદ્યે—” ૧

ધ્રુમ જિનરાજ સ્તવ્યા જગદીશ, ક્રીધાં કાવ્ય તે ચુમાલીશ;
 કલ્યાણમંદિર નામ ઉદાર, ક્રીધું સ્તોત્ર શુરે તિણ વાર. ૬૦
 તવ પ્રગટયા જિનશાસન દેવ, પીંડી 'વેહર દિયે 'તતખેવ;
 મૂરતિ પ્રગટી પાશ્વર્વજિણુંદ, સેવિત પદ્માવતિ ધરણેંદ્ર. ૬૧
 પ્રમાસને બેઠા જિનરાજ, તે દેખી હરખ્યા શુરરાજ;
 ભક્તિ ભાવે પ્રણમી ઈમ કહે, રાજન સ્તુતિ માહરી આ સહે. ૬૨
 કિહાં હરલિંગ કિહાં જગશુર એહ, રાગ દ્રેષ વિવર્જિતે દેહ;
 છત્યા વિષય કષાય વિકાર, ભવસમુદ્રનિસ્તારણુદાર. ૬૩

(અનુબંધ-૭૬)

“ સર્વજ્ઞો જિનમાન્યોયં, જ્ઞાનશાલી ગુણાધિક:

મુક્તિલક્ષ્મીવર: શ્રીમાન્, ધરણેંદ્ર નમસ્કૃત:

૧

પાપદાવાગ્નિ જલદ: સુરેંદ્રગણ સેવિત:

સમસ્ત દોષ રહિતો, નિસ્સંગ: કલુષાપહ:

૨

અસ્ય પૂજા નમસ્કાર, પ્રભાવૈર્ભવિનાં વિભો

ભવંતિ સંપદોવશ્યા મુક્તિશ્ચાપિ ગૃહાંગણે.

૩

સકૃદુચ્ચરિતે ચેન, જિન હત્યક્ષર દ્વયમ્;

વદ્ધ: પરિકર સ્તેન, મોક્ષાય ગમનં પ્રતિ. ”

૪

ધણી પદે સત્ય વચન બહુ કહી, વિક્રમનરૂપતિ પ્રબોધ્યો સહી;

મિથ્યાભાવ સકળ પરિહર્યો, જિનધર્મે નિશ્ચળ મન કર્યો. ૬૪

ધ્રુમ ઉન્નતિ જિન-ધર્મહ કરી, સંઘવચન બહુલું આચરી;

ગચ્છમાંહે પહુતા શુરરાજ, વિક્રમનરૂપતિ પાળે રાજ. ૬૫

સિદ્ધસેન ગણપતિ અકોધ, લોકપ્રતે દેતા પ્રતિબોધ;

વળિ એકદા અવંતિપુરી, પહુતા પરિવાદે પરવરી. ૬૬

સંઘ સકળ હરખ્યો મનમાંહિ, સહામા વંદન જાય ઉછાહિં;
 અતિ આડંબરે સવિ સમુદાય, વંદે સૂરીશ્વરના પાય. ૬૭
 કરે મહોત્સવતણો પ્રવેશ, એહવે શ્રી વિક્રમનરેશ;
 ૧રાજપાટિકા ફરવા જાય, સહામા આવે છે ગુરુરાય. ૬૮
 આગળ લણે ગુણ સ્તુતિ ભાટ, તું ગુરુ ધર્મ દેખાડે વાટ;
 પરવાદીગજલેદન સિંહ, સકળ સૂરિમાં આડી લીહ. ૬૯
 તું ભારતી-હૃદય-વર-હાર, તું અભિનવ ગૌતમ અવતાર;
 તું અશેષ વિદ્યા-ભંડાર, તે વાદી કીધા ધિકાર. ૭૦
 તું ૧૮ દર્શન-પશુ-ગોપાળ, વાદિવૃંદનો વસુધાપાળ;
 તું ગુરુ વાદીગરૂડ મુકંદ, તું સર્વજપુત્ર સૂરિંદ. ૭૧
 સુણી બિરૂદ સર્વજ સુપુત્ર, હિયે વિચારે રાજ વિચિત્ર;
 એ સર્વજ-પુત્ર વિખ્યાત, તો સહી જો લહે મુજ મન વાત. ૭૨
 ઇશું વિમાસીને નરનાથે, તવ વંદના કરી મન સાથે;
 ગુરુ જાણી કર ઉચો કરી, ધર્મલાલ આસીસંસ્કરી. ૭૩
 આવી નૃપ પૂછે ગુરુ કંહે, ધર્મલાલ રથે દીધો મુન્હે ? !
 ગુરુ કહે મનશું વાંધા તુમે, ધર્મલાલ તિણે દીધો અમે. ૭૪
 તવ રાજ રંજ્યો મનમાંહિ, સ્વર્ણ કોટિ આણી ઉછાહિં;
 સૂરિ પ્રતે કહે પ્રભુ લીજિયે, ગુરુ કહે એ અમે શું કીજિય ? ૭૫
 દ્રવ્ય અનર્થતણો એ પંથ, તે લણી નવિ રાજે નિઘંથ;
 જિનપ્રાસાદ કરેવા કાજે, સંઘ પ્રતે દીધું નરરાજે. ૭૬
 તવ પ્રવીણ મહેતા તેણીવાર, દાનતણી સ્વહિયે સુવિચાર;
 રહ્યા રાય વિક્રમની પાસે, લણે શ્લોક એ મન ઉલ્હાસે. ૭૭

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

ધર્મ લાભ इति પ્રોક્તે, દૂરા દુત્સૃત પાણયે;

સૂરયે સિદ્ધસેનાય, દદૌકોટિં નરાધિપ:

સુજ મંદિર ઉગમતે સૂર, બહાણે પધારવા તુમ સૂરિ;
 ઇમ કહી નૃપ નિજ કારજ જાય, 'પોષાળે પહોતા ગુરરાય. ૭૮
 તવ પ્રભાત બીજે દિન ભૂપ, સભામાંહિં બેઠો સુરરૂપ;
 નિજ મંત્રીશ્વરને કહે સહી, સિદ્ધસેન ગુરૂ તેડો અહીં. ૭૯
 આવી મંત્રી વિનય બહુ કરે, સહિ ગુરૂ પ્રતે વચન ઉચ્ચરે;
 સ્વામિ શ્રી વિક્રમભૂપાળ, તુમ પધરાવે દેવ દયાળ. ૮૦
 સંઘ સમસ્ત મિળ્યા તે સુણી, જાણી લાલ ગુરે હા લણી;
 સંઘ સહિત તિહાં પહોતા સૂરિ, વંદે વિક્રમ આણુંદ પૂર. ૮૧
 ગમણાગમણ પડિછમી કરી, સૂરીશ્વર બેઠો પરવરી;
 વિક્રમરાય સિંહાસન છોડિ, ગુરૂ આગળ બેઠો મન કોડિ. ૮૨
 તિહાં સવિ રાજકુળી છે મિળી, સંઘ સહિત બેઠો મન રૂળી;
 સોઘ શેઠ ધનદત્ત શાહ જેહ, સુત ચારેશુ બેઠો તેહ. ૮૩
 રૂપચંદ તે કુંવર સુચંગ, ગુરૂ દેખી રોમાંચુ અંગ;
 ભાવભક્તે પ્રણમી ગુરૂપાય, બેઠો સોઈચચોચિત ઠાય. ૮૪
 પ્રથમ લહી પ્રસ્તાવ ઉદાર, સૂરી સુભાષિત કહે સુવિચાર;
 ગુરૂપરૂપે સાચી સરસ્વતિ, રાય પ્રતે બોલ્યા ચતિપતિ. ૮૫
 (અનુષ્ટુપ-છંદ.)

અપૂર્વેયં ઘનુર્વિદ્યા ભવતા શિસિતા કુતઃ

માર્ગગૌઘઃ સમમ્યેતિ ગુણો યાતિ દિગંતરમ્ !

સુણી શ્લોક રંજ્યો ભૂપાળ, ઉજેણી આપી તતકાળ;

પુનરપિ ગુરૂ બોલ્યા સુવિવેક, રાજન્ શ્લોક સુણો વળી એક. ૮૬

(અનુષ્ટુપ-છંદ)

ભયમેઋ મનેકેભ્યઃ શત્રુભ્યો યુગપત્સદાઃ

દદાસિ યચ્ચતે નાસ્તિ રાજન્ ચિત્ર મિદં મહત્ !

૧ તૂઠો ઘણો સુણી આ શ્લોક, તવ વિક્રમ નૃપ જોતાં લોક;
 ૨ હરિ ૩ કરિ રત્ન કનક પૂરિયો, નિજ મંદિર સદ્ગુરુને દિયો. ૮૭
 સભા સહુ પંડિત પરધાન, હૃદય સાથ ચમકયા અસમાન;
 બોલ્યા તવ ગુરુ બુદ્ધિનિધાન, શ્લોક વળિ સાંભળ રાજાન. ૮૮

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

કીર્તિસ્તે યાતયામેવ, ચતુરાંભોધિ મજ્જનાત્;

આતપાય ધરાનાથ, ગતામાતલ મળલમ્ !

જિમ જળધરધારાએ જોય, કદંબપુષ્પ ઉલ્લસે સોય;
 તિમ રોમાંચિત હુઓ નરેશ, દીધાં અંગાભરણ અશેષ. ૮૯
 વાહિરાય વિશ્વવિખ્યાત, સુકવિમાંહિ મુખ્ય અવદાત;
 સિદ્ધસેનસૂરીશ્વર નામ, વળિ શ્લોક બોલ્યા ઉદામ. ૯૦

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

સર્વદા સર્વદોઝસીતિ મિથ્યાસંસ્તૂયસે બુધૈઃ

નારયો લેભિરે પૃષ્ઠિં ન વક્ષઃ પર યોષિતઃ !

સુણી રાય રંજ્યો અતિ હિયે, આમર છત્ર આપણાં દિયે;
 યુનરપિ સિદ્ધસેન ગણધાર, બોલ્યા શ્લોક સભામાંહિ સાર. ૯૧

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

અમીપાન કરંડાભાઃ સપ્તાપિ જલરાશયઃ

ત્વચશોરાજહંસસ્ય પંજરં ભુવન ત્રયમ્ !

અદ્ભુત શ્લોક ભાવ લહી ઇશો, રંજ્યો રાય ઘણું મન હસ્યો;
 ગુરુને દેશ નગર પુર સાથે, સકળ રાજ્ય દીધું નરનાથે. ૯૨
 હિયે વિચારે પંડિત જોડ, સુરગુરૂથી નિર્મળ મતિ એહ;
 સભા સહુ પામે આણુંદ, શ્લોક સુગમ બોલ્યા સૂરીંદ. ૯૩

(અનુબંધ-૭૬.)

અસિધારાપયે નાય, શત્રુ શ્રોણિત પિચ્છલે;

આજગામ કયં લક્ષ્મી ? નિર્જગામ કયં યશઃ ! ૧

સરસ્વતિ સ્થિતા વક્ત્રે, લક્ષ્મીઃ કરસરોરુહે;

કીર્તિઃ કિં કુપિતા રાજન્, યેન દેશાંતરં ગતા ! ૨

૨લોક યુગ્મ શુર મુખથી સુશુર, સભા સહિત મન રંજ્યો ઘણું;

કહે પ્રભુ હવે નહીં કાંય તેહવું, જે તુમ દેઉં સુણી એહવું. ૬૪

શુર કહે એહ વચનનો રાય, તો તું સહી ? અનુણી ધાય;

જો સમકિત ધારે મન શુદ્ધે, કહું તે તાહરા હેતે ખુદે. ૬૫

રાય કહે સમકિત તે કિથું ? સૂરિ કહે નૃપ જાણો ઈથું;

દેવતત્ત્વ શુરતત્ત્વ ઉદાર, ધર્મતત્ત્વ ઓળખિયે સાર. ૬૬

દેવ ઉપર મતિ દેવહતણી, શુર ઉપર શુરની મતિ લણી;

ધર્મ ઉપર મતિ ધર્મ સ્વરૂપ, તે સમ્યક્ત્વ કહીને ભૂપ. ૬૭

૨અદેવ ઉપર મતિ જે દેવ, ૩અશુરતણી શુર ખુદે સેવ;

અધર્મ તે જાણે ધર્મ વાત, તે રાજન કહિયે મિથ્યાત. ૬૮

ત્રણ લોક પૂજિત જિતકામ, સકળ દોષ વર્તિજત અભિરામ;

નિર્મળ સકળજ્ઞાન દિનકાર, સત્યદેવ સુકિત-દાતાર. ૬૯

કેધ લોભ માયા મદ માન, મત્સર કલહ-કંદ અસમાન;

નાટિક ગીત કામિનીરંગ, તેહિ જ ૪દેવમાંહિ એ સંગ. ૧૦૦

શત્રુ મિત્રજન દોય સમાન, પૂરણ ૫અતિશય કરી પ્રધાન;

નિઃસંગી નિર્લેપ નિરીહ, અક્ષય અક્ષર અકલ અબીહ ૬

જન્મ જરા મરણાદિકતણાં, દુખ અનંત જિણે વાર્યો ઘણાં;

૧ દેવાદર. ૨ અદાર દોષથી સહિત તે અદેવ-કુદેવ કહેવાય.

૩ કુશર-પરિમલધારી-ગૃહસ્થાશ્રમી-સોબી લંપટ આદિ દુર્ગુણવંત. ૪

સૂર્ય. ૫ યોગિશ અતિશયવંત.

લવસમુદ્રનો લાઘો પાર, તે અરિહંત ત્રિજગ આધાર. ૨
 આઠ કર્મ મોટા રિપુ સુણ્યા, તે જિણે હેળામાંહિં હણ્યા;
 તે શિવગતિદાયક અરિહંત, સાચો દેવ સોઈ ભગવંત. ૩
 ઓશઠ ઈંદ્ર સુરાસુર વૃંદ, પૂજે જેહને ધરી આણુંદ;
 અર્હત સકળ પૂજને જેહ, અર્હત નામ ભણીજે તેહ. ૪
 કર્મખીજ સંસારહણે, તપ દાવાનળેં બાળ્યું જિણે;
 પુનરપિ તેહજ ભગે નહીં, શ્રી અરિહંત ભણું તે સહી. ૫
 જે આગે ૧૫૮ જીવ નિકાય, તેહને જિમ પાળે તિમ તાય;
 ૨૩૫ણ તૂષણ નહિં લગાર, સોહી દેવ સાચો સંસાર. ૬
 મહા મદલ જે રાગ દ્રેષ, જેણે જીત્યા લોક ૩અશેષ;
 તે જિણે હેળાં મનાવી હાર, સોઈ દેવ શિવગતિદાતાર. ૭
 મહામદલ મોટો જગ મોહ, જિણે ત્રિભુવન પાડયો અંદોહ;
 તે જિણે હાર મનાવી હેવ, સોઈ દેવ સાચો ૪મહાદેવ. ૮
 ઠાકુર એક એહ ભગવંત, ત્રિહુ જગને સુખકર માહંત;
 ૫ધાતા પણ એ જગગુરુ કહ્યો, જેહથી પંથ મુક્તિનો લહ્યો. ૯
 પુરૂષોત્તમ એહજ જગદીશ, જગન્નાથ ધ્યાઓ નિશિદીશ;
 નહી મુક્તિ એક જિનવર વિના, કીજે તાસ ૬ત્રિધા સેવના. ૧૦
 અવર નામ ધારક છે બહુ, તે સંસારિ જાણો સહુ;
 મનમથબાણે રસિયા જેહ, મુક્તિ શકે આપી કિમ તેહ. ૧૧
 જેહને હાથ શસ્ત્ર દેખિયે, વામ અંગે નારી નિરખિયે;
 ૩૫ણ તૂષણ સુખ હુખ કરે, સોઈ દેવ કિમ તારે તરે ?? ૧૨
 જે ભણી વિક્રમરાય સુખણ, દેવતત્ત્વનો એહ વખાણ;

૧ પૃથ્વિકાય, અપકાય, તેજકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય અને
 ત્રસકાય. એ ૭ કાયના જીવ. ૨ ગુસ્સે થવું કે પ્રસન્ન થવું જેને છેજ
 નહીં. ૩ બાકી નહીં એવા. ૪ શંકા. ૫ બ્રહ્મા. ૬ મન વચન
 કાયાથી. ૭ કામદેવના બાણના.

સત્યદેવ જિનવર આરાધે, સદ્ગુણ જન્મ કરી કારજ સાધ. ૧
 ગુરુ જે પંચ મહાવ્રત ધાર, જેમાંહિ લાલે^૧ પંચાચાર;
^૨પંચેંદ્રી વશ રાખણહાર, ^૩ચાર કબાય કરે પરિહાર. ૧૪
 પદ નિકાય પ્રાણિ રખવાળ, નવવિધિ બ્રહ્મચર્ય પ્રતિપાળ;
 'અષ્ટ પ્રવચન જનની જેહ, એક ચિતે' આરાધો તેહ. ૧૫
 દશ વિધિ સાધુ-ધર્મ આદરે, સત્તર લેહ સંયમ આચરે;
 વરજે પાપ અઠારે કામ, જપે એક જિનવરનું નામ. ૧૬
 ખમે પરિસહ જે બાવીશ, શત્રુ મિત્ર સમ ચિત્ત મુણીશ;
 દોષ બયાળિશ રહિત આહાર, લીજે કાજ કાયા આધાર. ૧૭
 જે તપિયા ન કરે તનસાર, દાખે ધર્મધર્મ વિચાર;
 શાંત દાંત માહંત મુણિંદ, તે ગુરુ સેવ્યાં દિયે મહાભુંદ. ૧૮
 સર્વ વસ્તુ અલિલાપી જેહ, જેહને ઘર કુટુંબ અતિ નેહ;
 સર્વ ભખી ચારી અબ્રહ્મ, હિંસાતણા પ્રકાશે ધર્મ. ૧૯
 અતિ આરંભ પરિગ્રહ કળ્યા, ભરવા પેટ પાપ-પથ ભળ્યા;
 તિણે ભવસાયર ક્રિમ તારિયે, નિર્ધન સેવ્યું શું ધન દિયે ! ૨૦
 દુર્ગતિ પડતાં જે હોય ત્રાણુ, તેહ ધર્મનાં કરો વખાણુ;
 જેહ કેવળિ ભાખિત બાણુ, જિહાં પ્રશસ્ય છે જિનવર આણુ. ૨૧
 વિનયમૂળ જ્યાં દયા પ્રધાન, જે ભવબલનિધિ તરી સમાન;
 સર્વ જીવહિતકર ભણિયે, શુભ ધર્મ તે મન આણિયે. ૨૨
 જેહ ધર્મમાં હિંસા ઘણી, દયા ન દીસે પ્રાણિતણી;
 શ્રાવ્ય મૂળ પોષાદે ધર્મ, નિષ્કારણ બાંધે બહુ કર્મ. ૨૩
 કૂડાંશાસ્ત્રતણાં પદ ભણી, વાટ દેખાડે હિંસાતણી;
 પ્રાણિ-વધ ધાપે નિશિદીસ, શી ગતિ તસ હોશે જગદીશ ! ૨૪

૧ જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્માચાર.

૨ નાક આંખ કાન મોઝાં સરીર. ૩ કોષ માન માયા લોભ. ૪ પાંચ સમિતિ ત્રણ ગુણિ એ આઠ.

તે કુધર્મ જાણી છાંડિયે, સુધર્મ ઉપર મતિ માંડિયે;

^૧ત્રણ તત્ત્વ એ સાચા ધરો, જિમ સંસાર જલધિ ઊતરો. ૨૫
પરભવ જતાં પ્રાણી પ્રતે, છે ^૨સખાઈ તે જુઓ નિજમતે;
પાળો પંચભૂષણ સમક્ષિત, ટાળો દૂષણ કરી સમ ચિત્ત. ૨૬

(અનુષ્ટુપ-છંદ,)

“ સ્થૈર્ય પ્રભાવના ભાક્તિઃ કૌશલ્યં જિનશાસને;

તીર્થસેવાચ પંચાસ્ય, ભૂષણાને પ્રવક્ષતે. ૧

શંકા કાંક્ષા વિચિકિત્સા મિથ્યાદૃષ્ટિપ્રશંસનમ્;

તત્સંસ્તવશ્ચપંચામી સમ્યક્ત્વં દૂષયંત્યમી. ” ૨

(શ્રી હેમસૂરિ પાદૈઃ)

સાંભળ વિક્રમ ^૩અવનિપાળ, જે સમ્યક્ત્વ ધરે સુવિશાળ;

^૪શંકાદિક દૂષણ પરિહરે, તે સધળે જય-લક્ષ્મી વરે. ૨૭
જે કદાચ શંકાદિક થાય, તો તે પડે કષ્ટમાં રાય;

ઉદાહરણ તે ઉપર જુઓ, આગે અહિખિંબ નૃપહુઓ.

ભણે ભૂપ કહો પૂજ્ય દયાળ, હુવો કવણ તે ખિંબ ભુવાળ;

રાય પ્રમુખ એક ચિત્તે સહુ, સલા સાંભળે હરખે બહુ. ૨૮

શુદ્ધ ખોલ્યા અમૃતસમ વાણિ, રાજન આ ઉજેણી જાણિ;

હુઓ નામ ખિંબય-રાજન, ગજ તુરંગ લક્ષ્મી અસમાન. ૩૦
તેહને ખિંબા નામે સહી, રૂપવંતી પટરાણિ કહી;

^૫ત્રણ શક્તિશું પાળે રાજ, ભૂપ પ્રભાનું સારે કાજ. ૩૧

શૂદ્ર ઈશે નામે એક વીર, ^૬મહા સુલટ ^૭સમરાંગણુ ધીર;

ખિંબયરાયતણી કરે સેવ, અંગ ઝોળળે અહનિશિ મેવ. ૩૨

૧ દેવતત્વ, શુદ્ધતત્વ, ધર્મતત્વ, ૨ મદ્દગાર. ૨ રાજ. ૪ શંકા
કંખા વિગિચ્છા વગેરે. ૧ દાનશક્તિ, વીરશક્તિ, ધર્મશક્તિ. ૨ ખડો
સડવૈયો. ૩ લડાઇના મેદાનમાં બહુ ધૈર્ય રાખી ક્રોધ મેળવનારો.

- ઐહવે, તિષ્ઠ નગરિયે એક, પરદેશી પ્રાદ્યણ સુવિવેક;
આબ્યો ક્ષિપ્રા નદી મગાર, સ્નાન કરી રૂડે આચાર. ૩૩
- લઈ ચંદન પુષ્પાદિક હેવ, પૂજે નગરમાંહિ સવિ દેવ;
હરસિધ પીઠ આગળ આવિયો, ત્યાં લોકે દીઠો સાવિયો. ૩૪
- દિન વૈશાખી પૂનમતણો, દેવી મહિમ દેખાડે ઘણો;
હરસિધ દેવિ કાળિકા નામ, દેવી ગુણ છે ત્યાં ^૧અભિરામ. ૩૫
- યાત્રા કાળ મિળ્યાં સવિ લોક, તવ તે પ્રાદ્યણ કહે રે કોક;
લોક સવે એ મૂરખ થયાં, શું પૂજે દેવીને રહ્યાં. ૩૬
- વિપ્રવચન સુણી એ કાન, તવ કાળિકા કોપિ ^૨અસમાન;
^૩આખા પુષ્પ હાથશું લેય, પ્રાદ્યણતણે વદને મારેય. ૩૭
- શૃંગ સહિત દોય પાસે લયો, તવ તે વિપ્ર હરિણમુખ થયો;
જે દુહવે સુનિવર દેવને, રૂળ તતકાળ હુવે તેહને. ૩૮
- તવ તે ^૪વાડવ ધરે વિપાદ, વેદ ઉચ્ચરે સરલે સાદ;
પુરિમાંહિ ^૫આરડતો ગયો, રાજદ્વારે જઈને રહ્યો. ૩૯
- તેડયો બિંબચરયે^૬ સોય, કહે વેશગર તું છે કોય;
લલો વેશ તે કાઢ્યો ઐહ, ^૭યાચ પાસ મુજ જોઇયે તેહ. ૪૦
- વદે વિપ્ર વેશધર નહીં, દ્રવ્યાદિક નવિ જોઇયે સહી;
હરસિધ કોપ હવો મહારાજ, તો એ વદન થયું ઇમ આજ. ૪૧
- રાય કહે તો શું દુખ ધરે, ^૮પોતકાર એવડો શો કરે;
પહેલાં પોતે ગહેલી ધૂળ, મશળી પેટ ઉપાયું શૂળ. ૪૨
- વસ્તુ હોય તો પાછી વળે, દેવીકોપ કિશી પરે ટળે;
સમાચાર વાડવના લહી, સભા સહુ આશ્ચર્યી રહી. ૪૩
- પ્રાદ્યણ વદે નરેશ્વર લેઈ, હરસિદ્ધને લોગાવિક દેઈ;
મુખવિકાર નો નહિ ટળેય, તો હું તુજ હત્યા આપેય. ૪૪

તવ નરપતિ મન આવી દયા, ત્યાં જાવાને ઉત્સુક થયા;
 વળગ્યા શૂદ્રવીરને હાથે, રાણી કહે હું આવિશ સાથે. ૪૫
 શૂદ્રે^૧ વારી પણ નવિ રહે, તવ આવણુ દે નરપતિ કહે;
 એહની ઇચ્છા પૂરણ થાય, આપણુ વિણ એ તિહાં કિમ જાય. ૪૬
 સુણિ શૂદ્ર આણુબોલ્યો રહ્યો, રાય રાણી તે ત્રીજો થયો;
 હરસિધ પીઠે આવે યદા, વિકટ શસ્ત્ર ધરી દેખી તદા. ૪૭
 એહવે શૂદ્ર સુભટ ગાજતો, દેવીએ દીઠો આવતો;
 તે સવિ દેખી દેવી ખળલજી, છંડી ભવન ગદ્ય વેગજી. ૪૮
 રાજા તિહાંકણુ આંચો હવે, શૂદ્રું દેખીને ચિંતવે;
 ગદ્ય દેવી એ દેખી શૂદ્ર, તે ભણી પાછો વળિયો શૂદ્ર. ૪૯
 તવ દેવી આવી સવિ ઠામ, પ્રણમે રાય વિનવે અભિરામ;
 હરસિધિ પ્રમુખ કાળિકાતણી, પૂજા ભકિત કરે નૃપ ઘણી. ૫૦
 મ્ત્રીણી હરસિધિ બોલી માય, જોઈયે તે વર માંગો રાય;
 ભણે ભૂપ જો તૂઠી^૨ ક્ષિપ્ર, કરો માત પૂરવ મુખ વિપ્ર. ૫૧
 તવ તે રાય વચન મન ધર્મ્યું, પહેલું^૩ મુખ આદ્યણું કર્યું;
 હરખ્યો વિપ્ર કરે નિજ કાજ, નિજ મંદિરપહું તો વરરાજ. ૫૨
 બહાણે વનપાળક સુવિચાર, વધામણિ દિયે એક સાર;
 ધર્મઘોષ પહુંતા વન સૂરિ, આંચો રાજા આણુંદ પૂર. ૫૩
 ત્રિકરણુ શુદ્ધે પ્રણમી પાય, ધર્મદેશના નિસુણે રાય;
 પહિલાં સમકિત ભાખ્યું^૪ જોહ, રાયે આદ્યું હરખી તેહ. ૫૪
 સુણી સૂરી ગુરૂના મુખથિકું, મુખ દુખ ભૂષણ દૂષણથિકું;
 ગુરૂવંદીને મંદિર ગયો, બિંબય સમકિત ધારી થયો. ૫૫
 બિંબારાણી એક દિન મુદા, હરસિધ પીઠે આવી યદા;
 દેવીરૂપ દેખી^૫ ઉદામ, તવ રાણી મોહી અસમાન. ૫૬

૧ મનાકરી. ૨ પ્રસન્ન થઇ. ૩ જલદીથી. ૪ પહેલાંની પેઠે.

બિંબા યાચે કાળી કહે, તુમ પાસેં બેસારો મન્હે;
 કહે કાળિકા તવ ^૧નિરધાર, તાહરો અમ્હે આપ ભરતાર. ૫૭
 તો તુજ ^૨પાંતિ દેવીમાંહિં, બેસારિયેં અમે ઉછાહિં;
 બિંબા કહે આપને તેહ, આપ્યો રાજા ભર્તા જેહ. ૫૮
 આપ્યો તો અમ્હે લીધો ભલો, હરસિધ આગળ કહે એટલો;
 તવ રાણી કહે કાળીતણે, હરસિધપ્રતે વાત સવિ ભણે. ૫૯
 લહી વાત હરસિધ કહે તામ, કાળી એ રૂડું નહિ કમ;
 પૂજા ભક્તિ કરી ઇણે વડી, એહને કિમ લીજે આપડી. ૬૦
 રાજા ભક્તિતણે કરનાર, તેહને લીધે દોષ અપાર;
 એ ભુડી નારીનું કહ્યું, કાળી કિથું તુમે એ ગ્રહ્યું. ૬૧
 મંડપ માહરે આબ્યો રાય, તેહને લેતાં ^૩રૂડું થાય;
 પછે કો નહિ આવે લેઈ ઇથું, પૂજા વિષ્ણુ પોસાસું કિથું? ૬૨
 વળી વાર્તા ^૪વિમાસો ખરી, એ માનવિણી આપણુ ^૫સુરી;
 કિમ બેસે પાંતે આપણી, કાળી વાત મૂકો તે ભણી. ૬૩
 હરસિધતણે વચન નવિ ગ્રહે, કાળી રીશ કરી ઇમ કહે;
 બિંબય રાય-બળિ મેં લિયો, પાંતિ કામ રાણીને દિયો. ૬૪
 મોઠે વાત હાથ જે ગ્રહી, તે રૂડું પણ સાચું સહી;
 તવ સવિ દેવી થઈ એક ચિત્ત, કાળી તુમે કહ્યું તે સત્ય. ૬૫
 જે વિશ્વાસ આપણે ધરે, તેશું વિશ્વાસઘાત કુણુ કરે;
 કાળી મ કરો કર્મ કઠોર, ઇણુ વાતે હુવે ^૬પાપ અઘોર. ૬૬
 બિંબાને કહે સઘળી દેવી, આવ બેસ અમ પાંતે હેવ;
 જે તુજ ભર્તા લેશું સહી, તો તું સદા બેસજે અહીં. ૬૭
 તવ કાળીએ મૂક્યો તામ, મહામંત્ર જગલેદક નામ;

૧ અવસ્ય. ૨ પંક્તિ-ઓળમાં. ૩ નહાઈ. ૪ વિચારો. ૫ દેવી.

૬ મહાન પાપ.

સમકિતધારી છે ભૂપતિ, તે લાણી ભેદી ન શક્યું રતી. ૬૮
 જઈ સમીપ કાળીને બક્યો, એહને હું આંગમી નવિ શક્યો;
 કાળી મનશું કરે વિચાર, એહને છે સમકિત આધાર. ૬૯
 જે હોય સૂઘો સમકિતધાર, તેહને ન શકે લજ્જા વિકાર;
 તે હવે ^૧છળ જોઈ એ ^૨છળું, વળી વિચારે મન એટલું. ૭૦
 જવે એ નરપતિ સમકિત શોષ, શંકાદિક મન ધરશે દોષ;
 તદ્દા મંત્ર મૂકિશ હું જોય, તવ નૃપચંગ ભેદશે સોય. ૭૧
 ધરી કાળિકા દાસી રૂપ, રાણી સાથે ગઈ જ્યાં ભૂપ;
 અંતઃપુરમાં પોહ્યો રાય, સોય ^૩તલાંસણ લાગી પાય. ૭૨
 તવ રાજા એહલું ચિંતવે, મુખ અનંત સમકિતથી હવે;
 તે સાચું કે જૂઠું હોય, કાળિ લહે અંતર્ગતિ સોય. ૭૩
 દેવી તે અવસર મન ધરી, સિંચ્યો [રાય] મુગધિ જળે કરી;
 મુખ વિકાશ કરી નૃપ ઊઠીઓ, તવ દેવીએ મંત્ર મહેલિયો. ૭૪
 તે જગભેદક મંત્ર અલંગ, મુખ મારગે પેઠો નૃપચંગ;
 કરી એટલું દેવી કાળિકા, નિજ થાનક પહોતી તિહાં થકા. ૭૫
 બિંબારાણી નિજ ઘર રહી, તવ તે મંત્રપ્રભાવે સહી;
^૪સકળ રોગ ^૫શીઘ્રહ ઊપના, નૃપ શરીર વ્યાપી વેદના. ૭૬
 ક્ષણ સૂતાં બેઠાં ^૬રતિ નહીં, મરણ-વેદના વ્યાપી રહી;
^૭સહસા એ હમણાં ઊપની, તે ન લહું જે કિમ નીપની. ૭૭
 બુદ્ધિયે શૂદ્ર વિચારી કહે, જે નર સ્ત્રીકરણી નવિ લહે;
 નારીનો બહુ ધરે વિસાસ, તે તાહરી પરે થાય નિરાશ. ૭૮
 સ્ત્રીવિશ્વાસ ધર્યો અતિ ઘણો, રાજન કળ લોગવ તેતણો;
 નારી સહેજે કુટિલ અપાર, તેહને કુણ વીસસે ગમાર. ૭૯

૧ કપટ. ૨ છેતરૂં. ૩ પગનાં તળિયાં. ૪ આળાંસતી હતી. ૫
 અધાં દર્દ. ૬ તુરતજ. ૭ મુખ-ચેન. ૮ એકદમ.

(સ્તંભ-૭૬) .

“ આવર્તઃ સંશયાના મવિનયમ્ભવનં ચિત્તનં સાહસાનાં ।
દોષાણાં સન્નિધાનં કપટશતમયં ક્ષેત્ર મમત્યયાનામ્ ॥
સ્વર્ગદ્વારસ્ય વિઘ્નં નરકપુરમુખં સર્વમાયાકરંદં ।
સ્ત્રીયંત્રં કેન સૃષ્ટં વિપમયચરિતં પ્રાણિનાં લોહપાશઃ

(વસંતતિલકા-૭૬)

एता हसन्ति च रुदन्ति विषादयन्ति ।
निर्भासयन्ति रमयन्ति विह्वलयन्ति ॥
एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां ।
किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥ ”

રાણ શૂદ્ર કહે ઇમ વાત, એતલે એક થયો અવદાત;
ગાઢ સ્વરે કે રાવે નાર, રાણ મુણી બણે તિણવાર. ૮૦
કવણુ નારી રાવે એ શૂદ્ર, વહેલો બેઈ આવ કહે ભદ્ર;
રાયવચને આલ્યો તે ^૧વીર, તે સી પાસ ગયો ગંભીર. ૮૧
પૂછે બાઈ કિથો તુમ શોક ? જે મૂકો છો એટી પોક;
તવ ગદગદ સ્વરે કહે આ બાળ, બિંબય નામે નગર બૂપાળ. ૮૨
રાણ્ય સોય નૃપને હિતકરી, અધિષ્ઠાયિકા હું છું ^૨મુરી;
મરશે નૃપ તે હુઃબ ^૩અતુરછ, તિણે તાર સ્વરે રાઈ ^૪વત્સ ! ૮૩
શૂદ્ર શૂર વળતો કહે માય, મુજને ઠાંઈ કહો ઉપાય;
જિણુથી મરણુ ન પામે રાય, તન નીરાગ બૂપનુ ધાય. ૮૪
દેવી કહે રત્નાગિરિ નામ, પર્વત એક અછે ઉદામ;
ત્યાં ત્રિનેત્રમુરનો છે વાસ, વજ્રપેટી એક છે તાસ. ૮૫

તે તું હમણાં થઈ નિર્હાસિક, લાવ શૂદ્ર થઈ સાહસીક; ૮૬
 તે પેટીમાંહિ ઘાલો રાય, તો એ નૃપ કોણે ન મરાય. ૮૭
 પ્રભાત પહેલાં જો હોય કાજ, તો જીવતો રહે મહારાજ; ૮૮
 સુણી વચન રાતેં તિણુ ઠામ, શૂદ્ર ગયો સ્વામિને કામ. ૮૯
 દીઠો મહાકાળકંકાળ, દેવ ત્રિનેત્ર રૂપ વિકરાળ;
 તવ ત્રિનેત્રસુર 'સહસા તસેં', દેવો શૂદ્ર માનવી નિસેં. ૯૦
 કહે દેવ તું માનવ ઇન્દ્ર, મહા શૂર ઇહાં આંચો કિન્નર ?
 નાવે આહીં કો સાહસહીણ, કાજ હોય તે કહો કુલીણ. ૯૧
 દેવવચન સુણીને ગહગહો, સમાચાર નિજ પ્રભુનો કહો;
 માંગી વજ્રપેટિકા સોય, પુનરપિ તે સુર કહે તું જોય. ૯૨
 સિદ્ધવડ હુંતી તૈલિકા નામ, શબ્દ તે લાવો આણે ઠામ;
 તો હું તુજને પેટી દેઉં, આલ્યો શૂદ્ર ચલાવી હિઉં. ૯૩
 ગયો સિદ્ધવડ તેણી રાત, વડલે ચડી માંડી ખપરાત;
 તે શબ્દ શૂદ્ર વીર જવ ગ્રહે, તવ રશબ્દ અવર ડાળ જૈ રહે. ૯૪
 શૂદ્ર વળી તિણુ ડાળેં જાય, પહુંચે મહુંં અનેરે ઠાય;
 ઇન્દ્ર શાખા પ્રતિશાખા ફરે, તવ તે ભડ વડથી ઊતરે. ૯૫
 તે વડવૃક્ષ સમૂળો લિયો, જઈ ત્રિનેત્રસુરપુર મૂકિયો;
 વીરપણે રંજ્યો તે દેવ, 'સુર કહે ધીર પુરૂષ સુણુ હેવ. ૯૬
 તું કોશળ વીરનો રાય, 'વિષમ કાજ તે સઘળાં થાય;
 હું હરખ્યો દેખી ધીરપણું, પણ એક સુણુ તે સાચું લાણું. ૯૭
 બિંબયરાએ કૂડી બુધ કરી, સમકિતમાંહે શંકા ધરી;
 તવ યોગિનિ ચક્રે તે લાણી, મહા કળે પડિયો તુજ ધણી. ૯૮
 હું તુજને કાજેં એકાંત, એ પેટી નાપું કલ્પાંત;

૧ આચિંતો. ૨ મહુંં. ૩ દેવ. ૪ ન થઈ શકે એવાં અધરાં.

પણ સમકિતધારી 'એ ભૂપ, આયુ' તે ભણી જીવિતરૂપ. ૯૭
હું પણ છું સુર સમકિતધાર, એ પેટી ઇંદ્રને ઉદાર;
કોપથકી લેઈજ અપાય, પણ છે માહરો સ્વામિભાય. ૯૮
પેટીમાંહિં ઠવી રાજન, કહેજો હવે થજો સાવધાન;
જે દ્રુપણ લાગ્યું તે ખામિ, શંકા ધરો પછે રખે સ્વામિ. ૯૯
પેટી દિયે દયાનો લિયો, ઇંમ શીખવી શૂદ્ર આલિયો;
તવ તે વેગે લાગ્યો તિહાં, રડે રાય આકંઠે જિહાં. ૧૦૦
રાજા ઘાલ્યો લેઈ પેટિયે, જીપર દઢ તાણું તે દિયે;
તે સુરશીખામણ સવિ કહી, રાયે સર્વ હિયે સદહી. ૧
પેટીમાંહિં રહ્યો ભૂખાળ, ચિંતે જે જિનદેવ દયાળ;
સમકિતિ શંકાએ લાગ્યું પાપ, તે મિથ્યાદુષ્ટ ત હો બાપ. ૨
મંત્ર જે જગલેકક એટલે, નૃપશરીર હુંતું નીકળે;
પેટી સોય પ્રભાવે સહી, ન શકે મંત્ર દેહમાં રહી. ૩
તે નીકળી વેગે જવ ગયું, અતિ સમાધિ નૃપ અંગે થયું;
પન્નગ મંદિરથી જવ જાય, તવ ઘરસ્વામિ મુખિયો થાય. ૪
સમાચાર તે લહી સવિ દેવિ, તિહાં આવી સઘળી તતખેવિ;
કમરૂ ભંભારવ વાજતી, હાંકા હોળા [કોળા?] હળ ગાજતી. ૫
રૂપ ભયંકર કરી અપાર, લઈ આવી સઘળો પરિવાર;
નિજ સ્વામીને લેવા ભણી, દીઠી દેવી આવી ઘણી. ૬
શૂદ્ર વીર કોધે ધડહડ્યો, દેવીશું સંઆમે ચડ્યો;
આયુધ વિકટ ધરી નિજ હાથ, કરે સંઆમ સુરીની સાથ. ૭
એક પક્ષે સુરીગણ ભલો, બીજે પક્ષે શૂદ્ર એકલો;
કરે સંઆમ થઈ સાહસી, તિસો શૂદ્ર ભડ દેવી તિસી. ૮
મહેલે બાણ ઇણી પદે ઘણાં, ત્રોડે હાર મોડે કાંકણાં;

દેવી પણ વરસે તિથિવાર, શૂદ્ર ઉપર બાણાવળી ધાર. ૬
 રોષવતી દેવી હાકતી, ગદા શક્તિ ^૧કાતી મૂકતી;
 સમકિત ^૨સાનિધ શૂદ્ર અલંગ, શસ્ત્ર ન કે લાગે પદ અંગ. ૧૦
 શૂદ્રે ^૩સમરાંગણુ તિથિવાર, નિરાં ક્રિયાં દેવી હથિયાર;
 દેવી હાર માની સવિ રહી, તવ કાળી હરસિદ્ધિ સહી. ૧૧
 પેટી લઈ આકાશે જાય, કેડે થકો શૂદ્ર તવ ધાય;
 કહે સમકિત સાચું હોય સાર, તો માહરો હોને જયકાર. ૧૨
 જે સમકિત મહિમા પરગડો, તો એ કરથી પેટી પડો;
 તવ તે પેટી ભૂઈ પડી, લેવા અવર દેવી દડવડી. ૧૩
 વળિ શૂદ્ર બોલ્યો તતકાળ, જે સમકિત મહિમા સુવિશાળ;
 ભૂમિથકી એ પેટી તોય, દેવી લેઈ શકે નહીં કોય. ૧૪
 તોડે લેવા ઉત્સુક થઈ, ગતશક્તિ સુરી સવિ થઈ;
 લાજને તે રહી વેગળી, કાળિ હરસિદ્ધિ આબ્યાં વળી. ૧૫
 કરી રૂપ પોતે અતિ ^૪રૂદ્ર, બાણો વરસે ઉપર શૂદ્ર;
 કરે સંગ્રામ શૂદ્ર આકરો, કાળી ખમિ [ન] શક્યાં ત્યાં ખરો. ૧૬
 ગયાં વેગળાં ત્યાંથી ટળી, હરસિદ્ધિ માં રહી વેગળી;
 તવ શૂદ્રે રહેલ્યાં ઇશ શસ્ત્ર, પડ્યાં ભુંય હરસિદ્ધિનાં વસ્ત્ર. ૧૭
 વસ્ત્ર વિનાનાં જાણ્યાં જામ, શૂદ્ર થયો ઉપરાંઠો તામ;
 પોતે વસ્ત્ર વિના નવિ લહે, તવ હરસિદ્ધિ શૂદ્રને કહે. ૧૮
 તું સમરાંગણુ છે વડ-વીર, બિહતો પૂઠ દિયે કિમ ધીર !
 બોલ્યો શૂદ્ર ન બિહું અલંગ, પણ જનની નિરખું નિજ ^૫અંગવદ
 જે જે તન હરસિદ્ધિ તે સુણી, તવ મન લાજ ઊપજી ઘણી;
 સકળ વસ્ત્ર સંભાળી કરી, હરખી શૂદ્ર પ્રતે કહે સુરી. ૨૦
 શૂદ્ર પરાક્રમી સ્વામિલકત, દેખી હૃષ્ટ ચિત્ત થઈ શક્તિ;

૧ તરવાર. ૨ મદદગાર. ૩ લડાઇનું સ્થળ. ૪ ભયંકર. ૫ નગ્ન.

તવ બોલી હરસિદ્ધિ માત, માંગ વત્સ વર તૂઠી રાત. ૨૧
 ભલો ભલો તું ^૧અટલ ^૨અળીહ, સકળ સુભટગજલેદનસિંહ;
 જયવંતો જગ સમકિતસાર, જેથી તમે લહો જયકાર. ૨૨
 ભૂલે શૂદ્ર જો તૂઠી માય, તો વિજયી કર બિંબયરાય;
 ભલો ભલો બોલી હરસિદ્ધ, એ મેં વર દીધો મન શુદ્ધ. ૨૩
 તેડી સવિ દેવી અંધાત, થાનક તુમે પધારો માત;
 હરખી હરસિધ કહે શૂદ્રને, દેવી સવિ તેડી નિજ કને. ૨૪
 લિયા વસ્ત્ર ભૂષણ જે હતા, સંતોષિ સઘળી દેવતા;
 સૂધી વાત શૂદ્રશું કરી, નિજ થાનક પહોતી સવિ સુરી. ૨૫
 તવ પ્રભાત થયું બિચો સૂર, વાગ્યાં મંગળ ભેરી તૂર;
 પેટીથી શૂદ્રે તતકાળ, બાહર પધરાવ્યો ભૂપાળ. ૨૬
 નૃપને અંગ ^૩નિરામયપણું, શૂદ્ર ^૪પ્રશંસા કીધી ધણું;
 બિંબય શૂદ્રને માને ધણું, કહ વિલય ગયું રાજાતણું. ૨૭
 પાળે રાજ અખંડ પ્રતાપ, સમકિતશું મન લેણું આપ;
 તે દિનથી ^૫વર્જિત દૂષણે, પાળે સમકિત સુભૂષણે. ૨૮
 શૂદ્રવીર કીધો ધર-ધણી, કીર્તિ વિસ્તારી જગ ધણી;
 કાળે આયુ પૂરણ થયો, કાળ દરી સહગતિયે ગયો. ૨૯
 તે બણી વિક્રમ-નરપતિ એક, નિર્ભળ સમકિત પાળે જેક;
 તે ભવજલધિ તરે માનવી, શૂદ્ર વાત એ નૃપ માનવી. ૩૦
 સંસારી સ્વર્ગોદિક સોખ્ય, સુખ અનંતા બણો સુખ્ય;
 તે સવિ તાસ હથેળીમાંહિ, જિણે સમકિત આદર્યો ઉછાંહિ. ૩૧
 દુર્ગતિનાર ^૬અર્ગળા દીપ, તિણે સવિ સુખ આકર્ષિ લીધ;
 દિલ ભવ પરભવનો આધાર, જિણે સમકિત આરાધ્યું માર. ૩૨

૧ ન ટળા શકે તેવો. ૨ ખીક વગરનો. ૩ રોગથી ગદિત. ૪ વખાણ. ૫ દૂષણ રહિત. ૬ નકારી ગનિનાં પારણાંને કાળો.—શુભગ દીધી કે તે પછી ક્યાં ઉપાડી શકે નહીં.

(ગાથા-છંદ.)

“ અંતોમુહુત્તમિત્તંપિ, ફાસિયં હુજ્જ જેહિં સમ્મત્તં ।

તોસિં અવદ્ધ પુગ્ગલ, પરિયટ્ટો ચેવ સંસારો. ॥ ”

(શ્રી સિદ્ધાંત વાક્ય.)

જિણે સમકિતનું દીધું દાન, તેહના ગુણ જગ મેરૂસમાન;
કરે ઉપકાર કોણી તસ કોય, તોયે ઓસિંકળ નવિ હોય. ૩૩

(ગાથા-છંદ.)

“ સમ્મત્તદાયગાણં, દુગ્ગહિઆરં ભવેસુ વહુએસુ ।

સવ્વગુણ મેલિઆહિવ, ઉપચાર સહસ્સ કોડીહિ ॥ ”

(શ્રી ધર્મદાસ ગણિ મિત્ર વાક્ય.)

કહું ભૂપતિ તાહરા હિત લાણી, લ્યો સમકિત અવંતિધણી;
તે રણુ શુકલતણો ઊતરો, મનવાંછિત જયલક્ષ્મી વરો. ૩૪

સિદ્ધહસેનસૂરિનાં ઇસાં, સાંભળિ વચન રાય મન વસ્યાં;
સભા સમક્ષ ઊઠી ભૂપાળ, કહે સમકિત ગુરૂ આપ દયાળ. ૩૫

ગુરૂ કહે આદિ માર્ગ તું સાધ, ^૧ત્રિધા લકિત અરિહંત આરાધ;
રાય સુણી મન હરખ્યો બહુ, ^૨સાધર્મિક સંતોખ્યા સહુ. ૩૬

સંઘભકિત પૂજી ગુરૂતણી, ^૩ચાર મહોત્સવ માળવધણી;
અતિ ઉદોત ધર્મનો કરે, શ્રીગુરૂમુખે સમકિત ઉચ્ચરે. ૩૭

સુજને દેવ સદા અરિહંત, ગુરૂ તે સાધુ સદા ગુણવંત;
વીતરાગનું ભાખ્યું ધર્મ, તે દાયક હોજો ^૪શિવ-શર્મ. ૩૮

મન વચન કાયાએ સદા, એ સમકિત ધાર્યું મેં મુદા;
વાસક્ષેપ કરે ગુરૂ ગુણી, આળાવો ઉચરાવે ભણી. ૩૯

૧ મન વચન કાયા. ૨ સમકિત. ધારી બાધ બાધીઓને.

૩ મનોહર. ૪ શિવસુખ-મોક્ષનાં સુખ.

ઉચ્ચરતાં સમકિત રાજન, ધન્ય પુરૂષ સુલુચો જિણે કાન; .
 ૧ઝોધખીજ અબુઆલ્યાં ઘણે, રૂપચંદ્રકુંવર તવ ભણે. ૪૦
 પ્રભુ તમે સમકિત કહ્યું ઉદાર, તે વાંછે અમ કુળઆચાર;
 જૈનધર્મનો છે વિશ્વાસ, સેવ્યાં આપે શિવપુરવાસ. ૪૧
 દેધ ઉપયોગ હોય જેટલું, મુજને કહો આયુ કેટલું ?
 તે પછે કોઈ કહો ઉપગાર, વહેલો જિણે તરિયે સંસાર. ૪૨
 ગુરૂ કહે આજ કરી ૨નિરધાર, કાલે તેહનો કહિશ વિચાર;
 સાચું માને કુમર રૂપચંદ્ર, કરો ધર્મ જિમ લહો આણુંદ. ૪૩
 ગુરૂ વંદી નિજ થાનક જાય, જીવદયા ૩ઘોષાવે રાય;
 ન્યાયઘંટ બંધાવે ખાર, પિયે ૪ચતુઃપદ ગળિયું વાર. ૪૪
 લોક સહુ માને જિન-આણુ, સઘળે હોય જિનધર્મ વખાણુ;
 કોઈ ન લોપે નરપતિ રજા, જેહવો રાજા તેહવી પ્રજા. ૪૫
 ખીજે દિન દેશનરસલીણુ, ગુરૂ સલાઝે પહોતા સુકુલીણુ;
 વિક્રમરાય સકળ પરિવાર, મળ્યો ૫ચતુર્વિધ સંઘ અપાર. ૪૬
 તાત સાથ રૂપચંદ્ર કુમાર, સાસુ સાથે વહુ સુવિચાર;
 સહુ સુગુરૂ વંદન આવિયાં, સુણી સૂરિ વાણી ભાવિયાં. ૪૭
 મેઘતણી પરે વચન ગંભીર, દિયે દેશના સહુગુરૂ ધીર;
 અહો લોકો સંસાર અસાર, સકળ વસ્તુ સોહણા બ્યવહાર. ૪૮
 અસ્થિર લક્ષ્મી ને એ વાસ, શ્રી ધન ચૌવનની રી આશ;
 જરામરણના ભય ૬અસમાન, ચંચળ પીપળ પાન સમાન. ૪૯
 એહ વાત સૂધી જાણતાં, મતિ ધર્મની નથી આણુતાં;
 પડયા પ્રમાદે તે જુઓ મૂઠ, પાપકર્મ સેવે છે પ્રાદ. ૫૦

૧ સમકિત ૨ નિશ્ચય. ૩ દંડેરો પીટાવવો. ૪ દોર પશુને પણ
 ગણેહુ પાણી પાવાનો બદોબસત કરાવ્યો. ૫ સાધુ, સાધ્વી, આવક,
 આવિશ. ૬ બહુ.

(દોહરા-છંદ.)

એક અજ્ઞાની જીવડા, મન આણી અવિવેક;	
એક જીવને કારણે, ^૧ હિંસે જીવ અનેક.	૧
મુખ ^૨ અસત્ય વાણી વદે, પરધન કરે ^૩ અપહાર;	
પર રમણીશું ^૪ રત્તડા, તેહનો શ્યો અવતાર.	૨
પાપ પરિગ્રહ મેળતાં, નાણે મન સંતોષ;	
અતિ અખત્ર પદે કરી, કરે કુટુંબહ કોષ.	૩
તેહને પડતાં નરકમાં, પછી ^૫ સખાઈ ન કોય;	
પાપ કરે તે એકલો, લોગવશે તિહાં જોય.	૪
તૃષ્ણા ખાઈ અતિ સખળ, કુણે ન પૂરી જાય;	
લાલે લોલ વધે ઘણો, મન સંતોષ ન થાય.	૫
લોલતણે રસ લગ્ગીઆ, કરે કુકર્મ અનંત;	
પરલવથી બિહતા નથી, શી ગતિ તસ ભગવંત !	૬
ચૌરાશિ લખ યોનિમાં, ભમતાં ભમત અપાર;	
દશ દૃષ્ટાંતે દોહિલો, લહો મનુજ અવતાર.	૭
જીવ અનાદિ નિગોદમાં, ભમિયો કાળ અનંત;	
પૃથિવી અપ તેહ વાઉ તિહાં, કાળ અસંખ મહંત.	૮
^૬ સાધારણ ^૭ પ્રત્યેક વન, કાળ અનંત અસંખ;	
તિહાં જીવે દુખ લોગવ્યાં, કુણ કહી જાણે ^૮ સંખ.	૯
પૂરા જૂ માખી પ્રમુખ, બિ તિ ચૌરિંદીમાંહિ;	

૧ મારે. ૨ જૂહી. ૩ હેરી-ચૌરી-છેતરી લે. ૪ આશક્ત-લીન.
 ૫ બેલી. ૬ જે વાળાને ભાગતાં સરખાં ભાગે-છેવાં ભેલાં
 ચોંટ્યાં હોય તે. ૭ સરખું ભાગે નહીં-ચોંટયું છેલું ભેલું હોય નહીં
 તે. ૮ ગણત્રી.

- સંખ્યાતા ભવ ભોગવ્યા, દુખ જીવે વળિ ત્યાંહિં. ૧૦
- જળચર થળચર ને ખચર, ઉરપરિ ભુજપરિ દોય;
પંચેંદ્રી તિર્યચમાંહિં, જીવ રૂદ્ધો તે જોય. ૧૧
- સાતે નરકે દુખ સદ્યાં, સાગર આયુ અનેક;
કોડિ વરષ કહે કેવળી, તોય ન આવે છેક. ૧૨
- સુરગતિ માંહિં રડવડયો, તિહાં ન સૌખ્ય લગાર;
કામ ક્રોધ અવિરતિપણે, વિકૂળ કર્યો અવતાર. ૧૩
- ૨ મણુઅ જન્મ હવે પામિયો, તોય ન રસીધો અર્થ;
દેશ યજ્ઞનાર્યમાંહિં પડયો, કીધાં કોડિ અનર્થ. ૧૪
- આર્ય દેશમાંહિં લહ્યો, નીચ કુળે અવતાર;
તિહાં પાપે પિંડ પોપિયો, ન લહ્યો ધર્મ-વિચાર. ૧૫
- ઉત્તમ કુળ અવતાર હોય, તો દોહિલી મુનિ-સેવ;
ધન કારણ ધંધે પડયો, નહિ નવરો ક્ષણમેવ. ૧૬
- કર્મયોગે નિર્ધન થયો, દોહિલું ઉઠર ભરાય;
ભમતો હીંડે રાત દિન, તો કિમ ધર્મ કરાય. ૧૭
- જો કદાપિ લખમી લહી, ધર્મતણી મતિ જાય;
કૃપણપણું આપે ઘણું, પુણ્યે નવિ ખરચાય. ૧૮
- રામા રામા ધનતણું, આઠ પહોર મન ધ્યાન;
છોડ વ્યાધિયે વીટીઓ, મન ધરતો અભિમાન. ૧૯
- મંદિર હાટ કરાવિયાં, કીધાં વિવાહ કામ;
અભિમાને ધન વ્યય કરે, ન ગમે ધર્મહ નામ. ૨૦
- રાઉળ ચોર પલેવણે, ધન જો ગયું ખમાય;
પુણ્યે દેતાં પાપકો, વીશ વિસામણ થાય. ૨૧

- પંચેંદ્રી પરવશપણે, સેવે પાપ ^૧અઠાર; ૨૨
- વિષયતણે રસ વાહિયો, તજે ધર્મ-વ્યવહાર. ૨૩
- મિલ્યે કુસંગતિ માનવી, સેવે કુવ્યસન ^૨સાત; ૨૪
- મદમાતો રાતો રમે, ધર્મ ન જાણે વાત. ૨૫
- ધર્મખુદેં હિંસા કરી, મોહો મૂઢ મિથ્યાત; ૨૬
- વિક્ષણ જન્મ કરે આપણો, જીવતણો ઉપધાત. ૨૭
- ચાલ ચલાવે આપણી, પામી નૃપ બહુ-માન; ૨૮
- ^૩કર એસારે નવનવા, લોક પ્રતે કરે ^૪જાન. ૨૯
- કરે ^૫પિશુનતા પરતણી, લિયે વિવિધ પરેં લાંચ; ૩૦
- માણસરત્ન મરાવતાં, મન નાણે બળખંચ. ૩૧
- અતિ આરંભ પરિગ્રહેં, કલ્પ્યું કરે ઇમ પાપ; ૩૨
- લક્ષ ^૬અલક્ષ અજાણતો, કિમ સહશે સંતાપ. ૩૩
- મોહનિદ્રાચેં ઘેરીઓ, ધર્મવાત ન રૂચંત; ૩૪
- હિલો શ્રાવક કુળલહી, ઇણપરે એળે ગમંત. ૩૫
- સુરગિરિથી સોવન ઘણું, વાર અનંતી લીધ; ૩૬
- તોય મોહમૂર્છાતણી, જીવેં તૃપ્તિ ન કીધ. ૩૭

૧ પ્રાણાતિપાન, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, રતિ, અરતિ, પરિપરિવાદ, માયામૃષાદ, મિથ્યાત્વ શલ્ય. ૨ ચોરી, જુગાર, વેશ્યાગમન, મદિરાપાન, માંસલક્ષણ, શિકાર અને પરસ્ત્રીસેવન. ૩ ટ્યાકસ. ૪ તુકશાન. ૫ નિંદા-ચાડી. ૬ કરા, ખરફ, ટાઢ દહીંમાં કે છાશમાં નાખેલાં કઠોળનાં વડાં, રાત્રિભોજન, બહુ બીજવાળાં ફળ, વંત્યાક, બોળઅથાણું, પીંપરની પીપિયો, વડના ટેટા, હિપરાં, અન્નપ્રયાં ફળ, સુરણ વગેરે સઘળાં જાતના કંદ અને મૂળા વગેરે અનંતકાય, માટી, ઝેર, માંસ, માંખણ, કુણું ફળ, જેનો રસ ચલિત થયો હોય તે વસ્તુ, વગેરે ન ખાવા લાયક.

જળનિધિ જળથી બહુ પિયાં; જનની ધાન સદીવ;	
કણ અનંત મૂંડા લખે, તૃપ્તિ ન પામે જીવ.	૩૦
વાર અનંતી વિલસિયા, દેવતણા વળિ લોગ;	
રાજ ઋદ્ધિ પરિવારના, મિત્ર્યા અનંત સંયોગ.	૩૧
માત પિતા બંધવ બહેન, રમણી સુત સંસાર;	
પરભવે કોઈ ન સખાઈયાં, ઊંડું હૃદય વિચાર.	૩૨
કુણ વૈરી કુણ વલ્લહો, કવણ અનેરો આપ;	
ભવ અનંત ભમતાં હુઆં, નિત્ય નવાં માળાપ.	૩૩
મરણ કાળ જો જીવને, રાખી કો ન શકંત;	
પાયક છન્દુ કોડિપતિ, તે પણ મરણ લહંત.	૩૪
નાખે ધન કારણ પડયો, કરે કોડિ ઉપચાર;	
તેહને તૂટે આઊખે, કોઈ ન રાખણહાર.	૩૫
સગાં સણીનાં સહુ મળી, શોચે મંદિર બહાર;	
રૂઢન કરે સ્વાસ્થ ભણી, ગુણ તેહના સંભારી.	૩૬
સાગર સંખ્યા આઊખાં, બહુ બળવંત હવંત;	
પહોતાં પૂરણ આઊખે, તેહું દેવ ચવંત.	૩૭
સકળ દેવ સેવા કરે, માને મસ્તક આણ;	
તેહું ઇંદ્રે મરણશું, કાંઈ ન ચાલે પ્રાણ.	૩૮
ચોસકે ઇંદ્ર ચરણ લુહો, પૂજે સુર નર વૃંદ;	
પહોતા પૂરણ આઊખે, ગતિ પંચમી જિણુંદ.	૩૯
તીર્થંકર ગણધર સધર, ચક્રી રહેશવ રામ;	
પરમ પુરૂષ તેહું ચળ્યા, અવરતણું કુણ નામ.	૪૦
માત પિતા બ્રાતા ભગિની, સ્ત્રી વલ્લભ સુકુટુંબ;	
મરણ સમે ન કરી શકે, કો કણ એક વિલંબ.	૪૧

- “કબિરા ગર્વ ન કીજિયે, ઉચ્ચા દેખિ આવાસ;
આજ કાલ ભુંઈ લેટણા, ઊપર જામે ઘાસ. ૧
- કબિરા કંથા જલ ગઈ, ખખ્ખર હુવા ફૂટ્ટિ;
ચોગિહંસા ચલ ગયા, આસન રહી બિભૂતિ. ૨
- કબિરા માયા-હાકિની, ખાયા સખ સંસાર;
ખાયા ન કબિરા ખાપડા, રહ્યા પ્રભુકે આધાર. ૩
- હાડ જલે જયું લક્ષ્મી, કેશ જલે જયું ઘાસ;
સંસાર જલતા દેખિકે, કબિરા હુઆ નિરાશ. ” ૪

(કબીરવાણી.)

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ઈદ્રથૈવ યમથૈવ, લોકપાલ સ્તથૈવચ;
યદા છિદ્રગ્રહેપ્રાપ્તા, સ્તદા કન્યા મિરિષ્યતિ. ”

- દુર્ગતિ પડતાં જીવને, નથી સખાઈ અનેક;
પરકારણ પાતિક કરી, વેદન સહશે એક. ૪૨
- ઇમ જાણી જગ જાગતાં, ચેતો ચતુર સુજાણ;
ધર્મ એક નિશ્ચય કરો, જે દુર્ગતિનો ^૧નાણ. ૪૩
- ચિંતામણિ કર પામિયો, લહ્યો મનુજ અવતાર;
સામગ્રી જિન ધર્મની, નહીં પામો ફરિવાર. ૪૪
- જે પ્રમાદવશ નહીં કરે, વિમળ ધર્મ જગનાથ;
તે મૂરખ ^૨માખી પરે, પછે ઘસે જયું હાથ. ૪૫
- મમતા મહેલો-કારમી, સમતા ધરો સ્વભાવ;

૧ બચાવ. ૨ માખી મધ સંધરી ખાઈ શકતી નથી; નથી
ખવરાવી શકતી અને જ્યારે છેવટ વાંધરી મધ લઈ જાય છે-ત્યારે
પછી જે હાથે માથું ફૂટી હાથ ધસે છે કે હાથ ! મેં કશું ન કર્યું
જેથી હવે ખચિત પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

લવસમુદ્ર તરવા લણી, બેસો જિનધર્મ નાવ.	૪૬
કુણ બહાણું અળખામણું, શત્રુ મિત્ર સમ બાણ;	
સહુએ મગ્ધું માહરે, એહણું હિયડે આણ.	૪૭
ઈણીપરે ^૧ નવરસમયી, ગુરે દેશના દીધ;	
કાન-કચોળે તે સુધા, ભવિજીવે ભરી પીધ.	૪૮
વિક્રમ નૃપ હરખ્યો ધણું, હરખ્યો માનવવૃંદ;	
કાચા કુંભતણી પરે, મન ભીનો રૂપચંદ.	૪૯
સલા સમક્ષ બિઠી કરી, પ્રણમી શ્રીગુરૂપાય;	
સિદ્ધસેન ગુરૂને કહે, તાર તાર મુનિરાય.	૫૦
આયુ હવે છે કેટલું, તે ભાળો ગુરૂરાજ;	
સંયમ દો સુગુરૂ તમે, સારો માહરું કાજ.	૫૧
રૂપચંદ સાંભળ કુમર, તુજ છ માસ છે આય;	
જિમ સુખ પામો તિમ કરો, ઇમ બોલ્યા ગુરૂરાય.	૫૨
સુણી કુંવર શોઆ કરે, આહા ! થોડો કાળ;	
કિશો ધર્મ મેં ધાયશે, જન્મ ગયો એ ^૨ આળ.	૫૩
દીક્ષા દો સૂરીંદ મુજ, ગુરૂ કહે ^૩ આદેશ લાવ;	
ધર જઇ માત પિતા પ્રતે, બોલ્યો સમતા ભાવ.	૫૪
માત પિતા સહુ સાંભળો, મયા કરી મુજ આજ;	
દો આદેશ દીક્ષાતણો, જિમ ^૪ મારું નિજ કાજ.	૫૫
અહિં વિચાર કેા નાણુથો, પૂરો એ મન આશ;	
^૫ અર્થ સારું હવે આપણું, છે આયુ પટ માસ.	૫૬
માત પિતા તે સાંભળી, ધરણી ઢળ્યાં તિણવાર;	
ભાઇ ભગિની ભામિની, નયણે ન ગંડે ધાર.	૫૭

૧ શૂન્ય, હાસ્ય, હરણા, વીર, મિબલ્મ, રૌદ્ર, ભય, શાંત, અદ્ભુત. ૨ અમયો-નકામો. ૩ રત્ન. ૪ સદ્ગુણ કરે. ૫ મતલબ.

કુંવર કહે મમ દુખ ધરો, સારો મહારો અર્થ;	
રોયે રાજ ન પામિયે, થાઓ ધીર સમર્થ.	૫૮
કુંવર ધીર કિમ થાઇયે, તું અમ પ્રાણ આધાર;	
તુમ વિણ કિમ રહેશું અમે, શૂનો એ સંસાર.	૫૯
આ સંસાર અસાર છે, મોહ મ ધરજો માત;	
ક્ષણ જાઓ હવે લાખિણો, ^૧ શીઘ્ર સમ્મતિ દો તાત.	૬૦
માત પિતા કહે તાહરી, ^૨ પ્રીછવ ત્રણે નાર;	
કાજ સરે તે કર પછે, જો તસ હોય વિચાર.	૬૧
તે ત્રણેને કહે કુમર, સુણોજ સાચી વાત;	
સંયમ લેતાં મુજજને, રજો કરો ^૩ વ્યાધાત.	૬૨
આયુ છે હવે થોડલું, સાડું માહડું કાજ;	
દો આદેશ ઉતાવળો, તુમે ધર કરજો રાજ.	૬૩
સુણી વચન સહસા તદા, ધરણી ઢળેજ બાળ;	
કુમર કહે રે કામિની, કાં ઇમ કરો કંટાળ ? !	૬૪
પ્રેમ ઘણો જો દાખશો, તો નાખશો સંસાર;	
મરણથકી કિમ રાખશો, જુઓ વિચારી નાર.	૬૫
પરલવેં ધરમ ^૪ સખાઈયો, સાથી અવર ન કોય;	
તે આદરવા દો હવે, રૂદન કર્યે શું હોય.	૬૬
વાર અનંતિ પામિયા, ^૫ કૃત્રિમ સુખ સંસાર;	
પણ નિનધર્મ ન પામિયો, ત્રિહું જગનો આધાર.	૬૭
જો તુમ પાજો પ્રીતડી, ^૬ અવિહડ ઇણ અવતાર;	
તો ^૭ અંતરાય મ થાયશો, કરો સખાયત નાર.	૬૮
તુમ ત્રણે અતિ ચતુર છો, શું કહું વારંવાર;	

૧ તુરત. ૨ પૂછી જો-સમજાવી જો. ૩ હરકત. ૪ મદદ કરનાર.

૫ ખનાવટી. ૬ અખંડ-સાચી. ૭ હરકત-મના.

હું બહુ ભવ ભમી ^૧ ઝોસડું, લેવા દો પ્રતભાર.	૬૯
પ્રીછી ત્રણે બાલિકા, બોલી એહવી વાણિ;	
પિઉ તુમ સાથે પણ અમે, સંયમ લેશું બાણિ.	૭૦
અતિ દોહિલું સંયમ અછે, તુમે સુકોમળ અંગ;	
મંદિર મહાલો માનની, શ્રાવકધર્મ સુચંગ.	૭૧
પ્રિય તુમ વિણ મંદિર કિશું, શું એ અંગ અસાર ?	
સઘળે શૂનું નારીને, જો શિર નહીં ભરતાર !	૭૨
કુંવર કહે એકાંત તુમ, જો હોય સંયમ રાગ;	
તો શુભ જાણો તિમ કરો, હું સેવિશ ^૨ ગુરૂ-પાગ.	૭૩
ત્રીશું ધર્મ નિશ્ચય કરી, ભૂપ સમીપે જાય;	
સકળ વાત સૂધી કહી, પ્રીછયું વિક્રમરાય.	૭૪
સંયમ-ઉત્સવ કુમરનો, આપે રાય કરંત;	
ઊજેણી નગરી મહીં, ઇમ ^૩ પડહો વાજંત.	૭૫
કુંવર સાથ સંયમ લિયે, સિદ્ધસેન ગુરૂ પાસ;	
તેહનો ઉત્સવ હું કરું, તે નિમુણી ઉદ્ધાસ.	૭૬
રૂપચંદ્ર કુંવરતણો, દેખી અતિ વૈરાગ;	
મહા પાંચ વ્યવહારિયા, કરે સંસારહ ત્યાગ.	૭૭
શુવદયા ઘોષાવિયે, દીજે દાન અપાર;	
સોભા નગર કરાવિયે, મારગ ^૪ હાટ શૃંગાર.	૭૮
સુહૃત દિન મહોત્સવ ઘણો, મિલિયા લોક અનેક;	
નિજ સમકિત નિરમળ કરે, દેખી કુંવર વિવેક.	૭૯
સંયમ અર્થિ સહુ પ્રતે, ^૫ નમણ કરાવી સાર;	
વિવિધ વસ્ત્ર રચના કરી, ચેરાવી શૃંગાર.	૮૦
રતનજડિત નૃપ પાલખી, તિણે કુંવર બેસંત;	
જોઈ લોક સંખ્યા વિના, ભવિક હૃદય વિકસંત.	૮૧

- ઝેહુ પખે ચામર વીંઝતા, નૃપ ધરતા શિર છત્ર;
યાચક જન સંતોષતા, વાગતા ઝહુ વાજિત્ર. ૮૨
- ધનદત્તશાહ કુટુંબશું, સોમદેવશાહ સોય;
નૃપકનોજ ગુણચંદ પ્રમુખ, સાથે છે સહુ કોય. ૮૩
- ઝહુ ઉત્સવ કરતા સવે, પહોતા જ્યાં ગણધાર;
ભોંય સુખાસન મહેલીઆં, મહેલ્યા સવિ શૃંગાર. ૮૪
- રૂદન કરતાં તિણુ સમે, માય તાય કહે ભાય;
કુમર અમારો વલ્લહો, જીવથકી ગુરરાય. ૮૫
- તુમ વચને વૈરાગિયો, એ સંયમ લ્યે આજ;
૧વોહરો ભિક્ષા પુત્રની, ૨સારો એહનાં કાજ. ૮૬
- રાય પ્રમુખ સજ્જન સહુ, કહે એમ ઉત્સાહિ;
રૂપચંદ એ કુંવર અમે, બહાલો જીવિત પ્રાહિ. ૮૭
- સંયમ લે છે તુમ કન્હે, એહની કરજો સાર;
કુંવર કર જોડી કહે, ઘો પ્રભુ સંયમભાર. ૮૮
- તે પાંચે વ્યવહારિયા, મુંદરી ત્રણે સાથ;
રૂપચંદ સંયમ લિયે, સિદ્ધસેન ગુર હાથ. ૮૯
- ૩પંચ મહાવ્રત ઉચ્ચરી, લીધો મુનિવર વેશ;
સમકિત સહુ નિર્મળ કરે, સુગુર દિયે ઉપદેશ. ૯૦
- ગુર વંદી મુનિવર નમી, સહુ નિજ થાનક જાય;
કરે પ્રશંસા કુંવરની, રૂપચંદ ઋષિરાય. ૯૧
- સામાયિક આદે કરી, પલણે ૪અંગ અગ્યાર;
૫ગુરૂણી પાસે સાધવી, પાળે સંયમ ભાર. ૯૨

૧ પુત્ર અર્પણ કરિયે છિયે તેની ભિક્ષા અંગીકાર કરો. ૨ સફળ કરો. ૩ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ એઓનો સર્વવિરતિરૂપ ત્યાગ. ૪ આચારાંગ, સૂચકાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતી, જ્ઞાતા, ઉપાશકદશાંગ, અંતગદદશાંગ, અનુત્તરોવવાઈ, પ્રશ્નવ્યાકરણ અને વિપાકસૂત્ર એ ૧૧ અંગ છે. ૫ સાધવી.

(ચોપાધ-છંદ.)

એક દિન સૂરિ દિયે ઉપદેશ, નિસુણે માળવદેશનરેશ;
 શ્રી શત્રુઙ્ગય તીરથતણે, મહિમા સુગુર યોલે ઘણે. ૧
 દેવ નથી અરિહંત સમાન, મુક્તિ સમુ પદ નથી પ્રધાન;
 શત્રુઙ્ગય સમ તીરથ નહીં, કલ્પ સમો દોષ શ્રુત નહી. ૨
 શ્રી શત્રુઙ્ગય યાત્રા કરૂં, એહવો ધ્યાન લે આવે ખરૂં;
 તે ભવકોટિ સંચિત પાપ, સહસ્ર પલ્યોપમ લય સંતાપ. ૩
 યાત્રા કાળે^૧ અભિશ્રદ્ધ કરે, લક્ષ પલ્યોપમ પાતિક હરે;
 ઈણુ મારગ લે સાગર સંખ્ય, પ્રાણી પાતિક હરે અસંખ્ય. ૪
 દીઠે વિમલાચળ જિનદેવ, કુગતિ દોય છેદી તિણુ જેવ;
 પૂજા સ્નાત્ર કરે જિનરાય, દુષ્કૃત સહસ્ર સાગર લય. ૫
 ધૂપાદિક ઊજેવે લેય, લહે ઉપવાસ પંદર રૂળ સોય;
 આગાહે મનશુદ્ધે કપૂર, પામે મામખમણુ પુણ્યપૂર. ૬

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“અષ્ટપષ્ટિપૃ તીર્થેષુ, યાત્રાયાં યત્ફલં ભવેત્;
 શત્રુઙ્ગયાદિનાથસ્ય, સ્મરણે તત્ફલં ભવેત્.
 દૃષ્ટ્વા શત્રુઙ્ગયં તીર્થં, દૃષ્ટ્વા રવતકાચલમ્;
 સ્નાત્વા ગજપદેકુંદે, પુનર્જન્મ ન વિચિતે.” (પુરાણોક્ત)
 શ્રી શત્રુઙ્ગયતીરથ વડું, નથી અવર દો જગ પડ (૨) વડું;
 અતિ મહિમા નૃપ વિક્રમ સુણી, મેળે સંપન્ન યાત્રા ઘણી. ૭
 વરાસય અવની આધાર, અછે ચોદ સેના નહીં પાર;
 તે સવિ સાથ સભાઈ કરે, દેશ વિદેશ વાત વિસ્તારે. ૮
 સત્તર લાખ મહા શુણ્વંત, સુગ્રાવક મિલિયા માહંત;
 પુત્ર કલત્ર સકળ પરિવાર, સાથે અવર ન લાલે પાર. ૯

૧ દોષ પજ પ્રકારનો દંડ મંકલ્ય કરે, બાધા-નિધય કરે.

૨ દેવારે, આરનિ કરે. ૩ તૈયારી.

આવે સિદ્ધસેન સૂરિંદ, સહસ પાંચ મિલિયાજ સુણિંદ;
 સાધુ સાધવી ગણ સંયુક્ત, આબ્યા સાધુ પ્રસાદે યુક્ત. ૧૦
 શ્રી ગુરૂ સિદ્ધસેન ગણધાર, શુભ મુહૂરત જોઈ સુવિચાર;
^૧લાજે શ્રી વિક્રમ ભૂપાળ, ધરે સંઘપતિ તિલક વિશાળ. ૧૧
 શુભ મુહૂરતે નાખ્યો શિર ^૨વાસ, રાયતણે મન અતિ ઉલ્હાસ;
 દેવાલય પૂજા જિનતણી, સંઘ લક્ષિત કીધી અતિધણી. ૧૨
 મંગળ પાઠકને ઘે દાન, અગણોત્તરસે સંઘપતિ માન;
 દેવાલય મહોત્સવ નહીં પાર, કરે પ્રતિષ્ઠા સહિ ગુરૂ સાર. ૧૩
 સેજવાળાં કોડિ દશ લાખ, ઊપર નવ સરસ તે લાખ;
 ચાર ^૩તુરંગમ લાખ અઢાર, ચાલ્યો સંઘ અપારાવાર. ૧૪
 બહોતર સરસ લદા ગજ સોય, સંખ્યા સુખ્ય ન જાણે કોય;
 સંઘ સકળ સવિ મેળી કરી, ચાલ્યો વિક્રમ ઉલ્લટ ધરી. ૧૫
 મારગ સંઘ ^૪સુશ્રુષા ધણી, કરતો પુણ્યકાજ પુર ધણી;
 મહા સુપુણ્ય કરતો નરરાજ, થોડે દિન ભેટયો ^૫ગિરિરાજ. ૧૬
 મુગતાક્ષ સોવનનાં ફૂલ, ગિરિ વધાવ્યો અતિ બહુ મૂલ;
 અતિ આણુંદ ધરી મનમાંહિં, ઋષભદેવ ભેટયા ઉત્સાહિં. ૧૭
 દેખી હરખે અંદગકોર, ઘનગર્જારવે હરખે મોર;
 તિમ દેખી શ્રીઆદિજિણુંદ, સંઘ સકળ પામ્યો આણુંદ. ૧૮
 સ્નાત્ર મહોત્સવ ન લહું પાર, સત્તર ભેદ પૂજા સુવિચાર;
 નાટિક ગીત ઉગટી માળ, ભરે પુણ્ય-ભંડાર વિશાળ. ૧૯
 મહાદેવજી જિનમંદિર સાર, વિક્રમ નરપતિ દેઈ સુવિચાર;
 શ્રીસંઘપૂજા ભગતિ સાહુમી, ^૬વિધિ સાચવે સકળ પય નમી ૨૦
 શ્રી સિદ્ધસેનસૂરીશ્વરતાણા, ઉપદેશે ઉલ્હાસે ઘણા;
 વિક્રમરાય જગે જસ લિયો, વર ઉદ્ધાર વિમળગિરિ કિયો. ૨૧

૧ કપાળમાં. ૨ વાસણેય. ૩ ઘોડા. ૪ સેવા ચાકરી. ૫ સિદ્ધા-
 ચળછ. ૬ સ્વધર્મિની.

- રાખ્યો ચંદ્ર સૂરજ જિહાં નામ, રૂપચંદ્ર મુનિવરનો નામ;
કરી ભાવ પૂજા વંદના, માગે જિનવર પયસેવના. ૨૨
- લહી નિજ આયુનું બંધાણ, લેઈ સુશુર આદેશ મુજાણ;
અણસણતણો કરે ઉચાર, 'ચારે આહારતણો પરિહાર. ૨૩
- કરે મહોત્સવ રાજા ઘણો, નીજામે સદ્ગુરૂ આપણો;
રૂપચંદ્ર મુનિવર મન શુદ્ધ, પાપ સકળ પરિહરે 'ત્રિવિધે'. ૨૪
- ૩૬એ કાચના જે જગજીવ, તેહને કર્યા સંતાપ અતીવ;
પૃથ્વી કાય ખણાવી ઘણી, અનુમોદના કરી તસતણી. ૨૫
- જાણ અજાણપણે કેા જુઓ, તિણે મુજ કર્મબંધ જે હુઓ;
શ્રી અરિહંત સામે જાણજો, તે મુજ મિથ્યાદુષ્કૃત હજો. ૨૬
- કરી અપકાયતણી વિરાધના, કરણી કરાવણ અનુમોદના;
શ્રી અરિહંત સામે જાણજો, તે મુજ મિથ્યાદુષ્કૃત હજો. ૨૭
- તિમ વળી અમિકાય વિરાધના, કરણ કરાવણ અનુમોદના;
શ્રી અરિહંત— ૨૮
- વીંજ્યા વાયુ વીંજળ્યા જેહ, અનુમોદી કર્મ બાંધ્યા તેહ;
શ્રી અરિહંત— ૨૯
- છેયો છેદાળ્યો વણસઈ કાય, અનુમોદે કર્મ બાંધન ધાય;
શ્રી અરિહંત— ૩૦
- ૪બિ-તિ-ચોરંદી વિકલેંદ્રી પ્રાણ, દુહ્યા જે પણ જાણ અજાણ;
શ્રી અરિહંત— ૩૧
- પંચેંદ્રી સન્નિ અગ્નિયા, જાણ અજાણપણે દુહંબ્યા;
શ્રી અરિહંત— ૩૨

૧ અમન, પાન, ખાદિમ, સ્નાદિમ. ૨ મનથી, વચનથી અને કાયાથી. ૩ પૃથ્વી કાય, અપકાય, તેડકાય, વાયુકાય, વનરપતિકાય અને ત્રસકાય. ૪ જે, તણ, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા વિકલેન્દ્રિય જીવો.

^૧સૂક્ષ્મ ^૨આદર જીવહું જાણુ, ^૩પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા જાણુ;
ચૌરાશી લખયોનિ મહંત, ^૪રૂપો જીવ તિહાં વાર અનંત. ૩૩
આણે લવે એનેરે લવે, દુહંબ્યા જીવ લેદ નવ નવે;

શ્રી અરિહંત—

૩૪

મૃષા વચન બોલ્યા વળિ મિળી, બોલાવ્યાં અનુમોદાં વળી;

શ્રી અરિહંત—

૩૫

લિયાં અદત્ત લિવરાવ્યાં જિકે, અનુમોદી કર્મ બાંધ્યા તિકે;

શ્રી અરિહંત—

૩૬

સેવાવ્યાં સેવ્યાં અપ્રહ્મ, અનુમોદી બાંધ્યાં બહુ કર્મ;

શ્રી અરિહંત—

૩૭

મેલ્યાં મૂર્છા પરિગ્રહ પાપ, મેલાવ્યાં અનુમોદાં આપ;

શ્રી અરિહંત—

૩૮

નિશિલોજન કીધાં કરાવિયાં, મહાપાતિક જે અનુમોદિયાં;

શ્રી અરિહંત—

૩૯

ઇણીપરે પંચ મહાવ્રત ધરી, વિરાધના જિકે મેં કરી;

શ્રી અરિહંત—

૪૦

^૧પ્રાણિપાત ^૨અલીક વચન, ^૩ચૌરી મૈથુન ^૪મૂર્છાધન;

^૫ક્રોધ ^૬માન ^૭માયા ને ^૮લોભ, ^૯રાગ ^{૧૦}દ્વેષ ^{૧૧}પાપધર થોભ.

૪૧

^{૧૨}કલહ ^{૧૩}કઠોરજ અભ્યાખ્યાન, ^{૧૪}પૈશુન્યતા પાપ અસમાન;

^{૧૫}રતિ-અરતિ ને ^{૧૬}પરિપરિવાદ, ^{૧૭}માયામૃષાવાદ સવિષાદ.

૪૨

^{૧૮}મિથ્યાદર્શન શદ્યજ નામ, એ અઢાર ^{૧૯}પાતિકનાં ઠામ;

૧ જેણે સૂક્ષ્મનામ કર્મ બાંધ્યું હોય તે. ૨ જેણે આદરનામ કર્મ બાંધ્યું હોય તે. ૩ આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, આસોઆસ, ભાષા અને મન આ છ પર્યાપ્તિ પૈકી જેને જેટલી શાસ્ત્રોમાં કથી છે તે જીવ તેટલી પર્યાપ્તિયોવડે યુક્ત હોય છે તો તે પર્યાપ્તિ કહેવામાં આવે છે અન્યથા અપર્યાપ્ત જાણવો. ૪ જ્ઞાન. ૫ અઢારે પાપસ્થાનક છે.

જે મેં સેવાવ્યાં સેવિયાં, કુકર્મ અનુમોદી ણાંધિયાં. ૪૩
તે મન વચન કાયાએ કરી, નિંદું પાપ ધ્યાન શુભ ધરી;
શ્રી અરિહંત— ૪૪

જિનવર આણુ આરાધી જેહ, સુકૃત સકળ સંભારૂં તેહ;
તે મુજ અનુમોદના ભાવળે, ભવ ભવ સોઈ ઉદય આવળે. ૪૫
સદા શરણુ મુજ શ્રીઅરિહંત, સિદ્ધશરણુ મુજ શ્રી ભગવંત;
સૂધા સાધુશરણુ આદરૂં, શ્રીજિનધર્મશરણુ શુભ કરૂં. ૪૬
શરણુ ચાર એ સુખદાતાર, મુજ ભવ ભવ હોળે સુવિચાર;
હોળે 'પંચ પરમેષ્ઠિ સાર, ઇંદ્રલવે' પરભવે' મુજ આધાર. ૪૭
સર્વ જીવ સંસાર મઝાર, જમણુ કરે છે કર્મવિકાર;
તે સવિ માહરે 'જાંધુ સમાન, 'છેહ લગી રેહજે સાવધાન. ૪૮
ઇણુ પરે' સાત દિવસ મન શુદ્ધે, સંલેખણા પાળી મન ખુદ્ધે;
આગિખું સંપૂરણુ કરી, શુભ ધ્યાને પામ્યા સ્વર્પુરી. ૪૯
લહેશે મુક્તિ થોડા ભવમાંહિ, એહવા તુચ્છ સંસારી પ્રાહિ;
વિકસરાય શોક નવિ ધરે, મુનિનિર્વાણુ મહોત્સવ કરે. ૫૦
પછે સુશુદ્ધ સંઘ સહ સય, વિક્રમ શ્રી ગિરનારે જાય;
શ્રી યદુવંશરત્ન જિન દેવ, કીધી નેમિજિનેશ્વર સેવ. ૫૧
પૂજા ભક્તિ ધ્વજરોપણા, તિહાં પણ કરે મહોત્સવ ઘણા;
વળતા સંઘ સહિત રાજાન, પહોતા નિજ નગરીએ' પ્રધાન. ૫૨
પ્રગટ પ્રતાપે' પાળે રાજ, અહનિશિ કરે ધર્મનાં કાજ;
કરિ ઉદ્યોત સકળ જિનધર્મ, શ્રી વિક્રમ પામે સુર શર્મ. ૫૩
તે ત્રણે આધવી સુન્દણુ. આરાધી શુદ્ધ શુદ્ધીઆણુ;
શ્રી જિનધર્મ શુદ્ધ સદ્ગી, સંયમ પાળી સુગતિ લહી. ૫૪
(વસ્તુ છંદ.)

સૂરી સિદ્ધસેન સૂરી સિદ્ધસેન સંઘ આદેશે,
ગત તીરથ વાજિઓ જિન ધર્મ ઉદ્યોત કીધો,

૧ અરિહંત, મિદ્ધ, આત્યાચ, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. ૨ ભાઈ. ૩ મરણુ લગી.

વિક્રમ સમકિત થિર ક્રિયો, સભા મધ્ય ઉપદેશ ક્રીધો;

રૂપચંદ્ર કુંવર સુણી વૈરાગે લેઈ દીખ;

સંયમ પાળી સુર થયા, આરાધી ગુરૂ શીખ. ૧

(ચોપાઈ છંદ-અન્ય પ્રશસ્તિ.)

ઇમ જે રૂપચંદ્ર મુનિપરે, લોગાદિક વિલસી પરિહરે;

સાધે સોઈ કાજ આપણું, ઇહલવેં પરલવેં મુખ લહે ઘણું. ૧

રૂપચંદ્રનો ઇણીપરે રાસ, રચ્યો અંગે આણી ઉદ્દાસ;

કવણુ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કુણુ સંવત્સર ક્રીધો સોય. ૨

શ્રી જિનવર-શાસન સુવિવેક, હૂંવા અભિનવ ગચ્છ અનેક;

ચંદ્રગચ્છ મૂળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમાં સોહે સાર. ૩

તે શ્રી ચંદ્રગચ્છ શિણુગાર, શ્રી ધનેશ્વરસૂરિ ઉદાર;

ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાત, પ્રતિબોધ્યા દિગ પટ સય સાત. ૪

થાપ્યો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિહાં ગુરૂ ભુવનચંદ્ર અભિરામ;

સૂરીશ્વર ગિરૂવા ગચ્છપતિ, તાસ શિષ્ય મહા મુનિવર ચતિ. ૫

દેવભદ્ર ગુરૂ ગણિ અવતંશ, વીર-વચન-માનસ-સરહંસ;

સંવત આર પંચાસીએ ચંગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભંગ. ૬

શ્રીગુરૂદેવભદ્ર ગણિ રાય, જાવજીવ આંગિલ નિર્માય;

વિદ્યાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ ક્રીધી થાપના. ૭

તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્રસૂરીશ;

જેહથી વૃદ્ધતપાગચ્છ નામ, પ્રગટયો પુણ્ય પ્રબળ અભિરામ.

તાસ પાટે ગિરૂઆ ગચ્છપતિ, શ્રી દ્વેષક્રીતિસૂરીશ્વર ચતિ;

બૃહત્કંઠ્ય ટીકા અસમાન, ક્રીધી સહસ જેતાલિશ માન. ૮

પરવાદીગજલેદનસિંહ, ગચ્છનાયક ગુરૂ અકળ અખીહ;

તસ અનુક્રમે રત્નાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દૂરિ. ૧૦

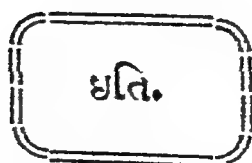
રત્નાકર ગચ્છ એહનું નામ, એ ગુરૂથી પ્રગટયો ઉદામ;

તસ અનુક્રમે જયતિલકસુરીંદ, તસ પરતાબ હુઆ ધરણિંદ. ૧૧

તાસ પાટે' જિમ ગોતમસ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહસૂરિ સુખનામ;
 જિણે નિજ વચને વડો પાતશાહ, પય પણમાળ્યો અહમદશાહ. ૧૨
 તાસ પાટે' ઉદયાચળ ભાણુ, શ્રી ઉદયવદલાસસૂરીશ્વર બાણુ;
 તસપદ્મલંકરણુ સુણિંદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ જ્ઞાનદિણંદ. ૧૩
 પદ્મ પ્રભાવિકે આણુંદપૂરે, વંદું શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ;
 તાસ પાટ દીપકે દિનરાજ, ગુરૂ શ્રી લલિતસાગર ગુરૂરાજ. ૧૪
 તાસ પાટોઘોતકે દિનકાર, ગચ્છપતિ ગોતમ અવતાર;
 શ્રી ધનરત્નસૂરિ ગણધાર, જસ નામે નિત નિત જયકાર. ૧૫
 તાસ શિષ્ય તસ પાટ પ્રધાન, અમરરત્નસૂરિ સુશુણુ નિધાન;
 સતીર્થ શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, સકળ સૂરિ વંદું નિશિ દીસ. ૧૬
 ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરીંદ, તાસ પાટે ગુરૂ તેજ સુણિંદ;
 દેવરત્નસૂરીશ્વર રાય, વિજયમાન વંદું નિત પાય. ૧૭
 શ્રીધનરત્નસૂરીશ્વરશિષ્ય, અંગે શુણુ સોહો નિશિદીશ; ૧૮
 વિજયવંત વંછિત સુખકાર, શાસન સોહયડાવણુહાર;
 સુખ્ય વિખ્યાત સદ્ગુરૂતણા, માણિક્યરત્ન વિબુધ શુણુ ઘણા.
 ગુરૂશ્રી ભાનુમેરૂ પુધરાય, તસ પદપંકજમધુકર પ્રાય;
 લઘુ વિનયી નયમુંદર વાણિ, છઠ્ઠો ખંડ ચડયો પરમાણિ. ૨૦
 મુનિ શંકરદ્વાયન રસમાન, લેળે ઈંદુ (૧૬૩૭) જે સાવધાન;
 એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશિર્ષ મસવાડો સહી. ૨૧
 ગુદિ પંચગી નિર્મળ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢ ઉદાર;
 વિજય મુહૂર્ત વૃદ્ધિ યોગ લહ્યો, તવ આ રાસ સંપૂરણ થયો. ૨૨
 વીજાપુર વર નયર મઝાર, રચ્યો રાસ શારદ આધાર;
 હું મૂરખ માનવી અજાણુ, જે જોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણુ. ૨૩
 જે જગ વિબુધ સંત કવિપતિ, કર જોડી તસ કહું વીનતિ;
 અસદ્ વચન જે બાણો અહીં, તે તમે સૂધો કરજો સહી. ૨૪

કેતો ચરિત્ર માંહેલો ચરી, કેતો કહ્યો સ્વખુદે કરી;
 કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું ઓછું ખામું સહી ! ૨૫
 વીતરાગના વચન વિરુદ્ધ, જે મેં કાંઈ કહ્યું અશુદ્ધ;
 જિનવર સંઘ સામેં જાણુને, તે મુજ મિથ્યાદુષ્ટત હજી ! ૨૬
 પ્રથમ (શૃંગાર) રસ થાપિયો, છેડો (શાંતરસે) વ્યાપિયો;
 બોલ્યા ચાર પદારથ કામ, શ્રવણ સુધારસ રાસ સુનામ. ૨૭
 એ-ભણતાં ગણતાં સુખસિદ્ધિ, એ સુણતાં વાધે વરખુદ્ધિ;
 એ સુણતાં જાએ મતિમંદ, એ સુણતાં ઉપજે આણુંદ. ૨૮
 એ સુણતાં સવિ આરતિ ટળે, એ સુણતાં મનવાંછિત મિળે,
 આવે હર્ષતણા કલ્લોલ, એ સુણતાં મંગળ રંગ રોળ. ૨૯
 એકમના આણી ઉલ્હાસ, નયમુંદર જાણી એ રાસ;
 જે નરનારી ભણે સાંભળે, તે ઘર નિશ્ચેઅફળાં ફળે. ૩૦

ઈતિશ્રી રૂપચંદ્રરાસે શ્રવણસુધારસનામ્નિ પદ્મ ખંડ મનોહર
 પ્રગટ પ્રબંધે શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિણા ગતતીર્થવાસનં શ્રી જિનધર્મોદ્ધોત
 કરણં શ્રી વિક્રમનૃપસ્ય જિનધર્મે સ્થિરકરણં શ્રી સમ્યક્ત્વસ્થાપનો
 પરિબિંબયનૃપકથાનકં કથનં શ્રી વિક્રમનૃપસ્ય સુશ્રાવકકરણં તદા
 રૂપચંદ્રસ્ય પ્રતિબોધદાપનં રૂપચંદ્રેણ સંયમ ગ્રહણં શ્રી વિક્રમાદિત્યેન
 શ્રી શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર કરણં શ્રી રૂપચંદ્ર મુને સ્વર્ગગમનાદિ વર્ણનો
 નામ પદ્યઃ ખંડ સમાપ્તઃ

વાચકે શ્રીનયમુન્દર વિરચિત— નળદમયન્તીરાસ.

નમસ્કારરૂપ મંગલારંભ.

(ઢાળ ૧ લી-રાગિણી રામગિરી.)

૧ આતમખુદ્ધિ ધરી મન સાથેરે, વિશ્વ સંભાળ્યું ત્રિભુવનનાથેરે;
પૂરવજન્મમે પારેવો રાખ્યોરે, સો સ્વામીએ દયાધર્મ દાખ્યોરે. ૧

(ઢાળ ત્રૂટક.)

દાખ્યોરે દયાધર્મ ૨ દુઃખ વિમોચક, સકળ જનસુખકાર;
સો સોળમો તીત્યેસરૂ, હું નમું વારંવાર. ૨
અચિરા ૩ ઉચરે અવતરી, જિણે કયો હિત ૪ એકાંતિ;
જગમાંહે ૫ અહિત સમાવિયું, ૬ તિણે નામ પામ્યા શાંતિ! ૭ ૩

૧ આત્મવત્ત સર્વ ભૂતેષુ-હું હું તેવાજ ખીજ બધા ઇવા-
ત્મા છે એમ જાણીને વિશ્વની સંભાળ લીધી. તર્ક રૂપે એમ પણ
અર્થ થઇ શકે છે કે મેઘ વિશ્વનું જીવન હોવાથી મેઘરથ રાજાએ
પોતાની વાસ્તવિક પાળકપુત્રિ મન સાથે ધરી વિશ્વ (વિશ્વસેન રાજાની)
સંભાળ લઇ ચિંતા દૂર કરી. તેમજ ત્રીજા જન્મમાં પ્રાણ સાટે દયુ-
તરને બચાવી દેવાનું ખરૂં રહસ્ય દર્શાવ્યું હતું તે સ્વાગિયે અહિંયાં
પણ દયા ધર્મ દર્શાવ્યો. ૨ દુઃખ દૂર કરનાર. ૩ ઉદરે-કુંજે. ૪
નિઃસ્વાર્થે અચળહિત આપવું. ૫ મરણીયી યતું મરણ અહિત. ૬
સંવત ૧૬૬૪ માં વાચક શ્રીમેધરાજે પણ નળદમયન્તી રાસ રચ્યો
છે, જે ત્રીજા ગૌડિયકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. તેની અંદર
પણ શાંતિનાથનીજ સ્તવનારૂપ મંગલાચરણ કરવામાં આવ્યું છે,
કારણ કે દમયન્તીએ શ્રીશાંતિના ધ્યાનથી ગયેલું ગુણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું
જેથી જાને દવિયોએ પણ તેમનુંજ મંગળ સ્તવ્યું છે. ૭ “માય ઉચર
આવી દરી, દેસમાં નિવારિ મારિ; શાંતિ થઇ સદ્ લોકને, શાંતિ નામ
દિયો સારિ. ૨.” મ્તા. ૩. પાનું ૩૭૪. શ્રીનિનદપંચ; હરિમળ રાસે.

- ૧વિશ્વસેનરાય પ્રતે કિયો, જિણું નામ સાચો અર્થ;
આધાર છે ૨પરિ જગતણો, સવિ કાજ કરણુ સમર્થ. ૪
- અકવર્તી પુહુવિયે પાંચમો, મન રમ્યો તેહને પાય;
સો સ્વામી નામ સંભારતાં, સવિ દુરિત દૂર પળાય. ૫
- આગેરે જિણું પ્રભુ પૂજિયા, ધૂજિયા તેહથી પાપ;
આરાધતાં અરિહંતને, સવિ ટળ્યા મનસંતાપ. ૬
- ૪મહાસતી દમયંતી હવી, તિણું ભન્યા શ્રીભગવાન;
વનમાંહિ વેલાઉલ થયો, જળ ધરિયો નિરમળ ધ્યાન. ૭
- વનમાંહિ એકલડી પડી, ૫સા ચઢી દુર્જન હાથે;
પાતકે ટળ્યાં ૬સાજન મિળ્યાં, જળ કૃપા કરી જગનાથે. ૮
- કુણુ હવી દમયંતી સતી, નળરાય જેહનો ૭કંત;
રાજિયો ભારત અર્દ્રનો, મહીમાંહિ યશ મહંત. ૯

૧ પૂર્વના આગલા ભવમાં શ્રીશાંતિનો જીવ મેધરથ નામા રાજા હતો, તેથી આવી ઉક્તિ લગાવી છે કે—જ્યારે મેધરથ રાજાએ મેધનો સ્વભાવ વિચારી વિશ્વની સંભાળ લીધી ત્યારે વિશ્વસેનરાયે પણ પોતાના નામને સાચો કરી બતાવ્યો. એટલે કે વિશ્વરૂપ સેના (લશ્કર)ના રાજાનો એજ ધર્મ છે કે રાજ્યભરમાં શાંતિને જન્મ આપી અશાંતિનો અંત આણવો. તે વિશ્વસેન રાજાએ શાંતિને જન્મ અપાવી સ્વરાજ્યમાં ફેલાયલી અશાંતિ (મરડી) નો અંત આણ્યો. “શાંતિ કીધી ગર્ભ હુંતે, અભિનવો જગ સુરતર;” મૌ. ૩ પાનું ૩૧૦ મેધરાજકૃત નળદમયંતી રાસે. ૨ આ લોક અને પરલોક. ૩ પાપ. ૪ સરખાવો—“સેવ કરતાં જેહનીરે સંપદા પરગટ હુધ, દેવી દવદંતી તણીરે આપદા દૂરે ગધ.” મૌ. ૩. પાનું ૩૧૦. મેધ૦ નળરાસે. ૫ દમયંતી નહારા જનોના કુદમાં કુસાઇ પડી ત્યારે જગનાથની પાથી, ૬ ઉત્તમ જનો મળ્યાં. ૭ પતિ-ધણી.

- ૧ સુર લોકે ઇંદ્રે વખાણિયો, પાતાળે ૨ પન્નગરાજે;
 પરિહરિ પ્રેમ પ્રિયા તણો, થયો દૂત ૩ દેવહ કાળે. ૧૦
 સહી સત્યસંગર એહવો, જગમાંહિ અવર ન દોષ;
 સિત છત્ર કીરતિ મંડળે, ઝગમગે જેહની લેષ. ૧૧
 જેહનીરે કીરતિ કામિની, ૪ કવિ મુખ કરી આવાસ;
 ખેલે નિરંતર તિહાં રહી, નવનવા રંગવિલાસ. ૧૨
 ૫ ભારતી લખ્ધ પ્રસાદ બુધ, ૬ શ્રીહરપ સરિખો જેહ;
 દવિતારે કીરતિ જેહની, નવ તૃપ્તિ પામ્યા તેહ. ૧૩
 માણિક્યસૂર મહાયતિ, તિણે કયો નળાયન અંથ;
 ૭ નવરસપયોધિ વિલોપવા, કરે થયો લે મુરમંથ. ૧૪
 સ્વસમય ને પરસમયનો, એકત્ર જિહાં અધિકાર;
 શતસર્ગ જેહના વાંચતાં, ઉદ્ધાસ થાય અપાર. ૧૫
 અનુસરી તેહને મુખે કરી, અમ્હે ભેડશું સંજંધ;
 મન રંગ એહવો બપનો, બોલશું પુણ્ય પ્રજંધ, ૧૬
 કિહાં સતી પુણ્યસલોક કીરતિ, કિહાં માહરી મતિ;

૧ ઇન્દ્રલોક-દેવલોકમાં. ૨ નાગેડું. ૩ વચનનો બાંધ્યો નળરાય
 પોતાની પ્રાણાધિક બારી પત્નિનો પ્રેમ ત્વજ દષ્ટને ઈન્દ્ર-વરુણ-યમ
 અને અગ્નિ એ ચાર દેવોની માથ દમવંતી વરે એવી સમ્યોટ ગોટ્ટિ
 -મમલત સલામવા પોતે દૂતરૂપ થઇ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો. ૪ જે નળ
 રામની કીર્તિરૂપી સ્ત્રીએ કવિના મુખરૂપ થરમાં નિવાસ કરી નવનવા
 રંગ વિલાસ નિરંતર ખેલતી હતી. અર્થાત્ જેની કીર્તિ દવિયો આવાસ
 કરતા હતા. ૫ રામચંપી પ્રાપ્ત થયેલ વિદ્યારૂપ પ્રસાદ બગવડે.
 ૬ નૈપિકાવ્ય દરનાર શ્રીહર્ય. ૭ નવરસરૂપી દરિયાનું મંથન દરવા
 માટે મંદરાચગરૂપ રૂપેથી જની પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો.

૧ ઉતક્રીણું મુકતાફળ વિષે, શુણ્ણતણી પરેં હું ગતિ. ૧૭
કહો મંદ કિમ કવિ યશ લહે, કિમ ચકે પર્વતે પંશુ;

૨ તુલણાએ કહો કિમ તોલિયે, વર સાલિ^૨ સરીપું કંશુ. ૧૮

નિજ બુદ્ધિ સાડૂ ખોલતાં, હસતા રમે કવિ સોચ;
પંખિયા નિજ લાષા વદે, તસ કરે વારણ કોચ? ૧૯

અનુક્રમે નલાયન અનુસરી, લાખશું નળ-અધિકાર;
તિહાં સુગુરૂ ને શ્રુતદેવતા, કવિતણી કરને સાર. ૨૦

શારદા વરદા વીનતી, મુજ સફળ કરને માત;
વિણુ-વિદ્ન એ પૂરણ હને, નળરાયનો અવદાત. ૨૧

દિશિ ઉદ્દીચીપતિ નાયકો, અલકાપુરિપતિ જેહ,
પૂર્વાવતારી નલ નૃપો, સુર ધનદ નામે તેહ. ૨૨

સલોક પતિ સમકિત ધરો, સારને કવિ મન કાજ;
નિમિ પુણ્યસિલોગ પવિત્ર એ, ગાઘશું નળ મહારાજ. ૨૩

(હાળ ખીજ-દેશી ચોપાઈ.)

હુય એક નલ નૃપ કીર્તન, સુણતાં ગણતાં વાધે ધનન;
હૂર હોય કલિકાળ કલંક, વશ થાયે અરિ જે હુએ વંક. ૧

(કથારંભ).^૮

આ અવસર્પિષણી ચઉથે આરિ, ધૃરમ શાંતિ જિનવર અંતરિ;
જખૂંદ્રીપ ભરત અહિઠાણુ, આર્યાવર્ત દેશ મંડાણુ. ૨

૧ વિધેલા મોતીની અંદર દોરાના સરખી મારી મતિ છે
એટલે કે કરેલા માર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો એમાં કંઈ નવાઈ જેવું કંઈ
નથી. અર્થાત્ નલાયન ગ્રંથના આધારથી આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે
એથી કંઈ નવીન ચમત્કૃતિ ભરી રચના ગણાય નહીં. એમ કવિ
પોતાની લઘુતા દર્શાવે છે. ૨ ખરોખરી. ૩ ઉત્તમ ડાંગર અને કાંગ,
એ બે સમાન કેમ થઈ શકે? ૪ મના કોણુ કરે! ૫ સરસ્વતી દેવી.
૬ ઉત્તર દિશાનો ધણી. ૭ કુબેર ભંડારી. ૮ શ્રી મેઘરાજે નળના પાંચ
પૂર્વભવોથી શરૂઆત કરેલી છે, જ્યારે અહીં નળરાજના ભવથીજ
વણુંન આરંભાયું છે. ૯ પંદરમા શ્રીધર્મ અને સોળમાં શ્રીશાંતિ એ
બેની વચ્ચેના સમયે.

નિપદેનયર ^૧અવનિ ઉરહાર, ^૨અમરાવતીતણે અનુસાર;
 ગઠ મઠ મંદિર પોળ ^૩પગાર, ચોરાશી ચહુટાં મનોહાર. ૩
 વાળ્ય સરોવર કૂપ રસાળ, વિમળ વિકસ્વર કમળ ^૪મરાળ;
 વિવિધ વૃક્ષ વન ખંડ વિશાળ, ^૫પુષ્પિત ફલિત સદા સમકાળ. ૪
 પ્રભાપાળ તિહાં નિપદે નરિંદ, પૂરણ પ્રબળ પ્રતાપ મરિંદ;
^૬વીરસેના જસ સેવા કરે, વીરસેન નામાંતર ધરે. ૫
 દશ સહસ્ર રાણી તસ તણે, રૂપે ^૭અમર સુંદરી અવગણે;
 પટ્ટરાણી બહુ ગુણસુંદરી, જસ ઘડિ રાણી ગુણસુંદરી. ૬
 તસ કુળ ^૮રત્નાકર ચંદ્રમા, જસ શોભે શુભ સર્વોપમા;
 વૈરી વન અનલોગતસજો, નિર્મળ ગુણનામે નૃપ નજો. ૭
 ઋષભદેવવંશી વડવીર, વીરસેન નળ નરપતિ ધીર;
 ઇચ્છુ રાજ રાજેશ્વર નજો, જગતિ માંહિ હુચ્ચે નહિ હવો. ૮
 જે નળ નૃપને કરતાં રાજ, વનચર વિકટ ન લોપે લાજ;
 પ્રભ ન જાણે આપદ કિસી, ધર્મ અર્થ સાધે હુલ્લસી. ૯
 પોડપર્વતણું વયમાન, તવ તમ રૂપ હવો અસમાન;
 દેખી સુર જે ધરે સનેહ, તો માનવનો શું સંદેહ. ૧૦
 પુણ્ય પ્રમાણે નળ નૃપ તણે, વરતે પ્રભ મનોરથ ઘણે;
 તે તે સકળ રૂપે મતિ આશ, ^{૧૧}આય ન હીસે કોઈ નિરાશ. ૧૧

૧ સ્ત્રીના ઉર ઉપર શોભતા હારની પેઠે પૃથિવી રૂપી સ્ત્રીની
 છાતી ઉપર શોભાયમાન. ૨ દેવપુરી જેવી. ૩ કોટ. ૪ હંસ. ૫ દરેક
 ઋતુઓની અંદર ફૂલેલાં ફળેલાં વન-વૃક્ષો ઘટાયુક્ત રહે છે. અર્થાત્
 દરેક ઋતુમાં ફળનારા વૃક્ષોથી શોભાયમાન. ૬ ચરવીરતાવાળા હરહરી
 લોકો. ૭ દેવાંગનાને પણ ચરમાવે તેની. ૮ તેણીના કુળ રૂપી
 રત્નાકરમાંથી પ્રકટ થનાર ચંદ્રમા સરજો છતાં વૈરીઓના વનને બા-
 જવા અતિ જેવો જવાજમમાન, અને સર્વ મુંદર ઉપમા યુક્ત.
 ૯ ધણું કરીને, મોટે ભાગે.

લહે કુષી મન માંગ્યા મેહ, અન્યો અન્ય ન ભાજે નેહ;
 પરાલયે નહી એકો ઇતિ, કો જિનધર્મ ન લોપે નીતિ. ૧૨
 વસુધાક્ષેત્ર સરસ દે અન્ન, ખાણુ સવે બહુ મૂલ્ય રતન;
 ૧ આગર હેમરજત બહુ ભાતિ, મહાવનિકરિણી ૨ કલલ સુભતિ. ૧૩
 ૩ મહિષી ધેતુ ઝરે બહુ ૪ ખીર, નદી કદી ન વિખૂટે નીર;
 વૃક્ષ સદા ફળે અંગણિ ખારિ, પ્રાય નહી ૫ મૃતવત્સનારિ. ૧૪
 કનક ૬ વિછેદન અવસરિ તિંણિ, ૭ બંધન સિર વર વનિતાવેંણિ;
 ૮ દંડ ધ્વજાએ છત્રે જોય, ૯ કર સંગ્રહણ વિવાહે હોય. ૧૫
 કુચ કચિ ૧૦ કંઠન શામલતાપણું, ૧૧ વક્ર અપલ ભૂલોચન ભણું;
 ૧૨ છિદ્રવિલોકન હારે સુણું, ૧૩ મારિશબ્દ તે ૧૪ સારિભણું. ૧૬
 ૧૫ બદ્ધમુષ્ટિતા ખડગે ખરી, ૧૬ સ્નેહ હાનિ તે દીપે કરી;
 ૧૭ જડતા તે જલમાંહે રહી, ૧૮ મુખમુદ્રા તે કમળે કહી. ૧૭
 દોષ ન કો નળ નરપતિ રાજે, પ્રભા ૧૯ લોભિણી પુણ્યહ કાજે;
 જો રાજા પોતે પુન્યવંત, તો તસ પ્રભા સદા હુએ સંત. ૧૮

૧ ખાણુ, અગર. ૨ હાથણીનાં બચ્ચાં. ૩ ભેંસ, ગાય. ૪ દૂધ. ૫ જેણીનાં બાળક જીવતાં ન હોય તેણીને મૃતવત્સા સ્ત્રી કહે છે. ૬ છેદવાપણું સોનામાં. ૭ બંધન માથાના અંખોડામાં. ૮ દંડ ધ્વજા કે છત્રમાં. ૯ હસ્ત બંધન પરણવા વખતે. ૧૦ કઠિનતા અને કાળાશ કુચમંડળમાં. ૧૧ અપળતા નેત્રમાં અને વાંકાશ ભ્રમરોમાં. ૧૨ છિદ્ર જેવાનું હારમાં. ૧૩-૧૪ માર શબ્દ સોગડાં બાજીની રમતમાં. ૧૫ બંધાઈ ગયેલી મુંદી તરવારની મુંદ પકડવાના કામમાં. ૧૬ સ્નેહ-સ્નિગ્ધ (તેલ)ની અછત દીવાના કોડિયામાં. ૧૭ જડપણું જળ-પાણીમાં, અને ૧૮ મુખનું બિડાવું (મુંગે મ્હોડે રહેવું) કમળમાંજ નજરે પડતું હતું, એવો દોષરહિત રાજ્યકારોખાર હતો. આવાજ જૂદા જૂદા ભાવો 'અભયકુમાર ચરિત્ર' અને 'કાદંબરીમાં' પણ જેવામાં આવે છે. ૧૯ પુણ્યના કામોમાંજ લોભિયણ હતી, કોઈવું આજવી કે પડાવી લેવામાં નહિ.

નળરાજાનો દેખી દાન, ^૧અર્થિ ઇશુ કરે અનુમાન;
 ઇશુ રાજા ઇમાઈ લાણી, તવ નકાર ન લણુ નિરણી. ૧૯
 અથવા લણી વિસારું સહી, જેણિ નૃપ ^૨મુષિ સો મુણિયો નહીં;
 નળ નૃપતું ચિત્ત ઉત્તતપણું, કિંસીપરે કહેવાએ ઘણું. ૨૦

(કાવ્ય.)^૩

“નાક્ષરાણિ પઠિતા કિમપાઠિ, વિસ્મૃતઃ કિમથવા પઠિતોપિ;
 इत्यमर्थिचयसंशय दोला, खेलनं खलु चकार नकारः”

(ઘંશસ્થવૃત્તઃ)

“विभज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो, न सिन्धुरुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः
 अमानि तत्तेन निजायशोयुगं—द्विफालवद्धाधिकुराः शिरःस्थितम्”

એક દિવસ નળ નરપતિ રંગે, ^૧અભ્યંગન વરતાવે અંગે;
 જોળી કેશ ચૂઆદિકે લરિયા, મસ્તકે હોય અંબોડા કરિયા. ૨૧
 તવ નૃપ આગળ ઈર્ષણુ ધરિયો, નિજ વહનેંદુ વિલોકન કરિયો;

શિર દેખી અંબોડા હોય, રાજા મન ચિંતાતુર હોય. ૨૨
 નહિ અંબોડા અપયશ થયા, એ ણિંહું શિર ઉપરે રહ્યા;

એક અપયશ એક સાચું માનિ, વહિંચી મેરૂ ન દીધું દાનિ. ૨૩
 કરિ સંકલ્પ દાન અધિકારિ, અર્થી હાથે મેહલતાં વારિ;

સમુદ્ર નીર નીકાડયાં નહીં, ખીજો અપયશ એ શિરે સહી. ૨૪
 એહવા ઉચ્ચ મનોરથ ઘણા, કેતા કહિયે નળ નૃપ તણા ?

^૪તણે શક્તિ શું પાળે રાજ, પ્રજા લોકનાં સારે કાજ. ૨૫
 કેશ સકળ સાધ્યા મુવિચાર, ચોવન મુખિ પાંચુ જયકાર;

દીધા સવિ અક્ષય ભંડાર, સેનાસાહણુ ન લાભે પાર. ૨૬

૧ માયક-કાર્યની કમળા રાખનારાઓ. ૨ મુખે. ૩ આ બંને
 શ્લોકો ધીરપર્યુત નૈપપદ્યબના છે. ૪ તેમ મર્દન કરાવે. ૫ પ્રભુત્વશક્તિ,
 મંત્રશક્તિ અને હિત્સાહશક્તિ.

અન્ય દિવસ છે વરપાકાળ, ઊંચે માળ ચડ્યો ભૂપાળ;
 પાસે છે મહેતો શ્રુતશીલ, પૂરી ગિઠો સલા સુશીલ. ૨૭
 ઇંદ્રિસલા સરિખી પરખદા, નળનૃપનિ સેવેછિ^૧ તદા;
 ઇંદ્ર અવસરે દેખી મલપતી, તાપસશ્રેણિ^૨ મુપરિ આવતી. ૨૮
 તે તાપસ સવિ ^૩સિંહ-દુઆર, પામી મોકલિયો ^૪પડિહાર;
 રાજા પ્રતિ કહ્યો ^૫અધિકાર, ^૬પાઉ ધરાવ્યા સહુ તેણી વાર. ૨૯
 રાજાદિક તસ પ્રણમ્યા પાય, ખેઠા સહુ યથોચિત ઠાય;
 રાજા પ્રતિ દે ઋષિ આશીશ, નૃપ ! જીવે તૂં કોડિ વરીષ. ૩૦
 ભૂપતિ ^૭પ્રણિપતિ સ્વાગતિ કરી, આગળ ફૂલ ફલાવલી ધરી;
 ઋષિને કારણુ આવ્યાતાણું, પૂછે પિનય કરીને ઘણું. ૩૧
 કહ્યો સ્વામી તપ કરતાં વને, ધ્યાન કરતાં એકે મને;
 કરતો હોય કોઈ ^૮અંતરાય, તે મુજને કહો કરી પસાય. ૩૨
 તાપસ કહે મહારાજન સુણો, ઋષભદેવ સ્વામી સહુતણો;
 સેવક તાસ ^૯કુચ્છ-મહાકુચ્છ, તાપસ વ્રત તિણુ ધરિયો અતુચ્છ. ૩૩
 કીધો સર્વ સંગ પરિહાર, જટાધાર વનફળ આહાર;
^{૧૦}તુણુ-કુટિર વનમાંહે વાસ, પહિરણુ અંગે ^{૧૧}વાકુલાં તાસ. ૩૪
 આદિનાથ અવિચળ અરિહંત, જટા મુકુટ મંડિત ભગવંત;
 તાસ ભજન આરાધન સાર, ^{૧૨}ત્રિકરણુ શુદ્ધિ કરિ ત્રિણુવાર. ૩૫

૧ સેવે છે. ૨ ટોલી. ૩ રાજગઢના મુખ્ય દરવાજો. ૪ પટાવાળાને.
 ૫ હકીકત. ૬ અંદર દાખલ કર્યાં. ૭ નમસ્કાર કરી આગતા સ્વાગતા
 સાચવી. ૮ હરકત. ૯ કુચ્છ-મહાકુચ્છ એ બે રાજાઓએ શ્રી ઋષભ
 સાયે દીક્ષા લીધી. શ્રી ઋષભને એક વર્ષ અન્ન ન મળ્યું તે સમયે
 કુચ્છ-મહાકુચ્છાદિ ભૂખની પીડા સહી ન શકવાથી તથા ઋષભ તુલ્ય
 ચારિત્ર ન પાળી શકવાથી ગંગાતટે તાપસપણું અંગીકાર કરી રહેવા
 લાગ્યા. ૧૦ જુપડી-પણુંકુટી. ૧૧ વલકલચીર-ઝાડની છાલનાં વસ્ત્ર.
 ૧૨ મન વચન અને કાયા એ ત્રણેની શુદ્ધતા સાથ.

તેહને વંશિ અમ્હે રાજન્ન, તાપસ ત્રત પાણું નિશદિન્ન;
 ૧પતિત પર્ણ આહાર ફળફૂલ, સકલ જીવેર્ણુ રહું અનુદૂલ. ૩૬
 ગંગાતીરે તમોહર^૨ નામ, આદિનાથ પ્રાસાદ ઉદામ;
 સોવન મૂરતિ ઋષભજિણુંદ, ^૩ભરત વિનિર્મિત નયનાનંદ. ૩૭
 તિહાં અહુનિશિ આલગીએ સ્વામી, ^૪નિરાતંક રહિતાં તેણિ ઠામિ;
 દુર-દૈવત પ્રેરિત પાપિયો, કૈાચકર્ણુ રાક્ષસ આવિયો. ૩૮
 ગિરિ વૈતાઢ્ય પ્રથમ વાસિયો, મિલી સ્વજન સો નિઃકાસિયો;
 સાધિ તિણિ કુવિધા ઘણી, કેડે પડિયો તે તાપસતણી. ૩૯
 કરતાં ઋષિને તપ સાધના, તે પાતકી કરે ^૫ચાતના;
 મહારાય! તેહને વારિયે, એ વીનતી હિયે ધારિયે. ૪૦
 તાપસ વચન સુણી કહે રાય, તુમ્હે ભાખ્યું તે ^૬મહાપસાય;
 હું વારિસ તે પાપી પ્રતિ, તુમ્હે સહુ રહિજો મનરતિ. ૪૧
 ઋષિ સંતોષી વાળ્યા સર્વ, કૈાચકર્ણુનો હરવા ગર્વ;
 અતિ ઉત્સુક થોડે પરિવારિ, આવ્યો નૃપ તે વનહમઝારિ. ૪૨
 રાયે તે બોલાવ્યો દુષ્ટ, વૈરી કૈાચકર્ણુ પાપિષ્ટ;
 બ્રહ્મ સ્ત્રી બાલક ગોતણી, હત્યા કરે નિરંતર ઘણી. ૪૩
 વણિ અહીં રહે ઋષિ સંતાપવા, તે હું તુજ આવ્યો વારવા;
 કે આ વન છંડી બા ^૭પરો, કે સુદ્ધ કરવા સજ થા ખરો. ૪૪
 સુણી વચન અભિમાને ચડયો, કૈાચકર્ણુ કોપે ધડહડયો;
 બારે બા મૂરખ માનવી, કાં મરવા મતિ આવી નવી! ૪૫
 બોલેરે સુજ ભુજળલ પરચંડ, કુંકે હોયે ફાટી શતખંડ;
 મ મર અખૂટયે અરે અબાણુ! એક પ્રહારે બાશે પ્રાણુ. ૪૬

૧ ભોંય પડેલાં પાંદડાં ફૂલફળ. ૨ તમઃ અધિકારને હરવાવાળું
 મંદિર. ૩ ભરતેશ્વર મહારાજની ભરાવેલી. ૪ રોગરહિત દુઃખ વિના.
 ૫ પીણ. ૬ મોટી કૃપા. ૭ દૂર, પાછો. ૮ દેખજો.

નૃપ કહે જૂઝ મ ભાળે ઘણું, ^૧ખેચરકુળે દીધું ખાંપણું;
 મેહલિ મત્ત તું પ્રથમ પ્રહાર, અમ્હે કુળ એહ નથી આચાર. ૪૭
 સોમ (સૂરજ) વંશી જે રાજા વીર, પહેલો ધાય ન મૂકે ધીર;
 ઇશો વચન નરપતિનો સુણે, કૌંચકર્ણ ^૨રોષાણુપણે. ૪૮
 રાય પ્રતે મેહલે ^૩કરવાલ, તે જાળવે અલવે ભૂપાળ;
^૪ક્ષિતિપતિ કરે ધનુષ ટંકાર, કરિ યુગાંત ગાન્યો જલધાર. ૪૯
 વરસે વીરસેની (વૈરસૈન) તેણી વાર, રિપુ શિર વિકટ ^૫શિલીમુખધાર;
 હણે પિશાચ ચડયો હકિ તામ, વરતે સળળ વિકટ સંગ્રામ. ૫૦
 આણાવળિ વીર ખેહુતણી, ^૬અર્કછાંહ આચ્છાદે ઘણી;
 દેવી દેવતા ભૂમિ સામંત, નિરખી રહ્યા ^૭સમર માહંત. ૫૧
^૮અચલા ચાલી ચરણ પ્રહારિ, ઝળ ઝળ ઝળકાવે તરવારિ;
 ક્ષિણે ક્ષિતિ રક્ષણ લહે જય વાદ, ક્ષિણે ^૯રજનીચરનો ઉન્માદ. ૫૨
 ધનુષનિનાદ ^{૧૦}ધરાધવતણો, ફેતકાર ^{૧૧}રાક્ષસનો ઘણો;
 તેણે દશ દિશિ ગાજી રહી, ઘણું ધૂજવા લાગી ^{૧૨}મહી. ૫૩
 વ્યાત્ત વદન પિશાચ વિંધાય, અગ્નિશસ્ત્ર મહેલે મહાકાય;
 જલદ શસ્ત્રે તે વારે રાય, તવ ^{૧૩}પલાદ મુદ્ગર લઈ ધાય. ૫૪
 નલરાયકુંડલી કરી કો ^{૧૪}દંડ, બાણ અર્ધ અંદ્રાદિ પ્રચંડ;
 તેણે કરિ મહેલે મર્મ પ્રહાર, પણ તે ન નમે દુષ્ટ લગાર. ૫૫
 ક્ષણે હસ્ત ^{૧૫}ક્ષિણે ^{૧૬}દીરઘ થાય, ક્ષિણે ક્ષિતિ ^{૧૭}ક્ષિણ આકાશે જાય;
 વામ પાશિ ક્ષિણિ દક્ષિણ લાગે, ક્ષિણ આગળ ક્ષિણ પૃષ્ઠ ^{૧૮}વિભાગે.

૧ વિદ્યાધર. ૨ ગુસ્સાથી લાલચોળ. ૩ તરવાર. ૪ રાજા. ૫
 તીર. ૬ સૂર્યની છાયા-પ્રકાશ. ૭ લડાઈ. ૮ ધરતી પગના ધબકારાથી
 કંપી ઉઠી. ૯ રાક્ષસનું તોડન. ૧૦ રાજા. ૧૧ કુંડકો, કુતકાર. ૧૨
 પૃથ્વી. ૧૩ રાક્ષસ. ૧૪ ધનુષ. ૧૫ હુંકો. ૧૬ લાંબો-મોટો. ૧૭
 જમીન ઉપર. ૧૮ પાછલા ભાગમાં.

ઈમ ચિરદૃષ્ટિ કરી વંચના^૧, વપુ^૨ વરાહ ધરી હુર્મના;
 અતિ અંગાગતિ નાંઠો બાય, તવ તે પૂઠે નરાધિપ ધાય. ૫૭
 જિમ પન્નગ^૩ કેડે પંખિરાજ, તિમ પલાદ પૂઠે મહારાજ;
 ન ગણે ગર્તી^૪ ગિરિવન વૃક્ષ, ઉલ્લાંધે બાણે કરિ પક્ષ. ૫૮
 ઘણી ભૂમિ જઈ દૂર્યો રાય, તવ તે શૂકર સન્મુખ યાય;
 કોલ^૫ ધરાધવ બે યુધ કરે, તેણે યુદ્ધે પર્વત થરહરે. ૫૯
 રાયે મર્મસ્થાનકે માર, કીધો તીક્ષણ કુંત^૬ પ્રહાર;
 પડયો ભૂમિ આરડે^૭ સયોક, કૈંચકર્ણુ પામ્યો પરલોક. ૬૦
 તવ વિજયી નલનૃપ ઉપરે, પુષ્પવૃષ્ટિ સુર કિન્નર કરે;
 જય જય શબ્દ દેવ ઉચ્ચરે, તાપસવૃંદ હર્ષ સહુ કરે. ૬૧
 તેં ઋષિની ત્રિંતા અપહરી,^૮ તમોહરણુ વન નિર્ભય કરી;
 તે કુલપતિ^૯ સવિ દે આસીસ, નૃપ જીવે તું કોડ વરીસ. ૬૨
 ઇતિ આસીસ ઘણી સુનિ તણી, શિર આપણે ધરી સો^{૧૦} શુભી;
 નિજ પુર પહુતા લેઈ પરિવાર, વરત્યો સઘળે જયજયકાર. ૬૩
 અંધ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવ રસ બાંડાર;
 કવિ નયમુંદર મુંદર ભાવ, એતલે હવો પ્રથમ પ્રસ્તાવ. ૬૪
 ઇતિશ્રી નલાયનોદ્ધારે નલોપાખ્યાને કૈંચકર્ણુવધ-
 વર્ણનોનામ પ્રથમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ હગાઇ. ૨ સૂચરતું ૩૫. ૩ સાપ. ૪ ખાડો. ૫ સૂચર. ૬
 બાલાનો માર મારી. ૭ જૂઓ પાડે. ૮ મરણ. ૯ દૂર કરી. ૧૦ તાપ-
 સપતિ અને તાપસો. ૧૧ તે-રાજા.

પ્રસ્તાવ બીજો.

(દુહા-છંદ.)

હવે બીજા પ્રસ્તાવનો, નલચરિત્ર અધિકાર;
 બુદ્ધિમાનિ મુજ ખોલતાં, સરસતી કરજો સાર. ૧
 ભાનુમેરૂ શુરૂપદકમળ, હૃદયકમળ રાખેસ;
 કીર્તિ પુણ્યશ્લોકની, ભલી પરે ભાખેસ. ૨

(ગાથા છંદ.)

નલનિવ પુણ્ણસિલોગો, મહાસર્પ જસસ દેવિ દમયંતી;
 તસસય કીર્તિ મળામો, રામોન્વ જયંમિ^૧ વિચ્છિન્નાઓ. ૩

(પદ્મડી છંદ.)

વિખ્યાત જસ જગમાંહે, એક દિવસ નૃપ ઉચ્છાહે;
 પરવર્યો બહુ પરિવારે, આવિયો વનહ મઝારે. ૪
 તિહાં અંબ જંબ કદંબ, જંબીર અર્જુન^૨ લિંબ;
 ધવ બદિર^૩ તાલ તમાલ, પુન્નાગ^૪ અંપકમાલ. ૫
 કેતકિ બાહુ વેલિ, મચકુંદ મોગર વેલિ;
 અતિ સદલ કદલિ^૫ વૃક્ષ, વળિ અવર^૬ તરવર^૭ લક્ષ. ૬
 શુક^૮ પિક^૯ કપિંજલ મોર, ચાતક^{૧૦} હારીત ચકોર;
 કિન્નરી કિન્નર ગાન, તિહાં સદા ^{૧૧}મુદ અસમાન. ૭

(ઢાળ ૧લી-દેશી-ચોપાઈ.)

રમે રંગિ તિણે વન મહારાય, એહવે ઇક ^{૧૨}પંથિ પથિ જાય;
 તીરથ કરતો ભૂતલ ભમે, સો નૃપને દેખે તિણ સમે. ૧
 મન ચિતે એ મોટો રાય, એ જંગમ-તીરથ કહેવાય;
 એહનો વદન વિલોકન થાય, તો નિર્મળ હોવે મુજ કાય. ૨

૧ જગમાં. ૨ સાદડ. ૩ ખેર. ૪ પુનાગ. ૫ કેળો. ૬ બીજાં.
 ૭ ઝાડ. ૮ પોપટ. ૯ કોયલ. ૧૦ અપૈયા. ૧૧ આનંદ. ૧૨ વટેમાર્ગ.

ધૃતું^૧ વિમાસી નળનૃપ પાસિ, સો પંથિ પહુંતો ઉઘાસિ;
 તિણે નયણે નિરખ્યો ભૂપાળ, ચિંતે અવરૂપ સવિ આળ. ૩
 સો પંથી નૃપ દૃષ્ટે હવો, પૃથિવીપતિ પરખી અભિનવો;
 નિજ^૨ સમીપ તેડ્યો સો ગયો, પ્રભુ પય પ્રણમી આગળ રહ્યો. ૪
 નળનૃપતિ તસ દેઈ સન્માન, પૂછે સાંભળ સુશુણનિધાન;
 કુણુ કુણુ તીરથ યાત્રા કરી? હવે કિહ જવાની મતિ ધરી? ૫
 ભૂતજિ ભમતાં કોતુક વાત, દીઠી હુએ તે કહો મુજ જ્ઞાત;
 સો કહિ મેં જહું તીરથ કર્યો, હિવ મુજ નિજ મંદિર સાંભર્યો. ૬
 રાજન! વાત મુકોતુક એક, સો કહિતાં નહું આવે^૩ છેક;
 પણ જો પૃથિવી^૪ રત્નસવા, પંસા નયણે નિરખી અભિનવા. ૭
 દક્ષિણ દિશિ છે દેશ વિદર્ભ, સી નર રત્ન અમૂલિક ગર્ભ;
 કુંડિનપુર તિહ સરસ વિશાળ, ભીમનરિંદ પ્રભાપ્રતિપાળ. ૮
 મહિષી પુષ્પમતી પશિની, સુતા તારા દમયંતી કની;
 સી શુણ્ડપ રચણકી ખની, અદ્ભુત વાત સુણો તેહની. ૯
 હું તે પુર આગળ સંચર્યો, તિહને વનિ વિસામો કર્યો;
 ઇક વડ છાંહિં બેઠો થદા, તૂર થબદ મેં સુલિયા તદા. ૧૦
 નર વિમાનિ સા બેસી કરી, દાસી^૫ અહસ સાથ પરવરી;
 તિણ વનકીડા કરવા દામ, આવી હું બેઠો જિણે દામ. ૧૧

૧ વિચારીને. ૨ પાસે. ૩ પાર. ૪ રત્નોને પ્રસવનારી. ૫ મુલ્લી.

૬ ખરી રીતે 'કુંદન' અર્થાત્ 'કુંદિન' બોલેલો. પરંતુ પ્રાચીન સમયે
 વિગેર નામોમાં આવે બેદ કેમ નહિ હોય તે સમજી શકાતું નથી.
 દાખલારૂપે 'દંડ' 'નાદોલ' 'નાદવાઈ' ને પણ 'કુંડ' 'નાદિય' 'નાદવાઈ'
 લખવામાં આવતું ને દત્ત લખાવ પણ છે. જેમકે 'દમસનું' 'દમસ.'
 અર્થાત્ વિગેર નામોમાં 'ક' શરતો બહુ બેદ તે કાણે નહતો તેવું
 લખાય છે. જે તે (૬-૬) લખવામાં આવતું તે ચાલતું દશે. ૭
 રાણી પુષ્પમતી. મેઘરાજના નજાખ્વાનમાં 'પુષ્પવંતી' અને શ્રેમાનંદમાં
 'વજ્રવંતી' નામ આપ્યાં છે. ૮ ખાજુ. ૯ દામર.

શિરપર શ્વેત છત્ર છાન્વિયે, ગિહુ પાસે ચામર દીન્વિયે;
 ૧ નિસાણે વળી આ નિર્વોધ, તે દીઠે વાઘે સુખપોષ. ૧૨
 પુરૂષ લણી હું અળગો રહ્યો, સા સુંદરીની દૃષ્ટે થયો;
 ૨ પરદેશી પંથી જાણિયો, દાસી ૩ પાહિ પાસે આણિયો. ૧૩
 સા કન્યાયે હું પૂછિયો, નર તેં કવણુ દેશ ૪ વંછિયો ?
 કવણુ કવણુ દેશાંતર લખ્યો ? કુણુ કુણુ તીરથ નાહ્યો નખ્યો ? ૧૪
 બંધવ ! સુણુ ઇંક પૂછું વાત, ચંદ્ર (સૂર્ય) સુવંશી નૃપ અવદાત;
 ૫ પુરિ કોશલાનો રાજિયો, નિષધ નૃપતિસુત ગુણિ ગાજિયો. ૧૫
 જસ જનની લાવણુસુંદરી, કીરતિ તાસ વિમળ વિસ્તરી;
 ૬ વૈરિવાર વન અનલ અળીહુ, શ્રીનળરાજ રાજગુણુ લીહુ. ૧૬
 ૭ ભાગધજન મુખિ યશ વિસ્તર્યો, ૮ અવનિ ઇંદ્ર અભિનવ અવતર્યો;
 દાનિ દરિદ્ર વિશ્વતું હણ્યું, ૯ રૂપે કામદેવ નિરજણ્યું. ૧૭
 કૌત્યકર્ણુ જિણુ હણ્યો પલાદ, શ્રવણુ નયાણુ મુજ લાગ્યો વાદ;
 ૧૦ મુજ મનમૃગ વાશુર જયું લયો, સો નર કિહુ તુજ દૃષ્ટે થયો ? ૧૮
 વળતું હું બોલ્યો સુણુ માત, તે મુજ ન મિલ્યો મહા વિજયાત;
 ૧૧ હવે મુજ સો ૧૨ દિશિ જાવા લાગ, પુણ્યયોગિ પામિશ તસપાગ. ૧૯
 સુણી વચન સા માફું તથ્ય, તો તિણિ મુજ દીધાં નેપથ્ય;
 ૧૩ વાળ્યો બહુ ૧૪ શંખળ દેઈ બળે, કહ્યું મુજ સંભારે સો મિલે. ૨૦
 સા કન્યા મેં દીઠી ઇસી, ઇંદ્રલોકિ ૧૫ અમરી નહુ તિસી;
 ૧૬ તિહને ભાળ તિલક દીપતો, દીસે ભાનુપ્રભા ૧૭ જીપતો. ૨૧
 તે પિણુ જન્મકાળથી ભણું, એ અચરિજ મેં દીઠું ઘણું;

૧ નગારે ડંકા દેવાથી અવાજ થતો સાંભળ્યેથી અને તે-
 ણીને દીઠેથી સુખની પુષ્ટિ વધે છે. ૨ મારફત. ૩ ઇચ્છ્યો છે ? ૪
 ભાંગણુ-યાત્રકજનોથી ! ૫ પૃથ્વીમાં. ૬ માફું મન કંદમાં ફસાયલા
 હરિણની પેઠે તેના ગુણમાં સપડાયું. ૭ તે દિશામાં. ૮ ભાતું.
 ૯ દેવાંગના. ૧૦ સૂર્ય તેજને પણ જીતે તેવો, અને તે પણ વળી
 જન્મથીજ, તિલક સહિત જન્મેલી.

સુષ્ટિ હો વીરસેન નૃપ જાત, ઇંચુ થલ ભૂલી નથી વિધાત. ૨૨
 જો સા વરસે તુજને કની, તો હર્ષિત હોશે ^૧મેદની;
 થાશે સફળ ^૨સ્વયંભૂ પ્રયાસ, ^૩ઉભય ચિત્તની ફળશે આશ. ૨૩
 તુજને ^૪સ્વસ્તિ હુજો રાજત, મનવંછિત ફળજો ^૫અનુદિત;
 હિવ મુજ શીખ દિયો મહારાય, જિમ હું પહુંચું માહરે ઠાય. ૨૪
 પંથિ વચન સુણી હરખીઓ, મહાપ્રસાદ પૃથિવીપતિ કિયો;
 તસ વંછિત દઈવોળાવિયો, નિજમંદિર મહીપતિ આવિયો. ૨૫
 (ઢાળ ૨ છ-રાગ રામગિરી.)

ભૂયે પંથિ વાળ્યો સુમુહૂતરે, નળ નૃપ સુંદર મંદિરિ પુહૂતરે;
 સો પંથિને ક્ષિણ ન વીસારેરે, વળી વળી તેહની વાત સંભારેરે. ૧
 (નૃટક.)

સંભારતાં ગુણ સુજન કેરા, કિમહિ ન આવે પાર;
 ભીમિ વિના સો ભૂપતિ, સૂનો લહે સંસાર. ૨
 સુગુણ સુણ્યા દમયંતીના, જે દિનથી રાજાનિ;
 પરપ્રદા યોગીની પરે, સો રહ્યો તેહને ધ્યાનિ. ૩
 રતિ નહી જોઈ સભામાંહિ, ગીત શું નહીં ચિત્ત;
 નાટક નામ ન સંભરે, સો ઉપ્પુ નાવે શીત. ૪
^૫ઉદ્યાન-મંદિર-રજની-વાસર, નહી રતિ સુખ સેજિજ;
 ગૃહ વાટિકાએ ખંડોખલી, નવિ રમે રાજા હેજિ. ૫
 કરે તાપ ^૬ચંદન ચંદ્રમા, ન સોહાય ચંગા ચીર;

૧ ભૂમીના મનુષ્યની મેદની. ૨ લોકોના દહેવા પ્રભાણે જો સૃષ્ટિ
 બ્રહ્માએ રચી દોય તો તેમની મહેનત દમયંતીને જન્મ આપવાથી
 સફળ થઈ ગણાશે, જ્યારે, ૩ બેઠેલી આશા ફળશે તે વારે. ૪
 દેસાણુ. ૫ દમયંતી. ૬ વનવાટિકામાં, ઘરમાં, રાતમાં, દિવસમાં. ૭
 ચંદન અને ચંદ્રમા ચીતળના કરનાર છતાં તે વિરહની દયાઓના
 વેગથી તાપ-સંતાપ કરતાં દતાં, કેમકે તેઓ વિરહને વધારનાર છે
 જેથી શાંતિને બદલે અશાંતિ વધારતાં હતાં.

- અતિ ગવિલ સરસજ સૂળડી, નવિ રૂચે સાકર ખીર. ૬
 કર્પૂરવાસિત ^૧ખીડલી, કસ્તૂરિકા ગુરૂવાસ;^૨
 શ્રીખંડ^૩ કેસર અંખરા, નવિ દરે અંગે ઉદ્દાસ. ૭
 મગધુંદ મોગર માલતી, અંપકો દુમનક વેલી;
 કેતકી કંદુક કુસુમશુ, ન સોહાય કરવી કેળી^૪. ૮
 સા વાત વળી વળી સાંભરે, નવિ વીસરે સ્થિણ એક;
 દશ^૫ દશા લાગી પ્રગટિવા, તવ ધરે રાય વિવેક. ૯
 બુઓ મદન^૬ મોટો સુભટ એ, જિણે વશ કર્યા ત્રિભુવન;
 વેગળી^૭ જનશ્રુતિ સાંભળી, વિન્હલ થયું સુજ મન. ૧૦
 ઉદ્દાસ અણુદીઠે થયો, જઈ રહ્યો તિહાં મન-રંગ;
 જંજળે પાંડયો જીવડો, કલપના કોડિ કુરંગ. ૧૧
 એ મદન રંગે મોહિયા, પ્રાણી ત્યજે નિજ પ્રાણ;
 જે પંડિતા ગુણ મંડિતા, ક્ષણ થાય તેહ અબાણ. ૧૨
 પડતાંરે પ્રમદા જળમોહિ, જડજંતુ ને શીંગાળ;
 અતિ પીવરા જે ધીવરા, તેહું પડે તતકાળ. ૧૩
 ઇંદ્રિ^૮ એકેકી મોકળે, પ્રાણી લહે દુઃખ દેખિ;
 આલાન^૯ બંધનિ ગજ પડયો, લોહુપી સ્પર્શ વિશેષિ. ૧૪
 જીલડી પરવશ માછલું, માંસનું લોલી ભાજિ;
 કંઠડે લાગે કાંટડો, તવ લહે મરણ અકાજિ. ૧૫
 નાસિકા પરવશ ભમરલો, કમળે બંધાણો રાતિ;

૧ પાનખીડું. ૨ અગરનો સુવાસ. ૩ ચંદન. ૪ આનંદ-રમ્મત ગંમ્મત. ૫ અભિલાષા, ચિંતા, ગુણકથન, સ્મૃતિ, ઉદોગ, પ્રલાપ, ઉન્માદ, જડતા, વ્યાધિ અને મરણ આ દશ અવસ્થા પ્રગટવા લાગી. ૬ કામદેવ. ૭ ફક્ત અન્ય મુખથી વાત સાંભળી લીધાથી છેટે રહે છે તે પણ. ૮ એક એક ઇંદ્રિયાના રસથી પણ જીવો દુઃખ ખમે છે તે કવિ વર્ણવે છે. ૯ હાથી બાંધવાનો સ્તંભ.

વન-કરી-મુખ મારગ થઈ, પરલોકે જાય પ્રભાતિ.	૧૬
રંગિયો દીપ પતંગીઓ, લોચન વશ પરમાણ્વિ;	
સો અંગ લળે આપણું, ઈમ કંદે જીવિત હાણિ.	૧૭
મૃગહૃદે નાદ સવાદિયું, છે શ્રવણ પરવશ તાસ;	
સો મૂઢ તેણે મોહિયો, બંધાય લુપ્થક પાસ.	૧૮
ઈમ એકેકું આચર્યો, વિષય દેય પંચતન;	
પાંચે પરગટ પરવશે, ક્રિમ સુખે રહેશે સત્વ.	૧૯
શ્રીગરણુ ^૧ નૂપુર રૂણિતથી, ઉનમત્ત હુએ રસરાજ;	
ત્યોં ફળે તરૂં તિલકાદિકા, જ્યોં કંદે રંભન કાજ.	૨૦
એકેકે દ્રિ આદિકને નડે, આંકડે ન નમે ગર્વ;	
ઈણુ વિષય વૈરી વાંકડે, સાંકડે રાખ્યું સર્વ.	૨૧
સંસાર પારાવારનો, ઉત્તાર નહીં દુસ્તાર;	
ચિત્તમાંહિ જો અંદ્રાનના, નવિ ભળે ભાવ વિકાર.	૨૨

(અનુષ્ટુભ.)

“સંસાર તવ પર્યંત, પદવી ન દવીયસી;

અન્તરા દુસ્તરા નસ્યુ-ર્યદિરે મદિરેક્ષણા:”

કલિમલ અભૂખ અનાદરૂ, કંદે અરતિ તે અતિદાઘ;

મન શુદ્ધમાંહિ જળ વરશે, એ વૈરી વિષય વાધ. ૨૩

૧ શ્રીના પગનાં આંઝરનો અણકાર થવાથી કામદેવનો મદ થડે છે. ચપો, તલ, આશોપાલવ વગેરે આડો પર શ્રીનાં કટાક્ષ, પાનતું ખીક, સ્પર્શ તથા આંઝરનો નાદ થવાથી ન ફળતાં :હોય તે ફળે છે. જુઓ એ માટેના હુલા:—

“દિવ્ય સુંદરી જો કરે, બકુલ-વૃક્ષ પર ધાર;

“મુખથી મધુ-ગંધૂખની, ફાણે તે તલકાળ. ૧

“નૂપુર-રવથી અણકતા, ચરણે કરે પ્રહાર;

“અશોકને કદિ સુંદરિ, પુષ્પ ગ્રહે તે વાર. ” ૨

પંડ્યાકૃત કાદંબરી, ૫૪ ૭૬, આ. ૪થી.

ત્રિવટે ત્રિવળિ કુચ ચુવટિ, સ્ત્રી અંગે કામ પિશાચ;
 અહનિશિ વસે તિહાં બે(ખટુ)ખલ્યો^૧, સો છલ્યો માને સાચ. ૨૪
 (ગાથા-છંદ.)

“મધ્યે ત્રિવલિ ત્રિપથે, પીવર કુચચત્વરે ચ ચપલદશામ્;
 છલયતિ મદનપિશાચઃ, પુરુષં હિ મનાગપિ સ્વલિતમ્.”
 સ્ત્રી અંગ ભૂકુચ પર્વતા, રોમાવલિ મહાવન્ન;
 તિહાં વસે મનમથ ચોરટો, લૂટવા નર લખ ધન્ન. ૨૫
 (દૂહા-છંદ.)

“અવલાદેહ અંગ અતિનીકો, ડરવર ભૂમિ અપૂરવતત્થ;
 તત્થ ઉત્તંગપયોધર પર્વત, ગિરિપરિશિખર પરે સમરત્થ.
 વરદરાજમાનિ વનરોમાવલિ-લૂંટે લલ્લ જિહિ નરનથ્થ;
 તિહિમન જાહ મનભ્રમભૂલિત, હરિહરચિત્ત હઠી મનમથ્થ.”
 ઉનમત્ત હરિ કરિ વશ કરે, ખેલવે કાલ ^૨ભુજંગ;
 તે સુલટ સખળા પેખિયે, વિરલા ^૩વિદારે અનંગ. ૨૬
 (વસન્તતિલકા ભર્તૃહરિ શૃંગારે.)

“મત્તેભકુમ્ભદલને ભુવિસન્તિ શૂરાઃ,
 કેચિત્પ્રચળ્ડમૃગરાજવધેઽપિદક્ષાઃ;
 કિન્તુ બ્રવીમિ^૪ કૃતિનાં પુરતઃ પ્રસહ્ય,
 કન્દર્પદર્પદલને વિરલા મનુષ્યાઃ ! ૬”

મન થકી પાપી પ્રગટિયો, એ વિષમ કોઈ વિકાર;
 તેણિ બાણ અજ્ઞાની કર્યો, સંવર્યો શાસ્ત્ર વિચાર. ૨૭

^૧ રુખલિત થએલ. ^૨ સિંહ અને હાથીને તાખે કરે પશુ,
 કામદેવનો નાશ કરે તેવા વિરલા હોય છે. ^૪ પ્રત્યન્તરે ‘વલિનાં.’

- મુજ મુજનશું દુર્જનપણું, રે કાં કરે કંદર્પ;
પણ લહી મેં પરિ તાહરિ, તું દૂધ પાયો સર્પ ! ૨૮
- માનું-કામ કહે નળરાયને, તેં તડિ કરી મુજ દેહ;
તે વૈર વળતું વાળવા, મેં લહ્યો અવસર. ૨૯
- વળી રાય મનશું ચિંતવે, સંભવે સાચું જોહ;
તે સુંદરી શું માહરે, સહી 'ગત-ભવાંતર નેહ. ૩૦
- અન્યદા મુજશું એવડો, ન કરે અનંગ કુરંગ;
નિહાં તિહાં ન બેસે જીવડો, પણ સહી પૂરવસંગ. ૩૧
- સા કમળનયના કામિની, થિર રહી મુજ મન ઇમ્મ;
તેહનારે મનની વાતડી, મેં લહી બાથે કિમ્મ ! ૩૨
- ધન્યા રે સા કન્યા હજી, કુણું હુશે તસ મન કંત;
મુજને સંભારે શ્યામણી ! કિમ લહિશ જો વૃત્તાંત. ૩૩
- અથવા રે જે જગદીશ્વરે, હીકું હુશે તે સત્ય;
કલપના છોડિ કારિમી, આરાધિયે જોક નિત્ય. ૩૪
- સુવિચાર જો સાચો કરી, 'સંવરી ઇદ્રિય આપ,
નળરાય રાજ સુખે કરે, પરિહરિ પાપ મંતાપ. ૩૫

(ચોપાધ-છંદ.)

અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
કવિ નયમુંદર સુંદર ભાવ, એતલે હવો દ્વિતીય પ્રસ્તાવ. ૩૬

ઈતિશ્રી નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે પથિકવાર્તાવર્ણનોનામ
દ્વિતીયઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ હમયંતી અને નળને પૂર્વના પાય બનનો સ્નેહ હતો. “પૂરવ પાંચ ભવાતર ચગી, નળરાજે દવદતી વગી;” શ્રીકૃતિક ૩. પાનું ૩૨૨.
૨ વચ કરી.

પ્રસ્તાવ ત્રીજો.

(દોહા-૭૬.)

જિન મુખ ભારતી લગવતી, મુજ મુખિ કરો નિવાસ;
જિમ ત્રીજા પ્રસ્તાવની, કહું કથા ઉદ્દાસ. ૧
વિનય કરી નિત વંદિએ, ભાનુમેરૂ મુનિરાય;
નલ નરેન્દ્ર ગુણ બોલતાં, જિમ મતિ નિર્મલ થાય. ૨

(ઢાળ ૧ લી-દેશી ચોપાઇ.)

અન્ય દિવસિ માતા સરસતી, હંસવાહના અતિ હરખતી;
સાથે સઘળો નિજ પરિવાર, ચલી એરૂ શિખરિ સુવિચાર. ૧
શ્રી હ્રી કીર્તિ કાંતિ દેવતા, શારદસખી ગુણે અતુરતા;
આપ આપણે વાહનિ ચડી, ચાલી ચતુર દેવિ ચડવડી. ૨
આસો શુદ્ધિ અઠાહી તણા, ઉત્સવ નવરજનીના^૧ ઘણા;
સિદ્ધાયતન વંદવા કાજ, ચાલી માત ચડી હંસરાજ. ૩
સાથે અવર^૨ દેવી બહુ થઈ, કનકાચળ^૩ નંદન વન ગઈ;
શાશ્વત જિન વંદા મન હસી, પાંડુકવન પુહુતી ઉઠસી. ૪
સિદ્ધાયતન જિનેશ્વર તણી, શાશ્વત મૂરતિ વંદી ઘણી;
પૂજી પરમેશ્વરના પાય, ઉત્સવ સુરી^૪ કરે તિણ ઠાય. ૫
ગાય ગીત નાચે મન રણી, જાણે સવિ આશા અહીં ફળી;
નવ દિન ઉત્સવ કરી સુચંગ, ઠામે પહુંચવા હૂઓ રંગ. ૬
અવર દેવના વાહન જેહ, સવિ આગળ આવિ રહ્યાં તેહ;
હંસ ન આબ્યો લાગી વાર, પૂછે પરમેશ્વરી વિચાર. ૭
અવર દેવિ વાહન હારીત, બોલ્યો તવ ઇક થઈ વિનીત;
માત તુમારૂં વાહન જેહ, રાજહંસ અતિ ઉજવળ દેહ. ૮

ખાલચંદ્ર નામે પંખિયો, નિજ હંસી દેખી હરખિયો;
 કમળ મૃણાલ બાળ છે જિહાં, સોમકળા શું કીડે તિહાં. ૯
 સાચી વાત લહી સા જિમેં, તવ દેવી કોધે ધમધમે;
 ધૂમિત લોચન સુરત શ્રમેં, આંખેાં ખાલચંદ્ર સો તિમેં. ૧૦
 કોપ વચનિ ખોલી સરસતી, ભરે 'વિગતત્રય દુર્મતી;
 વાહન તું માહરૂં વિહંગ, તીરથ ભૂમિ થયો 'રતરંગ. ૧૧
 ખાહીલપણે 'વરદાસ્થું રંચ્યો, જો તેં ન્યાયપંથ અતિક્રમ્યો;
 તો તુજ વાસ 'ભૂમિહુ ખરો, બયાપતિ શિતિમંડળિ કરો. ૧૨
 ઇતિ શારદાતણો હુઓ શાપ, તવ તે હંસ ધરે સંતાપ;
 પરમભક્તિ જઈ લાગ્યો પાય, 'કરિ કરિ કૃપા હવે મુજમાય. ૧૩
 જનની કોધધક્રી ઉપશમો, જો અપરાધ કયોં તે ખમો;
 તવ સવિ દેવી થઈ ઇકમતી, શ્રીવાણીને કરે વીનતી. ૧૪
 ભગવતી ! ખોલ 'માનિ અમ ખરો, જોહને શાપ 'અનુગ્રહ કરો;
 જો 'મરાળ માતા તુમ ખાળ, જોહશું કોપ કરો વિસરાળ. ૧૫
 તવ સરસતી કહે થઈ કૃપાળ, મહી મંડળિ કો મહાભૂપાળ;
 વિરહાતુર અતિ બ્યાકુળ ચિત્ત, રાજમુતા સાથે 'અતુરત. ૧૬
 તેહતું 'દૂતપણું તું કરી, વિરહવેદના વારિશ ખરી;
 સુરનર નાગ પ્રસિદ્ધ વખાણ, તવ તુજ શાપ અનુગ્રહ બાણ. ૧૭
 ઇશું કહી પ્રાણી સંચરી, અવર 'વિહંગમ વાહન ધરી;
 નિજ ધાનકિ પુટુંતી ચારદા, કહે હંસ હંસીને તદા. ૧૮
 સોમકળા ! તું મ પડિશ ચોકિ, આપણુ જઈ વસશું બૂલોકિ;
 વહેલો શાપાનુગ્રહ કરી, સુર સુખ સોગવશું સુંદરી. ૧૯

૧ લાજ વગરના. ૨ શમદેવની કીડમાં આસક્ત. ૩ સ્ત્રી સાથે.
 ૪ મૂર્ખિયાં. ૫ કર, કર, કૃપા કરો. ૬ માન, અપમાન. ૭ શાપ મટવા-
 કોઈ યત્ન કૃપા કરો. ૮ હંસ. ૯ વીન થયેલો. ૧૦ તેનું દૂતપણું તું
 કરીને. ૧૧ પશી.

શાપ શારદાનો ^૧અન્યથા, આ ^૨કલ્પાતિ ન હુંવે વૃથા;
 હવે રીસ માતાની ઘણી, પરિણામિં સા યશકારિણી^૩. ૨૦
 હું વાહન છું આદ્વીતણું, મનિ વિજ્ઞાન દેખાડું ઘણું;
 ગરૂડ પ્રપૌત્ર પ્રખળ પંખિયો, માહરે મિત્ર સખળ સાખિયો. ૨૧
 તિણે મુજશું કીધી છે વાત, કુંડિનપુરિ લૈમી અવદાત;
 નળનૃપશું લાગ્યો તસ નેહ, નળ મન સખળ વસી છે એહ. ૨૨
 તે સુપાર્શ્વ પંખી ^૪ચુણુ લાણી, જાએ જૂમિ નિરંતર ઘણી;
 તિણિ એ વાત સર્વ છે લહી, મિત્ર ^૫માટિ મુજ આગળ કહી. ૨૩
 સા લૈમી નળનરપતિ તણું, દૂતપણું બોલિસ હું ઘણું;
 અન્યો—અન્ય વધારશિ પ્રેમ, શાપાનુગ્રહ હોશે એમ. ૨૪
 ઈમ કહી સમજાવી સુન્દરી, સોમકળા હંસી મન ઠરી;
 સાથે અવર હંસ પરિવાર, રાજહંસ સાંચર્યો ^૬સદાર. ૨૫
 શરદકાળ આવ્યો તિણિ સમે, વળી નળરાજ વનમાંહિ રમે;
 વિરહાનળ પુનરપિ વ્યાપિયો, કામ દમે નૃપને પાપિયો. ૨૬
 વીસરવા વિરહ વનમાંહિ, એક દિન રાય રહ્યો તરૂં છાંહિ;
 એટલે રાજહંસિની ^૭રાશિ, ‘ક્ષિતિ પુહુતી હુંતી આકાશિ.’ ૨૭

૧ નકામો. ૨ આ કલ્પના અતે ખાલી જનાર નથી. ૩ છેવટે
 મારાં માતૃ યશ દેનારાં છે. ૪ કણુ, દાણો. ૫ માટે. ૬ સ્ત્રી સહિત.
 ૭ ટોળું. ૮ પૃથ્વી ઉપર. ૯ પ્રેમાનંદના નળાખ્યાનમાં પણ હંસ
 સમાગમ વર્ણવી હંસ પાસે દૂતપણું કરાવેલું છે. માત્ર આમાં નળને
 પાન્થિકદ્વારા દમયંતી જાણવામાં આવે છે. જ્યારે પ્રેમાનંદમાં નારદ-
 શ્વકારા જાણ કરાવી, પછી હંસનું દૂતપણું કથ્યું છે. આમાં વર્ણવેલી
 સરસ્વતી અને હંસની વાત પ્રેમાનંદમાં નથી. પ્રેમાનંદે માત્ર વનમાં
 મેળાપ થયો ત્યાંથી વર્ણવ્યું છે. જુઓ—

“એવે સમે બહુ હંસ ત્યાં દીકા, સુવર્ણનાં છે અંગ;
 તે દેખી દમયંતી વિસરી, ટળી ગયો અનંગ.

બાણે ઉજવળ પિંડ કપૂર, અથવા ક્ષીરોદધિ-જળપૂર;
 મહાદેવનો હાસ્ય સમૂહ, ^૧મુક્તાહાર નિકરનો ઊહ. ૨૮
^૨તપ્તરજત શશિ કિરણ કદંબ, દુગ્ધભૂત દક્ષણ ભ્રમ^૩કંબુ;
^૪દધિચય શેષનાગ ^૫નિર્મોક, દીઠો રાજહંસનો થોક. ૨૯
 અતિ સુંદર ચંચા ને ચરણ, અનુપમ અવર અંગનો વરણ;
 સહસ્રા તિણ વન હવો પ્રકાશ, રાજા અચરિત જીવે ઉદલાસ. ૩૦
 સળગો રાજહંસનો સાથ, તેહનો પાલયદ્ર ^૬ચૂથનાથ;
 કનકવલય તસ કંઠિ વિશાળ, રત્નજટિત અતિ ઝાકઝમાળ. ૩૧
 સુખ મરતક તે સોવન વરણ, અતિ સુંદર સોહે આભરણ;
 ચરણે વળ રત્ન મંજીર, બોલે વિમળ વચન ગંભીર. ૩૨
 તિણ હંસે રાજા મન હર્યું, ઢેળી રૂપ હૃદય અતિ ઠર્યું;

“ નહોતું દીઠું તે મેં દીઠું, આવ્યો દીસ અનુક્રમી;
 આવી કનકની જાન પંખીની, ખલાએ ક્યારે નિરમી.

* * * *

“ એવે સદ્ગત પંખીનો રાજા, દીઠો પૃથ્વીમાંય;
 વૃક્ષ તરે થડ નિસા કરીને, ઉભો છે એક પાપ.”

આમાં અને પ્રેમાનંદ એ બંનેમાં મૃગને રાજાએ લીધાનું વર્ણવ્યું છે. ફેર માત્ર એટલો છે કે પ્રેમાનંદમાં હંસ પક્ષીનો ત્યારે દિલગીર થઈ ચંચુપ્રહાર કરી, છેવટે રાજાનું મન લઈ દર્યથી તેણે વાત કરી. અને આમાં રાજાના હાથમાં આવતાંજ હંસે આશીર્વાદ દીધો.

શ્રીમેધરાજકૃત નગાખ્યાન લઘુ હોવાથી આ પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો નથી. એમાં નગના પાંચ પૂર્વભવ, અને નગનું સામાન્ય વર્ણન વર્ણવી, દમયંતીના સ્વયંવરની વાત કહી છે.

૧ મોતીના હારનો દગમો. ૨ તપાવેલી ચાંદી-રૂપું. ૩ ચંખ. ૪ દ્વિતી જાતનો. ૫ શેષનાગની કાંચળી. ૬ રોગાનો નાવક.

અતિ કૌતુકે ચિત્ત^૧ આવર્યો, રાય કર લેવા મન કર્યો. ૩૩
 અતિ આનંદો નળ ભૂપાળ, યૂથનાથ ગ્રહો હાથ ^૨મરાળ;
^૩નૃપ કર કમળ પદ્મ પાંખડી, બેઠો બુદ્ધિમંત તિહાં ચડી. ૩૪
 બોલે મધુરાં વચન ^૪પ્રધાન, ચિરંજીવ નળ મહારાજન !
 વિશ્વવિશ્વનો તું આધાર, તુજને સદા હુજો જયકાર ! ૩૫

(આર્યા-છંદ.)

“ જય જગદાવિલં રિલીકારિણ્યન્,
 કુમુદ મદ પ્રતિપન્થિભિર્યશોભિઃ ॥
 નિષધનૃપ નિષિદ્ધ સર્વશત્રો,
 નિચિલનિમંગિનિષેવિતાજ નિત્યમ્ઃ ॥ ૧ ॥

(વસંતતિલકા.)

રાજેન્દ્રરાજતિ ભવદ્વનરાજિરેષા,
 પ્રૌઢાલિરજ્જન સમાનતમાલકાન્તા; ॥
 યદ્વામહીપતિ સભા કતમાપિ ભાતિ,
 પ્રૌઢાલિ રજ્જન સમાનતમાલ કાન્તા ॥ ૨ ॥ ”

રાજન પુંડરીક મદહારી, અતિ નિર્મલ તાહરું ચશવારિ;
 તે પરિસર્યું સકલ સંસારિ, વિમલ હવું તિણે જગ વિસ્તારી. ૩૬
 રાજન તુજ કીરતિ હંસિકા, હવી ^૧વિરંચી હંસ સંગિકા;
 તિણે સા ^૨વરટા હુઈ ગર્ભિણી, પછી ભૂમિ ઉદ્ધંધી ઘણી. ૩૭
 સવિભૂ ભમી ગઈ આકાશ, પુહુતી સુરગંગાનિ પાસ;
 તિણે તટે અવસ્થાન ક્ષણ કિયો, શરદચંદ્ર ઈંકક પ્રસવિયો. ૩૮

૧ ચિત્તની ચતુરાઈ ઢંકાઈ ગઈ. ૨ હંસ. ૩ રાજના હાથરૂપી
 કમળની પાંખડી ઉપર. ૪ ઉત્તમ. ૫ બ્રહ્મા. ૬ હંસી.

તવ યશ રાજહંસ રાજન્ન, તસ નિવાસ પિંજર ત્રિભુવન્ન;
 પાણી પાત્ર જલધિ તસ ઘણે, અરિયશ ધવળ કમળ સોચુણે. ૩૯
 તવ કીરતિ કન્યા જગમાંહિ, રાજન જેલ કરે ઉચ્છાંહિ;
 કીડા ભૂમિ હિમાચળ કર્યો, પૂર્ણચંદ્ર 'કં'દુક કર ધર્યો. ૪૦
 ખડોખલિ ખીરોદધિ તાસ, શિખ્યા દિગ્ગજ દંત નિવાસ;
 ઓઢણિ મુરગંગા શશિમુખી, ગોદેવિ તેહની પ્રિય સખી. ૪૧
 પંચાલિકા મિથુન સા તણું, નૃપ 'ગિરીશ' ગૌરી તે ભણું;
 તવ કીરતિ-કન્યા કીડવા, રચ્યા જેલ 'દ્રુહિણે' અસિનવા. ૪૨
 સત્ય કહું મત જાણે આજ, તવ કીરતિ યોગિની કૃપાજ;
 એક કર હિમગિરિદંડ વિશાળ, દ્વિતીય પાણિ તસ તારકમાળ. ૪૩
 હિમરૂચિમંડલિ કાપાલિની, ભાલિ તિલક જસ મુર વાહિની;
 ખિણુમાં નાશ કરે રિપુજાળ, વિજયવતી સા હુ ચિરકાળ. ૪૪
 તવ કીરતિ દ્વતી સંચરી, ત્હારે વશ કરવા મુંદરી;
 પહિલાં 'હરિપત્ની' લોળવી, નિશ્ચળ મન તુજશું મેળવી. ૪૫
 તવ મન શંકા કરે 'ગિરીશ', આપે હુઓ 'અર્ધ' નારીશ;
 પ્રહ્લા સુણી ચતુર્મુખ ભયો, સહસ્ર નયન તે સુરપતિ થયો. ૪૬
 એ આશંકા કરી વિચાર, ન કરે નારી-સંગ કુમાર;

૧ દો. આ કાવ્યની અંદર ધણાજ અવધાર સાથે રાજાની સુખીર્તિ આદિનું વર્ણન છે તે બે સવિસ્તર વર્ણન કરવા જાય તો આખું ૫૪ ભાગ્ય તેમ હોવાથી તેનું રહસ્ય સુત્ર અવધારના જાણ-કારથીજ જાણી લેવા સોંપવું પડ્યું છે. ૨ મહાદેવ. ૩ પાર્વતી. ૪ પ્રહ્લાએ. ૫ લક્ષ્મી. ૬ મહાદેવ અને પાર્વતીના દરજી માટે શંકા થવાથી અર્ધ અંગમાં તેણીને ચમકાવી દીધી. અહાજી તો તે આશ્ચર્યના લીધે ગાર મુખવાળા થયા. ૬૨ હજાર નેત્રવંત થયા અને કાર્તિક સ્વામી તો શંકાના બવથી સ્ત્રીનો સંગજ ત્યજી કુંવારાજ રહ્યા.

સા તવ દીરતિ નિશ્ચય હુજો, નળ નૃપ કોટિ દ્રવ્ય હવજો! ૪૭
 ૨સાત્કાર ઇસી સરસતી, રાજદંડને સુખિ વરસતી;
 નળનરેંદ્ર ધ્રુવજો સાંભળી, ચિંતયું ચમત્ કયો વળિ વળિ! ૪૮
 ૩ઈલાનાથ જોહુનું મન ધરે, અડો નવીન અચરિત્ત જો શિરે!
 લક્ષ ગમિ જો કિશા મરાળ, કવાનું જોડ તેડનો ચૂધપાળ! ૪૯
 પિંછ પરિચ્છદ પંખી જતિ, જોડ તન રત્નાભૂષણ વિજાતિ!
 અત્યુદ્ધત જોહની ૪ભારતી, વિમલમતિ જો કુણુ ૫ખગપતિ! ૫૦
 સકળ સુભોદય પ્રભુતાપણું, જો પંખીને જોલો ઘણું!
 તો સહી ૬શાપબ્રહ્મ કો દેવ, થઈ વિહંગમ આવ્યો હેવ! ૫૧
 અથવા કૌતુક કામ વિશેષિ, આવ્યો દેવ વિહંગમ વેષિ!
 જો પંખી કર લીધે રંગ, માહડું કરકે ૭દક્ષિણ અંગ! ૫૨
 ૮ધરાધીશ જોહવું ચિંતવે, તવ સો રાજહંસ વીનવે;
 સુણ હો કૃપાવંત નળરાય, અતિહિ ૯જરાતુર છે સુજ માય. ૫૩
 ૧૦સા પણુ જાણુ એક સુતવતી, પ્રિયા એક ૧૧વરડા સુજ સતી;
 ૧૨નવ પ્રસૂત સા સુણ ૧૩જિતમાર, તે જિહુને એક હું આધાર. ૫૪

૧ પ્રેમાનંદે, હંસમુખે આશીર્વચનો ન બોલાવતાં આ પ્રભાણે
 વિલાપ વર્ણવ્યો છે—“ હંસે માંડયોરે વિલાપ, પાપી માણુસારે; શું
 પ્રગટયું માંડ પાપ, પાં જો કાળા માથાના ધણી, પાં જેને નિર્દયતા
 હોયે ધણી, પાં જો તો જીવતે મારે તતજેવ, પાં હવે હું મુઝો
 અશ્વમેવ, પાં હુંપી નાંખશે માહારી પંખાય, પાં મુને શેકશે
 અગ્નિમહાંય, પાં ” કડવું ૭ મું. ૨ અલંકારયુક્ત. ૩ રાજ. ૪
 વાણી. ૫ પંખી. ૬ શાપથી બ્રહ્મ થયેલો ક્રોધ દેવતા છે! ૭ જમણું.
 પુરંધોતું જમણું અને સ્ત્રીઓતું ડાણુ અંગ કરકે તે શ્રેષ્ઠ અને તેથી
 વિપરીત અશ્રેષ્ઠ ગણાય છે. ૮ રાજ. ૯ ધરડી—જરાવસ્થાથી અક-
 ણાયલી. ૧૦ તે. ૧૧ હંસી. ૧૨ સુવાવડી. ૧૩ સતી—કામદેવને વશ
 થઈ પરપતિનો સંગ ન ઇચ્છનારી છે.

વિધાતાએ સો તુજ વશ કર્યો, વિધિ વિયોગ પાપે નવિ ડર્યો;
 સોચકળા હંસી એતલે, વળિ વળિ પ્રણમે નૃપ પય [તે] તળે. ૫૫
 સુણ બૂનાથ સાથ શાર્દૂલ, સકળ સંતને તું અનુકૂળ;
 પુણ્ય શ્લોક તાહરી જગિખ્યાતી, તે' વશ કીધા વિકટ^૧ આરાતિ. ૫૬
 અમ્હે મન આણી દઢ વિશ્વાસ, આબ્યાં તુજ વનિ કરવા વાસ;
 તું વિશ્વાસઘાતકી થયો, જેણે મુજ પતિ કર ગ્રહી રહ્યો. ૫૭
 જિહાંથી રક્ષણુ ભેધયે દેવ ! તિહાંથી ભય કિમ હોવે હેવ !
 મહારાજ મુજ પતિ વ્યતિરેક, ખીરનીર કુણ કરે વિવેક ! ૫૮
 તસ હણતાં કિમ વહશે હાથ, મુંચ મુંચ વઢેલ નરનાથ !
 ધા^૨ પ્રસીદ મુજને કરી મયા, દે પતિભિક્ષા આણી દયા ! ૫૯
 ગ્રહિ આભરણુ સર્વ એહનાં, રાખ અંગ^૩ અક્ષત દેહનાં;
 હું બાળા બળિ જઈ તુજ નામિ, જિઆરણાં ઉતાડું સ્વામિ. ૬૦
 શુરૂ આદેશિ વર્તવું ધણું, શત્રુ સાથ શૂરાતનપણું;
 દીન વિધે જે ધરવી દયા, મહાનુભાવ ત્રિહુ લક્ષણુ કહ્યાં. ૬૧

(અનુષ્ટુપ-૭૬૦)

“ગુરુબ્રાદેશવર્તિત્વં, શૂરત્વં ચ વિરોધિપુ;
 દીનેષુ ચ દયાલુત્વં, મહતાં લક્ષણત્રયમ્” ॥

પ્રાણપ્રિયા પાપે વઢેલા, અવિત વિષ હોયે દુર્લભા;
 અવર પંખી આ નાથ વિહીન, આશુ ટળવળી મરશે દીન. ૬૨
 ઇતિ હંસીને વિવિધ વિલાપે, “સદય હૃદય નૃપ હુઓ આપે;
 દિવ્ય રૂપ એતલે અદૃષ્ટ, વાણી અંબરે હુઈ વિશિષ્ટ. ૬૩

૧ જાજરા શત્રુ. ૨ પ્રમત્ર. ૩ ખંડન કર્યાં વિનાનાં. ૪ શુર-
 વડીલ જનોના દુષ્ટમર્મા રહેવું. શત્રુઓની સાથ બાથ બીડી પરાક્રમ
 બનાવવું, અને દીન જીવોપર દયાળુપણું રાખવું આ ત્રણ લક્ષણુ
 મહાન પુરોનાં છે. ૫ દયા સહિત.

મહારાજ મ ધરિશ ^૧અંદોહ, રાજહંસ દેશિ તુજ સોહ;
 દૂતપણું દમયંતી પ્રતિ, મેહલિ હંસ કરશે મન રતિ. ૬૪
 ઇતિ વાણી નિસુણી ગહગહો, હંસીને ઇમ કહિ નૃપ રહો;
 શુભે ! મ કર એવડા વિલાપ, અમ્હે નવિ લેઉં જીવવધ પાપ. ^૨૬૫
 સોમવંશી જે જે રાજન, તસ કુલિ જીવદયા પરધાન;
 તે કુળ સંભવ તું મુજ જાણિ, બાળા બોલ મ કંઠણવાણિ. ૬૬
 એ તાહરો પતિ બાળ મરાળ, પ્રિય દર્શન સુગુણી સુકુમાળ;
 મુજ લોચનને ઉત્સવ થયો, કૌતુક કારણિ મેં કર ગ્રહો. ૬૭
 વાણી હવી વિમળ આકાશિ, તિણે એ રાજહંસ ગુણ રાશિ;
 વિરહાંબુધિ પડતાં વારશે, ^૩પ્રવહણની પરિ મુજ તારશે. ૬૮
 હંસે તવ વાણી ઉચ્ચરી, એ તુજ ચિત્ત પરીક્ષા કરી;
 રાજન હું વાહન ^૪ભારતી, તિણે લહું વાત હુવે જે છતી. ૬૯
 તુમ્હે પૂછો તે કહું વૃત્તાન્ત, કહો કાજ તે કંઠ મહંત;
 નિજ ^૫કિંકર મુજ જાણી દેવ, ચિત્ત પ્રવૃત્તિ પ્રકાશો હેવ. ૭૦
 અમૃત વચન હંસનાં સુણી, અતિ ^૬પ્રમોદ પામ્યો ^૭ક્ષિતિધણી;
 હંસ પ્રતે ભાખસે સુભાવિ, તે બોલિશ ચોથે પ્રસ્તાવિ. ૭૧
 અંથ નળાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એટલે ^૮છહો તૃતીય પ્રસ્તાવ. ૭૨
 ઇતિશ્રી કુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્ર હંસાગમનવર્ણનો
 નામ તૃતીયઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ શંકા. ૨ આવોજ ભાવ પ્રેમાનંદે પણ કહ્યું ૮ માં વર્ણવ્યો છે. ૩ જહાજ. ૪ સરસ્વતી. ૫ દાસ. ૬ આનંદ. ૭ રાજા. ૮ આ.

પ્રસ્તાવ ચોથો.

(દોહરા.)

સંભારી મતિ શારદા, ગ્રીષ્મિયું આતમરામ;
વિમળ વચન લણવા લણિય, (શ્રી) ભાનુ મેરુ ગુરુ નામ. ૧

(લાળ ૧ લી-૨૨ી ચોપાઈ.)

હંસ પ્રતે હવે કહે નળરાય, રાજહંસ તુમ્હે કરી પસાય;
જેહશું મુજ લાગ્યો છે મોહ, તેહની કથા ^૧કહું સંદોહ. ૧
હંસ કહે દક્ષિણ દિશિ લણી, સિત્તરિ લાખ ગામનો ધણી;
ન શકે કેા આંખી તસ સીમ, કુંડનપુર રાજા શ્રીભીમ. ૨
રૂપિ હરાવી ^૨હરિગેહિની, ^૩પ્રિયંશુમંજરી પ્રિયા તેહની;
સા શીલાદિગુણે શોભતી, સુખસાગરિ ઝીલે ^૪કંપતી. ૩
^૫વસંત માસિ અન્યદા રાય, રાણિ સહિત ^૬કીડવા જાય;
તિહાં ઈક શાખામૃગ સુંદરી, લીડી લઘુ બાળક પરિવરી. ૪
નિજ કંઠે વળગાડી બાળ, સા વાનરી ચડી દે કાળ;
સ્તન્યપાન નિજ શિશુને દિયે, માનવની પરિ આંખી હિયે. ૫
કંઠિ આલિંગવીને સૂએ, રાય રાણી તે કોતુક જુએ;
મન ચિંતે ભવિત આપણું, ^૭સંતતિ વિના નિરર્થક લણું. ૬
(અનુષ્ટુપવૃત્ત.)

“અપુત્રસ્ય ગૃહં શૂન્યં, દિશા શૂન્યં ચ વાન્ધવાઃ
મૂર્ત્ત્વસ્ય હૃદયં શૂન્યં, સર્વં શૂન્યં દરિદ્રતા.”

૧ કહો આ પ્રતિમાં ધણે રથજે ‘હો’ ને ઠેકાણે ‘હુ’ વાપર-
વામાં આવેલો છે. ૨ લક્ષ્મીજી. ૩ બીજા પ્રસ્તાવની નવમી ગાથામાં
‘પુષ્પમતી’ આવેલું છે. ૪ પતિ-પત્નિ. ૫ કાળજી ચેત્ર માસે. ૬
રમવા. ૭ પુત્ર પુત્રી વિના.

લીલા રાજ વૃથા સવિ ઝોડે, સંતતિ વિના ન શોભે ^૧ગોડે;
 સંતતિ વિના ન ચાલે ^૨પાટ, વિણ સંતતિ નહિ ધર્મ ^૩આઘાટ. ૭
 ઈણ ચિંતાએ ઘણું દુઃખ થાય, મંદિર પુહતાં રાણી રાય;
 પ્રભકાજ ઈંદ્રી સંવરી, આરાધે સુરી ચક્રેશ્વરી. ૮

છંડી આહાર કરે ઉપવાસ, ડાલ સંથારે શયન નિવાસ;
 સ્ત્રી ભત્તાર તપસ્યા કરે, ચક્રેશ્વરી આસન થરહરે. ૯

જ્ઞાને વાત લહી સાહી એ, એક ^૪પક્ષાંત દર્શન દીએ;

શંખ, ચક્ર સારિંગ ધનુ ગદા, ચ્યારિ ચિહ્નં ભુજ ધરતી મુદા. ૧૦

આદિ શક્તિ આવી પ્રત્યક્ષ, સ્તવના કરે દંપતિ (દયિતા) ^૫દક્ષ;

^૬માયા ખીજ મયિ મહામાય, જય જગદંબે કરો પસાય. ૧૧

સેવે પાય રિષભ દેવના, ^૭ઉદ્ધત અમર કરે સેવના;

શાસિત શત્રુ ચક્ર શંકરી, નમો નમસ્તે ચક્રેશ્વરી. ૧૨

ઈતિ સંસ્તવન કરી શુભ મતી, ^૮પ્રીણિત ચિત્ત હવી ભગવતી;

^૯કહિએ નિયમ સંપૂર્ણ કરો, વચન કહો તે હિયડે ધરો. ૧૩

મેં ^{૧૦}પ્રેરિત ચારણ ઋષિ એક, દમનકે નામે સદા સુવિવેક;

સો પ્રભાત તુલ્ય ઘર આવસિ, તેહથી તુલ્ય [મનરતિપાવશે]

^{૧૧}આરતિ ભાજસી. ૧૪

ઈતિ કહી સંતોષ્યાં નૃપ સતી, અંતર્ધાન હવી ભગવતી;

પ્રભાત ઋષિ દમનકે આવીઆ, વડમુક્તાફલે વધાવીયા-

[પાઠાંતર] રાય રાણીને મન ભાવીઆ. ૧૫

^{૧૨}અભયુત્થાનાદિક સનમાન, સનમુખ ગમન ધરણુ શુભ ધ્યાન;

ત્રણ પ્રદખ્યણા દે વંદનાં, કરે સંચતિ પ્રતિ ^{૧૩}પૃચ્છના. ૧૬

^{૧૪}પાદ-પીઠ સોવનમય સાર, તિહાં બેસાર્યા ^{૧૫}શ્રીઅણુગાર;

મુનિ આગળ કરજોડી રહે, વાંછિત ફળ્યાં આજ એમ કહે. ૧૭

૧ ધર. ૨ વંશપરંપરા-રાજપાટ. ૩ ન્યૂનતા રહિત ધર્મ મર્યાદા.

૪ પંદર દિવસ પછી. ૫ ડાહ્યા. ૬ હોંકાર. ૭ તોફાની. ૮ સંતુષ્ટ.

૯ કહે. ૧૦ વિદ્યાચારણ મુનિ. ૧૧ ચિંતા. ૧૨ ઉડી ઉભા થઈ નમન

આદિથી સન્માન કર્યું. ૧૩ પૃચ્છા-પ્રશ્ન. ૧૪ આસન. ૧૫ મુનિ.

ચિંતામણિ અદ્ધ કરતલ મળ્યો, અંગણિ સાચું ^૧સુરતરૂં દુખ્યો;
કામધેનુ પામ્યો ^૨ઘટ કામ, કીધું પવિત્ર પૂજ્ય મુજ ધામ. ૧૮
પૂજ્ય તુમ્હારા પય ભેટીયા, અશુભ કર્મ દલ સવિ ખેટીયા;
દયા ભણી અમ્હ કીધી કૃપા, પાઉધાર્યા ^૩સમતા રસપ્રપા. ૧૯
મુનિવર ધર્મ-લાલ-આશીષ, દેઈ કહે ^૪સુણિ વસુધા ધર્શ;
સમકિત વાસિત છે તુજ મન, પરમ પુરૂષ તુજ હુંસી પ્રસન્ન. ૨૦
(શાદૂલ વિકીડિત છંદ.)

યસ્મિન્ યાન્તિલયં પુનઃ પુનરપિ પ્રત્યુદ્ગતા કોટિશઃ,
કલ્પોલાદિવ ચારિયૌ હરિહર બ્રહ્માદયસ્તેપિહિ;
નિર્વ્યુત્પત્તિ નિરજ્જનં નિરુપમં નિઃકેવલં નિઃકલં,
નિત્યં નિર્વિપયં તત્તોનુપરગં તદ્બ્રહ્મ શર્માણિતે ॥ ૧ ॥
ઈતિ આશીષ વૃત્તિ મુનિ ભણી, કહે સાંભળ નરપતિ તું શુણી;
અમ્મા પિઉ સરખા જે કહ્યા, તે શ્રાવક તુજ સિત લદ્યા. ૨૧
યદપિ હોયે યતિ નિરાગ, તોપણ તેહુ ધરે શુણુ-રાગ;
જહાં ^૫છદમસ્થપણાનો લાગ, તિહાં લગે સંયમ હોય સરાગ. ૨૨
તે ભણી દ્રઢ ધમ્મી તુમ્હે લહી, અદ્ધ મન હરખ ઉપજે સહી;
તુજ મન ચિંતા સંતતિ તણી, મન મોદેભે કહું તે સુણી. ૨૩
પ્રિયંગુમંજરી રાણી પ્રતિ, શુણુ વાધસ્યે પ્રથમ સંતતિ;
જગત માનિની કન્યા હુશે, તેહના અરણુ દેવ અરચશે. ૨૪
સકળ સુલક્ષણ પૂરણુ સતી, કરિ અવતાર હુશે સરસતી;
તેહના શુણુ ગાસ્યે સંચતિ, કંત હુશે ^૬ભરતાર્ધપતિ. ૨૫
ભરત ચક્રી થાપિત માહંત, અષ્ટાષ્ટ થાપના અરિહંત;
તપ ^૭ઉદ્યાપન ફળી જળીસ, તિહાં જેણે તિલક દિયા ચોવીશ. ૨૬

૧ દમ્પટ્ટક. ૨ કામકુંભ. ૩ સમતા રસની પરમ જેવા. ૪
સુણુ-સાંભળ. ૫ કેવળજ્ઞાન વિનાની દશા. ૬ અરધા ભારતવર્ષનો
ધણી. ૭ દિનમણુ.

તેહજ પુન્ય પ્રભાવે કરી, તિલક પામશે સા કુંવરી;^૧
 આજન્માંત લગે નિજ ભાળ, ભાનુકિરણ સરખું સંભાળ. ૨૭
^૨ત્રણે પુત્ર તદનંતર હોશે, તેહથી રાજ ઘાતું ચોલશે;
 સુણીવચન દમનકે ઋગિતાયું, રાય રાણી પ્રીતિયાં મન ધણું. ૨૮
 વળિ વળિ પય પૂજે મુનિ તણા, દેઇ ઉપદેશ ધર્મના ઘણા;
 અતિ દ્રઢ ધર્મે કરી દંપતિ, ^૩વિયત પંથ પુહુતા મુનિપતિ. ૨૯
 તિહાંથી આશ કૃણી નૃપ તણી, પિયંગુમંજરી હુઇ ગર્ભિણી;
 શુભ ડોહલા નિત નવલા ધરે, તે સવિ રાય સંપૂર્ણ કરે. ૩૦
 શુભ મુહૂરતે પ્રસવી બાલિકા, ઝલકે જેમ ^૪અંશુમાલિકા;
 ભાલે-તિલક ઉઘોત અખંડ, જાણે તરણ ^૫કિરણ માર્તંડ. ૩૧
 વધામણી પુહતી નૃપ પાસિ, અતિ શ્રીમતી હવી સા દાસિ;
 રાયે ^૬લઈ પ્રથમ સંતાન, ઉત્સવ કીધો અતિ અસમાન. ૩૨
 યાચક લોક દરિદ્ર ચૂરિયાં, ^૭જનપદ મન વંછિત પૂરિયાં;
 મેલી સુજન કરે સવિ કામ, નૃપ થાપે પુત્રીનું નામ. ૩૩

૧ અર્થાત્ જન્મથીજ તેના ભાળમાં તિલક રહેશે. ૨ પ્રેમાનંદે પણુ આવોજ ભાવ વર્ણવ્યો છે. કડવું ૩ જી.

“ એવે સમે એક દમન નામે, આવીયો તાપસ;

“ આતિથ્ય કીધું તેહનું ને, જમાડયો ખટરસ.

“ ઘણા દિવસની ગઈ હુધા, ને પામીઓ સંતોષ;

“ ત્રિકાળજ્ઞાને જાણીઓ, રાણીનો વંઝા દોષ.

“ પૂછીને ત્યાં ખરૂં કીધું, નિશ્ચે નહિ સંતાન;

“ કશણુ આણી આપીયું, રાય રાણીને વરદાન.

“ ત્રણ પુત્રને એક પુત્રી, હશે રૂપનાં ધામ;

“ એંધાણી રાખજે એટલી, જે માહારે નામે નામ.”

૩ આકાશ પંથે. ૪ કિરણોની માળ. ૫ સર્વ. ૬ લહી, પામી.
 ૭ દેશનાં માણસોનાં.

૧વનદંતી દવથી રાખીઓ, રાણી સુપન હવો સાખીઓ;
 તેહ લણી દવદંતી સુતા, ઈસુ કહી હુલાવે પિતા. ૩૪
 રૂપે દમી ત્રિભુવન સુદરી, તેહ લણી દમયંતી કુવરી;
 બેહુ નામે કરી હુલાવતાં, તૃપતી ન પામે મન હરખતાં. ૩૫
 સપ્ત વર્ષ સા ખાલા લહી, ચોથઠ કળા વેગે તિથે અહી;
 ૨પાઠક સાખી ભૂતજ થયો, શાસ્ત્ર કદંબ સુખે કરી અહો. ૩૬
 પ્રથમ લણી વ્યાકરણ વિશેષ, નામ કોષ સાહિત્ય અશેષ;
 ન્યાય અથ છંદાલંકાર, પિંગલ ભરહ સુકુન રૂત સાર. ૩૭
 ગણિત અથ વેદાંત પુરાણ, ગીત નૃત્ય સંગીત સુખાણ;
 ૩આયુર્વેદ ગણિત શુભ કળા, ૪પ્રવચન અર્થ ગ્રહા નિર્મળા. ૩૮
 ચિત્રિત લેખ લિખિત લિપિ સર્વ, ૫વારે વિબુધ સગર્વી ગર્વ;
 ૬નવે તત્ત્વ ૭ખટ આવશ્યકી, લઘુ પશ્ચિ વિરતિ અહી આવિકી. ૩૯

૧ જંગલનો હાથી સરખાવો:-

“ તે રાણીએ સુહણે પેખીયોંછ, દંતી એક ઉદાર;

“ દવથી ત્રાહો અતિ સુખ પામવાછ, આવીયો નૃપ ધરમાર. ૪

“ જાગી રાણી ભૂપતિ પૂછીયુંછ, સુહણા તણો વિચાર;

“ ગજ પરમાણે છોર થાયસેછ, રાય કહે સુખકાર. ૫

“ પુત્રી પ્રસન્ની રાણી રાયનેછ, કીધાં ઉચ્છવ કામ;

“ સુપન વિચારી રાજ નવ દવેછ, દવદંતી એ નામ. ” ૬

શ્લોક ૩. પૃષ્ઠ ૩૧૭-૧૮ શ્રીમેધ ૦ નળરાસે.

૨ ભણાવનારો. ૩ વેદક. ૪ સિદ્ધાંતના. ૫ પંડિતો જે ગર્વ-
 વંત હતા તેઓના ગર્વ દૂર કર્યા.

૬ “ જોવાડજોવાપુણં, પાવાડસવસંવરોયનિજ્જરણા;

બંધોમુક્કસોયતદ્દા, નવતણાહુંતિનાયલ્લા ॥ ૧ ॥ ”

નવતત્ત્વપ્રકરણે.

૭ સામાવિક, ચોવિસત્યો, વાંદણાં, પ્રતિકમણ, કાઉસગ, અને
 પ્રત્યાખ્યાન એ છ આવશ્યક ક્રિયા.

ઈસી ન સરજી છે કેા નવી, નહી દેવી કેા નહિ ^૧દાનવી;
 મનુષ્ય લોકિ નિરખે માનવી, શુદ્ધ વાત એ નૃપ ^૨માનવી ! ૪૦
 અનુકંમ સા પામી યૌવન, ^૩મન્મથરાજ રમણ કાનન;
 કવણ સુરૂપ વખાણી શકે, માનવ જીહ્વા એકે થકે. ૪૧
 સા લાવણ્ય સુધારસ વાવ, કુણ માનવ નિજ પુણ્ય પ્રભાવ;
 નિજ લોચન પુટ કરશે પાન, તે સહી જગમાંહી પ્રધાન. ૪૨
 સરખી વય સરખા આચાર, સરખા કુળ સરખા શ્રંગાર;
 રાજ સુતા આલી સાતસે, અહિનિશિ સા કન્યા પાએ વશે. ૪૩
 સુણતાં નૃપતિ ન હોએ લગાર, દીઠે થાય સફલ અવતાર;
 સા નરેન્દ્ર તુજ સુખકારિણી, હોજે વામ અંગ ધારિણી. ૪૪
 એહવું હંસ કથન સાંભળી, ક્ષિતિપતિ ચિત્ત રહ્યું કલમલી;
 વળિ વિશેષ વિરહાતુર થયો, હંસ પ્રતિ એણી પરે કહિ રહ્યો. ૪૫
 સાંભળ રાજહંસ તું ગુણી, સઘળી વાત લલિ તેં ભણી;
 તેહના ગુણ તુજ મુખથી સુણી, અંતઃકરણ રહ્યું રણજણી. ૪૬
 કહી એકેકે તસ ગુણ લવો, અમૃતથી અધિકો અભિનવો;
 તેં એ જન સવિજન સાખીઓ, મહા મોહસાગર નાખીઓ. ૪૭
 વૈદલિનું વર્ણન કરી, એ જનતણી મનોમતિ હરી;
 કેમ વિસરી જાએ સા તિસી, ^૪કહું કુલહંસ હર્યે પરિ કિસી. ૪૮
 દિન આતલા હતો સંદેહ, તુજ મુખે સત્ય સુણ્યું સવિ એહ;
 હવે જીર્ણાત કિમ રહેશે મિત્ર, જે દમયંતિ ન હુએ ^૫કલત્ર. ૪૯
 તેહને ગુણ કંદી મેહંલીઓ, અવર અધ્યાતમ સંકેલિયો;
 મિત્ર વિના કુણ લહે મન વાત, તસુ ગુણે લેધા ^૬સાતે ધાત. ૫૦

૧ દૈત્યની સુંદરી. ૨ હંસ કહે છે હે નળનૃપ ! આ વાત ખરી-
 શુદ્ધ માનવી. ૩ કામદેવને રમવાના બાગ જેવી બની. ૪ કહો. ૫
 સ્ત્રી ન થાય તો. ૬ લોહી, માંસ, મેદ, હાડ, પેશી, રસ, વીર્ય; એ
 સાત મુખ્ય ધાતુઓ છે.

વળતું હંસ કહે સુપ્રસન્ન, પ્રસુદિત મન થાઓ રાજન્ન;
 તો હું તાહરો સેવક સહી, જે દમયંતિ પાસે જઈ. ૫૧
 તમ આગળ તુજ કહું ગુણ છતા, તુજથું મન નિશ્ચલ અનુરતા;
 કરું ^૧ત્વદેકશરણ સા કની, યોગી બ્રહ્મ જેમ એક મની. ૫૨
 તાહરે ^૨પ્રેમ-પયોદધિ પડી, નહિ સલસલી શકે બાપડી;
 તુજ વૌણ તાલોવેલી થાય, તો સાચું માને મહારાય. ૫૩
 મુજ ! આજ્ઞા આપો હવે સહી, જેમ કુંડિનપુર જાવું વહી;
 તિહાં લગે નિજ સમીપ સુર સાખિ, માહરો હંસ વર્ગ તું રાખિ. ૫૪
 માહરી પ્રાણ પ્રિયા સુંદરી, સોમકલા પરિ કર પરવરી;
 હું જબ લગે જઈ આપું તિહાં, તવ સમીપ સા રાખે ઇહાં. ^૩ ૫૫
 જે વૈદર્ભિ તંવવ્યતિરેક, અવર પુરૂષ પરણે અવિવેક;
 તો મેં સોમકલા માહરી, હારી સારી તાહરી કરી. ૫૬
 તે વલતી મુજને ^૪નાપવી, સત્ય પ્રતિજ્ઞા એ થાપવી;
 રાજહંસ વિરત્યો એમ કહી, રાજહંસ વળી બોલ્યો સહી. ૫૭
 સાંભળી હંસ વિહંગમ સખે, કેતા ગુણ કહું એકે મુખે;
 કારણ વિણ ઉપકારી ખરો, અવર કવણ કહું તુજ ઉ દરો. ૫૮
 તું મુજ અવિત તું મુજ પ્રાણ, તે મુજ કીત કર્યો ગુણ જાણ;
 કોઈક પૂરવ પુણ્ય સળધ, ^૫હંસ છમે તું આવ્યો ખંધુ. ૫૯
 યદ્યપિ વિદર્ભિ દુર્લભા, તુજ પ્રસાદી હોશે વલ્લભા;
^૬જેમ ભૂમત પ્રસાદે વેલી, વૃક્ષ સાથે આલિંગે ગેલી. ૬૦

૧ યોગ સાધનાર જેમ બ્રહ્મા સાથે લીન બને તેમ તમારા ચરણમાં દમયંતીને લીન કરાવીશ. ૨ ત્હારા પ્રેમ સમુદ્રમાં મગ્નજન કરવા પાડીશ કે અન્ય તરફ સજસળી પણ દલી શકે. ૩ પ્રેમાનંદના નજા-ખ્યાનમાં હંસીને રાજ પાસે રાખવાની વાત નથી ૪ નમસ્કાર. ૫ હંસનારૂપે બાઈ આવ્યો. ૬ વર્પાદની કૃપાથી વેલી ઝાડ સાથે લપ ટાપ પડે તેમ.

પણ તું કરે પ્રતિજ્ઞા જેહ, એવડું કથું પરિક્રમ એહ;
 મિત્રભાવ તુજ સાથે ખરો, ^૧ભૂત્યભાવ તે મેલહું પરો. ૬૧
^૨સ્વયિ પર્જન્ય ચુહવી જલ લરે, સૂરિજ સ્વયિ અભુયાલું કરે;
 સ્વયિ વૃક્ષ આપે ફળફૂલ, અમૃત વર્ષે ચંદ્ર અમૂલ. ૬૨
 ઈતિમ જગ વરતે જે સજ્જના, તે ઉપકારી વિષ્ણુ પ્રાર્થના;
 તે સવિ માહરેતું અવતંસ, મિત્ર પરમ ઉપકારી હંસ ! ૬૩
 મિત્ર વિના જીવિત તે ફેક, મિત્ર વિના કુણુ વારે શોક;
 મિત્ર વિના કુણુ લહે મન વાત, મિત્ર વિના કુણુ લહે સંઘાત ! ૬૪
 (બૈત.)

“ યદ્દીગાં નીદર્ય હાં, બેચાર બુદ્ધન મુસ કિલાસ્ત;
 રાજબૂદ બાહર કિસેઈ, જિહાર કર્દન મુસ્ત કિલાસ્ત.” ૬૫
 (દોહરા.)

દુનિયામેં ^૩ચારાં વિગર, જે જીવણા સવિ ફેક;
 કહ્યા ન જાવે હરકિસે, આપણે દિલકા શોક ! ૧
 (પૂર્વ ઢાલ ચોપાઈ.)

મિત્ર વિના કુણુ ઉભો રહે, મિત્ર વિના કુણુ આપદ સહે;
 મિત્ર વિના ^૪કુણુ આપદ દહે, ^૫ખીર નીર ઉપનય કવિ કહે. ૬૬
 મુખ મિઠાં વિણુઠાં ચિત્ત, તે મિત્રાઈ શત્રુ નિમિત્ત;
 સા મિત્રતા વિના સારીએ, જેથી જશજીવિત હારીએ. ૬૭
 (દુહાછંદ.)

સજ્જન તિહાં ન પતીજિયે, જહાં કપટકો હેત;
 જાણું કળી કછેરકી, તન રાતું મન શ્વેત ! ૧
 સેઓ ઇસી પ્રીતી કરી, જેસી રૂખ કરાય;
 ધૂપ સહે શિર આપણે, ઝોરાં છાંહ ધરાય. ૨

૧ નોકર ભાવ. ૨ મેઘ પોતાની મેળેજ. ૩ દોસ્તદાર. ૪ પોતે
 હુઃખ વેઠે. ૫ દૂધ પાણીની પેઠે.

(પૂર્વ દાલ-ચોપાધની.)

એક સમજનતા પાંડિત હીન, પાંડિત તો દુર્જનતા પીન;
પાંડિતતા સમજનતા પણ, એક વિષે દુર્લભતા ધણ. ૬૮

(રથોદ્ધતા છંદ.)

“ભવન્તિ કેચિદ્ સુહૃદો ન પણ્ડિતો, વિચક્ષણાઃ કેપિન સૌહૃદેરતાઃ

સુહૃદ્ વિદ્વાંશ્ચ સ દુર્લભો જનો, યથૌષધં સ્વાદુ ચ રોગહારિ ॥”

એ એક ગુણ દીઠા તુંજ અંગે, તે દમયંતી કથા પ્રસંગે;

વેળા સફળ કરી માહરી, તું જન વિરહ ચોર પાહરી. ૬૯

તું દોય પક્ષ વિશુદ્ધ શરીર, તું વિવેક કારણ જળખીર;

શીખ સહોદર શી તુંજ કહું, ભવિત ભે એ તુંજ કરી લહું. ૭૦

એણી પેરે શીખ બહુ પરી કહે, મનવાંછિત માહરું તું લહે;

તુંજને શીખ બહુ દીલ્યો, રાય હંસને આશીર્વાદ દીલ્યો. ૭૧

(આર્ષા-છંદ.)

“તવવર્ત્ય નિવર્તતાં શિવં, પુનરસ્તુત્વરિતં સમાગમઃ

ઐ સાધય સાધયેન્નિતં, સ્મરણીયાઃ સમયે વ્યંવયઃ ”

એણી મારગ કુશળે પુહ્યલો, વહેલો વળી મેળાપકર હુલો;

અવિગત ઇદ કામ સારલો, સોઈ વેળા મુજ સંભારલો. ૭૨

(દાળ ૨ છ-રાગ ગોડી.)

સોમકળા મુપરે સંતોખી, પ્રીછવીયો પરિવાર;

આલ્યો ચતુર હંસ હવે, ત્યાંથી નૃપને કરી જીહાર. ૧

નૃપ આશીર્વાધ ધરી નિજ મસ્તકે, વાટે વહ્યો વિહંગ;

નગર નદી અટવી ઉલ્લંઘી, લીલાએ ગિરિ શૃંગ. ૨

કુશળે કુંડિનપુર સો પાચો, વેગે ન લાઇ વાર;

દમયંતિનો કીડા-પર્વત, તેણે પેચ્યો મનોહાર. ૩

- શૃંગ ઉત્તંગ મણિમય મરકત, સજ્જળ જલદ જિમ નીલ;
કનકકેલી ^૧દામનિ જિમ ગલદે, સુરગિરિ સરખી લીલ. ૪
- તિહાં વૈદલિ કીડા-કાનન, ^૨માનન વર્ણુન તાસ;
વૃક્ષસેક સારિણિ જલ વાસિત, જિહાં કર્પૂર ખરાસ. ૫
- વિવિધ દેશના વૃક્ષ વિશેષે, સફલ સદલસદાય;
નાવે પાર નામ ઉચ્ચરતાં, દર્શને તૃણ્યા બાય. ૬
- ખડોખલી અંદન રસપૂરી, કસ્તૂરી ^૩ધનસાર,
તિહાં ખાતે ખેલે વૈદલિ, સાથે સખી પરિવાર. ૭
- રાજહંસ સુંદર શીતલ વન, નિરખી લોચન ઠારે;
શ્રી શારદ કીડા કરવાનું, નંદન વન સંભારે. ૮
- રતનજટિત સોવનમય શ્રંખલ, વિમલ કનક પલ્લવકી;
દોલા કેલી કરે તિહાં ખેડી, દમયંતી ^૪હરિલકી. ૯
- કેલી કમલ કર કમલ ભમંતી, લટકતા ઉરહાર;
^૫રમા સરીખી રમતી દીડી, હરખ્યો હંસ અપાર. ૧૦
- સહસા પંખ સંવરી ^૬નલથી, ખેઠો મહી મરાલ;
સરસ શબ્દ પંખીના સુણીને, હવી સસંભ્રમ બાલ. ૧૧
- સન્મુખ થઈ નિરખવા લાગી, તવ દીઠો સો પંખી;
^૭સાલિંલંજિકા પરે થઈ નિશ્ચલ, કર ગહીવા આકાંક્ષી. ૧૨
- લૈમીલાવ મનોગત ખૂઝી, હંસ ન તિહાંથી હીંડે;
જવ કર આલે તવ સો આલે, નવ આકાશે ઉડે. ૧૩
- દમયંતીને એ પરે દેખી, હાસ કરે સવિ ^૮આલી;
પંખી માત્ર વશ કરી ન શકે, એમ કહી કર દે તાલી. ૧૪

૧ વીજળી. ૨ રમવાનો ખગીચો. ૩ ખરાસ. ૪ સિંહના સરખી
ખાતળી કેડના લંકવાળી. ૫ લક્ષ્મી. ૬ આકાશથી. ૭ કાકની પૂતલીવત.
૮ દમયંતી. ૯ સખી.

- ઈખત રોખવતી દમયંતી, કહીરે સખી સંદોહ;
તાળી દઈ જે 'ખગ ત્રાસવસે, તે કરસે મુજશું દ્રોહ. ૧૫
- એ પંખીને પગલે બતાં, જે મુજ સાથે આવે;
તેહશું માહરી રીસ બાણજે, એમ કહી આધી બાવે. ૧૬
- જેમ જેમ હંસ ભરે 'ભુવિ પગલાં, તેમ સાથે સા આવે;
હંસ હોડવું તસ શીખવતો, બણે નિજ ગતિ આવે. ૧૭
- વળિ વળિ 'પાણિ પસારે લેવા, પણુ શો ગ્રહો નવ બાય.
'શ્રમ પ્રસ્વેદવતી દમયંતી, તવ સા વિલખી યાય. ૧૮
- તવ 'મરાલ બાળે સુષુ 'મુખે, તું મુજ લેવા ઇહે;
મુજ અનુપદિ એકલી વિચરતી, કેમ વન ગહને ન બીહે. ૧૯
- શુષુ ખેચર^૧ ભૂચરકર ગોચર, કહે શુભે કેમ દૂકે;
તું યોપિતે લહી યોવન પણિ, 'શૈરાવભાવ ન મૂકે. ૨૦
- પુણ્યપ્રલોક 'ધરિત્રી-ભૂપણ, નલરાજા નરહંસ;
તેહનો હું અભ્યંતર સેવક, હું કીડાકલહંસ. ૨૧
- જેહનું સુદ્ધ ખમી કેા ન શકે, દાનવ માનવ કોય;
સુષુ સુંદરી ! તેહના સેવકને, કવણુ પરાભવ હોય. ૨૨
- વાત દૂર (દૂત) દેશાંતર કેરી, હું પુહચાહું તાસ;
કોડી ગમે કીડા વન તેહનિ, રાજહંસ છે દાસ. ૨૩
- વિવિધ પદે^૨ નલનૃપની સેવા, કરે હંસ મન રંગે;
કેતા વાયુ પંખે^૩ કરી નાખે, રાય પ્રતિ^૪ રત સંગે. ૨૪
- કે કોમલ કમળનું દલ આણી, રચે સેજિ સુકમાલ;
અંતઃપુર નારીને કેતા, ગતિ શીખવે મરાલ. ૨૫

૧ હંસ પંખીને ખીરાવરો. ૨ જમીનપર. ૩ હાથ લંબાવો.

૪ યાકથી થતા પરસેવાથી. ૫ હંસ. ૬ બોળી ! ૭ આશ્રમમાં ઉડનારાં પંખી પૃથ્વીપર ફરનારા માણસોના હાથમાં એમને એમ શી રીતે આવી શકે. ૮ બાગક ભાવ. ૯ પૃથ્વીના સુંગાર સરખા.

કેતા વળી નૃપ વનિતા આગલે, વૃત્ત મ્લોક વખાણે;
 હંસ સાથે હસતી 'હરિણાંખી, શંકા કિંપિ ન આણે. ૨૬
 કેતા રાજહંસ પત્નીનું, નિત વિનોદની પાતે;
 રાય પ્રતિ કૌતક ઉપાયે, નવનવાં (વનમન્દિર) દિન રાતે. ૨૭
 તૂટી માત શારદા નૃપને, હંસ વર્ગ તેણિ દીધું;
 ભારતી વાહન બણી અમ્હે બાણું, શાસ્ત્ર વિવેક પ્રસિધું. ૨૮
 જે સામાન્ય માનવી હોએ, દર્શન તાસ ન દીએ;
 તું છે 'સકલસુંદરીબૂષણ, 'ગોઠિ તેહ બણી કીએ. ૨૯
 ગોઠિ સમાન લહી મેં તાહરી, રહિસિ તેહિ મહ પૂરિ;
 વિષમ ગોઠિ બાણી તુજ આગલિ, મેહલી આંચું ફરિ. ૩૦
 તું કલ્યાણિ પ્રવીણ સુધી છે, બેલિ સુભાષિત સાર;
 અથવા પૂછ 'કૃષોદરિ મુજને, હું તે કહું ઉદાર, ૩૧
 'તન્વી ! મેં તું કેઠે તેડી, વૃથા ખેદ ઉપાવા;
 બહાણું કથન કહું તે કીએ, તે આસિ'કલ' થાવા. ૩૨
 ઇતિ વચનામૃત રાજહંસનાં, 'કરણકચોલે પીધાં;
 હરખી હરિણલોચના ચિત્તે, કાજ સકલ મુજ સિધાં. ૩૩
 દિવસ આજનો સફળ મુજ હુવો, મુજ અમીએ ઠરિઉ ચિત્ત;
 મુજ વરનો અભયંતર 'ચર એ, જે મિલીએ એકંતિ. ૩૪
 યજ્ઞ એ આગલ સહસા કિમ મનની, વાત ન થાયે હેવ;
 રખે કોઈ આંચું હુવે 'છળવા, 'દાનવ અથવા દેવ. ૩૫
 અથવા સંલવીએ એ સાચું, પુણ્યવંત જે પ્રાણી;
 તે શું છીએ તસ નવિ સંપજે, સાચિં તે એમ બાણી. ૩૬

૧ હરિણ જેવી આંખવાલી. ૨ સરસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈ હંસ
 ટોણું નક્કરે આપ્યું. ૩ સ્ત્રીઓના સજ્જગાર તુલ્ય. ૪ વાત. ૫ પાતળા
 પેટવાળી. ૬ નાજુક ઓ. ૭ આભારી. ૮ કાનરખી કચોળા વડે.
 ૯ દૂત. ૧૦ ઠંભવા. ૧૧ દાનવ.

જય જય તે નિષધાધિપ રાજા, ધન્ય ધન્ય નલ નામ;
 વિસ્મયકરણ^૧ વિહંગમ જેહના, કરે મનોગત કામ. ૩૭
 શે કારણ એ મુજવન આન્યું, પંખી ગુણે અગણ્ય;
 કિ શું હોયે નળરાયે મોહલ્યું, કિહાં છે એવડું પુણ્ય. ૩૮
 સો રાજા મુજને શું બાણે, સ્વયી યાયે કિમ રાગી;
 ભલે હંસ તેહનો ઇહાં આન્યો, મુજ ભાયગગતિ ભાગી. ૩૯
 એહનું મુખ પંકજથી ભેઠ, નલનૃપ શ્રવણે પેસું;
 તો મુજ અરથ સવે સહી સિધા, ભે તમ્મ મનિ બૃહ બેસું. ૪૦
 ઇશું ચિંતવી બોલી બાલા, મુખ લોચન વિકસંતી;
 રાજહંસ નલદ્રુત ચિરંજય, તેં મુજ નિજ ગુણિ કીતી. ૪૧
 બાલ-લલિત જે તુજશું કીધું, તે ખમળે અપરાધ;
 પ્રથમ સમીહિત એ મુજ માનું, જે તુજ દરસણુ લાધ. ૪૨
 મૂલ ચરિત્ર કહું મુજ આગલ, કુણુ છે તે નલરાય;
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ પ્રસિદ્ધા, જસ કીરતિ ગવરાય. ૪૩
 હંસ કહે 'ઇંદી-વરનયને ! તુજ વિનોદને હેતિ;
 પૂરિથી કયા કહું તુજ આગલ, મુપ્રસિદ્ધ સંકેતિ. ૪૪
 અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ લંડાર;
 કવિ નયનુંદર સુંદરભાવ, એતલે હવો 'તુરિય પ્રસ્તાવ. ૪૫
 ઇતિશ્રી કૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદ્ધારે હંસમુખાદ દમયંતી વૃત્તાંત
 શ્રવણતાં પ્રતિહંસ પ્રેક્ષણાદિવર્ણનો નામ ચતુર્થઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ જેના પક્ષીઓ પણ આશ્રયે લિપળવે તેવા છે. ૨ પોતાની મેળે.
 ૩ રનેહવંત. ૪ ઇચ્છિત. ૫ કહો. ૬ કમળપત્ર સમાન અણ્ણીઆમાં
 રાતા ખૂણાવાળાં નેત્રવાળી. ૭ પ્રથમથી. ૮ ગોયો.

પ્રસ્તાવ પાંચમે.

(હુકા.)

(ઘણ ૧ લી-દેરી ચોપાઈ.)

હવે પાંચમ પ્રસ્તાવની, પ્રસ્તાવના મુણેસિ,
ભાનુમેરૂ વાંદિ કરિ, નલ સંબંધ ભણેસિ. ૧
આર્યોવર્ત દેશ અલિરામ, સકલ સાધુજનનો વિશ્રામ;
નિષધનચરિ ગંગાતટિ વાસ, વીરસેન પૃથવીપતિ તાસ. ૨
પત્ની શીલાદિક ગુણુ ભરી, રૂપવતી લાવણ્યસુંદરી;
સ્વાતિભિંદુ ^૧સુકિત પુટ જેમ, ગર્ભ ધરે સા રાણી તેમ. ૩
^૨મતિ મહી ઉરણુ કરવા તણી, ^૩પ્રીતિ જીવજયણીની ઘણી;
શુભ સંપૂરણુ દોહલે કરી, જનમ્યો પુત્ર સૌર જલતરી. ૪
રવ્યાદિક મેષાદિક મુદા, ઉચ્ચ પાંચઅહ વર્તે તદા;
^૪વર્ધાપનિકા દે રાજન, ઉત્સવ મંડે મેરૂ સમાન. ૫
લખમી પણિ વ્યય કીધી ઘણી, આશા પૂરી સર્વિ જનતણી;
એ સુત ચિત્તનહી લાગે લોભ, તિણે નલ નામ ઠંચું ^૫અતિશોભ. ૬
સો સંબંધત થયો જેણિ સમે, શાસ્ત્ર સમૂહ અહું તિણિ તિમે;
^૬ચાર વેદ જાણે ^૭ષટ અંગ, ષટ તર્કી ભાષા ષટ રંગ. ૭
^૮ષણ્ણુમુખની પરિ વિક્રમ ઘણું, નથી પાર તેહના ગુણુ તણું;
લિખિત પકિત વિજ્ઞાન-વિલાસ, ન સા કલા જિહાં નહીં અભ્યાસ. ૮
યશ વિસ્તારિયો પણે કિશોર, રૂપ વર્ણવું કેમ રંભોરૂ;

૧ મોતીની છીપના ઘણાંકાની પેઠે. ૨ પૃથ્વીને દેવાથી મુક્ત કરવાની વિચારણા હતી. ૩ દરેક જીવ ઉપર ચતના-દયા ચુકત. ૪ વધા-મણી. ૫ સ્થળ્યું, સ્થાપિયું. ૬ ઝડ, ચળુ, સ્થામ, અથર્વ. ૭ શિક્ષા, કલ્પ, બ્યાકરણ, નિરક્ત, જ્યોતિષ, હંદ પ્રબંધ. ૮ કાર્તિકસ્વામી જેવું.

સંપૂર્ણ^૧ શસિધર સકલંક, નલનૃપ વદન સદા નિકલંક. ૯
 ૨ શિર વર શામ સરલ ધમ્મિલ, તરૂણી હૃદય વિદારણુ ભલ્લ;
 અતિ વિશાલ ભાલ સ્થલ લણુ, કપોલ પાલી ઝલકે ઘણુ. ૧૦
 ભુયુગ વક્રેસ કોમલશામ, ધનુપ દોઝે ધરીયાં અભિરામ;
 લોચનયુગલ કમલદલ કહું, અતિ વિશાલ ઉપમા કુણુ લહું. ૧૧
 શુક મુખ અતિ સરલ નાશિકા, લંબ કર્ણુ જાડી ખૂટિકા;
 રસના રકત મુધારસ ઘોલ, ૩ અધર અમીઢહ વિદ્રુમરોલ. ૧૨
 ઉચ્ચ સતેજ ગદલસ્થલી, ૪ આરૂ ચિખુક ગ્રીવા લઘુ વલી;
 ૫ સ્થૂલ સ્કંધ બાહુ આબન, ૬ વક્ષ વિશાલ કપાટ સમાન. ૧૩
 બહુ પ્રકાર લખ્યણુ બત્રીશ, ૭ સિંહાદિક વળી જે શુણુ વીશ;
 સવિ એકઠા મળ્યા નલ અંગિ, કરિ કલ્લોલ મુધા શુણુ સંગિ. ૧૪
 કહી ન શકું અદ્ભુત શોભના, તસ સૌભાગ સશુણુ વર્ણના;
 જંગમ હો શુણુરાશિ નવીન, પ્રગટિઓ પૃથ્વીમાંહી કુલીન. ૧૫
 એક દિવસે સેવક પરિવારિ, બાદ્યાલી ભૂમિકામઝારિ;
 અસ્વાપહૃત મહાવન ગયો, અહો રાત્રિ એકાદી રહ્યો. ૧૬
 તિહાં એક સરોવર દેખી રમ્ય, અશ્વથકી ઉતરિયો અગમ્ય;
 પંથ ખેદ વારિયું જલસ્નાન, તવ કંઠણુ ધ્વની મુધીઓ કાન. ૧૭
 દુઃખિત જન રક્ષા કર ધીર, સ્વર અનુસારિ ચાલીઓ વીર;
 ૮ સમી વૃક્ષ સાથે એક સાધુ, ૯ કીલિત દીકું અતિ સા બાધ. ૧૮

૧ પૂર્ણંદ્ર કલંક મુક્ત છે પણ નલરાજનું મુખ્યંદ્ર સદા નિષ્કલંકી
 છે. ૨ માથાપરની ચોટલી સીનું હૃદય વીધવા બાલા જેવી ચડાઉતાર
 છે. ૩ હોઠ અમૃતના ધરા જેવા છતાં પરવાળાં જેવા રાતા. ૪ મનોહર
 ચિખુક. ૫ મોટા ખમા અને હાથ ટીચણે અડી શકે તેટલા લાંબા.
 ૬ છાતી પ્હોળી દરવાજાના કમાડ જેવી. ૭ સિંહનો ૧, બગલાનો
 ૧, કુકડાનો ૪, કૃતરાના ૬, ગધેડાના ૩, અને કામડાના ૫ એ
 ચાણાક્યમાં કહેલા ૨૦ ગુણો. ૮ ખેનડીના. ૯ બાંધેલો.

તેહનો શિષ્ય ફરન અતિ કરે, પાસે એક કન્યા દુઃખ ધરે;
 નલ-કુમાર પ્રભુની સુનિયામ, પૂછે શું દુઃખ છે સુનિરામ ? ૧૬
 શિષ્ય કહે 'સાંભલુ કુમાર, મહિતા વાત અમુખ નહિ પાર;
 પૂરવધર શ્રીગુરુ ગણપાર, 'સંમેતાચલ બળી કરીઓ વિહાર. ૨૦
 મહાનુભાવ ગુરુ માહરા એક, અંધન તપિ સંગોગિત દેક;
 વિહાર કરતાં શ્રમ પામીયા, દાણ સરોવરતટિ વિશ્રામીયા. ૨૧
 હું 'વેચાવુત્ત કડું' વિવેક, એતલે અધમ વિદ્યાધર એક;
 ચાલ્યો' રાજસુતા અપહરી, નભમારનિ મિલીઓ તમુ અરી'. ૨૨
 તેહને થયો કન્યાનો લોભ, શત્રુ બેહુ બૂઝે 'અમોભ;
 શ્રી પડતું મેહલી તિલ્લિ શ્રમે, સરોવર મધ્ય પડી સા તિમે. ૨૩
 'અક્ષતાંગ બાહર નીકળી, ગુરુ સમીપ આવી આકુળી;
 'રાધિ! રાધિ! કન્યા કહે પૂજ્ય, સૂરિ કહે મહાભાગિ મધૂજ. ૨૪
 કન્યા કહે જાલંધર દેસ, અંદ્રખાલુ તેહતણે નરેશ;
 હું કેનકેવતી તસ કુંવરી, અધમાધનિ 'એચરિ' અપહરિ. ૨૫
 જાતાં આ સરોવરમાંહિ પડી, એ બેહુ માંહોમાંહિ' બડી;
 વળી આવી અપહરસે આજ, એહથી જિગારો ગુરુરાજ ! ૨૬
 'આસ્વાસના દેઈ તેહને, ઉપગારી ગુરુ કહે એક મને;
 જાંશુલી વિદ્યા ઉચ્ચરી, સર્વ અંગ રક્ષાએ કરી. ૨૭
 અરિ છૂપી એચરો કુધીર, બહુ 'પ્રહારિ જર્જરિત શરીર;
 આ કન્યા ગ્રહવા આવીઓ, વિદ્યાબલિ સો નવિ કાવીઓ. ૨૮
 સા કન્યા ગ્રહી સકીઓ નહિ, તેહ પ્રભાવ સુનિનો સો લહી;
 વૃક્ષ સાથિ સુનિ ખીલી દુષ્ટ, કરી વિકર્મ નાઠો પાપીષ્ટ. ૨૯

૧ સાંભલો. ૨ સમ્મેતશિખર. ૩ સેવા આકરી. ૪ ચાલ્યો.
 ૫ શત્રુ. ૬ ક્ષોભ રહિત. ૭ કંઈ પણ વાગ્યા કે અખમી થયા વગર.
 ૮ રાખ રાખ ! રક્ષા કર. ૯ વિદ્યાધરે હરણ કર્યું. ૧૦ દિલાસો. ૧૧
 થણો માર વાચવાથી ખોખડું શરીર થઈ ગયું હતું.

આ વેદના સહિ સુનિ આપ, નિજ મનશું નાણે પરિતાપ;
 મહાનુભાવનાં લક્ષણુ એહ, રક્ષા ન કરે આતમ દેહ. ૩૦
 હવે જો એક પ્રહર જાયસિ, તો ગુરૂ પ્રાણુ સુકિત થાયસિ;
 એહ કુવિદ્યા મુષિ કીલણી, મધ્યાન્હિં છવિત હારિણી. ૩૧
 ગુરૂ પરલોક પામશે યદા, શિષ્ય ૧અનસન કરશે તદા;
 તિવાર પહિલી એ કન્યકા, મરવા કારણુ યઈ ૨ઉત્તરિકા. ૩૨
 હત્યા એક નારી દો સાધ, એ પ્રતીકાર એક છે ૩દુસ્સાધ;
 ૪યુરૂરીકગિરિ છે.આપધી, તેહથી ૫શલ્ય સમે એ મુધી. ૩૩
 માયાનિમ્મૂલની તસ નામ, લખ્યણુ બત્રીસે કરી અલિરામ;
 ભૂપતિ પુત્ર અસમ સાહસી, યુવા કોઈ લાવે ઉલ્લસી. ૩૪
 સિંહ બ્યાઘ ૬વૃક બ્યાપી રહી, ૭કાતર કો ન શકે સા બહી;
 પ્રતીકાર એવડું કિહાં થાયે, ૮નિરાખાધ કિમ હુએ ગુરૂરાય. ૩૫
 એહવો નર અહીં કિહાં આ સમે, ૯કહું પરાયિ પીડા કુણુ ખમે;
 હા ! હા ! રાજમુતા આશું, રાખી પણ હવે હોસ્યે પરાસ્યુ. ૩૬
 ઇતિ ૧૦શોકાન્તિ તપસ્વી તણા, નલે વચન તિહાં મુણીયાં ધણા;
 ૧૧પરદુઃખે અતિ દુઃખિત ૧૨યયું, બોલ ૧૩એહવું સુનિને કહું. ૩૭
 રાજપુત્ર સવિ લખ્યણુ સુકત, છું સાહસી પ્રમાદ વિરકત;
 પશ્ચિ એક દુઃખ હીયડે ન સમાય, તૂરણુ તિહાં કિમ જઈ અવરાય.
 તો એ છવિત સહી અધન્ય, ન હવો સાધુ ૧૪વેચાવય પુન્ય;
 તો એ ધિક્ ૧૫મિથ્યા અભિમાન, જો ઉપગાર ન દીધું દાન. ૩૮
 તવ હર્ષિત બોલ્યો સો યતિ, હિવે ૧૬અધૃતિ કો મ કરે રતિ;
 એહજ શ્રીગુરૂતમે પ્રભાવિ, અમહદય નામિ સંભાવિ. ૪૦

૧ પ્રાણુ ત્યાગ કરવા અનસન કરશે. ૨ તૈવાર. ૩ દુખે સાધી
 સ્થાપ એવો. ૪ સત્ગુજવ. ૫ ક્રમમ. ૬ વર. ૭ કાચર. ૮ પીડારહિત.
 ૯ કહો. ૧૦ શોકાન્તિ પીડાપત્રો. ૧૧ યયો. ૧૨ એહવો. ૧૩ એવા.
 ૧૪ વ્રો. ૧૫ અધીરતા.

મંત્રપઠિત સિદ્ધજ આ કર્ણ, તે સુજ સુખે આવે છે ખર્ણ;
 તે તુરહે ^૧પુરૂષવૃષલ સુખિ ભણું, તુરહ પ્રભાવે સાચો તે સુંબું. ૪૧
 શીત ઉષ્ણ નવિ આસન ફરિ, નાવે ક્રુધા તૃષાનું પૂરિ;
 વાલુ પંખાલા નિમ્ન જાઈ, મારગિ ભૂમિ છાંયે નહી પાચ. ૪૨
 અન્ધકણિ સો મંત્રજ લંબી, થા ^૨આરૂઢ વેગે તું ગુણી;
 સો ગિરિદોશત યોજન હુંતિ, મહોષધી પરિષે તિહાં ખંતિ. ૪૩
 તીશુ ગંધ યત્ર છે ત્રણિ, શ્રવેત પુષ્પ ફલ સદા સુવણિ;
 ઇતિ શીખવી મંત્ર તસ દીઓ, ઇમ કરી નળ વેગે ચાલીઓ ૪૪
^૩અર્ધ ચામિ પુહતુ ગિરિશ્રંગે, વ્યાઘ્રાદિક ^૪વંચી મન રંગે;
 લેઈ આષધી કુશલે ખેમિ, આળ્યો ^૫આશુ પાસિ ગુરૂ પ્રેમિ. ૪૫
 તેહનિં સ્પર્શિ માત્રે સુકમાલ, ગુરૂ ઉત્ક્રીલિત^૬ હુંએ તતકાલ;
 યથા સચેતન જવ સૂરીશ, નળ પેખ્યો ^૭તવ કહે આશીષ. ૪૬
 સુગતિ વશીકર ચૂરણુ સુષ્ટિ, ધર્મ સુષ્ટિ પરમાણુ સુવૃષ્ટિ;
 વીતરાગપદ^૮ રેણુ પવિત્ર, તે તુજ પાવન કરો સુમિત્ર. ૪૭
 નળકુમાર ! તુજ સરિણુ કોઈ^૯, માનોજ્ઞત મહીતલિ નહીં હોઈ,
 અરધ ભરત ભોગવયો રાજ, કરશે સખલ ધર્મનાં કાજ. ૪૮
 જોહથી ભવહિંસા નવિ હોઈ, ^{૧૧}અરિ પરાભવી ન શકે કોઈ;
^{૧૨}સૂરિજ પાક રસવતી આમનાય, અતિહિત કરી દીએ ગુરૂરાય ૪૯
 વળિ ગુરૂ ધર્મદેશના દીએ, એતલે ^{૧૩}સેનાની આવી એ (મિલે);
 દેઈ સલામણુ કુંવરીતણી, વળિ હિતશિક્ષા આપી ઘણી. ૫૦
 નૃપ કુમારને પૂછી સૂરિ, સમેતશિખર પુહતા સુખ પૂરિ;

૧ પુરૂષમાં ધોરી જેવા ખાર વહન કરનાર છો જેથી. ૨ સ્વાર.

૩ ખસો યોજન. ૪ અડધી રાત્રે. ૫ છેતરીને. ૬ જલદીથી. ૭

ખીલાયા વગરના-છટા થયેલા. ૮ પેખ્યો, નળને જોઈને. ૯ પદની

રેત. ૧૦ સન્માનથી ઉચ્ચપદવાળો. ૧૧ સત્ત્વ. ૧૨ સૂર્યપાક રસોધનો

વિધિ. અર્થાત્ સૂર્યના કિરણોવડે દૂધપાક કરવાની વિધિ. ૧૩ સેનાપતિ.

૧ગભરૂદ સા નૃપ કુંવરી, તાસ તાત ઘરિ પુહતી કરી. ૫૧
નિજપુર પુહતા કુંવર પ્રધાન, પિતા પ્રશંસી દે બહુ માન;
એક દિન બેઠા પૂરિ સભા, નલસુતની સોહે સુખલા. ૫૨
(હાળ ૨ છ-રાગ ધનાશ્રી.)

હવે ચંદ્રબાહુ નૃપ કેરો, વિનયવંત એક દૂતલ;
આવ્યો નૃપ પ્રણમી કરભેડી, કહે નિજ પતિ આદૂતલ. ૧
ભલધરપતિ ચંદ્રબાહુ નૃપ, વીરસેનપદ વદેલ;
કરભેડીને કરે વિનતિ, સુષુતાં સહુ આણુંદેલ. ૨
કનકાવલી સુતા સો નૃપની, પ્રાણુ ૨પ્રાણુ કય કીતીલ;
સા અત્યંત રાગિણી નલની, સહુ લહે વાત વદીતીલ. ૩
સપરિવાર સા સાથે તેડી, નૃપ પુર બહાર ઉતરીયાલ;
નળશું પાણિઅહણુ કરાવ્યું, આવ્યા આણુંદ બરીયાલ. ૪
સુણી પ્રવૃત્તિ ચિત્ત સપુરોજન, હરખ્યું નિષધાધીશલ;
સમૂહરતિ સુતને મેં પરિણાવ્યો, પૂગી મનહ જગીસ^૧લ. ૫
નળને તેહશું રમતાં રંગે, કાલાતિ કમ યાયેલ;
એક દિન ૨શ્રુતશીલાદિક આગલ, વીરસેન કહે રાયલ. ૬
વૃદ્ધ સચિવ ! તુહમે સાંભલું^૨ સાચું, રાજધુરા અતિભારલ;
સુવા ધનુર્ધર સવિગુણ પૂર, નળને કીજે રાયલ. ૭
લધુ સુત કુંવર સેવા કરશે, નલ પાળશે મુરાજલ,
તુહે જઈ નળ સુતને સમજાવો, અહમે કરશું ધર્મકાજલ. ૮
નૃપ આદેશ^૩ ચલાવી મસ્તકે, નળ સમીપ સો આવેલ;
દોઈ કરભેડી તન સંકોડી, અમૃત વચન સુણાવેલ. ૯
સુણો કુમાર તુહે ભાર-ધુરધર, પર ઉપગારી વીરોલ;
*પ્રમલ પ્રતાપી કીરતી વ્યાપી, પિતૃભક્તિ^૪ ગંભીરોલ. ૧૦

૧ હાથી-કપર બેસેલ. ૨ પ્રાણીનું સંરક્ષણ કરનાર. ૩ આજ્ઞા, ઈંગિ. ૪ મંત્રીનું નામ. ૫ સાંભલો ! ૬ દુકમ. ૭ પલ્લો પ્રતાપી. ૮ પિતાની ભક્તિમાં.

એક સિંહ સુતને પ્રસાદે, સિંહી નિર્ભર સુએલ;

દશ સુત પ્રસવી ^૧તુહુએ ખરી પણિ, ભાર વહી કુકુએલ. ૧૧

વિધમાન તું સુત ભાર સમ, જે વસુધાનો ભારલ;

પિતા વહિતુ તું જાયાનું, મહિમા દિશ્યું કુમારલ ! ૧૨

^૨આગામિક-ભવ-સંબલ વંછે, પંડિત પિતા તુંમાહરોલ;

રાજભાર નિજ મસ્તકે લેઈ, અરથ તાતનું સારોલ. ૧૩

ઈમ કહી ખાંહિ ધરી કર બેઠો, પિતાપાસિ લેઈ આવેલ;

બલે કરી સિંહાસને બેસારિઓ, મસ્તકે છત્ર ધરાવેલ. ૧૪

તવ નલ વિકચ કમલદલલોચન, લલ્લજકુલ નત શ્રીવલ;

પુરૂષવૃષલ નિરપૃહ ઈમ લાખે, ઝરતો ^૩અશ્રુ અતીવલ. ૧૫

વિષ્ણુ અપરાધ પિતા કાં છંડી, હું છઉં લઘુવય ખાલલ;

ઈષ્ટુ સમે રાજભાર ન ઘટે, પિતા કરો સંભાળલ ! ૧૬

ઈત્યાદિક બહુ વચન વદંતા, અતિ આગ્રહ ઉદારલ;

પિતા પુત્રને તિલક વધારે, વરતાવે જયકારલ. ૧૭

અવર સકલ સામંત નરેસર, તીરથ જલ ભુંગારલ;

કરે અભિષેક કુંવરને રંગી, સંતોખ્યો સંસારલ. ૧૮

સારથવાહ સેઠિ મંત્રીસર, રાજકુલી છત્રીસલ.

સપરિવાર નળના પય પ્રણમ્યા, તુઠયા શ્રીજગદીશલ. ૧૯

બેરી નફેરી પડહ બલ્લરી, વેણા^૪ વેણું મૃદંગલ;

બધિર કરિઉં તેણી નાદિ^૫ અંબર, ^૬પુહવી પસરિઓ રંગલ. ૨૦

હીન ખીન ધનહીન ઉદ્ધરિયાં, છોડયા સવિ ^૭અપરાધીલ;

યાચકજનમન વંછિત પૂરિયાં, કમલા કીરતિ વાધીલ. ૨૧

કમાયાત શ્રુતશીલ સચિવની, સાર લલામણુ દીધીલ;

નલને સર્વ સમો પિતા તે, ધર્મતણી મતિ લીધીલ. ૨૨

૧ તોયે પશુ. ૨ આવતા ભવનું ખાતું ચાહતો હોવાથી, ૩ આંસુ.

૪ વીણાવાદ. ૫ આકાશ. ૬ પૃથ્વી. ૭ ગુન્હેગાર.

નિષધરાયે સંસાર નિષેધી, જિનવચનામૃત પીધું;
 માયા મમતા મૂલ નિવારી, કાજ બિહુ ભવ સિધું. ૨૩
 ૧સરવવિરતિ સંયમ આરાધી, ૨સુરપદવી તિષ્ઠિ સાધી;
 નલને પ્રીતિ પિતાશુ' બાંધી, ન વીસરે સા વાધી. ૨૪
 પિતા પાસિ કરજોડી રહિતા, સોમ દ્રષ્ટિ મુજ દેતા;
 ૩સિર ચુંબી ૪ઉત્સાંગિ બેસારી, હિતશીખામણુ કહિતા. ૨૫
 તાત સંઘાતિ લોજન કરતા, કરિ દેતા તંબોલ;
 માહરૂં લધુ લીલાધત દેખી, મન ધરતા રંગરોલ. ૨૬
 ઇંત્યાદિક વલો વલો સંભારી, હૃદય વિદીર્ય ન થાયે;
 તું સહી વજ સાથિ એ ઘડીઉં, દુઃખએ ખમ્યું ન જાયે. ૨૭
 એમ વિલાપ કરતો નૃપ રાખ્યો, શ્રુતશીલાદિ પ્રધાને;
 શિથિલ શોક કેતે દિન ધીધું, યથા વિસ્તારિએ દાનિ. ૨૮
 સો દિગ્વિજય ચિહ્નું દિશિ સાધી, રાજ અખંડિત પાલિ;
 જયસ્તંભ જગતીતલિ રોપ્યા, પ્રજાતણા દિન વાલિ. ૨૯
 વિવિધ ધર્મ અઘાટ વળાવે, સકળ સંત સંતોષે;
 ૫શિક્ષાનુશ્રહ ૬દુષ્ટ વિનિગૃહ, ૭પદ દર્શન પ્રતિ પોષે. ૩૦
 (હાજ ૩ છ-દેશી ચોપાઈ.)
 નિત નવલા ઉત્સવ તિહાં થાય, મુખ લોગવે તિહાં નલ મહારાય;
 નવ નવ દેશ તણા રાજન, વિવિધ ભેટ લાવે અસમાન. ૩૧
 લાવે લક્ષણવંત ૮પુરંગ, લાવે મત્ત વડા ૯માતંગ;
 ૧૦મુક્તાફલ મણિમાણિક વણા, અભિનવવરતુ તણાં ભેટણાં. ૩૨
 રૂપવંત પુત્રી આપણી, કે રાજા યરણાવે ઘણી;

૧ સર્વથા ત્યાગ, સાધુપણું. ૨ દેવપદવી. ૩ શિર. ૪ ખોળામાં.
 ૫ સારાજનો ઉપર કૃપા. ૬ દુષ્ટજનોપર ક્રૂરતા. ૭ યોગી, જંગમ, સેવક,
 મંત્રાસી, દર્વેશ, બ્રાહ્મણ; અથવા જૈન, મિર્માંસક, ગૌધ, સાંખ્ય, શૈવ,
 અને નાસ્તિક આ ૭ દર્શન. ૮ ઘોડા. ૯ હાથી. ૧૦ મેલી.

માનવલોક ઇંદ્ર અવતરિઓ, નલનૃપ રાજરિદ્ધિ પરિવરિઓ. ૩૩
 સુષિ સ્વરૂપ જિત હરિભામિની, નલમહારાય કીરતિ કામિની;
 વસ્ત્ર એક 'ખીરોદધિસાર, પહિરી અંગે ધરે શૃંગાર. ૩૪
 ધરિઓ એક ગંગાજલિ હાર, એક કરિ કંકણ મેરૂ ઉદાર;
 શશિ ધર મંડલ કુંડલ એક કાન, અવર વિભૂષણ એણિ માન. ૩૫
 નલ સમીપિ યાચે ખાપડી, સ્ત્રી સ્વભાવિ ગહિલિ હઠિ ચડી;
 અણહુંતું નૃપ કિહાંથી દીયે, તેણિ કરી સા રીસાવી હીયે. ૩૬
 ભમતી હીંડિ દેશ વિદેશી, સ્વર્ગિ મૃત્યુ પાતાલિ નિવેશી;
 હંસ ભણિ સાંભલિ 'દમયંતિ, તુહિ તસ પૂગી નહી ખંતિ. ૩૭
 નિર્મલ નલ કીરતિની તુલા, 'નાવિ શશિ સંપૂરણ કલા;
 તે ભણી મૃગ કલંક સો વહિ, એ ઉપમા કારણ કવિ કહિ. ૩૮
 નલનૃપ શત્રુતણા આવાસ, પડ્યા ભૂમિ તેણિ ઉગ્યા ઘાસ;
 તે ચરિવા મૃગ આવે સોઇ, તો શશિ નલકીરતી સમ હોય. ૩૯
 'સુષિ સુંદરિ ! નલરાજ હઠી, રીપુ કીરતિ કીધી એકઠી;
 પછે બ્રહ્માંડ મૂસ માહિં ધરી, નિજ પ્રતાપિ વિશ્વાનરે કરી. ૪૦
 શોધી પુટપાકે સા ધમી, મૂલયકી 'કસ્મલ નીગમી;
 નિર્મલ યશ રૂપાનો પિંડ, નલરાજએ લહિઓ અખંડ. ૪૧
 સુષિ કિશોરી ! મન રંગિ કરી, નલનરેંદ્ર કીરતિ વહરી;
 તેહનું શેષનાગ જે મૂળ, કરિયું હિમાચલ થડ અતિ ચૂલ'. ૪૨
 તેહનું થંભ શિખર કેલાસ, મંડપ તે પર ઠિયું આકાશ;
 તારક એણિ કુસુમ ગણ ભણું, તારક પતિ તે ફલ તસ તણું. ૪૩
 ઇંદ્ર અનેક નલ નૃપ વારતા, કહેતાં પાર નહી શુષ્ક છતાં;

૧ કીરસાગર જેવું ઉજવળ વસ્ત્ર. ૨ હંસ કહે છે હે દમયંતી સાંભળ ? ૩ ચંદ્રમાં સોળ કળા, અને નળમાં અનંત કળા છે, જેથી ચંદ્રકળા કરતાં નળકળા વિશેષ છે. ૪ સુણ, સાંભળ. ૫ પાપ-મળ. ૭ સ્થૂલ, મોટું.

તુજ વિનોદ કારણુ ^૧તન્વંગિ ! તસ ચરિત્ર લવ બોલ્યો રંગિ. ૪૪
હવિ તું કહે તે પૂરુંજાંતિ, ગંતુ કામ મુજ લહે શુણ્વંતી;
મુણી વચન અતિ વિસ્મિત મની, તવ બોલી નરપતિ નંદની. ^૨૪૫
રાજહંસ તેં સુર સાખીઆ, મહાનુભાવના શુણ્ ભાખીઆ;
વાત એહ મન સુખકારિકા, સફલ આજની હુઈ ધારિકા. ૪૬
જી ! તું વલી પૂરવે ફહાડિ, તો નલરૂપ લખી દેખાડિ;
તવ સા લિખિત સન્નર્ધ દીએ, હંસ નએ કરી આલેખીએ. ૪૭
અતિસશ્રીક અમૂલ અનૂપ, દીહું હંસ લિખિત નલરૂપ;
તવ ^૩મનમથ વસિ હુએ સા બાલ, શ્રમ જલ કંપવતી તતકાલ.
નિજ કંઠથી ઉતારી હાર, હંસ કંઠિ યાપિયો તેણિવાર;
જય જય ^૪જીવિ ! જીવિ ! ચિરકાલે ! ભદ્ર ભદ્ર ! તું બાલ મરાલ !
વળતું હંસ વચન એ ચળ્યો, કિશે હાર મુજ કંઠિ ઠળ્યો;
^૫સ્મર પરવસિ લજ્જા પરિહરી, સા બોલી લોચન જલભરી. ૫૦
મ કર હંસ માયા મુજ સાથિ, તું મોકલીયો છે મુજ નાથિ;
જે મુજ જીવિતનો આધાર, તેહને તું દેને મુજહાર. ૫૧
^૬બાલભાવ મુજ મત જાણજો, કહું તે સાચું મંનિ આણજો:
મેં મન વચન કાયાએ કરી, પહિલો નલ મહેલ્યો છે વરી. પર
તુજને ચતુર કિથું ^૭પ્રારથું, શીખામણુ તે શી તુજ કથું;
ચતુર લહે અંગિત આકાર, ^૮આણે જનમિએહજ ભરથાર ! ૫૩
^૯માંગધ મુખથી મુણિયો યદા, મેં નલ નિશ્ચે વરીઓ તદા;
દેહ વહું આ નલને કામિ, અહિનિશિ વરતું છું નલ નામિ ! ૫૪
એ ^{૧૦}કલ્પાંત વચન નવિ ચલે, આ ચિત્ત અવર કામિ કિમ લજે !
^{૧૧}કરહી પય જિમ માખણુ છાસિ, ભિન્ન કરી કુણુ ચકે વિમાશી.

૧ ફરાંગી. ૨ રાજપુત્રી, દમયંતી. ૩ કામવશ. ૪ જીવ ! જીવ !
૫ કામવશે લજ્જા છોડીને. ૬ છોકરમત. ૭ વીનવું. ૮ લાવે.
૯ માંગણુ-માટ. યાચક જન. ૧૦ કલ્પાંત કાળે પણ. ૧૧ ઉટડીનું
દૂધ જમાવી તેમાંથી છાશ માંખણુ કાઢી જીરું પાડી સકેજ નહીં.

ઇતિતુદતિ ^૧સુદતી પ્રતિ હંસ, કહે ^૨કરિભોડકની અવતંસ;
 જુ તુજ એહ પ્રતિજ્ઞા ખરી, તો કહું તે સાંભલ સુંદરી. ૫૬
^૩પ્રિયવદનિ ! હું તારે કાજ, મોકલીઓ છે નલમહારાજ;
 તું માગધ પંથી સુખ કરી, જિહાંથી નલ શ્રવણે સંવરી. ૫૭
 તિહાંથી નૃપને લાગુ ^૪વેધ, સો ન શકે ઠેા કરી નિષેધ;
 કરિ વેદના અંગે અનંગ, ન રૂચે અવર પ્રિયાનો સંગ. ૫૮
 તારિ વિરહે સો નરસિંહ, અતિ દોહલ્યા નિગમે છે દીહ;
 તસ તનુ દીસે કૃશતાપણું, ભયું ^૫અંગુલીય કર કંકણું. ૫૯
 મરતાં ભય તુજ વિસ્મૃત તણું, પીડે વિરહ જીવને ઘણું;
^૬સંપ્રતિ સો નરપતિ મહાભાગ, ^૭જીવિત મરણ બેઠ સમભાગિ.
^૮તરલ-લોચના ! તારિકાજ, ^૯વિગત-રૂપક સો દીસે રાજ;
^{૧૦}સંસ્ખલિત કરણુ વાણી ઉચરે, મન તેહનું તુજ ^{૧૧}પાખલિ કરે.
 જુ હું જાઉં શીઘ્ર ^{૧૨}તસુ પાસિ, તુ જીવે તુજ સંગમિ આસિ;
 એ તું સત્ય લહિ દમયંતી, શીખ આપી સુજને મતિમંતિ. ૬૨
 ઇતિ કહી દવદંતી વન સંગ, છોડી ચાલ્યો ગગન વિહંગ;
 રાજસુતા હાહારવ કરે, હંસવિયોગ તણું દુઃખ ધરે. ૬૩
 હા ! હા ! કિહાં ગયું ^{૧૩}કલહંસ, સાથે સે ! ન ગયું લેઈ હંસ ?
 ઇતિ વિલાપ કરતી ^{૧૪}શશીસુખી, દીકી તિહાં આવી સવિ સખી.
 કહે સખી ^{૧૫}રૂચે વિલપે આફળી, નિજ તનુ તપાવિ છે શાભણી;
 એકાકીની ગઈ શે ઘણે, પાઉધારો મંદિર આપણે. ૬૫

૧ સારા દાંતવાળી. ૨ હાથી કુંભસ્થળ સમાન સ્તનમંડળવાળી.
 ૩ પ્રિય સુખી. ૪ મોહ. ૫ આંગળીની વાંટી હાથ સૂકાઈ જતાં મોટી
 થઈ છે. કંકણુ જેવી. ૬ હમણાં. ૭ મરવું ને જીવવું બે સમાન થઈ
 રહેલ છે. ૮ ચપળ લોચનવાળી. ૯ ગરજ વગર. ૧૦ સંસ્ખલિત કરણુ-
 વાણી. ૧૧ તારી પછવાડે. ૧૨ દુરત. ૧૩ હંસ બાળક. ૧૪ અંદ્ર
 સુખવાળી. ૧૫ શા માટે.

નર વિમાનિ બેસારી કરી, સખી જન પરિવારે પરિવરી;
 દમયંતી પુહતી ^૧આવાગિ, રાજ હંસ આબ્યો નલ પાસિ.
 જિહાં વનમાંહિ રહીઓ છે રાય, વરસસમાન ઘડી તસ થાય;
 જોયે વાટ વિહંગમ તણી, જોટલે નયને દીઠો ગુણી. ૬૭
 દેખત લોચન અમીએ કર્યા, હંસપ્રતિ અભિઆરણા કર્યા;
 હંસ રાયને કરી જીહાર, આગલ ધરીયા ઉપાયન હાર. ૬૮
 હંસ ભણે સાંભલિ સિતિધણી, ચિંતા સવિ મેહલો મનતણી;
 વધામણી આપું મહારાજ ! સિધું તાહરું વંછિત આજ. ૬૯
^૨સા પહીલી છે તુજ રાગીણી, વળિ તાહરી કીરતી મેં બણી;
 નિશ્ચલ ચિત્ત હવી સા સુણી, હાર મોહલ્યો છે તુજ લણી. ૭૦
 આગધ જન મુખથી સાંભળ્યું, તે દિનથી ^૩લૈમી મન મળ્યું;
 હાર તેહનો સત્યંકાર, સિધું અર્થ હુવો જયકાર. ૭૧
 લૈમીનિમ હિયડા શું હાર, નૃપ આલીંગે વારોવાર;
 હરખી કંઠ આપણે ઠવે, વિરહાનલ કાંઈકિ ઉલ્લવે. ૭૨
 પૂછે હંસ પ્રતિ મુણે મિત્ર, રૂપ ધરે સા કિશું વિચિત્ર;
 હંસ કહે મેં કિમ કહેવાય; શેષ નાગ નિશ્ચય નવિ થાય. ૭૩
 તેહનું, ^૪મુખકજ સતત વિકાસ, અમૃતકુંડ બાણી ગુણ રારી;
 સ્વરલ વેણી ઇલિ તેણી ભૂપાલ, વસિગ નાગ ધરિયું રખવાલ. ૭૪
 વદન મુખા રૂચિ નવલ કિશોર, તિહાં રમશે તુજ નયન ચકોર;
 ઉભય સમાન પદ નિકલંક, ધરિઓ ભાલિ અપ્રતી ^૫મયંક. ૭૫
 રતિ રાણી રાજા ^૬પંચબાણ, આલ્યાં જગત્ર મનાવ્યા આણ;
 પહિણું તુજ વશિ કરિવા લણી, ભમિહી દોઈ દમયંતી તણી. ૭૬
 મનુષ દોઈ રતિ કામે ધરિયાં, તસ કરાણના વક ચર કરિયાં;
 હિય નાસિકા નલિકા હુસે, તુજ તનિ સોઈ આણુ લાગશે. ૭૭

૧ ધેર. ૨ દમયંતી મારા જવા પહેલાથીજ તમારાપર પ્રેમ રાખનારી છે. ૩ દમયંતી. ૪ મુખકમળ. ૫ આહમનો અર્થયંત્ર. ૬ કામદેવ.

૧ રસના રકત સુધારસ ઘોલ, દંતપંતિ હીરક દોષ સોલ.
 અધુર સોષિ વિદ્રુમ^૨ તંબોલ, ઝળકે ગદલ સ્થલી કપોલ. ૭૮
 ૩ કમલાકીડન દોલાકર્ણુ, પદ્મ ગર્ભ તનુ સોવિન વર્ણુ;
 ૪ કંબુ કંઠિ-કોમલ ભુજલતા, તુ ૫ કલ્પદ્રુમશુ અનુરતા. ૭૯
 સુઘટિત કનકકલશ વક્ષોજ,^૬ કૂપ પ્રથમ રસનાભિપયોજ;
 ત્રિવલી મધ્ય અતિક્ષાભોદરી, પૃષ્ઠિ નિતંબ લંક કેસરી ૮૦
 કદલી થંભ જંઘ જૂયલી, નિમ્ન જાનુ કોમલ અંગુલી;
 પૂર્વ જંઘ કર ચરણ સુચંગ, શુભ રેષાતલ ૭યાવકરંગ. ૮૧
 પદ્મરાગ-મણિ નખ ઉપમા, શ્રીદેવીના દર્પણુ સમા;
 કિમતસ સકલ રૂપ વર્ણુવું, તેહની તુલા કવણુ ઓઠવું. ૮૨
 ૭ રમા ચપલ યોગિની પાર્વતી, સદાકાલિ કુંવરી સરસ્વતી;
 સચી સહિસલોચનની પ્રીયા, કિન્નરીએ ગાયનપતિકીયા. ૮૩
 સવિષા નાગલોકકામિની, પતિ તનુ છિદા ભાનુભામિની;
 તિલોત્તમા રંભા ઉર્વશી, સુરગણિકા તસુ ઉપમ કિશી. ? ૮૪
 જોતાં સઘળે છે આમલા, દમયંતી નહિ કે તુલા;
 દોષરહિત દમયંતીનારી, ભલે ભૂપ સરજી સંસારી. ૮૫
 ઇતિ પ્રવૃત્તિ દમયંતીતણી, હંસે હરખ ધરીને લણી;
 હરખોત હૃદય કરીઉં ભૂપાલ, નૃપ સમીપિ રહીઉં કેતુ કાલ. ૮૬
 ભૈમીતણા સુગુણુ ભાખવે, નિતવિનોદ નવલા દાખવે;

૧ જીભ. ૨ પરવાળાં. ૩ લક્ષ્મીને રમવા માટે. ૪ શંખ જેવી ગર્દન. ૫ કલ્પવૃક્ષ. ૬ પયોધર-સ્તન. ૭ અલતા-યોથીના રંગ સહિત. ૮ લક્ષ્મી. ૯ લક્ષ્મી ચપળ છે, પાર્વતી યોગિની છે, સરસ્વતી સદા કુંવારી છે, ઈદ્રાણી હજાર આંખવાળાની સ્ત્રી છે, કિન્નરી ગાનારાની સ્ત્રી છે, નાગપત્નિ જેર વાળાની સ્ત્રી છે, સૂર્ય પત્નિના પતિના શરીરમાં છિદ્ર છે, અને તિલોત્તમા ઉર્વશી દેવોની ગણિકા છે, જેથી દમયંતીની ખરોખરી કરવા ને કોઈ લાયક નથી.

‘દુસ્સહ વિરહ વિદર્ભિ તણું, હંસે તુમ્હ કરિયું’ સો ઘણું. ૮૭
 એકદિનિ નિશાશેષી શુભ મના, હંસ રાયને પૂછયા વિના;
 આણી તીરથ યાત્રા રંગ, સપરિવાર સંચરિયો^૨ વિહંગ. ૮૮
 નિન્દસ્વરૂપ કો ન લહે જિમ્મ, મહી મંડલિ સો માહલિ તિમ્મ;
 ફરશે તીરથ ભૂમિ અનેક, સોમકલા સાથે સુવિવેક. ૮૯
 વણિ વિયોગ વેદર્ભિતણું, નૃપમનિ હંસનું વિરહજ ઘણું;
 ન વિસરે જોગુણ મન વશ્યા, પામ્યુ નલ પૂર્વાધિકદિશા. ૯૦
 વણિ વણિ વિલપે તે ‘નરહંસ, હા ! હા ! મિત્ર કિહાં ગયું હંસ ?
 ગુણ દાખવી ગયો તું ‘ભદ્ર, કાં ઉલટાવ્યો વિરહ સમુદ્ર. ૯૧
 મિત્ર ! તાહરા સગુણ અનેક, ન વીસરિ છહાં રહેશે ઢેહ;
 ‘ખપો ! ઇતિ જાણે નિરધાર, નવો વિસરિ તાહરા ઉપગાર. ૯૨
 (અનુદ્યુપ.)

“શત્રુર્દહતિ સંયોગે, વિયોગે મિત્રમપ્યહો;

ઉભયોર્દુઃસ્વદાયિત્વે, કો મેદઃ શત્રુમિત્રયોઃ ?”

શત્રુ દહે સંયોગે મલીયું, મિત્ર દહિયુણ અલગું ટળ્યું;
 દોષ દુઃખ જી ! દેઈ ખડું, શત્રુ-મિત્ર વચે શું અંતરૂં ? ૯૩
 (દોહરા છંદ.)

“તું વિછડયા આવે નહીં, મેરે દિલકે ચાર;

મેં નલક ખૂ તુંહી, રહેવે કોશ હજાર. ૧

રે વણલ ! તો દર્શકું, અધર રહ્યો છ આય;

અખ ક્યા આજ્ઞા હોત હૈ, ફિરિ ઘટ રહેં કિ જાય ? ૨

જિઉ મેરા છોરે નહી, તેરી આશિય મિત્ત;

ગિર હાલે લી તો અથે, જુદા ન હોમી ચિત્ત. ૩

૧ કુખે કરીને મદન થવા જેવો વિયોગ. ૨ સંચયો. ૩ પ્રથ-
 મના જેવી ચોકદસા. ૪ રાજા. ૫ કલ્યાણકારી. ૬ હે બાઈ !

મિટ્ટીમે'સે' જીવતા, મેં ઊઠું જળ ખહાર;
 તવ કિરિયાદ વહી કરું, કહાં હે મેરા ચાર. ૪
 પ્રિયતમ બિછૂરન ફિર મિલન, કા બાણે કળ હોય;
 એહ જગ મિલન ^૧અતુષ હે, મિલી ન વિછુરો કોય. ૫
 બિછુર મિલે તે બહુત સુખ, જી! પ્રિય તમ એહી લાઉ;
 પ્રેમ પલટિયો હે સજે, બિછુરે મિલે તો કાઉ! ૬
 બાણું તું તે સજનના, વિછડશું મૂઆહ;
^૨કબાડીની કાઠબું, વેચી કીયા જૂઆહ. ૭
 તું વિછડતી સજનના, એકનિસા સુમુખખ;
 એક ભરીયા એક ઠાલવ્યા, સજનનતાયે દુખખ. ૮
 કુણુ ભરીયા પાલવ્યાં, ^૩કહું સજે મુજ તેણુ;
 દુઃખ હુંતા સો પાલવ્યા, નયણુ રસ ભરિયાં જેણુ. ૯

(સોરઠા.)

સજનનીયાં સંસાર, દેખું તુજ પેખું નહી;
 કાં કીધું અંધાર, વિરહ દેધને વાલહા. ૧૦
 જે મન તુજ મિલે, તે અવરહશું કિમ મિલે;
 કણ ખૂટે કોઠાર, બીજું ન ખાજે ખાદરા. ” ૧૧

(પૂર્વ ઢાલ-ચોપાઈ.)

ઇતિ બહુપરિ વિલપે રાજન, તે વારે શ્રુતશીલ પ્રધાન;
 ન રૂચિ કરે નગર પ્રવેશ, કેતા દિન વોલિ રહ્યા નરેશ. ૯૪
 હવે દમયંતી મંદિર ગઈ, મદનપ્રહારે જર્જર થઈ;
 દિવસનિશા નલ! નલ! ઇતિજપે, અંદનઅંદ્ર અંગિ અતિ તપે.
 જગ નલમય બાણે સા ખાલ, અવર જિકો જપે સો આળ;
 સ્નાન વિલેપન ને શૃંગાર, કરિ પરિહાર^૪ સરસ આહાર. ૯૬

સખી સાથિ ન કરે ^૧આલાપ, મુખિ નિસાસા વચન વિલાપ;
 રૂદન કરંતી ^૨ગત ચેતના, ભૂમિ પડી ભૂપતિનંદના. ૯૭
 અંતઃપુર હાહારવ થયું, સખીવૃન્દ સવિ જમણું રેહ્યું;
 કરિ આલી આકેંદ અપાર, વેગે કરે શીતલ ઉપચાર. ૯૮
 અંદનાદિક કદલી દલ વાય, વલિયું ચેત વિચરતાં ઉપાય;
 નલ કે અનલ? ઇશું મુખિ ચવે^૩, કેલીપત્ર સખિ વીજ મા હવે. ૯૯

(ગાથા.)

“મામા વિજસી સહીઈ, કદલીપત્તેણ સરલ તરલેણ ।
 અર્ઘ્યમુદ્દે નહુ જાણસી, પવણેણ હુઆસણો દહર ॥ ૧ ॥”

(દોહરા.)

“પ્રેમ નાગકી હું ડસી, માણ કિલે જે આઈ;
 ઈસ દુખ વેદન ગારૂડી, યશ થઈએ દુખ બાઈ. ૧
 બાજ પીયારે આપણા, પીર ન યૂએ કોઈ;
 જસકી વેધી હું મરું, સો વેદ હમારા હોય. ૨
 હીયા બીતરિ દવ બલે, ધૂંયા ન પરગટ હોય;
 કે હું જાણું રે સખી, કે જિણિ લાયા ^૧જોય. ૩
 અંચલ બંધુ કંધરે, બોલ તુહારે લેય;
 હોશે કોઈ દેસરા, જિણી હું કંત મિલેય. ૪
 સુહણી સાંઈ આઈઆ, ધાઈ લાગિ ગલિ રોઈ;
 ડરું ન ખોલું અંખિઆ, મત બિછોહા હોય. ૫
 બારી બહુત યું પુદલહે, હું ચાહું સો નાંઈ;
 મૂજ ચિંતા ઉસ પુદલકી, સો નિશદિન હીયરે માંદી.” ૬
 (પૂર્વ ઢાલ-ચોપાઈ.)

ઇતિ પરિ ^૧કુદદંતી વિલપતી, દેખી વાત લહી જે હતી;
 સખીજન આસ્વાસિ હિતભણી, આન્યો ભૂપ કોલાહલ સુણી. ૧૦૦

૧ વાતચિત. ૨ ગઈ. ૩ બોલે. ૪ પાદાંતરે ‘સોય’. ૫ કુંદ પુષ્પ
 જેવા ઉજવલ દંતવાળી.

^૧મનમથલખ્યાણુ સવિ સંવરી, પિતા પાય પ્રણમે કુંવરી;
 ચતુરપણે તસુ ^૨અંગિત લહી, ઇતિ આશિય પિતાએ કહી. ૧૦૧
 થોડા દિવસમાંહી સુણિ સુતે ! સ્વયંવરા મંડપ ગુણુરતે;
 ગુણુમય વંછિત વર તું લહે, અંતઃકરણુ સાથિં ગહિગહે. ૧૦૨
 સખીપ્રતિ વણિ શીખ્યા હોંચે, કરો સંતોષ સુતાને હોંચે;
 સુણી ^૩સંઘ્યાજ વચન નૃપ તણાં, આલીવર્ગ કરે ઉચ્ચારણાં. ૧૦૩
 વિરહ વિષાદ હતો તે ઘટિયો, મોદ સુધા સાગર ઉલટિયો;
 નિજ મંદિર દમયંતી સખી, સપરિવાર વિચરે હરખતી. ૧૦૪
 ગ્રંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એટલે હવે પંચમ પ્રસ્તાવ. ૧૦૫
 ઇતિત્રીકુબેરપુરાણે, નલાયનોદ્ધારે, નલોપાખ્યાને હંસ પ્રેક્ષણુ
 નલકથા દમયંતી અમે કથન દંપત્ય પરસ્પર રૂપવર્ણનો
 નામ પંચમઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ છઠ્ઠો.

(ચોપાઈ.)

વંદી ભાનુમેરુ શુરુ ભાવિ, કહું કથા છઠ્ઠે પ્રસ્તાવિ;
 હવિ કુંડનપુરનો રાબન, ફૂત પ્રતે દેધ સનમાન. ૧
 મોકલીઆ ચ્યારિ દિસિ અંતિ, સવિ નરપતિ નુહુંતરિવા ખંતિ;
 સ્વયંવરા વૈદર્ભિ તણો, લીર્મે ઉત્સવ માંડિયો ઘણો. ૨
 તેપણિ ગોઠ ચોઠ કર્ણોટ, દ્રવિઠ સુવેદી વત્સ વિરાટ;
 લાટ ભોટ વળિ અંગ તિલંગ, કુંકણ કાશ્મીર કુરુ વંગ. ૩
 માલવ મગધ મલય મેદપાટ, ગંગાપાર સુધોડા ઘાટ;
 પારસ્કર કામરુ કનોજ, વાગઠ ખડગ કચ્છ કાંભોજ. ૪
 સોરઠ મરહઠ આદિ અનેક, દેસિ ફૂત પાઠળ્યા વિવેક;
 ૧અનુચર એક ૨વિદુરવાગમી, ચતુર જવન ૩વાહન ઉપશમી. ૫
 દેવદત્ત ઇતિ નાસે ભલે, આર્યાવર્ત દિશિ મોકલે;
 સખી મુખે દમયંતી તાસ, એહવાં કહાવે વચન વિલાસ. ૬
 સકલ ભૂપ આકરણે જોહ, તાતદેશ પ્રમાણુજ તેહ;
 મન નિશ્ચલ ઉત્કંઠા ધરી, દમયંતી નલનૃપને વરી. ૭
 ઇતિ ધ્રુવ રાજસુતા આકૂત, બાણી સો સુવિચક્ષણુ ફૂત;
 અવર રાય આમંત્રણુ કરી, આર્યાવર્ત ગયો ગહિગહી. ૮
 જિણિ વનિ મહેતાસું શ્રુતરીણ, નલ મહારાય કરિ વનલીલ;
 તિહાં સો રત્ન ઉપાયન પાણી, નૃપ પ્રણમી જોલ્યો ઇતિ વાણી. ૯
 મહારાજ ! રાજેશ્વર વીર, કમલ નયન નલ નરપતિ ધીર;
 'લોચન સફલ હુવાં મુજ આજ, સીધાં સકલ મનોગત કાજ ! ૧૦

૧. નોકર. ૨. બગવદ બક્ત છતાં જોલવામાં છટાદાર-સમય-
 મુચક. ૩. કોટપર બેમીને.

પ્રણમી ભાલિં કરી અંજલી, વિનતી એક સાંભલ કહું વળી;
 દેવ વિદર્ભ દેશનો ઘણી, ભીમરાય પ્રીતિ અતિ ઘણી. ૧૧
 ઉત્સવ સુતા સ્વયંવર તણે, તુમ આમત્રે આદર ઘણે;
 કૃપા કરો તિહાં પાઉ ધારિવા, દમયંતીનું ચિત્ત ઠારિવા. ૧૨
 નૃપશેખર ! તુજ વિશુ સા બાલ, ન રૂચાવે ચિત્તિ અવર નૃપાલ;
 ક્ષણ વિલંબ હવે નવિ કીજીયે, પ્રયાણ^૧ ભંભા પ્રભુ દીજીયે. ૧૩
 ગંભીરાર્થ વચન ઇતિ સુણી, જાણી પ્રવૃત્તિ પ્રીયા મન તણી;
 શ્રુતશીલને કરિ ભૂ સાન, તવ બોલ્યો બુદ્ધિવંત પ્રધાન. ૧૪
 ઘણી વાત ઉત્તમ તેં કહી, અમ સ્વામિએ નિજ મન ગ્રહી;
 સા પહિલી પણિ છે અહો સુણી, સ્વભાવિ તિલકા અતિ સદ્ગુણી.
 નથી વિલંબ અદ્વારે કિર્યો, આ આંબ્યા જવ તુહો પુહચર્યો;
 તેહને કનક કોટી વર તુરી, દેઈ વાલ્યો સંતોષી કરી. ૧૬
 સો આંબ્યો કુંડિનપુર વહી, વાત સકલ ભૂપતિને કહી;
 વળતું દમયંતી મનરૂલી, વયસી હાથ કહાવે વળી. ૧૭
 માત ઉદીચી દિસી રાજાન, કુંડિનપુરનું લાચું તાન;
 પણિ નલરાય કનકની કોટી, મુજને દીધી મન રોકોટી. ૧૮
 ઇશું સુણી ચતુરા ચીંતવે, વહેલો નલ સંગમ સંભવે;
 તેહને ભૂષણ દેઈ પંચાંગ, વાધો પતિ મિલાયક રંગ. ૧૯
 હવિ નિષધાધિપ ચતુરંગિણી, સેના સજ્જ કરાવે ગુણી;
 અતિ ઉત્સુક કુંડિનપુર ભણી, આલ્યો કરી સન્નધ ઘણી. ૨૦

(શાદૂલવિકીરિત.)

શેષઃ સીદતિ કૂર્મરાટ્ વિલિખતિ ક્ષોણીતલં મજ્જતિ,
 ક્ષુભ્યન્ત્વં બુધયઃ પતન્તિ ગિરયઃ ક્રન્દન્તિ દિગ્દન્તિનઃ ।

૧ પ્રયાણ ઉંઝો. ભંભા પ્રયાણ સમયનું એક વાજિંત્ર છે. ૨ હોંસે.

લુપ્તં વ્યોમ તલં દિશઃ કવાલિતા રુદ્ધો રવિઃ પાંશુના,
 ચક્રે તસ્ય બલચ્ચલઙ્ગિરમિત સૈલોક્યમપ્યાકુલમ્ ૧
 સો બલ સબલ સાથિ પરિવરિયો, કેતુ પંથ અતિક્રમ કરિયો.
 નલરાય પામ્યો તટ નર્મદા, નદી પાસિ ઉતરીયો મુદા. ૨૧
 એટલે ઇંદ્ર સાથિં દિક્ષાલ, સુરગિરિ પુહુંતાછે સુવિશાલ;
 સુરી સાથિં નંદનવનિ રમિ, નારદઙ્ગપિ આબ્યા તિષ્ઠ સમિ. ૨૨
 તપ સુરપતિ થઈ 'અશ્વત્થાન, નારદ બેસાર્યા દેઈ માન;
 ઇંદ્ર કહે ઙ્ગપિ! વંછિત લહો? અહિં આબ્યા તે કારણ કહો. ૨૩
 તુલ્ક મનિ હરખ હુવે જેથી, તે સંગ્રામ કિશું 'ક્ષિંતી નથી;
 વસુધરા શું થઈ નિર્વાર, જિણે તુલ્ક અહિ પઉધાર્યા ધીર? ૨૪
 નારદ કહે સાંભલિ 'સુત્રામ ! સંપ્રતિ ભૂતલ નહિ સંગ્રામ;
 તેહનું કારણ છે તે સુણો, લીમરાયની પુત્રી તણો. ૨૫
 સ્વયંવર ઉત્સવ છે ઘણું, તેહની જોડી ન ખીજી લણું;
 સ્વર્ગ મર્ત્ય પાતાલે જોઈ, દમયંતી સરખી નહી કોઈ. ૨૬
 પૂરવ વૈર છંડી સહુ વળી; તિહાં આવે છે નૃપ મંડલી;
 કલિ નહિ કરે તિહાં કો તદા, જાણે તીર્થંકર પરવદા. ૨૭
 ઇણે કારણે ઇંદ્ર મહારાજ ! સુદ્ધ નથી ભૂમંડલે આજ;
 મનિ જાણુ' દેવતા કદાપિ, સુદ્ધ કરે તો જોઈએ આપિ. ૨૮
 સુર કલિ કોતુગ જોવા તણું, અહિં આબ્યાનું કારણ લણું;
 સુણી ઇંદ્ર કહે નારદ સુણો, અહીં પણિ સમર નથી સુરતણો. ૨૯
 સુણી 'કલહપ્રિય થયો નિરાશ, સુખિ મોટા મૂકી નીસાસ;
 કહે અહીં રદ્યા તણું શું કામ, કદાપિ ભૂમંડલે સંગ્રામ. ૩૦
 વિવાહ લૈમિની 'અવસાન, જો કલિ હોય મિલે રાજન;
 તો હુવે દ્રષ્ટિ પારણું સહી, પ્રદ્યુમ્ન આજ્યો ઇમ કહી. ૩૧

૧ ઉડી ઉભા થઈને. ૨ પૃથ્વીમાં, આપને દર્શ થાય તેવો શું
 કોઈ મંગ્રામસમય નથી ? ૩ ઇંદ્ર. ૪ ક્ષેત્રપ્રિય નારદમુનિ. ૫ સમય ઉપર.

સુર રિષીના મુખની એ વાત, ચમક્યો સુણી દેવ સંઘાત;
 લૈસિ રૂપ સ્વયંવર ઠામ, જોવા ઉત્સુક લયો સુત્રામ. ૩૨
 એ આલનક સાચું ધરું, લોક ગતાનુગતિક તે ખરું;
 સ્વયંવરા જોવા માનવી, ઇંદ્રાદિક નિજી^૧ મતિ હવિ. ૩૩
^૨વરૂણ હુતાશન ને ચમરાજ, ચાલ્યા સાથિ ઇંદ્ર મહારાજ;
 સાચી વાત સુણી સા સચી, નિજ મનશુ શુદ્ધિ ઢયમચી. ૩૪
 મલિન વદન મંજુધોષા લઈ, રંભાખંભી થંભ થઈ રહી;
 મૌનભાવિ ભાવી મેનિકા, હુઈ વિખિન્ન સહુ સુર કન્યકા. ૩૫
 હરિ દિસિપાલ સહિત સંચરિયો, નલ નૃપ દેવાતટ ઉતરીયો;
 દીઠો મહીતાશુ^૩ શ્રુતશીલ, હરાવતું શ્રીનંદન લીલ. ૩૬
 નદી નર્મદા તણે નૃપ સોય, મંત્રિ સાથિ વન કૌતુક જોય;
 સહસા ચક્રવાક સુંદરી, દીઠી ચ્યારી હંસ પરવરી. ૩૭
 સા નીરખી મહીતાને કહે, આ અસમંજસ મોટું દહે;
 જુઓ રથાંગી કેડે ફિરે, હંસા સુરત કામના કરે. ૩૮
 પણિ ચકવી નવ વંછે સંગ, તિમ તિમ હંસ ધરે છે રંગ;
 અનુચિતરાગ ભલો નહીં એહ, જાતી જુજુએ કિર્યું સનેહ. ૩૯
 એ અસમંજસ જે નીરખીએ, તેહતું કારણ એ પરખીએ;
 લૈમી મેલાપક સુણી ભાય, એકો એક વિધિ કરશે અંતરાય. ૪૦
 ઇતિ વારતા 'સચીવશું' કરે, પ્રિયા મેલાપક ચિંતા ધરે;
 એણે યુગતે વર્તેતો નૃપાલ, પેણે ઇંદ્રાદિક દિગ્પાલ. ૪૧
 અતુલ રૂપ દીહું મહીનાથ, ઇંદ્રાદિક ચિંતે સુર સાથ;
 આહા રૂપ લાવણ્ય અગણ્ય, આહો આહો! જગતિ તલ ધન્ય! ૪૨
 એમ કહી શિર ધૂણે દેવતા, ચિંતે એ નૃપના ગુણ છતા;
 દેખી દમયંતી^૪ મહામના, નહિ પરણે નલ રાજા વિના. ૪૩

૧ નિજી-નિજ, પોતાની. ૨ પાણી, અગ્નિ આદિ દેવો. ૩ પ્રધાન સાથે. ૪ મોટા મનવાળી.

એ દાતાર અતુલ સાંભળ્યો, આજ આપણી દ્રષ્ટિ મિલ્યો;
 દમયંતી એહની રાગિણી, આપણી સા પહિલી છે સુણી. ૪૪
 પૂરણ પ્રેમ નરેશ્વર તણો, ભૈમી સાથિ મુણ્યું છે ઘણો;
 એ ભો પ્રિયા પ્રેમ પરિહરે, દેવદૂત હુમને સંચરે. ૪૫
 દમયંતીશું વિધી કરે, તો એ સત્ય પ્રતિજ્ઞા ધરે;
 ઉત્તર ચિત નહીં ચે સારીખું, હવે આપણુ કીજે પારીખું. ૪૬
 ઇશું વિમાસીને ^૧સુરરાજ, નિગમેષીને લીધું કાજ;
 નલને કહી મુકોમલ વાણી, સપદિ સમીપ માહરે આણી. ૪૭
 આલ્યો નિગમેષી ^૨હરિદૂત, જિહાં નૃપ વીરસેનતું પૂત;
 દેખી નલરાય ચિંતિ હેવ, મુજ સમીપ આવે દુણ દેવ. ૪૮
 ઇંદ્રદૂત આવીઓ નલ પાસ, બોલ્યો એહવે વચન વિલાસ;
 રાજન ! મનિ વિશ્વમ ^૩માણુજે, મુજ ^૪સુરદૂત દૂત બાણુજે. ૪૯
 તુજે પોલોમી^૫ પતિ ભગવાન, પાઉધરાવે છે દેઈ માન;
 સા સાંભલી સસંભમ પણે, ભિકિયો મન ઉલટી આપણે. ૫૦
 હર જોડી શિર અંજલી ધરી, આલ્યો અતુર ચિંતના કરી;
^૬પાકશાસન આવે પરિવરી, બિહુ પખે અમર ચલાવે ^૭સુરી.
 વર વિમાનિ સિદ્ધાસણિ સાર, તિહાં બેઠો જન બહુ પરિવાર;
 બેઠો નાટક બદ્ધ બત્રીસ, કસવતો પૂરવે જગીસ. ૫૧
 ગાયે કલ-કંઠિ કિતરી, આરણ કરે શુણુ રતુતિ ખરી;
 લોકપાલ(ક) સાથિ ^૮ગિરિઅરી, આબ્યો ભૂમિ અવસ્થિતિ કરી.
 દેવરાજના પ્રણમી પાય, જોડી હાથ રહ્યો નલરાય;
 પાવક વરૂણ અને યમરાજ, ભૂપે તે પ્રણમ્યા નિર્ગ્યાજ. ૫૨
 કહે ભૂપ ઇંદ્રાદિક પ્રત્યે, ^૯શુ ! પ્રણુ દર્શન લીધું હિતે;
^{૧૦}તુ મુજ સીધા સઘળા અર્થ, વિલય ગયા વળી દોડી અનર્થ. ૫૩

૧ ઇંદ્ર. ૨ ઇંદ્રો નામુમ. ૩ મન્માણુજે. ૪ આજુતો. ૫ ઇંદ્રો દત.

૫ ઇંદ્ર. ૬ ઇંદ્ર. ૭ દેવીઓ. ૮ હુંગરાઓનો ગતુ-ઈંદ્ર. ૯ જો. ૧૦ નો.

ફળ્યું પુણ્ય માહરૂં ^૧અસ્તોઠ, તુલ્લે પાવન કીધું ભુલોઠ;
 કિહાં મુજ તપ થોડું મહાદેવ, કિહાં તસ ફલ પામી તુલ્લસેવ.
 મુજ કિંકર જાણી આપણો, પ્રેમ ધરિ મુજ ઉપર ઘણો;
 કાજ હુવે તે કહો મહારાજ, સફલ જનમ મુજ હુવો આજ. ૫૭
 ઇતિ નૃપવચન સુણી સુરસાથ, સહિત સુરંજયો નિર્જરનાથ;^૨
 વળતું વચન રાયપ્રતિ ભણે, છે તન કુશળ ભૂપ તુમ તણે. ૫૮
 સપરિવાર વિજય છે તુલ્લે, અચારિ લોકપાલ આ અલ્લે;
 દેવલોકથી આન્યા અહી, રાજન ! તુજ મિલવાને સહી. ૫૯
 આગે તાહરી કીરતી સુણી, સિદ્ધ ચારણે જે વળી ભણી;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાધારક ધીર, ^૩વસુધાતલિ એક તું વડવીર. ૬૦
 અંગી કરો વચન જો અલ્લ, તો એક કારિજ કહીયે તુલ્લ;
 રાજા મનશું ચિંતે ઇશું, મુજશું કારિજ હોશે કિશું. ૬૧
 રાજ રમા લીલા ભંડાર, તે દેતાં મુજ નહિ વિચાર;
 અનાયત્ત પણિ લૈભી મુખે, ઇંદ્રાદિક મુજ યાચે રજે. ૬૨
 તથાપિ જે કહે તે સાંભળું, ઇતિ સુવિચારી જોલ્યું ભલું;
 સુપ્રસન્ન વાણી ગંભીર, ^૪વાસવ પ્રતિં કહી નલ ધીર. ૬૩
 કારજ તુમ મન હોયે જેહ, મુજને દેવ ! પ્રકાશો તેહ;
^૫કિંકરની પરિ ઇમે શિર ધરી, સા તુમ આણુ પાળવી ખરી. ૬૪
 ઇસું સુણી ઇંદ્રાદિક સહુ, સાધુ ! સાધુ ! ઇતિ જોલ્યા બહુ;
 દંભ સમુદ્ર ઇંદ્ર ઉલ્લસી, નલરાજાનિ કહે ઇમિ હસી. ૬૫
 રાજન ! વિષમ કાજ ^૬તેં સરે, એહવું અલ્લ મન નિશ્ચય ધરે;
 કાજ અલ્લારે થોડું એક, વચન વ્યય તો કરો વિવેક. ૬૬
 ભીમરાય કુંડિનપુર ધણી, ^૭ધૂયા દમયંતી તસ તણી;
 સો છે સ્વયંવરા ઉત્સુકી, કાજ એહ ^૮સીજે તુજ થકી. ૬૭

૧ ધણુંજ. ૨ ઇંદ્ર. ૩ પૃથ્વીમાં. ૪ ઇંદ્રને. ૫ દાસની પેટે.

૬ તારાથી. ૭ પુત્રી. ૮ સફળ થાય.

હૃત કર્મ તેહસું જઈ કરો, શુભ અદ્વારા બહુ ઉચ્ચરો; .
 જિમ દમયંતી અદ્વાને વરે, તેહ પરે તેં કરવી શિરે. ૬૮
 રૂપ સુણી દમયંતી તણું, તેહને શુભ અદ્વા મોહિયા ઘણું;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાનો તું ઘણી, પાણી^૧ એ આજ્ઞા અદ્વા તણી. ૬૯
 કર્ણશૂલ સરિખા એ બોલ, અતિ કઠોર સાંભળી નિટોલ;
 મન માને ઇંદ્રને પિશાચ, વળતો નળ બોલ્યો ઇતિ વાચ ૭૦
 સ્વામી ! તુલ્ય વચન પ્રમાણ, પશ્ચિ એક વાત વિચારો નાણ;
 જે ભમીને સોંપ્યા પ્રાણ, પૂરણ પ્રેમતણું બંધાણ. ૭૧
 સા અત્યંત સુણિ રાગિણી, ચાલ્યો તેહને પરિવા ભણિ;
 તેહસું હૃતપણું કેમ થાયે, લોકે વિડંબના ગવરાયે. ૭૨
 યદ્યપિ કેવલ તુમચે કામ, ^૨સા દયિતા હું છંડું સ્વામ;
 સ્વામિ અર્થે પ્રાણ આપીઈ, તો નારી શું ધરી હાઈ. ૭૩
 કરવું હૃતપણું સ્ત્રી તણું, તે પામર પશ્ચિ ગહેઈ ઘણું;
 સીમલ પુંદ્ર ન લેં આમીણ, તો નાગર કિમ ગહે કુલીન. ૭૪
 વળિ આજ્ઞા શુદ્ધી જે સાર, તિહાં નહી કૃત્યાકૃત્ય વિચાર;
 જે પણ શુદ્ધ વચન અકૃત્ય, તોપણ કીજે નાણી સત્ય. ૭૫
 પણ સો શુદ્ધ જો મૂરખ થાય, તો તસ કથન કરિયું કિમ નય ?
 હુયે સારથી વિલોચન^૩ યદા, મારગિ રથ કેમ ચાલે તદા ? ૭૬
 વળિ વિચાર અવર પરિહરું, કેવલ કથન તુમારું કરું;
 પશ્ચિ વૈદર્ભિ તણો પ્રસંગ, કિમ એકાદિ મિલે અભંગ. ૭૭
 તિહાં છે ^૪આરણ્યકના લક્ષ, કિમ એકલાં જવાયે ^૫દક્ષ ?
 જો ! છુપીજઈએ યામિકા, તો વીસસે કિમ ભિમિકા. ૭૮
 પહિલું છે તસ અંગિકાર, એણિ ભવિ એક નદ્ર ભરતાર;

૧ પાણો. ૨ તે સ્ત્રી. ૩ હાંકનાર આંધળો દોષ તો. ૪ લાખો
 ચોટીદારો છે અથવા બધાં લાખ ચોટીદારો ચોટી કરે છે તેમને છેન-
 રીને અંદર કેમ લખવ યઈ શકું ? ૫ ગણા.

સા કદાચિ મુજને ઝાળખે, તો લાજે કિમ ખોલે મુખે. ૭૬
 તે ભણી લોકપાલ ! સુપ્રસન્ન, થાઓ એક મુજ થહો વચન્ન;
 એણિ અર્થે અવર ઊઠવો, મુજને ^૧વિષમ કામે પાઠવો. ૮૦
 લોકપાલ વળી ખોલ્યા વાણી, રાજન ! તું સાંભળ ગુણખાણી;
 તુજને એ ભાખવું અયુક્ત, લૈમી સાથ મ થા આસક્ત. ૮૧
 દીઠા વિણ સા તિં કિહાં વરિ, ^૨શતવરા કન્યા હોય ખરી;
 તેહસું વિધી તો શ્યો દોષ, દેવ ભક્ત તું છે નિર્દોષ. ૮૨
 સર્વ ભૂમિ સ્વામી સશ્રીક, સદા જિતેન્દ્રિય શુચિ નિર્ભીક;
 વિબુધવાગમી રિપુગંજલો, અર્થાજન આશા પૂરણો. ૮૩
 એહવી તુજ તુલણા કુણુ ધરે, લૈમીશું ને વિધી કરે;
 અર્થ એહ સીઝે તું થકી, અવર પ્રવેશ કરી કુણુ શકિ. ૮૪
 ઇંદ્ર વરુણ રવિસુત ચિત્રભાનુ, યાચે તુજને દેઈ બહુમાનુ;
 એહવા તુજ યાચક કિહાં મિલે, તું દાતાર ક સિકલ મિલે. ૮૫
 મેલી અનિત્ય પ્રિયાનો મોહ, રાખ નિત્ય કીરતિ કુલ સોહ;
 કુટિલભાવ મનથી પરિહરો, ઉઠો દેવ ! કાજ જઈ કરો. ૮૬
 ઇતિ સાંભલી વિમર્શન કરે, પ્રિયા પ્રેમ વળી વળી સાંભરે;
 કર ધુણાવે થઈ સશંક, જાણે લાગ્યો વૃશ્ચિક ડંક. ૮૭
 વળી મનસ્થું એ કરિ વિચાર, લાજે રણે પ્રતિજ્ઞા સાર;
 ચિંતા અવર સકલ ને રહી, દેવકાજ મેં કરવું સહી. ૮૮
^૩શુરશિન્ધ્યાલોગી ^૧પ્રહ્લદન, ^૨મદિરાપાની ^૩અને ^૪કૃતદન;
^૫બ્રહ્મ-પ્રતિજ્ઞાનો ને ધણી, ગતિ અઘોર પંચ એ તણી. ૮૯

૧ કઠિન-આકરા. ૨ જ્યાં લગી કુંવારી ત્યાં લગી સો વર સાથે
 રાગ રાખે તોપણ શું ? ૩ શુરશ્રીનો ગમન કરનાર, અથવા શુરની
 શય્યામાં સૂતાર, બ્રાહ્મણને મારી નાંખનાર, દારૂ પીનાર, કર્યા ગુણને
 વિસરી જનાર અને ખોલ આપી ફેફસ કરનાર, આ પાંચ જણુ અધો
 ગતિને પામે છે.

અવિત થાવન રાણી મ રમા, કરિ વર કર્યુ ચપલ ઉપમા;
 જાણી પ્રેમ પ્રિયાનો તજો, દેવકાજ નિશ્ચય પડિવજો. ૯૦
 ધતિ મન સાથિ કર્યો વિચાર, ઈંદ્રાદિક ઉલ્લસ્યા અપાર;
 નલને દીયે અદ્દીકરણ, ચમરાજ ઈંદ્ર અગ્નિ ને વરણ. ૯૧
 હુવા દેવ સવિ અંતરધ્યાન, સ્થાનકે પુહતો નલ રાજાન;
 સંધ્યા કારજ સઘળાં કરી, કુશલિ અતિક્રમી શર્વરી. ૯૨
 પ્રભાતિ તૂર શબ્દ નિશ્વાન, સુણી રવેતાલિક વચન પ્રધાન;
 નલ નરપતિ નિદ્રા પરિહરી, પ્રભાત કારજ સઘળાં કરી. ૯૩
 સભામાંહી નૃપ બેઠો હવે, એટલે દારપાલ વિનવે;
 સ્વામી ! દમયંતીનો દૂત, પુષ્કર નામે દારિ પુહુત. ૯૪
 સાથે બે કિન્નર કિન્નરી, વંછિ ભેટ સ્વામિ તાહરી;
 નલનૃપ કહે આશુ અહીં તેડી, એણી વાત ક્ષણ એક મળેડી.
 કિન્નર યુગ્મ સાથિ ઉલ્લાસિ, પુષ્કર તેડિયો નલનૃપ પાસિ;
 સો પ્રણયો ભૂપતિના પાય, રાજા પૂછે કરીય પસાય. ૯૬
 ભીમભૂપ વિજયી પરિવાર ? આબ્યાનું કારણ કહો સાર ?
 પુષ્કર કહે પૃથવીપતિ ! સુણો, હું સેવક દમયંતી તણો. ૯૭
 આજ સ્વયંવર કાજ અનેક, રાય મલ્યા છે કુણુ લહે પછેક;
 તેહનું સ્વાગત કરવા ભણી, બ્યાકુલ મન કુંડિનપુર ધણી. ૯૮
 તુલસને પાઉધરાવા દેવ, ભૈમીએ પાઠવીઓ હેવ;
 તુલ પ્રયાણ દિનથી સા નિત્ય, ચરમુખ પૂછે પંથ પ્રવૃત્તિ. ૯૯
 દેવ ! સેવ તુમ કરવા સદા, કિન્નર મિયુન મોકલ્યું સુદા;
 સુણી વચન રંજ્યો જગદીસ, કિન્નર યુગ્મ દીયે આશીષ. ૧૦૦

૧ રાત વિતાવી. ૨ ભાટના દુદા ગાથા આદિ કથન. ૩ જલ્દીથી.

૪ બે, બેડું. ૫ પાર. ૬ સન્માન આદિ. ૭ જગસના મ્હેંએથી પંથ સંજાંધી સમાચાર. ૮ બેડું. ૯ રાજા.

તેહને ઉતારા આપૌયા, નિજ સમીપિ નિશ્ચલ થાપૌયા;
 સંધ્યા વિધિ સાધિ નરપતિ, બોલાવ્યાં કિન્નર દંપતિ. ૧૦૧
 કલા પ્રગટ સો કરે આપણી, ગીત સુણાવે ગાયક ગુણી;
 ઘોષવતીનો નાદજ સુણી, અપરિવાર રંજિયો ^૧ક્ષિતિધણી. ૧૦૨
 સલા સહુ થઈ ચિત્ર સમાન, પૂછ્યું નૃપે પુષ્કર દેઈ માન;
 કહો એ યુગ્મ કિહાં પામીયું, લૈભીને હિત કરી કુણે દીયું. ૧૦૩
 પુષ્કર કહે વિદ્યાધર-સુતા, વૈદર્ભિને ગુણે અનુરતા;
 સા કેશીનીનામિ શશીમુખિ, લીમસુતાની છે પ્રિય સખી. ૧૦૪
 કિન્નર યુગ્મ દિયું તેણીઈ, એહને ગાને સલા ^૨ત્રીણીઈ;
 લૈભી પ્રેમ ખરો તુમ ધરી, મોઝલીયાં કિન્નર કિન્નરી. ૧૦૫
 સુણી રાય મનિ ચિંતે ઇશું, એ લૈભી સુર કન્યા કશું;
 વાંછે ઇંદ્રાદિક જસ દેવ, સારે કિન્નર કિન્નરી સેવ. ૧૦૬
 મુજશું પ્રેમ પૂરણ એ ધરે, પણ અંતરાય દેવ વિચ કરે;
 કિમ છોડશું પ્રિયાનો સંગ, કિમ કીજશું પ્રતિજ્ઞા ભંગ. ૧૦૭
 એક પખિ બ્યાધ એક પખ ^૩તટી, વાત એહ દીસે સંકટી;
 કેમ નીપજશે દોય પ્રકાર, રાજ એહવો કરે વિચાર. ૧૦૮
 ભૂપે સલા વિસર્જન કરી, સુખે ^૪સ્વલ્પ નિદ્રા આદરી;
 પ્રભાતી ગીત સુણી કિન્નરી, લહિઓ બોધ ^૫તંદ્રા પરિહરી. ૧૦૯
 દેવકાજ નિશ્ચે આચરૂં, કીરતી કાજ પ્રિયા પરિહરૂં;
 રખે જઈવાયા આપણી, ચાલ્યો ચતુર કુંડિનપુર ભણી. ૧૧૦

(અનુબંધ પૂ. છંદ.)

“રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાન્તુ, યાન્તુ પ્રાણા વિનશ્વરા;
 યા મયા સ્વયમેવોક્તા, વાચા મા યાતુ શાશ્વતી.” ૧

૧ રાજ. ૨ સંતોષવંત કરી શકાય છે. ૩ વાધ અને નહીના
 ન્યાયની વાત જેવું મારે પણ બન્યું. ૪ થોડી. ૫ ઘેન-નિદ્રાપ્રકાર.

નિજ પરિવાર સકલથું સહી, નલ કુંડિનપુર આબ્યું વહી;
 સમાચાર સો લહી નૃપ ભીમ, સન્મુખ આલ્યા^૧ જવ નિજ સીમ. ૧૧૧
 સ્વાગતિ પ્રણિપતિ કીધી ઘણી, મિલ્યા બેહુ પ્રેમે ક્ષિતિ ધણી;
 દોય રાય ચિત્ત વિકસ્યાં ઘણાં, દીધાં કામ ઉતારાતણાં. ૧૧૨
 સપરિવાર નૃપ તિહાં ઉતર્યો, દેખી નગર લોક મન ઠર્યો;
 ભૈમી એ વર વરશે ખરી, એહવી લોકવાણી વિસ્તરી. ૧૧૩
 લોજનાદિ વિધિ સાધન ભણી, ભીમે મહિતા મેહલ્યા શુણી;
 એહ વાત દમયંતી લહી, હીયડા સાથે ઘણું ગહગહી. ૧૧૪
 સાર રસવતી સુંદર શાક, અતિ ઉત્તમ નિપાયા પાક;
 ભૈમી નિજ વલ્લભાનિ હેત, સખી સાથે મોકલિ સુચેત. ૧૧૫
 સપરિવાર નૃપ લોજન કરી, દેવ અર્થ નિશ્ચયે મન ધરી;^૨
^૩ અંતર્ધાન કરી નિજ કાય, કુંડિનપુરમાં પુહતા રાય. ૧૧૬
 નવનવ પુર કૌતક નિરખતો, નૃપ મંદિર પુહતો હર્ષતો;
 સુણી ગંધર્વી કન્યા રાસ, ભૈમીનો તિહાં લહી^૪ આવાસ. ૧૧૭
^૫ દેવદૂત તિહાં આબ્યો હસી, અંતર્ધાન રહ્યો સાહસી;
 પેપે રંભા દે ઉર્વશી, દમયંતીની હાસી તિસી. ૧૧૮
^૬ ઉત્સુક મુખ ભેવા વલ્લભા, આબ્યો તિહાં અભયંતર સભા;
 નિહાં ભૈમી આલી^૭ પરિવરી, સિદ્ધાસન બેઠી સુંદરી. ૧૧૯
 વાત કરી સદું સખી હરખતી, દમયંતીનું મુખ નિરખતી;
 આજ ગઈ ચિંતા સવિ દૂર, ઝીલી સખી મુખ સાગર પૂર. ૧૨૦
 સા તુજ વલ્લભ ઈહાં આવીઓ, સકલ લોકને મન ભાવિઓ;
 લોચન તુજ ચક્રે હરખસી, તસમુખ-અંદ્ર-પાન પામસી. ૧૨૧
 સુણી સખી ! તાહરે ભરતારે, યથા પૂરિયો સારે અંસારે;

૧ પ્રત્યંતરે-“ સન્મુખ આબ્યુ જવ નિજ સીમ. ” ૨ પ્રત્યંતરે
 “ દેવ અર્થ નિશ્ચય આદરી. ” ૩ પોતાનું રૂપ છુપાવી. ૪ મહાન, ૫
 નગ રાજ-ઈન્દ્રનું દૂતપણું મહીને. ૬ આતુર. ૭ સખીવૃન્દ.

દાને પૂર્યા નાગધ જન, રૂપ સુધારસ વિશ્વનયન. ૧૨૨
 ગુરુ આશીશ આજ તુજ ફલી, કુલદેવી સહી તૂઠી વળી;
 ફળ્યા મનોરથ સહુ અમ આજ, તું વલ્લભ પામીસી વરરાજ. ૧૨૩
 એહવાં સખીવચન નૃપ સુણી, અતિ આદરી ^૧અનિમેષજ પણી;
 નયણે પીયે વલ્લભારૂપ, હરખ શોક સાથે લહે ભૂપ. ૧૨૪
 મનિ ચિંતવે જેહવી સાંભળી, તેહથી કોણી ગમે આગળી;
 હા વિદાત ! તેં કીધું કિશું ? પ્રેમવિદ્ધ માંડિયો એહશું ! ૧૨૫
 હા હા ! ઈંદ્ર વન્દિ કરી એહ, ગિરિપરિં કાંઈ ન લેવો દેહ;
 લોકપાલ ! તુંદ્ર લીલારસેં, શાપી ભસ્મ ન કીધું કિસેં ? ૧૨૬
 ભીમ સુતાને પ્રેમે જડિયો, પણ તુમે વૈર વિના કાં નડિયો;
 પ્રિયા ^૨પ્રેમપાદપ સૂકોયું, ક્ષત્રીધર્મથકી ચૂકોયું. ૨૨૭
 એહનું જેટલું જોઈએ રૂપ, તેટલું સુણીએ લાલ સરૂપ;
 ઇસું વિભાસી તૃપતિ-વિહીન, નિરખે રૂપ ઇંદ્ર આધીન. ૧૨૮
 હરિ જિમ સહસ નયન કો ધરે, મેષોન્મેષ કદા નવ કરે;
 નિરવધી જીવિત ધારી જોય, લૈભી નિરખણ પાર ન તોય. ૧૨૯
 ઇસું વિભાસે નિરખી રૂપ, ચિત્ર લિખિત જિમ તિહાં નલભૂપ;
 એટલે લૈભી લોચન ^૩વામ, કુરકે મન હરખે સા તામ. ૧૩૦
 અંગિ ^૪પુલક ઊપજે ઘણે, લૈભી સખીપ્રત્યે ઈમ ભણે;
 તવ નૃપ સહસા પરગટ થયો, ^૫કૈરવિનિ વન જિમ શશિ રહ્યો. ૧૩૧
 તે દેખી નરપતિખાલિકા, સફલ કરે લોચન-માલિકા;
 જોતાં સકલ રૂપ સંદોહ, ત્રૈણુ સર્વ પામ્યું વ્યામોહ. ૧૩૨
 થઈ રોમાંચ કુંચ કામિની, કરે નિરીક્ષણ સહુ એક મનિ;
 ન કરે કોલાહલ લવલેશ, ધરિ શંકા ^૬ચામિક પરવેશ. ૧૩૩

૧ પલકારો મર્યા વિના એક ટસે જોવું. ૨ પ્રેમ રૂપી વૃક્ષ.
 ૩ કાચું નેત્ર ફરક્યું. ૪ રૂંવાડાં ઉભાં થઈ આવ્યાં. ૫ પોયણના સમ-
 હમાં ચંદ્રમા ઉદિત થાય તેવી રીતે. ૬ રાતે.

કીડા સુક સારિકા મયૂર, દેખી નલ દર્શન રસપૂર;
ચિત્ર લખિત પરિ નિશ્ચલ રહે, અવરભાવ કેતા કવિ કહે. ૧૩૪
હવે વૈદર્ભી લોચન-આણુ, નૃપ ઉપર પડિયાં ^૧સપરાણુ;
જાણે ^૨લોચન-કેરવ કરી, પૂજા કરિ લીમ કુંવરી. ૧૩૫
મેહુ જણુ દ્રષ્ટિ એકઠી મિળી, જાણે મેહુ મન આશા ^૩ફળી;
લેલી અંગ છેક નીકળી, ^૪પંચખાણુની ખાણુવળી. ૧૩૬
હંસે જો દેખાડિયું લખી, સો નલ એહ કશું હુંઈ સખી?
^૫પરબ્રહ્મતણી પરિ લીન, દર્શન દેખી થઈ આધીન. ૧૩૭
આપોપું નલપતિ જાણતી, કૃપાભાવ મનશું આણતી;
કહે ફળિયું અમ લોચન પુણ્ય, જિણિ તુમ દર્શન દીર્ઘ ધન્ય. ૧૩૮
હરખે હૃદય-કમલ વિકસિયે, અર્ધ લેઈ આસન બેસિયે;
અલંકરીજે આસન એહ, પ્રગટ કરો વચનામૃત મેહ. ૧૩૯
કવણુ દેશ ^૬અધુના અંધાર, કિહાં કરયો અંદ્રોદય સાર;
તુજ નામિ કુણુ માઈ વણું, સોઈ હે મુજ કણીભણું. ૧૪૦
સ્વર્ગ મર્ત્ય પાતાળ નિવાસ, જિહાં હોસે તિહાં પુણ્ય પ્રકાશ;
કુણુ કુળ સદ્ગુણ કરિયું અવતરી, કેહિ જાતી પવિત્રજ કરી. ૧૪૧
ઇતિ પૃચ્છા પ્રત્યુત્તર વાણી, શ્રવણિ સુધારસિ કર શુણુખાણિ;
અત્યાદર દેખી રાજા, અલંકરિયું મણિ સિંહાસન. ૧૪૨
વૈદર્ભિએ સ્તુતિ જો કરી, તે પણિ રાયે ચિત્તિ નવિ ધરી;
રાખી શુદ્ધ પ્રતિજ્ઞા ખરી, બોલ્યો નૃપ સાહસ આદરી. ૧૪૩
ભદ્રે ! સ્વસ્થ ચિત્ત થઈ સુણે, મુજને દેવદત્ત તું સુણે;
ઈંદ્ર વરૂણુ યમ પાવકતણી, સીખ ગ્રહી આળ્યો તુજ લણી. ૧૪૪
માહરું માનવ લોકિ નિવાસ, ઈંદ્રાદિક મુજ પૂરે આરા;
દેવદત્ત તે માહરું નામ, આળ્યો તેહનું કરિવા કામ. ૧૪૫

૧ તાડીદે. ૨ લોચનરૂપ કમળ વડે. ૩ કામદેવના પાંચે ખાણુની.

૪ યોગી જેમ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમાં લીન થાય તેમ કમળમાં નિગમનરૂપે
લીન થઈ. ૫ દમણી. ૬ કાનનું આશ્રયણ.

પરમારથી કહું એક તરવ, તેહનું સફળ કઈં ^૧હૂતરવ;
 ઇતિ નિસુણી ચમકી સા ખાલ, મૌન ધરી ઊઠી તત્કાલ. ૧૪૬
 દેવદૂત કહે મુગ્ધે ! કાંચ, એ આસન છાંયીને જાય;
 વચન કહું તે સુણ એક ^૨ચિત્ત, એ નર રખે લહે અવિનીત. ૧૪૭
 તુજ મતિ છે ^૩અરુખલિતાનંદ, વિજયી છે તુજ ^૪આલીવૃન્દ;
^૫સંભલી ^૬ગૌરી ! ^૭ગિરા માહરી, સુભગે ! સખલ દિસા તાહરી. ૧૪૮
 ઇંદ્ર દંડધર પાવક વરૂણ, ચ્યારિ દેવ ચિહુંદિશિ આભરણ;
 તે વસિ થયા ગુણે તાહરે, માને સત્ય વચન માહરે. ૧૪૯
 તાહરે કાજે ઇંદ્ર મહારાજ, છોડી દેવલોકનાં કાજ;
 સુરપતિપદવી તૃણ લેખવે, નિશિદિનિ તુજને મન ચિંતવે. ૧૫૦
 ન રૂચી વાત શચિશું કિશી, નવિ સુહાર્દ દીઠી ઉર્વશી;
 ન ગમિ નાટક રંભાતણું, ત્રિલોત્તમા સાથિ રૂસણું. ૧૫૧
 મંજુદોષાનું ટળીયું માન, ગ્રહી રહિયો એક તાહરું ધ્યાન;
 પુરંદરે એક તેં કરી હીંચે, ^૧કલત્રવંતપણું વંછિયે. ૧૫૨
 દંડધરા દક્ષિણદિશિસ્વામિ, તે પણિ થઈ રહિયો તુજ નામી;
 ધર્મરાજ નવિ પૂરે સલા, ^૨ત્રિકરણ વંછે તું વલ્લભા. ૧૫૩
^૩ધૂમોણી દીઠી ન સુહાય, રાત દિવસ તાહરા ગુણ ગાય;
 તેહનો પૂર મનોરથ શુભે ! ^૪લલને ! લોકપાળ વલ્લભે. ૧૫૪
 તરૂણિ ! તુહને પાવક જપે, આપોયું અંગિ અતિતપે;
 હોતું દ્રવ્ય તસ ન રૂચે કૌશું, તસ મન તાહરે પાસે વશ્યું. ૧૫૫
 સ્વાહા દેખી હાહા કરિ, નામ નિરંતર તુજ ઉચ્ચરિ;
 મુગ્ધે ! તેહનો પ્રેમ મ મેલહી, કાચ કાજ માણિક્ય મ ઠેલી. ૧૫૬

૧ હૂતપણું. ૨ પ્રત્યંતરે “ વચન કહું તે સુણ દેધ ચિત્ત. ”

૩ અખૂટ આનંદ. ૪ સખિયોનો સમુદાય. ૫ આમાં સાંભલને બદલે
 દરેક સ્થલે ‘સંભલ’ ‘સંભલી’ પ્રયોગો વાપરેલાં છે. છતાં મોટે ભાગે
 સુધારી ‘સાંભલ’ કરવામાં આવ્યું છે. ૬ સુંદર સ્ત્રી ! ૭ વાણી. ૮ સ્ત્રી
 કરવાની ઇચ્છા. ૯ મન તન વચનથી. ૧૦ ચમપત્ની. ૧૧ હે લલતા !

પાશધરણુ પંશ્ચિમ પતિ કહિયો, વરૂણ શરણુ તાહરું ગ્રહી રહિયો;
 તાહરે વિરહ દાવાનલ વહિયો, તું તેણિ જલસંચય સંગ્રહિયો.
 યદપિ અંગ ધરે સો પાશ, તથાપિ આયુષિ થયું અપાશ;
 તેહની પૂરણ આશા પૂરી, વિરહવેદના વારું દૂરિ. ૧૫૮
 દુઃસહ તુજ વિયોગ વિકસલ, ચતુરે ! એ આરે દિશિપાલ;
 અમતાં ઘડી વરસ તસ થાય, ^૧નિશિવાસ અતિ દુઃખે ભાય. ૧૫૯
^૨મૃતવું ! સ્વયંવર તાહરો લહી, તે આરે ^૩સુર આઠ્યા અહી;
 દેવલોક છડિયો તુજ કાજ, તું લીલા કરિ તેહને રાજ. ૧૬૦
 એહ વાત તું સર્વ વિચાર, તેણે મુજ શિર સુંધું છે ભાર;
 તેહ ભણી મહાક્ષણુ (નર) એવ, તેહનું બાણે જંગ મ લેવ. ૧૬૧
 વણિ કહાઠ્યું છે તે ^૪અવધારી, ભીમસુતે ! તું અમૃત વારિ;
 હોયે તુજ વિરહાનલ એહ, દાધા નવપણવ કરી તેહ. ૧૬૨
 કરિ ^૫પ્રસાદ અંગિકર સ્વર્ગ, તુજ આલગશે ^૬અમરીવર્ગ;
 નહિ તો ભૂતલે ^૭નિવશું અમે, ^૮મયા કરી જો માનો તુમે. ૧૬૩
 તે (લ)ક્ષણ હવે પામિશે કદા, તુજ ^૯મુખપંકજ દેખી સુદા;
 લોચન એહ કૃતારથ હુંશે, તવ મન હૃદિ^{૧૦} તુદિ પામશે. ૧૬૪
 દેવદૂતનાં ઇચ્છાં વચન, સુણી ચમક્યું દમયંતી મન;
 અહો વાત તે બોલે કિશી, સુર રથે પ્રીતિ ધરે છે ઇસી ? ૧૬૫
 એહને ^{૧૧}સ્વર્ગ વધૂના લોગ, શે વંછે માહરો સંયોગ ?
 સદા ^{૧૨}શર્દૂશ જેહને મહે, સો પિણુ કિમ પીપરી મુખ શહે. ૧૬૬
 નથી નાણુતા રાને કરી, એ ભૈમી નલનૃપ સુંદરી;
 પરનારી સાથે શું પ્રેમ, એણી વાતે કેમ વંછે ખેમ ? ૧૬૭
 રૂપ સકલ સોભાગ-નિધાન, દૂત એહ દીસે પરધાન;

૧ રાનનો સમય. ૨ મારા ચરીરવાળી! ૩ દેવો. ૪ કબૂલ કર, વિચાર. ૫ કૃપા. ૬ દેવીઓનો સમુદાય ઓળંગ કરશે. ૭ વમનું. ૮ મહેરબાની. ૯ પ્રત્યનતરે "પદપંકજ". ૧૦ પ્રત્યનતરે "હૃદિ તુદિ". ૧૧ દેવલોકની સુંદરીઓનો. ૧૨ સાદર.

એહને દર્શન કુણ સુંદરી, શીલ ન લોપે ધીરજ ધરી. ૧૬૮
 મુજ મન કો ન હરે નલ વિના, એ દેખી હું હુમ એકમના;
 તો થઈ દૂત દેવનો સહી, નલ વલ્લભ એ આબ્યું અહી. ૧૬૯.
 ૧ પરચિત્ત ધાતુ દ્રવિણ ટંકણો, અતિ બલ વિષયા સુદ્ધ અંકણો;
 સુણવા દેશ વંશ એતલું, મુજ મન ૨ મોદ ધરિ અતિ ધણું. ૧૭૦
 ઇસું વિમાસી લૈમી વાય, દેવદૂતને કહે સુણિ સાચ;
 ૩ નિરાતંક તે બોલી વાણી, ૪ ગોકમ લંગ મ દર શુણખાણી. ૧૭૧
 મેં તુજ નામાદિક પૃચ્છિતં, તેં મતિ વચન કહ્યું ૫ કુત્સિતં;
 ૬ ચથાઈ દ લાગ્યું અજ્ઞાન, ૭ હસ્તીની પરિ કરીયું તેં સ્નાન. ૧૭૨
 તુજ નામાદિ સુણું સવિવેક, સુણીવા અવર ન ઇચ્છા એક;
 ૮ જલતૃણા જલ પાને શમે, ૯ મધુપાને નવિ છીપે કિમે. ૧૭૩
 ઇતિ લૈમીનાં વચન વિશાલ, સુણી પ્રત્યુત્તર કહે ભૂપાલ;
 અચિ ! મુજ નામ વંશ છે જસ્યું, તે સુણવા તુજ આગ્રહ કિસ્યું. ૧૭૪
 માન(વી)ની હોયે મનીષા જેહ, વિના પ્રયોજન ન વહે તેહ;
 વળિ સ્વચનામ સ્વયં કિમ કહે, જે અક્ષર લવ સાચું લહે. ૧૭૫
 તો સ્વનામ હું કિમ ઉચ્ચરું, લંગ વ્યવસ્થા હું કિમ ૧૦ કરું;
 તથાપિ આગ્રહ તાહરે માન, કિમપિ કહું તે સાંભળી કાન. ૧૭૬
 ૧૦ વંશહિમાં સુવડો મન આણ, મુજનિ પત્ર માત્ર તસ જાણ;
 મૌન રહિયો નૃપ એટલું કહી, તવ લૈમી વળિ બોલી સહી. ૧૭૭
 વંશ પ્રકાસ્યું ન કહિયું નામ, કીધું ૧૧ અર્ધ વંચના ૧૨ કામ;
 શ્રોતાનું ચિત્ત હરવા ઇહાં, એ ચતુરાઈ સીખી કિહાં? ૧૭૮

૧ પારકા ચિત્તરૂપી ધાતુને ગાળી નાંખવા ટંકણ સમાન. ૨ આનંદ. ૩ ભયરહિત થઈને, દુઃખ વિના. ૪ ઇદ્રિયોનો-પૃથ્વીનો કાયદો-નિયમ ન હોડ. ૫ ખરાબ. ૬ મરજીમાં આવે તેમ અજ્ઞાનપણે બોલેલું. ૭ હાથી નહાઈને માથે ધૂળ નાંખે તેથી સ્નાન ન કર્યા જેવું થયું. ૮ દારૂ પીવાથી. ૯ પ્રત્યંતરે “લોગ વ્યવસ્થાનું કિમ કરું.” ૧૦ ચંદ્રવંશ. ૧૧ અર્ધી હગાઈનું કામ. ૧૨ પ્રત્યંતરે “કીધું અર્ધ વચને કામ.”

કહિ 'પ્રછન્ન પ્રગટ વર્તિની, કિહાં દુસ્તરા દૂર ગામિની;
 દેવદૂત ! તોહરી સ્વારતી, અલિનવ જેમ નદી સરસતી. ૧૭૬
 તે લાણી મેં તુજ આગલ રહી, ઉત્તર પ્રગટ ન દેવો સહી;
 માહી કુલ કુમારીકા જેહ, પુરૂષ સાથિ નવિ બોલિ તેહ. ૧૮૦
 ઇમ કહી દમયંતી રહી મૌન, દેવદૂત તવ બોલ્યું ધૂન;
 સુદરિ ! તુલ્કે પૂછ્યું જે સર્વ, તે કહેતાં હું ન કરું ગર્વ. ૧૮૧
 પણ તું માને શુભી-ગંગિકા, પરવશિ દૂત તણી જીવીકા;
 અલવે વાત કરંતા સુણો, થાય વિલંબ દૂતને ઘણો. ૧૮૨
 એવડી વાર રહી કિમ શકે, સ્વામિ દુઃખી થાયે મું થકે;
 તો શું દૂતપણું રે માહરું, સ્વામિદ્રોહ કીસી પદે કરું. ૧૮૩
 સુરપતિ સહસ લોચને કરી, જોતા હશે વાટ માહરી;
 ધિગ ! વિલંબકારિ એ દૂત, જેહનો પંથ જીવે પુરહૂત. ૧૮૪
 ઇતિ અનુરાય કરતો ભૂપાલ, દેખી જાંપી લીમક બાલ;
 વિનયવતી થઇ ઇમ ઉચ્ચરે, અવિનય કુણુ સુરપતિનો કરે. ૧૮૫
 મહાનુભાગ તે મોટા દેવ, અમર અસુર નર સારે સેવ;
 તેહને ત્રિધા નમું ત્રણિકાલ, તે માહરી કરજો સંવાલ. ૧૮૬
 તથાપિ તુજ પૂછું એક વાત, અમૃતલોભુ સુર સંધાત;
 કહો માનુષી તાસ કિમ ગમે, કિમ હસી જાંદાલે રમે. ૧૮૭
 વય બલ બુદ્ધિ તેજ તેહની, કિહાં વળી કિહાં માનુષ દેહની;
 નહિ એ સંયોજના વખાણુ, કિહાં સુરરત્ન કિહાં પાધાણુ. ૧૮૮
 દેવતણિ આવર્જનકલા, તિહાં માનુષીનું હુઈ કૌસલા;
 ગજારોહણુ ન લહે આમીણુ, કરિયાખર ખર ન હુઈ ધૂરીણુ. ૧૮૯
 કિહાં સુરકન્યા કિહાં માનુષી, કિહાં શશીવદની કિહાં હલમુખી;
 અપક મોગર માલા કિહાં, કૂળક કાસ કુસુમ સજ કિહાં. ૧૯૦

૧ ગુપ્ત પણે કહી. ૨ વાણી. ૩ આજીવિકા. ૪ ઇંદ્ર ૫ કુકડ-
 વેલાના વેલામાં. ૬ ગામડિયો હાથી પર બેસતું સું નાણી શકે ?
 ૭ હાથીની પાખરો ગધેડાને ન શોભી શકે. ૮ માળા, હાર.

તેહ ભણિ ચતુરાઈ ચિંતવી, ઇંદ્રાદિક બોલ્યા મહાકવિ;
 બૂઝો સિંહ તણો આશ્લેષ, મૃગદ્વી ખમી શકે નહિ રેખ. ૧૬૧
 પિતા ^૧ પિતામહ તે સુર સ્વામ, હું તેહને છોડુંને ઠામ;
 તે પ્રભુ માહરી ચિંતા કરો, મુજ વિવાહ વિદ્ન ^૨ અપહરો. ૧૬૨
 દેવદૂત ! સાચું સાંભલો, એહ સ્વયંવર ઉત્સવ ભલો;
 અનેક સહસ મિલ્યા છે રાય, પણિ હું પૂજસિ નલનૃપ પાય. ૧૬૩
 એહ પ્રતિજ્ઞા સાચી ભણું, તુજ મુખે સુર પ્રારથના સુણું;
 દોષ પરિભઈ કિમ સરસે કાજ, દેવદૂત ! ઘોસીખ્યા આજ. ૧૬૪
 મહાપુરૂષ સુરદૂત સમર્થ, તેહથકી કિમ નિપજે અનર્થ;
 સુરપતિ પ્રમુખ કહિયા જે ચ્યાર, તુચ્છ કામનાથી તસ વાર ! ૧૬૫
 મુરખ વચને રોષ નવિ ગ્રહે, શીખ્યા બેહુને સારી કહે;
 યશ વંછે સહુશ્યું ધરે નેહ, સાચો સ્વજન ધર્મ છે એહ. ૧૬૬

“ દેયા સમ્યક્ સુમતિરુભયોરન્તરં રક્ષણીયં,
 સોઢવ્યં ચ સ્ત્રલિતમર્ચિલં મૂઢબુદ્ધેર્જનસ્ય;
 લિપ્સા કીર્તેર્મહતિ મનસિ પ્રેમ સર્વત્ર ધાર્યમ્,
 ધર્મઃ સોયં જગતિસદૃશઃ શાશ્વતઃ સજ્જનાનામ્ ॥૧૧॥ ”

ઇતિ (પરિ) વિવિધ વચને પ્રીછવ્યો, દેવદૂતનો યશ સંસ્તવ્યો;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞા મનિ સંગ્રહી, લૈમી મૌન ધરી વળી રહી. ૧૬૭
 ગ્રન્થ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર ^૩ સુંદરભાવ, એતલે હવો છઠો પ્રસ્તાવ. ૧૬૮
 ઇતિ નલાયનોદ્ધારે, નલચરિત્રે ઇંદ્રસમાગમન, હરિશ્ચગમેષી-
 પ્રેક્ષણ, નલરાય આમંત્રણ, દેવદૂતનામધરણ, તત્ર ગમન,
 દમયંતીડમે વાર્તાકથનવર્ણનો નામ ષષ્ઠઃ પ્રસ્તાવઃ

^૧ પિતાના પણ દાદા૩૫. હું તેમનું છોડું છું. ^૨ દૂર કરો. ^૩ પ્રત્યંતરે “ કવિ નયસુંદર અભિનવ ભાવ. ”

પ્રસ્તાવ સાતમો.

(ચોપાઈ.)

પ્રસાદ પામી સરસતી તણો, મનિ પ્રમોદ ઉપન્યો અતિ ઘણો;
 શ્રીગુરૂ ભાનુમેરૂ પ્રણમેશિ, હવે સપ્તમો પ્રસ્તાવ લણેશિ. ૧
 દેવદૂત વળિ જંપું ખડું, ભીમ-સુતે ! સાંભલ નાગરું;
 વિચરવીની તુજ સરિખી જોઈ, એણી જગે જોતાં અવર ન કોઈ. ૨
 વિનય વચન તું વદી સુવેધ, કીધું 'નિર્જર પ્રેમ નિપેધ;
 તે ન ઘટે તુજ ભીમકસુતે ! ચંદ્રવદનિ ! સાંભલ શુભમતે. ૩
 તુજ ઉપરિ તે રાગી ઘણો, તુજને તિહાં 'પરાંમુખ પણો;
 એ કિહોં નવિ સાંભલ્યું ન દીઠ, જો 'નિધાન નિર્ધના અનિઠ. ૪
 વધુ હોતાં 'વૃંદારકતણી, તુજ મોટિમ વાધે અતિ ઘણી;
 મેરૂ મહીધરે ચડે જિ કોય, તમ્મ નીચતાપણું કિમ હોય ? ૫
 મોટાનિ લધુ સાથિ પ્રેમ, સમય વિશેયે' હુધં એમ;
 મૃગલે ચંદ્ર કરિયો સકલંક, તોહિ ન મેલે મોહ 'મયંક. ૬
 મનો વચન કાયા દ્રઢ ભક્તિ, સુરપૂજન કીજે નિજ શક્તિ;
 ભક્તિભંગ તુજ કાં સુર વિષે, તેહને ન રૂચિ તે કાં જંખે ? ૭
 કરી પ્રમાણુ માહરું વચન, સુર સાથે થાઓ સુપ્રસન્ન;
 ઈમ મુજ તુજ કીરતી વાધસે, સુર કામિત સંપૂરણુ હુંસે. ૮
 અથવા રણમથવા વર ભલુ, જી ! તુજ ચિત્ત રૂચિ એકલુ;
 ઉર કુણ વર વંછે તે ચિકિ, તે વિણ તુજ કુણ નિરખી શકે. ૯

૧ ઉદ્દેવ. ૨ મ્હોં ફરવીને ખેસવાપણું. પ્રતમાં "પરાંમુખ પણું" લખેલું છે. ૩ નિર્ધનને નિધાન મળ્યા છતાં અનિષ્ટ લાગવું. ૪ ઉદ્દતી વડું. ૫ ચંદ્ર.

અથવા પાવકનિ પતિ કરો, તેજસ્વી વર હીયડે ધરો;
 ક્ષત્રી જાતીતણો ગુણ એહ, તેજસ્વી વિણ ન ધરે નેહ. ૧૦
 અથવા ધર્મશીલા તું સતી, ધર્મરાજ વર વર ગુણવતી;
 બહુ દાક્ષિણ્યવતી તું જોય, સો પણિ દક્ષિણદિશિ પતિ હોય. ૧૧
 અથવા વરૂણ તરૂણ વર વરો, એણી વાતે શંકા શી કરો;
 દેખી સાયરતણા તરંગ, રાતિ દિવસ ઉપનિસે રંગ. ૧૨
 સુણી દમયંતી ચિત્તે ઈશું, વળી પ્રતિવચન કહીસે કિશું;
 ઇમ ચિંતી દીરઘ નિસ્વાસ, મેહથી ખોલી હુંતી નિરાશ. ૧૩
 નિર્દય દેવદૂત ! સંભલે, તેં સવિ કહિયું શબ્દ 'મોકળે;
 'તમ લોહ સૂચીમય ખોલ, તે એહ કહે ભરિયા નિટોલ. ૧૪
 એ તુજ વચન હરે છે પ્રાણ, તેહને કુણ વારસે સુખાણ;
 સા કેશિની પ્રતિ સવિ કહી, આપે' મૌન વિલંબી રહી. ૧૫
 તવ કેશિની કહે સુણિ દૂત ! ભીમસુતાનું કહું આકૂત;
 સુજ સુખે દમયંતી મહાસતી, ઇણી પરે કહાવે છે ગુણવતી. ૧૬
 તત્ત્વવાત સુરવર બાણતા, શ્યે ઇમ ચિત્તે નથી આણતા;
 એ લૈમી તો સહી 'પરદાર, જે મનિ વરિયો નલ ભરતાર. ૧૭
 એહ વાત બાણે સંસાર, તેહશું કિમ વંછે વ્યભિચાર ?
 જે હુએ જ્ઞાત-તત્ત્વ મહાસતી, તે કિમ વ્રત ખંડાવે સતી. ૧૮
 એ 'કામાર્ત થયા તું કહિ, લૈમી મન સાથે' નવિ થહી;
 લૈમી કહે માહરે તે પિતા, તો કિમ એ મિલશે વારતા. ૧૯
 દમયંતી મનિ 'નલનૃપ વસ્યો, 'મુઘા મોહ તે મંડે કીસો ?
 નલથી મન અલગું નહિ થાય, 'સુરગિરિ શિખર ચલે જો વાય. ૨૦

૧ સુકતકંઠે. ૨ તપાવેલા લોહાની સોય જેવા ડામ દેનારા તારા વચનો. ૩ પારકી સ્ત્રી. ૪ કામથી પીડાયેલા. ૫ પ્રત્યંતરે "દમયંતી મનિ નલ વર વસ્યું." ૬ નકામો-ગુઠો. ૭ મેરૂગિરિ અગળ હોવા છતાં તેલુ શિખર જે વાયરાથી ચળાયમાન થાય તોપણ !

(કાવ્ય-શાસ્ત્રલક્ષ્)

“સંગ્રામેષ્વચલઃ કલાસુ કુશલઃ સેવાજુષાં વત્સલઃ ।

સત્કીર્ત્યા ધવલઃ સ્વભાવસરલઃ પ્રત્યર્થિકાલાનલઃ ॥

શોભાશોભિતવિગ્રહો જનપતિર્ભૂમણ્ડલાલ્પઢલઃ ।”

શ્રીવહ્નીનવકન્દલઃ પુરુષરઃ સૌભાગ્યસિન્ધુર્નલઃ ” ॥ ૧ ॥

સો નલ આગ્યો છે ઇષ્ટિ કામિ, લૈભીને પરણેવા કામિ;

તેહને લૈભીશું બહુ મોહ, તે કિમિ સુર પાડે વિછોહ. ૨૧

વળી વળી વધે ઘટે શશિ કાચ, “રંભા છેલી વળી વળી થાય;

રસપતિ ભિન્ન થયો વળી મિલે, પણ એ વાચા વચન નવિ ચલે. ૨૨

એક સ્તંભિ ન બાંધે કોઈ, મોટા મત્ત “મતંગજ” હોઈ;

“દો અસિ એક કોસે” કિમ રહે, કિમ “દો ભાતુ” એકઠા વહે. ૨૩

“સૂચી ઉભય વદના જે હોઈ, ચતુર ન તેણે સીવે કોઈ;

જઈ ન શકીએ હોઈ મારગે”, ઇતિ ભાખીએ શબ્દ પારગે”. ૨૪

તિમ એ ઉચિત નહિ નિરધાર, “કુલદારાને દો ભરતાર;

વળી વિશેષે” દેવ માનવી, એ અનુચિત ગતિ સહી માનવી. ૨૫

ન કરિ કુલટાનું આચરણ, જે લૈભીને દે કો મરણ;

નલ નૃપ વિના અવરથું નેહ, ન કરે લૈભી મૂકે” દેહ. ૨૬

જ્ઞાન વિમલ દર્શન ચારિત્ર, રત્ન ત્રણિ એ કહિયા પવિત્ર;

તિહાં ચારિત્રરત્ન જિનવરે”, શીલ રૂપ ભાખ્યું શુભપરે. ૨૭

તાસ લોપે” કામુક કામુકી, કામતણા રસ વાહ્યા થકી;

ભસ્મરૂપ કોપાનલ તણો, તેણિ સ્વવંશી વિસ્તારિઉં ઘણો. ૨૮

૧ આ આખું પાદ અમે નવું મૂક્યું છે. ૨ કેળ કાપ્યાથી પાછી નવપદ્મવ થઈ કૃપિત થાય. ૩ મસ્તાન હાથી. ૪ જે તરવાર એક મ્યાનમાં કેમ હોય ! ૫ જે સર્વ સાથે છી રીતે ચાલે ? ૬ જે મ્હોંવાળા સોય. ૭ કુળવંતી સ્ત્રીને. ૮ અન્યપ્રતે “ ન કરે જુ ! લૈભી ધરી દેહ. ”

(૨થોદ્ધતા છંદ.)

“ન્યવેશિ રત્નત્રિતયે જિનેન યઃ,

સ ધર્મચિન્તામણિરુજ્જિતો યયા;

કપાલિકોપાનલભસ્મનઃ કૃતે,

તદેવ ભસ્મ સ્વકુલે સ્તૃતં તયા.” ॥ ૧ ॥

સ્વલ્પ અપલતા કરે શીલઘાત, કાચ પાત્ર જિમ ન ખમે પાત;

લાગે તાલવૃંતનું વાય, તોહિ ^૧મૃણાલ-તંતુ ખંડ થાય. ૨૬

દમયંતીનું એ મન આંગ, વંછે એક નળ નૃપનો સંગ;

જે કદાપિ મિલે ^૨કોટી અનંગ, તોહિ ન થાયે પ્રતિજ્ઞા ભંગ.^૩ ૩૦

મિલે ભુજંગી સાથ ભુજંગ, દાનવી સાથ દાનવ રંગ;

મૃગશ્યુ મૃગલી વૃક્ષશું વેલિ, હંસી હંસ મોરશ્યુ ^૪દેલિ. ૩૧ચક્રવાશું ચક્રવી મન તોષ, ^૫શુકશું શુકી પ્રતે સંતોષ;

દેવી રંગે રમે દેવશું, તિમ એક હું નૈષઘ સેવશું. ૩૨

માનુષ સાથે માનુષી મળે, એ અનુક્રમ દૈવે નવિ ટળે;

દેવદૂત ! સાચું સુણ ^૬ગૂઢ, મૂલ પંથ કુણ લોપે ^૭મૂઢ. ૩૩

સુખ અથવા દુઃખ થાય કદાપિ, અપયશ વા યશ હોએ આપિ;

નરકવાસ^૮ વા સ્વર્ગનિવાસ, નિધન સદા વા ભવિત આશ. ૩૪

હુવે તોહિ ન ત્યજે કુલવંત, મૂલ પંથ તે(જે) સાચું સંત;

મૂલ પંથ વૈદર્ભિ તેમ, ^૯અલોલુપા કહિ લોલુપિ કેમ ? ૩૫

ઈંદ્ર વરૂણ યમ પાવક જેહ, દમયંતી મન નલનૃપ તેહ;

^{૧૦}પંચમ લોકપાલને વરે, તો અપરાધ કિશું એ કરે ? ૩૬

* નૈષઘીયચરિતે ૧ સર્ગે ૭૧. ૧ કમળનાળનો તંતુ તાડછાના વાયરાથી પણ ખંડિતજ થાય. ૨ કોટી કામદેવ. ૩ પ્રત્યંતરે “તુહી રેષ ન થાયે ભંગ.” ૪ મોરડી. ૫ પોપટથી પોપટડી. ૬ ગૂઢ-ગુહ્ય-ખરી રીતે. ૭ મૂર્ખ. ૮ અન્યપ્રતે-“નરકપાત.” ૯ જેને લાલચ નથી ને લાલચું કેમ થાય ? ૧૦ રાજ-રાજ પાંચમો લોકપાલ કહેવાય છે.

વળી વળી તુજને કહિયે કિસું, નલસ્યું ઇહ મન નિશ્ચે વસ્યું;
 કાલ સ્વયંવર હોસે કાજ, લેખી વરસે નલમહારાજ. ૩૭
 હવે તુમે કૃપા કરો સુરત, જઈ પ્રીછવો પ્રમુખ પડદત્ત*
 હવે સુરતું કહાવ્યું મ મ કહો, રખે લવલેશ શેષ મન ગહો. ૩૮
 આગિ એક વૈદાર્ણી ખાસિ, આવ્યું હતું હંસ ઉલ્હાસિ;
 તેણિ નલરૂપ લખી ઠાખિયું, તાહરૂં રૂપ તાસ સાખિયું. ૩૯
 તેહ ભણી તુમ કરયો સુરવાત, બો હોય વીરસેનનૃપજાત;
 પ્રગટ થઈ કર મનસંતોષ, સજ્જન પીડે છે બહુ દોષ ! ૪૦
 ઇતિ કેશિની વદન નિર્ગત, પરમ વલ્લભા વચનામૃત;
 પીધું કરણ-કચોલાં ભરી, નલરાજે એક ચિત્તે કરી. ૪૧
 ઇમ પ્રિયાને અશ્વચર્યું ઘણું, સાહસ નવિ છંડયું આપણું;
 વળી વિશેષ થયું સાહસી, લેખીપ્રતિ ઇમ બોલ્યું હસી. ૪૨
 અહો અહો ! હંસીની કલા, પંખી જાતિ પણ શુણ નિર્મલા;
 ખીર ઉઠકે પંડિતપણું ખરૂં, લહે સેવાલ કમલ અંતરૂં. ૪૩
 રૂપંકજનયણે ! તું પંડિતા, સકલ કામિની શુભપંડિતા;
 કિહાં મણિ કિહાં પાપાણુ અસાર, કિહાં રવિ તેજ કિહાં અધાર.
 સુર નર વિથ અંતર એવડું, કાં ચતુરે ! ચિંતે નવિ ત્રેવડું;
 મનસાએ સુર કામિત કરે, માનવ વંછિત કદે સરે. ૪૫
 રૂંકરખી જિમ છંડી સેલડી, કંટક વૃક્ષ ચરે આપડી;
 તિમ તું સુરપતિની દેવિણી, નલ માનવી સાથે સગિણી. ૪૬
 એકદેશપતિ નલરાજન, ચર્ચર્મ ચક્ષુ ઉપજીવે ધાન;
 મલ મૂત્રે પૂરિત હુંઈ કાય, સંખ્યા સહિત લોગવે આય. ૪૭
 અવર ન ઉત્તમ જાસ સમાન, ત્રિભુવનમાંહિ સ્વર્ગ વિમાન;

* પ્ર૦ અં ૦ “ પુરદત ” ઇદ. ૧ “ કામિનિ કુંદન નજ હીમે
 સાર, જડનારો હંસ સોપણધર; ” કડવું ૨૩. પ્રેમાનંદ. ૨ હે કમળ
 લોચને ? ૩ સાંકલુ. ૪ ચામડાની આંખોવાળો અને ધાન્ય ખાઈ જીવનારો.

તિહાં અસંખ્ય સુરસુરિ નિવાસ, તેહની ઇંદ્ર પૂરવે આસ. ૪૮
 ઇંદ્રતાણી જે માને આણુ, તો તેઅહિ નિશ્ચલહિ કલ્યાણુ;
 જેહને ખત્રીશ લાખ વિમાન, મોટું ઇંદ્રતાણું રાજધાન. ૪૯
 સો વર મહા પુણ્યે પામીયે, મૂઢપણે તે નવિ કામીયે;
 અતિ ચતુરાઈ લલી મ ધાર, તાડું તે રૂડું વ્યવહાર. ૫૦
 માનવ-દેવતાણા સંયોગ, આગે સાંભળીયા છે લોક;
 ગંગાધર ભરતેશ્વર વાસ, વરસ સહસ નવનવા વિલાસ. ૫૧
 બળી સાચું ચિતિ કરે વિચાર, તે ચ્યારિ કુપસ્યે જિણિવાર;
 તવ તુજ કિમ સકસ્યે નલ વરી, એવડી શક્તિ નથી તસ ખરી. ૫૨
 ઇંદ્ર વરૂણ ચમ પાવક તણી, શક્તિ સહુ જાણે આપણી;
 ૧સ્પર્ધા બલવત્તરસું જેહ, ભામિની ! લલી મ જાણુસી તેહ ! ૫૩

(આર્યાહંદ.)

“ અનુચિતકર્મારમ્ભઃ, સ્વજનવિરોધો વલીયસી સ્પર્ધા;
 પ્રમદાજનવિશ્વાસો, મૃત્યુદ્વારાણિ ચત્વારિ. ” ॥ ૧ ॥

સુણુ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ, તે વિચારવા મ કર પ્રમાદ;
 રાજપુત્રિ ! તું બુદ્ધિનિધાન, એણી વાતે મ મ થા અજ્ઞાન. ૫૪
 તુજને સહુ ૨તત્વજ્ઞા કહે, વચન વિચાર મ મૂઝી રહે !
 લલી પરે ઇંદ્રાદિક વરો, નહી તો ૩અનુશય પામસિ ખરો. ૫૫
 ઇતિ સુરદૂત વચન સાંભળી, વલી વૈદર્ભિ લઇ આકુળી;
 શંકા-હુઃખ અને અભિમાન, હવા અંગ તસ ત્રણિ સમાન. ૫૬
 બોલી દેવસેવકપ્રતિ અચ્યુ, દૂત ! વચન તાહરું મનિ વચ્યું;
 શક્તિ સખલ ઇંદ્રાદિકતાણી, તાહરા કહિયા વિના લહું ઘણી ! ૫૭
 હાથે રવિ કિમ લિધું જાય, ભૂજ બળે કિમ ઉદ્ધિ^૪ તરાય;
 કમિ કુણુ મેરૂ ઉલંઘન કરે, તિમ સુર જીપી^૫ કુણુ જય વરે ! ૫૮

૧ હરીશ્ચંદ્ર. ૨ તત્ત્વવાત જાણનારી. ૩ પશ્ચાતાપ. ૪ સમુદ્ર. ૫ જીતી.

સુર ચિંતે તે સાથે સર્વ, સુર આગલ કુણું માંડે ગર્વ;
 સુર તૂસે^૧ તો સખલી દિશા, સુર આગલિ માનવ તે કિસ્થા ! પદ-
 પથુ જેહનું^૨ જહાં લાશું^૩ મન્ન, કાચ ગ્રહે તે કરી રતન્ન;
 ૧તિમ નલ જૂપ વિના માહરૂં^૪, અવર ઠામ ન રમે મન ખરૂં. ૬૦
 જિમ ૨દિનકર સાથે કમલિની, કારણુ વિના પ્રીતિ જાપની;
 તિમ નિધારણુ નલસું પ્રેમ, વૈદર્ભિને આબ્યો એમ. ૬૧
 વિષ દેખીને નાચે મોર, રૂદન કરે વિષ દેખી ચકોર;
 શિવ ધાંતૂર નિવડ પ્રીતિડી, વૈરભાવ સાથે કેવડી. ૬૨
 ૪રતિ અંગાર સાથ કર્પૂર, ૫દગકન્નલ સીમંત સિંદૂર;
 એકને એક સાથે સતોપ, એકને એક દીઠે હુએ રોપ. ૬૩
 અહીં ઠોહનું^૬ નવિ આલે કહિઉં, ઉત્તમ મધ્યમ જેણિ જે ગ્રહિઉં;
 તે જીવતાં ન મેલે કિમે, તેહનું^૭ મન તે ઉપરી જમે. ૬૪
 જેહનું^૮ તેહનું^૯ સો માનવી, નિર્જુણ અથવા ગુણ પૂરણુ કવિ;
 વીરસેનમુત લૈભીકંત, બાંધવ પિતા અવર માહંત. ૬૫
 વળી વળી બહુ સું દાખીએ, સાંભલવું સુર નર સાખીએ;
 નલ વલ્લભ લૈભી નવિ લહે, નિજ અંગ ૧હુતાશને^{૧૦} દહે. ૬૬
 સુણી સુરદૂત પ્રતિજ્ઞા ધસી, મન ચિંતે એ બહુ મેં કસી;
 તોહિ ટેક ન દે લવ એક, હવે કીજે વલી દોંદયો વિવેક. ૬૭
 ૧નિવડ નેહ ૨નિધારણુ ધરે, ઇંદ્ર સરીખા વર પરિહરે;
 શીલધર્મ સાચું આદરે, એહની તુલા અવર કુણુ કરે. ૬૮
 તુહિ દેવ અર્થે હું વળી, પુનરપિ એહને જોઉં કલી;
 કદાચ વૈદર્ભિ મન વળે, તો સહી દેવ મનોગત દુખે. ૬૯

૧ છુટમાન થાય તો. ૨ અન્યપ્રતે “તિમ નલ જૂપતિ એહાં માહરૂં.”

૩ સર્થ. ૪ આનંદ. ૫ આંખ. ૬ અમિમાં બાળશે. ૭ ધરો મગ્ન્યૂત.

૮ કારણુ વગર.

ઇચ્છુ' વિચારી સ ગુણવંત, સુરનો પદ્મપાત એકાંત;
 કરી પ્રકાશિ વચન ઉદાર, સુંદરી ! શીખ સાંભળો સાર. ૭૦
 તું તો સુરવંછિત નવિ કરે, સુરસ્થુ' કોધ કરી ને મરે;
 તો સુરને શી લાગે ગાળ, ^૧અનુશય કિસ્થુ' હુસે સંભાળ. ૭૧
 અતિ બળ તેજતણા જે ધણી, તસ કંઠણા નહિ ^૨દીનહતણી;
 દીપક ઉપર જલે પતંગ, દીપકને નહીં દયા પ્રસંગ. ૭૨
 ભામિની ! ભર સમુદ્રમાં જોય, પ્રવહણુ ભાગે સરણુ કુણ હોય;
 તિમ દિગપાલ કુપે જેહને, શરણુ ન કો દીસે તેહને. ૭૩
 યદિ તું કંઠિ બાંધી પાશ, પામસિ મરણુ રહી આકાશિ;
 ગગને રહી દેખી તુજ તમે, ^૩વાસવ લેઈ જસ્યે તિણુ સમે. ૭૪
 અશિમાંહે જુ અંગ દહેસી, તો પાવક ઉત્સંગે રહેસી;
 ને જલપાતિ' મરણુ કામેસી, તો તું કંત વરૂણુ પામેસિ. ૭૫
 ને વળી અન્ય ઉપાયે કરી, જાવા મન કરસ્યે યમપુરી;
 તો યમવંછિત ફલસ્યે સહી, નિજ મંદિર બધઠાં તું લહી. ૭૬
 ઇંમ લક્ષ્ણે સક્ષે સુંદરી, સુખે' દુખે' પ્રેમ હઠે કરિ;
 ઇંહુલવ પરલવિ જંખ મ આળ, તાહરો કર ગ્રહસ્યે દિગપાલ. ૭૭
 તેણિ નલ મોહ મેલિહ કારિમો, વિનયે ^૪વાસવાદિસ્થુ' રમો;
 પુણ્યે એ પામ્યા સંયોગ, સ્વર્ગતણા અંગિકર ભોગ. ૭૮
 ઇતિ સુરદૂતવચન સાંભળી, લૈભી અતિ મનસ્થુ' કલમલી;
 દૂતવચન સાચું જાણીયું, અતિ દુઃખ ચિત્ત સાથિ આણીઉં. ૭૯
^૫સખેદા વેપથુ વર્તિની, શુષ્ક કંઠ અધરા સા કની;
 સહસા વૈદર્ભિ ભામિની, બુદ્ધિ બ્રંશવતી સંપની. ૮૦

૧ પસ્તાવો. ૨ ગરીબની. ૩ ઇંદ્ર. ૪ ઇંદ્ર આદિ વાસવ આદિ.
 ૫ ખેદ સહિત થતાં પરસેવાવંત બની સુકાતે કંઠે અને લૂખે હોઠે
 નિશ્વાસ નાખતી જળજળીઆં લાવીને.

(દુહા-રાગ માઝ.)

- સુખિ નિસાસા મેહલતી, મન્દમન્દ સા રોઈ;
 ૧ લૈમી બહુ દુઃખ ધરે, સખીવૃન્દ સહુ કોઈ. ૧
- સ્વયંવરા ઉત્સવ સખળ, તાતે માંડિયો જેહ;
 હા હા ! હવે વિદ્વળ હુસ્યે, જવ કુપસે સુર તેહ. ૨
- વીરસેનસુત સાંભલે, બેઠો જિણિ કામ;
 મન વચન કાચે કરી, હું છું તાહરે નામ. ૩
- નાથ ! નાથ ! સંભાળ કરી, જઈ ગ્રીછવી દિ પાલ;
 આગે તે આરાધિયા, તેહને કરો કૃપાલ. ૪
- સુખ લજ્યા નહી લોપસે, તાહરી માહરા નાથ;
 કૃપા કરો નિજ નારીની, સમજાવો સુર સાથ. ૫
- તાહરે કાજે કંતણ ! ૧નિધન બહુ નિર્ધાર;
 તેણિ સુરલોકે સ્થુ કઈ, જિહાં નહી નલ ભરતાર. ૬
- જે પહિલાં લૈમીતણું, હૃદય વિદારે દેવ;
 તેહથી સ્થુ સુખ પામયે, વૈદર્ભિ કણમેવ. ૭
- પૂરવપુણ્યતણું જિહાં, ૨વ્યય નિત હોય અપાર;
 ૩અવર પુણ્ય ઉતપતિ નહિ, સો સુરલોક ૪અસાર ! ૮
- ૬ઉછંખલ પતિ જેહના, સેવક સખલ કઠિન્ન;
 દૂરિ રહી વંદન કઈ, સો સુરલોક રતન્ન. ૯
- હા જનની રે હા હા જનક ! હા બંધવા દયાલ !
 હોય એ કઠિન દિગપાલનું, કિમ કરસ્યું ૭વિસરાળ ! ૧૦
- ગ્રાણ કિસ્યે કારણિ રહ્યા, મોકલાવે સા બાળ;
 ઇતિ વિલપતી વૈદર્ભિની, પેખે નલ ભૂપાળ. ૧૧

૧ પ્રત્યંતર “ લૈમી દુઃખે દુઃખ ધરે. ” ૨ મરણ. ૩ ખરચાઈ
 જાય. ૪ ખીજ નવા પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય નહિ. ૫ નકામું છે. ૬
 તોફાની, દિહાંછળો. ૭ નાથ.

દૂતપણું સુરપતિતાણું, વીસરીયું તેણીવાર;

આસ્વાસેં લૈમી પ્રતિ, વચન સુધારસ ^૧વારિ.

૧૨

(ઢાલ-પૂર્વ-ચોપાઈ.)

વિરમ વિષાદહુંતી વલ્લભો, ^૨મુંચ મુંચ રોદન તું શુભે;

અપિ તુજ કંત ^૩સુહું નલ જેહ, પેખ પેખ તુજ આગળ તેહ. ૮૧

આ સિંહાસન અર્ધ ઉદાર, ^૪અલંકરો સુંદરી સુવિચાર;

કઠિનવચન તું કરી સાબાધ, ^૫ક્ષામોદરી સો ખમ અપરાધ. ૮૨

ઇતિ ^૬મનમથમંધર બહુ વાણી, નૈષધ બોલ્યુ વિવિધ વિનાણિ;

રાજસુતા આસ્વાસી ખરી, પુનરપિ સુરવાચા સંભરી. ૮૩

જિમ યોગેંદ્ર કાળવશ થયો, ક્ષણ ઇક લંગ સમાધિજ થયો;

સાવધાન વળિ હોયે ચઢા, પુનરપિ લહે સમાધિ તઢા. ૮૪

તિમ નરપતિ હુવો પૂરવરૂપ, આપે ઇતિ સુવિચારીયું ભૂપ;

અહો ! નવિ સીધું સુરકાજ, પુત્રી ખેદાણી નરરાજ. ૮૫

એણિપરિ અર્થ ન સીધા હોય, કિમ રતિ લહર્યે સુરપતિ સોય;

નવિ દૂષણ સા દેવું સુરનાથ, વાત ન જો એકે નલહાથ. ૮૬

ઇતિ શોચા કરતો નિરખીયો, લીમસુતાએ નલ પરખીયો;

નલ વલ્લભ જાણિ ગુણ જડી, સહસા ^૭તૃપાપયોદધિ પડી. ૮૭

‘મોદ સમુદ્ર ઉલટિયો ઘણો, ધન્યપણું લહેતી આપણો;

પતિ સમીપ ખેઠી તત્કાળ, ^૮ત્રપા પાસ બંધાણી બાળ. ૮૮

નવિ બોલે નવિ ચાલી શકે, નવિ જોયે નવિ વાચા બકે;

વળી લાજે ન શકે ^૯ઉસસી, ^{૧૦}દમયંતી એણિ ભાવિ વસી. ૮૯

૧ અન્યપ્રતે ‘સાર’. ૨ મૂક મૂક. ૩ પ્રં અં “હું” ૪ શોભાવો.

૫ સૂક્ષ્મ ઉદરવાળી. ૬ કામદેવતે મથન કરનારી. ૭ લજ્જા સમુદ્રમાં.

૮ આનંદ. ૯ લજ્જા *ઉસસી (?) ૧૦ સ્તબ્ધદશા પામી બેસી રહી.

ઇંધુ અવસરે^૧ સો પંખીરાજ, ખાલચંદ્રનામે હંસરાજ;^૨
 રાજહંસ અતિઉત્તમણ દેહ, ગ્રાહીસાપતણો લહી છેહ. ૯૦
 સહસા નલ દમયંતી પાસ, આન્યું વિહંગ હુંતી આકાશ;-
 આશીષ કહી નૃપ આગળ રહિયો, રાયે મિત્ર સો પંખી લહિયો. ૯૧
 જયજય કહિને પ્રણમ્ય પાય, સો દેખી નૃપ હરણ ન માય;
 “ભલે બંધવ તું વંછીત મલ્યો, ચિંતિત આજ મનોરથ દ્રવ્યો. ૯૨
 અતિ “આવર્જન નરપતિ કરે, રાજહંસ તવ ઇંધમ ઉચ્ચરે;
 મંહારાજ ! સાંભલ નળ બૂપ, તુમે લહિયો કૃપારસકૂપ. ૯૩
 પશ્ચિ એવડી કઠિનતા હેવ, તુજ મન કહો કિમ આવી દેવ ?
 હોમલ કમલ કઠિન જિમ નાલ, સૌમ્યરૂપ તિમ મનિ અકૃપાલ. ૯૪
 દૂત કાજ કીધું સુરતણું, રાજસુતા બીહાવી ઘણું;^૩
 નિજ કીરતી રાખેવા લાણી, જોણું કિંપિ ન મેહલ્યું ગુણી. ૯૫
 રાજપુત્રી ભૈમી સાંભળો, પ્રાણ રખે કરો આકળો;
 કઠિન વચન નૃપનાં સાંભળિ, ભય લવલેશ મ ધરજો વળી. ૯૬
 દેવ મહેંદ્રાદિતે (જે) આર, તે નવિ લિયે જળે પરનાર;
 મહાતુભાવ ન કરે અન્યાય, તેહ લાણી નિર્ભય હોજો માય. ૯૭
 રાજન ! તુમેં એવડી વાર, દેવદૂત લાખ્યો સુવિચાર;
 હવે જો પ્રાણ કંઠગત થાય, તોહિ દૂત રખે લાજો રાય. ૯૮
 એ “તવ પ્રિયા વાર એટલી, વિરહાનલે રહી છે પરજલી;^૪
 હવે દુર્વચન કુવાયે^૫ કરી, વ્વાળા રખે દીપાવો ખરી. ૯૯

૧ પ્રસંગે “બાવચંદ્ર સાધિત પરકાજ.”

૨ અન્યપ્રત્યે “ભલે ભયે બંધવ તું મિત્રિજો,
 વહિત આજ મનોરથ દ્રવિજો.”

૩ નમ્રતાપદ્માનાં રમેહ વચન. ૪ નગારી પ્રિયા. ૫ બળા.

કઠિન સાથિ કઠિનપણું કહિયું, કોમળસ્થું કોમળપણું લહિયું;
 ૧કાઠ કઠિન કોરે લમરલું, ૨કુસુમપ્રતે નવિ પીડે લલું. ૧૦૦
 એણી રાજસુતાએ રાજ ! તાહરા સમાચારને કાજ;
 મુજ ૩તિયેયપ્રતિ ફોરી-ફોરી, દાસી જિમ પ્રારથના કરી. ૧૦૧
 હવે તુમ વચન ૪પ્રારથું એક, સો નિશ્ચે કરને સુવિવેક;
 પ્રાતઃકાલ સ્વયંવર હુસે, તિહાં ચ્યારે સુરપતિ આવશે. ૧૦૨
 તુમો પણ પાઉધારને તિહાં, પછે લૈમીચિત્ત ડગસે જિહાં;
 તાસ કંઠે દમયંતી બાલ, આરોપણ કરશે વરમાલ. ૧૦૩
 સ્વામિન્ ! સત્ય વિચારો હિયે, ૫ગહિત દૂતથિકુ ૬વિરમોયે;
 હવે ૭રજની થોડી છે દેવ, નિજ ઘરે પાઉધારો ૮દ્રુતમેવ. ૧૦૪
 તુજ ઘર નૈગમેષી સુર ગયો, તાહરી વાટ જુએ છે રહ્યો;
 વલતા સમાચારને કાજ, મોકલીયો છે ૯નિર્જરરાજ. ૧૦૫
 તુહાને સ્વસ્તિ હજે દંપતિ, ઇતિ કહી સંતોષી નલ-સતી;
 બેહુને શીખ દેઇ ગુણ રાશ, ૧૦ખગ ઉડી ચાલ્યું આકાશ. ૧૦૬
 રાજહંસને વચને કરી, લૈમી મન ૧૧આનંદે ભરી;
 અતિ અવનમ્રપણે સખીયાહી, સ્વાગત વસાવે ઉચ્છાહિ. ૧૦૭
 દધિ દુકુલ ૧૨દુર્વા ચંદન, ૧૩શાલિ રત્ન મુક્તાદિક ધન;
 તેણિ પતિપદ અર્ચન આચરિયું, સ્વયંવરામંત્રણ બહુ કરિયું. ૧૦૮
 અથ સત્વર ઉઠિયો મન થિરી, દમયંતી મોકલાવી કરી;
 શખદી આપણે વસાવાશ, ગયો ધીર વીરાતન રાશ. ૧૦૯

૧ લાકડું. ૨ ફૂલ. ૩ પક્ષીને-તિયેય પંચેદ્રિને. ૪ અરજ કરી
 માંગી લઉં છું. ૫ તિરસ્કાર-નિંદાચોગ્ય. ૬ દૂતથકી-દૂતપણું ત્યજ દો.
 ૭ રાત. ૮ તાકીદે. ૯ ઇંદ્રે. ૧૦ હંસપક્ષી. ૧૧ અન્યપ્રતે “અતિ.”
 ૧૨ ધરો, દરોઈ. ૧૩ હાંગર.

નૈગમેષીએ પૂછી વાત, કહિયું નીપન્યું જે અવદાત;
 સુર સંતોષ્યું (ધ્યા) સ્થાનદેબય, શયનીયે' પોઢયા નલરાય. ૧૧૦
 શ્રમ નિવારવા નિદ્રા કરી, (સ્વ) મંદિર દમયંતી સુંદરી;
 સ્વયં અગણ્ય પુણ્ય માનતી, સુખશય્યાર્યે પુઢી સતી. ૧૧૧
 અ'થ નલાયનનું ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એતલે હવુ સક્ષમ પ્રસ્તાવ. ૧૧૨

ઇતિ શ્રીનલાયનોદ્ધારે, નલચરિત્રે સ્વયંવરમંડપમંડન,
 સર્વ નૃપ આમંત્રણ, દિગ્પાળ ઈદ્રાદિ સમાગમન, નલરાય-
 દેવદૂતનામ સ્થાપન, તત્ર પ્રેક્ષણ, દમદંતીસહ-ઉત્તરપ્રત્યુત્તર-
 કરણવર્ણનો નામ સક્ષમઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ આઠમે.

(હુહા.)

હવે અષ્ટમ પ્રસ્તાવની, સુકથા સલા મઝારી,

શ્રીલાનુમેરૂ ગુરૂ પય નમી, કહું સરસતિ આધારી. ૧

૧ગયું તીમિશ્રાસ્થુ^૧ તિમિર, પ્રગટ હવા શ્રીસૂર;^૨

તવ લાનુપ્રલ ભૂપ ઘરિ, વાગ્યાં મંગલ તૂર. ૨

ગાન કરે મંગલ ધવલ, ૩વારવધૂ સુવિચાર;

કિન્નર મિથુન^૪ ગુણુ સ્તવે, નલનરેંદ્ર જયકાર. ૩

છંદ ભણે ૫વૈતાલિકા, નવ નવ કીર્તિ કવિત્ત;

નલનૃપ પુઠ્યો ૬જગવેહ, વાણી પુણ્ય પવિત્ર. ૪

(છપ્પય-પદ્મદ-છંદ.)

આગમ તર્ક પુરાણુ વેદ પરમાર્થ વિશારદ;^૭

યાચક જન ચાતક સમૂહ નવ કાંચન ૮વારિદ;

વાપી કૂપ તડાક, ચૈત્યમંડિત ભૂમંડલ;

નિર્મલતર નિજ કીર્તિ નિચય નિર્જિત વિધુમંડલ.

આખાલ કાલ કલિમલ રહિત, ધર્મ કર્મ નિર્માણુ પર;

તવ સુપ્રભાતમનુદિનમુદિત, વીરસેન સુત નૃપતિ વર. ૫

(ભુજંગપ્રયાતછંદ.)

કલાકેલિકલ્લોલિનીલબ્ધપાર ! કુલે વીરસેનસ્ય ધર્માવતાર !

જયશ્રીવધુકળ્ઠશૃંગારહાર, સદા નૈષધ ત્વં સદાચારસાર ! ૬

યશોરાશિભિર્નિર્જિતક્ષીરનીર ! પરાકિનીમેઘમાલાસમીર !

કથં વર્ણ્યસે વીર કોટીરહીર ! ક્ષિતૌ નૈષધ ત્વં હિ ગંભીરધીર ! ૭

૧ સૂર્યદિરણોથી અંધારું નાશ પામ્યું. ૨ સૂર્ય. ૩ વેશ્યા. ૪ ગે.
કિન્નરોનું જોડું. ૫ ભાટ. ૬ જગાડે. ૭ હુંશિયાર. ૮ વર્ષાદ.

મહાધર્મનિર્માણવદ્ધાવધાન ! પ્રમોદપ્રધાનપ્રસિદ્ધિ દધાન !
ન કથિત્ પરો દત્તસન્માનદાન ! ક્ષિતૌ નૈપધક્ષ્માપતે ત્વત્સમાન ! ૮

(સર્વ લઘુરેકસ્વરઃ)

અમલતમસરલનવકમલદલસમચરણ !
સમરભરતરલતરસકલભટમદહરણ !
ઘનસજલજલદરવ ! મદનરસસમયકરણ !
ભરતનરવરતનય જય સમયજનશરણ ! ૯

(માલિની છંદ.)

ઇયમપિ રમણીયા જાતરૂપાત્મકસ્ય,
ત્રિદશનિકરભાજો ભૂધરસ્યોપકંઠમ્;
યદ્ઽરુણકરમાલા દૃશ્યતે સંપતન્તી,
તદુદય સમયોઽયં ત્યજ્યતાં નાથ ! નિદ્રા. ૧૦

(ચોપાધ.)

અતિઉદાર વૈતાલિકવાણી, શ્રવણે સાંભલી શુભ્રમણિખાણી;
નલનરપતિ નિદ્રા પરિહરી, ^૧ખિહુ સિન્ધ્યા છોડી કરી. ૧૧
અંગિ પવિત્ર થઈ સો હવે, પ્રાતઃકૃત્ય સકલ સાચવે;
પૂજા ઉત્તમ ^૨અષ્ટપ્રકાર, પરમેશ્વર પૂજ્યા સુવિચાર. ૧૨
^૩પરમેશ્વી પુરૂષોત્તમતણી, સ્તવના કરે ધતિ સ્તુતિ ભણી;
જયજય વૃષભધ્વજ વિખ્યાત, નાલિ સમુદ્ભવ આદીતાત. ૧૩

૧ ખેડો.

૨ “ જળ અંદન કુમુમે કરી, ધૂપ દીપ મનોહાર;

“ અક્ષત રૂળ નૈવેદ્યથી, કરો મગ્ધ અવતાર.” આ આઠ પ્રકારે.

૩ શ્રીઅરિહંત, શ્રીમિદ્ધ, શ્રીઆચાર્ય, શ્રીકૃપાધ્યાય, અને શ્રીમુનિ,
અ પંચ પરમેશી.

(વસંતનિલકાષ્ઠ)

વિશ્વસ્થિતિસ્થપતયે ભગવન્ ! જના યે,
 તુભ્યં નમન્તિ કમલાસનસંસ્થિતાય;
 બ્રાહ્મીપિતર્નિરુપમધ્રુવ ! સર્વથાપિ,
 તેષાં હિ નાભિભવ ! નાભિભવઃ કદાપિ. ૧૪
 સ્વામિન્ ! જટામુકુટમાલિતમૌલિભાગં,
 કન્દર્પદર્પદલનં વૃષભધ્વજ ! ત્વામ્;
 ધ્યાયન્તિ યે હૃદિ મહેશ્વર ! ભવ્યસત્ત્વાઃ
 સર્વજ્ઞ તે શિવપદં સહસા લભન્તે. ૧૫
 લક્ષ્મીનિવાસ ! નરકાન્તક ! સૌમ્યરૂપ !
 શ્રીવત્સલાઞ્છન ! સનાતન ! વિશ્વનાથ !
 ભાસ્વન્ ! સુદર્શન ! વિમ્બો ! પુરુષોત્તમ ત્વં,
 નત્વા પ્રિયં જિન ! જના જનયન્તિકિં ન. ૧૬

(ચોપાધ.)

ઇતિ પુરૂષોત્તમ બ્રહ્મેસાનં, સ્તવ્યા બિનેશ્વર શ્રીભગવાન;
 નલનૃપ યંગિ ધરે શૃંગાર, મસ્તક મુગટ મનોહરહાર. ૧૭
 શસી-સૂરજસમ કુંડલ કાન, અવર વિભૂષણ અતિ અસમાન;
 નિજ શરીર સોભાવી યદા, મહામંત્રિ તિહાં આવે તદા. ૧૮
 કરભેડી નૃપને ! વનવે, સ્વામી ! ભીમરાય તુદા(ને) હવે;
 સ્વયંવરા મંડપિ મહારાજ, પાઉ ધરાવિ છિ પ્રભુ ! આજ. ૧૯
 તે ઇતિ વલ્યા^૧ નિમંત્રણ કરી, સ્વયંવરની તિહાં રચના ખરી;
 અતિ વિસ્તીર્ણુ અતિહી આયામ, સુંદર સખલ સ્વયંવર ઠામ. ૨૦
 અતિ ઉત્તંગ થંભ નહી પાર, ઉપર રચના રચી અપાર;
 નવ નવ ભાંતિતણા અંદ્રુઆ, અતિ વિચિત્ર બાંધ્યા બૂબૂઆ. ૨૧

લહકે સુકતાદ્રુળ ભૂમખાં, પિંડિત તારાશુભ સારોખાં;
 કનક પૂતલી રત્ન જડાવ, બહુ દીસે કરતી નવ ભાવ. ૨૨
 માંડયા ^૧મંચક ને મહામંચ, ક્રીધા અવર અનેક સુસંચ;
 તે કિમ કવિ જાણે કહી પાર, અભિનવ દેવલોકજ અવતાર. ૨૩
 તેણિ સ્વયંવર મંડપ સહુ, આવે મહારાજ ગણ બહુ;
 બેસે ભૂપ ^૨થયોચિત કામ, વદર્શિને વરવા કામ. ૨૪
 ચિહ્નું દિસિતણા મહ્યા તિહાંભૂપ, એક જોવા દમયંતીરૂપ;
^૩એક આંખ્યા કૌતક નિરખવા, ^૪એક સજ્જન દુર્જન પરિખવા. ૨૫
 તિહાં આંખ્યા વિષુ કો નવિ રહિઉં, ભરતભૂમિ નૃપગણ ગહિગહિઉં;
 સ્વર્ણરત્ન સિંહાસન સંચ, પ્રથવીભુજ બેઠો મહામંચ. ૨૬
 શુભ કપૂર અગર વર તણી, ધૂપધટી તિહાં બહેકે ઘણી;
 વર ચંપક મોગર માલતી, કુસુમમાલ તિહાં બહુ મહિકતી. ૨૭
 તંતિભેદ વીણાદિક જાણ, ધનભેદે તાલાદિ વખાણ;
 શુધીરભેદ વંશાદિક જોય, અનદ તે મરુજાદિક હોય. ૨૮
 ઇત્યાદિક ભેદે વાજિત્ર, વાજે અલ્હરી ^૫અંજરી ચિત્ર;
 વાજે ભેરી શંખ મૃદંગ, ^૬પણવ જેણુ દક્ષા ^૭નવરંગ. ૨૯
 એવં વિધ વાજિત્ર અનેક, વાજે નાદ મિલે સવિ એક;
 ગાયક ગાન કરે કૌશલા, પ્રગટ કરે ગધર્વીકલા. ૩૦
 ભૂપ ભૂપ ^૮મંચિકિ નવનવા, કૌતુક જોવા સરિખા હવા;
 નાટકગીત કવિત વાજિત્ર, મંચ મંચ પ્રતિ દીસે ચિત્ર. ૩૧
 તેણે સ્વયંવર નર વર દ્રુત, મહાસુભટ દિવ સામંત સૂત;
^{૧૦}વારવેધુ સોવિન દંડ ધાર, જોતાં જન કો ન લહે પાર. ૩૨

૧ પ્રતિ અંતરે “ માંડયા કનકમંચ મહામંચ. ” ૨ જે જેના દરજ્જા લામુક સ્થળ હોય તે સ્થળે વ્યવસ્થાપક બેસારે છે. ૩ કૌર્મ કૌતુક, જોવા માટેજ. ૪ કૌર્મ દુર્જન અને મલ્લજનની પરીક્ષા કરવા માટેજ આખ્યા છે. ૫ અંજરી (?). ૬ દોલ. ૭ વાંસળી. ૮ દક્ષા. દોત્ર, મૃદંગ વગેરે ઉપર ધક્કો દબાવવાજ કરવો તે. ૯ મંચકે, માંચડે. ૧૦ શુણિકાઓ.

હવિ નલનૃપ સારી શૃંગાર, અભિનવ રતિપતિનો અવતાર;
 તેણિ સ્વયંવર પાઉધારિયા, અવર ભૂપ રૂપિં હારિયા. ૩૩
 પ્રતિહાર પય લાગી તામ, મહામંચ સિંહાસનિ ઠામ;
 અલંકારાવે નલનૃપ પાહિ, તિહાં ^૧ક્ષતિપતિ બેઠો ઉઞ્છાહિ. ૩૪
 તવ શોભી અતિ નરપતિ સભા, અવરરાય લોપાણી ^૨પ્રભા;
^૩ટિટિલિ ઘણુંમાન મનિ વહે, પણિ રાજહંસ લીલા કિમ લહે. ૩૫
 (દોહરા છંદ.)

“ તાં ઢકવા તાં ઢકવલી, ^૪ જાં નવિ વાજે તૂર;
 તાં અંદા તાં આંદ્રણી, જાં નવિ બિગે સૂર. ”

(ચોપાઈ.)

ઇતિ સ્વયંવર ઉત્સવતણું, મહિમા મનોહર વર્તિ ઘણું;
 તવ ચિંતે ચ્યારે દિગ્પાલ, લૈમી વરસે નલભૂપાલ. ૩૬
^૫તુ આપણુ રચીએ નલરૂપ, જઈ બેસી જે ઉપનલભૂપ;
 ઇમ ચિંતી ચ્યારે નલ હવા, નલનૃપ પાસિ બિઠા નવા. ૩૭
 પંચેનલ પેખે જન-સહુ, સભા સકલ આવર્ણ બહુ;
 અતુર્નલો પેખી નલરાય, વિસ્મય ચિત્ત સશંકિત ^૬ થાય. ૩૮
 પંચકલ્પતરૂ કરી ^૭પ્રધાન, જિમ શોભે નંદન ઉદ્યાન;
 તિમ તિહાં પંચ નલાકૃતિ કરી, રાજશ્રેણિ વિરાજી ખરી. ૩૯
 ‘શકાદિક તિહાં આવ્યા લહી’, અવર દેવ સહુ હરખ્યા સહી;
 અતિઠોતુક આણી મનમાંહિ, તિણિ સ્વયંવરિ આવ્યા ઉછાહિ. ૪૦

૧ રાજ. ૨ કાંતિ. ૩ ટીટોડી. ૪ અન્યપ્રતે “ તાંહાં લગિ
 હર્ષ હૂધ ધણું, જાં નવિ વાજાધ તૂર; ” ૫ તો. આમાં ‘તો, જે,
 સાંભલો’ એને સ્થળે ‘તુ, જુ, સાંભલુ’ એવા પ્રયોગો વાપરવામાં
 આવ્યા છે. તેમજ ‘બેસે, બેઠે, તેણે, પેખે’ પ્રત્યાદિ સ્થળે ‘બેસિ’
 અથવા ‘બિસિ,’ ‘બિઠિ’ ‘તેણિ’ અથવા ‘તિણિ’ અને ‘પેખિ’
 એમ પણ વાપરેલાં છે. ઘણે સુધાર્યો પણ છે. ૬ શંકાયુક્ત. ૭ ઉત્તમ.
 ૮ ઇંદ્ર વગેરે. ૯ સહી-ભણીને, ઇંદ્ર વગેરે આવ્યા ભણીને.

દક્ષ-યક્ષ-ખંધુર-ગર્ધર્વ, કિન્નર-કિંપુરુષાદિક સર્વ;
 તદ્વક-શંખચૂડ-કર્કોટ, પ્રમુખ મહોરગ, આબ્યા મોટ. ૪૧
 વાસુકિનાગ નાગનો રાય, પ્રેમિ પાઉ ધારિયા, તિલિ ઠાય;
 નાગકન્યા ચમર વીજીઈ, પર્યદ લોક સંજળ રીઝીઈ. ૪૨
 ગિરિવર નદી સમુદ્રહતણા, સમધિપાયક સુર જે ઘણા;
 તે સવિ તિહાં આબ્યા ઉદ્દહસી, વળી વિદ્યાધર આબ્યા હસી. ૪૩
 સિદ્ધ સકલ રિષિ નારદ વળી, સિદ્ધાંગના અપ્સરા મળી;
 શ્રીસર્વજ્ઞ સભામાંહિ જિન્મ, દીસિ ત્રિભુવન મિલિયું તિન્મ. ૪૪
 ઇંમ સુર નર બહુ મિલિયા દેખી, રંજ્યો રાજા ભીમ વિશેષી;
 મનિ ચિંતે મુજ પુત્રી ધન્ય, જોવા સુરનર મિલ્યા અગણ્ય. ૪૫
 પશ્ચિ મોટી ચિંતા એક વહે, એ સર્વનાં કુલાદિક (કો) કહે;
 પ્રતિહારિકા નહિ કોઈ ઇસી, સંપ્રતિ સા ગતિ હોસે કિસી. ૪૬
 દેવ સહુ બહી એ વાત, જઈ વીનવિ લારતી માત;
 તવ સુર સહુ પ્રારથના કરે, કર જોડીને ઇંમ ઉચ્ચરે. ૪૭
 સુણ માત ! લારતી બગવતી ! તુમે સવિ વાત લહો જે-છતી;
 ભૈમીસ્વયંવર આ અસિનવુ, ઇસ્ય અવર કો હુસ્યે ન હવુ. ૪૮
 સુરનર મિલ્યા ન લાભિ પાર, કવણ કહીસ્યે તસુ અધિકાર;
 ભીમરાય મનિ ચિંતા ઘણી, અમે પ્રારથ માતા તે બહી. ૪૯
 આસશ્રીક સભા સુરતણી, વળી માનવી વડા ક્ષિતિધણી;
 તુમ વિણ એહની લહે કુણ વાત, સુપ્રસાદ થાવો હવે માત ! ૫૦
 એ મળા મધિ કુણે બોલાય, તુજ વિણ કવણ કોવિદા થાય !
 જુઓ સુવર્ણ ચેત્ય સામટે, કાષ્ઠમયી ઘંટા કિમ ઘટે ? ૫૧
 ઇત્યાદિક પ્રારથના સુણી, હર્ષિત ચિત્ત હવી આક્રણી;

૧ અન્યપ્રતે “ પ્રમુખ રંજી.” ૨ શ્રીકૃષ્ણભગવાનની. ૩ અન્ય
 પ્રતે “ લહે ” ૪ મરસ્વતીદેવી. ૫ પંડિતા. ૬ લાકડાના. ૭ શોકે ?
 ૮ અરજ-વીનતી. ૯ એનીમેજે, સ્વયં.

સભામધ્ય આવી તત્કાલ, ઉરિ લહિકે મુગતાફલ માલ. ૫૨
ગંગાજલ સરિખાં નિર્મલાં, વસ્ત્રાભરણુ ધરિયાં વપિ^૧ લલાં;

ભીમરાય આગલ ભારતી, પ્રગટ થઈ ખોલી રમતિમતી. ૫૩
રાજન્ ! ચિંતા મ કરશે કિસી, હું સ્વયંવરિ આવી ઉલ્હસી;

ન કરું સુર પ્રારથના ભંગ, વળી સ્વયંવર જોવા થયું રંગ. ૫૪
દંડ સુવર્ણતણો કરિ ગ્રહું, કુલ કેમાદિક સહુનાં કહું;

ઇચ્છું સુણી હરખયું ભૂપાલ, સ્વર્ણદંડ કરિ દે તત્કાલ. ૫૫
અથ વાજિત્ર તણા નિર્દોષ, ભીમભૂપ મંદિર નિર્દોષ;

વાગાં મંગલ તૂર મૃદંગ, સકલ લોકમનિ માય ન રંગ. ૫૬
સહસ પુરષ વાહિની વિશાલ, સહસકિરણુ જિમ ઝાકઝમાલ;

સહસ શિખર સોહે જેહને, શકસભા ઉપમ^૩ તેહને. ૫૭
૪કોણ ચતુષ્ક ચ્યાર ખારણાં, તિહાં વિજ્ઞાન વિવિધપરિ ઘણાં;

દમયંતી એહવી પાલખી, ૫અલંકરી સાથે બહુ સખી. ૫૮
૬દમો દમનને ત્રીજુ દંત, ભીમપુત્ર એ ત્રણિ માહંત;

થઈ ૭સનદ્વસ, પરિકર તિહાં, રહિયા પાલખી ભૈમી જિહાં. ૫૯
સુભટસેન નવિ લાભે પાર, દાસી સહસ સાથિં પરિવાર;

૮કે કે કરિ કર્પૂરખરાસ, ૧૦કે કરે તાંબુલાદિ વિલાસ. ૬૦
કે કરિ ચૂઆ મૃગમદ સાર, કે કરે સજલ કનકભૂંગાર;

૧૧દેવકુસુમ-એલાદિક ભરી, થગી કથીપા કે કર ધરી. ૬૧

૧ વપુ, શરીરે. ૨ ખુદ્ધિવાળી. ૩ ઇંદ્રની સભા જેવી ઉપમા.

૪ ચારે બાજુએ ચાર ખારણાં. ૫ એવી પાલખીમાં સખીઓ સહિત

શોભાવીને-ખેસીને. ૬ “દમન દંતુ દુર્દમન, દમયંતી નામજ ધરયાં”

પ્રેમાનંદમાં. અતે કવિ ભાલણુમાં “દમયંતી દમ દાંત એ ત્રણુ, દમન

ચોથે ધાર.” ૭ સાવધપણે શસ્ત્રાસ્ત્ર સહિત પરિવાર સાથે. ૮ અન્યપ્રતે

“દાસી સહસ તાણું પરિવાર.” ૯-કે કે, કોઈ કોઈ. ૧૦ કે, કમકિ.

૧૧ લવિંગ-એલચી.

કનક ધૂપધાણું ધૂપનાં, વળી પંજર સોવન રૂપનાં;^૧
 તે માંહી કીડા રૂંદીર મયૂર, ^૨પિક ^૩સારિકા સુવાચા સૂર. ૬૨
 નિજકર ગ્રહી તસ જોલાવતી, દાસી શ્રેણિ સાથિ ચાલતી;
 લૈભીયુવા ચિત્તે સાલતી, ચાલી દાન પ્રબલ આલતી. ૬૩
 વાજિ પંચ શબ્દ નીસાણુ, જોઈ ^૪અટાલે રાણોરાણુ;
 કવિત છંદ વૈતાલિક લણે, ગીતધ્વનિ ગંધર્વની સુણે. ૬૪
 ખેલા કેલી કરે મુદ્ધકી, નૃત્યકલા દાખે ^૫નર્તકી;
 ઇત્યાદિક આડંબર ઘણે, પુહતી પાસિ સ્વયંવર તણે. ૬૫
 એટલે ત્રણિ લોકના લોક, રવિ જોવા કારણિ નિમ ^૬કોક;
 તિમ જોવા દમયંતી બાળ, સભા ફોલ હુવો ^૭સમકાલ. ૬૬
 સભા મધ્ય જવ કરે પ્રવેશ, તવ સુર કિન્નર ^૮ઉરગ નરેશ;
 લૈભીવચન મુધારસ^૯ પાન, નયનકચોલે કરે એક તાન. ૬૭
 નલનૃપ દેવદૂતપણું કરી, જાણે લૈભી દુહવી ખરી;
 તિણિ સો નૃપ અપરાધી લહી, ગંધપામ માલા કર ગ્રહી. ૬૮
 કેતા રાય વિકસ્વર સુખે,^{૧૦} ગોઠી કરે સકુચરસ્થુ^{૧૧} સુખે;
 પ્રતિ થગીધર દાખે સાન, તાંબુલાદિ ગૃહિ કરી પાન. ૬૯
 પત્ર સમારી બીડી કરે, મધ્યા તર્જની મધ્યે^{૧૨} ધરે;
 કર્પૂરાદિક મિઠ્રીત આસી, સત્વર દંતે અહે ઉલ્લસી. ૭૦
^{૧૩}સારિ કેલી કરંતા કે રાય, પામક નાંખી ચિંતી દાય;
 કેતા રમે ^{૧૪}કુસુમ કંદુકે, રમતિ કમલમુખી દે કરીયકે. ૭૧
 ધતિ પરિ સઘળી રાજા વળી, વિનોદ^{૧૫} કેલી કરે મન રૂલી;
 તેજે દમયંતી દીદી યદા, સકલ વિનોદ વીમરિયા તદા. ૭૨

૧ માંનારપાના. ૨ પોપટ. ૩ કોયલ. ૪ ગેનાં. ૫ ગમ્નરાણી ગોખમાં
 ખેસીને રૂંદે. ૬ નાચ કરનાગ. ૭ મહાસકપત્રી. ૮ એકી વખતે જોવાને
 દેખ-ગડખપ્રદ થયો. ૯ માપના ગમ્ન-વામુખી નામ. ૧૦ અન્ય પ્રતે
 "સાપામિ" ૧૧ રાન, ગોદિ. ૧૨ સોમદા. ૧૩ પુષ્પદત્તવર. ૧૪ મન્નુ

સુરનર સવિ તિહાં^૧ તનમય થઈઉં, નિરખે રૂપ એકચિત્તે રહિઉં;
 ધન ધન હાથ વિધાતા તેહ, અંગોપાંગ ઘડિયાં સવિ તેહ.^૨ ૭૩
 જે આપણિ શ્રવણિ સાંભળી, આ લૈમી આ દૃષ્ટે મિલી;
 આ તે ભાલ તિલક એહને, નયન ઘડે જોવા જેહને. ૭૪
 સફલ પ્રયાસ હવુ આપણું, ખેદ સમ્યું સવિ મારગતાણું;
 ધન્ય દિવસ વેળા આ ધન્ય, જિણિ દીહું સીરત્નનયન. ૭૫
 વર્ણવિભવ કુલરૂપ સુવેષ, પરિજન પ્રેમ વિલાસ વિશેષ;
 ચિત્તિ ચિંતવતા ભૂપતિ સર્વ, ગહિને પડયા જિમ છંડી ગર્વ. ૭૬
 અવરરાયનું કહિયે કિસ્યું, જી નલનરપતિ ચિતે ઇસ્યું;
 એ લૈમી દેખી સતીવંત, ધૈર્ય કવણુ ન ચૂકે સંત. ૭૭
 નલનરૂપ દેખી સુર માનવા, લૈમીઆશ મહેલતા હવા;
 નલલૈમી સરિયું સંયોગ, અવર સાથે અણુસરિસ.^૪યોગ. ૭૮
 સભામધ્ય દસમ્યંતી સતી, અમર નરોડગપ્રતિ નિરખતી;
 સફલ કરેવા સુર વિનતી, તવ બોલી ભારતિ ભગવતી. ૭૯
 ભો ! ભો ! સુરવર માનવગણા, લોચન સફલ કરો આપણા;
 નિજ મનથી શંકા પરિહરી, નિરખો ભીમભૂપકુંવરી. ૮૦
 સુણિ સશિવદને ! ભીમકસુતે ! દુગ વિદ્યેષ કરો શુભમતે;
 રે કન્યે ! રહી સભા વિચાલિ, રંજે સુરનરરૂપ નિહાલિ. ૮૧
 આ જો યક્ષદેવતા સભા, માનવને જોવા દુર્લભા;
 તુજ પુણ્યે તે આબ્યા અહીં, નિધાનનાં સ્વામિ એ સહી. ૮૨
 એમાં જી તુજ આવે લાગ, તો તું સો વર વર મહાભાગ;
 પ્રાહિં એ^{૧૦} વટવૃક્ષે વસે, આદર જો તુજ મન ઉલ્લસે. ૮૩

૧ દમયંતીમાંજ મોહ પામી સ્તબ્ધ બની ગયા. ૨ અન્યપ્રતે
 “ જોણિ એહ. ” ૩ ઇચ્છે. ૪ પ્રત્યંતરે “ અવર સાથે તે અસરિસ
 સંયોગ. ” ૫ દેવતા. ૬ મનુષ્ય અને સર્પ વગેરેને. ૭ પ્રત્યંતરે “ ભાષા
 ભગવતી. ” ૮ પ્રત્યંતરે “ અપહરી. ” ૯ અન્યપ્રતે “ તે કન્યે ! ”
 ૧૦ ઘણું કરીને વડના આડમાં રહે છે.

કંસી સુણી લાખા ભારતી, તેહને નમસ્કાર સારતી;
 વિહર્લતનયા આગલ વહી, વળી ^૧ગોદેવી બોલી સહી. ૮૪
 આ ગાંધર્વદેવ સુંદરા, નિજ ગર્વે ઉન્નત કંધરા;
 કરિ વાજિત્ર વહુકી ધરે, સ્વર ગ્રામ ^૨શ્રીમુખે ઉચ્ચરે. ૮૫
 જો તુજ પ્રબલ પ્રેમ-સંગીત, તો વર વરિ ગાંધર્વ વિનીત;
 તિહાંથી પશ્ચિ આગલિ સંચરી, વળી ^૩વાણી ઈશ્વિપરિ ઉચ્ચરી. ૮૬
^૪વિલોક વાસુકી ^૫પન્નગરાય, જેહને ^૬સહસ વહન એક કાય;
 દો દો જીહ્વા એક એક મુખે, તેણિ તાહરા ગુણ ^૭થુણસે મુખે. ૮૭
 તણક શાંખચૂડ કુંકોટ, દુર્જનપ્રતિ દમે હથ દોટ;
 વાસુકીરાય તણા યોધાર, મન માને સો વર ભરતાર. ૮૮
 ક્ષણટોપ એહને મણિ જેહ, ^૮દિગમંડલ દીપાવે તેહ;
 જગે તુજ ભાલતિલક ^૯ધુતિ કરે, તિમ ક્ષણરત્ન તમ સવિ હરે. ૮૯
 અવર દેવ નંદનવનિ રમે, એ ભોગી સઘળે જગિ ભમે;
 ઈશ્યુ સુણી તસ કરી પ્રણામ, વળી આગલિ સા ચાલી તામ. ૯૦
 પુનરપિ કહે ભારતી ભગવતી, ગિરિ વૈતાલચતણા અધિપતિ;
 આ વિદ્યાધર સભા સુબાણુ, અનેક ઉત્તમ વિદ્યાખાણુ. ૯૧
 આદિ પ્રજાપતિ રોહિણી, ^{૧૦}પોડપવિદ્યાદેવી ભણી;

૧ સરસ્વતી. ૨ પોતાને મોટે. ૩ સરસ્વતી. ૪ જો, નિહાલ. ૫ સાપનો રાજ. ૬ હજાર મુખ. ૭ ગારો. ૮ દિશા મંડળને. ૯ પ્રકાશ.

૧૦ “ ૐ રોહિણી પદ્મેતી, વહ્નસસલા નદ ય વર્ષજંકુસિયા;
 “ ચક્રોર્સરી નરદર્શી, કાંલિ મહાકાંલિ તદ્દ ગૌરી. ॥૭૥॥
 “ ગંધારી મહાજાલો, મૌળેવિ વહ્નદેવ તદ્દ ય અચ્ચુર્તા;
 “ મૌળેશિ મહામૌળેશિયા, વિજ્ઞાદેવ્યોજો રત્નચંદુ. ॥૮૦॥”

તિજયપદુસાલોને.

પરેથી રોહિણી પુનઃ બીજને પેદા કરનારી, બીજ પ્રજાપતિ
 અતિગનવાળા, ત્રીજ વજ્રશંખધારી વજ્રતમાન સોકળ ધારણ કરનારી,

વળી મોહની ^૧અગનગામિની, એ સવિ એહને વશિ વર્તિની. ૯૨
 નમી-વીનમી વિદ્યાધરરાય, તેહના એ અન્વયી કહિવાય;
 એમાંહિ રૂચે સો ચિત્તે ધરો, વચ્છે ! વિદ્યાધર વરતરો. ૯૩
 શશિમુખિ ! ઇત્યાદિકે સુરવૃંદ, તે તુજ ચિત્તને દે આનંદ;
 હવે માનવી સલા નિરખિયે, ચક્રોર નયણે નૃપ પરખિયે. ૯૪
 સૂરિજવંશ વિભૂષણ લાણું, ભૂપ અયોધ્યાનગરી તાણું;
 શશિવદની ! સાંભલ દેઇ કર્ણુ, આ ખિઠો રાજા મહતુપર્ણુ. ૯૫
 એહશું ચિત્ત રૂચે તો વરો, અપદ્મલોચને ! કાં પરિહરો;
 ઇત્યાદિક કહી રહી ભારતી, સા આગલિ ચાલી મલપતી. ૯૬
 જગન્માત વળી કહે તું સુણે, આ અંગાધિપ ભૂપતિ મુણે;
 પુષ્પકરંડિની પુરી પ્રસિદ્ધ, તેહતું સ્વામિ સખલ સમૃદ્ધ. ૯૭
 ચિત્તિ રૂચે તો વર વર્ણિની, ! વળી આઘી ચાલી ^૩નૃપ-કની;
 તક્ષશિલાનગરીતું રાય, દાખે સરસ્વતી તિણે ઠાય. ૯૮
 તેહના ગુણ બહુપરિ ઉચ્ચર્યા, વૈદર્ભિએ મન નવિ ધર્યા;
 ગુર્જરપતિ ગુણ બોલ્યા વળી, લૈમીમતી તેહશું નવિ લખી. ૯૯
 અવર દેશના નરપતિ વળી, સવિ દેખાડી નૃપ મંડળી;
 તેહના ગુણ બોલ્યા જિમ યથા, લૈમીમનિ સવિ હુયા ^૪વૃથા. ૧૦૦

ચોથી વળંકુશી વળ અને અંકુશ ધરનારી, પાંચમી અપ્રતિયક્ષા
 ચક્ર ધરનારી, છઠ્ઠી નરદત્તા અથવા પુરુષદત્તા પુરુષોને વરદાન
 દેનારી, સાતમી કાલિ સ્થામવર્ણનાળી, આઠમી મહાકાલિ વિશેષે સ્થામ,
 નવમી ગૌરી શ્વેતવર્ણની, દશમી ગાંધારી ગાયના વાહનવાળી, અગ્ની-
 આરમી મહાજ્વાલા મોટી જ્વાળાયુક્ત, બારમી માનવી મનુષ્યોની
 માતા સમાન, તેરમી વૈરટ્યા વૈર શાંત પાડનારી, ચૌદમી અધુષ્ટા
 પાપરહિત, પંદરમી માનસિ મનને સહાયકારી, અને સોળમી મહા-
 માનસિ સાનિધ્ય કારિણી વિદ્યાદેવીઓ છે.

૧ આકાશમાં ચાલનારી. ૨ પ્રસંતરે “કમલલોચને.” ૩ રાજ-
 પુત્રી. ૪ નકામા.

વળી ભારતી લણે ભગવતી, સાંભળ દમયંતી ગુણવતી !

રાજલોક પ્રેમાકુલ બહુ, તુજ ઉપરિ દીસે છે સહુ. ૧
પણિ તે તુજ મનિ દીસે વાય, તાહરું ચિત્ત હરે નલરાય;
જિમ અંદ્રિકાંત જને પીછાયે, ચિત્ત ચક્રોર જને રંછાયે. ૨
ધમ કહેતી આગલ સંચરી, શ્રીભારતી લીમકુંવરી;
પંચમ લોકપાલશ્યુ તિહાં, લોકપાલ બેઠા છે જિહાં. ૩
પંચ નલો પેખી મનોહાર, તવ ભારતી કહે સુવિચાર;
સુણિ ! નલરૂપ ધરી સુરપતિ, આ બિહુ નિરખો ગુણવતી. ૪
એહરૂપ પ્રબલ પ્રેમ કીછાયે, સુરસુખ સુધારસ તતુ પીછાયે;
'માનવભવે સુરવર સંયોગ, એ દુર્લભ મિલવો મંયોગ. ૫
અવર લોકપતિ ઉપનલબૂપ, બેઠા ચ્યાર ધરી નલરૂપ;
એ ચ્યારિ દેવતા અભગ, એહરૂપ નિશ્ચલ કરિ મન રંગ. ૬
એ માંહિ જે તુજ વાહી ગંઠી, વરમાલા રોપુ તસ કંઠી;
એહવા ઉત્તમ વર તું લહી, કાં મનસું સુઆર્ધ રહી. ૭
એ વર છંડી અવર વરેશી, તો કિમ ચિંતાસમુદ્ર તરેસિ;
એ વિલંબ એ જડતા કિસી, એ વર અંગિકર ઉલ્હસી. ૮
ઈન્ધ્યાં સુણિ ભારતીવચન, કલમલીઉં વૈદર્ભિ મન્ન;
નલ દિગ્પાલ ન અંતર લહે, થઈ વિષ્ણુ તિહાં ઉભી રહે. ૯
તો હવે એ કેહીપેર હુસ્યે, નલવલ્લભ કિમ કરી આવસ્યે;
હુર્જન થયો દેવ સંઘાત, વલ્લભ ભલ્યો માંહિ એ વાત. ૧૦
સહુ સમક્ષ બે કહું વરમાલ, અંગિકરબે નલ-ભૂપાલ;
તો નલ સુર બહુ થાય વિરોધ, કિહાં નલમાનવ કિહાં સુરયોધ. ૧૧
બે પણ સુજ ભાષા શીખવે, નલ સુર વિગતિ કરી દાખવે;
તો 'વાણીશ્યુ' હુઈ વિદ્રેષ, સુરપતિ લાજ ન રાખે રેષ. ૧૨

૧ પ્રેમવડે અકળાયલા. ૨ પ્રત્યંતરે " ચતુરે. " ૩ રોપો,
આરોપો. ૪ સરસ્વતી. ૫ સરસ્વતી ઉપર.

ઇત્યાદિક ચિંતવતાં ચિત્ત, મુંઝાઈ રહી ભીમી મિત્તિ મત્ત; ^૧
 જલ આવત્તિ પડી ગજ વહુ, કથમપિ નિર્ગમ ન લહે લહુ. ૧૩
 તિમ સુરકપટ મહોદધિ પડી, સા ન લહે નિર્ગમ વાતડી;
 એતલે શુદ્ધબુદ્ધિ ઉપની, વિનય કરે સુરપતિસ્થુ કની. ૧૪
 ચ્યારિ દિસિ-સ્વામિ ! માહરૂ, નમસ્કાર ચિત્તે ધરજો ખરૂ;
 મુઝ બાલિકા સાથિ સુકુમાલ, થાઓ પૂજ્ય તુમે દિસિપાલ. ૧૫
 તમ રૂઠે વૈદર્ભિ તણી, તુમ વિણુ અવર નહિ ગતિ ભણી;
 અન્ન વિરોધીતણું શરીર, રાખી ન શકે નીર સમીર. ૧૬
 નિર્બલપ્રતિ બલવત્તરતાણું, તેજ પ્રગટતાં નહી ચશપણું;
 જિમ કાઠને કુઠાર કઠોર, મૃગલીને વળી જિમ હરિભોર. ૧૭
 તિણે જગતી બલે નહિ સૂર, જ્વાલે નહિ સાયરનું પૂર;
 શક્તિવંત જે ક્ષમા ધરંતિ, તેણિ કારણ એ જગ વરતંતી. ૧૮
 દવદંતી ઉપરી દિગપાલ ! કેવલ કરૂણા કરો કૃપાલ;
 આપો ભિક્ષા ભર્તાતણી, સુપ્રસન્ન થાઓ જગધણી. ૧૯
 જો પણિ નૈષધપતિ વ્યતિરેક, દમયંતી મન ધરે અવિવેક;
 તો તુલ્કો હણુજો વજ્રે કરી, જ્ઞાને કરી પરિભહિસ્થો ખરી. ૨૦
 ઇતિ પરિ વિનય કરંતાં સતી, નિજ મન બુદ્ધિ ધરે ધીમતી;
 સુર માનવ અંતર બાણુવા, એતા બોલ ચિત્તે આણુવા. ૨૧
 મેષોન્મેષ સુરા ન કરંતિ, વળી પૂલૂભાગે પાઉ ન ધરંતિ;
 મંને કરી સાધે સવિકામ, નવિ કુરૂમાઇ કદા સુમદામ. ૨૨
 ઇણી લક્ષ્યણે ઓળખીએ દેવ, ગ્રંથે ઇતિ ભાગે જિનદેવ;
 બોલ એહ લૈસીએ ગહિયા, ઇણિ અવસરે સુરસુકૃપા થયા. ૨૩

૧ મતિ. મતિ બહેર મારી ગઇ. ૨ જળ-પાણીના ભંડારમાં પડેલી હાથણી કેવી રીતે ઝટ નીકળી શકે? ૩ બુદ્ધિવાળી. ૪ દેવો આપણે મેટમટાવતાં નથી. ૫ પૃથ્વી પર પગે ચડાડતાં નથી. ૬ કુલની માળા કદિ કરમાતી નથી. કુરૂમાઇ-કરમાયે.

ચિન્હ એહ સવિ જોયાં યદા, અપ્રપંચ નહ જાણ્યો તદા;
 એતલે સરસ્વતી કરિ ધરી, દમયંતી મુખ આગલ કરી. ૨૪
 લાવી લોકપાલને પાસી, પય પ્રણમાવે અતિ ઉદાસી;
 ચ્યારિ વંદા દોષ કર જોડી, વૈદર્ભી રહી અંજલી જોડી. ૧૨૫
 તે ચ્યારિ પામ્યા સંતોષ, મનહુંતી મેહલ્યુ સવિ રોષ;
 કહિ ભારતી 'ભીમજા ! મુણે, ઈંદ્રાદિક તુજ તૂઠાં મુણે.' ૨૬
 પ્રણમત જન ઉપરિ જસ કૃપા, નિજ શુણ સાંભલતાં જસ ત્રપા;
 શીલવિધય જસ શ્રદ્ધા ઘણી, પ્રકૃતિ માહુંતતણી એ ભણી. ૨૭
 (અનુષ્ટુપ્ચન્દ.)

પ્રણતેષુ દયાલુત્વં, લજ્જાલુત્વં ચ સંસદિઃ.

શ્રદ્ધાલુત્વં ચ શીલેષુ, પ્રકૃતિર્મહતામિયમ્. ૨૮

(ચોપાઈ.)

એહવા એ સુરપતિ નિહોય, ન કરે કુણુચું દીરઘ રોષ;
 મુલગે ! તુજ પતિભિક્ષા દીએ, તું અસમાન હરખ ધર હિયે. ૨૯
 આ તુજ વલ્લભ નલમહારાય, કરિ અનંગ ધરી આખ્યો કાય;
 વરમાલા રોપો એહ કંઠિ, બંધો 'નિવઠ નેહની ગંઠી. ૩૦
 ઇતિ નિમુણી ભારતીવચન, અતિ વિકર્યું વૈદર્ભિમત્ન;
 સમઠ સુધાસમુદ્ર વિશિ રહી, કર પંકજે વરમાલા ગ્રહી. ૩૧
 સકલ લોક દેખતાં વિશાલ, નલનૃપ કંઠે ઠવી વરમાલ;
 પુષ્પવૃષ્ટિ તિહાં સુરવર કરે, 'બંદીજન જયજય ઉચ્ચરે. ૩૨
 તવ વાન્નિત્ર વિવિધ વાલંયાં, મંગલ ધવલગીત ગાલંયાં;
 તિહાં અતિ 'કલરવ ઉજળ્યો, અવર ભૂપગણ અલગો ટળ્યો. ૩૩

૧ ભીમરાજની પુત્રી ! દમયંતી ! ૨ મોટા પુરુષોની આવીજ પ્રકૃતિ
 હોય છે. ૩ નમ્રલોકોમાં દયાલુપણું, સમામાં લજ્જાલુપણું અને શીલમાં
 શ્રદ્ધાલુપણું રાખવું એ મોટા માણસોની પ્રકૃતિ છે. ૪ ગાદા, દદ.
 ૫ યાચકજનો. ૬ અવાજ, ધોંધાટ, જૂમાટ,

કરિવા યુદ્ધ થયા સજ સહુ, તવ સુરપતિ ઇમ બોલ્યા બહુ;
 સુર-માનવીસલાજન જોય, નલ-દમયંતી ઉપરિ કોય. ૩૪
 મને કરી ચિંતવસ્યે આજ, તેહનું ફલ લહસ્યે તત્કાળ;
 શિર-સ્ફોટ તતક્ષણિ થાઈસ્યે, સો ^૧સત્વર ચમપૂરી નાઈસ્યે. ૩૫
 સુરપતિ વિનય વચને હરખીઓ, દમયંતીને નલવર દીઓ;
 નલ-દમયંતી રંગે વરો, રંગે અસૂયા ^૨ કો જન કરો. ૩૬
 વળી પ્રેમ મનિ આણી ઘણુ, 'સૂરિજપાક' રસવતીતણુ;
 દીયુ *આમ્નાય નલપ્રતિ ખરૂં, નલનાં વિધન સહુઈ અપહરૂં. ૩૭
 ઇતિ બહુ ઘોષે ^૩નિર્જરનાથ, અંતર્ધાન હવુ સુરસાથ;
 પુહતાં ઠામિ ^૪અમર આપણે, સરસ્વતી ભૈમીપ્રતિ ઇમ ભણે. ૩૮
 નિવડ નેહ વહ્નલસ્યું હુને, સંતતિ યુગલ વિમલ પામને !
 ઇતિ આશીષ દીઓ ભારતી, તવ ^૫મરાલ આબું ખગપતિ. ૩૯
 સો ભગવતીને પાચે નમ્યું, પૂરવરોષ સકલ ઉપશમ્યું;
 તેહને ^૬શાપાનુગ્રહ કરિયો, વાહન થઈ રહિયો મન ઠરિયો. ૪૦
 પુહતી માત આપણે ઠામિ, હવે કુંડિનપુરકેરો સ્વામી;
 વિનય કરી રાજા મંડળી, રાખી સુજન રહિયા મન રૂઢી. ૪૧
 વર્ત્યુ સઘળે જયજયકાર, વિવાહ મહોત્સવ મંડિયો સાર;
 સકલસજનમનિ હરિષ ન માય, ચાલ્યો ઉદ્ધટ ^૭પ્રવરપ્રવાહ. ૧૪૨

(ઢાલ—રાગ કેદારો.)

હવે કુંડિનપુરનો અધિપતિ, મહાદેવી પ્રિયંગુમંજરી સતી;
 ઉત્સવ મંડે વીવાહતાણુ, 'જનપદજન સહુ હરખ્યુ ઘણુ. ૧
 નિજ પત્નિપ્રતિ રાજા ભણે, બહુ પુણ્ય ફળ્યું સુણ આપણે;
 જામાતા નલ સરખુ લહિઉ, ત્રિહુંભવને યશ સાચુ રહિઉ. ૨

૧ અન્યપ્રતે "સીધર" શિષ્ટ. ૨ હરકત-ગડખડ. ગુણી ઉપર
 દોષનો આરોપ. * વિધિ. ૩ ઇંદ્ર. ૪ દેવો. ૫ હંસરાજ. ૬ આપ
 રાણવાની કૃપા કરી. ૭ મોટો. ૮ દેશનાં લોકો. ૯ જમાઈ.

સહી આપણા પુણ્ય ^૧અગણ્યજી, જીવિત આપણું ધન્યજી;
 દમયંતી સરખી ^૨નંદના, જામાતા નલ સરીખો સુમના. ૩
 હવે આલસ અજગો ઇંડીએ, વિવાહ વિવધપરિ (રંગી) મંડીએ;
 આજ્ઞા સેવકને દીજીયે, મંડપ રચના વર દીજીયે. ૪
 ધરિ બંધુવર્ગ પાઉધારિઈ, બહુમાને સળળ સત્કારીઈ;
 નિત ^૩લોજનવાર કરાવીએ, દાનિ ^૪વૈશ્રમણ હરાવીએ. ૫
 યાચક ઉપરિ બહુ રીઝીયે, દાલીદ્ર દવાનલ વીંઝીયે;
^૫કેશણ કનક કરિ દીજીયે, ભૂપતિ ^૬કમલાદ્રલ લીજીયે. ૬
 નિર્દોષ લગનદિન આવીઓ, સવિલોકને મન ભાવીઓ;
 મંડપ મંડાનજ માંડીઆ, દારિદ્રનાં દરિદ્ર ખાંડીઆ. ૭
 માતર મંદિર રચના ખરી, ચતુરાઈ વર ચતુરે કરી;
 મંડાણ સકલ માંડી કરી, જાણે દેવ ભૂમિ આવી ખરી. ૮
 ગૌરી શ્યામા સોહામણી, તિહાં ધવલ મંગળ આય ઘણી;
 હિવેલેખી અંગે ઊવટણ ^૯કરે, મુખે મંગલ ^{૧૦}બહુપરિ ઉચ્ચરે. ૯
 નહેવણાદિક વિધિ સઘળું કરી, વળી વચ્ચ વિવેકે વધુ ધરી;
 આભૂષણ અંગે અલકરી, બહુ નૃપ નારીયે પરવરી. ૧૦
 વાજિંત્ર વિવિધપરિ વાજંતી, શિરી મેઘાડંબર છાજંતી;
 બહુ મંગલ ધવલ સુગાવતે, મણિ માણિક વધાવતે. ^{૧૧} ૧૧
^{૧૨}માયહરે આણી લીમકે-સુતા, અંગિ રગ અધિક જનની પિતા;
 હવે નલનૃપ અંગિ ઉગટ સારિ, બહુ ધવલ મંગલ ગાય નારિ. ૧૨
 સુર નિર્મિત વચ્ચ ધરિયાં અંગે, આલરણ સકલ પહિરિયાં રંગિ;
 જાણે જંગમ સુરતર હવુ, નરદેવ નિપુણ નલ અસિનવુ. ૧૩

૧ ન ગણી શકાય તેટલાં વિશેષ. ૨ પુત્રી. ૩ જન્મણવાર. ૪ કુબેર
 બંધારીને. ૫ યોગ. ૬ લક્ષ્મી મળ્યાનો સ્થાવ. ૭ પ્રત્યંતરે “ સદુ
 સજનવર્ગ મનિ ભાવિયો. ” ૮ સોળ વર્ષની શ્યામા. ૯ અન્યપ્રતે
 “ ઉગટિ કરે. ” ૧૦ અન્યપ્રતે “ મંગલવાણી ઉચ્ચરે. ” ૧૧ અન્યપ્રતે
 “ મણિગોત્રી લાજિ વધાવતે. ” ૧૨ માયરે, ચોરીમાં.

શૃંગારિઓ ધવલમતંગને, આરૂઠ હવો નૃપ હોઈ સને; *
 પરિવાર અસંખિત પરિવરીઓ, નદા દુંડિનપુરમાંહી સંચરિયો.
 ૧ પાખરીયા પાર ન કો લહે, ૨ મદમસ્ત મતંગજ બહુ વહે;
 ૩ પાયકદલ સંખ્યા કુણુ લહે, જન થોકિ થોકિ જોવા રહે. ૧૫
 આગલથી ચાલે સાજનું, માણસ મિળીયું સહુ રાજનું;
 સુણિ કૌતુક વાનિત્ર વાજનું, નામ ન લિયે કો અન્ય કાજનું. ૧૬
 ખેલા ખેલે ખંતે ખરા, નાટક નટૂઆ નટક બહુતરા;
 નવ નાટક નિરૂપમ ૪ નૃત્યકી, કરે ગાન મધુર જાણે પિટી. ૫ ૧૭
 ગંધર્વ ગાવે ગંધ્રવકળા, વૈતાલિક છંદ લણિ લલા;
 ઇત્યાદિક ઉત્સવ નવનવા, નલનરપતિ ચાલ્યુ પરણવા. ૧૮
 બહુ જન જોયે ઉંચા ચડી, જાણે આ ધન વેળા ઘડી;
 નલરૂપ પુરંદ્રી જન પીયે, નિજ જનમ સદ્ગુણ માને હિયે. ૧૯
 સોભાગિણિ વૈદર્ભી સાચી, નલવરચું જો સૂધી રાચી;
 નલરાય મોટો તપોબલી, તસ પત્ની દમયંતી મિલી. ૨૦
 એ જોડી અલંગ સદા હુજે, વરવહુ વંછિત ફલ પામજે !
 ઇતિ બહુ આશીષ સહુ જાણે, નલરાજ ૬ તે શ્રવણે સુણે. ૨૧
 બહુ ચાચકજન સંતોષતો, દાને સનમાને પોષતો;
 થાનકિ થાનકિ થાલતો, પૌલોમિયતિ જિમ શોભતો. ૭ ૨૨
 વરરાજ તોરણે આવીઓ, મોતીએ થાલ ભરી વધાવીઓ;
 કરે ત્રિયુંગુમંજરી યુંબણાં, રાય ભીમ કરે બહુ લુંછણાં. ૨૩
 સંતોષી જન ભલીપરિ, વર પાઉધરાવ્યા માઈહરિ; ૮

* સર્જ. ૧ ઘોડા. ૨ મદ્યી મસ્ત બનેલા હાથી. ૩ પાળા સિપાઈ. ૪ અન્યપ્રતે “વર્તકી” ૫ કોયલ. ૬ પ્રતિઅંતરે “નિજ શ્રવણે સુણે.” ૭ શ્રી વિનયવિજયકૃત ‘શ્રીપાલ’ અને કવિ દર્શનવિજયકૃત ‘પ્રેમલાલચંદી’ રાસાઓમાં પણ લક્ષ્મના વરઘોડા વખતના આવાજ ભાવો વર્ણવવામાં આવ્યા છે. ૮ માયરે, ચોરીમાં.

સોવિન સિંહાસન બિસીઆ, સાજન ^૧મન-પંકજ વિકસીઆ. ૨૪
 સાથે ^૨વર વિગ્ર વેલા ખરી, ઘૂત મધુ સિંચિત ^૩પાવક કરી;
 સો ^૪હુતભુજ કીધું સાળીઓ, વરવહુ કર મેળાપક કીઓ. ૨૫
 તિહાં મંગલ ચ્યારે વરતીઆં, ^૫કરમોચને ગ્રામ નગર દીઆં;
 પહિરામણી પાર ન પામિયે, તે લહીએ જેણે જે કામીએ. ૨૬
^૬ઈમ બહુ ઉત્સવ વિવાહતણા, સવિ ક્રિયા મનોરથ આપણા;
 જે ભૂપ આબ્યા સ્વયંવરે, તે સંતોખ્યા સહુ શુભ પરે. ૨૭
 નલરાયે ત્યાગ (જે) સખલ કર્યો, સહુ ચાચકલોક (તે) અલંકર્યો;
 સંતોખ્યા સ્વજન યુગતિં ઘણી, કીરતી વિસ્તારી આપણી. ૨૮
 દિન કેટલા રહી આદર હવે, નલ-દમયંતી સુખ લોગવે;
 હવે નિપધનયરિં બવાભણી, આજ્ઞા લે લીમ ભૂપતિતણી. ૨૯
 લૈમીપ્રતિ માત-પિતા-સખી, દીયે શીખામણ કહે શશિમુખી;
 પતિ ચિત્તિ પુત્રી ચાલજો, પ્રિયુરથું મન રંગે માહલજો. ૩૦
 નલભૂપતિ પરિકર આપણુ, પરિવાર સકલ લૈમીતણુ;
 લેઈ નિપધપુરી પાઉધારિયા, ^૭જનપદજન વંછિત સારિયા. ૩૧

૧ મનરૂપી કમળ ખીલ્યાં-વિકસર થયાં. ૨ ઉત્તમ, સમયનો
 ભણુ. ૩ અગ્નિ, હોમ. ૪ અગ્નિ. ૫ હસ્તમોચન વખતે. ૬ પ્રત્યંતરે
 “ઈતિ ઉત્સવ હવા વિવાહતણા.” ૭ દેશના લોકોની ઇચ્છા પૂરી કરી.
 ૮ શ્રીસમયસુન્દરજી, નળદમયંતી રાસે કુંદિનપુરથી નિપધપુરીનો વા-
 ટપ્રસંગ આ પ્રમાણે વર્ણવે છે. ખંડ ૧ લો, લીન છઠ્ઠી:—

“ મારગમાંહિ આવતાં, આધી રાતિ મઝારિ;

“ નલદમયંતી સાંભળ્યા, બમરાના ઝંકાર.

“ અચિરજ નલને ઉપનો, લસકર થંબ્યો તેધિ;

“ દેખ્યો ક્યું દીસે નહિ, બમગ ગુંજે જેધિ.

“ દવદંતી પ્રીયુ પૂછીઓ, કહો એ કુણુ વિચાર ?

“ વસંતુ ગન્ધ કહું છતાં ? બમરા ગુંજે સાર.

“ નળ કહે નિરતિ પડે નહાં, ધીર ધપટ અંધાર;

- “ કુણુ જાણે ધીંઠાં છે કિસું, ઉભા રહ્યા લિગાર.
 “ દમયન્તી હાથ ફેરીઓ, ભાલ ઉપરિ અવિલંબ;
 “ તેજ પુંજ પ્રગટયો તિહાં, જાણે સૂરજ જિમ પિંખ.
 “ અન્નુઆલો સધળે હુઓ, દીઠો સાધ નિચન્થ;
 “ એકાંતે કાઉસગ રહ્યો, સાધે મુગનિતો પન્થ.
 “ નલદમયન્તી આવીઆં, સાધુ સમીપિ કોડિરે;
 “ દેધ ત્રિણ્ય પ્રદક્ષણા, વાંદે એ કર જોડિરે.
 “ x x x x x x x
 “ કરમછેદન કાઉસગ કરે, તપજપ ઉચ્ચ વિહારરે;
 “ દેહતણી મમતા તજી, નિરમમ(ત્વ) નિરહંકારરે.
 “ મદ ઝરતો ગજ આવીઓ, ખાજ ખાણું એણે રૂંખરે;
 “ વારવાર માયું ધસે, મુનિવર નાણે દુઃખરે.
 “ મેરૂ અડગ મુનિવર રહ્યો, ડોલ્યો નહિય લિગારરે;
 “ મદ લપટાણો ડીલસું, પણ સાધજી ન કરે સારરે.
 “ મદ સુગન્ધ અતિ વાસના, સહુ વન રહ્યો મહકાયરે;
 “ ભોગી ભમરા આવીઆ, મુનિ તનુસું રહ્યા લપટાયરે.
 “ x x x x x x x
 “ નલરાજ પૂછે કહો ! તિલક હુઓ એ કેમરે ?
 “ પૂરવપુન્ય ક્રિયા ક્રિયા, તપજપ ક્રિયા નેમરે !
 “ અવધિનાણી મુનિ ઉપદિશે, સુણિ ! રાજન ! વિરતાંતરે;
 “ દમયન્તી પહલી હુંતી, તપની સ્ત્રી ધર્મવન્તરે.
 “ તીર્થકરનો તપ કીઓ, ઉજમણો કીઓ એહરે;
 “ જિન ચઉવીસને ચોડીઆ, રતનતિલક સુસનેહરે.
 “ ભાલ તિલક હુઓ ધણિ ભવે, આગલિ ભવિ પણ સુખરે;
 “ ધમ જાણીને ધર્મ કરો, જિમ દેખો નહીં દુઃખરે.
 “ x x x x x x x
 “ ચાલ્યો નલ વલિ ચુપસ્યું, પુહુતો નગરી પાસિ;
 “ દમયન્તીને દેખાડતો, વનવાડી આવાસિ. ”

પુરપ્રવેશ મહુરત નિરમલું, 'દેવજ દત્તે દીધું લલું';
 'નિજનંગરીમાંહિ સિધાવિયા, ભરી મોતી થાળે વધાવિયા. ૩૨
 પુર જનપદજન આણુંદિયા, 'ઘરિ ઘરિ મંગલઉત્સવ ક્રિયા;
 સહુ પ્રજા હવી 'સવિ મદમતી, નલ-લૈમી નિજ ઘરિ દંપતિ. ૩૩
 આનંદ ઉદધિ ઝીલે સદા, નહી વિરહવિયોગ ઘડી કદા;
 નખમાંસ ખીરજલની પરિ, નહી લિજ કદા વન મંદિરિ; ૩૪
 'પટઋતુના ભોગ લલા લીચે, નિસિદ્ધિન દોષ પ્રેમસુધા પીચે;
 સુખ વિલસે પંચવિધયતણા, માનવલવે સુરલવથી ઘણા. ૩૫
 ઇતિ દાને યશ વિસ્તારતુ, સજ્જનમનવાંછત સારતુ;
 આનંદ પ્રપૂરિત નિત સમે, મનવંછિત કાલ અતિક્રમે. ૩૬
 લીમીનલરાયતણું ચરી, કહિઉ અંથ નલાયન ઉદરી;
 એતલિ 'પૂર્વાર્ધકથા' કહી, 'ઉત્તરાર્ધ' કહીશું વળી સહી. ૩૭
 શ્રીવૃદ્ધતપોગણુ ગચ્છપતિ, ધનરત્નસુરિંદ નમો યતિ;
 સુવિનેય તાસ ભાનુમેરૂગણિ, બહુકૃપા લહી તે પૂજ્યતણી. ૩૮
 માણિકરત્ન વાચક વરો, લઘુ ગંધવ તમુ નયસુંદરો;
 જી સલા સુજન(ની) આજ્ઞા લહે ! તુ કથા ક્ષણાંતર રહી કહે ! ૩૯

શ્રીમાન્મેધરાજે અતિશામાન્યપણે આ વૃતાન્ત વર્ણવ્યો છે.

જીઓ આ૦ કા૦ મ૦ મ૦ ૩ જી. પાને ૩૨૪ માં:—

- " રાત અંધારી વાટ ન દીસે, પ્રગટ કરે દમયન્તી;
- " તિલક અનોખમ સરિજસરખું, તેણે વાટ દીસંતી. ૬
- " ગજમદગંધે ભગરે વીંટયો, દાકસગિ છે મુનિ એક;
- " નિપધનરેસર સવિપરિવારે, વદિ ધરી વિવેક. ૭
- " દાસલનગરે આવ્યા નરવર, વત્તે ધર્મ અપાર; " ૮

૧ જોતિષીજી. ૨ યેરેયેરે. ૩ પ્રત્યંતરે " સમ્મદવતી. " ૪ વ-
 સંત, શ્રીખ, વર્ષા, યરદ, ચિત્તિર અને દેમંત એ ૭ ઋતુ.

ગ્રંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ લંકાર;
કવિ નયસુંદર સુંદરલાવ, એતલિં હવે અષ્ટમ પ્રસ્તાવ. ૪૦

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે ગ્રંથ નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે
લૈમીસ્વયંવરામંડન સર્વરામ એકત્રમલણ ઇંદ્ર (આદિ)
ચતુર્નલીરૂપધરણ લીમી વિનયકરણ, ઇંદ્રેષુ દત્ત નલભતાર-
પાણિગૃહણવર્ણનો નામ અષ્ટમઃ પ્રસ્તાવઃ

इति नलपूर्वकथा समाप्ता.

પ્રસ્તાવ નવમો.

અથ નલુત્તરકથા પ્રારમ્ભતે.

(હહા.)

- હવિ નવમા પ્રસ્તાવની, કહું કથા કહોલ;
 શ્રીભાનુમેરુ શુરુ નામ વર, મુળિ મંડિત તંબોલ. ૧
 બોલું હવે ઉત્તરકથા, સજ્જન મુણને ભાવિ;
 સરસ્વતી સંભાલ કર, મુજ મુખે વસને આવી. ૨
 શ્રીસારથ સુપસાહસિ, ઉત્તર નલ અધિકાર;
 નલચરિત્ર લેખીતણું, સાંભલને સુવિચાર. ૩

(ચોપાઈ.)

સુરપતિ આદે સઘળા દેવ, અમરાવતીએ પુહચિ હેવ;
 મારગિ નલલેખીની કથા, કહિતાં ^૧અમૃત માને વૃથા. ૪
 એટલે કલિવિધીઓ સુરપતિ, કલિ ધતિ નામે છે દુર્મતિ;
 સપરિવારિ આવે ભૂલોકિ, તિથિ સુરપતિ દીઠા સુર થોકિ.^૨ ૫
 સુરને ^૩ગમનાગમનની વાત, ^૪કલિ પૂછે સૂર ^૫કલિ અવદાત;^૬

૧ અમૃતની મિઠાસ દમયંતીની મીઠી વાત અગાડી નકામી માનતા. ૨ દેવતાઓના ટોળાંસહિત. ૩ જવા આવવાની-ગયા આવ્યાની. ૪ કલિયુગ. ૫ કહે. ૬ કવિ બાલણના નળાખ્યાનમાં આમાં જેમ વર્ણવ્યું છે તેમ, ઈન્દ્ર વગેરેને કલિ મળ્યો એ વૃત્તાંત સામાન્યથી વર્ણવેલો છે.

જ્યારે મદ પ્રેમાનંદે આ જાનેથી વિપરીત, કલિકાલ, પરણ્યા પછી સ્વદેશે જતાં નળ દમયંતીનેજ વાટમાં મળ્યો એમ વર્ણવ્યું છે. શુઓ કહવું ૨૮ મું—

“ વાજતે ગાજતે નળ વળ્યો, એવે કલિયુગ સામો મળ્યો;

“ વરવા વૈદર્ભી નારદે મોકલ્યો, આવે ઉતાવળે આસે દળકલ્યો.

લૈભી સ્વયંવરા અભિનવુ, ભૂતલિ એહવુ હુંસે ન હવુ. ૬
 નલલૈભી એ સરખી જોડી, તેહમાંહિ કિંપિ ન દીસે ખોડી;
 લૈભી અતિ ચતુરા સુંદરી, સુર છોડી નલ માનવ વરી. ૭
 ઈત્યાદિક હુઇ જિમ સંકથા, સુરે સકલ ભાખી તિમ તથા;
 સા નિસુણી મન અમરખ ભરિયો, કલિસુર અતિક્રોધે થરહરિયો. ૮
 સુરને કહે તુલે નીસત સહી, જુ લૈભીને લાવ્યા નહી;
 ન શક્યા વરી લૈભીકુંવરી, તુ ! સી ! રિદ્ધિ તુહારી ખરી ? ૯
 તુમ બિઠાં વરિ ગયું માનવી, એ અપકીરતી સઘળે હવી;
 તુમ દેવત્વપ્રતિ ધિષ્ઠાર ! ન હવુ કે લૈભી ભર્તાર. ૧૦
 તુમ અહુ નિરખુદ્ધિની મડયા, જે એણિ અવસરિ જડ થઈ પડયા;
 પણિ ન સકું હું ખમી એ વાત, કિમ રશુંગલ સિંહને દેલાત ? ૧૧
 જુ નલઅંગિ આણું ખોડી, નલલૈભી નેહ નાંખું ત્રોડિ;
 એ નરનારી કડું રેવણી, તુ જાણું એ કલિ વિષ ધણી ! ૧૨

“ એઠો મહીષ ઉપર કલિકાળ, કંઠે મનીષનાં શીશની માળ;
 “ કરમાં કાતું લોહશુંગાર, શિર સગડી ધીકે અંગાર.
 “ જૈ વડે દમયંતી રૂપનિધાન, જુએ તો મળી સામી જનન;
 “ કન્યાએ નળ જાણ્યો વર્યો, કલિ ક્રોધે પાછો ફર્યો.
 “ જો નજે પરણવા દીધો નહિ, આજંથી લાગું પૂઠે થઇ; ”
 કવિ ભાલણે દ્વાપર સાથે હતો તેટલું વિશેષ કહ્યું છે. જુઓ
 કડવું ૧૪ મું—

“ સુખ પામે નર નારી અતિશે, લોકપાલની કહું વિધિ;
 “ દેવ વળિયા સ્વર્ગ જાવાં, તેણે કલિતણી કળ કીધી.
 “ મળ્યો કળજુગ વાટમાં, દ્વાપર હુતો સાથ;
 “ બલિવૃત્તઅરિ (?) ઉચ્ચરે, ક્યાં જાય દ્વાપરનો સાધ હાથ ? ”
 વાચક શ્રીમેધરાજજીના અને શ્રીસમયસુંદરજીના નળાખ્યાનો
 સામાન્ય વિસ્તારવાળા હોવાથી તેમાં કલિવૃત્તાંત છોડી દેવામાં આવ્યો છે.
 ૧ પ્ર૦ અં “સહુ”. ૨ શિયાળવો સિંહને લાત કેમ દઈ શકે ?

ધતિ નિસુણી ખીજ્યા સુર સહુ, કલિ વિષમુખી નવિ બોલ્યા બહુ;
શ્રીભારતીપ્રતિં કરે સાન, કહે ભગવતી અરે અજ્ઞાન ! ૧૩
મારતીડવાચ—

સુખિ ^૧મ ઝંખ અતિ બંગડ બોલ, રે રે કલિ નિર્લજ્જ નિટોલ !
નલરાજ અતિપુણ્ય પવિત્ર, તિં સો દુઃખી ન થાય કપુત્ર ! ૧૪
એ બેહુ આશ્યા પુણ્યે ફળી, પુણ્યે વિધન સવિ જાય ટળી;
નલલૈભીને પુણ્યબલ ઘણું, ચિંતિત ^૨વિકલ હુંસે તુજતણું. ૧૫
^૩અમરખ મેહલી એહસ્યું મૂઠ ! હું તુજ શીખ કહું એ ^૪મૂઠ;
સુપુણ્યસ્યું નવિ ચાલે ગ્રાણ, એહ અસૂયા મેહલ અજાણ. ૧૬
કલિડવાચ—

^૫વાણી વચન સુણી વિસ્મય જડિયો, કલિવિષ કલિકોષે ધડકડિયો;
વળી વચન બોલ્યો ^૬વાચાળ, પાપી પુણ્યવંતનું કાળ. ૧૭
પુણ્ય પુણ્ય સહુ કો કાં કહો, કલિયુગ વચન કહે તે ગ્રહો;
ખાઓ પીઓ સહુ કરો વિલાસ, પરબવની કો મ કરો આસ ! ૧૮
વ્યસન ^૭સાત સેવો મન રંગે, મ બીહો પાપતણે પરમંગે;
ગાવો વાઓ ને નિરખો નાચ, જે દુષ્ટે દીસે તે સાચ ! ૧૯
અકષ્ટ ફલ સઘળું તે ફાક, રખે લહો જે છે પરલોક;
જપતપધ્યાને મ દુહવો દેહ, કલિ કહિં ^૮આચુ નાસ્તિક એહ ! ૨૦

૧ વગર સમજ્યું જેમ તેમ ન બક્ષ્યા કર. ૨ નકામું-ફાકટ.
૩. ઈર્ષ્યા. ૪ શુભ શીખામણ. ૫ સરસ્વતીના. ૬ બદ્ધ બોલો.
૭ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા નગરવદંતી ગણે, દ્વિતીય ખંડે, પ્રથમ છાન્દે—
“દાત (૧) માંસ (૨) વેત્તા (૩) સુરારે (૪), પારથી (૫) પરદારો (૬);
“ચોરી (૭) વિમન સાતે ગુરારે, દુરમતિના દાતારો.
હજારો—“દુરમતિના દાતારારે સાતે, પર ભયેં છણિં વ્યમનનિ વાટે;
“ભીખ માગીને” દિવસે જાતે, ચિંડ બરાયે પાપને ખાતે. ”
૮ કહે.

દાન પુણ્યથી રહો વેગળા, સીખો કૂડ કપટની કળા;
 માનો ^૧મદનતણી વળી આણ, ફળ દ્યો એક દેહનું સુખાણ ! ૨૧
 ઇતિ ગતિ આવે તે કલિમિત્ર, પુણ્યવંત તે કલિનું શત્રુ;
 ‘પુણ્યશ્લોક’ કીર્તિ નલ લહે, તે સુષુતાં કલિ ભડકે દહે. ૨૨
 (ઇન્દ્રવજ્રછન્દ.)

“ દાતા દરિદ્રી કૃપણો ધનાઢ્યઃ,^૧

પાપી ચિરાયુઃ સુકૃતિર્ગતાયુઃ;^૨

કુલીનદાસો અકુલીનરાજ્યં,^૩

કલૌયુગે ષડ્ગુણમાશ્રયન્તિ.^૪ ॥ ૧ ॥ ”

તે ભણી મૃત્યુલોકે જે વસી, જે એ નલને મેહલે કસી;
 તો સહી કલિનો સાચો પ્રાણ, નહિ તુ લહેજે સદા અજાણ ! ૨૩
 ઇતિ દુર્વચન કલિનાં સુણી, ^૩પુનરપિ કથનભારતી ભણી;
 ભારતીજવાચ—

રે રે હુષ્ટ હુદય પાપિષ્ઠ ! ઇતિ ભાષિત મત ભાષિ અનિષ્ટ. ૨૪
 જે જંગલીસે ^૪પ્રવચને કહિયાં, સદાકાળે તે સાચાં લહિયાં;
 મૂરખ ! જે કિમ નહીં પરલોકિ, એક સુખી ને એક સશોક. ૨૫
 પાતિક^૫ પુણ્ય પટંતર માનિ, એક બધિર^૬ એક સાંભલે કાનિ;

૧ કામદેવની આસા. ૨ દાનેશ્વરી છતાં દરિદ્રી, કૃપણ છતાં
 ધનવાન, પાપી છતાં લાંબા આયુષ્યવાળો, સુકૃત્ય છતાં ટુંકા આયુ-
 ષ્યવાળો, કુલવાન છતાં દાસ, (અને) હીનકુલે છતાં રાજ્ય, આ છ
 બનાવો (તાર્ત્વિકપણે જે કે કલંકરૂપ છતાં કલિકાલના પ્રભાવથી)
 કલિકાલમાં ગુણરૂપે લેખાય છે. ૩ ફરીને ભણી=ખોલી. ૪ જૈન-
 આગમોની અંદર જિનરાજે જે પાપપુણ્યનાં ફળ કહ્યાં છે તે સત્ય છે.
 ૫ પાપ પુણ્યમાં. ૬ બહેરો.

એક *વિલોચન સુનયન એક, એક અજ્ઞાની એક સુવિવેક. ૨૬
 રાજલીલા એક ભોગવે ખરી, એક આગલિથી ધામે તુરી;¹
 પૂરવ પુણ્ય-પાપના યોગ, દેખે પરગટ ²જુજુઆ પ્રયોગ. ૨૭
 નાસ્તિકમત કુલ યાપી સહે, સુરપતિ ધર્મધુરંધર થકે;
 જુ સુરપતિ સાંભળ્યો વાત, તુ વજ્રે કરસ્યે ઉપધાત. ૨૮
 રે સુરખ ! આણી ચેતના, બોલ બહુ મન ધર હેતના;
 *સુધા મ કર નલનૃપત્યું દેવ, તિહાં તાહરું નહીં ચાલે રેવ. ૨૯
 હુર્મતિ ! મહેલી ઠગુપતાપણું, સુરને મ કર વિડંબન ઘણું;
 સ્વયંવરા ³અતિ શોભાવવા, નલભૈમીને વર આપવા. ૩૦
 પાઉધાર્યાં હુતા સુર તિહાં, કોતુક નિરખી આવ્યા ઈહાં;
 ઇમ તેં ફૂડું ર્યું સાંભળ્યું ? જે ભૂંડે મુખે ભૂંડું ⁴લભ્યું. ૩૧
 નલનું ક્ષત્રી-ધર્મ⁵ આકરૂ, શીત ⁶વહની ભૈમીનું ખરૂં;
 તેમાં તુજ સરિખા કુલહીન, ⁷સલભ યઇને બલસ્યે દીન. ૩૨
 ખડગધાર ⁸મધુલિપ્તા લિપ્તી, એ વિદલ તનયા છે ઈસી;
 નલ વિજુ જે વંછે તસ અંગ, ખંટોખંડ થાય તસ અંગ. ૩૩
 ઇતિ ભારતીયન સાંભળી, સુરખ કલિ લિઠ્યો કલમલી;¹
 કલિડયાચ—

તું વાચાતિ સરસ્વતી ! વધી, નલ વર્ણન કરવા સાંપડી. ૩૪
 અરો અરો ! નિરખું ગતિ વામ, દેવ કરે ¹¹વેતાલિક કામ !

* આંખે. ¹ પોરો. ² જુજુઆ. ૩ ફોટ્ટ. ⁴ પ્ર૦ અં. "ધનિ".
 ⁵ મોભો, લાગો કપો. ⁶ પ્ર૦ અં. "બગ". ⁷ ક્ષીગરખી અમિ.
 ⁸ પદ્મિયું. ⁹ શાલમ. ¹⁰ અપરી એપરી સખેલ તરવારની ધાર
 આટલે જતાં જતાં રવા મજા પાડી હમ કપાનાં પ્રાણની નાજ
 શાવ તેવી. ¹¹ પ્ર૦ "કલમી." ¹² બટ ગારજો જેવાં ગિરદાવણી
 ને કપાનાં કો જે દરે દેખે કરવા મંડા છે. દેવોની એવી વામ-
 દિગ્ધી અનિ લેવી મહા નેકમાં અરે છે.

સ્તવના ધ્યાન કીટની^૧ કરી, સુરને ત્રપા અણાવે ખરી. ૩૫
ઉચિત નહિ વર્ણવવા સોચ, સુરને અર્થ હાનિકર હોય;

રતન-ચૌર વૈરી-પર્ષદા, તેહનું નામ ન લીજે કદા. ૩૬
હવે કલિકાલી નલ જી કુખ્યુ, તુ જાણે થાકેરું તખ્યુ;

ઘણું કહી શું દાખું મુખે, જાણીસે જી રહસે સુખે. ૩૭

આજથિકુ નિશ્ચે કરી કહે, મહાવૈર નલસ્યું કલિ વહે;
સુર-માનવ-દાનવ કલિથિકે, જોઈસ જી કો રાખી શકે ! ૩૮

હૃત સર્વસ્વ રાજગુણ બ્રહ્મ, નિજ નારી નિર્વાહ લહિ કષ્ટ;

વનિ મેહલી એકલી કઠોર, જો નાશી જાય જિમ ચોર. ૩૯

ક્ષુધા તૃષાતુર દ્રેષી લોક, ઘૈર્ય વિવર્જિત ઘણો સશોક;

કાયર રૂદન કરંતો લમે, કીરતિ સઘલી એની ગમે.^૨ ૪૦

જી નલ મહેલું એહવુ કરી, તુ જાણજો પ્રતિજ્ઞા ખરી;

નહી તુ લહેજો^૩ સરડો સદા, રખે વચન એક માનો કદા ! ૪૧

દેવડવાચ—

ઈશ્યાં વચન કલિનાં અવિવેક, સુણી દેવ બોલ્યા થઈ એક;

^૪સામ વચન પ્રીછવવા તાસ, કલિ ! ^૫મુઘા તું મેલહ ^૬વિખાસ. ૪૨

કિસી રીસ કૂહી એ ઘણી, નિષ્કારણ વૈરી સ્યા લણી ?

^૭આપે અંધતણી પરિ થઈ, કાં ઉનમારગે વિચરે લઈ (સઈ)? ૪૩

જી પણિ સ્વયંવરે સુર ગયા, ઉત્સવ નિરખી હર્ષિત થયા;

લહી સંતોષ વલ્યા સવિયોધ, તુ તુઝને નલશું શું કોધ ? ૪૪

શ્રી વા પુરૂષ સુવા વા વૃદ્ધ, ધન વિહીન વા હુયો સમૃદ્ધ;

સઘલે સહી આચાર પ્રધાન, અનાચાર કહીં ન લહે માન. ૪૫

જો આચારે વડા ગુણવતા, તેહનુ પક્ષ કરે (સુર) દેવતા;

૧ કીટક (?) ભાટોની માફક સ્તવના કરતાં દેવોને ત્રપા-લ-

જન અણાવે છે. ૨ પ્ર૦ “યશ કીરતિ સઘલી નિર્ગમે.” ૩ ધૂતારો,

હગારો. ‘સરંડ’. ૪ શાંત કરવાવાળાં. ૫ નાહક. ૬ ક્લેશ. ૭ પોતે.

નલ-દમયંતી ૧વિશદાચાર, જોહનુ યશ ભાજે સંસાર. ૪૬
જે નિશ્ચલ ગુણરાગી સદા, સન્નજન સાથિં કપટ નહીં કદા;
સુજે સુવે સો ૨વિભુતાવંત, કહીએ પામર અવર અસંત. ૪૭
કપૂર કાળું તુહિ કહીં, અંદન ઉણુ કહીં દો નહીં;

દૂધમાંહી તુહિ ૩ પૂતરા, તિમ સન્નજન તે સન્નજન ખરા ! ૪૮
શીલવતી દમયંતી ભણી, સત્ય પ્રતિજ્ઞાનુ નલ ધણી;

તેહના ગુણુ બોલતાં બિચાર, કહે તુંજ મત્સર કિશ્યું ગમાર ? ૪૯
એ ધર્મજ ૪કૃતજ વિશેષ, જોહને કેહિશ્યું નહી વિદેષ;

તે નલ સાથે વૈર તું વહે, કાંઈ ! આપ આપોપું દહે ? ૫૦
સમુદ્ર જિમ ગંભીર અપાર, નલ ગુણુ રચણુતણુ ભંડાર;

૫ટિટિભીની પદે સોપણુ તાસ, તે આરંભિયો દીસે દાસ. ૫૧
કર્યો પરિશ્રમ એ થાયે ફેક, તો ઉપહાસ કરે સવિલોક;

તેહ ભણી નલશ્યું મત્સર મેલ્લ, ફૂર કલિસુર ! કથન મ ઠેલ. ૫૨
ધતિ પ્રસન્ન ગંભીર વચન, સાંભલી સુરનાં સો દુર્જન;

૬કોધાનલે પ્રજવલ્યો અપાર, ૭કરાસદૈટ કીધુ ત્રિણુવાર. ૫૩
કલિપ્રતિજ્ઞા—

સાભિમાન ભઠયો ભણી, ધતિ કલિ ૮કરિ પ્રતિજ્ઞા વળી;
નલનિં કાઢયા વિણુ જો સહી, સ્વર્ગ ઠામે કલિ આવે નહી ! ૫૪

૯અનર્થ શંકા આણી હેવ, વળતું વચન ન બોલ્યા દેવ;
૧૦ખીરપાને અતિવિષ હુએ નાગ, કુપે સુશીજે અધમ અભાગ. ૫૫

૧ પવિત્ર આચારવાળાં છે. ૨ પ્ર૦ “ સુખી સોમ સો વિગુણુ-
વંત, કદિયે પાપી મેથિ અસંત.” ૩ નહિ, ન હોયે. ૪ કર્યા ગુણોનો
બળુનાર. ૫ ટીટાડીની પેડે. ૬ પ્ર૦ “ કોધાકુલ ” ૭ ત્રણુ વખત
તાણોટા બળવીને. ૮ કરે. ૯ નકારું પરિણામ આવવાની શંકાને
લીધે. ૧૦ દૂધ પાવાથી સાપ ધણુ ઝેરવાળો થાય છે.

સુર સહુ સાખ પ્રતિજ્ઞા કરી, નિઃકારણુ નલ નૃપનું અરિ^૧;
સુર કલિ કોપ ઘણો મન ધરી, ^૨મૃત્યુલોકિં પુહુંતુ મત્સરી.૫૬

[ઇતિ દેવકલિ સંવાદ.

^૩આર્યાવર્ત દેશમાંહિ ગયો, સપરિવારિં તિહાં જઈ રહ્યો;

૧ કારણુ વિના નલ નૃપનો અરિ=શત્રુ થયો. ૨ માનવલોકે.

૩ અહીં વાચક શ્રીમેધરાજજીના અને શ્રીસમયસુન્દરજીના નળદમયંતી, તથા નળદમયંતી રાસાઓમાં નીચલી બે વાતો વિશેષ છે:—

“ રાજ કરંતા નિષધને, દેશે ન ઇતિ લગાર;

“ દેવગુરુધર્મ સાચવે, સુખીઆં વરણુ અઢાર. ૧

“ એક દિન નરપતિ ચિંતવે, એ સર્વ પુણ્ય પ્રમાણ;

“ રાજ અનોપમ ભોગવું, સવિ માને મુજ આણુ. ૨

“ એમ વિમાસી મુનિ થયો, થાપ્યો નળ નિજ પાટ;

“ ગોથે આશ્રમે રાયની, વંશ ધખા(ક્ષા)માં વાટ. ” ૮

“ રાજ પાળે નળ નય કરી, વરતે આણુ અખંડ;

“ રાય રાણા સેવા કરે, દેતાં બહુળા દ્વેડારિ. ૬

“ અન્યદા મંત્રી પૂછિયું, આજ અમારી આણુ;

“ કોણુ ભૂપતિ માને નહિ, ભોળા ભમે અળણુરે. ૪

“ મંત્રી કહે આણુ તુમતણી, માને નહિ કદંબ;

“ તે રાજા જીતેથકે, જસ વાધે અવલંબારે. ૫

“ કટક સળધ લેધ ચઢ્યો, માંડે ઝૂઝ અવિલંબ;

“ નળ જીત્યો પુણ્યે કરી, ભાગો રાય કદંબારે. ” ૮

[શ્રી આં કાં મંઃ મૌં ૩ જ્યં. પાને ૩૨૪-૨૫-૨૬.

વાચક શ્રીમેધરાજકૃત નળદમયંતી રાસે.]

“ નિષધરાય અવસર નિપુણ, નળને દીધો રાજ;

“ કુખર સુવરાજા કીઝો, આપ કરે ધર્મ કાજ.

“ દીક્ષા લેધ રૂડીપરિ, પાલી પંચાચાર;

ધર્મવંત દીઠો સવિ લોક, સુખી સદા મુદ્ધ મુદ્ધિત ^૧અશોક. ૫૭
^૨આરય લોક વસે સહુ કોય, નથી કુવાસ અનારય બેય;
 તે દેખી કલિ ચિંતે તિસે, એહસ્યું સી ^૩પરિવિગ્રહ હુસે. ૫૮
 પુણ્યવંત પોતે એ રાય, તેહશ્યું પ્રાણુ કિસી પરિ થાય !
 તો ચિર થઇ રહું ધણે ઠાય, બેઈ છિદ્ર ^૪છતું નહારાય. ૫૯
^૫પંચિકરને કહિ પાછા વહુ, તુમો જઈ નિજ યાનકી રહું;
 કલિ રહસ્યે નરલોકે સહી, નિપધનયરિ આબ્યુ ધમ કહી. ૬૦
 ત્રિવટે ચાચરે ને ચઉવટે, ^૬અટન કરિ મત્સર સામટે;
^૭નગરિમાંહિ ફિરે નિતમેવ, ^૮ચરિતણી પરિ ફિરિ કુટેવ. ૬૧
 પેખિ સત્વવંત સહુજન, એક કરિ નિતુ જીવયતન;
^૯દાનસૂર દીસે તિહાં ઘણા, ધર્મ ન છંડે કે આપણા. ૬૨
^{૧૦}પરમેશ્વર પૂજા ત્રણિવાર, ^{૧૧}જિનહરિ ઉત્સવ સદા અપાર;
^{૧૨}સત્તરલેહ પૂજા શોભતી, ધનરોપ મંગળ આરતી. ૬૩

“ તપ જપ કરી અતિ આકરો, પુહતો સરગ મઝારિ.

“ નળરાજ યાખો નવો, પાળે રાજ અખંડ;

“ પુણ્ય પ્રમાણે ભોગવે, ભરતતણા ત્રિણ ખંડ.

“ નામ કંઠેષુ નરેસ, તેજ પ્રતાપ પ્રચંડ;

“ નળ આણા નવિ માનતો, તે બાળ્યો બૂજદંડ. ”

[શ્રીસમયસુન્દરકૃત નળદમયંતી રાસે ખીજે ખંડે, પ્રથમ દાસે.]

૧ પ્રસન્ન મન-શોકરહિત. ૨ આર્ય, પવિત્ર આચરણવાળાં.

૩ મુદ્ધ. ૪ હ્યું. ૫ પરિવારને કહે પાછા વહો-વળો અને દેવલોકમાં

જઈ પોતાને યાનકે રહો. ૬ રખડે, ફરે. ૭ પ્ર. “નગરીમાંહિ નિરંતર-

મેવ” ૮ પ્ર. “ચરિતણી પરિ ફિરિ કુટેવ.” ૯ દાન દેવામાં શરા-અપરા.

૧૦ સવાર-અપોર-સંધ્યાએ. ૧૧ જિનહરે, જિનચેત્યે. ૧૨ ન્હવણ

૧, ચંદન વિલેપન ૨, વશ્યુગલ (મતાંતરે નેત્ર-અશ્યુયુગલ) ૩, સુગન્ધ

ચૂર્ણ-વાસપૂજા ૪, પુષ્પપૂજા ૫, પુષ્પમાળા ૬, પુષ્પઅંગરચના ૭,

પ્રવચનસૂત્ર પાઠ સન્નિધિ, પલણિ અહિનિશિ મુનિવરરાય;
 શીલ તપોભાવના વિવેક, વિનયાદિક ગુણયુક્ત અનેક. ૬૪
 એવં વિધ જે નગરીમધ્ય, ૧૫૨િ લોક સહુ પુણ્ય પ્રસિદ્ધ;
 નહિ અધર્મીતાણું પ્રવેશ, રહી ન શકે પાપી લવલેશ. ૬૫
 ઇતિ જાણી રહી ન શક્યો તિહાં, પુહુંતુ કલિયુગ પુરવન^૨ જિહાં;
 દીકું વૃક્ષ ૨વિલીતક ઠામ, તિણી તરૂવરિ કીધો વિશ્રામ. ૬૬
 કલિયુગ કૂડો છે જેહવું, મિલ્યું ઠામ તેહને તેહવું;
 જે જે સરિખા સરિખું મિલિઉં, દૈવતાણું તિહાં દૂપણુ ટલિઉં. ૬૭
 (ગાથા છંદ.)

છારસુ મિલે ધૂલી, ધૂલી તહ મિલે કચ્ચરિ સરિસ્સ;
 સુળહસ્સ હહુસંડં, સરિસા ૨સરસેણ રચંતિ. ૬૮
 ૨હે કારિલ્લ અણજ્જે ! ચહિ મા લિંવંમિ પાયવે કહૂણ !
 અહવા ન તુજ્જ દોસો, સરિસા ૨સરિસેણ રચંતિ. ૬૯
 વાયસની પરિ બેહિડે રહે, વૈર વડું નલનૃપશું વહે;
 અહિનિશિ છિદ્ર જેઈ ભૂપનાં, એ લખ્યણુ દુર્જન રૂપનાં. ૭૦

ચૂર્ણ ૮, ધ્વજ્જરોપણુ ૯, આભૂષણુ ૧૦, પુષ્પગૃહ ૧૧, પુષ્પમેધ-
 વર્ષણુ-વૃષ્ટિ ૧૨, અષ્ટભાંગલિક ૧૩, ધૂપ (મતાંતરે ધૂપ-દીપપૂજા)
 ૧૪, ગીતગાનાદિ ૧૫, નાટિક-નૃત્ય ૧૬, વાદ્ય-વાજિંત્ર ૧૭, આ
 પ્રમાણે ૧૭ પ્રકારે.

૧ વસે. ૨ નંગરના ઉદ્યાનમાં. ૩ બહેડાંતું ઝાડ. ૪ પ્રતિબંતરે
 “સરિસે હિં રચંતિ” ૫ પ્ર૦ અ૦ “રે હલ્લિ ગિહિલ્લિ કારિલ્લિ, સુલ્લિ
 મા ચહસિ પાવણ લિંવે.” ૬ પ્ર૦ “સરિસે હિં રચંતિ.” ૭ રાખોડીની
 સાથે ધલનો, અતે ધૂલનો પોતાના સરખા કચરાની સાથે મેલાપ થાય
 છે, કૂતરો હાડકાંના ખડોમાં રતિ પામે છે, સરખા; સરખાઓની જોડે
 આનન્દ માને છે. હે અનાર્ય કારેલા ! તું કહું લિંબડે ન ચઢ ! અથવા
 આ તારો દોષ નથી, કારણુ સરખા સરખાની સાથેજ રતિ પામે છે.

એક છત્ર નલનૃપની આણ, પેખી સઘળે હવુ હેરાણ;
 તેણિ વનિ^૧ સાઠિસહસરહિયો વર્ષ, પણ પૂરણ નહવુ તસ હર્ષ. ૭૧
 નલમહારાય લોગવે લીલ, પુણ્યશ્લોક પવિત્ર સુશીલ;
 સંતતિની પરિ પાલે પ્રભ, પુણ્યતણી બહુ બાંધી ધન. ૭૨
 દુર્વિનીતને સિખ્યા દિયે, ન્યાયધર્મ સાચુ તસ હિયે;
 તેણિ ત્યજ્ય જે હુયે દુષ્ટ, પરિ નિમ અહિ^૨ ડકયો અંગુષ્ઠ. ૭૩
 વિનયવંતતુ પાલક વીર, સ્વપર દોષગુણ જાણ ગંભીર;
 ભીમકાંત ગુણિ કરી સુરમ્ય, જનને ભયંકરો અતિગમ્ય. ૭૪
 ધીર લલિત કુળ શીલોપેત, સ્વધર્મચિંતા કરણ સચેત;
 નિર્ભય^૩ ધર્મ-અર્થ ને કામ, તુલ્યભાવ રાખે ત્રણિ કામ. ૭૫
 ઈહ ભવનાં કુળ અંગિં ધરે, પરભવથી મનમાંહિ ડરે;
 વિદ્યા ચૌહ વિસારહપણે, રિપુ પટ્વર્ગ સુ વસે જેહતણે. ૭૬
 પ્રભુત્વ^૪ મંત્ર ઉચ્છાહ^૫ રવિ ભક્તિ, એહથી ઉપની ચ્યારિ શક્તિ;^૬
 તેહસ્થું નૃપ પણિ પાલે રાજ, પરિજન સેવ કરે નિર્બ્યાજ. ૭૭

૧ સાઠ હજાર વર્ષ તે વન-ઉદ્યાનમાં કલિ રહ્યો. બદ પ્રેમાનંદે હજાર વર્ષ અને કવિ બાલણે માત્ર બાર વર્ષજ કલિને રખડવાના જણાવ્યા છે. જુઓ—

“ નગર પૂઠે ફેરા બહુ ખાય, સન્ત આગળ પ્રવેશ ન થાય;
 સહસ્ર વર્ષ વહીને ગયાં, દમય-તીને બે બાળક થયાં.” પ્રે. કં. ૨૮

“ કાર્ય કરવા કલિ ઉભો, લાગ નવ લહેવાય;

બાર વર્ષ એમ વહી ગયાં, મનોરથ સિદ્ધ ન થાય.” બા. કં. ૧૫

૨ સર્પ. ૩ પુરુષસ્ય ધર્મોર્યકામલક્ષણદ્વિવર્ગઃ ૪ પ્ર. અં. “પ્રભુત્વ (૧) મંત્ર (૨) ઉચ્છાહ (૩) વિભક્તિ, એહથી ઉપની ત્રણિ શક્તિ;” જુઓ પાને ૧૭૭માં ગાથા ૨૫ મીનું ત્રીજું ચરણ. ૫ પ્ર. “તેહસ્થું નૃપ પાલે નિર્બ્યાજ” ૬ નિકપટ. બદલાની આશાવિના.

સ્વામી મંત્રી મિત્ર ઉદાર, દેશ દુર્ગ ખડુંબળ લંકાર;
એ સપ્તાંગ રાજનાં કહિયાં, નળમહારાય રાજી તે લહિયાં. ૭૮

સેનાવિચાર—

એક હસ્તી એક રથ સુવિચાર, પાચક પંચ ત્રણિ અસ્વાર;
એટલે એક પત્તિ કહિવાય, એ સવિ ત્રિશુણી સેના થાય. ૭૯
ત્રિહું સેનાયે સેનામુખ લેઈ, ત્રિહું સેનામુખિં ગુલમજ હોઈ;
ત્રિહું ગુલમે વાહિની વિચાર, ત્રિહું વાહિનીએ પૃતના સાર. ૮૦
ત્રિહું પૃતનાએ ચમૂ એક કહી, ત્રિહું ચમૂએ અનીકિની લહી;
એણી દશે એક અક્ષૌહિણી; સા જેહનિંદલિ^૧ દીસે ધણી. ૮૧

एतदेवाहुः कलिकालसर्व(ज्ञ) श्रीहेमचन्द्राचार्यपादाः
अभिधानचिन्तामणिनामकोपे—

(अनुष्टुप्भूत.)

“ *एके भैकरथाअश्वा, पत्तिः पञ्च पदातिका;

“ ^૨સેના-^૩સેનામુખ-^૪ગુલમો-^૫વાહિની-^૬પૃતના-^૭ચમૂઃ ॥૧॥

“ ^૮અનીકિની ચ પત્તેઃ સ્યાદિ ભાદૈસ્ત્રિગુણૈઃ ક્રમાત્;

“ ^૯દશાડનીકિન્યોડક્ષૌહિણી, સજ્જનં તુ ^{૧૦}પરીક્ષણમ્* ॥૨॥”
આસાં વિવરણક્રૂડપિ યથા—

“ એક (૧) હસ્તી એક (૧) રથ ત્રણિ (૩) અશ્વવારાઃ
પાંચ પાચક ઇતિ પત્તિ. ” ૧

૧ લક્ષરમાં અર્થાત્ નળના સૈન્યમાં આવી ધણી અક્ષૌહિણી
સેનાઓ છે.

* [एके भैकरथाऽश्वा स्यात्,] × [सज्जनं तूऽपरिक्षणम्.]

“ ત્રણિ (૩) હસ્તિનઃ ત્રણિ (૩) રથાઃ નવ (૬) અશ્વ-
વારાઃ પન્નર (૧૫) પદ્મતયઃ ઇતિ સેના. ” ૨

“ નવ (૬) હસ્તિનઃ નવ (૬) રથાઃ સત્તાવીસ (૨૭) અશ્વ-
વારાઃ પન્નતાળીસ (૪૫) પદ્મતયઃ ઇતિ સેનામુલ્લ. ” ૩

“ સત્તાવીસ (૨૭) હસ્તિનઃ સત્તાવીસ (૨૭) રથાઃ એ-
કાસી (૮૧) અશ્વવારાઃ એકશત પાંત્રીસ (૧૩૫) પદ્મતયઃ ઇતિ
શુભ્રમ. ” ૪

“ એકાસી (૮૧) હસ્તિનઃ એકાસી (૮૧) રથાઃ બસેં
ત્રિતાલીસ (૨૪૩) અશ્વવારાઃ ચારસિં પાંચ (૪૦૫) પદ્મ-
તયઃ ઇતિ વાહિની. ” ૫

“ બિસેં ત્રિતાળીસ (૨૪૩) હસ્તિનઃ બિસેં ત્રિતાલીસ
(૨૪૩) રથાઃ સાતસેં ઓગણત્રીસ (૭૨૬) અશ્વવારાઃ ચારસિં
પન્નર (૧૨૧૫) પદ્મતયઃ ઇતિ પૂતના. ” ૬

“ સાતસિં ઓગણત્રીસ (૭૨૬) હસ્તિનઃ સાતસિં ઓગ-
ણત્રીસ (૭૨૬) રથાઃ બિ સહસ્ર એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭)
અશ્વવારાઃ ત્રણિ મહસ્ર છસિં પન્નતાલીસ (૩૬૪૫) પદ્મતયઃ
ઇતિ ચમૂ. ” ૭

“ બિ સહસ્ર એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭) હસ્તિનઃ બિ સહસ્ર
એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭) રથાઃ છ સહસ્ર પન્નશત એકસઠિ
(૬૫૬૧) અશ્વવારાઃ દશસહસ્ર નવશત પાંત્રીસ (૧૦૯૩૫) પદ્મ-
તયઃ ઇતિ અનીકિની. ” ૮

“ એકવીસ સહસ્ર આઠસિં સિત્તિર (૨૧૮૭૦) હસ્તિનઃ
એકવીસ સહસ્ર આઠસિં સિત્તિર (૨૧૮૭૦) રથાઃ પાંસઠિ સહસ્ર
છમિં દસ (૬૫૬૧૦) અશ્વવારાઃ એક લાખ નવસહસ્ર ત્રણસિં
પન્ન્યાસ (૧૦૯૩૫૦) પદ્મતયઃ ઇતિ અશ્વોદિની. ” ૯

હાથી.	રથ.	અશ્વ.	પાળા.	નામ.
૧	૧	૩	૫	પતિ.
૩	૩	૯	૧૫	સેના.
૯	૯	૨૭	૪૫	સેનામુખ.
૨૭	૨૭	૮૧	૧૩૫	ગુહ્ય.
૮૧	૮૧	૨૪૩	૪૦૫	વાહિની.
૨૪૩	૨૪૩	૭૨૯	૧૨૧૫	પૃતના.
૭૨૯	૭૨૯	૨૧૮૭	૩૬૪૫	ચમ્પૂ.
૨૧૮૭	૨૧૮૭	૬૫૬૧	૧૦૯૩૫	અનીકિની.
૨૧૮૭૦	૨૧૮૭૦	૬૫૬૧૦	૧૦૯૩૫૦	અક્ષૌહિણી.

(ચોપાઈ.)

ઇંમ તસુ સૈન્ય ન લાલે પાર, સેવે સદા સખલ ઝૂઝાર;
 પ્રખલ છત્રપતિ રાય અનેક, અહુનિશિ સેવ કરિ સુવિવેક. ૮૨
 જેહુને રાજિ ન કોઈ વિકાર, નહીં ^૧આતંક ને તિલગાર;
^૨નિરાયાસ ^૩નિરામયપાણું, ઇણિ પરિ રાજ કરે આપણું. ૮૩
 વળી ^૪વિશેષે વિદર્ભિયે, નલનૃપ રાજ સખલ શોભિયે;
 તે તે વેષ કલા વિજ્ઞાન, દાખે સા દાક્ષણી પ્રધાન. ૮૪
 પ્રાણિગૃહણ દિવસથી મુદા, વિયોગ તે જેહુને નહીં કદા;
 દોલા કેલી શ્રવણ સંગીત, પુષ્પાવચય જેલે એ કવીન્ત. ૮૫
 આગે દિલપાલે વર દીધ, સૂર્યપાક રસવતી પ્રસિદ્ધ;
 જલ પાવક આવે ઇકઠાય, ^૫સૂર્યતાપિ રસવતી ^૬પચાય. ૮૬
 ઇણિ પરિ નીપાઈ રસવતી, ^૭ભોજન ભૂપતિ;
 અતિહિ સરસ આપે કેળવી, નિત્યે ભુંજાઈ નવનવી. ૮૭

૧ પીડા-દુઃખ. ૨ શ્રમ નહિ આપનાર. ૩ રોગ રહિત. ૪ પ્ર.
 “વિશેષતર” ૫ પ્ર. “ધમ્મચિ” ૬ બનાવાય, પકાવાય. ૭ પ્ર.
 “ભોજન” ભાવતી. ૮ બનાવે, પકાવે.

જે દેવે દીધું વર, વળી, જેહથી પૂગી મનની ^૧ફૂલી;
 લૈમીને દો સંતતિ હોય, એક પુત્ર એક પુત્રી જોય. ૮૮
 તિષ્ઠિ સંતતિ સજ્જન-હરખીયે, પ્રબલ દાન યાચક દીજીયે;
 નલનૃપ ઉત્સવ મંડે ઘણું, કહિતાં પાર નહીં તેહતણું. ૮૯
 કામિ કામિની આવે લોટિ, રાજા બિમણી વાળે નેટિ;
 ધવલમંગલ સોહા(ગ)સણી ગાય, કામિ કામિ તોરણ ખંધાય. ૯૦
 ઉત્સવ કીધા દિન એકવીસ, પૂગી સહુ મનતણી ^૨બગીસ;
 કુલાચાર સુપરિસવિ કીધ, ઇન્દ્રસેન અભિધાન તસુ દીધ. ૯૧
 ઇન્દ્રસેના કુમરીનું નામ, ખેડૂખાળ વાધે ઉદામ;
 સર્વસુલક્ષણ સોલે સોય, રાજ સુહાવે ખાળક દોય. ૯૨
 તે તેને મંગલ કલ્યાણ, નલ-લૈમીનિં ઉદય મંડાણ;
 દેખી મનિ કલિબુગ પરજલિ, રતિ નિમ જલદિ જવાસુ ખલિ. ૯૩
 રતિ વસંત એહવે આવીઓ, ચતુર લોકની મનિ ભાવીઓ;
 પુખ્તપત ફૂલોત હવી ^૩વનરાજિ, રહે શશિ રતિ નિજ મનસ્થું લાજિ.
 પસરિયો મલયાચલ વનવાય, મંજુરિયાં અંબ સહલ સહાય;
 સ્વર પંચમ કોકિલા આલવિ, ^૪મધુકર તાસ સરતિ પૂરવિ. ૯૫
 અભિનવ કેલી કરે દંપતિ, ઇચ્છે સમે નલ-દમયંતીસંતી;
 પ્રમોદ ભરિ મધુ ખેલન કામિ, સપરિવારિ આબુ ^૫આરામિ. ૯૬
 કુસમ કેલિ જલકીડા સાર, દોલા કેલિ કરે મનોહારિ;
 કેલિહરા રચીયાં અતિ રમ્ય, તિહાં રાજા ખેલુ અલિગમ્ય. ૯૭
 વસન્તપૂજા કરી સુવિવેક, દીયાં દાન ગાયક અનેક;
 સન્ધ્યા ^૬સમુ હવું એતલિં, વૈતાલિક બોલ્યાં તેતલિં. ૯૮

૧ આદ્યા. ૨ આરા. હોંચ. ૩ વનસ્પતિ. ૪ બમરા. ૫ બગીચે,
 ઉદ્યાનમાં. ૬ કેલના ઘરો, માંડવા. ૭ સમિ, સમે, સમયે-વખતે.
 ૮૬ ભારતચારણાદિક.

ઠાહઠહિતી ડમરૂક ઠાહતી, ગહિગહિતી અંખરિ ^૧ગાહતી;
 નળમહારાય દમયન્તી સતી, સા પ્રસન્ન તુન્હ સન્ધ્યાવતી.૬૯
 સાયંકાળ લહી ક્ષતિધણી, સન્ધ્યાકૃત્ય કરેવા ^૨ભણી;
 વેગિં ચરણ પખાળે ધીર, રન્દ્રિ ^૩(રન્દ્રિ) અંગુલી ન છોયું નીર.
 કલિપ્રવેશ—

ધતિ નૃપછિદ્ર લહી લવલેશ, કલિ; નલઅંગિ કરે પરવેશ;
 ઈત્યાદિક દેખીને છિદ્ર, છલે^૪ મનુષ્યપ્રતિ સુર ક્ષુદ્ર. ૧૦૧

(યતઃ-સ્રગ્ધરાવૃત્ત.)

સમ્યક્શોચેન હીનં ક્ષતવિવશતનું મુક્તકેશં હસન્તમ્,
 નિષ્ટીવિન્તં રુદન્તં મદનપરવશં જૃમ્ભમાણં સ્વલન્તમ્;
 મીતિભ્રાન્તં વિવસ્ત્રં પરિકલિતરુપં લઙ્ઘિતોઽચ્છિષ્ટ ધાન્યં,
 છિદ્રં લબ્ધ્વા વિશન્તિ ધ્રુવમિહ પુરુષં પ્રાયશો દુષ્ટદેવાઃ^૫ ॥ ૨

(ચોપાધ.)

કલિ કાલુષ્યપણિં બહુ ભરિયું, જવ પ્રવેશ નલઅંગિ કરિયું;
 તવ તસ લેલાં સાતે ધાત, વિષ લેદે જિમ કરતાં વાત. ૩
^૫ધૂતવ્યસન કલિયુગનો દૂત, સંભારિયું આંચું અવધૂત;
^૬મૃષા છલ^૭ છદ્મનિ^૮ તસ્કરી, ધતિ પરિવારિ-રહિયો પરવરિ. ૪
 કલિ સમીપિ માગિ આદેશ, કલિ કેહિ દ્યુતવ્યસન સુવિશેષ;
^{૧૦}દક્ષણકર નલનો રહે ગૃહી, તેણિ તતખિણી તિમ કીધું સહી. ૫

૧- ગાજતી. ૨ કરવામાટે. ૩ છિદ્ર, દૂષણ, દોષ. ૪ રૂડી પવિ-
 ત્રતાએ રહિત, ગુમડાં ધાના શરીરવાળો, છૂટા કેશવાળો, હસતો,
 થુંકતો, રોતો, કામવિકારે વ્યાપ્ત, બગાસું ખાતો, સ્ખલના પામતો,
 ભયભ્રાંત, વસ્ત્ર વિનાનો, ક્રોધે ધમધમાયમાન, ઉચ્છિષ્ટ અનાજને આ-
 ણંગતો, એવા છિદ્રોવાળા પુરૂષોમાં અવશ્યે (બહુળતાએ) દુષ્ટદેવો પ્રવેશ
 કરે છે. ૫ જુગાર. ૬ જૂઠું. ૭ કપટ. ૮ ‘છદ્મન’ કપટી, ઢોંગીપણું.
 ૯ ચોરી. ૧૦ જમણો હાથ.

તે દિનથી નલરાજાતણી, મતિ થઈ^૧ ઘૂત^૨ કીડવાલણી;
નગરમાંહિ નરવર આવિયો, કુખર બંધવ બોલાવીઓ. ૬

ઘૂતક્રોડા—

અપરમાતનુ સુત તે હોઇ, કીડા કાજિ આરથ્યું સોઇ;
તેહસું કીડાની મતિ મેલી, સલામધ્ય બેઠા મનરૂલી. ૭
નલરાજા કુખર બંધવો, કીડા પ્રેમ હવુ અલિનવો;
જૂઆ કેલિ કરે મનિ રંગિ, સા વિણુ રતિ ઉપજે ન અંગિ. ૮
વિજય પરાજય હુઆ હો પ્રતે, તિમ તિમ ઘૂત રમે મનિ રતે;
જે રક્ષ હુંતો લૈમી સાથિ, તેહુ વીસારિયો નરનાથિ. ૯
વિનોદ સર્વ ગયા વીસરી, કીડાશ્યું મન રહિઓ આવરી;
લૈમીથી સા હુઇ વલ્લભા, અહનિસિ કૌતુક નિરમે સલા. ૧૦
વૈદર્ભિને સુખ આપણું, પ્રાંહિ નવિ દેખાડિ ઘણું;
જિમ રવિમિયા પદિની પ્રતિ, દર્શન ન હીયે વર્ધા રતિ. ૧૧
નલનૃપ^૫ આપિ જૂઆરી^૬ થઈઉં, વિવેક તનુથી^૭ અલગું રહિઉં;
દિવસ અનેક ઇષ્ટિ પરિ હવા, રાજ કાજ લાગાં વિણુસવા. ૧૨
રાતિ દિવસ રાજા જૂ રમે, અવર વાત એકુ નવિ ગમે;
ઘૂતબચન નલજૂપતિ કલિયો, લોકવાદ એહવો ઉછલિયો. ૧૩
મોહ ધરી મહિતાસુ વિવેક, ઘૂત નિંદા પર વચન અનેક;
પરિ પરિકહી પ્રીછંચુ રાય, પશ્ચિ વસુધાપતિ મનિ તે વાય. ૧૪
ગીત નૃત્ય વાજિત્ર ઉદાર, ગાથા કૌતુક કથા વિચાર;
સુખ નિદ્રાદિક અનેક ઉપાય, જૂઆ સા કિની સમી ન જાય. ૧૫
લૈમી વાત સકલ તે લહી, હીયડામાંહિ અહી આ રહી;
તિમ તિમ મનહું ભડકે દહે, પશ્ચિ પતિદોષ ન કુણને દહે. ૧૬

૧ પ્ર૦ “બધ” ૨ રમવાની. ૩ ખીજ માતાનો—સાવકો બાઇ.

૪ આનંદ. ૫ પોતે. ૬ જુઆરી. ૭ ચરીરથી. ૮ રાજા.

તેણિ દુઃખે સા દુર્બલ થાય, એક દિન મંદિર આબુ રાય;
^૧અભ્યુત્થાન થઈ સા સતી, ^૨અત્યાદર પૂજ્યુ નરપતિ. ૧૭
 કદાપિ બ્યસની હુયે ભરતાર, તુહિ કુલત્રી અતિ આચાર;
 દેવતાણી પરિ પતિ અર્ચવો, ફેરી ખોલ ન કો ખર્ચવો.^૩ ૧૮
 પતિ આગલિ ઉભી રહી સતી, ઝરતી ^૪અંશૂ ભૂમિ નિરખતી;
^૫મલિનમુખિ નિરખી સા ણાલ, ^૬ધત્યાદરે^૭ પૂછે ભૂપાલ. ૧૯

નલપૃચ્છા—

સુણિ કેસિની^૮ ! કાં મુજ વદ્ધલા, દીસિં જિમ દિવસે શશિપ્રભા;
 અંગિ વિભૂષા નહીં એહને, સ્યેં ? શિશ્રુષા નહીં દેહને ? ૨૦
 કાં વૈદલી^૯ ! ચિત્ત તાહરું, નિરાતંક નવિ દીસે ખરું ?

કાં એ અધિકો અંગિ ઉચાટ, તરૂણિ તાહરું એ સ્યું ઘાટ ? ૨૧
 કવણ દ્વેષ તુઝ ઉપરિ ધરે, વૃથા વચન કુણ તાહરું કરે ?

ભીરૂ ! કવણ ભય તુજને કહે, કુણ ઉપરિ તું અમરણ વહે ? ૨૨
 ભીમભૂપપુત્રી ! તુઝ કહું, વીરસેન વસુધાપતિ વહું;

ઉભયપક્ષ પૂરણનિર્મલી, તુઝ મતિ કુલુષભાવે કાં ભલી ? ૨૩

^{૧૦}સદય રદય કરી થાઓ સુપ્રસન્ન, ધત્યાદિક કહિતો રાજન્ન;

કરિ ઘરી ^{૧૦}ઉચ્છંગિ ખેસારી નારિ, પૂછે સમ દેઈ વારંવારિ. ૨૪

મૈમીઉત્તર—

દમયંતી જોડી ^{૧૧}દોષ પાણિ, નિજસિરિધરી ખોલી ઇતિ વાણી;

સ્વામી ! ચિત્તિ મ ધરિ વિખવાદ, સુણુ વીનતિ કરી પ્રસાદ ! ૧૨૫

તું માહરે ^{૧૨}જંગમ શૃંગાર, કર્યાં અવર આભરાણુ અસાર ?

૧ ઉઠી ઉભી થઈ. ૨ ધણા આદરથી. ૩ પ્ર. “ અર્ચવો ”

૪ આંસુ. ૫ ઉદાસ. ૬ ઇતિ+આદર. ૭ કેસિનીનામા મુખ્ય દાસીને પૂછે છે. ૮ દુઃખ રહિત. ૯ દયાળુ ચિત્ત કરીને. ૧૦ ખોળામાં. ૧૧ બન્ને હાથ. ૧૨ મને સ્થાવર શૃંગાર સોના રતનાદિના છે તેની કશી જરૂર નથી પરંતુ જંગમ શૃંગારરૂપ આપ સંલગ્ન હો તો અત્યાનંદ છે.

તુઝ સન્માન વિના તે ફેક, ભારભૂત સિરિ ધરિયાં સથોક. ૨૬
અંગિ વિભૂયેણુ વિણુ અવધારિ, પતિ સન્માને સોલે નારિ !

જિમ ? પુષ્કરણી પૂરણુ વારિ, કમલ વિના સોહિ સુવિચારી. ૨૭
અધવલ કીર્તિ તાહરી પ્રાણેશ ! જે વ્યાપી છે દેશિવિદેશિ;

તેણિ ઉઘોત સદા મુઝ કાય, કહો કુલષ માહરિ કુણુ ઠાય ! ૨૮
તુઝ અર્ધાસનતણે પ્રભાવિ, મુખ સવિ વસિયાં અંગિ આવી;

તેણે હું મુખ ઈંદ્રાણીતણું, એ સુખથી અધિકું નવિ મુણું; ૨૯
ઈમ પ્રસાદ વણલ ! તાહરે, સર્વ સમીહિત છે માહરે;

હવે પણિ દમયંતીને માનિ, દીસે પ્રગટી ભાયગ હાનિ. ૩૦
જે તુઝ પાસે દીસે રહી, ભૈમીતણી સપત્ની સહી;

પતે સુણી અછે તુમે આહરી, તેણી તુઝ મન લીધું છિ(છ)હરી. ૩૧
વૈદર્ભી ઉવેખી કરી, સા તે સુણીઅ છે આહરી;

પણિ એહના અવગુણ છે ખહુ, અતુર ચેતિતું જણિ સહુ ! ૩૨
ગણિકાની પરે એ નિર્લજ્જ, નિસ્વ કરે રાજા ને પ્રજા;

નગન કરણી (છે) એહનું નામ, મિલે તેહનું ફેડિ કામ. ૩૩
સજ્જનરત્યું ઉપાયે દેપ, અપયશ જોલે લોક અશેષ;

પહિતું હાનિ દ્રવ્યની કરિ, એટલે શરીરતણું મુખ હરિ. ૩૪
સ્નાન દાન ભોજન નિંદ્રી, વેલા ન લહે રતિ નહીં ઘડી;

સકલ કાજનુ કરિ વિનાશ, કો નવિ માને તસ વિશ્વાસ. ૩૫
વ્યસન સર્વ પછે સાંકળ્યાં, એક સમીપિ અવર સવિ ભળ્યાં;

જે માનવી જૂયારી થઈઉં, સાચે સર્વ વ્યસન સો અહિઉં. ૩૬

૧ વાવડીમાં પાણી ખૂન ભરેલું છતાં કમળથી રહિત હોય તો ખરાબ લાગે. ૨ ઉચ્ચગ કીર્તિ. ૩ કમળ-મરચમર. ૪ પ્ર. "સપત્ની" સ્વપ્ને (?). ૫ "પ્ર. એ ઘનકીડા વિપતરી" ૬ દંગાળ. ૭ પ્ર. "પછી શરીર"

સુણીયે સ્વામી ! પુરાણે સોઇ, કદ્રૂ-વિનિતા ભગિની દોઇ;
વચન ઘૂત જે કહીયે હોડિ, તેહુથિહું તે પામી(ઉ) પ્રોડી. ૩૭

મૈત્રીભાષિત-પુરાણકથા—

સાંભલિ સ્વામિ ! સો અધિકાર, ગંધમાદનિ પર્વત છિ સાર;
તિહાં કદ્રૂ-વિનિતા એકવાર, બિહિનિ બેહુ બેઠી સુવિચાર. ૩૮
ઉદય પામતું પેખિ સૂર, અતિ આરકત પૂર સિન્દૂર;

સાહમું જોઇ રહી બેહુ જણી, જોયુ દિનકર વેલા ઘણી. ૩૯
નયન તેજ તસ થોડું થયું, કદ્રૂયે વિનિતાને ધમિ કહ્યું;

સૂરિજ રથના ઘોડા હોય, કૃષ્ણવર્ણ વનિતા ! તું જોય. ૪૦
તવ વનિતા કદ્રૂનિં હસી, કૂચી વાત કહી તિં કિસી !

શ્વેત તુરંગમ છિ રવિરથિં, કૃષ્ણ કવણ માને તુઝ કથે. ૪૧
તવ કદ્રૂ ખીજને કહે, જા રે વનિતા ! તું રચું લહે;

રવિરથે કૃષ્ણ તુરંગમ હોય, એણી વાતે 'પણ' કરચું દોય. ૪૨
ઇતિ વિવાદ કીધુ બેહુ મિલી, પાડિ હોડિ થઇ બ્યાકુલી;

કાલ ભલીપરિ થઇ જોઇયે, અમૃતકુંભ હારે તે દિયે. ૪૩
ઇતિ કહી ગઇ બિહુ નિજ ઠામિ, કદ્રૂ પાડે વાત વિરામિ;

નિજ સુત પન્નગનિં કહી વાત, પન્નગ કહે સંભલિ તું માત ! ૪૪
જૂઠો વાદ કરિઓ તેં એહ, રવિરથ ઘોડા ઉજવલ દેહ;

કદ્રૂ ભય પામી ઇતિ સુણી, તેહની ચિંતા હરવા ભણી. ૪૫
^૧લાલુ-તુરંગમ અંગિ જઇ, ^૨કદ્રૂ સુત જે વિદ્યા રહી;

ખીજે દિને બિહુ એકઠી મિલી, તરૂણિ તુરંગમ જોવા હલી. ૪૬
સ્વામ તુરંગમ દીઠા જિમે, કદ્રૂ વનિતાને કહે તિમે;

રે ! આપણું વચન ચિર થાપિ, અમૃતકુંભ ભરી મુજ આપિ. ૪૭

વિનિતા કહે હું કુમરી બાલ, કિહાંથી કુંભ દેઉં તતકાલ, !
 તું કદ્દુ કહિ નાપિ જિહાં, મુજ ઘરિ દાસી હુમ રહે તિહાં. ૪૮
 વનિતાયે ^૧પડિવજિયું તેહ, કદ્દુ કઠિન હિયાની એહ;
 વિનિતાને નિજ વાહન કરી, બ્રમણ કરે નિત્યે મદભરી. ૪૯
 જ્ઞાનયન સંવાહનપણું, ઇત્યાદિક દુઃખ દાખે ઘણું;
 કદ્દુ કૂર ચિત્ત વિકરાલ, અતિ સંતાપિ વનિતા બાલ. ૧૫૦
 વર્ષ એકસત વોહ્યાં ઇમ્મ, વનિતા અતિ ખેદાણી તિમ્મ;
 ગંગાતટિ જલ ભરવા ગંધ, ગાઠે રૂઢન કરે તિહાં રહી. ૫૧
 તેહનું સુણી સખલ ^૨આકંઠ, તિહાં આન્યું કશ્યપામુણિંદ;
 તેણિ વૃત્તાંત સકલ પૂછિયો, વિનિતા મુખિથી સકલ પ્રીછિયો. ૫૨
 તુ રિપિ મનસ્થું આણી દયા, ઇંડક દો વનિતાને દિયા;
 એહથી તાહરે સુત હોઈસ્યે, તે તાહરું રણ ઉઘેઠસ્યે. ૫૩
 વરસ સહસ એક જવ જાઈસ્યે, તવ દો પુત્ર પ્રગટ થાઈસે;
 ઇમ કહી કશ્યપમુનિવર ગયુ, કિમપિ હર્ષ વનિતા મનિ થયુ. ૫૪
 વર્ષ પંચસત ઇમ વોહિયાં, રાતિ દિવસ દોહિલિ તિણિ હિયાં;
 કાળક્ષેપ કરી નવિ સકી, અર્ધ-સલિ ફેડિયો તે થકી. ૫૫
 પુરૂષ એક પ્રગટિયું પાંગલું, નાલિ ઉર્ધ્વ રૂપિં અતિભલું;
 અર્ધપક્વ ફેડિયું જે ભણી, અરૂણ પંશુ પ્રકટિયું તે ભણી. ૫૬
 વનિતાને કહિ મુણિ મુજ માત ! પૂરે દિવસે હુસે મુજ બ્રાત;
 તેહથી સુખ હોસે ઇતિ કથી, અરૂણ હુવો સૂરિજસારથી. ^૩ ૫૭
 વરસ સહસ પૂરે વિઘટિયું, ^૪ઈંડક એક સ્વયં પ્રગટિયું;
 રૂપ અનોપમ ગુરૂહતણું, પંખી ભતિનું રાભ ભણું. ૫૮
 આવી લાગુ વનિતા પાય, જનની કદ મુણી દુઃખ યાય;
 અમૃત હરિવા કેરે કામિ, સો આન્યુ નંદનિ આરામિ. ૫૯

તિહાં આરક્ષક જીવી કરી, અમૃતકુંભ આલ્યું અપહરિ;
 કીધું યુદ્ધ સુરે તે લહી, અક્ષતાંગ આળ્યું સો વહી. ૬૦
 વનિતા આગલિ ઘટ મેહલ્યો, વિનિતાર્યે કદ્રૂને દિયો;
 ઈમ ^૧અનૃણિ કરી તિણિ માત, તવ કદ્રૂએ તેડયાં જાત. ^૨ ૬૧
 અમૃતપાન કરિવા ઉલ્હાસિ, પુહતા પન્નગ કદ્રૂપાસિ;
 અમૃતકુંભ જનનીયે દિયો, સર્પે દર્ભ ઉપરિ મેહલિયો. ૬૨
 કરવા સ્નાન ગયા જેતલિ, ઈંદ્ર અપહરી ગયુ તેતલિ;
 આળ્યા નાગ નવિ દીઠી ^૩સુધા, ચિંતિત તાસ હવું સવિ ^૪સુધા. ૬૩
 દર્ભ આટવા લાગા જામ, ^૫દ્વિધા હુઈ ^૬રસના તસુ તામ;
 દ્વિજિન્હા એણિ કારણિ તે થયા, ગરૂડે નિજવૈરી તે લહિયા. ૬૪
 કષ્ટ સંભારી માતાતાણું, ગરૂડ થયુ કોપાનલ ^૭ ઘાણું;
 સર્પતાણુ માંડયું ઉપઘાત, કંપાવિ પાતાલહ ^૮ સાત. ૬૫
 તવ વાસુકિ કરવા ^૯કુલત્રાણુ, ખરી ગરૂડની માની આણુ;
 સંપ કરી રાજ્યા થોકલે, નિત્યે એક નાગ મોકલે. ૬૬
 સો પન્નગ મલિયાચલિ જાંચે, ચંચે હણી વનિતા સુત ખાચ;
 એણિ પરિ કાલ ઘણું તિહાં ગયું, સર્પ ^{૧૦}અસ્થિતું પર્વત થયું. ૬૭
 એહવે મલયાચલ પતિતાણું, જામાતા મહારાજા લાણું;
 સો જામૂતવાહનો નામે, કૃપાવંત આળ્યો તેણિ ઠામે. ૬૮
 તેણિ તિહાં પ્રીછિયો સવિ અવદાત, હવે રાખિવા સર્પ ઉપઘાત;
 રાજા મનસ્યું કરિ વિચાર, દયાપાલ દુઃખિત-આધાર. ૬૯
 શંખચૂડ તેણિ વારિ તિહાં, આળ્યુ વંધ્યશિલા છિ જિહાં;
 રૂદન કરિ માતા તેહની, અતિ આકંઠ કરિ ગેહિની. ^{૧૧} ૭૦

૧ ઝણુ રહિત કરી. ૨ પુત્રને-સાપને. ૩ અમૃત. ૪ ફેકટ.
 ૫ જે ભાગ. ૬ જામ. ૭ પ્રાં “કોધાકુલ” ૮ સાતે પાતાળ. ૯ વાસુકિ-
 નામા સર્પના રાજાએ કુલનો ત્રાણુ-મયાવ કરવા માટે ગરૂડની આજ્ઞા
 માની. ૧૦ સર્પના હાડકાનો પર્વત થયો. અસ્થિ. ૧૧ ગૃહિણી, સ્ત્રી.

તે દેખી રાજા તસ કહે, શંખચૂડ ! તું અલગું રહે;
 તાહરે ઠામિ ગરૂડને આજ, નિજ શરીર દેસે મહારાજ. ૭૧
 શંખચૂડ તો ના ના કરે, રાજા શુદ્ધ દયા મનિ ધરે;
 ઇત્યાદરિ તસ અલગું કરી, સ્વ ખિઠો સાહસ આદરી. ૭૨
 આબું ગરૂડ કરે લક્ષણું, દીકું અતિ સાહસ નૃપતણું;
 જાણું ભૂતવાહન રાય, ગરૂડ કરે તવ મહાપસાય. ૭૩
 તુઝ સત્વે' તૂઠો શુણ રાશિ, રાજન ! વર માગો મુઝ પાસિ;
 સર્પ રખ્યાનું' વર માગિયું, ગરૂડે' તસ સાહસથી દીયું. ૭૪
 અક્ષતાંગ રાજને કરિયો, તેહનો યથ ત્રિભુવને વિસ્તરિયો;
 નિજશરીર સુંખી મહાભાગ, જિહ્વિ જગમાંહિ ઉગારિયા નાગ. ૭૫
 યતઃ— (અનુદુભૃત્ત.)

પરપ્રાણૈર્નિજપ્રાણાન્, સર્વે રક્ષાન્તિ જન્તવઃ;
 સર્પાન્ રરક્ષ સ્વપ્રાણૈ—રેકો જિમૂતવાહનઃ^૨. ૧૭૬
 (ચોપાધ.)

ગરૂડે નિજ જનનીનો ખેદ, સહસ શુણું કીધું ઉઘટેદ;
 ઇતિ સંબંધ પુરાણે કહિયો, સો 'હરિવંશગ્રંથ'માંહિ લહિયો. ૭૭
 [ઈતિ પુરાણકથા.
 વચન ઘૂતથી એણિ પરિ જુઓ, કદ્—પુત્રતણો ક્ષય હુઓ;
 તેહભણી કરિયો ઘૂત *પરિહાર, જુ ભમીસ્યું પ્રેમ લગાર ! ૭૮
 જલ ઉવાચ—

ઇતિ કહિતી લાગીનૃપ પાય, દોઈ *કરિ ધરી ઉઠાડિ રાય;
 આલિંગન દેઈ ઇમ કહે, એવડું મનસ્યું (૧) મત દહે ! ૭૯

૧ રક્ષાર્તુ, રક્ષવર્તુ. ૨ પરપ્રાણના ભોગે સ્વપ્રાણ તો સમજા
 જાતુંઓ રાખી શકે છે, પણ, પોતાના પ્રાણથી તમામ સર્પોના પ્રાણને
 બચાવનાર તો એક જિમૂતવાહનજ છે. ૩ ત્યાગ. ૪ દાયે.

તું છિ સુતા ભીમભૂજનિ, સમ તાહરા કરિ કહું સાનિ;
 જૂઆ ન ખેલું દિન આજથી, વિરમ્યું એહ અશુભકાજથી. ૮૦
 ભીરૂ ! મ ધરજે ભય લવલેશ, સ્વસ્થ ચિત્ત પહિરો શુભવેશ;
 તેણે સુખે મેં ર્યું કીજીયે ? તરૂણિ ! જેહથી તું ખીજીયે. ૮૧
 ? પ્રણયવાણી ઇતિ યોદ્યુ ઘણી, સો અપરાધ આપણુ સુણી;
 વૈદર્ભિ વચનામૃત ઠરિયો, ઘૂતજવર તતખિણિ ઉતરિયો. ૮૨
 દિન કેતાં અન્તઃપુર રહિયો, ભાવ પરાવર્તિત સો થઈયો;
 જિમ મલયાચલિ ચન્દન વાય, સુગન્ધવૃક્ષ અનેરા થાય ! ૮૩
 અન્ય નળાયનનુ ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ લંકાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદરભાવ, એતલિ હવુ નવમું પ્રસ્તાવ. ૧૮૪
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે કલિ-સુરસંવાદ,
 (નળાંગે) કલિપ્રવેશ, (નળ) ઘૂતકીડન, નલા
 પુરાણકથાવર્ણનો નામ નવમઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ દસમો.

(દુહા.)

સંભારું શ્રીસારદા, વરમાતા કવિ-માત;

વાણી સરસ સદા લગિ, સુજ દીધી વિખ્યાત ! ૧

શ્રીભાનુમેરૂ સદૃશુરૂતાણું, નામ જયું મુખિ ભાવિ;

વળી બોલું નૈપથકથા, હવિ દસમિ પ્રસ્તાવિ. ૨

(ચોપાઈ.)

નૈપથ તરૂ લૈમી સુરવેલી, તેણી મેહલાવી ભૂઆકેલિ;

શ્રુતશિલાદ વાત એ સુણી, અધિક મોદ આણે મન ગુણી. ૩

ઇતિ જાણી કલિયુગ કોપિયો, મનિ જાણે ઇણિ કાલ લોપિયો;

તુ હવે એહવું કહું ઉપાય, જિમ એ પુર ઇંડિ વનિ જાય. ૪

એકવાર ઇંડિ વળી ચડિયો, નૃપતિને દૂતજવર ધડહડિયો;

^૧સારિ-કેલિ વિણુ રહિયું ન જાય, સભામધ્ય જઈ બિઠો રાય. ૫

વચન વણ્ણભાનું વણિ ઠેલી, તવ ^૨કૂખરચું મંડી કેલિ;

વારવાર પામી સો હારિ, તુહિ ન ચેતે ચિત્તિ મજારી. ૬

હસ્તી અથ મહારથ જોડિ, વાર સી મણિ મુક્તાફલ કોડિ;

^૩આમ નગર ગયરથ ભંડાર, વળી વિચિત્ર વસુ અનિવાર. ૭

ઇત્યાદિક જે જે ‘પણુ’ કરે, ^૪તે વસ્તુ સર્વ પરાઈ સરે;

જિમ જિમ હારે તિમ તિમ રમે, અનુક્રમિ સર્વ વસ્તુ નીગર્મે. ૮

^૫અધપિ અક્ષ રમણ કૌશલો, તથાપિ કૂખરે જીત્યો નલો;

૧ પાસાની રમત વિના. ૨ અનૈન કવિયોએ ‘કૂખર’ને સ્થળે

દામ દામ ‘પુષ્કર’ નામનો પિત્રાઇ વર્ણવેલો છે. ૩ પ્ર૦ “ આમનગર

આગર ભંડાર.” ૪ પ્ર૦ “તે તે રાજા હારે સરે;” ૫ પ્ર૦ “અધપિ

અક્ષકેલિ કૌશલો, ”

જેહને યદા દેવ પ્રતિકૂલ, તેહનું વિણસ્યે સદા સમૂલ. ૯
 ૧રાજા જિમ રમે વારંવારિ, તિમ તિમ અધિકી થાયે હારિ;
 પ્રજા કરે તસ લજ્જા લોપ, સેવક ન સાંસહે તસ કોપ । ૧૦
 નલના સેવક થયા નિરાસ, કૂખેરની કરે સહુ આસ;
 જિમ જિમ મધુકર સંધ્યા થાય, ઇંડી કમલ કુમુદવનિ ભય. ૧૧
 રાજા જી મહિતા વસિ નહી, તુ તેણિ કર્યું ચાલે સહી ?
 જિમ મદ-લિંભલ ૨કરિવર થયો, સો કિમ કરણે ભયે પ્રહો ? ૧૨
 અતિ અગાધ કો ન લહે પાર, સવિ ગુણ રત્નતણા ભંડાર;
 એહવુ ૩નલ-સાગર ક્ષિણુમાંયે, કલિ-અગસ્તિ પીધુ લીલાયે. ૧૩

(ઢાળ ત્રટકની-રાગ-રામગ્રી.)

ઘત-કીડાયે રતિ અતિ પાવેલ, નલને ખીજ વાત ન લાવેલ;
 જિમ જિમ હારે તિમ તિમ કીડેલ, પણિ નવિ દેખે આપદ નીડેલ.

(ત્રટક.)

નીયડે ન દેખે આપદા, સો થઈ અતિ અજ્ઞાન;
 પાપીયે પીડયું બહુ પણે, જિમ મૂઠ મૂઝી સાન. ૧૫
 તેહની સાંન સઘળી ગઈ, નવિ રહી બુદ્ધિ લિગાર;
 સામંત સવિ વ્યવહારિયા, કરિ દારિ હાહાકાર. ૧૬
 જય લહી હારિ હુયે રખે, ઇતિ ધરી શંકા ચિત્તિ;
 કૂખરિ; નલનૃપ વારિયો, પણિ નૃપે નાણી મુત્તિ. ૧૭
 જનપવાદ એહવું સાંભલ્યું, તવ ભીમજા લલી નારિ;
 આવી સભામાંહિ આકુલી, મહિતાતણિ પરિવારિ. ૧૮

૧ પ્ર૦ “ જિમ જિમ રાય થાયે નિઃશ્રીક,

તિમ તિમ હોયે હાર અધીક; ”

૨ મદમસ્ત બનેલો હાથી કંઈ કાનથી જાલ્યો પાછળ પાછળ
 ન આવી શકે. મદભિંભલ=મદમસ્ત, મદવિર્જલ.કરિ=હાથી. ૩ નળરૂપી
 દરિયો કલિરૂપી અગસ્ત્યે ક્ષણમાં શોષી લીધો.

- લૈભીરે દેખી આવતી, સામેત સાહમા જાય;
પાઉધારો આઘાં માતજી ! કુખરો પ્રણમે પ્રાય. ૧૯
- લાજ રહિયો મનિ કુખરો, ૧ધીરઠ થયો નલરાય;
કહે ૨અક્ષ નાંખો બંધવા ! વેલા વૃથા એ જાય. ૨૦
- કૂવરપતિ દમયંતીકથન—
ગતલજન પતિ પેખી કરી, દેવર જોલાવ્યું તામ;
સુણ કુમર વીરસેનના ! એ નહીં તુમારું કામ. ૨૧
- કુલ જાતિ સાહમું જોધએ, જોધયે કિમ તસુ નામ;
દેવરા ! વારું છું વલી વલી, કાં લાજ લોપો આમ. ૨૨
- મહારાજ તો માહરું કહિઉં, મનમાહિં નાણે એક;
તુમે દક્ષ ૩ થાઓ દેવરા ! મનિ ધરી કિંપિ વિવેક. ૨૩
- જી લોભ હુવે તુમ દ્રવ્યનો, તુ માગિ માહરિ પાસિ;
મણિ-રથણુ-મુગતાક્ષતણિ, દેઉં કનક કેરી રાશિ. ૨૪
- અન્યાયે કીધી ૪અર્જના, તે નહી રહે ચિરકાળ;
કપિકંઠની હારતણી પરિં, જિમ વલી જળ જિહાં લાળ. ૨૫
- હરતી-તુરંગમ-રથ લલા, છિ મંદિર માહરિ જેહ;
પતિ અનુજ ૫ ! આણી બાંધીયે, આવાસિ ૬તુમચે તેહ. ૨૬

૧ ધીઠ. ૨ પામા. ૩ આ રાસકરે અને શ્રીમેધરાજે નળનૃપ-
નેજ ઘૂત રમવાની પ્રજળ ધ્વજ થઇ એમ વર્ણવ્યું છે, જ્યારે શ્રીસ-
મયમુંદરજીએ, બદ પ્રેમાનંદે, અને કવિ ભાલજે; કુખરે-પુષ્કરે નળને
ઘૂત રમવા લોભાવ્યો તેમ કથ્યું છે. માત્ર મેધરાજજી આ પ્રમાણે કહે
છે. જુઓ શ્રીઆનંદ કા. મં. મૌ ૩ જી પાને ૩૨૬ માં દુહો પહેલો:-

“ ચદન દડૂઓ ચદને, લજણુ જળનિધિ ખાર;

“ તિમ નળને જીવડાતણો, અવગુણુ એક અપાર.”

ખાડીના ત્રણે કવિઓના આથી વિરૂદ્ધ કથનો તે તે રચે જોવા.
અત્રે વિસ્તાર બયથી નથી ટાંક્યા.

૩ રાણા. ૪ મેળવેલું. ૫ પતિના નાનાભાઈ ! ૬ તમારે.

જુ થયું હુયે અલખામણું, મહારાજનિં નિજ રાજ;
 તુ સુખિં કૂખરને દેઈ, ^૧સ્વે કરે ધર્મક કાજ. ૨૭
 ઇત્યાદિક લીમી ભાખતાં, શ્રુતશિલાદિકે કહિ સાચ;
 કૂખરો પ્રત્યુત્તર દિયે, તવ વદે નલ ઇતિ વાચ. ૨૮

નલકોપ—

સુણિ જેહ કૂખર ! તુઝ પ્રતિં, દેવાદિયે જન આખિ;
 તે દેઈ હું તુઝ ‘પણુ’ કરી, લે શીઘ્ર પાસા નાંખિ. ૨૯
 તે સર્વ તેં લીધા પછી,^૨ આડચું એ દમયંતી;
 મુઝ રમતિ રંગ ઘણું હવુ, તે પૂર માહરી ખંતિ. ૩૦
 ઘરિ જાઓ મંત્રી ! આપણે, કો મ ઘો સીખ લગાર;
 એ જૂવટાની રમતિતુ, હવિ અંત જોઈ એક વાર ! ૩૧
 વૈદહીંદેવી ! સલા વચિ, તું વચન કંપિ મ ભાખિ;
 જઈ ખેસો અંતપુરિં હવે, આપણી લજ્જા રાખિ. ૩૨
 અતિ (ઇતિ) કઠિન પતિવાણી સુણી, પ્રગટ ન કીધુ કોપ;
 સા વનિતા નિજ કંધરા, કિમ કરે લજ્જા લોપ ? ૩૩
 કહિ આર્યપુત્ર ! કૃતાર્થ એ, લૈમી તુમારી દાસિ;
 વહ્નલે ! ‘પણુ’ કરવા લાણી, વંછીયે જસ ઉદ્ધાસિ. ૩૪
 મંત્રી ! સકલ પાછા વળો, આગલિ રખે રહુ કોઈ;
 રાજા કહે સહી એ ખરું, સ્યું વિમાસો સહુ કોઈ ! ૩૫

૧ સ્વયં, પોતે. ૨ હોડમાં, પણમાં દમયંતીને મૂકીશ. આમાં નળ રાજાએ દમયંતીને પણમાં મૂકવાની વાત કથી છે જ્યારે કવિ ભાવણમાં જૂદીજ રીતે વર્ણવેલું છે. જુવો કડવું ૧૭ મું—

“ પુષ્કર ખોલ્યો ગર્વ વચન, હવિ તમો છૂત રમો રાજન;
 “ રાજ્ય દ્રવ્ય લીધું અમો છૂતી, રહી દમયંતી જેમાં તમ પ્રીતિ. ૨
 “ માંડો દાવમાં તેહ નાર, દુષ્ટની વાણીમાં એવો સાર;
 “ વચન સુણી વાધ્યો કોધ, હૃદય તમ થયો મન રોધ. ” ૩

નારી કહે માહરા નાથજી ! મેં કરિ રમતિ અંતરાય;
અપરાધ એ (તે) સઘળું ખમો, વળી વળી લાગું પાય. ૩૬
ઇમ કહી ભીમી સંચરી, લેઈ મંત્રી (સવિ) પરિવાર;
આવીરે મંદિર આપણે, નયણે વહે જલધાર. ૩૭

દાસીકેશિનીડવાચ—

કેસિની દીર્ઘદર્શિની, કહિ મ ધરસિ દુઃખ લગાર;
કો દુષ્ટદેવે ^૧આવરિયો, સખી ! તાહરુ ભર્તાર ! ૩૮
ભર્તારભાવ ફરી ગયુ, એ ^૨તુહે તે નલરાય;
રાખિવા લજ્જા આપણી, હવે ચેતિ ચિત્તિ ઉપાય. ૩૯
સઘલા દીહા તે સારિખા, નવિ કહે'ને' તે (ન) હોય;
હરિચંદ સરિખુ રાજિયો, ^૩માતંગ સેવક હોય. ૪૦
ચોઆ ન ફીજે સ્વામિની ! જિનધર્મની તું બાણ;
સુખ દુખ પામે પ્રાણીઓ, શુભ-અશુભ-કર્મ-વિનાણ ! ૪૧
તુઝ કંત-કરિ દેવે' દિયા, જેણિ' દુષ્ટ પાસા એહ;
તેણિ' સંચકાર સહી દીઓ, ઉચ્છેદવા તુઝ નેહ. ૪૨
જો હુએ તે નલ રાજિયો, તો કિમ ત્યજે તુઝ પ્રીતિ;
કદપાંતે કોડિ કદા મલે, પણિ નલ નવિ લોપે નીતિ. ૪૩
^૪અહિનાણિ એણે બાણજે, કો અસુર વૈરી દુષ્ટ;
તુઝ કંતતતુ છાહી રહિયો, પાડિવા મોહું કષ્ટ. ૪૪
મીઠડે બોલે ન રાચીયે, કહું પથ્ય તે સંભાલિ;
સખિ ! ચિન્હ દીસે એહવાં, તુઝ પડિ કષ્ટ અકાલિ. ૪૫
દિસિ-દાહ ભૂ-કંપિ ઘણું, બહું. હુઈ અકાલિ વૃષ્ટિ;
વળી રજે-વૃષ્ટિ હુયે ઘણી, તેણિ પડિ માનવ કષ્ટિ. ૪૬
ગૃહયુદ્ધ ^૫કેતુઉદય ખરું, ગંધર્વ નગરાકાર;

૧ ધેરી લીધો છે. આવરણ. ૨ નોય, નોહો. ૩ ચંડાલનો. ૪
અધાણીઓ, નિશાનીયા. ૫ પૂંછડીયો તારો.

દેખિવું ઉલકાપાત જે, નિશિ ઈંદ્ર-ધનુષ અસાર. ૪૭
 વાયસ ^૧સુરત દૃષ્ટિ કરે (હુએ), ગૌ રડે મધ્યમ રાતિ;
 કૌ સકલ વે સેવે વિષય, તિર્યચ જાનૂર્ધ જાતિ. ૪૮
 અપચિન્હ ઇત્યાદિક બહુ, વર્ષતાં દેખો માય !
 તુઝ હૃદયમાલા કુસુમની, વળી હાર વિરલા થાય. ૪૯
 સીમંત શિર હુઈ એકકું, તે દુઃખનું દાતાર;
 ઇતિ લહી તેડા વેગસ્થું, મહિતા સકલ પરિવાર. ૫૦

[ઈતિ દાસી શિક્ષાવાચ.

પરિવાર સવિ બોલાવિયો, બાહુક સેનાની તેડિ;
 કહિ ભીમજા સંભલિ કહુ, તેણિ વાતે મ કરે^૨ જેડિ. ૫૧

પુત્રપુત્રીગમન—

ઈંદ્રસેન-ઈંદ્રસેનાપ્રતિં, તું કુંડિનપુર લેઈ જાય;
 દોહિત્ર-મુખ જોવાભણી, ધણું અલજયું ભીમરાય. ૫૨

૩“પણ” કરે ભૈમીને^૩ ચદા, તવ બાલની કુણ ગતિ ?
 તેણિ આપણ પ્રથમ ચેતિયે, એ ઉપની શુભમતિ. ૫૩

એ બાલને મારગિ સુખે, લેઈ પહુંચજે તું ખેમિ;
 કુમરીપ્રતિ જુ ^૪માઉલા, પરણાવસ્યે મન પ્રેમિ. ૫૪

માહરી ^૫માડી ને તાતજીને, કહે પાય પ્રણામ;
 આસીશ કહિજે ભાઈને, મુખિં લેઉં જસ નામ.^૬ ૫૫

ઈતિ કાજ સવિ વહિવું કરી, તું શીઘ્ર આવે બંધુ !
 જિમ પીહરિ માહરે કુસલનું, તુજ મુખિં લહું સંબંધુ. ૫૬

બોલીઓ બાહુક માતજી ! શિરિ ધરું તુમ આદેસ;
 એ કાર્ય કુંડિનપુરિ કરી, પછે તીર્થ યાત્રા કરેસિ. ૫૭

૧ કાગડાનું મૈથુન. ૨ વાર ન કર. ૩ ભૈમીને કદિ જો હોડમાં
 મૂકે તો બાળકોની શી ગતિ થાય ? ૪ મામા. ૫ પ્ર૦ “માહરી ને”
 ૬ પ્ર૦ “મુખિં ને મેહલ જસ નામ”

અહીં આવીને કિમ સંભરું, માહરા પ્રભુજીની હારિ;
 ઇતિ બોલતું આંસુ ગરિ, રહતું ન રહે તિણિ વારિ. ૫૮
 વૈદર્ભિયે તાં વારિયો, દેધ સકલ સિખ્યા સાર;
 સુત-સુતા સાથિ ચાલિયો, સવિ આપણો પરિવાર. ૫૯
 સહુ કુસલે તિહાં આવિયો, મહારાય જેણિ પુરી ભીમ;
 દોહિત્ર આળ્યા સંભલિ, સાહસું ચાલિયો પુર સીમ. ૬૦
 ઉચ્છવ ઘણે આડંબરે, તેઉ પધરાળ્યા ગેહ;
 ૧માતામહી ચરણે નમી, તેણિ પવિત્ર કીધાં દેહ. ૬૧
 નિજ ૨સુતાના ૩જામાતાતણું, પૂછીજી સમાચાર;
 તેણિ સકલ હર્પતણું કહિઉં, નવિ કહિઓ ઘૂત વિચાર. ૬૨
 ઇંદ્રસેનને ભીમે દીધું, આનંદકેરલિ દેય;
 બાહુકે તિહાંથી આચાલિયો, લહી ભીમનૃપ આદેશ. ૬૩
 શકાવતાર સુતીરયે, વિખ્યાત વંદન કાજિ;
 સો અયોધ્યાયે આવિયો, ઝડતુપણું ભૂપતિ રાજિ. ૬૪
 ઝડતુપણું જનમુખિ સંભલિ, નલ-ઘૂતનું અધિકાર;
 બાહુકે-સેનાની રાખિયો, નિજ પાસિ કરી સુવિચાર. ૬૫
 ઇમ અનેરા નલતણા, સામંત સુભટ અનેક;
 કુખરો નૃપ થાતું લહી, છંડી ગયા સુવિવેક. ૬૬
 નિજ સ્વામીભક્તતણા સહી, આચાર એહ અચૂકિ;
 શ્રુતશીલ તીરથ ચાલિયો, મંત્રી સમુદ્રા મૂકિ. ૬૭
 ૪ગતત્રીઝ નલ કીટે સદા, સો રાતિ-દિન તેણિ પેરિ;
 ભવીતબ્ય ભાવિ ભીમજા, તે દુઃખ વે (ધનસિ) સિરિ. ૬૮
 તેણિ દિનિધિકુ સા સુંદરી, તપ આચરિ નિજ અંજિ;
 સાતે જેત્રે આપણું, ૫વ્યત વ્યય કરે બહુ ભંજિ. ૬૯

૧ નાની-માની મા-વડી આપ. ૨ પુત્રીના. ૩ જમામના. ૪ નિવંજન થઈને દમેયાં જુગાર રમ્મનો હતો. ગત=મથ છે ત્રીઝ=ત્રણ. ૫ વ્યત=વિત, ધન. વ્યય=ખર્ચે.

- નલરાજ ગૃહસ્થે કૂખરો, ઇતિ લહી સુદ્ધ વિચાર;
 લંડાર તિમ ઠાલુ કરિયો, જિમ નુહે દુખ લગાર. ૭૦
- કલ્લોલિની ને કમલિની, કૈરલી કલિકા નામ;
 ઇત્યાદિક દમયંતીતાણું, સવિ સખિવૃન્દ ઉદામ. ૭૧
- સુરકન્યકા સરિખી સદા (સહી), કૂખર(થી) પરાલવ જાણી;
 કેશિની સાથે મોકલે, કુંડિનપુર હિત આણી. ૭૨
- માણિક-મુક્તાદલ ઘણાં, મણિ-રતન-કનક અપાર;
 ઇંદ્રિસેનનિં સવિ મોકલિયું, લંડારનું જે સાર. ૭૩
- નિજ તનુ સમોપી દૈવને, થિર થઈ રહી તેણિ ઠામિ;
 અવસરિ એણિ પતિવ્રતા, આવિવા નિજ પતિ કામિ. ૭૪
- રમતાંરે ઇંમ નલરાયને, એક દિવસિં સંધ્યાકાલિ;
 બોલ્યારે કૂખર-સેવકા, નિષ્કુર-વચન સમકાલિ. ૭૫
- નલરાજ સઘલું હારિયું, જીતીયું કૂખરરાય;
 અતિ હવું કોલાહલ તદા, ભયભીતિ ભૈમી થાય. ૭૬
- લંડાર ગજ વર તુરંગમેં, પુરપોલિ મંદિર શ્રેણિ;
 સઘલેરે કૂખર સેવકા, ખિઠારે અવસરિ તેણિ. ૭૭
- નિજ પરાજય દેખી કરી, નલ ચિત્તિ ચિંતા થાય;
 મત ખેદ કર કૂખર કહિ, વલી કરો 'પણ' મહારાય ! ૭૮
- રાયે વિચારિઉં ચિત્તસ્થું, રમીયે વલી એકવાર;
 'પણ' કીજીયે 'ભૈમીપ્રતિ', જીપીયે તુ જયકાર. ૭૯
- ખિઠારે ઉડી^૨ ભીમજા, જન કરે હાહાકાર;
 નલ પક્ષપાતી સહુ થયું, પણિ નડે કર્મ અપાર. ૮૦
- રાયે સભા સહુજન દેખતાં, ભીમજા હારી તામ;
 પોતાનું હુયે પારકું, જવ દૈવ થાયે^૩ વામ. ૮૧

૧ દમયંતીનું. ૨ ઝોડી, સરત પ્રકીર્તે. ૩ ભાગ્ય ડાખી ખાનું-
 અવળું ફરે છે ત્યારે.

કુવરાડમિષેક—

નલ ઉઠિયો સિંહાસન ચિકો, કુખર ગિઠો તિલિ ઠામિ;
અભિષેક સામંતે કયો, કુખર થાપિયો નિજ સ્વામિ. ૮૨

પંચશબ્દ વાજિંત્ર વાજ્યાં, કુખર હવુ જયજયકાર;
સઘલેરે કુખરરાયની, હવિં આણુ વર્તી સાર. ૮૩

શુભમના યદ્યપિ નલનૃપો, પણિ શક્ય શંકી મત્તિ;
કુખરો કાઢે રાજથી, કહિ જઈ રહો તુમે વત્તિ. ૮૪

અપમાન દેખી ઊઠીઓ, નલ જાણે વનમાંહિ જામ;
જે સાથિં પરિજન સંચરે, તસ શેષ મંડયું તામ. ૮૫

૧ કનકાવલી આદિ તિહાં, નલ-પ્રિયા હુંતી જેહ;
તસ પિતા કુખરનિં કદી, પિતુ ઘરિ લેઈ ગયા તેહ. ૮૬

જૈમીરે સાથિ સંચરી, કુખરતણા તવ યોધ;
નલ સાથિં જાવા દે નર્કી, કરી રહિયા આગલિ શેષ. ૮૭

જૈમી ન માને અર્ગલા, ધતિ મુળી કુખરરાય;
આવીઓ વૈદર્ભિ કન્ડે, પ્રભુમીઓ તેહના પાય. ૮૮

કુયરવાચ—

કહિ ભીમ મદાગ્રપતિતણું, ભય કવણુ ન ધરે જોઈ;
તુમ દેવ સઘલે નલપ્રતિ, દીધી લહે, સદુ દોષ. ૮૯

કુણુ કાલકૂટ ગરલ પીયે, કુણુ અગનિ અંધા દેય;
તુમસ્યું કુહાડે કુણુ જુએ, જે આપ દિત વંછેય? ૯૦

મુખિં રહો મંદિર આપણે, દેવરો છે તુમ નામિ;
તું જેઠ ભંધવની પ્રિયા, મોરી માતજીને ઠામિ! ૯૧

૧ કનકાવલી વગેરે બીજી નગમલની ઓઝો દત્તી તેજે પોત-
પોતાના પિતા કુખરને કદીને પોતપોતાને પેર સમ ગવા. ૨ જાણે. ૩
દગાદગ જે. ૪ જગની આગમાં પાતું દેણુ મેરે! ૫ પ્ર. " ઉરેય."

ભૈમીવાચ—

ધતિ વચન કૂબરનાં સુણી, નિજ 'કુલોચિત હવે વાણિ;
કૂબરપ્રતિ' કહે ભીમજા, દેવર ! સુણુ ગુણુખાણિ ! ૯૨
તુમે કહિઉં તે સાચું સહુ, પણિ પ્રિઉ રહે વનવાસિ;
સરયૂં નથી જે એકલી, ભૈમી રહિ આવાસિ. ૯૩

તુમે રાજ નિઃકંટક કરો, પરિહરો સઘલી શંક;
પતિ સાથિ લોગવસે પ્રિયા, જુ દૈવે દીયા દિન વંક ! ૯૪
શ્રીવીરસેન નરેન્દ્રનું, સુત તુંહિ પણિ મહાભાગ;
તુજને રે રાજ ઘટે સહી, લોગવુ પુણ્ય વિભાગ. ૯૫
યદ્યપિ પતિ હારી પ્રિયા, પણિ નથી હારીયો નેહ;
ભેરે કરી જુ રાખતાં, એકલું રહિસ્યે દેહ ! ૯૬

કૂબરવચ—

ધતિ સુણી વળી કૂબર કહે, મત્સર ત્યજો તુમે માય;
તુજસ્યું વિરૂદ્ધ ન માહરે, મન વચન વળી કાય ! ૯૭
નલનેરે માહરા દેશમાંહિ, હું નહિ દેઉં આશ્રમ્મ;
જુઓ એક વનમાંહિ સુખે, દો કેસરી રહે કિમ્મ ? ૯૮
સર્વસ્વ મેં એહતું હરિયું, હવિ એકલું નિરધાર;
ભમસ્યેરે નલ ભૂમંડલે, કેા નહિ દીયેં પગથાર. ૯૯
તે સાથિ' ભમતાં ભૂતલિ', તુમે દુઃખ લહીસ્યું ડીલિ';
પતિ સાથિ તુમનેં પુહુંચતાં, હું કડ' તેહ લણી ઢીલી. ૧૦૦
પિતા-માતા-બહિની-બંધવ, તેહ તણિ તું ઠામિ;
તુમ આણુ નિત શિરિ ધારસ્યું, સેવસ્યું જિમ નિજ સ્વામિ. ૧૦૧
તે માટિ કહું છું વળી વળી, તુમે કરો લીલા રાજિ;
સુખે રહી મંદિર સાધજો, વળી પુણ્ય કેરાં કાજિ. ૧૦૨

૫ કુળને લાયક લાગે તેવી-વ્યાજળી.

મૈત્રીડવાચ—

ધતિ સુણી વળી લૈમી લાણી, સાચું કહો છો વીર !
 નિજ કુલોચિત સુખિ લાખીઈ, પછિ નહિ હીયાનું હીર ! ૧૦૩
 છે ભક્તિ નો તુમ એવડી, તો લાઈચું રયું રોપ;
 પાય નર્મી રાખો રાયનિં, વળી વળી ખમિજો દોષ. ૧૦૪
 જેણિ રાજિ રાજ નલ નહિ, તે રાજ સહી શમસાન;
 તેણે સુખે આલડીયે નહિ, શીમલી પુષ્પસમાન. ૧૦૫
 જિહાં નહિ દર્શન પ્રિયતણું, સંતોષ નહિ મન સુખ;
 રહિલું જિહાં પરવશિ પણે, તે રાજ નારકદુઃખ. ૧૦૬
 નો રાજ ખપ હુએ માહરિ, તો મુઝ પિતાનું રાજ;
 તિહાં જઈ કાં ન રહું સુખે, પછિ એક મુઝ પતિ કાજ ! ૧૦૭
 હવિં સ્વસ્તિ દેવરા ! તુમ હોને, મ કહિને ઠાલી બોલ;
 મુઝ કંત સાથિં વિચરતાં, માહરા મનિચું રંગરોલ. ૧૦૮
 પતિ અનુજ ! કહું છું વળી વળી, તુમો મ કરસ્યુ અંતરાય;
 ઇમ કહી સાથિ સંચરી, લીમળા અનુ નલરાય.^૧ ૧૦૯
 મોકલાવી મંદિર પ્રતિં, કહિ નમો તુઝ આવાસ;
 મિં લક્ષપરિ લીલા કરી, તુઝમાંહિ રંગ વિલાસ. ૧૧૦

૧ શ્રીમેધરાજજીએ નજદવંતી રામે, તથા શ્રીમમયસુંદરજીએ નજદવંતી રાસે આ પ્રસંગ આથી ઉલટ આ પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે. જુઓ શ્રીમમયસુંદરકૃત નજદવંતી રાસે, ખીજ ખંડની ખીજ ઢાસે:—

“ કૂબર આડો આવિયોરે રાય, બોલે આદરા બોલ;
 “ દવંતી જાવા ન દિહરે ગવ, મુદલ દુરયે એ અમોલ.
 “ કૂબરને સદુકો દહેરે રાય, મ કર તું મોટો અન્યાય;
 “ બોળાઇ માતા સમિરે રાય, કિમ એ કુકરમ થાય.
 “ જળ વિષુ મજધિ ક્યું રહેરે રાય, ચતુર ! તું ગિત વિચાર;
 “ દવંતી ન રહે કિમેરે રાય, પ્રિયુ વિષુ એક લગાર.

તુજ સ્વસ્તિ ^૧સૌધ ! સદા હુને, પતિ સાથી ભીમી જાય;
 ઇહ (ગૃહ) વાટિકા ખંડોખલી, તસ પાસિ માગે વિદાય. ૧૧૧
 ફીડા મયૂર શુક સારિકા, પંજરિ કરિયાં સા બાધ;
 લૈમીરે વનમાંહિ જાઈતી, તે ખમાવે અપરાધ ! ૧૧૨

વનવાસગમન—

સહુ સાથિ ઇમ મોકલાવતી, ચાલીરે ચરણ વિહારી;
 તવ લોક સવિ ^૨અનુપદ થયું, ઝરતું નયણિ અશ્રુ વારિ. ૧૧૩
 કરિયો રોધ કુખર સેવકે, લોકને જાતાં સાથિ;
 પતિ-પ્રિયા બેહુ સાંચરિયાં, તિહાં છોડિ સઘલી આથિ. ^૩ ૧૧૪
 હા હા ! પુરિજન સહુ કરિ, નયણે ઝરે બહુ નીર;
 કહિં નલસરીખું કે નહિ, સહી સત્યવ્રત (વંત) ગંભીર. ૧૧૫
 જેણિ ^૪કૈંચકર્ણુ વિદારીયું, તેહને કુખરો કુણુ માત્ર.
 નિજ રાજ હાર્યા ભણી દીયું, પણિ ન લોખ્યો ^૫ધર્મક્ષાત્ર. ૧૧૬
 કુખરે પણિ ડાહાપણુ કર્યું, લૈમી ન ફહવી જેહ;
 જો મૂઢ જોરિં રાખતુ, તુ સહી હારત દેહ. ૧૧૭

ઇતિ વચન લોકનાં ઘણાં, નિજ શ્રવણિ સુણતુ સોય;
^૬નિજ પુરી પરિસર આવિયો, તિહાં એક સરોવર હોય. ૧૧૮
 નલપરાક્રમ—

સો સરોવર પૂરણુ ભરિયું, તેણી પાળે છે એક થંભ;
 તિહાં પ્રિયાસું નલ આવીઓ, ચિંતે અસ્થું ^૭નિર્દેશ. ૧૧૯

“ કેશરી કેશ; મણિ સર્પનીરે રાય, કૃપણુતાણું ધન જેમ;

“ જીવતાં હાથ પડે નહિરે રાય, સતી પયોહર તેમ.

“ ઇમ લોકે સમજાવીઓરે રાય, કુખર કુદરતી રાય;

“ રથ બેસારી દવદંતીનેરે રાય, પ્રણમે ભોજાઈ પાય. ”

૧ મહેલ ! ૨ સાથે જવાને તૈયાર. ૩ આથ=માલમિલકત.

૪ રાક્ષસ નામ. ૫ પ્રતિજ્ઞા પાળવાનો ક્ષત્રિય ધર્મ ન તજ્યો. ૬ પ્ર.

“ નિજ પુરીસરિ આવીઓ. ” ૭ કપટરહિત.

આવતો સાથિ અનીકિની, પરિવરીઓ ત્રિહાં નલરાય;
 તિહાં આવીઓ જન પેખતાં, એકલું હીંડી પાય. ૧૨૦
 એ લોક સઘળા જાણુસે, હવે નલ થયું બળહીન;
 કરિ લીડયો સહુ જન પેખતાં, સો થ'લ છિ અતિપીન.^૧ ૧૨૧
 છિ ભાગ છઠ્ઠા કોસનો, સમ ચતુરંગ અપાર;
 'લીલાયે' ઉનમૂલી કરી, 'નલિં' ફેરવ્યુ કેવાર. ૧૨૨
 વળી કામિ તેહનિં થાપીઓ, ઈમ પ્રગટ કરી બળ આપ;^૫
 ગંગાનદી તટિ આવીઓ, તિહાં કરિઉં ત્રણિ દિન થાપ. ૧૨૩
 એતલિ મારગિ હીંડતાં, 'ભીમજા' થાકી દેખી;
 'સ્વયિં' સાપરાધી જાણુ'તુ, મનિ ધરે જેઠ વિશેષિ. ૧૨૪
 મુખ ચરણ પ્રક્ષાલી કરી, વાવરિયું ચીતલ નીર;
 કરી સનાન વેગિં સમાવીઉં, વળી જેઠ સકલ શરીર. ૧૨૫
 મુપ્રસન્ન કરિવા ભીમજા, કહિ લેમી ! કોતુક જોય;
 કલ્લોલ આ ગંગાતણા, તુઝયસ સરિખા હોય ! ૧૨૬

૧ મનમૂલ. ૨ રમનમાનમાં. ૩ ઉપેડી, ઉપાડીને. ૪ આદ્ય-
 ભણી. ૫ શીસમખમુંદરજીએ અને શીમેધરાજજીએ આ પ્રસંગ નીચે
 પ્રમાણે વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે. જુઓ મેધરાજજીકૃત નળદમયંતી રાસ.
 આનંદ દા. ૦ મ. ૩૦ ગા ૩ છું પાને ૩૩૧ માં—

“ રથ રાખ્યો દવદંતી દેવ, નજ ચાલ્યો નિજ નારી સમેત;
 “ નગરમાંદિ ઉઘો એક થ'લ, ઉપાડવાને કરે આરંભ. ૧
 “ તે ઉપાડી થાપ્યો કામ, બગ દેખાડયું નવે પ્રકામ;
 “ બાગપજે નજ વને ગયો દત્તો, તિહાં એક મુનિવર દીડો છનો. ૨
 “ તિજુ તપિ બાપ્યું જ્ઞાન પ્રમાણ, ધંમ પંચમે દાધ પ્રમાણ;
 “ તે ઉપાડી ને થાપરયે, અર્ધમરત તે રાજ્ય દોરયે. ૩
 “ મદાતપિ વચન મર્યું એ સદી, મુનિવર બાપ્તિન જૂડું નદિ;
 “ મોક દત્તે છે વાણી ધણી, નજ દેસે કોસગનો ધણી. ” ૪

વીનવી કુખરરાયને, એતલે નૃપ સામંત;
 એક રથે તુરંગમ જોતરી, સવિ ભરી વસ્તુ માહંત. ૧૨૭
 નલરાયને આગ્રહ કરી, તે દિયે પ્રણમી પાય;
 ભીમજા મારગિં હીંડતાં, શ્રમ ખેદિ જિમ નલરાય. ૧૨૮
 આરૂઠ રથે (થઈ) દોઢ જણાં, સાંચરિયાં તિહાંથી જામ;
 આવીરે આગલિ ચાલતાં, એક અરણ્યાની તામ. ૧૨૯
 અતિ ભીમ પર્વત માલિકા, તિહાં વસે દુષ્ટ ઠકિરાત;
 તેણે મિલી નલ રથ આવરિયો, થઈ રહિયા રાઉતરાત. ૧૩૦
 તેહચુ સખલ નૃપ ઝૂઝીયો, પણિ નમ્યા નહીં તે દુષ્ટ;
 હણતાંરે પાર ન આવીયો, જોણિ મિલ્યા છે બહુ ધૃષ્ટ. ૧૩૧
 સેમોહનાદિક શસ્ત્ર તે, તિણિ વેલા છંડી જાય;
 જવ નુહે દૈવત^૪ પાધરૂં, તવ સુધા^૫ તે વિષ થાય. ૧૩૨
 સંચ ઘણું લાવી^૬ ભીલનું, રથથી ઉતારી નારિ;
 બેહુ જણાં અલગાં થઈ રહ્યાં, સમયજ^૭ તેણી વારિ. ૧૩૩
 રથ લેઈ ગયા કિરાત તે, હવિં ભીમજા-નલ તામ;
 તેણિ પંથી બેહુ પાલા^૮ પૂલે, અતિ વિષમ કર્મ-વિરામ.^{૧૦} ૧૩૪

૧ ભીલ. ૨ રોક્યો. ૩ પ્ર. “ એણિ સમિ છંડી જાય; ” ૪
 ભાગ્ય. ૫ અમૃત. ૬ વિચારી. ૭ સમય નિપુણ. ૮ હીંડે. ૯ ન કળી
 શકાય તેવું. ૧૦ રથ સાથે રાખ્યાનો વૃત્તાંત કવિ બાલણુ અને પ્રેમાનંદમાં
 નથી. જ્યારે શ્રીસમયસુંદરજીમાં નજે રથને પોતાના દેશેજ છોડી દીધો
 તેમ વર્ણવેલું છે. અને શ્રીમેધરાજજીમાં આ મુજબ બરોબર છે.
 નળ-દમયંતીને વનવાસ જતાં આ સ્થળે પ્રેમાનંદે મત્સ્યપ્રસંગ વર્ણ-
 વ્યું છે, જે આમાં તથા કવિ બાલણુના તેમજ ખીન્ન પણ નળા-
 ખ્યાનોમાં વર્ણવેલું નથી. જુઓ પ્રેમાનંદનું કડવું ૩૨ મું—

“ સ્વામી કહે સાંસતા થઇયે, શ્યામા ! બેશ થઇને સ્વસ્થ;

“ જૈ સરોવરમાં શોધી લાવું, જો જડે એક બે મચ્છ.

“ થોડા જળમાં પેડો નળરાજ, લીમરનું આચરણ;

“ સાધુરાયને શ્રમ કરતાં, મચ્છ જડીઆં ત્રણ.

ઝટવી ઝટુલ ઉલંઘતાં, તેણિ પંથિ છે વંશ જાલિ;
 તેણિ કનક પંખી પેખીઆ, રાજા પડીઓ જંજાલિ. ૧૩૫
 કહિ લેખી સોવિન^૧ પંખીઆ, ખહું મૂલ્ય લીજે છેક;
 કેા નગરિ લેઈ વેચતાં, આવસ્યે દ્રવ્ય અનેક. ૧૩૬
 વેલતુંરે વચન લેખી વદી, એ દેવ-માયા દેવ !
 એ લિયે અર્થ ન કેા સરે, વિસરાલ થાસ્યે હેવ (દેવ). ૧૩૭
 લિખખી ન રહી જુ તાતની, તુ કસ્યું એહ વિખાસ;
 એ સીખ હીયડિ નવિ ધરી, નલે^૨ કરી કુચ્છિત આસ. ૧૩૮
 નિજ^૩ ઉત્તરીયક વસ્ત્ર જે, નાખીઉં ઉપરિ તાસ;
 તે વસ્ત્ર લેઈ ઉડી ગયા, તવ થયુ રાય નિરાસ. ૧૩૯
 જુઓ ફેર એ ભાયગદિશા, તે કહી સકીયે કિમ્મ !
 પંખીયા કરતા સેવના, તે દીયે પરાભવ ઇમ્મ ! ૧૪૦
 પંક્ષીરૂપે કલિડવાચ—
 ઇતિ ખેદ નૃપ ધરતુ લહી, પંખીયા માનુપવાચ;
 તે ફેરે રહી ઇમ્મ બોલીઆ, રે ! સુણિ^૪ કુખુલિ ! સાચ. ૧૪૧

“ આણીને અખજાને આખ્યાં, વામા કહે થયું વાર;
 “ નજ કહે આપણુ જે પ્રાણીને, શું હોશે એટલા સાર.
 “ ભાર્યાના જુજ મધ્યે સોંપી, ભૂપ ગયો ખીજી વરાં;
 “ કલિજુગ સર્પ થઇને ખીલાવે, મગ્ગ નાશે અરાંપરાં.
 “ નજે શ્રમ કીધો ધડી જે, મગ્ગ ન ચઢીયાં હાથ;
 “ પેલાં ત્રણે મગ્ગ બહેંચીને લીજે, વિચારિયું મન સાથ.
 “ નજ આબ્યો નિરાશ થઇને, ત્રણ મીનમાં ચિત્ત;
 “ એટલામાં દમયંતીજીને, થઇ આબ્યું વિપરીત.
 “ અમૃતસ્રવિયા કર અખજાના, સજીવન થયાં મગ્ગ પજમાં;
 “ હાલ્યાં મલિલા મૂઠી દીધાં, ઉડી પડ્યાં જઇ જળમાં.
 “ ઘેલી સરિખી મીનને કાજે, પાણીમાં વેવલાં વીણે;
 “ હવે સ્વામીને શો ઉતાર આપીશ, ફદન કરે સ્વર ગીણે.”

૧ સુવર્ણના, સોનાના. ૨ ખેસ-ફપદો. ૩ પ્ર. “કુખધી સાચ.”

- તુઝ રાજ જેણિ હરાવીઉં, તે ^૧કનક પાસા એહ;
- સહી લલૂં છૂટો એતલિ, ^૨અક્ષત રહિયો છે દેહ. ૧૪૨
- વિશ્વાસ એહનો જે કરે, તુઝપરે દુખી સો થાય;
- કહિ ^૩વાલુકા-કણ પીલતાં, કિમ્મ તેલ આવે રાય ? ૧૪૩
- ધતિ વચન પંખીનાં સુણી, અતિ થયું વિલખું મન્નિ;
- એક વસ્ત્ર ભરી ^૪આતપ સહી, ચાલતુ તેણિ મહાવન્નિ. ૧૪૪
- તસુ તૃષા પીડે પાપિણી, તવ તાલુ-કંઠ સુકાય;
- નિજ વેદનાયે પર વેદના, ખૂઝતો ખોલિ રાય. ૧૪૫
- અઈ ! ભૈમી પાયે હીંડતાં, એ પંથ અતિ દુસ્સાધ;
- ^૫કુશ-અગ્ર ખૂંચે કંટકા, તેણિ ચરણ હુઈ સા બાધ. ૧૪૬
- તુઝ તૃષા પીડે પાપીણી, વળી ક્રુધા પીડે (નહિ) અપાર;
- હીંડતાં હરિણાંખી ! હવે, આવિયો અટવી પાર. ૧૪૭
- ^૬સીતોદકિં કરી પૂરીયું, ચિહું^૭પખી^૮ સખલ આરામ;
- ઓ સરોવર ને આવીઉં, તિહાં લીઓ સુખવિશ્રામ. ૧૪૮
- વલતું રેવૈદભી^૯ વદી, માહરા પ્રાણપ્રિય ! સુણિ સાચ;
- મુઝ દુખ એકુ છિ નહીં, ને સુણું તુઝ મુખ વાચ. ૧૪૯
- તુઝ વદન-ચંદ નિહાલતાં, પ્રીતિ ! ઠરે છે મુઝ મન્નિ;
- પણિ એક કરું છું વિનતી, સંભલુ તે દેધ ઠન્નિ.^{૧૦} ૧૫૦
- તુમો શત્રુ સઘલા વસિ કરી, તે કરાવ્યા છિ સેવ;
- તે વૈરી આ અવસર લહી, રખે વિકૃતિ મંડે હેવ. ૧૫૧
- તે ભણી વળી વળી વીનવું, તુમો થાઓ કંત ! કૃપાલ;
- મુઝ પિતા ઘરિ પાઉધારીયે, ગમવા અશુભ એ કાળ ! ૧૫૨

૧ સોનાના પાસા. ૨ એટલેથીજ લલું થયું કે તું છૂટ્યો અને તારું શરીર અક્ષત-ક્ષય-નાશ પામ્યા વિના સાબું રહ્યું ! ૩ રેતી. ૪ તડકો. ૫ ડાભની અણી. ૬ શીતલ પાણીથી. ૭ ચારે બાજુથી. ૮ બગીચા. ૯ ખોલી. ૧૦ કાને. અર્થાત્ કાન સ્થિર રાખી સાંભલો.

મુજ તાતનું મંદિર તુમે, જી પાવત્ર કરસ્યો નાથ !
 તો નિજ ઘરિ એઠાં તીર્થકલ, માનસ્યે સહુ સાથ. ૧૫૩
 વલતું પ્રિયા મન રાખવા, નલ કહિ કરશું ઈમ્મ;
 હવે એણી યુગતે ચાલસ્યું, મોદસ્યે તુમ મન જિમ્મ ! ૧૫૪
 તવ તે સરોવર આવીઉં, વિશ્રામ લહે તિહાં ધીર;
 મુખ-ચરણ પ્રક્ષાલણ કરી, વાવરિયું શીતલ નીર. ૧૫૫
 વારિયુ પરિશ્રમ પંથનુ, મુસ્વાદ વનકુળ લીલ;
 દંપતી મન સંતોષસ્યું, તેણિ પ્રાણિ વૃત્તિ સો કીલ. ૧૫૬
 અંથ નલાયનનુ ઉદાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયમુન્દર મુન્દરભાવ, એતલિં હવુ દસમુ પ્રસ્તાવ. ૧૫૭
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે દ્યુતકીઠા-
 કરણ, નગરાત્ નિર્ગમન, વનવાસગમન, તત્ર વિશ્રામકરણ-
 વર્ણનો નામ દશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ કવિ બાલણે અને બટ પ્રેમાનંદે, નજે સ્વયં પોતાની સ્ત્રીને
 પિયર વિદાય થવાનું કહ્યું સૂચવ્યું છે:—

“ જે મારગ આવ્યા આગળે, વિદાય કીધી નારી નજે;
 “ તું નહીં નારી હું નહીં કંથ, આ તારા પિયરનો પંથ.
 “ મારો મંગ ગુજને નવિ ગમે, પિયરમાં પેટ ભરીને જમે;
 “ મુને નાથજી ! કરજો ક્ષમા, મારે નવી પિયરની તમા.”

[પ્રેમાનંદ કહેવું ૩૩.

“ તારું શુભ થાય એવું બાપું, આજ મહિલા ! રહે દાણું;
 “ દક્ષિણદિશામણી ઉજ્જનનનગરી, ધણી માર્ગની સાખા કરી,
 “ ઋક્ષવાન ને વિન્ધ્યાદ્રિ જણ, નદી પરાધણી નામ પ્રમાણ;
 “ તેમાં વમે ઋપિ ધણા તપસી, તું મુખી થા નારી ! ત્યાં વસી.
 “ આ માર્ગ વિદર્ભદેશે જવા, આ છે કોશલદેશે મુખ થાવા;
 “ દક્ષિણદેશ છે દક્ષિણ પાસે, નારી ! ભરા તું સારી આસે.
 “ એવો મર્મ ક્ષેપા પિયર જવા, લાગ્યું દમયંતીને દુઃખ થાવા;
 “ એ શું બોલ્યા હે નરેશ ! શું કરવો પિતાનો દેશ ? ”

[કવિ બાલણ કહેવું ૧૭.

પ્રસ્તાવ અગ્યારમો.

(દુહા.)

હવિં પ્રસ્તાવ પ્રકાસિયે, એકાદસમુ આજ;
શ્રીશારદા સંભારતાં, સીઝે વંછિત કાજ. ૧

ગરૂ ગિરુઆ પય વંદિયે, શ્રીભાનુમેરૂ ભલ ભાવિં;
નલ-લૈમી ગુણુ ભાખતાં, વાણી ! વસુ મુખિં આવી. ૨

(રાગ-ગોઝિ.)

મહિતાની મનિ અતિ દુઃખ દેખી, બોલ્યુ મિત્ર જુહાર; એ દેશી.)
તિણિ દિન સોઇ સરોવર તીરે, ^૧વાસુ વસીઆં દોઈ;
^૨વાસરપતિ અસ્તાચલે પામ્યુ, અંધકાર તવ હોઈ. ૩

^૩નિર્વ્યંજન પ્રસ્તાવ લહીનેં, કલિં; નલ છલે અપાર;
તવ નલરાય વિમાસે મનસ્યું, કરસ્યું કર્યો વિચાર.
સંપ્રતિ હવિ કિહાં જઈ રહિયું, કિમ નીગમવા દિન;
તેણિ જે અરથ એક નવિ સીઝે, જે નર હુઈ નિરધન. ૫

હુર્જન હસેં શત્રુ સંતાપે, ન રહે સ્વજન કોઈ પાસિ;
^૪લખિમીહીનતણું નહીં કોઈ, અવગુણુ હુઈ ગુણુરાશિ. ૬

નિર્ધનને કોઈ નહીં સહાય, સો લાઘવ લહેં પ્રાંહિ;
^૫લઘુતાપણું તે સઘલે પામે, તસુ જીવિત સ્યા માંહિ. ૭

શત્રુ સવે હિવે પરગટ થાસે, નલ એકાકી જાણી;
તેહસ્યું યુદ્ધ કિસીપરિ થાસ્યે, જુ રાખેવી રાણી. ૮

તવ જે લૈમી પાસિ ન હુંતિ, તો રથ કિમ લે ભીલ;
રાણીને રાખેવા કારણિ, યુદ્ધતણી કરી ઢીલ. ૯

૧ વાસ, વાસો. ૨ સૂર્ય અસ્ત પામતાં અંધારૂં થયું. ૩ એકાંત
શબ્દ રહિત સ્થળનો લાગ જોધને. ૪ લક્ષ્મી. ૫ હલકાપણું.

- મારગિ' અતિ^૧દોહલી^૨ નિરવહેતાં, લૈમી કોમલકાય;
 ક્રુધાતૃપાલરિ ચરણે ચાલે, તે દુઃખ ખમ્યું ન જાય. ૧૦
- એ અતિ પંથ-પરિશ્રમ પામી, ન ત્યજે ભક્તિ લગાર;
 કેવલ દલેશતણું તાં કારણ, નહ એહને નિરધાર. ૧૧
- એ મુજ લીમરાય ધરિ તેડી, જાવા કરિં વિચાર;
 પણિ આ અવસરિં નહ નવિ જાયે, થાયે કિમ્મ ગમાર. ૧૨
- સ્વમુર-પક્ષમાંહિં આ વેળા, સદી સર્વથા ન જઇએ;
 લીમરાયને મંદિર રહીને, કિમ અધમાધમ થઇએ. ૧૩
- એ એકલી પિતાધરિ અથવા, સ્વમુર કુળે રહે રંગે;
 તો નહને જિહાં તિહાં રહિતાં, ચિંતા એક ન અંગિ. ૧૪
- જિમ કૌમુદી વિના શશિધરનિં, ઉદયું કોઇ ન જાણે;
 તિમ નહને લૈમી વિણ ભમતાં, કો મનમાંહિ નહીં આણે. ૧૫
- જિમ પોથી મૂરખનિ હાથિ, નિર્ધન હાથિ નિધાન;
 ન જાજે નહ સમીપિં તિમ લૈમી, નહોં પામે બહુમાન. ૧૬
- કાયર-કરિં તરવારિતણી પરિ, એ નહ પાસિ ન સોલે;
 પુણ્યદીન-કરિ જિમ ચિંતામણી, રચણ નિશ્ચય નવિ યોલે. ૧૭
- તે જણી જિમ તિમ કપટ કેળવી, વેદર્થો ઇહાં મૂકું;
 નહને ઇસી કુબુદિ ઉપની, પુણ્ય સરોવર સૂકું. ૧૮
- જી એકાદિની દુવે અગલા, સ્વજન માંહિ તુ જાઈ;
 નહસમીપિં રહિતી દમયંતી, જિણ મુખિણી નહોં ધાઈ. ૧૯
- નલેં વિમાનજી ઇસી જિને, દમયંતી બોલાવી;
 પ્રીએ! પરિશ્રમ બહુ તું પાંગી, પંથ પાતું વડી આવી. ૨૦
- કમલપત્ર બૂપીકિ પાયરિયાં, અસ્તર રમ્યું ઉદાર;
 પદમલોચને! તિહાં તુમે પુદુઠો, દયો મુખ નિદ્રા આર. ૨૧

સંધ્યાકૃત્ય કરીને પુઢી, જપતી જિનવર નામ;

પ્રગટ લાલિં તિલક લેમીને, અનૂઆલૂં હુયે તામ. ૨૨
નિજ સમીપિ પતિ બિહુ દેખી, સા ચિંતે મન સાથિં;

આ ! આ ! કિસી દિશા નલનૃપનિં, આ દીધી જગનાથિં ! ૨૩
કિહાં તે રાજ કિહાં તે રાણી, કિહાં તે લખિમી લીલ;

કિહાં તે સજ્જન કિહાં તે સેવક, કિહાં તે મહિતા શ્રુતશીલ. ૨૪
કિહાં તે હસ્તી હયવર રથવર, કિહાં તે સેજિં-વિલાસ;

કિહાં તે નાટિક ગીત નિરીખ્યણુ, કિહાં તે દાસીદાસ. ૨૫
૧ નૈષધ-રાય-કુલ-અંબર-દિનકર, પુણ્યશ્લોક પવિત્ર;

સો નર ભૂમિ શિખ્યાંયે પુઢે, ફટ રે કર્મ વિચિત્ર ! ૨૬
સખી કેશની ચિન્હ જોધને, તિહાં મુઝ કહિતી જેહ;

તે સવિ વાત મિલી દીસે છે, કુરકિં^૨ દખ્યણુ દેહ. ૨૭
હવિં મારગિં પગબંધન જાણી, ત્યજી રખે જાયે કંત;

તેહ જાણી દૃઢ વિશ્વાસ ધરીને, સૂઘ નહોં નિચિંત. ૨૮
ઇમ ચિંતવતી ક્ષિણુ એક સૂતી, વળી વળી જાઠે જાગી;

રાખિ ! રાખિ ! વઢેલ ! વનિતાને, તુઝ ચરણે હું લાગી. ૨૯
કંત કહે કામિની મ મ ખીહો, તુઝ સમીપે તુજ સ્વામી;

આ ! બિઠો જો કરે રખવાલી, ભીરૂ ! કસ્યેં લય પામી ? ૩૦
તું ભર્તાર છતાં લય નુંહે, પણિ એક સંકા આવે;

વળિ વળિ જિમણી આંખિ ફરકે, રખે પ્રીત મેહલી જાવે ! ૩૧
મેહલી કિમ જઇએ તુમ મુગધે ! એ સી ? ખોલી વાત;

સુખનિદ્રા હવે લિયો હરિણાખી ! હવણાં હુસે પરભાત. ૩૨
ઇત્યાદિક રાજ્યે કહિયુ પણિ, તુહિ વિશ્વાસ ન આવે;

કંત ચીર અરધું પહિરીને, કુવલય દલ સિન્યાંયે. ૩૩

૧ નૈષધ રાજના કુળરૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન ઉદય પામેલો
નળરાજા, ૨ જમણું અંગ ફરકે છે તે સ્ત્રીને નઠારૂં ચિન્હ છે.

કંત હસ્ત સિરિ હેકિં ધરીને, ગત શંકા દમયંતી;
 પતિ વિશ્વાસ ખરુ મનિં રાખી, સુખનિદ્રાયે સૂતી. ૩૪
 નલરાજા મનમાંહિ વિચારે, દમયંતી મુખ દેખી;
 દુઃખદાયક એ મહાસતીને, એ નલ હુઓ વિસેવી. ૩૫
 એહના શુભ કેતા સંભારું, કુણ આગલિ કહી દાખું;
 ચિંતામણિ નિરભાઇગ-કરિ જિમ, કહુ દિસી પરિ રાખું. ૩૬

(કાવ્યમ્-દાર્દુલમ્.)

‘વાત્સલ્યાજ્ઞનની સર્વા વિનયતસ્તીર્યં ચ સા ધીગુણાત્,
 વૈદગ્ધ્યાત્સચિવઃ સર્વો પરિચયાદ્ દાસી ક્રમોપાસનાત્;
 આત્માન્તઃકરણં વપુઃ કિમયવા ? સર્વં હિ મે ભીમજા,
 સત્યાં ભીમશ્રુતિ ક્રમઃ ક ઇવ મે કિંવા મયા હારિતમ્ ? ૩૭

(પૂર્વઢાલ.)

‘હેલામાંહિ રાજા જે હારિયું, તે હવિ કરિ નહિ આવે;
 ‘રત્નિંકરિ જુ કાગ ઉડાડી, સો વળતું કિમ પાવે ? ૩૮

૧ (નજ, ગળ્યપ્રદ થઇ વનવાસે જતાં વિચારે છે-) દમયંતી;
 વાત્સલ્યભાવથી માતા, વિનય કરવાથી મિત્ર, બુદ્ધિગુણથી તીર્થ, ચતુ-
 રાધથી મંત્રી, પરિચયથી મખી, અને ચરણસેવા કરવાથી દાસી છે.
 (વળી) આત્મા છે, મન છે, શરીર છે, અથવા ખીજું શું ? સર્વ
 મારે દમયંતીજ છે. દમયંતી વિદ્યમાન છે તો પછી મને શ્રમ-ખેદ
 કેવો ? મેં શું હાર્યું ? (અપિતુ દમયંતી સાથે છે તો પછી મેં કશું
 હાર્યું નથી.)-આ શ્લોક જે નજ વનવાસગમન વખતે મૂકવામાં
 આવ્યો હતો તો વિશેષ ઠીક હતું. કારણ આ વિચાર વનવાસગમન
 સમયે નજે વિચાર્યો હતો. દમયંતીને ત્યજતી વખતે આવો શુભ
 વિચાર તો ક્યાંથીજ થાય ? છતાં જન્મે પ્રતિયોમાં અત્ર-સ્થાને દોવાથી
 હમે પણ તેમજ રહેવા દીધો છે. ૨ હોડ, ૫જુ, સરત. ૩ રત્નવડે.

ધૈરજ ધ્વંસ થયું ઇમ નૃપને, નીલજ (નીસત) લયો નિકટ;
 ભણ્યુ ગણ્યુ સવિ ગુણ સંપૂરણ, કલિ કરિઓ પણિ જટ. ૩૬
 સ્ત્રી નિરવાહ નલોં નહિ થાય, ધ્યાયે એ કુવિચાર;
 સતી શિરોમણિ વ્યસનીને ^૧કરિ, નહિ શોભે નિરધાર.^૨ ૪૦
 ક્ષીણ ચંદ્ર જિમ રજની છંડે, તિમ લૈમી અહીં છંડું;
 કલાહીન થઈ સૂર સ્વામિની, જઈ સેવા હવે મંડું. ૪૧
 ઇતિ પરિ પ્રિયાપ્રતિ કહે મનસ્થું, સુણિ ભીમકનૃપ-ખાળ !
 પાપીની પરિહરિ હવે સંગતિ, એ નલ કર્મચંડાલ. ૪૨
 સ્પર્શ ઘટે નહિ નલનુ તુઝને, ઇતિ કહિતુ નરનાથ;
 લૈમી શિર હેઠલિથી હલૂયે, કાઢે આપણુ હાથ. ૪૩

કરસંવાદ—

દક્ષણ ^૩કરને કરે પ્રાર્થના, સંભલિ રે તું વીર;
 દ્વિધાભાવ કરિ પ્રેમ સંઘાતે, દમયંતીનું ચીર ! ૪૪
 વળતું કર કહે ઇમ કિમ હુવે, જિણિ કરિ^૪ સા પ્રતિપાલી;
 તેહનું ચીર દ્વિધા કરિવાને, સો કર કિમ લહે ^૫પાલી ? ૪૫
 નૃપ કહિ તાહરું ડાહ્યાપણુ પ્રીછિઉં, જવ તેં ખેલી જુઓ;
 તવ તેં પાપી પ્રેમ પ્રિયાનું, નાંખ્યુ માહિં કૂઆ. ૪૬
 રે કર ! તેં જૂવડું રમીને, હારિઉ હેલાં રાજ;
 દમયંતીનું ચીર ખંડતાં, તે તુઝ કેહી લાજ ? ૪૭
 નલને અંગ સખાયત કરવા, જુ વસે (વસીઉ) થૈ મિત્ર;
 તુ તું નલનું કારજ કરતાં, કિસી વિમાસણુ અત્ર. ૪૮
 ઇત્યાદિક કહી કર ^૬પ્રીછવીઓ, તવ સો લૈમી ચીર;
 કરે દ્વિખંડ લાજ લોપીને, અલગો થયો કુધીર.^૭ ૪૯

૧ હાથે. ૨ નિથ્રે. ૩ જમણા હાથને. ૪ જે હાથે. ૫ છરી. ૬ સમ-
 આવીઓ. ૭ શ્રીસમયસુંદરજીએ કરસંવાદ આ કરતાં વધુ પોષેલો છે.
 જુઓ શ્રી સમય ૦ કૃત નળદમયંતીરાસે ખીજ ખંડે ચોથી લાક્ષે—

દમયંતીપરિત્યાગ—

પાસિ' ઉભો રહો પ્રિયામુખ, વળી વળી રાજા જોયે;
 એકલી અખલા મેહલી જાતાં, મંદમંદ ઘણું રોયે. ૫૦
 આઘી ભૂમિ અતિક્રમી થોડી, વળી પાછો વળી આવે;
 રજો 'વનચર કો દીયે દુઃખ, એહવું મનિ સંભાવે. ૫૧
 'શશીયે' નિજ જંઘા છેદી, રૂધિર કાઢે તિણિયેવ;
 લેખી ચીરિ લિખે નલરાજા, ઇતિ અક્ષર સ્વયમેવ. ૫૨

“ લીધી હાથિ કૃપાણિકારે, છેદવા માંડ્યો ચીર;
 “ જિમણું ડાખાને કહે રે, આવ તું ચીરછેદિ વીર !
 “ ચોહરીમાંદિ મેં ચડીરે, જિણિ પરણી બહુ પ્રેમ,
 “ જિમણો કહે મુઝ ચીરનેરે, છેડતાં આવ(ડે) કેમ.
 “ ડાખો જિમણાને કહેરે, સાંભલિ મોરા મિત !
 “ હથશેવિરમતે લીઝારે, તે વાત આણે તું ચિત.
 “ કંસાર આધો તેં એકશેરે, મુઝને ન તેડ્યો તેથિ;
 “ તું પેદ તું મંગતુરે, મુઝ કયું તેડે એથિ.
 “ ભોજન જિમે તું બહારે, માખી વીઝાવે મુઝઝ;
 “ તું નાસે તીર નાંખતાંરે, હું આગે કરું ઝુઝ.
 “ તું વીરે સિર પાધડીરે, હુંઠ મારિ કરું સહિ;
 “ હું ભારીખમો તોલતાંરે, તે વાત ગમ તુઝ જૂલિ.
 “ મુણિ ડાખા નજ ત્રિનવેરે, જિમણો અધિક કહેવાય;
 “ પૂજા સમરણુ દાન ઘેરે, પુન્યે પાપ ઠેલાય.
 “ ડાખો જિમણો જિ મિત્યારે, વીનતી કરે સુણિ રાય !
 “ બીજો કરો તે મેં કસારે, પણિ અંગણકરમ ન થાય.
 “ નજ કહે કામ કરો તુમ્હેરે, જો કરો માહરી આસ;
 “ પાપ સદુ સિર માહરેરે, જિમ સો તિમ પંચાસ.
 “ મમ સમજારી લાથનેરે, હેવું આધું ચીર;
 “ નજ છેવો જાણે નેડયોરે, પણિ નયણે વરસે નીર.”
 ૧ જંગલી પશુઓઆદિ. ૨ સજવડે. ૩ તેજ વેળાએ.

તુઝ પીહરિં જાવા તુઝ-વહ્નલ, ^૧કાતર થયું ^૨અતીવ;
 તે લણી તુઝ વનિ ત્યજી એકલી, નલ નાઠો થઈ કલીવ^૩. ૫૩
 આ વડ આગલિ વાટ વહે છે, તે કુંડિનપુર કેરી;
 નિષદ્યનયરની ^૪કિંશુક પુઠે, લહિજે વાટ લલેરી. ૫૪
 તાત નગરિં અથવા દેવર ઘરિ, મન (ચિત્ત) પ્રેરે તિહાં જાજે;
 શીલપ્રભાવેં હુસ્યે સુખ તુજનેં, અતિ સુધીર હવિ થાજે. ૫૫
 તિં અપરાધ નથી કો કીધુ, તુઝ પ્રિયુ બહુ અપરાધી;
 તે સવિ ખિમા ધરીનેં ખમજે, જે તુજ ^૫આણુ વિરાધી. ૫૬
 ઇતિ કહીતુ અલગુ થઈ ઉભુ, મંદમંદ મનિ રોઈ;
 નિધાન-ચોરતણિ પરિ રાજા, દૂરિ રહીયો સુખ જોઈ. ૫૭
 આ પરભાત લગે ઇમ કીધું, હુઃખે ઘણું સો પીડયો;
^૬કુલિશ પ્રાહિં મન કઠિન કરીનેં, વેગેં તિહાંથી હીંડયો. ૫૮

કર્કોટકપ્રાણરક્ષા—

બે પરિ ઉનમારગિં તસ જાતાં, વાયા વાય પ્રચંડ;
 ધૂલી બહુલ સઘલિ દિસિ વ્યાપી, ધૂમાકુલ વનખંડ. ૫૯
 હાવાનલ બલતુ સો દેખી, આગલિ આલ્યુ જામ;
 રાખિ રાખિ નલરાજાન ! જળતો, શખદ સુણ્યો ઇતિ તામ. ૬૦
 ચિત્તિ વિમાસે આ વનમાંહિ, નલરા' ઇતિ કુણુ ભાખે;
 વળી વળી કહે સો સુણિ નલરાજા, તુજવિણુ ^૭અહીં કુણુ રાખે. ૬૧

૧ ખીકણુ, અધીરજવાળો. ૨ ઘણો. ૩ અધીર, અશક્ત. 'ક્લીબ.'
 ૪ કેસુડા-ખાખરાના ઝાડ પછવાડેની. ૫ તારી આસા ભાંગી. એક
 ખીજથી બિન્ન ન થવું એવું લક્ષ વખતે કબૂલ્યું હતું તે આસા તોડી
 નાંખી. ૬ ઇન્દ્રના વજ્ર જેવું. ૭ સાપ. એકપ્રતિમાં, 'અહીં' અને
 ખીજમાં 'અહીં' પાડ છે. તેથી અહીં-સર્પને કોણુ રાખે-ખચાવે ? અને
 ખીજ પ્રમાણે અહીં-અહીં આગળ તારા વિના કોણુ રાખે-ખચાવે ?
 એવા બે અર્થો થાય છે.

- ચખદતણે અનુસારિ આલ્યો, પ્રખલ દાવાનલમાંહિ;
 ૧ગર્તા એક મોટી તવ દીઠી, સર્પ જલંતો ત્યાંહિ. ૬૨
- પ્રગટ માનુષી ભાષા ભાષે, ઉદરિ તું યુજ રાય !
 રાય કહે તુજને ઉદરતાં, કુસલે કિમ રહે કાય ? ૬૩
- તું દિવિલ્લે કુટિલગતિ આલે, ૨પિયુનતણી પરિ હીંડે (પીડે);
 જે ઉપગાર કરે તમુ દોષે, કિમ જઈએ તસ નીડે. ૬૪
- વળતું વધુ ભુજંગમ વાણિ, તુજ નેટિ ઇતિ કહિયું;
 પરઉપગારકાનિ મહાપુરૂષને, સુખદુઃખ અંગિ સહિયું. ૬૫
- નહીં વિશ્વાસઘાતકી થાઉં, ઉદર મ કર વિલંબ;
 જે સહિકાર સરિખા સત્જન, તે કિમ હુયે લિંબ. ૬૬
- પ્રારથના ભંગ લીડે પણિ તસ, વાચા કરી પ્રણામ;
 દિયે ભુજંગમને અવિલંબન, નિજ ભુજ ભૂપતિ તામ. ૬૭
- અતિ બારે કરી ભુજ પીડાતો, ગર્તાહંતિ રાય;
 હલૂઈ હલૂઈ બાહરિ આવી, બોલાવ્યુ ૩લખી વાય. ૬૮
- તાહરૂ ભાર ધરિતુ નવિ ભયે, બાહુ બહુ પીડાય;
 અમિહંતી અતિ કપે કાઠિયો, મૂકું કહિ જેણિ કાય. ૬૯
- સો કહિ ૪નવપગ અહીંથી આલી, દસમૂ આવે ભમ;
 હલૂયેશ્યું ૫ભુજથી ઉતારી, બૂમિ મેહલને તામ. ૭૦

કર્કાંટકદંસન—

એક દો તણિ ગ્યાર પંચ પટ, સાત આઠ નવ પાય;
 આલી દસમિ જવ બૂંચે મેહલિ, તવ તેણિ ઠસીયો રાય. ૭૧

૧ ખાડી, ખાણ. ૨ દુરમન-દુલ. ૩ આંગા મમાન. ૪ સર્પ.
 ૫ નવ રંગનાં. ૬ જાણ હપરથી. ૭ કવિ બાવજુના દકરા ૨૨ માં
 આ પ્રમાણે છે:—

“ નિપા દેશના ગ્રામ, દસ રૂમ ભરો દમાલ;

“ સેવ થાયે નાદક, ઇમ કરીય દૂં બૂપાજ.

રાય ભુજ્યેં ડસી ભૂયેં પડીઝા, દુંડલી કરિયું શરીર;
 તવ રાજા રીસાવ્યો ખોલે, ફિટ રે ! અધમ કુધીર ! ૭૨
 ધતિ કુધીર ધિગ્ધિગ્ તું ધીરઠ ! મેં તુઝ કરિયો ઉપગાર;
 તે ભણી તું એ અંગિ' ડસીઉ, ધિગ્ તાહરૂ અવતાર ! ૭૩

નલાંગપરાવર્તન—

તે વિષ-દાવાનલેં નલ દાધુ, હુઉં સ્થામ શરીર;
 મિષી-પુંજ અંજન-ગિરિ ધમર, જાણે ચમુના નીર. ૭૪
 અતિ વાંકું દુંકું નલનૃપતું, હુઉં સવિ સંસ્થાન;^૨
 મોટું મસ્તક^૩ લાંખી ગ્રીવા, કરલી ગ્રીવ^૪ સમાન. ૭૫
 આગલિ નીસરિયું હીયા ટોટું, વાંસો વાધ્યો અપાર;
 હાથ પાદ આંશુલ થયા દુંકા, વામનતુ અવતાર. ૭૬
 વક્ર નાસિકા^૫ પિંગલ-લોચન, દુંકા ધુલા^૬ કેશ;
 પ્રિયાત્યાગ પાપેં લીપાણો, એહવો હવો નરેશ. ૭૭

નલઃક્રોધેનોવાચ—

એહવી દેહ અવસ્થા દેખી, અતિ રાજા ખેદાણો;
 સપત્રિતિ^૭ સાક્ષેપપણિ વળી, ધતિ ખોલ્યો સપરાણો. ૭૮

“ પગલાં ગણુતો રાય ચાલ્યો, દશ પગજે “દશો” નાગ;

“ નળ શરીરનો વર્ણુ ફરીઝા, નાગ મન પ્રગટયો રાગ. ”

આમાં વર્ણુવ્યું છે કે નલરાજા એક ખે એમ પગલાં ગણુતો ચાલ્યો અને જ્યારે છેવટે નવ “દશો” ખોલ્યો એટલે નાગ “દશો” એવું માનીને નલને દંશ્યો. અતુસ્વાર ભેદને નાગ ન સમજ્યો.

૧ પ્ર૦ “ રે ! કૃતમ્. ” ૨ શરીરના અવયવો. ૩ પ્ર૦ “ પ્રલંબ ગ્રીવા. ” ૪ જાંટની ડોક સમાન. ૫ પીળાં-માંજરાં નેત્ર. ૬ ઘોળાં. ૭ પ્ર૦ “ ધૂંધળ કેશ. ” ૭ સપ્રસાક્ષેપપણે.

- ઝો પાપીરે રે સર્પાધમ ! હજી કિસ્કું સુખ દાખે;
કાં કૃતમ્ ¹નિહજ નિફટ, જા સુખ દાખ્યા પાખે.^૨ ૭૯
- ²રામઠ લુસણતણ રસ લેઈ, તિં કપૂરવન સીંચું;
દુર્વિધ ³અસિધારાયે કરીને, શુભ શરીર ઝો પ્રીચું. ૮૦
- હવે ઝો જીવિત પાખે જાણે, મરણ લલું મનિં ગ્રહીયે;
તિં જે દુષ્ટ ચાતના દીધી, તે નિત સી પરે સહીયે ? ૮૧
- તિં વિશ્વાસઘાત કરીને, કહે કર્યું ફલ લીધું ?
અવર દીન ઉપગાર કરેવા, ⁴અંતિઃ કાર્ય ઝો કીધું. ૮૨
- અધોવાસ તુમને જે હુઝો, તે તો ઉચિત અપાર;
અધમકાજ ઝેહવાં કરી લહિસ્થ, ⁵અધોગતિ અવતાર. ૮૩
- વિશ્વભયંકર⁶! દો જિહવાધર ! ચરણ વિવર્જિત કાયા;
દો પરિ મલિન ⁷કુટિલગતિગામી, કદ્રૂયે કાં જાયા ? ૮૪
- દોષ અમારો ઝો નહિ તાહરો, જે તુઝ જીવિત લીધું;
દુર્જનને ઉપગાર કર્યાનું, ફળ તતકાલ ઝો લીધું. ૮૫
- કઉચિનાં ફલ અંગિ ધરે જે, તેસ્યું સુખ પામે સોય;
તે ઉપગારપ્રતિ ધિગ કીજે, જેણિ વિડંબન હોય ! ૮૬
- ⁸ઉપ-અપગાર ઉભાયથી ખળને, કરિવો ઉચિત ન તેહ;
સમવૃત્તિ રહિવું ⁹દુર્જનસ્યું, જી સુખ વંછે દેહ. ૮૭
- જલણિ જલતો જો મેં રાખ્યું, તુજને કપટી ફૂર !
તો તુઝ બ્યાપા(દ)ન હું ન કરું, જા સુખ લેઈ ફૂર. ૮૮
- અતિપરિⁱ અધિક્ષેપ પત્તગને, કીધો નલરાજયે;
તવ સો નાગ ઇસીપરિ જંખ્યું, પરગટ નર ભાપાયે. ૮૯

૧ પ્ર૦ “ નિહજ ન લાજે. ” ૨ દેખાડ્યા વિના. ૩ હાંમ, લસખ. ૪ તરવારની ધારથી. ૫ પ્ર૦ “ અંતરાય અતિ દીધું ” ૬ નીચીગતિ-નરક. ૭ સાપ. ૮ વાંછીગતિરાજો. ૯ કદ્રૂ નામની ઓઝ. ૧૦ અપકાર અને ઉપકાર અને ખળ પુરખોને કરવાં નહિ.

પન્નગડવાચ—

ઇતિ ^૧અધૃતિ રાજન ! મત માણુશિં, મ ધરસિ અતિ સંતાપ;
જે વૃત્તાંત કહું તે સંભલિ, ઇતિ કહી હવે નર આપ. ૬૦
નિષધરાયનો હું લઘુ ગંધવ, વજ્રસેન ઇતિ નામ;
સર્પ ઠામિં સો દૃષ્ટિ પડીઓ, નૃપ લાજ્યો મનિ તામ. ૬૧

નલડવાચ—

અતિ અચિરજ પામ્યો મન સાથિં, આવી લાગુ પાય;
તાત ! તાત ! કિમ દરસન દીધું, પાઉધાર્યા કુણ ઠાય ? ૬૨
છોડ હુયે કછોડ તુહિ, માતપિતા પ્રેમ રાખિ;
નલ અપરાધિ સાથિ દયાપર, કુણ હોવે તુમ ^૨પાખિ ! ૬૩
જગદ્ધિ જસ ધર્મ અને સુખ, જેણિ કુલ ^૩કટક હાર્યું;
અસ્યું અધમ સંતાન પિતાજી ! કિસ્યે ગુણિ સંભાર્યું ? ૬૪
અતિ ^૪શઠતા હીયડામાંડિ આણી, પ્રિયા (સતી) એકલી મેહલી;
લજ્જા દયા અને કુલકીરતી, ત્રણે અલગી ઠેલી. ૬૫
ઇત્યાદિક વિલપે અતિ રાજ, નયણિ વહે બહુ નીર;
સો પણુ સાશ્રુ નયન થઈ વારે, વચ્છ ! થાઓ હવે ધીર. ૬૬
હૃદય સાથિં નલને પરિરંભી, સોવન શ્રીફલ દોષ;
રત્ન જટિત નલને કરિ દેઈ, વલતું જંખ્યુ સોઈ. ૬૭

કર્કોટકડવાચ—

^૫વજ્રસેન એક તુઝ પીતરીઓ, કર્મતણે પરિણામેં;

૧ ધીરજનો અભાવ. ૨ તમારા વિના. ૩ સૈન્ય, લશ્કર. ૪ ધણી
મૂર્ખતા, ખલતા. ૫ શ્રીમેધરાજજીએ અને સમયસુંદરજીએ અત્રે
નળપિતા વીરસેન હોવાતું સ્વયંચું છે. જુઓ મેધરાજજી કૃત નળ-
દમયંતીરાસે. આં કાં મં મૌં ૩ જે પૃષ્ઠ ૩૪૯ મે—

“ ઈમ ચિંતવતાં રે અહિ શીટ્યો, સુરવર એક ઉદાર;

“ તે સુર બોલ્યો રે હું ઇહાં આવીઓ, ધરતો પ્રેમ અપાર. ૯

“ નિષધનરેશર હું છું તુજ પિતા, આળ્યો એણે ઠામ;

“ દોહિણી વેળા આવે આપણે, નહીંતર કેહી કામ. ” ૧૦

નાગકુમારમાંહિ અસુર અવતરીઓ, કેકેઈટકે ઇતિ નામિ. ૬૮
 અવધિજ્ઞાનતણે બલિ બણ્યું, તુઝનેં આવીયું કષ્ટ;
 નલપ્રતિરૂપે એકલુ ભમતાં, રખે ૧૬મે કો દુષ્ટ. ૬૯
 તિણિ કારણિ ઇતિપરિ એ કીધું, તુઝ શરીર સુણિ સત્ય;
 સોવન શ્રીફલ એ દો દીધાં, આણી પ્રેમ અપત્ય. ૧૦૦
 વઝ વિભૂષણ છિ એ માંહિ, બલવળે નિમ જીવ;
 બારવરસ એ ભાવથી રહિસ્યે, રખે થાયે મનિ કિલવ. ૧૦૧
 દ્વાદશવર્ષતણે જો અંતિ, નિજ સ્વરૂપનું કામ;
 જવ હુએ તવ અંગિ ધરજે, લહિસ રૂપ ઉદામ. ૧૦૨
 તિહાં લગિ એણિ રૂપે રહિજે, રખે પ્રકાસે આપ;
 મેં તુઝ ૨સાનિધિ એટલું થાયે, ન ટલે પૂરવપાપ. ૧૦૩
 અસુર એક તુઝ કેકિં પડીઓ છે, તેણિં છઢીયો તું વઝ !
 તેહને તું આપોયુ બણસિ, પાપ હોસિ જવ તુઝ. ૧૦૪
 હવે તુઝ તેણિ થાંનકિ મૂંઝીજે, સુખે ગમે નિહાં કાલ;
 ઇતિ સુર સીખ સંભલી કાંઈક, ૪રતિ પામ્યુ ભૂપાલ. ૧૦૫
 ૫અંતર્ધ્યાન હવુ સો સુરવર, સીખ કહી સવિ જામ;

૧ દુખી દરે, પીડે. ૨ મનમાં અર્ધવચાન ન થયો. ૩ મદદ, સહાય. ૪ આનંદ. ૫ આ રથજે શ્રીમધરાજજીએ અને સમયસુંદર-
 જીએ આ પ્રમાણે વર્ણવ્યું છે. જુઓ શ્રીસમયસુંદરકૃત નગદવદંતીનામે
 બીજે ખંડે પાંચમી દાસે—

- “ તું કહે તેથી ઉપાડી મૂકું, પુત્રને પ્રેમે લીયો;
- “ દમ દહે નળને નિપધસુરવર, નાલેર લ્યે દેવ નીમીઓ.
- “ નળ દહે મુક સુમમાપુરિ, દેવ મૂક્યો લેધ તેયોજી;
- “ નળ દેખે ખિજીમે આપને, મુસમાપુર પોજે તેયોજી.
- “ સુમમાપુર પોગિ તેથી પુદ્ગલ, કોલાદલ થયો નિણિ સમે;
- “ દૂરિ રે દૂરિ પોષમ સોડો, સદુ ટળજે એકે ગમે.
- “ અસવાર ચિદ્દ દિસિ દહે એહવું, નળ સુણી અચરિત ધરે;
- “ દેખીલ એહવે એક દાથી, આવતુ સુમમાપુરે.”

નલરાજ પુરપરિસરે સરોવર, આગલિ દેખે તામ. ૧૦૬

સ્નાન કરી તિહાં પાલે બિઠો, કૂખડરૂપે રાય;

લોકપ્રતિ' કહે અહીં કુણુ રાજ, કુણુ નગરી કહિવાય? ૧૦૭

તે કહિ' નગરી નિરૂપમ વનિતા, રાજ શ્રીઋતુપણુ;

શત્રુ કામિનીને જેણિ' કીધા, કંકણુ નયણાભણુ. ૧૦૮

ધસ્યું સુણી મનિ સંતોષાણુ, બાળમિત્ર મુઝ એહ;

આગલિ નગર નિરીખ્યણુ આલ્યુ, નલનૃપ કૂખડદેહ. ૧૦૯

હસ્તીમદ—

નગરતણી પોલિ' જવ પેહુ, તવ સુણ્યું હાહાકાર;

રાયતાણુ પદ હસ્તી' છૂટ્યુ, જન પાડિ' પોકાર. ૧૧૦

એક ઉભણા ચડે અટાલે, એક ઉપરિ પ્રાકાર;

એક મહાવૃજ્ય ઉપરિ ચડીઆ, એક મંદિર તેણીવાર. ૧૧૧

દોસી હાટ ઉધાડાં નાખી, નાઠા ન જુએ વાળી;

પારખિ પગ વાહીને નાસે, ન શકે દ્રવ્ય નિહાલી. ૧૧૨

૧ મેઘરાજજી અને સમયસુંદરજીએ વનિતા અને ઋતુપણને સ્થળે સુસમાપુર ગામ અને દ્વિપર્ણ રાજ વર્ણવેલા છે. જુઓ આં કાં મં મૌં ૩ જે પૃષ્ઠ ૩૫૦ મે શ્રીમેઘં નળાખ્યાને—

“ તવ નળ બોલેરે મુજ સુસમારપુરે, મૂકો હે સુરરાજ ! ૧૬

“ તવ નળ મૂક્યોરે તે પુરઉપવને, સુર પુહુતો નિજ કાય; ૧૭”

“ એહવે એક ગજ મદ ભર્યો, ત્રાડી સાંકળ પાસ;

“ ત્રાસ પમાડે નગરને, સખજો કરે વિનાશ. ૩

“ ગોખિ ચઢ્યો દ્વિપર્ણનૃપ, બોલે; જે ગજરાજ;

“ ઝાલે તાસ ધનામ દૈ, સાઈ વંછિત કાજ. ૪”

કવિ ભાલણે અને પ્રેમાનંદે વનિતા—અયોધ્યા અને ઋતુપણ રાજ વર્ણવ્યા છે. માત્ર અંદર ગાંડા હાથીની વાત નથી. સીધો નળરાજ ઋતુપણને મલ્યો તેવું જણાવેલું છે. ૨ મુખ્ય હાથી.

માતી ભુઇ વીખેરે ^૧ઝવહિરી, જાયે જિમ જલ પૂર;
 કેસર-અગર-કપૂર સુગંધી, મેહલી નાઠા દૂર. ૧૧૩
 ગાંધી હાટે વસાણાં ચૂનાં, ફૂલી હાટે કણુ ^૨અંખાર;
 ઘી હાટે નીક વહે તવ ધીની, કેાઈ કરે નહીં સાર. ૧૧૪
 તંબોલી તિણિ ખેવિ ^૩પુલાયા, ^૪પુહુવી વીખર્યા પાન;
 સૂનાં હાટ ત્યજી સુખડીયા, નાઠા નહી સિરિ સાન. ૧૧૫
 પહિ નાશતા એક એક ઉપરિ, એક પાડિ આકંઠ;
 એક અખલા પણિ ન સકે નાશિ, ચાલંતી ગતિ મંઠ. ૧૧૬
 ફુલાલ ઘરિ મદિરા જઈ પીધી, સો ઉન્મત્ત ^૫અપાર;
 પાડે હાટ આવાસ અનોપમ, પાડે ^૬પોલિ ^૭પ્રાકાર. ૧૧૭
 સુલટ અનેક મિલ્યા ભૂપતિના, પણિ કેહિને વસિ નાવે;
 રા' ઋતુપર્ણ હવુ ચિંતાતુર, ઇતિ ઉદ્ઘોષ કરાવે. ૧૧૮
 જે નર એ હસ્તી વશિ આણે, હસ્તી પરિખ્યા જાણી;
 તેહને શ્રામ પંચશત આપે, રા' ઋતુપર્ણની વાણી. ૧૧૯

વંતીદમન—

ઇતિ ઉદ્ઘોષ સુણ્યો સો દૂખડ, નગર મધ્ય તાં જાયે;
 લોક કહિરે નાસિ દૂખડા ! આ જો હસ્તી ધાયે. ૧૨૦
 એહવે એક વ્યવહારી કેરી, પુત્રી સુઠે લેઈ;
 “સો ગજ દૂખડ સમીપિ” આબ્યુ, સા આકંઠ કરેઈ. ૧૨૧
 સો દેખી દૂખજો ઇમ જાણ્યો, અરે ! ગજાધમ દુષ્ટ !
 અખલા ઉપરિ જોર આગામ્યુ, ધિગધિગરે પાપીષ્ટ ! ૧૨૨
 ઉતારિવા મદનવર તાહરો, આયુર્વેદી જોહ;
 ઇમ કહિતુ પાપાણિ આહણિ, ગજને કૂખડ દેહ. ૧૨૩

૧ ઝવેરી. ૨ ધાનના દગલા. ૩ નાઠા. ૪ પૃથ્વીપત્ર. ૫ પ્રા.
 “અનુમત” ૬ દરવાજા. ૭ કિલ્લો. ૮ નસ્ત્રાવે. ૯ તે હાથી.

- ૧કરિવર કૂબડ હણિવા કારણિ, કરી ચરણ ઉત્તાલ; ૧૨૪
- ૨રોષારણ લોચનસૂ સૂતુ, ધાયો અતિ ૩વિકરાલ. ૧૨૪
- ૪પંખાણુ પર્વત નિમ ઉડે, તિમ આવતું દીકું; ૧૨૫
- તેહના કરાઘાત ૫વંચીને, ચરણ ચિહું વચિં પિહું. ૧૨૫
- હસ્તી હેઠિ રહિયો સો કૂબડ, મેહલે મુદિ પ્રહાર; ૧૨૬
- શબદ વાજતાં ગંબર ગાજે, મર્મસ્થાનકિ દો માર. ૧૨૬
- કુંભકારના ચક્રતાણી પરિ, ભમિ મતંગજ સોધ; ૧૨૭
- કુબજ મતંગજ ૬ભડતાં બેહુ, જન પેજે સહુ કોઈ. ૧૨૭
- ધતિપરિ વારણ વ્યાકુલી કીધો, ૭સો સ્ત્રવીઓ મદ વીર; ૧૨૮
- મંદશક્તિ સો હવું મતંગજ, કુબજ ૮મતંગજ વીર. ૧૨૮
- ગજશિખ્યા જે અંથ ભણ્યો છે, તેણિ હસ્તી વશિ આણ્યુ; ૧૨૯
- કુબજ પરાક્રમ પરગટ દેખી, લોકે ઘણું વખાણ્યુ. ૧૨૯
- ગજવર ખંધિ ચડી સો બિઠો, ૯કરિવર કરિયો પ્રસન્ન; ૧૩૦
- ૧૦નૃપમંદિરભણી લેઈ આલ્યો, પેજે નગરી જન્ન. ૧૩૦
- ચઘપિ નૈષઘ થયુ કંઠી, તથાપિ બળ નહિ ખીણું; ૧૩૧
- નિમ ઘનસાર કરિયું છે ચૂરણ, તુહિ સુગંધિ નહિ હીણું. ૧૩૧
- બિઠાં ગુબિ ૧૧ રાય ઝલુપણું, પેખી અચિરજ પામ્યુ; ૧૩૨
- ગજશાલાયે ગજને' ઘંધાવી, સભામધ્ય બોલાવ્યુ. ૧૩૨
- રાજસભાયે' આવ્યો સપરાણો, નૃપને કરી પ્રણામ; ૧૩૩
- વિનય વિધે' બિહુ નૃપ પાસિં, કહિ અથવીપતિ તામ. ૧૩૩
- કહું કુબજ ! કિહાંથી પાઉધાર્યા, દંતીદમન વિશાલ; ૧૩૪
- કલા એવડી કિહાં તુહમે પામી, સેવક કુણ ભૂપાલ ? ૧૩૪

૧ હાથી. ૨ ક્રોધથી રાતો બનેલો. ૩ ખીહામણો. ૪ પાંખવાળા
 હુંગરની માફક. ૫ ઠગીને, છેતરીને. ૬ પ્ર. “ ભમતાં.” ૭ પ્ર.
 “ સો સમિઓ મદનીર”. ૮ મહાભાગ્યવાળો. પ્ર. “ મહાબળ વીર”
 ૯ ગજવર. ૧૦ પ્ર. “ નૃપ મંદુરભણી” મંદુર=તબેલામાં. ૧૧ ગોખમાં.

કુખજ કહિ ક્ષિતિમંડલ મંડન, વીરસેન-સુત વીર;
 તેહનો એ સારથી સુણુ નૃપ ! સો નલ ગુણ ગંભીર. ૧૩૫
 કુખરખધવ સાથિ^૧ 'કુપોહર, રમતાં હારિયુ રાજ;
 તુ તેણિ સો કાઢિયો^૨ વનવાસિં, લેઈ લક્ષ્મી લાજ. ૧૩૬
 હવે કો નલની શુદ્ધિ ન ખૂએ, સ્વામિભક્ત આ દેવ !
 ભમતું નગરિ તુહારે આગ્યું, ન કરી કુખર સેવ. ૧૩૭
 સુણી મ્હતુપણું હવુ^૩ શોકકુલ, બાળમિત્ર સો માહર;
 આ ! આ ! કિસિ દિશા નલ પામ્યુ, નાટકગીત નિવાર.^૪ ૧૩૮
 દિવસ ત્રણિ મનિ દુઃખ ધરિયું અતિ, કુખજપ્રતિ દેઈ માન;
 પરમમિત્ર કરી પાસિ રાખ્યું, આમ પંચશત દાન. ૧૩૯
 નિત નિત નવ નવ કલા દેખાડે, નૃપનું લે હરિ ચિત્ત;
 'ઉચિત્ત પ્રસાદે બહુ રીઝવે, પામે પરિઘલ વિત્ત.^૫ ૧૪૦
 દોંયે દાન યાચકજન પોપે, ન ત્યજે પણું ઉદાર;
 અતિ અચિરજ પામે નગરીજન, કરે કીર્તિ વિસ્તાર. ૧૪૧
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાયે^૬, નૃપને^૭ અશન કરાવે;
 રા'મ્હતુપણું મોકલી^૮ ચરને, નલની શુદ્ધિ જોવરાવે. ૧૪૨
 કુખજરૂપે નલ તેણિપરિ રહિતુ, મનિ લેખીતું દુઃખ;
 પ્રગટ કરી ન શકે કો આગલિ, ક્ષણ એક ન વેઈ સુખ.^૯ ૧૪૩
 દેતો દોષ કર્મને નૈપદ્ય, રા'રિતુપણુંહ પાસિં;
 રહિયો વિનીતાનગરીમાંહિં, કાલકોપ વિમાસિં. ૧૪૪
 હવે કયા દમયંતીકેરી, સુણુજો સહુ સુજન !
 દ્વાદશમિ પ્રસ્તાવિ કહીસ્યે, સમ રસ લેલી મન ! ૧૪૫

૧ પ્ર૦ "કુપોહર." ૨ શોકથી આરૂળ. ૩ ત્યાગ કરે. ૪ યોગ્ય-
 લાયક કૃપાથી. પ્ર૦ "ઉચિત પ્રસાદ દીધે બહુ રાજ." ૫ લક્ષ્મી.
 ૬ ખનાવે. ૭ ભોજન કરાવે, ખવડાવે. ૮ ખાતમીદાર, છાનો રાજદૂત.
 ૯ બહુ પ્રેમાનંદે અત્રે આ સુજન વિગ્રેષ કથ્યું છે. કવિ બાલણે પણ

(ચોપાઠ.)

અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ બંધાર;
 કવિનયસુંદર સુંદરભાવ, એતલિ (હવુ) એકાદશ પ્રસ્તાવ. ૧૪૬
 ઈતિ શ્રીકુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે, નલચરિત્રે દમયંતીપરિત્યજન,
 નૈષઠ કૃષ્ણત્વભજન (ઋતુપર્ણનૃપસમીપે) ગજશિક્ષા
 પ્રદર્શન, સૂર્યપાકરસવતીપરિવેષણ, સ્વકલયા-ઋતુપર્ણ-
 રંજન, કાલક્ષેપાય તત્ર (સ્થિતિ) કરણ
 વર્ણનો નામૈકાદશઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રેમાનંદ જેવો ભાવ વર્ણવ્યો છે. જુઓ પ્રેમાનંદ કહ્યું ૩૫ મું—

“ અશ્વપતિ મહારાજ થયો, હયશાળામાં વસી રહ્યો;

“ છે વિજેગની વેદના ઘણી, નિત્યે મુએ શ્લોક એક ભણી.

શ્લોક-સ્વાગતાવૃત્તમ્.

“ આતપે શ્રુતિમતા સહ વધ્વા, યામિની વિરહિણા વિહગેન;

“ સેહિરે ન કિરણા હિમરંમે-દુઃખિતે મનસિ સર્વમસહ્યમ્.

ભાવાર્થ-વસન્તતિલકાયામ્.

“ જે ચક્રવાક દિવસે વહુ સાથ રાખે, તે મંગ રંગ રમતાં રવિતાપ સાંખે;

“ રાતે વિજેગથકી અંદ્રપ્રકાશ ખૂંચે, જે દુઃખ હોય દિલમાં કશુંએ ન રૂંચે.

રાગ-દેશાખ્.

“ એવું કહિને કરે શયન, વિશ્વમય થાય પાડોશી બંન;

“ બાળ બિહામણો આવી વશ્યો, કદરજને વિજેગ તે કિશો ? ”

પ્રસ્તાવ બારમા.

દમયન્તીઅધિકાર.

(દૂહા.)

સમરિયું (સુ) સમરિયું (સુ) સરસતી, શ્રીલાનુમેરૂ શુકરાયં; ૧
ચરણ-કમલ સંભારતાં, મુઝ-સતિ નિરમલ થાય.
ગતિ વિષમી છે કર્મની, કહિંનો નથીએ વંક;
કર્મ શુભાશુભ બંધીઆ, છૂટે રાય ને રંક. ૨
અહ્યા જેણિં કુંભાર કિય, વિધ્યુ ૧વિષમ અવતાર;
એક ચક્ષુ ઉશના હવી, શંકર લિક્ષાચાર; ૩
અંદ્ર કલેકી જિણિં કિયો, સૂરિજ ભમે આકાસિં;
સમજન ! સહુ આયું લહી, કરજો કર્મ વિમાસિ. ૪

(રાગ રામગ્રા.)

(પ્રભુ ! તેં જીત્યું હેલામાંહિ, મોહ મહાભડ જૂઠો; એ દશી.)
૧હવિ તિણિ વનિ મહાસતી દમયંતી, પુહલી ૨પુહલી સિધ્યાયે;
તેણિ નિસિ નિદ્રા પરમસખીપરિ, ક્ષણ એક અલગિન થાયરે. ૫
પ્રાણી ! કારણ કર્મનું મોહું, ન સકે કો કરી જોહું;
બંધો ! કારણ કર્મનું મોહું. (આંચલી.) ૬
મૈમીસ્વજન—

સુપન લહે અરુણોદયવેલા, જાણે એક છે માકંદરે; ૪
બહુપત્ર ફલફૂલે વિરાજત, તિહાં કરતી એ આનંદરે. બંધો ૭

૧ રિચિત્ર રૂપથી અનતાર લેનાર. ૨ આ રામકારે, શ્રીમમય-
સુંદરજીએ, અને પ્રેમાનંદે પ્રથમ નગાધિકાર અને પછી દમયંતીવૃત્તાંત
વર્ણવ્યો છે. ત્રીજા કવિ બાલણે અને ધીમેવરાજજીએ પ્રથમ દમયંતી
અને પછી નગકથા કહી છે. ૩ પૃથ્વીની પ્રચારી, મોંચપર.
૪ આંગાતું આદ.

કેતે કાલિ સો તરુવરઉપરિ, આવી ^૧કપોત ધકિ બિઠોરે;
તવ સહકાર સહસા સૂકાણો, જિમ ^૨ઘણુ ભીતરિ પિઠોરે. ળંધો. ૮
લૈમી શિથિલ થઈ સર્વોગે, તે તરુથી પડી હેઠીરે;

ઇતિ સુપનંતર લહી સા નગી, તવ સહસા થઈ બેઠીરે. ળંધો. ૯
ઇતિ દુઃખ સ્વપ્ન કિથું એ દીહું, બહુ શંકા મનિં પામીરે;
^૩વૃથા કરેવા કુઃસ્વપ્ન સોઈ, નાણિઉં મુખ જોઉં સ્વામીરે. ળંધો. ૧૦
ચકિત મૃગીપરિં સઘલે નિરજે, પાસે જિમણે ડાવેરે;
આગાલિં પાછલે વળી નિહાળે, કીહીં પતિ દૃષ્ટે નવિ આવેરે. ળં. ૧૧
મનસ્થું ત્રાસ લહી થઈ ઉભી, પ્રીઉ મુખ જોવા ચાલીરે;

વિયોગવિલાપ—

વન ગુહવર^૪ સરોવરની પાલિં, સઘલિં થાકી નિહાલીરે. ળં. ૧૨
પ્રીઉ ચિંતામણિ કિહાં નવિ દીઠો, નાણ્યું કરે છે હાંસુંરે;
છાનો છયલ છપીને રહીઓ કિહાં, સાદ કરે ઝરે આંસૂરે. ળં. ૧૩
આર્યપુત્ર ! પુત્ર ! કરંતી, પ્રીઉ ! પ્રીઉ ! વળી વળી લાખેરે;
પણિ ^૫પ્રતિઉત્તર કોઈ ન આપે, કોઈ નવિ રડતી રાખેરે. ળં. ૧૪
વળી વિચારે સહી કુણિ હરીઓ, મુઝ પ્રિયરૂપ વિશેષીરે;
કિ વિદ્યાધરિ કિ વ્યંતરીયેં, ^૬સુલગ શિરોમણી દેખીરે.
વહાલા ! ઉત્તર વિહિલુ આપો, કાં અખજાને સંતાપોરે;

માહરા સ્વામી ! ઉત્તર૦ (આંચલી.) ૧૫

સ્મરશંકા મનમાંહિ સંભાવી, કિં વારતિ ગઈ લેઈરે;
દેખું તુ તત્કાળ મેહલાવું, જે માગે તે દેઈરે.

માહરા વહાલા ! ઉત્તર૦ ૧૬

ધિગ પરમાદિં પરવશે હુઈ, નિદ્રામાંહિ નિધિ હારીરે;

૧ હોલો પક્ષી, ક્યુતર. ૨ કીહો આંખામાં દાખલ થવાથી તે
એકદમ સૂકાઈ જાય છે. ૩ જીહું. ૪ ગુફા. ૫ પાછો જવાળ. ૬ સારા
ભાગ્યવાળો.

હા ! હા ! નિરનાથા કિમ રહિત્યે, શરણુ વિના નળનારીરે !
 વહાલા ! ઉત્તર વહિલુ આપો, કાં અળળાને સંતાપોરે. માં ૧૭
 (રાગ-માઝૂણી. પ્રિય ! રાખોરે પ્રાણાધાર-એ દશી.)
 હા હા ! નાથ ! કિહાં ગયુ, પ્રિયા એકલી મેહલીરે;
 દેવદ્રત ! દરસન દીયો, કાં પૂરવપ્રીતિ સંકેલીરે.
 મેલાવોરે કો કરિ કંત, કો નલરાય મેલાવોરે;
 કઝણા કરોરે શ્રીભગવંત ! રંગ સમુદ્ર રેલાવોરે.
 જગિ જગો હો કો સત્યવંત ! અતિ દુખભાર ઠેલાવોરે;
 આરાધોરે કોઈ અનંત, નયણે નાહ મેલાવોરે.
 મેલાવોરે કો કરિ કંત, કો નલરાય મેલાવોરે. (આંચલી.) ૧૮
 ફિટ હોયકા ક્ષાટિ' નહી, કાં રહ્યું (લે) વાહલા વિયોગરે;
 તુ તું સહી વળમય ઘડીઉં, જુ રહિઉં એણે શોગિરે. મે. ૧૯
 પ્રાણુ કિશ્યે માંડી રહિયા, છાંડી હજી ન જાયરે;
 પ્રીતિ પાખે કુણુ પાલસ્યે, મેં તુજ સાન ન થાયરે. મે. ૨૦
 પ્રિય ! અપરાધ પ્રિયાતણા, ખમજે ખમા-નિધાનરે;
 દમયંતીપ્રતિ તું હુજે, લવિ લવિ પુરૂષ પ્રધાનરે. મે. ૨૧
 હા અંગજ વીરસેનના ! હા વહલ ! હા સ્વામીરે !
 ઇતિ કહીતી ભૂમિ પડી, લૈમી મૂર્છા ખામીરે. મે. ૨૨
 દમયંતી દેખી પડી, વનદેવી દુખ પાવીરે;^૧
 નયણુ ઝરંતા કંપિ કુલે', તરૂ શાખા ન હલાવીરે. મે. ૨૩
 મૃગંલે સુખિ' દીધાં નહીં, તૃણુ ^૨નીઝરનાં પાણીરે;
 પંખી કુળ આખ્યાં નહી, રૂદન સુણી નલરાણીરે. મે. ૨૪
 પરવત નીઝરણાં મસ્યે, દમયંતી દુખ દેખીરે;

૧ બવેબવે, અગાડી ખીજ બવોમાં પણ તુંજ મારો પ્રાણુ ધન્ય.
 આવાં વાંચો પૂર્વેલા પાંચ બવોના ગ્રેમને લીધે હિચ્ચારાય એ સ્વાભા-
 વિક છે. ૨ પામી. ૩ ઝરણું પાણી.

રૂઢન કરિ જાણે રહિયા, મધુકર કુલ સવિસેધીરે. મે. ૨૫
સરોવર તટ વૃક્ષાવલી, પવન સુશીતલ વાચારે;

તેણિ ^૧તનિ આવી એતના, જાગી નલનૃપ ^૨જાચારે. મે. ૨૬
પુનરપિ પ્રીતિ જોવા ભાણી, ઘણી ભૂમિ ^૩અવગાહેરે;

ભમે ^૪ઇતસ્તત ભામિની, દામિની^૫ જિમ વનમાંહિરે. મે. ૨૭
ગિરિ શુકવર નિરખી શુક, જોયા મહાતરૂ વલ્લીરે;

શ્રમ ભય તાપ વેચા નહી, ક્રુધા તૃષા નવિ સલ્લીરે.^૬ મે. ૨૮
સુણો લતા ! પૂછું ખરું, ધન્ય તું તરૂ સંયોગોરે;

લેખીને ભરતારનો, પડિયો કુણિં વિયોગોરે ? મે. ૨૯
કંટક વૃક્ષ ચરણે હવા, વહે બહુ ^૭શોષિત ધારારે;

કર અલતારસિ રંગીયા, તે ન વિધ નલદારારે. મે. ૩૦
પત્ર સંચાર સુણી કરી, ફિરી ફિરી ફેરા દેતીરે;

યોગિની જિમ 'વિયોગિની', એક નલનામ લેતીરે. મે. ૩૧
પ્રિતિ પ્રિતિ ! કરતી પદમની, થાકી વનિં વનિં જોઈરે;

થઈ નિરાશ આવી તિહાં, સેજિ દેખી વળી રોઈરે. મે. ૩૨
કાલિ મુઝ પ્રિયુ ઇહાં હુતો, ઝરતો અમૃત વાણીરે;

આજ બિઠી હું એકલી, ઘિગ ઘિગ ! કર્મ કહાણીરે. મે. ૩૩
રવિ અસ્તાચલિં જઈ રહીઓ, રહિસી સતી દુખ રોવારે;

^૮પ્રહિ ઉદયાચલિં આવિયો, મહાસતી મુખ જોવારે. મે. ૩૪
સા ^{૧૦}નિશા ઇતિપરિ ^{૧૧}નીગમી, કર્મ સંભારી રોતાંરે;

પ્રભાતિ ચીરે પેખીયાં, અક્ષર આંસૂ લૂહતાંરે. મે. ૩૫
પેખી પતિ ^{૧૨}વર્ણાવલી, સહસા શિસિં ચડાવીરે;

૧ તતુ-શરીરે. ૨ સ્ત્રી, પત્ની. ૩ જુએ, અવલોકે. ૪ અહીંતહીં. ૫ વીજળી. ૬ નળને શોધવાના ધ્યાનમાં ભૂખતરસતું શય્ય જણાતું નહિ. ૭ લોહી. ૮ વિયોગ પામેલી દમયંતી, યોગસાધક યોગિનીની પેઠે માત્ર એક નળ નામ જપતી હતી. ૯ સવારે. ૧૦ રાત્રિ. ૧૧ નિર્ગમાવી. ૧૨ અક્ષરાવલી.

ઉરિ'ભીડી 'ચાંપી સહુ, 'અરથ સંકલ મનિ ભાવીરે. મે. ૩૬
(રાગ-મેવાડો. મેવાડો રાણા ! એ દેશી.)

હો રઢીયાલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ, વનમાંહિ એકલી નિરાસ;
વિષ્ણુ અપરાધ નિદ્રામાંહી ત્યણ, ભંજી અળલાની આસ.

હો રઢીયાલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ ! (આંચલી.) ૩૭
ભણ્યું હુંતું પ્રીઉડો પાલસે, મુખે' દુખે' ત્યજે નહી નેહ;

દેહ છાયાપરિ ચાલતાં, વિષ સી દેધ ગયો છેહ.

હો રંગીલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ ! (આંચલી.) ૩૮
વહાલા ! ભાર વિશ્વંભરા, કિમ સિર વહિતો અપાર;

એક દારા થઈ દોહિલી, સ્યું દેહ ઉલંભો આધાર. હો રંગીલા. ૩૯
શૃંગ વૃષભને ભાર કિમ કરે, હસ્તીને વળી દંત;

તિમ પરણી પ્રિયા પાળતાં, કિમ કિલમ' હુઈ મોરા કંત ! હો.
સા વેળા ગઈ વીસરી, નાણી જીવતુ આધાર,

હંસ સરૂપ જોવા મોકલ્યું, ચાંખ્યો હૌંયડાંમું હાર. હો. ૪૧
મારગિ' ચરણે ચાલતી હું, થાકી ન ઠહિતી લગાર;

ક્રુધા તૃપા ન ભાખતી, કિંપિ ન કરતી ભાર. હો રંગીલા. ૪૨
રાણીમરાજ લીલાતણું, જો હુઈ લૈમીને વેધ;

પહિલું પિતા ધરિ નાઈતાં, તુ કુણ કરતું નિવેધ. હો રંગીલા. ૪૩
એક પ્રિય મુખડું દેખી કરી, હિયડું ઠરતું અપાર;

હુખડું જાતું સવિ વીસરી, પ્રાણિ પામતુ 'કરાર. હો રંગીલા. ૪૪
દોષ નહીં પ્રિયુ તુમતણું, પ્રગટિયું પૂરવ પાપ;

લૈમી વિષ કુણ લોગવે, તુ સ્યું કીજે સંતાપ. હો રંગીલા. ૪૫
વળી વિચાર એ સાચું સંભવે, તો તું તુંહી ગુણ ગંભીર;

હો એક પાપી વ્યંતરે, તુજ આવરિઉં છે શરીર. હો રંગીલા. ૪૬

૧ પ્ર૦ “વાંચૂ સહુ” ૨ પ્ર૦ “અરથ સંકલ” સંકલ=સમૂહનો અર્થ.
મંકલ=અર્થ મંકલના. ૩ ખેદ યુક્ત, શ્રમીત. ‘ક્લમ.’ ૪ એન, આરામ.

આપ—

હવે હું કહું તે સુણને સહુ, વનદેવી ! વનદેવ !

જે મુઝકંત કેડિ પડિયો, સો સુખ ન લહીને ક્ષણમેવ ! હો રં. ૪૭

જે મુઝ પ્રિયતનુ આવરી, એવડી દીધી કુશીખ;

સો ઠરીઠમિં મ ખિસને, તેહને પડને લીખ. હો રંગીલા. ૪૮

અભિગ્રહ—

કુસમ કેસર ચૂઆ ચંદન, સરસ ગવિલ જે આહાર;

વસ્ત્રાદિક ભોગ નવિ ગ્રહું, જાંમ ન મિલિં ભરતાર. હો રં. ૪૯

મત્યાદિક ^૧અલિગ્રહ ગ્રહી, વાજ્યું આપણું મન્ન;

શોકસંતાપ સવિ પરિહરી, ધરીઉં ધરમયતન્ન. હો રંગીલા. ૫૦

(ચોપાઈ.)

યદ્યપિ વિણુ કારણ મત્સરી, નલતનુ કુકલિ રહિયો આવરી;^૨તથાપિ લૈમી ^૩સાપિં કરી, શક્તિવિહીન ભયું સો અરી. ૫૧

હવિ મુખ ચરણ પ્રખાલી કરી, લૈમી ધ્યાન જિનેશ્વર ધરી;

પતિ આજ્ઞા પાલેવા ખરી, કુંડિનપુર મારગિ સંચરી.^૪ ૫૨

મહાવનમાંહિં હુંતી આકલી, પગલાં ભરતી ઉતાવલી;

મારગિં અખળા એકાકિની, ચાલી લીમભૂપ નંદિની.^૫ ૫૩મનસ્યું વળી વિમાસે^૬ ખાળ, સ્યું દૈવેં દીધું દુઃખકાળ;^૭

સકલ સખાઈત સાથે રહિઉં, હા હા કર્મ ! કર્યું તેં કરિયું ? ૫૪

હુઈ દિગમૂઢ પંથિં હીંડતી, પ્રિય વિયોગ પૂરણ ઝૂરતી;

ચિંતે સીખ દીધી એકંતિ, તું પીહરિ પુંહચે ગુણવંતી. ૫૫

સાહુ^૮ સીસિ^૯ ચડાવું આણ, પણિ ધમ કાં ન વિચારિયું જાણ;

કિહાં કુંડિનપુર જાવું દૂરી, કિહાં ઉલ્લંઘન અટવીપૂર. ૫૬

૧ નિયમ. ૨ આવરણ, ઘેરીને. ૩ લૈમીના આપ વડે કલિ શક્તિ વિનાનો થયો. ૪ ચાલી. ૫ નંદની-પુત્રી. ૬ વિચારે. ૭ દુઃખનો સમય. ૮ સાધુની. ૯ મસ્તકે.

કે ન ^૧સખાયત ^૨સંબલ સાથ, તરસિં પડ્યાં કુણુ પાસ્યે પાથ;
 મારગિં વિષમા પર્વતમાલ, કુણુ કરસ્યે અળલા સંભાળ. ૫૭
 પરિચારક સેવક સારથી, માહરા નાથ પાસિં કેા નથી;
 ક્રિમ સો આર્યપુત્ર સુક્રમાલ, એકાકી નીગમસ્યે કાળ. ૫૮
 પતિ સમીપિં ઇષ્ટિ અવસરિં હતી, તુ પ્રિયુ પરિચર્યાં^૩ સારતી;
 બેહુમાંહિં કદ ન ખૂઝત^૪ કેાઈ, મન સંતોષિં પ્રવર્તત દોઈ. ૫૯
 સ્વજન શરીર મુખેં સ્યું કાજ, પ્રિયુ વિણુ સી લીલા સ્યું રાજ;
 નવિ દીસે એ દુખ નિરસરણુ, એ જીવિતથી ઉત્તમ મરણુ. ૬૦
 ધન જગિ અગલીનુ અવતાર, વર્ષાકાલ પ્રતિં ભર્તાર;
 પોરે પોતે આણી આહાર, ન દિયે બાવા છંડી ^૫થાહાર. ૬૧
 સ્યું ગુણુ મોહું મૃગલીતાણું, જે ઉગારે પતિ આપણું;
^૬બ્યાધ-ખાંણુ પડતું પતિપ્રતિં, સા દેખી નિજ સિરિં લેહતી. ૬૨
 પણિ ત્રૈલોકીં નિભાંગિણી, એહવી અવર ન કેા પાપિણી;
 જેણે પતિરત્ન હાથિથી ગમ્યું, ધમ્યું^૭ સોનું પુંકિ નીગમ્યું. ૬૩
 અથવા ‘દુર્વિકલ્પ પરિહરું, નલનૃપની ચિંતા સી કરું;
 જે છિ મહાભાગના ધણી, વેગિં વિપદ ટલે તેહતણી. ૬૪
 સૂરિજથંદ્રતાણું નિમ ગ્રહણુ, થોડીવાર હુઈ તસ હરણુ;
 તિમ ^૮માહંતને આપદકાળ, આવે પણિ ન રહે ચિરકાલ. ૬૫
 તેહ ભણી નલ લહિસ્યે કલ્યાણુ, મનાવસ્યે વળી જગને આણુ;
 રાજક્રુદ્ધિ લીલા પામસ્યે, શત્રુ સવે મસ્તક નામસ્યે. ૬૬
 તેહ ભણી પીહરિ ભઈ વહી, કંતશુદ્ધિ જોવરાણું સહી;
 ઇમ ચિંતવતી ઉતાવળી, વિષમ વાટે ચાલે એકલી. ૬૭
 કરે અતિક્રમ પર્વતમાલ, મારગિં અતિ થાકી સા ખાલ;

૧ સાથ, સોબલ. ૨ ભાતું-ખરચી. ૩ સેવા ચાકરી. ૪ બાણુત.
 ૫ મુકામ-માનો. ૬ પારધી. ૭ તપેયું, તપાવેયું. ૮ માહા વિચારો.
 ૯ મોટા પુરોતે.

એક તરૂ(વર) તલિ સૂતી આવી, દાણુએક નિદ્રા લહે મનિભાવિ.

અજગરગ્રસન—

એતલિ એક અજગર (અતિ)કૂર, પાપી પ્રગટિઓ પાતિગપૂરિ;
 નિદ્રાવશિ જાણી માનવી, તેહને અસવાની મતિ હવી. ૬૬
 તેણિ અસવા માંડી પગથકી, જાગી પણિ નવિ નીસરી સકી;
 હાહાકાર કરે સા બાલ, નવિ મેહેલે અજગર વિકરાલ. ૭૦
 અજગર—ઉદરમાંહિં આપકી, જાણે નરગેં જીવતી પકી;
 સકલ શરીર ^૧જઠરમાંહિં અહિયું, ^૨ગ્રીવાથી મુખ બાહરિ રહિયું.
 પ્રાણ કંઠગત^૩ જાણી કરી, સાગારિક અણુસણુ ઉચરી;
 ધર્મશરણુ મુખિં ઇતિ લાખતી, તવ આકંઠ કરે સા સતી. ૭૨
 એતલિ એક વનેચર લીલ, સુણી ^૪આકંઠ ન કીધી ઢીલ;
 તેણિ થાનકિ આબ્યુ તતકાલ, અજગરઈ અસ્તી દીડી બાલ. ૭૩
 હાકી તાકી મરડી મૂંછ, તેણિ છેદીયું તવ અજગર પૂંછ;
^૫ઉદર વિદારિયું ^૬મર્મિ કરી, ^૭અક્ષતાંગ કાઢી સુંદરી. ૭૪
 યત:—

“ વને રણે શત્રુજલાગ્નિમધ્યે, મહાર્ણવે પર્વતમસ્તકે વા;
 સુસંપ્રમત્તં વિષમસ્થિતં વા, રક્ષન્તિ પુણ્યાનિ પુરાકૃતાનિ. ૧”

[મર્ત્તદરિ—નીતિશતકે ૧૭ શ્લોકે.]

^૮કરિ અવલંબન કરી તસ તિહાં, લાબ્યું ^૯ગિરિ તટિની વહે જિહાં;
 સતી અંગ ઘોયું તેણિ નીરિ, જઠરાનલ બોલબ્યું શરીરિ. ૭૫
 સ્વસ્થ કરી બિસારી તિહાં, આબ્યુ ગિરિ વન ગહવર જિહાં;
 નિમજાં સ્વેત બદામ અખોડ, ઘણાં બલહણાં(લાં) આરિક જોડ.
 બજૂર પસ્તાં કેળાં સાર, ^{૧૦}બીજપૂર જંબીર ઉદાર,

૧ પેટની આઝરી. ૨ ગરદનથી. ૩ ફેંટે પ્રાણ આવવાનો સમય જાણી. ૪ પોંકાર. ૫ પેટ. ૬. મર્મસ્થાનમાંથી. ૭ કંઈ પણ નુકસાન થયા વગરનું સાંગોપાંગ શરીર. ૮ હાથનું. ૯ પર્વતની નદી. ૧૦ બીજોરો.

નાલિકેર નારિંગા ઘણાં, ફલ સુસ્વાદ અવર તરૂતણાં. ૭૭.
 લૈમી આગલિ મેહલ્યાં આણી, સા સંગહે સમયની જાણી;
 કેતાંએક ^૧આહરિયાં રૂચિમાનિ, ભીલ ચાકરી કરિ એકતાની. ૭૮
 કદલીફલિ કરી વિજિં વાય, જાણી સફળ આજનું આય;
 લૈમી પણિ ઉપગારજ લહી, તેહનુ પ્રણય નિષેધે નહીં. ૭૯.
 મોહિદાષ્ટિપાત—

સવિ રૂપગુણ સંપૂર્ણ દેહ, નારીરત્ન અનોપમ એહ;
 સુપનમાંહિ દુહલ દેખવા, નિજ કરિ લહી લાગુ હરખવા. ૮૦.
^૨પુલિંદ પ્રેમવચન બોલીઉ, તવ ^૩મનોગતભાવ બોલીઉ;
 જાતિયોગેતેણિં ધમ ઉચરિયું, તુલ દીઠેએ નર મન ઠરિયું. ૮૧.
 દીસે અંગતણી ઇતિ પ્રભા, કોઈક મહારાય (તણી) વલ્લભા;
 કારણિવશિં વનમાંહિ પડિયાં, મહાભાયગે ભીલ કરિ ચડિયાં. ૮૨.
 તુમે નાગરિક ચતુરમાંહિં રેખ, ભાવ મનોગત લહો સુવિસેખ;
 એ નરરયું ^૪થાઓ સુપ્રસન્ન, વનપ્રદેશ છે જોઉ વિજન. ૮૩.
 પદ પત્રની કોમલ સેજિ, પુદી પવિત્ર કરુ મન હેજિ;
 ઇતિ દુર્વચન ભીલનાં સુણી, મોનવતી નિરખે ભૂભણી. ૮૪.
^૫ન પારે કોપ ન જંપે વાણિ, નવિ ઉત્તર આપે ગુણ બાણિ;
 જાણી મનરયું ^૬ભીલવિલાસ, મુખિ મોટા મુકિં નીસાસ. ૮૫.
 મોહિડવાચ—

સા નિશાસ મેહલતી દેખી, વધૂ ^૭પુલિંદ લાજ ઉવેખિ,
 અયિ ! તું મોન ધરી કાં રહિ, ^૮સ્મરવેદના કિસ્થે નવિ લહિ. ૮૬.
 મુધા ! કિસ્થે મેહલે નિસાસ, એ નરનુ આણે વિશ્વાસ;

૧ ખાધાં. ૨ બીલ. ૩ મનની અદર ગેહી કુચિયારણા. ૪ પ્ર.
 " અભાવ અન્તર્ગતા બોલીઉ; " ૫ પ્ર. " યાદ સુપ્રસન્ન " ૬ પ્ર.
 " ન દરે " ૭ પ્ર. " ભીલ-વિલાસ " નિગમ-ગ્રંથપુત્ર ૮ બીલ.
 " કામદેવની પીઠ.

‘અંદિગ્રહ’ શંકા ‘આણુજે, એહને ‘નિજકિંકર આણુજે. ૮૭
રહિને દિવસ રૂચિ જેતલા, અધિક ન કહું ઉપરિ તેતલા;
પછે કહિસ્યો તિહાં મેહલીસિ દૂરિ, એકવાર એહ વંછિત પૂરિ.

મૈમીડવાચ—

વળતું તવ દમયંતી વદી, તું સૌજન્ય સુધારસ નદી;
મહાભાગ બળવત્તર વડુ, વિનયવંત દીસે એવડુ. ૮૬
આમનગરનુ વાસ વિશેષ, તે તું મનિ આણુસિ માં રેષ;
છિ નિજ નિજ બલિના બ્યવહાર, હસ્તી પ્રતિ ગહે શિશુમાર. ૮૭
મૂઠી અબલા અનાથી એહ, જીવિતદાન દેઈ તું જેહ;
અંદિગ્રહીને ન કરે રોધ, એ તુઝ ભલપણ મોટો યોધ. ૮૮
‘સ્વજનમાંહિ’ તું મુખ્ય ‘કિરાત, તાહરા સહુ ગાસ્યે અવદાત;
તિ’ અજગર મુખથી ઉગ્રહી, જન્મ અવર વળી દીધુ સહી. ૮૯
ઉત્તમ મધ્યમ વળી જઘન્ય, ત્રિવિધ માનવી છિ ‘જગિ’ મન્તિ;
‘રૌદ્રરાનમાંહિ’ તું ગણુ વડો, ક્ષાર સમુદ્રમાં મીઠો ‘વેરડો. ૯૦
પિતા પિતા ! અંધવ ! તુઝ કહું, સકલ સહોદર અધિકુ લહું;
એક જિભીં તાહરા ઉપગાર, કસીપરિ’ કહેવાય સાર. ૯૧
કરી ઉપગાર ન લીજે છેહ, મહાનુભાવનું લક્ષણ એહ;
‘બિહિનિ સાથિ પરિણામ વિરુપ, કિમ કીજે વનેચર ભૂપ ! ૯૨
કાક ગૃધ્ર જે છે નિઃશૂક, તે વિવેક અરૂણોદય ધૂક;
કાક જેમ ભોળ ઉચ્છિષ્ટ, લોકમાંહિ’ તે હુયે અનિષ્ટ. ૯૩
નિંદા મૂલ દ્વાર મૃત્યુનું, સ્થાનક સઘલા હુઃકૃત્યનું;
એહવું લહી ‘પારિદારિક’, વંછે કવણ સુયશ હારિકં. ૯૪

૧ અંધીખાને નાખવાનો જ્ઞેમ. ૨ પ્ર. “અંદિગ્રહ” ૨ મન્મઆણુજે.
૩ આણુતી. ૪ પોતાનો સેવક. ૫ ભીલ. ૬ પ્ર. “જગિ મન્” ૬
બીહામણા જંગલમાં. ૭ કુવો. ૮ બહેન સાથે ખરાબ પરિણામ—અંધ
ન રાખ. ૯ પરદારા, પરાયી સ્ત્રી.

સેવ સરિસૃષ્ઠ વનિતા રાગ, ધરતું શંખચૂડીઓ નાગ;
 તક્ષક કરી કામિની વેષ, 'વિસ્વાસીનિ હણી ઉવેષ. ૯૮
 આરાધતાં અમ્યું અતિકથ, સરસ્વતી કીધી સંતુષ્ટ;
 તેહસું રમવા વિહવલ થયું, 'સૂરવીર સાપિ' નિઝહીયુ. ૯૯
 પાળ ખારને અર્ધુદાગિરિ, યદ્યપિ કીધી રસીયસુરિ;
 શ્રીમાતા લંપટ સો લહી, ઋષિદેવે મૂકયુ નિઝહી. ૧૦૦
 ભસ્માંગદ કર લહી રૂદ્રનું, મનિ સંકલ્પ કરિયુ કુદ્રત;
 પારવતીને લેવા લણી, મહાદેવ કીધા રેવણી. ૧૦૧
 માધવ 'માયા મહિલા થઈ, 'દુર્ધર દૈત્ય હણિયો સો સહી;
 તેહ લણી 'પરદારાતુ સંગ, કરિવા નિપુણ ધરે નહીં રંગ. ૧૦૨
 જીવિતદાન દેધને શૂર ! હવે' તે ચિંતન કરવું કૂર !
 ભાઈ કહી બોલાવ્યું જેહ, રખે કથન કૂંડું હુયે તેહ. ૧૦૩
 અયિ ! ઉપગાર પુણ્ય તાહરું, વળી કૃતજ્ઞપણું માહરું;
 એ બેહુ રહિને સદા અખંડ, જિહાં જિગિ વર્તે 'શશિ માર્તંડ-
 મીલ્લડયાવ—
 ઇતિ સાંભળી સતીના બોલ, વનચરિ' મનિ' થયું નિટોલ;
 મનિ અવલંબી ધીરઠપણું, 'ગર્હિત વચન વદ્યુ સો ઘણું. ૧૦૪
 તિ' ઉપદેસ કહિયા એ કિસ્યા, પુલિંદમનિ' કાંઈ નવિ વસ્યા;
 જિમ થલ ઉપરિ' જલ નવિ રહે, તિમ આચાર ન તરકર અહે.
 ત્રીરત્ન તુઝ સરિયું સહી, મન આસ્યા પૂરે જો નહી;
 તુ એ યૌવન જીવિત કર્યું, ઇતિ મનિ વિસ્વાવીસિ વર્યું. ૧૦૫
 પ્રણયવચન તુ પ્રીછસિ નહીં, તુ તું સુખે સકસિ કિમ રહી;
 વલી વિચેપે' કરતાં પ્રાણ, તુઝને આ વનમાંહિ' કુણ ત્રાણ. ૧૦૬

૧ પ્ર૦ " વિશ્વાસીનિ હણીડ એક " ૨ પ્ર૦ " શુદ્ધી "

૩ મોદિની રમણ ધાન્યુ દર્શ. ૪ મહાન બળાન. ૫ પારખી સીને.

૬ સંદ સી. ૭ નિરંજન બર્મા. ૮ રમણ કરનાર

પુલિન્દનાગ—

ધમ કહિતુ આવિઉ ઢૂકડુ, સતી વિચાર કરે મનિ' વડુ;
 એ આગલિ કિમ રહે મુઝ શીલ, સમરિયો ઇંદ્ર ન કીધી ઢીલ. ૧૦૯
 ઇંદ્રે દેખી એ કુવિચાર, તતખિણિ કરી સતીની સાર;
 મેહલ્યું વળ ન લાઈ વાર, ભીલ ભસ્મ કીધું તેણીવાર. ૧૧૦
 ઇતિ કરી ^૧કુલિશ ગયું હરિ પાસિ, તવ સા સતી દયાગુણ રાશિ;
 તસ ઉપગાર સંભારી કરી, રૂદન કરે તેણી દુખિં ભરી. ૧૧૧
 વિષમ કર્મતણી ગતિ જુઓ, જેણિ ઉપગાર કરિયો સો મુઓ;
 ઇતિ કહીતી વળી વળી શોચતી, ચાલી પંથિ અશ્રુ મોચતી. ૧૧૨
 વંધ્યાચલગિરિ ઉલ્લંઘતી, વિષમપાલી પોઢી મેહલતી;
 મનિ ^૩પરમેષ્ઠીય પંચ સમરતી, પ્રમાદ નિદ્રાદિક છંડતી. ૧૧૩
 શૂન્ય પંથિ હીંડતી અપાર, નવિ થાકિ નવિ ખીહિ લિગાર;
 જિમ જિમ પડે કુવેલા ખરી, તિમ તિમ મનુ તનુ મેહલે દઢ કરી.
 વાઘ સિંઘ ^૪હુસ્તી ચિતરા, ^૫બ્યાલ કાલ પાપી વનચરા;
 કો તસુ સ્પર્શ કરી નવિ સકે, ^૬સીલ-સન્નાહ શરીરે થકે. ૧૧૫
 ચતઃ-ગાથાયામ્—

“ શીલં સત્તરોગહરં, શીલં આરુગ્ગકારણં પરમમ્;
 શીલં દોહગ્ગહરં, શીલં સિવસુક્ષ્મદાયારમ્. ૧ ”

સાથમિલણ—

ધમ ચાલંતા કેતે દિને, બલદ ભરી સંપૂરણ ધને;
 મિલ્યુ સાથ વણુઝારાતાણુ, બ્યાપારીજન માંહીં છિ ઘાણુ. ૧૧૬

૧ ઇન્દ્રનું વજ્ર. ૨ તેનો, ભીલનો અજગરના મોઢામાંથી બચાવવાનો ઉપગાર યાદ કરી રડવા લાગી. ૩ અરિહન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. “નમોઽર્હતસિદ્ધાઽઽચાર્યોઽપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ” ૪ ૫૦ “ ચારણ ચિતરા ” ૫ સર્પ. ૬ પ્રલયર્થેથી અપ્તરવડે.

તે દેખી હરખી ચિતર્યું, હવિં એ સાથિં સુખે ચાલર્યું;
 વિષ્ણુજારાનિં પૂછે વાત, કુણુ પુરિ જાસ્યે એ સંઘાત ? ૧૧૭
 તે દેખી મન વિસ્મય થયા, બીહતા ચિત્તે મોન કરી રહ્યા;
 જાણ્યું કે દીસે ક્ષત્રણી, રખે સાથને કરે રેવણી. ૧૧૮
 તુહિ પશ્ચિ આવી તેહની સાથિં, ગાંઠિ નામ જિનેશ્વર આથિં;
 વિકટ ઘાટ પર્વતના જિહાં, વાસુ રાતિં રહીઆ તે તિહાં. ૧૧૯
 સાયમંગાળ—

તેણી રાતિ તે સાથ મજારી, હસ્તી આંવિયા મિલી અપારિ;
 અતિ ઉન્મત્ત થયા રસિંધુરા, તે જનને સંતાપે ખરા. ૧૨૦
 ગોણિમાંઠ કરિયાં ચકચૂર, વાદ્યાં વસ્તુતણાં તેણિં પૂર;
 નાઠા લોક દિસો દિસિં ગયા, કેતા મરણ લહીયા તે રહિયા.
 તે ગંધર્વ નગરીની પરે, થયું વિસરાલ કણેક અંતરે;
 વળી એકલી હવી નિર્ધાર, સોચે લેમી કર્મ અપાર. ૧૨૨
 જોલે કર્મ દિસાને ફેર, ટલી ઉઘોત યાદ અંધેર;
 જેહ સાથમાંહિ આવી રહી, તેહની વિષમ પેરિ એ થઈ. ૧૨૩
 તુહિ સા અવલખી સત્વ, હૃદયમાંહી ધરી પત્રણિં તરવ;
 ગિરિવરિ શૃંગિં પંથિ એકલી, હલચે હલચે આવી વળી. ૧૨૪
 ધમ અતિક્રમ્યુ પથ કેતલુ, એક અસોકતર દીહું લલુ;
 તે દેખી મનિ હવી સમાધિ, ઉપસમવા લાગો વળી આથિ. ૧૨૫
 તે તર હેઠલિ આવી રહી, શીતલ ગાત્ર હવું તસ સહી;
 શીત વાત ને સુરણિ અપાર, વાયા ૧૦ પૃષ્ઠિ વાય તેણીવાર. ૧૨૬

૧ ધન. વણુગગઓ જેમ પોતપોતાના જગદો ઉપર ધન અને
 માલ લાદીને ચાલતા હતા તેમ લેમી પોતાની ગાંઠે જિનેશ્વરના નામ-
 રૂપી ધન ખાંધીને ચાલતી હતી. ૨ લાથીઓ. ૩ ગુણી, કોથલા. ૫૦
 “ જોલી બાંક ” ૪ નદારી દયા. ૫ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ
 તરફ ૬ પદાડના વિખર ઉપર. ૭ ચિંતા, દુઃખ. ૮ ૫૦ “શીત મંત્ર ને”
 ૯ સુગંધ. ૧૦ પત્રવાય. પાંદડા લાલીને વાળેલો વા.

પંચસ્વર દુર્ગાના હવા, ^૧વામનેત્ર લાણું ફરિકવા;

^૨ધતિ સકુન હવા અભિનવા, દમયંતી લાગી હરિખવા. ૧૨૭.

મુનિસમાગમ—

^૩જેથું લાલ હુસે અહીં ઘણું, કે એક સ્વજન મિલે આપણું;
એતલિ દીઠી મુનિમંડલી, મનિ ચિંતે હવે ચિંતા ટલી. ૧૨૮

નિર્મલ ત્રણિ—તરવ ધારિકા, લવસમુદ્ર હેલાં તારકા;

અશુભ કર્મ કરમલ^૪ વારકા, સકલ જીવને ઉપગારકા. ૧૨૯

એહવે બહુ મુનિવરિ પરિવરિયા, આચારિજ ^૫શ્રુતસાગરિ ભરિયા;
જાણે મૂર્તિવંતુ ધર્મ, તે દીઠે છૂટે સવિ કર્મ. ૧૩૦

લીમરાય ધરિ પુહતે જસ્યું, હુએ હરિખ હવુ તવ તસું;
આચારિજ આદિં સવિ યતિ, વંદીને જૈઠી તિહાં સતી. ૧૩૧.

મુનિરુવાચ—

^૬ધર્મલાલ આસીસ શુરૂ દિયે, ધતિ જંપે આણી હિત હિયે;

ભદ્રે ! પંથ પરિશ્રમ વારિ, અમને ^૭ચારણુમુનિ અવધારિ. ૧૩૨

ગિરિ વૈતાઠ્યથિકુ ભૂ ઘણી, આવ્યા તીરથયાત્રા લણી;

વળી વિશેષ સંભલી એક વાત, પ્રથવીમાંહિ હુસે વિખ્યાત. ૧૩૩

૧ ડાણું નેત્ર—આંખ. ૨ પ્ર૦ “ ધતિ નિમિત્ત જાણી અભિનવા ”

૩ પ્ર૦ “ જાણું લાલ હુસિ સહી ઘણું ” ૪ કર્મરૂપી મેલ. ૫ જ્ઞાનના

દરિયા. ૬ ધર્મસ્ય લામો મવતુ. ધર્મનો લાભ થાવ, એવો આશીર્વાદ.

જેમ નૈયાયિકમતવાળાઓ કોઇ નમસ્કાર કરે ત્યારે “ શિવાય નમઃ ”

સાંખ્યો “ ઓમ્ નમો નારાયણઃ ” કહી પ્રતિઘોષના કરે છે, અને

દિગંબર જૈનો “ ધર્મવૃદ્ધિ ” એવો આશીર્વાદ દે છે તેમ શ્વેતાંબર જૈન-

સાધુઓ કોઇ વન્દણા કરે ત્યારે “ ધર્મલાભ ” એવા આશીર્વચનની ઘોષના

કરે છે. ૭ વિદ્યાખળથી આકાશે ચાલનારા મુનિયો ચારણુમુનિના

નામથી ઝોળખાય છે. જેમકે “ જંધાચારણુ, વિદ્યાચારણુ ” ઇત્યાદિ.

૮ જાણુજે.

ચક્રવર્તિ પુહવિ^૧ ધન્યમું, તીર્થકર, શુભંકર સોલમું;
 તેહનું સમવંસરણુ અંહી હુસ્યે, પુણ્યવંત પ્રાણી નિરખસ્યે. ૧૩૪
 ‘મુક્તિદાર’ સાર ધતિ નામિ, મહાતીર્થ લહિયા આ હામિ;
 સંપ્રદાય વિણુ એ અધિકાર, પ્રાકૃતજન ન લહે સુવિચાર. ૧૩૫
 ભારકેરાચારિજ શુરચજ, કૃપા કરી અમ કહિઉં નિબ્યાજ;
 તિહભણી તીરથભૂ દરસિવા, આબ્યા શિવદ્રજ આકરસિવા. ૧૩૬
 ભદ્રે! કહે તું કુણુ ભામિની, એણિ મહાવન કાં એકાકિની?
 રૂપ અનોપમ સુર-સુંદરી, સતી શિરોમણી દીસે ખરી. ૧૩૭
 કવણુ રાયકેરી નંદિની, કવણુ પરિગ્રહ આણુંદિની;
 કહિ ચરિત્ર સઘલું આપણું, તુજ દીઠે મન મોદે ધણું. ૧૩૮
 પ્રસુત્તર ધતિ ભાપિત તણું, કહિતાં હૃદય ભરાણું ધણું;
^૨અધોમુખી ક્ષણ એક મતિમતી, અશ્રુ અરંતી બોલી સતી. ૧૩૯
 મૈમીઉત્તર—

પુહવિ પ્રસિદ્ધ લીમક પિતા, તેહની એ દમયંતી સુતા;
 દખ્યણુદિસિનો સો મહારાય, દમો-દમન-દમનકે મુજભાય.^૩
 વીરસેનનૃપ જેહનું તાત, નલમહારાય ત્રિજગવિખ્યાત;
 મુણુજે મહામુનીશ્વર-સભા! એ વૈદલિ તસ વહુભા! ૧૪૧
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાતુ જે ધણી, યશ રાખિવા પ્રિયા અવગણી^૪;
 દેવદૂત જગિ જાણે સહુ, એક મુખિં કેતા ગુણુ કહું? ૧૪૨
 જન્મ^૫ તનિં હવુ બ્યંતર^૬ પરવેશ, તેણિ^૭ મતિ-વિપરીત હુઓ નરેશ;
 રમ્યો દુરોદર કૂબર આથિં, સો હારિઉં દેશ રાજ-ઋદ્ધિ આથિ. ૧૪૩
 કૂબરે તસ દીધુ વનવાસ, એક તરૂતલિ નિશિ કરિયો નિવાસ;
 ગંધુ એકલી સ્રી મેહલી તિહાં, કે નલહિ હવિસો છે દિહાં! ૧૪૪

૧ પૃથ્વીપર. ૨ નીચું મોં રાખીને. ૩ ભાઈઓ. ૪ ત્યજ દીધી,
 ઝીની દરકાર કરી નહિં. ૫ શરીરમાં. ૬ પ્રા. “બ્યંતરાવેશ” બ્યંતર+
 આવેશ. ૭ પ્રા. “તેણિ સો ગત-મતિ હવુ નરેશ”.

પતિઆદેશ પ્રિયા સિરિંધરી, એ એકલી તિહાંથી સંઘરી;
 મારગિંસૂલી અજગરે ગ્રહી, એક પુલિંદે ^૧તિહાં ઉગ્રહી. ૧૪૫
 મનપરિણામ દુષ્ટ તેણિં કરિયું, ઇંદ્રે અશનિ આવી સંહરિયું;
 તિહાંથી આગલિં મારગિ વહી, સાથ મિદ્યુ વિણુઝારા ચાહી. ૧૪૬
 તેહને સાથે ચાલતાં વળી, રાતિં હસ્તી આવ્યા મિલી;
 તેણિં સાથે (સો) મેહલ્યો નહી, પુનરપિ તિહાંથી એકલી પડી. ૧૪૭
^૨અક્રિ-મૃગી-પરિ વળી નાસતી, પંથ અતિક્રમતી શ્રમવતી;
 ઇંમ કરતાં પામી આ ઠામ, અશોક તલિં લીધુ વિશ્રામ. ૧૪૮
 લેટિયા પાય પૂજ્ય ! તુમતણા, ગયા અનર્થ ^૩વિલય હવે ઘણા;
 કે એક પ્રગટિયું પૂરવ પુણ્ય, તુમ દરસણુ દીકું જગિ ધન્ય ! ૧૪૯
 સુણી આ મૂલ ચૂલ અધિકાર, રખે ધરો મનિ દુઃખ લગાર;
 મહા સુણિંદ ! કૃપાપર જોય, પરદુઃખે દુખિયા અતિ હોય. ૧૫૦

મૈમીપ્રશ્ન—

હવે ^૪લાવઠિ ^૫કહીયેં ^૬લાજસિ, નલનૃપ રાજિ કહીયેં રાજસિ^૭ ?
 “કદા કંત મેલાપક હુસે, સો મુજ પૂજ્ય પ્રકાશો રસે ! ૧૫૧

મુનિ ઉત્તરોવાચ—

ઇતિ વાણી રાણીની સુણી, વળતા મુનિવર યોલ્યા ગુણી;
 ભદ્રે ! તું દમયંતી સતી, પ્રાણપ્રિયા નલનૃપની હતી. ૧૫૨
 તાહરી ખ્યાતિ સુણી જગિ ઘણી, મહાસતી તું મહારખિલાણી;
 અશુભકર્મ કારણુ છિ વડું, જેણે તું દુઃખ પામે એવડું. ૧૫૩
 ગાલવરણિ-પુત્રી સુપ્રભા, નૃપ ^૮દુષ્યાંતતણી વલ્લભા;
 ભરતરાય માતા ગુણવતી, આગે સકુંતલા મહાસતી. ૧૫૪

૧ પ્ર૦ “તિહાં હું ગ્રહી”. ૨ પ્ર૦ “અક્રીત મૃગી”. ૩ દુઃખ.
 ૪ દુઃખ. ૫ કેવારે, ક્યારે. ૬ દૂર જશે. ભાગશે. ૭ બિરાજશે. ૮ ક્યારે.
 ૮ પ્ર૦ “દુષ્યાંતતણી”.

નૃપ^૧ દુષ્યંતે ત્યજ્ય વનમાંહિં, અતિદુઃખ ભોગવિયાં તેણે ત્યાંહિં;
તે કહીતાં મન ધૂજે ખરૂં, તે આગલિ દુઃખ સ્યું તાહરૂં ? ૧૫૫

દમયંતીકથન—

પૂજ્ય ! તુમે પરકાર્યું જેહ, સાકુંતલા સવિ સાચું તેહ;
પણિ સા વનમાંહિં જીછરી, પછે તિહાં રહિતાં નવિ ડરી. ૧૫૬
દમયંતીનાં દુઃખની વાત, વિષુ કેવલી લહે કુણુ ધાત;^૨

મુનિ—

વલી જંપે મુનિવર ગુણવંતી, દલાવતી મહાસઘ^૩ ધરિ ચિત્તિ. ૧૫૭
શંખરાય પટરાણી સતી, થસ કિરતી બોલે સંયતિ;^૪
કર્મવશે^૫ દુઃખ પામી તેહ, કંતે કર છેલબ્યા બેહ. ૧૫૮
કરમતણી ગતિ વિષમી જાણી, શ્રીજિનવચન હિયામાં આણી;
તેહની કથા સુણી દુઃખ છંડી, જિનવરભગતિ સાથે રતિ મંડી. ૧૫૯

૧ પ્ર૦ “ નૃપ કુખતે ” ૨ પ્ર૦ “ તાત ! ” ૩ મહાસતી.
૪ મંજમી, યતિ. યતિયો પણ. ૫ દળાવતીની સામાન્ય કથા:—
દલાવતી ગર્ભવતી થવાથી પોતાના ભાઈએ કંદણુ યુગલ મોકલ્યાં. શંખ-
રાયે પૂજવાથી દળાવતીએ કહ્યું “ મારા બ્હાલાએ મોકલ્યા. ” આથી
શંખગયને લાગ્યું કે “ આને મારા વિના કોઈ અન્ય ઉપર પ્યાર છે અને
તેણે કંદણો મોકલ્યાં છે. ” આણું અયોગ્ય વિચારી દળાવતીના બને
હાથો કંદણુ સહિત દલાવી પોતાપાસે લાવવા કહી દળાવતીને અર-
ણ્યમાં મૂકી આવવા સેવકોને આગ કહી. સેવકોએ તે પ્રમાણે કરી
કંદણુયુક્ત બને હાથો રાખને આણી આપ્યાં. કંદણુ ઉપર રાખને
દલાવતીના ભાઈનું નામ વાંચી અયોગ્ય વર્તન માટે પશ્ચાત્તાપ કરી
દળાવતીની શોધ કરવા માંડી, પણ મહેનત વ્યર્થ ગઈ. દળાવતીએ ગર્ભ-
વતી દેવાથી અરણ્યમાં નદીતટે પુત્ર પ્રસન્ન્યો. પોતાની સ્થિતિ માટે
દુઃખ આણતાં પુત્રની નાજ વગેરે સાદુ કરવા માટે જેમ તેમ પુત્રને લઈ
પાણી પાસે જઈ, પાણીમાં અર્ધ દલાયેલાં હાથ બોળતાં શીળ પ્રસા-

દમયંતી—

ધતિ વચન સુણી કહિ સતી, તુમે સત્ય ભાખિઉં ગચ્છપતિ !

હવિ મુઝ આગન્યા આપો ખરી, કિહાં સતી રહે અવસ્થિતિ કરી. ૧૬૦
તુમે દૃષ્ટાંત કહિયા જે દોષ, તેણિ દઢ ચિત્ત હવું મુજ નોષ;

પાલસિ પૂજ્ય ! તુમારી આણ, માહરે એક જિનવર બલ પ્રાણ. ૧૬૧

મુનિ—

મુનિવર કહિ અહિં રહુ મન વાળી, મિલસ્યે સ્વજન ^૧તુને ચિરકાલિ;

^૨કિં સતીમય નીપાઓ સાર, ^૩શાંતિનાથ મૂર્તિ મનોહાર. ૧૬૨

ધતિ મુનિવરનિં વચનિં કરી, શાન્તિમૂરતિ ^૪નીપાઈ ખરી;

^૫મંત્ર ન્યાસ કરી મુનિરાજ; મુરતિ દઢ કીધી જિનરાજ. ૧૬૩

પછે પ્રતિષ્ઠી મુનિવર સિદ્ધ, સા મૂરતિ લેમી ^૬કરિ દીધ;

શુક્રામધ્ય ઇણિ થાનકિ રહી, જિનપ્રતિમા પૂજેજ્યો સહી. ૧૬૪

શાંતિજિનેસ્વર આરાધજો, યથાશક્તિ કરી તપ સાધજો;

ઈત્યાદિક શિષ્યા દેઈ સાર, મુનિવર તિહાંથી કરે વિહાર. ૧૬૫

વથી તેના બંને હાથો જેવાં તેવાં કંકણયુક્ત મૂળ સ્થિતિમાં આવી ગયાં. ત્યાર પછી ત્યાં કોઈ મહાપુરુષનો સમાગમ થતાં તેને પૂછતાં હજી કેટલોક સમય પતિવિયોગ રહેશે તે બાણુતાં તે અન્યત્ર રહેવા લાગી. પછી વિયોગ સમય પૂર્ણ થયે, અને રાજના માણસોની શોધથી અમુક સમયે રાજ-રાણીનો મેળાપ થયો. જો પહેલેથી રાણીએ કહ્યું હોત કે “મહારા બહાલા બાઈએ મોકલ્યાં,” કે રાજાએ પહેલેથીજ કંકણ ઉપર નામ વાંચ્યું હોત તો આવી સ્થિતિ ન થાત. પણ બંનેને અમુક સમયનો વિયોગ ભોગવવાનો હોવાથી, રાણી ઉપર કલંક આવવાનું હોવાથી, અને તેનો શીલપ્રભાવ બહેર થવાનો હોવાથી ભાવિએ પહેલાં ભૂલાવ્યા.

૧ પ્ર૦ “હજી ચિરકાલિ” ૨ પ્ર૦ “પૂજા કરિઉં સંવિઉ મનિ સાર”. ૩ સોળમા તીર્થપતિ. ૪ બનાવી. ૫ મંત્રાવડે મૂર્તિમાં પ્રભુત્વ-શક્તિ આણી. અંજન શલાકા જેવું. ૬ કરે, કર-હાથમાં.

શાન્તિઆરાધન—

હવિ^૧ લૈમી તેણિ પર્વતિ રહી, ગુફામધ્ય જિનપ્રતિમા ગૃહી;
 શાંતિનાથ આરાધન કરિ, ^૨ત્રણિકાલ પૂજા આગ્રિ. ૧૬૬
 પુષ્પાક્ષિત^૩ જલ અંદન^૪ ધૂપ, ફલ નૈવેદ્ય દીપ^૫ ગુલરૂપ;
 પૂજા અષ્ટપ્રકારી એહ, ^૬ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરે નિત તેહ. ૧૬૭
 આસાતના સકલ પરિહરે, ધ્યાન પંચ-પરમેષ્ઠી ધરે;
 આંગિલતપ કરી શોષે અંગ, ચાલે એમ મર્યાદ અલંગ. ૧૬૮
 તપોબલિ સા પામી સિદ્ધિ, વનદેવતા કરે સાનિદ્ધિ;
 ઇતિ મર્યાદા પરિ ચાલતા, કેવળ ધર્મરંગિ માહલતા. ૧૬૯
 દિવસ^૭ પંચશત ટળ્યા તિગ્મ, એક^૮ વામ્નર લીલાંચે જિગ્મ;
 એહવિ એક અપૂરવ વાત, હુધ તે મુણજે અવદાત. ૧૭૦

મુનિપતન—

શિષ્યસહિત એક મુનિ ગુણુચરિ, તિહાંકણિ પડ્યા હુંતી આકાશિ;
 દેખી લૈમી^૧ સોચા ધરે, તે મુનિની^૨ પરિચર્યા કરે. ૧૭૧
 મુનિવર પૂછિ એકાકિની ! ઇણિ પર્વતિ સ્યે રહી ભાંમિની ?
 સા કહિ અવિ પૂરવ વર્તીત, વળતા મુનિ બોલ્યા માહંત. ૧૭૨
 તુમનિ^૩ ભાવકિ આવી જેહ, અમે પ્રથમ લાંણી છે તેહ;
 મૂલયિદ્રુ^૪ તે સાંભલિ સહુ, જિમ તુમ હુઃખ વિસરે બહુ. ૧૭૩
 લૈમી કહિ પ્રધાનુ સ્વામિ ! હું રહી છું એક જિનવરનામિ;
 સાધુ કહિ અમે આરણ્યવતિ, અર્ધતપધિ વિચરું મહા સતી ! ૧૭૪

૧ સ્વાર, બપોર, અને સાંજે. ૨ મન વચન ને કાપાથી.

૩ ૫૦ " નિગમેર " ૪ પાંચમો. ૫ દિવસ. પાંચમો દિવસ એક

દિવસ નેવા લાગ્યા. ૬ શોક. ૭ મેવા. ૮ ચૈત્ય દોષ તે તે રસ્તે.

૫૦ " વિમતપધિ ".

મુનિભાષિત કેશિનીઆધિકાર—

આગિ રથનુપુર પુરમાંહિં, એકવાર અમે હુંતા ત્યાંહિં;
 તિહાં જયરથ રાજા નામ, વિદ્યા રોહિણીનું વિશ્રામ. ૧૭૫
 તેહની પુત્રી છિ કેશિની, સકલ કામિની ગુણ સંપન્ની;
 તેહનું રૂપ સુણી ખેચરો, ખડગી નામે અછે દુર્ધરો. ૧૭૬
 વૈરોધા(યા) વિદ્યા સાધકો, હવુ જયદ્રથનૃપ (ભૂપતિ) બાધકો;
 સો કેસિની વરેવા કામિ, કરતું હવું સખલ સંગ્રામિ. ૧૭૭
 તેણિં જયદ્રથ ભૂપતિ બલં, સર્પ-બાણિ કીધું વિદ્વલં;
 સેના દેખી વિષધારિતા, અતિ દુખ લહીઉ કેસિની-પિતા. ૧૭૮
 તુ તેણિં દુર્જય દેખી ^૧અરી, હિયે વાત વિચારી ખરી;
 બલમહારાય-સુતો મહાબળો, ^૨ખેચરેંદ્રરિપુ કાલાનલો. ૧૭૯
 નિજપુરે પાઉ ધરાવી કરી, તેહને દીધી નિજ કુંચરી;
 તેહનિં વર છે ગરૂડહતણુ, તેણિ સો ગર્વ વહે અતિ ઘણુ. ૧૮૦
 જયદ્રથે સેનાપતિ કીયો, શત્રુ સાથિં વલગાવી દિયો;
^૩વનિતા-સુતેં વસ્રઆભરણુ, તેહને;દીધાં છે વિષહરણુ.^૪ ૧૮૧
 જેહને દીઠે વિષ સવિ જાય, તે શિર પહીરી મહાબલરાય;
 ખડગી ખેચરનું બલ હરિ, સર્પબાણુ તે નિષ્કલ કરિ. ૧૮૨
 નિજ સેના તિણિ નિર્વિષ કરી, સેના શત્રુ સકલ સંહરી;
 ખડગી હણી લીધું તસ રાજ, જામોતા-બલેં સીધું કાજ. ૧૮૩
 હવિ ખડગી-સુત પારસ્વ ભલુ, રાજભૂષ ભમિ એકલુ;
 મહાબલનિ હણિવા પરચંડ, વિદ્યાપાસન કરિ અખંડ. ૧૮૪
 તેહના ધ્યાનતણે વિસવાસિ, વૈરોધા(વૈરોટયા)આપે ^૫નાગપાસિ;
 કકોટક ઇતિ તેહનું નામ, ફેડે એક પુરૂષનું ઠામ. ૧૮૫

૧ શત્રુ. ૨ વિદ્યાધરના રાજાનો શત્રુ. ૩ ગરૂડે. ૪ સર્પબાણુ
 આદિ બાણોના ઝેરને હરિ લેનારા. ૫ નાગપાસ વિદ્યાનું બાણ.

પછિ ન ચાલિ ^૧ખિન્ન, પાણિ, ચાલિયો એક ^૨વિદ્યા ધરી હાથિં;
 આંબો રથનુપુર પુરવનિં, મહાખલ-કેસિની કીડે બિન્દે. ૧૮૬
 તીણિ અવસરી મહાખલો કુમાર, મુવર્ણ ખીલા મધ્ય શ્રંગાર;
 ગરૂડત્ત સો કેસની કરે, દેઈ રમે તેણિ વનિં રસભરે. ૧૮૭
 ખડગી-પુત્રે દીકું તામ, મહાખલસ્યું મંડિઉં સંગ્રામ;
 જૂએ પરસ્પરે બિહૂ ખલો, નાગપાસે બંધ્યું મહાખલો. ૧૮૮
 મહાખલના ભટતુ ભય ધરી, ખડગી-મુત નાહકો ધતિ કરી;
 એટલે મહાખલ નિજ શ્રંગાર, ^૩પરિધાન કરિવા મુવિચાર. ૧૮૯
 આંબુ સીઘ્ર પાસિં નિજ નારિ, સા સૂતી છે નિદ્ર મજારી;
 મહાખલ આંબ્યા પહિલુ તામ, કરી ગયુ કંકોટક કામ. ૧૯૦
 નિદ્રામાંહિ 'વંચના કરી, ખીલા સોઈ ગયુ અપહરિ;
 પછિં મહાખલ આંબુ જિમે, સૂતવી નારિ જાગવી તીમે. ૧૯૧
 માંબું તવ ખીલુ શ્રંગાર, ^૪સહિસા જોયું ન દીકું સાર;
 તવ તસ વજૂહત પરિં થયું, મન ચિંતત મનમાહે રહ્યું. ૧૯૨
 નાગપાસિં બંધ્યુ જે ભણી, મહાખલ અંગિં વેદના ઘણી;
^૫કાષ્ટ જેમ ગત ચેતન હોઈ, તે દેખી કેસની અતિ રોઈ. ૧૯૩
 ચલ કરી સોધ્યું અસિ વિવત્ત, કહે નવિ લાધું બિલ્વ-રત્ન;
 શોકે કરી અતિ વિષ્ણુલંઘઈ, કંત હુઃખ તાડે ઉર રહી. ૧૯૪
 નિમુણી અમાચાર હુઃખકાર, આંબુ જયદ્રથ તેણિ વાર;
 ઘણી પેરે ^૬નિભુંછી મુતા, આંબુ ખલિ 'મહાખલનો પિતા. ૧૯૫
 સ્વજન સદુ તસ 'હુઃખે ગ્રહીયાં, રાજ બેદુ શોકાકુલ થઈયાં;
 કુણી કિંપી નવિ સીઝે કાજ, થઈ ^૭દિગમૂઢ રહિયા મહારાજ. ૧૯૬

૧ પ્ર૦ "ખીલ સાથિ" અથવા "સાથિ". ૨ પ્ર૦ "વિદ્યા કરી હાથિ" ૩ પ્ર૦ "પરિધાપન" પહેરવા. ૪ કુમાર. ૫ સહમા, વત્સલ. ૬ લાકડાનીપેડે ચેતના રહિત. ૭ મુઝકારી. ૮ પ્ર૦ "મહાખલતુ."
 ૯ દુખિં. ૧૦ પ્ર૦ "દિગમૂઢ".

એતલિં^૧ અકસ્માત અનગાર, દૃષ્ટિવાદ જે જાણે^૨ સાર;
 દત્તધસિનામે^૩ મુનિવીર, પાઉધારિયાં તિહાં ગુણહ ગંભીર. ૧૯૭
 તવ બેહુ રાય પાય તસ નમી, પૂછિયા સો મુનિવર ઉપસમી;
 સુખ કિમ થાયે^૪ મહાબલપ્રતિ, તે તુમે પૂજ્ય ! પ્રકાસુ હિતિ. ૧૯૮
 મુનિવર કહે ગારૂડ શૃંગાર, ^૫તેહના કરે સુશત ઉપચાર;
 તો નહિ થાય ^૬નિરામય એહ, નાગપાસ નહીં છંડિ દેહ. ૧૯૯
 મુનિવર કહે ગારૂડ શૃંગાર, કિમ આવિં તે મુણુ વિચાર;
 બુ વૈતાઢય ત્યજી કામિની, દખ્યણુ દિસિ જાયે કેસિની. ૨૦૦
 તિહાં કુંડિનપુરિ લીમકરાય, દવદંતી તસ સુતા કહિવાય;^૭
^૮તેહને વાસિ રહે^૯ કેસિની, સેવે^{૧૦} લીમરાયની ^{૧૧}કની. ૨૦૧
 ખેચર કુણુ^{૧૨} ન જાણું કદા, જવ કેસિની રહે^{૧૩} તિહાં તદા;
 સા લૈમી વરસ્યે નલરાય, લૈમી સાથિં કેસની જાય. ૨૦૨
 નિષધનયરિ રહિસે ^{૧૪}ચિરકાલ, પછિ જુ^{૧૫} રમસ્યે^{૧૬} નલભૂપાલ;
 હારીરાજ ^{૧૭}રાનિં જાઇસે^{૧૮}, વિયોગ પતિ પત્ની થાઇસે. ^{૧૯} ૨૦૩
 વળતું તસ મિલસ્યે સંયોગ, નલ-લૈમી ભાજસિ વિયોગ;
 તવ બીજુ ગારૂડ શૃંગાર, કેસિની તિહાં રહિસ્યે^{૨૦} નિરધાર. ૨૦૪
 દમયંતીનું દાસીપણું, જવ લગે^{૨૧} કેસિની કરસ્યે^{૨૨} ઘાણું;
 મહાબલરાયપ્રતિ ગુણુ^{૨૩} હુસ્યે, તવ લગે ^{૨૪}અલપકષ્ઠ થાઇસ્યે. ^{૨૫}
 કષ્ટિવ્રત પતિ-અર્થે વહિ, ^{૨૬}અતિ કેસિની નિજ અંગિં સહિ;
 પતિવ્રતા સા કહીયે^{૨૭} સતી, પતિકષ્ટે^{૨૮} સુખ ન વેઇ રતી. ૨૦૬

૧ એટલામાં. ૨ જાણી. ૩ નામિં. ૪ થાઇ. ૫ પ્રં “બલ કરેસુ”.
 ૬ રોગરહિત. ૭ કહાઇ. ૮ તેહની. ૯ રહઇ. ૧૦ સેવઇ. ૧૧ પુત્રી.
 ૧૨ કુણુઇ. ૧૩ રહઇ. ૧૪ રહિસિ. ૧૫ જુગાર. ૧૬ રમસ્યઇ. ૧૭
 રાનમાં, વનવાસે. ૧૮ જાઇસ્યઇ. ૧૯ થાઇસ્યઇ. ૨૦ રહિસ્યઇ. ૨૧
 લગિ. ૨૨ કરસ્યઇ. ૨૩ કાયદો, રોગરહિત. ૨૪ થોડું દુઃખ. ૨૫ થાઇસ્યઇ.
 ૨૬ પ્રં “અતિ ક્ષેશ”. ૨૭ પ્ર. કહીઇ. ૨૮ કષ્ટઇ.

ઇતિ પતિ-હિત સંલક્ષી વિશેષિ, પૂછે પિતા સ્વજન સુવિશેષિ;
 ક્રીડા ^૧કિન્નર-યુગલ સંગૃહી, કુંડિનપુરિ વનિ આવી વહી. ૨૦૭
 લીમરાય તિહાં ક્રીડા કરે, ^૨તેણિ તિહાં દીકરી એણિ અવસરે;^૩
 ગીતકલા દેખાડી સાર, તેણિ તિહાં રંજયે રાય અપાર. ૨૦૮
^૪તૂઠો નૃપ તવ માઝ્યું હેવ, દમયંતીની ^૫આપુ સેવ;
 લીમરાય આપિ ઉડ્ડસી, દમયંતીનિં મનિં સા વસી. ૨૦૯
 પાસિ રહિ દમયંતીતણે, અતિ વિવેક ચતુરાધપણે;
 ધણું વસી દમયંતી ચિતિ, ^૬જૂઠું નવિ મેહલે દિન રાતિ. ૨૧૦
 એતલા ^૭આધું જે અધિકાર, તે તું શુભે ! લહે^૮ સુવિચાર;
 ઇણિ ઇહનાણિં જાણિ મતિ ગ્રહી, નલવણલ તુઝ મિલસ્યે^૯ સહી. ૨૧૧

[ઈતિ વાસાં કેશિર્નામધિકાર.

હવિં કુંડિનપુરિ જાઓ સહી, ધણું કાલ વનિં વસાયે^{૧૦} નહી;
 તિહાં મિલસ્યે^{૧૧} સ્વજનસંયોગ, દલસ્યે^{૧૨} વણલતાણુ વિયોગ. ૨૧૨
 મુનિપત્તન કારણ—

અમે^{૧૩} તીરથ નવિ જાણું અહીં, ^{૧૪}તેણિ ^{૧૫}ઉઠુંધી જાતા વહી;
 વિદ્યાતાણુ હવુ બ્યાધાત, ઇતિ કારણિ ચયુ ભૂપાત. ૨૧૩
 હવિં અહીં રહી ધ્યાન શુભ ધરી, શાંતિનાથ આરાધન કરી;
^{૧૬}પણુ તુયામિતી વિદ્યા ખરી, લહી વિચરસ્યે^{૧૭} મનિં સંવરી^{૧૮}.

૧ પ્ર૦ “ કિન્નરયુગલમું ગૃહી ”. ૨ કરિ. ૩ અવસરિ. ૪ તૂઠું.
 ૫ આપો. ‘આપો’ને સ્થળે એક પ્રતિમાં બધે ‘આપુ’ વપરાયેલું છે.
 ૬ જૂઠું, અજગી. ૭ એટલા પછીનું, એ પછીની ખીના હે શુભે !
 તું લહે—અરે છે. ૮ લહિ. ૯ મિલસ્યમ્. ૧૦ વસામ્. ૧૧ મિલ-
 સ્યમ્. ૧૨ દલસ્યમ્. ૧૩ અમે. ૧૪ તિણિ. ૧૫ અહીં તે શાંતિ-
 નાથની મૂર્તિ સ્થાપીને તીર્થ કર્યું છે તે અમને ખગર નહિ તેથી તેને
 વંદન કર્યા વિના ઝોળગીને જવાથી અમારી ઉડવાની વિદ્યાનો નાશ
 થયો ને અમે નીચે પડ્યા. ૧૬ “ ગગનગામિની વિદ્યા ખરી ”.
 ૧૭ વિચરસ્યમ્. ૧૮ પ્ર૦ “ મુનિ સંવરી ”.

ઇતિ મુનિવરે^૧ કહિઉં જેતલૂં, લૈમી ચિત્તિં ધરી તેતલૂં;
 મુનિને^૨ કહે પૂજ્ય ! તુમે કહિયું, તે સવિ મે^૩ સાચું સદહિયું. ૨૧૫
 કહિઉં કેસિનીનું અધિકાર, તે સંકેતે લહિયું મિં સાર;
 સા મે^૪ પૂછી પરિપરિ કરી, સેવા કિસ્યે^૫ કરૂં માહરી ? ૨૧૬
 પણિ તેણિયે વાત કિસી નવિ કહી, પ્રસ્તાવિં કહિસ્યું કહી રહી;
 જે નલરાયે^૬ વર આપીયા, તે સવિ ભંડારે^૭ તેણિં કીયા. ૨૧૭
 જવ પ્રસ્તાવે^૮ માગે^૯ એહ, તવ તે વર દેયો સસ્નેહ;
 ઇમ કહિતી રહિતી સા સદા, અધુના મુઝ પીહરિ છિ મુદા. ૨૧૮
 મુનિ લૈમીયે^{૧૦} કરી ઇમ વાત, કિમપિ હવું તસ સીતલ ગાત^{૧૧};
 નલવદ્ધલ મુઝ મિલસ્યે^{૧૨} સહી, ઇસ્યું લહી^{૧૩} મનસ્યું ગહિગહી. ૨૧૯
 અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 વાચક નયસુન્દર સુન્દર ભાવ, એતલિં એ દ્વાદશ પ્રસ્તાવ. ૨૨૦
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, દંપત્યો વિપ્રલંભ,
 દામનમાર્ગિ એકાકિની નિર્ગમન, અજગર વ્રસન, કિરાતાત
 શીલરખ્યજી, ચારણરખિમિલનવણેનો નામ દ્વાદશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ મુનિવરં. ૨ મુનિનિં. ૩ મં. ૪ સા મં. ૫ કિસ્યં. ૬ કરો છો. ૭ સમયે, વખત આવે. ૮ નલરાયં. ૯ ભંડારિં. ૧૦ પ્રસ્તાવિં. ૧૧ માગિ. ૧૨ હવણાં. ૧૩ લૈમીં. ૧૪ ગાત્ર. ૧૫ મિલસ્યં. ૧૬ એવું જાણીને.

૧૬૦ ગાથા પછીની વિશેષ ટીપઃ—

મુઝ મુજને-મને. મિલસ્યે જૂનું રૂપ મિલસ્યં અને પાછળનું મિલસે એ એની વચ્ચેનું રૂપ મલશે. ઇણિ થાનકિ-એ સ્થાનકમાં. સં. સ્થાનકે. તિણિ પર્વતિ તે પર્વતમાં. ઇ નો એ હાલમાં બોલાય છે. હાલમાં સાતમી વિભક્તિનો જે “એ” પ્રત્યય છે તેનું એ પૂર્વરૂપ છે. ત્રણિકાલ ત્રણે કાલ. અહીં ત્રીણિ વાર એ પાક કીક ગણાય. ત્રણિકાલમાં તો ભૂત ભવિષ્ય ને વર્તમાન ગણાય પણ અહીં તો સવાર

બધેર ને સાંજ છે. પંચપરમેષ્ઠી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપા-
ધ્યાય અને સાધુ. આંખિલ એક તપ. આચાર્ય-આચાર્ય-આંખિલ-
ઓળી. સા તે-તેણી રંગિ રંગમાં. હંતી આકાશિ-આકાશમાંથી હું
તે-છતાં. પૂછિ-પૂછે-પૂછછ પછીનું રૂપ. રચે શા કારણથી. અહો
પહેલો પુરુષ સર્વનામ. વૈદિક સંસ્કૃતમાં વયમ અને અસ્મે એવાં બે
રૂપ છે. સંસ્કૃતમાં તો વયમ રહ્યું પણ પ્રાકૃતમાં અસ્મે ઉપરથી
અમહે-અહો થયું. મરાઠીમાં હાલ ને આહિ ને હિંદીમાં હમ
બોલાય છે તે આ ઉપરથી. અપ્રમંશમાં અહો રહ્યું પણ જુની ગુ-
જરાતીમાં તો અહિ વપરાયું જણાય છે. હાલ આપણે અમે બોલીએ
છીએ. છિ. સં. અસ્તિ ઉપરથી અછમ-અછિઈ-છિઈ-છિ-છમ-છે.

વરેવા કામિં વરેવા-વરવા, વરવાની ઇચ્છા ધરાવનાર. તેણિ-
તેણે-તિણિ પછીનું રૂપ. કુંભરી સં. કુમાર પુષ્ટિંગ પરથી પ્રા. માં
કુમરો થયું તે પરથી કુંમર થયું. કુંમરીને બદલે હાલ કુંવરી બોલાય
છે. વલગાડી દિયો. વળગાડ્યો-લગાડ્યો. ગરૂડહતાયું હું છઠ્ઠી વિભ-
ક્તિનો પ્રત્યય છે, તે તણું પણ છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે માટે અહીં
છઠ્ઠીનો પ્રત્યય બેવડાયો છે. સં. ક્ય પરથી પ્રા. માં રસ ને તેનો હ
થયો જણાય છે. તણી સં. તદિત પ્રત્યય છે તે અને પ્રા. કેર
(કેરો, કેરી, કેરું) એ બંને સંબધાર્યે વપરાય છે. સવિ-સર્વ. તસ-
તેનું. તસ્ય-તસ-તાસ-તસ. હણિવા-હણવા-હેતવ્ય કૃદંત. તીણિ
અવસરિ તે અવસરમાં. મહાબલરયું મહાબલ સાથે. સં. સમમ-
સાથે. નિમુણી-સાંભળી. કુણીકિંપિ કોણથી કંઈ પણ સં. કેનકિમપિ.
પાઉધારિયાં-પદાર્થો-પદાર્થો. પદ-પગ. ગુણહ-ગુણના. હું છઠ્ઠી
વિભક્તિનો પ્રત્યય. બેહુ-બેક. બિહુ અને બેની વચ્ચેનું રૂપ. બુ-
બે. પાદપૂર્ણાદિ-માવતને મળવું. કહિવાઈને બદલે એક પ્રતમાં કહાઈ
લખ્યું છે. કહાઈ એ પ્રાકૃત કર્મણિ રૂપ છે. જાજંસિ-મગાશે-બિ-
વ્યજાળમાં છે. અધુના-હંમણાં. પીહરિ-પિયરમાં-પિતૃગૃહમાં. ગહ-
ગહી-ગરજ-આનંદ પામી-મકલાઈ.

પ્રસ્તાવ ૧૩ મો.

(દૂહા.)

- શ્રીગુરુ ગિરવા^૧ વંદીયે^૨, શ્રીભાનુમેરુ લગવાન;
સરસ્વતી સંભારતાં, લહીયે^૩ નિરમલ જ્ઞાન. ૧
- શ્રીસદ્ગુરુ માતાપિતા, બંધવ મિત્ર સમાન;
ધર્મ ભાનું પરગટ કર્યો,^૪ હર્યાં તિમિર અજ્ઞાન. ૨
- તે સહિ ગુરુ ગુણ બોલતાં, કિમહિ ન આવી પાર;
સરસ્વતિ માતા સદા, કરજો કવિજન સાર. ૩
- પ્રસ્તાવ હવે તેરમે, લૈમીને અધિકાર;^૫
સંભલજો^૬, સજજન સહુ, ધરમે જયજયકાર. ૪

(ચોપાઇ.)

- હવે^૭ સો મુનિને^૮ કરી પ્રણામ, પ્રતિમા સર્વ સમોપી હામિ;
મુનિવચને વિસ્વાસહ ધરી, મુનિદર્શન મારગિં સંચરિ. ૫
- આ ગાલી એકલી આફણી,^૯ મારગિં ભૂમિ ઉજ્જંઘી ઘણી;
આગલિ જતાં^{૧૦} જરહી તણો, સાથ મિલ્યો લૈમીને ઘણો.^{૧૧} ૬
- તેહને સાથે લૈમી જાય, પૂછે કુણ પુરિ જાસ્યો માય ?^{૧૨}
તે કહે વ્રત^{૧૩} વિક્રયનું કાજ, ચંપાપુરિ અમે જાસ્યું આજ. ૭

૧ પ્ર. ગિરવા. ૨ વંદીય. ૩ લહીય. ૪ કરિઉ ૫ પ્રસ્તાવિહવિં
તેરમિ, લૈમીનુ અધિકાર. ૬ સંભલિયો. ૭ હવિં. ૮ મુનીનિં. ૯ આ-
ફણીથી જૂનું રૂપ આફણીય. (પ્રા.) અપ્પણિઆ-પોતાની મેળે.
૧૦ હોસી-મુઢી-વૃદ્ધા. ૧૧ આગલી જતા જરતી તણુ, સાથિ મિલ્યું
લૈમી નિસુણુ. ૧૨ તેહની સાથિ લૈમી જાય, પૂછિ કુણ પુરિ જાસ્યું
માઈ?; ૧૩ ધી વેચવા માટે.

તિહાંથી કુંડિનપુર સંઘાત, લૈમિને મિલસ્યે કહું માત;
 જરઠી કહે કવણું તું નારિ, એકાકિની કિસ્યે અધિકારી. ૮
 સા કહે હું જાતિ ક્ષત્રણી, સૂતી મેહલી આલિઓ ધણી;
 તેહને જોવાને નીકલી, મારગિં સાથે તુમારે મિલી. ૯
 કુંડિનપુરિ પીહર મુઝ તણો, તિહાં જાવા ઉત્સક છે ઘણો;
 જરઠી કહિ કુંડિનપુર લોકે, ચંપામાંહિ મિલે બહુ થોક. ૧૦
 ઇચ્છું મુણી મનસ્યું હરખતી, તેહનિ સાથિં આલે સતી;
 આબ્યાં ચંપાપુરી આસન્ન^૧, દીકું ઉત્તર દિસિનૂં વત્ત. ૧૧
 વાત સાંભલિ વૃદ્ધા કહિ ખરો, આ સન્મુખ જોએ ચંપાપુરી;
 આગિ^૨ અહીં શ્રાવક દીકરી, મહેસ્વરીયે વિજ્ઞાને^૩ વરી. ૧૨
 તેહનું નામ સુભદ્રા સતી, સાસુ તસ હુંતી^૪ દુર્મતી;
 સાધુ વેચાવચ^૫ કરિયો બહુ, નેત્રથિકું ત્રણ^૬ લીધું લહું. ૧૩
 સાસુ કુડ ચડાબ્યું આજ^૭, તસ લતારિ હુવો વિકરાલ;
 તે ઉતારણ કારણ હેવિ, સા આરાધી શાસની દેવિ. ૧૪
 કૃપ નીર કાઢ્યું આલણી^{૧૦}, પૂરવ-દખ્યણ-પશ્ચિમતણી;
 પોલિ^{૧૧} ઉઘાડી છંટિહ વારી, દીધી રાખી ઉત્તર દારિ. ૧૫
 સતી સુભદ્રા યસ વિસ્તરિયો, હુઃકલંક અપયસ ઉતરિયો;
 સા આ ચંપાનગરી જાણી, રાજા ચંદ્રવંતસ વખાણી. ૧૬
 ચંદ્રમતી રાણી તમુ તણી, લીમ-ગ્રીયા ભગિની સા મુણી;
 તેહજાણી અહીં કુંડિનપુરતણો, સાથ મિલે ચંપામાંહિ ઘણો. ૧૭

૧ નજ્જ. ૨ અગાઉ. ૩ મહેસરીયે વિજ્ઞાનિ. ૪ હતી.
 ૫ સેવા બક્તિ. ૬ તરણું-તણખણું. ૭ લધુ-નાનું. ૮ કલંક. ૯ કોધાલ.
 ૧૦ લોટ આજવાની આલણીથી પાણી કઢાડી (કાચા અતરના તારથી
 આવણી બાંધીને) શીજમદાત્મ્ય બતાવ્યું હતું. ૧૧ પોળ-દરવાજો.
 ૧૨ પાણી છાંટી તથા દિશાના દરવાજા ઉઘાડ્યા પણ ઉત્તર દિશાનો
 બીજ કોઈ સતીની ખરીદા માટે બધે રાખ્યો.

એક વાર ચંપાપુરિ આવી, પછે સાથ ઉત્તમ સંભાવિ;
 કુંડિનપુરિ પછે પુહચળે, કંત વિરહ દુખ મત સોચળે. ૧૮
 વૃદ્ધાતણી સુણી એ વાણી, હોંયા માંહિ હર્ષ બહુ આણી;
 જાણ્યું સહી માસીનું ગામ, અહી રહિતાં સહુ સરસ્યે કામ. ૧૯
 ઈમ ચિંતવી નલનૃપ નારિ, આવી નગરિ પ્રતોલીદારિ;
 તિહાં છિ^૨ વાવિ^૩ મિષ્ઠજલ તણી, નીર ભરિં તિહાં^૪ વનિતા ઘણી. ૨૦
 મારગિ બહુ ઉદ્વંધી જેણિ^૫, અતિ^૬ શ્રમવતી^૭ હુઇ સા તેણિં;
 તિણિં વાવિં વિસામો લહીયે,^૮ સીતલિ ઠામિં જઇ બેસીયે.^૯ ૨૧
 એતલિ સહસા^{૧૦} આવી ગોહ^{૧૧}, વૈદર્ભી^{૧૨} રયું કીધો દ્રોહ;
 પગ અંગૂઠો સુખમાંહિ ધર્યો^{૧૩}, સતીયે તવ^{૧૪} ખુંખારવ કર્યો.^{૧૫} ૨૨
 એટલે પાણિહારિકા સહુ, આવી શોચા કરતી બહુ;
 ચંદ્રમતી રાણીની દાસિં, આવી તે લૈમીને પાસિ. ૨૩
 તતખિણુ તેણિ^{૧૬} ગોધા નાસવી, દેખી રૂપ વિચિત્રી હવી;^{૧૭}
 લૈમિતણુ પખાલ્યા પાય, અતિ હિખિત સા સઘલી થાય.^{૧૮} ૨૪
 ગઇ શીઘ્ર તે માંહિં એક, ચંદ્રમતીને કહિ સુવિવેક;
 નગર દારિ એક અદ્ભુત નારિ, સ્વામિનિ આવી છે અવધારિ. ૨૫
 તેહનું રૂપ નથી જગમાંહિં, અતિ સુશીલ સા દીસે પ્રાંહિં;^{૧૯}
 ચંદ્રમતી કહિં તેડી આવ, અમ લોચન પારણું કરાવ. ૨૬
 તતખિણુ તેડી આવી દાસી, ચંદ્રમતી રાણીને પાસિં;
 વૈદર્ભી દેખી આવતી, ચંદ્રમતી સન્મુખ જાયે સતી. ૨૭

૧ પ્રતોલિકા-પોળ-દરવાજાની અગાડી. ૨ છે. ૩ વાવુડી.
 ૪ સ્ત્રી. ૫ જેણે. ૬ ધણો થાક લાગવાથી થાકેલી. ૭ પ્ર૦ “કલમવતી.”
 ૮ લીધી. ૯ બિસીધ. ૧૦ એકદમ-ઓચીંતી. ૧૧ મગર-ધો જેવી
 હોય તેથી ગોહ લખ્યું જણાય છે. ૧૨ ધરિહ, ૧૩ પોકાર-ખૂમરાણ.
 ૧૪ કરચલ. ૧૫ ગો-ધો. ૧૬ પ્ર૦ “વિચિત્રીત હવિ.” ૧૭ પ્ર૦ “અતિહિં
 સહહર્ષિત સઘલી થાઇ.” ૧૮ પ્રાય:-ધણું કરીને.

લૈભી સાથિં આલિંગન દોરે, અતિ^૧ મોદે^૨ કરી ચાંપિ હોયે;^૩
 સગપણુ કિંપિ^૪ લહ્યા^૫ વિણુ એમ, ચંદ્રમતી મનિ જાગે પ્રેમ. ૨૮
 લૈભી પણિ ચિતે મનિં એ ખરું, કિમપિ આજથી દુખ^૬ એસર્યે;
 માતતણી પરિ માસી મિલી, પીહર જવાની ચિંતા ટલી. ૨૯
 જે સંભલિ હુધ અતિ ખેદ, તેહર્યું નહીં ભાજું લેદ;
 ઇચ્છું વિમાસી રહિ સા જિમે, ચંદ્રમતી બોલાવે તિમે. ૩૦
 ચંદ્રમતી ભાખે શુભ વાણી, કહિ કિહાંથી આવી કલ્યાણિ ?
 તું નિમેળી^૭ અહિનાણિ કરી, જાણી જાય માનુષી ખરી. ૩૧
 કવણુ પુરૂષની તું કમિની, કિસે^૮ કારણિ એકાકિની ?
 તે નિઃકપટ સંભળી નિર્બોજ, લોચન સફલ હુયાં મુજ આજ. ૩૨
 નામિ સુનંદા મુજ નંદિની, તેહની પરિ તું આનંદિની;
 મુજ મંદિર મન^૯ તોપે^{૧૦} રહિ, નિજ વૃત્તાંત હુવે તે કહે. ૩૩
 લૈભી કહે જનની સંભલો^{૧૧}, નૈપથવાસી એક નર ભલો;
 શિત્રી સુલટ જેવો જાણીઓ, તે મુજ પતિ વહ્નલ પ્રાણીઓ. ૩૪
 હારી સકલ ઋદ્ધિ જૂવટે, છંડી નગરિ ગયો વનવટિં;
 વન છંડી પુરૂષની જાતિ, કિહાં ગયો કો ન લહે વાતિ. ૩૫
 કુંડિનપુરિ પીહર છે સુણો, છિ^{૧૨} ઉદમ તિહાં જાવા તણો;^{૧૩}
 દિવસ દેટલા અહીં થાયસિં, સાથિં મિલિં પીહરિં જાયસિં. ૩૬
 પણિ હું નીચ કાજ નહીં કરું, ધર્મકાજ નિશ્ચલ આદરું;
 પુરૂષ કોઇ સાથિં નહીં વાત, સત્ય એહ પણિ સુણજો માત. ૩૭
 સત્ય વચન લૈભીનાં મુણી, વળતી ચંદ્રમતી ઇમ^{૧૪} લણી;

૧ ધણા આનંદ સહિત. ૨ પ્રાં “મોદદ.” ૩ છાતી સાથે ચાંપી. ૪ દંઇ પણ. ૫ જાણ્યા. ૬ દુઃખ પાછું હાથું. ૭ નિસાનીઓ વડે. ૮ દસ્યઇ. ૯ સતોષ સાથે. ૧૦ તોપિં. ૧૧ સંભવ. ૧૨ છે. ૧૩ તણું. ૧૪ પ્રાં “કતિ.”

સુભગે^૧ તેં જોલ્યુ^૨ તે ખરું, તે ઉપરાંત અમે નહીં કરું. ૩૮
 દેખી^૩ અંગિત ચાર ચરિત્ર, જાણી ઉત્તમ પુણ્ય પવિત્ર;
 દાનસાલાયે^૪ દેવાય^૫ દાન, રાય રાણીયેં કરી પ્રધાન. ૩૯
 દેતી દાન રહે તિહાં સુખેં, કોસ્યું અધિક ન જોલ્યું સુખેં;
 સાથિં સુનંદાસ્યું અતિ પ્રીતિ, લૈમી તિહાં વિચરે ઇતિ નીતિ. ૪૦

(રાગ માલવી ગાડી.)

હવિ કુંડિનપુરનો નાથ, જાયા સુત સઘલે સાથ;
 લૈમી નલ નરપતિ કેરો, વૃત્તાંત સુણે ન લલેરો. ૪૧
 વિલપે અતિ લીમકરાય, વળી પ્રીયંગુમંજરી માય;
 સુકેસની આદિં સખીવૃંદ, સુત ઇંધુ હવા^૬ નિરાનંદ. ૪૨
 હા! ભાવીવસ હા! મહારાજ, આપદ દસા કિશી તુમ આજ!
 એ દુરદૈવ પ્રતિં ધિક્કાર, ન લહે તેહ કર્યો સુવિચાર. ૪૩
 હવે જોવા ઠામો ઠામિ, સેવક સુક્યા પુર ગામિ;
 જામાતા પુત્રી કેરી, કહે કો શુદ્ધિ^૭ લલેરી. ૪૪
 સેવક સાંડિલ સુદેવ, બહુ પૃથવી જોતા હેવ;
 અંપાનગરોયે^૮ આવે^૯, દધિપર્ણુ પ્રતિં સંભલાવે.^{૧૦} ૪૫
 અંદ્રમતી ભૂપ દધિપર્ણુ, સુણી વાત વિષમ^{૧૧} કટુ કર્ણુ;
 દમયંતી કંત વિયોગ, જાણી અતિ આણે શોગ. ૪૬
 નાટકાદિ નિષેધ કરાવે, સઘલે લૈમી જોવરાવે;
 દિન કેતા એક તેણિ જોવ, રાખ્યા સાંડિલ્ય સુદેવ. ૪૭
 લૈમી તિહાં દેતી દાન, વલી લહિતી સુનંદા દાન;
 સાંડિલ્ય સુદેવેં દીડી, લાગી અમૃતથી અતિ મીડી. ૪૮

૧ હે સુભગા—સારાં ભાગ્યવાળી—સૌભાગ્યવતી. ૨ જોલ્યું—કર્મણિ પ્રયોગે. ૩ શરીર વગેરેની ચેષ્ટા જોઈ લેતાં ઉત્તમ ચરિત્રવાળી જાણીને. ૪ સાલાઈ. ૫ પ્રાં “દેવા.” ૬ આનંદ વગરના. ૭ અખર. ૮ નગરીઈ. ૯ આવઈ. ૧૦ સંભલાવિ. ૧૧ કાનને કડવી લાગે તેવી.

જઈ ધાઈને પાએ પડીયા, માત ! માત ! કહી બહુ રડીયા;
 તુમ એહ દિસા કુણુ માડી ! ભરતાર ગયો કિમ (કિહાં) છાંડી ? ૪૯
 સેવતી દાસી સેં સાત, સા વેલા કિહાં ગઈ માત;
 ઇતિ નિસુણી રાણી રાય, સહુ આબ્યું તેણિં કાય.^૧ ૫૦
 ચંદ્રમતી કરે પરિરંભ, કાં વચ્છે ! તેં કીધો દંભ;^૨
 સગપણુ અમનેં ન બાણુવિયું, તુજ પાહિવતું કરાવિયું, ૫૧
 કિમ વેઠિયો તિં^૩ વનવાસ, કિમ રહી ગત જીવિત આસ;
 મિલી જીવતીતું ભલે આજ, હવું પવિત્ર મુજ (અમ્હાકું) સજ. ૫૨
 જેહનેં મિલવાનેં જીવ, ^૪તપતો નિશિદિન સદીવ;
^૫તેહનેં સેવક નિમ કાજ દીધું, ધિગ ધિગ દૈવ કરચું તેં કીધું. ૫૩
 ભેમી પરગટ થઈ તું બાણી, તિહાંથી સેવક ^૬ત્રેણિ ઉભાણી;
 બીમરાય પ્રતિં તેણીવાર, વધામણી દેઈ સુવિચાર. ૫૪
 આબ્યા સાંકિલ નિં^૭ સુદેવ, સવિ વાત કહી તેણિંએવ;
 વધામણી સહુનેં દીધી, પછે સાર સભાઈ કીધી. ૫૫
 દમનાદિક ^૮ત્રણિ ભાઈ, આબ્યા ચંપાપુરિ નિહાં બાઈ;
 ભગિનીનેં પાએ લાગા, બહુ વરસ વિયોગા લાગા. ૫૬
 માસી પરિકર મોકલાવિં, ભીમીનિં^૯ નિજ પુરિં લાવે;
 મિલીયા હરખેં માય તાય,^{૧૦} દમચંતી પ્રણમે પાય. ૫૭
 માય તાય હૃદયચું આપિં, સવિ વિરહ-દવાનલ કાપે;^{૧૧}
 મિલિયા પુત્ર પુત્રી બેહુ, કેસની આદિં સખી તેહુ. ૫૮
 માજન સહુ રંગિં મિલીયાં, આનંદ રસ મનિં ભલીયાં;
 માત તાત બેસારી એકાંત, પુત્રીને પૂછે વૃત્તાંત. ૫૯

૧ કામ. ૨ કપટ. ૩ તે. ૪ જાળા કરતો હતો. ૫ જેને મળવાને રાત દિવસ જીવ તપ્યા કરતો હતો તેનેજ અમે દૈવયોગે સેવક જેતું કાર્ય મોકળું. ૬ રાણાં દોડ્યાં. ૭ પ્રાં “અનિ.” ૮ પ્રાં “ત્રિણિ.” ૯ ભેમિને. ૧૦ પ્રાં “માત-તાત.” ૧૧ પ્રાં “જાંપઈ”.

સવિ કીધી પૂરવ વાત, કે વ્યંતરેં ઘાલી ઘાત;
 મહારાય તેણિ જૂ રમીયો, પુર દેસ લંડાર નિગમીયો. ૬૦
 કૂખરિં નિજ ભૂમિ છંડાવ્યો, વનિતા સહિત મહાવનિ આવ્યો;^૧
 મેં તુમ ઘરિં તેડવા કાજિ, પ્રારથીઓ પડીઓ લાજિં. ૬૧
 મનસ્થું નિશિ કિંપિ વિમાસી, સુતી છંડી સો ગયો નાશિ;
 જવ જાગી સો નવિ દીઠો, ભીમી મનિ ભયો^૨ અંગીઠો.^૩ ૬૨
 તે ખિણથી સુણો તાત-માડી ! ભીમી શોકારણમેં^૪ ભમાડી;^૫
 તે કહિતાં પાર ન આવે, કુણુ દુખ-સાગર ઉલટાવે. ૬૩
 હવે થોડે ઘણું કરી જાણો, જો લહે ભીમી; નલ રાણો;
 તો પુત્રી જીવિત રાખે, ગત પ્રાણુ લહે (લહું) સો પાખે. ૬૪
 હવિ છંડો શોક વિખવાદ, પરિહરો સકલ પરમાદ;
 સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવરાવો નલ કેરી, મત વાત પૂછો હવે ફેરી. ૬૫
 ઇતિ માતપિતાસ્યુ વાત, કહિયું કિંપિ પૂરવ-અવદાત;
 સુખે પીહરિ રહી દમયંતી, ભરતારની સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોયંતી. ૬૬
 તે નિયમ સદા પ્રતિપાલે, અંગથી સવિ આલસ ટાલે;
 જિનવચન સદા આરાધિ, તાત મંદિર રહી સંમાધિ. ૬૭
 અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ લંડાર;
 વાચક નયસુન્દર સુન્દરભાવ, એતલિં એ ત્રયોદશ પ્રસ્તાવ.^૬ ૬૮
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે, ભીમી માસી-ભગિનીગૃહ
 સમગમન તત્ર નિરાયેક્ષ દાનશાલા અવસ્થિતકરણ તત્ર
 કાલક્ષેપાર્થે તત્ર સાંહિલ-સુદેવ મિલન, પિતાગૃહઆ-
 ગમનવર્ણને નામ ત્રયોદશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ પ્ર૦ “વનિતાસ્ય મહાવનિ આવ્યુ.” ૨ પ્ર૦ “ભયુ.” ૩
 પ્ર૦ “અંગીઠું.” ૪ શોકરૂપી-જંગલમાં રખડાવી રંઝાવી. ૫ પ્ર૦
 “ભીમી જે કરમિ ભમાડી.” ૬ પ્ર૦ “એ ભણિઉત્રયોદશમુ પ્રસ્તાવ.”

પ્રસ્તાવ ૧૪ મો.

(૬૬૫)^૧

- હવે પ્રસ્તાવ ચોદમો, કવિ કહિસ્યે મનિ પ્રેમિં;
 નલ દવદંતી એકઠાં, મિલે ચઉદમે ખેમિ.^૨ ૧
- શ્રીશારદ સંભારીયે, શ્રીલાનુમેરૂગણિ ચંદ;
 પ્રણમે પાતક પરજલે, લહીયે પરમાણંદ. ૨
- નભાતા સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) લેધવા^૩, ભીમરાય ભંડાર;
 કરી મેહલે છે મોકળું, લેધએ તે લ્યો સાર. ૩
- કો સાર્યું આવી કહે, ઇહાં છે નલરાજનન;
 પ્રિયગુમેજરી તેહને, ગો સહસ^૪ દે દાન. ૪

(ઉલાલો. વાલિ વેલીની ઢાલ.)

- ગો સહસ દે દાન વિશેષે, ઇતિ કહી રાજા રાણી;
 હામિ હામિ સેવક મોકલિયા, નલ લેવા હિત આણી. ૫
- લેખી શ્લોક એ ત્રણિ કરીને, નૂતન જણપ્રતિ લણાવે;
 ને જિહાં જાય તે તિહાં ગાય, મધ્ય સંકેત જણાવે. ૬
- પદં છિત્વા પ્રનયોજસિ, વને સુપ્તાં વિહાય માં;
 હૃદયાદ્ યદિ મે યાસિ, તદ્વેચિ તવ પૌરુષં. ૭
- તવ પુત્રે કલત્રે વા, મિત્રે ચ મમતા ગતા;
 સ્થિતો યોગીવ નીરાગી, દેવ ત્વં છૂતદીક્ષયા. ૮
- અદ્રશીકરણં પૂર્વં, દેવકાર્યં ત્વયા કૃતં;
 દદાર્નાં તે તદસ્ત્યેકં, કાર્યં કિંચિન્ પુનર્નરિ. ૯

૧ રાગ આશાઝી. ૨ સેમદયગ. પ્ર. "પનરમે ખેમિ" ૪ દમા
 પ્રસ્તાવમાં. ૩ લેવા. ૪ દનરાગાવે.

(વાલિ વેલીની ઠાલ.)

- વનમાંહિ સૂતી એકલી મેહલી, કાજ કરી ગયો કાચું;
હવે મુજ મનથી જો રેં જાયસિ, તો પુરૂષાતન સાચું ! ૧૦
- હૂત દીખ્યા લેઈ યોગ આદરિયો, નિર્લોભી થયો સ્વામી;
પુત્ર ^૧કલત્ર મિત્રની મમતા, મેહલી કિંપી નકામી. ૧૧
- દેવકાજ કરિવાને^૨ કંતા ! આજે હવો અદૃષ્ટ;
અંતર્ધ્યાનિ રહિતો કુણુ કારણિ, વળી કરિ મન દુષ્ટ ? ૧૨
- પાઠે સુ સહુ પ્રતિ પઠાવે, તિમ તિમ જન સહુ ગાવે;^૩
શતપરિ જેણિ વિસ્તારિઈ નલાયન, શતધા તેહભણી કહાવે. ૧૩
- રાયતણે આદેશે સેવક, જોઈ દેસ વિદેસે;
નલની શુદ્ધિ (સિદ્ધિ) કહી નહીં કોઈ, ગિરિપુરિ નગરી નિવેશે. ૧૪
- સુદેવ ને સાંહિલ્ય તેડીને, કહિ વૈદર્ભી વાણી;
તુમે તાતના સેવક સાચા, જાતિ ભલી તુમ જાણી. ૧૫
- ભાઈતણી પરે ચિત્ત કરીને, સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોઈ આવો સાર;
વધામણી મનવંછિત આપિસિ, જો મિલસ્યે ભરતાર ! ૧૬
- રૂપ કળા વિજ્ઞાન વિચખ્યણુ,^૪ લખ્યણુ^૫ લેજો જોઈ;
મુખ્ય રૂપે જો હવે વર્તતો,^૬ તો જાણે સહુ કોઈ. ૧૭
- તે ભણી રૂપ ફેરવી સો નર, રહિયો હુસે કો ઠામિ;
રખ્યે ભુલતાહુ તુમે ભાઈ, નલ ઇતિ સંભલી નાંમિ. ૧૮
- અસ્નાતા^૭ સો ન કરે ભોજન, નિત્ય કૃત્ય નવિ છોડે;
હસિત વદન સો સદા બોલતો, કોઈસ્યું પ્રેમ ન ત્રોડે. ૧૯

૧ સ્ત્રી. ૨ કરવા. સરખાવો હૈ. વ્યા. માંના કરેવા, વરતેવા. સરખાવો નરસિંહ મેતાનું “અધર અમૃતરસ પાન કરેવા.” “અમે અભિમાન ધરેવા.” ૩ પ્ર૦ “ઠામિ ઠામિ જન ગાવછ.” ૪ વિચક્ષણુ. ૫ લક્ષણુ. ૬ પ્ર૦ “મુખ રૂપિ જુ હુઈ વર્તતુ.” ૭ ન્હાયા વિના જમતા નથી.

- કીર્તિ સુણી ઉત્કર્ષ^૧ ન આણે, 'જાણે સઘલા ઐય;
લખિમી પાંમી કદા ન રાચે (માચે), લોપિ નહી કુલ પંથ. ૨૦
- સૂર્યપાક રસવતી^૨ તણા, તે જાણે છિ આમનાય;^૩
તૂઠો અગનિદેવ તસ દીધો, સરિખો સઘલે ઠાય. ૨૧
- વળી સારથિમાંહિ શિરોમણિ, તુરંગ હૃદય સો જાણે;
લેમી કહે તેહના ગુણ ગાતાં, પાર કહો કુણ આણે. ૨૨
- ઈત્યાદિક ગુણ લખ્યણ^૪ કેરી, કરજો ખરી પરીખ્યા;^૫
પય^૬ પ્રણમી તેઆહ્યા બેહુ, શિર ધરી લેમી શિખ્યા.^૭ ૨૩
- દેસ વિદેસ 'નિરીક્ષણ કરતા, જોતા ગિરિ 'આરામ;
^{૧૦}પ્રપા પદ્મપુરપત્તન ^{૧૧}વાપી, રૂપ ^{૧૨}તડાગનાં ઠામ. ૨૪
- ^{૧૩}સત્રાગાર સલા નૃપનૃપની, રાજપંથ ગોચૂતિ;
વાનિશાલા મંદુરા નિરીખતા, ચાલિ બહુ ગબ્ચૂતિ. ૨૫
- બ્રાહ્મ દત્રી વેશ્ય વિચક્ષણ, પૂછ્યા સૂદ્રકાઝક;^{૧૪}
^{૧૫}વાનપ્રસ્થ વિવિધપરિ પૂછ્યા, લિધુ જંગમ લોક.^{૧૬} ૨૬
- કરી કાપડી યતિ સંન્યાસી, ચોગી નિ દરવેશ;
પૂછ્યા બહુ વિશ્વાસ ઉપાવી, ખલિરી પરિ પરિ વેસ. ૨૭
- આતપશીત વૃદ્ધિ ^{૧૭}તેને વધ, ચાલિ નિમિ દિન 'શતિ;
હણુ વિલંબ ન કરે બલવત્તર, આયંતન પરજાતિ. ૨૮

૧ દર્શ-કુસામ જનું. ૨ રસોઈ. ૩ વિધિ. ૪ લક્ષણ. ૫ પરીક્ષા.
૬ પદ-પગ. ૭ શિક્ષા-શિખામણ. ૮ જોતા જોતા. ૯ જાગ બગિચા વન.
૧૦ પાણીની પરખો. ૧૧ વાવડી. ૧૨ તળાવ. ૧૩ સગવત આવાં.
૧૪ ૫૦ "સૂદ્રકાઝક." ૧૫ કપીર. ૧૬ ૫૦ "જંગમ વાડ." દારનાર
એમ સારે બોલાવ છે. દાર એટલે દારીમરતી નવ નાતો. સુનાર,
સુદાર, કંબાર, મોતી, દરોહ, મણી, હળમ, ચોપાગ અને તળોળા;
નાર એટલે વસતપાંની નવ જાત. કોળી, વાવડી, કલાલ, ચાલી,
જાગવૃક્ષ, સરિવૃક્ષ, ખરાલી, ચમ્પાર ને રેડ. ૧૭ ૫૦ "તે ન મળિ."

ઇતિ કરતા લેમી-પુણ્યપ્રેરિત, પુરી અયોધ્યા પામ્યા;
 તે નગરી પરિસર છે સરોવર, તિહાં આવી વિશ્રામ્યા. ૨૯
 ઇણિ અવસરિ સો કૂળજરૂપધર, કરવા કૃત્ય પરભાત;
 તેણિ સરિ આબ્યો સ્વલ્પ પરિછદ, લીમરાય જાભાત. ૩૦
 લેમી-વિરહદવાનલ દાધું, દુષિં ગમે નિશિ દિન;
 રતિ ન લહે પુર મંદિર રહિતો, નગર વેઈ સો રત્ન. ૩૧
 દેખી ચક્રવાકની ઘરાણી, સંભરી આપણી નારી;
 રૂદન કરે રાજા તિહાં બેઠો, પ્રિયા સુગુણ સંભારી. ૩૨

(રાગ-વિરાડી.)

હા ! હા ! ઇંદ્રસેનની જનની, લીમસુતે ! કિહાં ભાલું;
 પ્રિયે પદ્મની ! કહિ કુણ થાનકિ, તુજ મુખકમલ નિહાલું ? ૩૩
 વિણ અપરાધિં વનમાંહિ મૂકી, રચું કીધું એ કામ;
 તે દિનથી દમયંતીકેરું, કોઈ ન જાણે નામ. ૩૪
 રાનમાંહિ એકાકિની અળલા, કિમ વેઠિયું હસ્યે વન;
 મુગધા મરણ રખે પાંખી હુઈ, પાવકમાં દહી તન. ૩૫
 હવે જીવતી પ્રિયા સા દેખું, હોસે સો દિન કોય;
 ઇતિ કહિતો રાજા સરિ-પરિસરિ, મંદ મંદ જાહુ રોય. ૩૬
 સુદેવ ને સાંહિલ્ય સો દેખી, હુયા વિસ્મિત ચિત્ત;
 કુખજે પણિ પરદેસી જાણી, પૂછણ લગ્ગો વત્ત; ૩૭
 નલચરિત્ર તેણિ પદ લખાવી, લીધું છે નિજ સાથિં;
 તે દેખી વિસ્મય મનિ હુઓ, તસ પૂછિઉં નરનાથિ. ૩૮
 કવણ દેશથી આવ્યા પંથી ! કવણ તુમારું નામ;
 કવણ ચરિત્ર લખિયું એ પદું, કવણ સાથિં અહીં કામ ? ૩૯

૧ આનંદ. ૨ ચક્રવાની ચક્રવી. ૩ અગ્નિમાં શરીર નાશ કર્યું
 હશે ! ૪૦ “અગ્નિમાંહિ.” ૪ તળાવની પાળ પાસે. ૫ વાતઃ ૬ રાજાએ.

- તે કહિ કુંડિનપુરથી આબ્યા, નામ સાંકિલ્ય સુદેવ;
ભીમરાયના અમે છું સેવક, નલશુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવા હેવ. ૪૦
- કમઠપૃષ્ઠિ જિમ કઠિન શરીરી, હૃદય વજ્રમે^૧ બાણું;
મૃગ વિખાણુ જિમ કોમલ વાયક, તાસ ચરિત્ર મનિ આણું. ૪૧
- હૃતવૈર સુખવૈરી^૨ નિવેધક, ઈમ અનેક ગુણ પૂર;
વીરસેન-નૃપકુલ સમલંકર, અખલા ઉપરિ શૂર. ૪૨
- ધતિ સોક્ષિ^૩ વચન સુણીને, ચમત^૪ કર્યો ચિતમાંહીં;
તે બેહુને ઘરિ તેડી આબ્યો, અતિથ્યમશિ ઉત્સાહિ. ૪૩
- અતિથિભાવ સાચવી વિવધપરિ, સુપરિ સંતોષ્યા તેહ;
પ્રાંયા ચરિત્ર સંભલવા કારણિ, કુખજ ઉલ્લસિઉં દેહ. ૪૪
- લોજન ભાવે કરિ સહુ બેહું, પૂછે કુખજ ઉદંત;
કહો દે ભીમરાય છે કુસલી, પુત્ર^૫ ત્રણિ ગુણવંત. ૪૫
- ભલે મિલ્યા મુજને તુમે ભાઈ ! તુમ દેખી મન હીસે;
હું પણિ વિપ્ર કુખજ નલનૃપનો, બાણું વિશ્વાવીશે. ૪૬
- અપર શરીર નલરાયદેહું, એહ કુખજને બાણું;
એ સારથિ હુંતો નલદેશે, સેવક મુખ્ય વખાણું. ૪૭
- રમ્યો દુરોદર દૈવતણે વચ્ચે, હેલાં પૃથવી હારી;
તવ કુટુંબ સવિ બૂબૂઈ પડિયું, નલ છોડી ગયો નારી. ૪૮
- નલનો જણિ^૬ અભ્યંતર સેવક, તે ભણી થયો સકર્ણ (સુકર્ણ);
કૂખરની સેવા નવિ કામી, તેણે સેવ્યો રિતુપર્ણ. ૪૯
- હવે જાં ભીમરાયની બેટી, સા સ્વામિની અમારી;
તેહ ભણી વાત સકલ તુમ પૂછું, જીવતી છે નલનારી ? ૫૦
- ભીમરાય ઘરિ દુષ્ટે દીડી, તે સવિ કહું અધિકાર;
ઈંદ્રસેન ઈંદ્રસેના કુમરી, તેહને છે જયકાર. ૫૧

- કહીયે^૧ નયન સફલ એ હોસે, દેખી નલ ઠંકુરાલી;
 સમાચાર કહો જાણ્યો હુવે, તેહ ખોલ્યો વાત રસાલી. ૫૨
- વળતું કુખજપ્રતિ ઇમ ખોલ્યા, અમે ભીમનૃપ વિપ્ર^૨;
 મોકલોયા છે ભીમ ભૈમીયે, નલશુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવા ક્ષિપ્ર^૩. ૫૩
- ભીમરાય સુત(સ્ત્રું) છે વિજયી, વિજયી છે પરિવાર;
 ભીમસુતા પુહતી છે પીહરિ, તે જાણ્યું^૪ નિરધાર. ૫૪
- પણિ તેણીયે જે વન વેઠિયું, સહિયા કિલેસ અનેક;
 તે દુખ^૫ જ્ઞાનવંત એક જાણે, અવર કહિ કુણુ છેક. ૫૫
- વરસ એક હવું પીહરિ આવ્યાં, પણિ તસ દુઃખ ન પાર;
 નયણે શ્રાવણુ—નીર વહિં નિત, જુ મિલોયો પરિવાર. ૫૬
- જે દિનથી નલ મેહલી આવ્યો, તે દિનથી જે વીતુ;
 તે વીતક સવિ પટ્ટિ લખ્યું છે, જાણે સહુ વદીતુ. ૫૭
- સજન સહુ અહનિશિ^૬ આસ્વાસે, પણિ ન રહે ખ્યણુ રાતી;
 શ્લોક ત્રણિ ગાઇ નિસિવાસર, વાટ કંતની જોતી. ૫૮

(અનુષ્ટુબ્ધવૃત્ત.)

- પટં છિત્વા પ્રનષ્ટોઽસિ, વને સુપ્તાં વિહાય માં;
 હૃદયાદ્ યદિ મે યાસિ, તદ્વોચ્ચિ તવ પૌરુષં. ૫૯
- તવ પુત્રે કલત્રે વા, મિત્રે ચ મમતા ગતા;
 સ્થિતો યોગીવ નીરાગી, દેવ ત્વં ચૂતદીક્ષયા. ૬૦
- અદ્રશીકરણં પૂર્વ, દેવકાર્યં ત્વયા કૃતં;
 ઇદાનીં તે તદસ્ત્યેકં, કાર્યં કિંચિત્પુનર્નહિ. ૬૧
- ઇતિ વિલાપ પુત્રીનો દેખી, વિલપિ અહનિશિ માતા;
 ભીમરાય વિલપે નિર્શોવાસર, વિલપે ત્રણિ બ્રાતા. ૬૨

૧ કહીયે (ક્યારે?) ૨ બ્રાહ્મણ. ૩ તાકીદથી. ૪ અવશ્ય. ૫ જ્ઞાની
 મહારાજ જાણે છે. ૬ દિવાસો આપે છે.

- તે ભણી ચાલ્યોક સહુ દુખિત, છે કુંડિનપુરમાંહિં; ૬૩
 નલેં કામ સહી તે કીધું, જે ન કરે 'લોધી પ્રાંહિં'.
 દમયંતીનિં વનમાં રહિતાં, હુંતું જેતું દુખ;
 તેહથી લાખગણું ઘરિ તેહને, દીસે છે પરતખ્ય.^૨ ૬૪
 પ્રેમવતી દમયંતી નારી, સતી શિરોમણી સાચી;
 નલ અરુને હાથિથી હારિ, કલ્પવેલી એ જાચી. ૬૫
 ન ગણી પ્રીતિ કૃપા નવિ રાખી, લોપી સઘલી લાજ;
 પાપથિટ્ટી નવિ ખીડનો પોતે, કરિઉં અધમાધમ કાજ. ૬૬
 ભીલ ભલા એ ભૂપતિ હુંતા, પશુ પંખી વળી રૂઠા;
 પછિ તે માનવને શું કહીએ, જે પાપી મનિં રૂઠા. ૬૭
 ઇદ્રાદિક ચ્યારિં અપમાની. જો નલ કીધો કંત;
 તેા ભીમીને એટલું જોઇએ, જો આદરિયું અસંત. ૬૮
 લીંબતણી તુલણાંયે નાવે,^૩ ભીમીનો ભરતાર;^૪
 લીંબ હુવે પરિણામે મીઠો, નલ વિપકુંલ અપાર. ૬૯
 જે નર વાહ હુંતું નવિ જાણી, નારી છંડી જાય;
 તે નીસતને નર કિમ કહીએ, તે રાજ કિમ કહેવાય ! ૭૦
 મૃત્યુમુખે દમયંતી મેહલી, નાસી ગયો સો ક્યાંહિં;
 છાનુ 'કિહી રહિએ ઉદર ભરીછિ, તસુ^૫ અવિત સ્યા માંહિં'.^૬ ૭૧
 સીયે એવડું સ્યું દુખ દીધું, કુણ નિરવાહથી લાગો;
 ચારતણી પરિ રાતિ^૭ લેધને, જે નાઠો અધવચિં નાગો.^૮ ૭૨
 અનાર્યા નામ લજ્જાનો, નિર્બુદ્ધિનો હતાત્મનો;
 ણ્ણાં મન્યે નલચંવ, યઃ સુપ્તામત્યજત્ પ્રિયામ્. ૭૩

૧ ચિદારી પણ ઘણું કરીને ન દરે તેવું દુષ્ટ કર્મ નલે કર્યું. ૨ પ્રત્યક્ષ.
 ૩ પ્ર૦ "તુલણાધ નાવઠ." ૪ પ્ર૦ "ભીમીનું ભરતાર." ૫ ક્યાં, કોઈક ઠેકાણે.
 ૬ તેનું. ૭ સું કામનું. ૮ રાતે જાતોમાનો. ૯ પ્ર૦ "નાહું અધવ નાગુ."

ભીમરાય ઘરિ જો સો જાતો, તો પામત તવ રાજ !

શ્રી-ભર્તાર વિયોગ ન આવત, સીઝત સઘલાં દાજ ! ૭૪

રાજભૂષ સસરા ઘરિં જાતાં, મનસ્થું લાજ ઉપાર્ક;

શ્રી વૌસાસી મેહલી જાતાં, મૂરખ લાજ ન આઈ ! ૭૫

ભલ આતુર્ય આપ દેખાડિયું, વહી આહિ વહી દાખી;

વિશ્વાસી તિં પત્ની મેહલી,^૧ કીરતિ સઘલે રાખી ! ૭૬

નલદારા પરિહારતણો યસ, પદે પ્રગટ લિખાવી;

ઠામિં ઠામિં હોયડે^૨ ગાતા, રાજસભામાંહિ હાવી. ૭૭

સઘલી રાજ સભામાંહિં તે ભણી, નલ પામ્યો વિદ્યાર;

કવણ જલે હવે સ્નાન કરીને, હોસે શુદ્ધ ગમાર ! ૭૮

તો રાજ રિતુપર્ણ સભામાંહિં, એ સહી ગાસ્યે આજ;

તુમે કુખજ ! સંભલવા આવો, એણી વાતે શી લાજ ? ૭૯

કુખજ ! તુમે પણિ સહી દીસો છો, નલનું અપર શરીર;

એકતાનિ સવિ કથા સુંણો છો, પણિ નવિ ભાખો હીર ! ૮૦

ઇતિ સાંકિલ્ય મુદ્દેવ વદનથી, સુણી પ્રિયા-અધિકાર;

અહુ ભાવેં વ્યાકુલ મન હુઈ, નિપધાધિપ તેણિવારિ. ૮૧

મનિ ચિંતે સા સુણી જીવતી, એતાં હવું અતિ-સાર;

ધિગ ધિગ મૂલ કુચેષ્ટિત નલનું, હવું કુખ દાતાર. ૮૨

હવે વળી (તસ) દેરશન દેખશું, સો દિન હોસેં કહોયે ?

ધન્ય ધન્ય સા વેલા વંછું, પ્રિયા મેલાપક જહોયે ! ૮૩

^૩અધુના આ અવસર એ આગલિ, હવું (થાવું) પ્રગટ ન સાર;

^૪જવ અવસર લહીસ્થું તવ જાસ્થું, વરસ હવાં નથી બાર ! ૮૪

ઇતિ વિચાર મનમાંહિં વિમાસી, બોલાવ્યા તે વિપ્ર;

ભલે ભાઈ ! આબ્યા આણે થાનકિ, હવું મેલાપક ક્ષિપ્ર. ૮૫

૧ પ્ર૦ “વિશ્વાસી પત્ની વનમ મેહલી.” ૨ પ્ર૦ “હોડમ.”

૩ હમણાં. ૪ બ્યારે અવસર પામીશું ત્યારે થઈ રહેશે. હજી બાર વર્ષ પૂરાં થયાં નથી જેથી પ્રગટ થવામાં સાર નથી.

- કવિવર તુમે અપૂરવ દીઠા, દૃષ્ટિ સફલ હવી એહ;
હૃદયપ્રતિ' હુઉ વીસામો, કિમપિ ઠર્યું વલી દેહ. ૮૬
- ઇતિ કહી તે બેહુને તેડી, રાજસલામાંહિ આબ્યો;
સલામાંહિ' રાજા રિતુપર્ણે, તેહ પ્રબંધ ગવરાબ્યો. ૮૭
- જેણિપરિ નલિં પ્રીયા તિહાં મેહલી, જિમ તેણિં કયાં વિલાપ;
તે તે યુગતિ સકલ દેખાડી, રૂપ ધરી તસુ આપ. ૮૮
- ગાય રિતુપર્ણે સલા મૂર્છાણી, યુણતાં નલ (સા) અધિકાર;
મુદેવ નેં સાંડિલ્યપ્રતિ તિહાં, દીધાં દાન અપાર. ૮૯
- કુબજ ઉતારે તેડી આબ્યો, સૂર્યપાક સા ચંગી;
નીપાઇ રસવતી મનોહર, આરોગાવે તસ રંગિ. ૯૦
- તે બેહુ વિપ્રે લોજન કરતાં, સ્વાદ ન જાણ્યો તાસ;
અલોકિક રસમાંહિં અવતરિયો, તૃપ્તિ ન જમતાં જાસ. ૯૧
- વિપ્ર કહે સુણો કુબજ ! તુમારી, કલા ન લાલે પાર;
તું મિલતે મિલીઓ નલરાજા, તે જાણું નિરધાર'. ૯૨
- મનમાંહિં વલી ઇતિ નિરધાર્યો, સહી નલરાજા એહ !
આપણુ આગલી કપટ ન છંડે, રહિઓ ગોપવી દેહ. ૯૩
- લોજન કરી ઉઠ્યા તે બેહુ, કુબજપ્રતિ કહે જાણું;
હવે અમે કુંડિનપુર આહું છું, અમ પૂછસિ લીમરાણો. ૯૪
- તે કહો સમાચાર સ્યું કહીયે, લીમીપ્રતિ સ્યું ભાખું;
જે તિહાં વચન કહો તે સઘલાં, હોંયઠા લીતરિ રાખું. ૯૫
- સમાચાર સુધા જાણ્યા વિણ, કિમ રહેસ્યે આ રાતી;
હોસ્યે જીવિત આસ્યા વિલૂધી, વાટ અમારી જોતી. ૯૬
- કુબજ કહિં તુમ કેતું કહીયે, તુમે કરિયો બહુ ઉપગાર;
તુમે કરી લેમી જીવતી જાણી, સ્યું કહીયે વારંવાર. ૯૭
- લીમરાય વળી વિનયી જાણ્યુ, સમાચાર સવિ લાધુ;
તે જાણી જીવતણી પરિ તુમસ્યું, જીવ અમારો ખાંધું. ૯૮

દમયંતીને વળી વળી કહિને, શુદ્ધિ અમારી ઝંઘો !
 કહિને અમ ઉપરિ બહુ ધરને, કૃપા કૃપારસ બહુ સિદ્ધો. ૯૯
 કુબજપ્રતિ' જ્યણ માત્ર નથી રતિ, તુમ સુખ જોયા પાખે;
 સા પ્રતિ (પ્રાપતિ) વિણ તે સુણને સુંદરિ, દૈવ કિસીપરિ દાખે. ૧૦૦
 કહિને મોટું પુણ્ય તુમારું, કુશલિં નિજધરિ આબ્યાં;
 ઇંદ્રસેન તુ રાજ લહેસ્યે, તો (તુમ્હે) સઘલી પરિ' કાબ્યાં. ૧૦૧
 કુબજ પ્રતિ પણિ થાનકિ થાસિં, આજ પડિયો પરદેસિં;
 જવ જગદીસર મેલાપ કરસ્યે, તવ સહુ વંછિત હોસિં. ૧૦૨
 ઇત્યાદિ કહી ઘણું ઘણું કહિને, ભીમીનેં દ્વીજરાજ !
 વળી વહિલા અહીં પાઉધારને, કહિને અમ સિરિખું કાજ. ૧૦૩
 ભાઈગવંત ભીમ-ભૂપતિનેં, કહિને પ્રણુત અમારી;
 ઇંદ્રસેન ને ઇંદ્રસેનાકુમરી, બોલાવને સંભારી. ૧૦૪
 ઇતિ કહી વસ્ત્રાલરણુ વિવધપરિ, તરલ તુરંગમ દોય;
 તે દ્વિજનેં સુપરિ' સંતોષ્યા, આલ્યા નિજપુરિ સોય. ૧૦૫
 કુશલિં કુંડિનપુર પાઉધારિયા, નૃપનેં કરિયો જીહાર;
 ભીમરાય આગલિ સવિ ભાખ્યું, કુબજતણો અધિકાર. ૧૦૬
 દાન માન રસવતી કથારસ, જે જિમ હુઈ વાત;
 તે સવિ ભીમ-ભૈમીપ્રતિ ભાખી, હરખાવ્યો સંઘાત. ૧૦૭
 રહસ્ય ભીમી આગલિ સવિ ભાખ્યું, કુબજિ કહાવ્યું જેહ;
 સંભલી મન સાથિ સા ચમકી, હરખે વિકસ્યો દેહ. ૧૦૮
 અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્રે નવરસ ભંડાર;
 વાચક નયસુન્દર સુન્દરભાવ, હવુ ચતુર્દશ એ પ્રસ્તાવ. ૧૦૯
 ઇતિ શ્રીકુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે (નલોપાખ્યાને)
 કુબજ સાંહિયસુદેવ (દ્વિજ) મિલન વાર્તાકરણુ, પુનરપિ
 ભીમભીમી વાર્તાકથનવર્ણનો નામ ચતુર્દશઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ ૧૫ મો.

(દૂદા.)

- શ્રીજિન-વદન-નિવાસિની, લગવતિ લાખા નાંમ;
કવિજનને^૧ જયજય કરી, લે સુઝ સુખિં વિશ્રામ. ૧
- ગુણવંતા ગુણપતિ ^૨સમો, શ્રીલાનુમેરૂ લગવાન;
પર-ઉપગારી પરમગરૂ, મહિમા મેરૂ સમાન. ૨
- પંચત્રિક^૩ પ્રસ્તાવના, આઁયો હવે પ્રસ્તાવ;
નલલૈમી મેલાપકો, સુણુજો સ્વજન સ્વલાવ. ૩

(રાગ કેદારો-અથવા સામેરી.)

- વિપ્રે વાત સકલ કરી, કુખજતાણું લાખ્યું^૪ ચરી;
મન ઠરી કાંઈક લીમકુંવરીયે. લીમીયે વાત ચિત્તિં ધરી,
સો નલ ન કરે આકરી, તાકરી કિમ અહીં રહે ઉદર લરીયે. ૪

(તૂટક.)

- ^૫ઉદરલરિ કિમ થઈ રહે ચળ, સો પરધરિ એકાદી;
કુખજો કિમહિ તુહિ તુજ વર, પુત્રી કરી મતિ પાદી. ૫
- અતિ કુત્સિત કુરૂપિ કુખજો, કુણુ કારણિ નલ થાય;
તુઝ વનમાંહિં એકંલી મેહલી, સ્યે પુનરપિ એ થાય. ૬
- તિણિ કારણિ એ નિથ્યે જાણે, તે નાહે તુજ કંત;
નલચયે મો દુસ્યે સીખંચું, કુખજો વિદ્યાવંત. ૭
- મહાગયને^૮ પ્રાહિં કો એક, એહવો દુધ વિસ્વાસી;
તેહને મદલ મીખવી વિદ્યા, આપે રહે સુખામી. ૮

૧ પ્ર૦ “કવિજન જનને જય કરી.” ૨ પ્ર૦ “નમ.” ૩ પાંચ-તેરી-પં-ર. ૪ પરમા પ્રસ્તાવનો. ૪ અસ્તિ. ૫ પેદુડો ચાકર થઇને.

- સખલ રાયના સેવક સહિજે, પરાક્રમે હુયે પૂરા;
એણિ વાતેં અચિરજ^૧ નહી પુત્રી ! દાનિં માનિં શુણિ શ્રા. ૯
- તેહભણી વિભ્રમ મેહલો વત્સે ! કુખજ તુહે તુજ કંત;
લોક હસસ્યે વાત કરંતા, સુખે અહી રહો નિશ્ચંત. ૧૦
- રાજ સકલ પુત્રી ! છે તાહરું, મ ધરસિં બ્રાંતિ લગાર;
કુંવરી ! કરો કરિ કરિ રનિત્યે, દાન પુણ્ય અનિવાર. ૧૧
- ઇમ કરતાં જો કેહી જાણીસ્યે, તુજ વદ્ધલની શુદ્ધિ;
તુ થોડા દિનમાંહિ આવસ્યે, એહવીં રચસ્યું બુદ્ધિ. ૧૨
- જનકતાણી નિસુણી ઇતિ વાણી, વિરહાકુલ નલરાણી;
તાત સીખ નિજ શીષ ચડાવી, રહી મનમાંહિં જાણી. ૧૩
- પ્રિયંશુમંજરી માતાયે (ઇસી), દીઠી રૂઢન કરંતી;
પુત્રી હૃદય સાથિં પરિ રંભી,^૨ વિયોગિની દમયંતી. ૧૪
- માતા રૂઢન કરંતી રાખે, વલતું પુત્રી ભાખે;^૩
તુમ મંદિરેં મુધા એ આવી, પ્રિય મેલાપક પાખે.^૪ ૧૫
- પુત્રી પુત્ર જનક નેં જનની, બંધવ બહુ પરિવાર;
સુખદાતાર નહી ભીમીનેં, પાખે એક ભરતાર ! ૧૬
- બરિ એ વનમાંહિં સ્યે ન રહી, નિધન^૫ તિહાં નવિ પામી;
સ્વજનમાંહિં ^૬મુધા એ આવી, જો સાથિં નહી સ્વામી ! ૧૭
- કુખજરૂપધર તિહાં પ્રીતિ જાણ્યું, તેણિ કહાવ્યા સંદેસા;
વળી પિતા પ્રેરણા ન કરી, એ મોટા અંદેસા ! ૧૮
- માત પિતા બંધવનિ પરિજન, ભીમીનેં નહી કોઇ;
જો હુંધ તો એવડી શુદ્ધિ પામી, સમાચાર વળી જોઇ ! ૧૯
- પડી આકાશિ હુંતી અવનીતલિ, પછે ધરી ધરનીયે;^૭

૧ આશ્ચર્યપરથી અચિરમ અને અચરજ વચ્ચેતું રૂપ. ૨ પ્ર૦ “કર ઉપરિ નિત્યે.” ૩ આંપી. ૪ પ્ર૦ “ભાષણ.” ૫ પ્ર૦ “પાખિ.” ૬ મરણ. ૭ ફેકટ. ૮ પૃથ્વીએ ઝીલી.

- રાનમાંહિં કે ન લહે રોયું, તો બલતું છે હોયે ! ૨૦
- પરિ ઘરિ દાસ કુબજ થઈને રહે, ઇમ લાખેછે^૧ તાત;
 લૈમીને સહુ સમજાવે છે, ઇતિ કહી ફૂડી^૨ વાત ! ૨૧
- કરમે^૩ મહાદેવ-મહારાજ, ઘણું વિગોયા દીસિં;
 તો નલરાજ કુબજ થયાનું, અચિરજ કર્યું ગુણીસ્યે. ૨૨
- આજ લગે^૪ કુબજો સો રૂપધર, અતુલ બલ^૫ દાતાર;
 અતિ પવિત્ર સો માંન વિચખ્યણુ, લૈમીનો ભરતાર. ૨૩
- રા'રિતુપણું સાંથિં મિત્રાઈ, નહી સેવક-વ્યવહાર;
 લોક પંથ રાખી કહાવ્યું છે, સઘલુ એ સમાચાર. ૨૪
- એ નિરધાર સહી નલરાજ, માત મ ધરિં સંદેહ !
 એ વાત કરતાં વિકસ્યે છે, તુજ પુત્રીનો દેહ ! ૨૫
- આજ એહ સુપનંતર^૬ પામ્યો, સળલ ફલિયો^૭ સહિકાર;^૮
 વળી^૯ પુનરપિ તિહાં જઈ બેઠી, પામી હર્ષ અપાર. ૨૬
- એહ સુપનંતરને મહિમાયે, વહિલો મિલસ્યે^{૧૦} કંત;
 લૈમીની હવે ભાવઠિ લાંબે, કૃપા^{૧૧} કરો ભગવંત ! ૨૭
- ઇતિ વિદંતી^{૧૨} સુદંતી પ્રતિ, માત હોંયાર્યું બીડે;
 વત્સે ! વિરહવેદના વેધ, કાં એવડું તતુ પીડે ? ૨૮
- કુબજઅચિત્ર સુણી તુજ તાતે, જેણિ કારણિ તુંકારી;
 લોકમાંહિં કીરતિ રાખેવા, ને એ હૃદય વિચારી ! ૨૯
- સુજ મનિ વાત સકલ એ બેઠી, પણિ તુજ મોહને લીધે;
 આપણુ રહિસી વાત એક કીજે, અરથ કદા ને સીજે. ૩૦
- તાહરા પિતાપ્રતિ^{૧૩} પૂછ્યા વિણુ, એક મોકલીયે દૂત;

૧ પ્ર૦ “ ભાષિ છિ.” ૨ જુડી. ૩ પ્ર૦ “ લગિ.” ૪ પ્ર૦
 “અતુલિ બલ.” ૫ પ્ર૦ “પામ્યુ.” ૬ પ્ર૦ “ફલિહ.” ૭ અખો. ૮ કરીને.
 પ્ર૦ “લૈમી.” ૯ પ્ર૦ “વિહિતુ મિલસ્યઈ.” ૧૦ પ્ર૦ “કૃપા કર.”
 ૧૧ સારા દાંતવાળી.

- તિહાં સવિ વાત જઈ કહે ફૂડી, સુણિ નિષધનૃપ-પૂત. ૩૧
- ભીમી; નલનૃપ શોક નિવારી, પિતાતણે આદેશે;^૧
- પુનરપિ સ્વયંવરા મંડાવી, કે એક ચતુર વરસિ. ૩૨
- ઇતિ નિસુણી તુજ કંત સો કુળજે, હોસ્યે તો ધામેસ્યે;
- પત્ની પરિધરિ જાતી જાણી, કિમ સો ખમી સકેશિ. ૩૩
- પ્રીયા પ્રેમ વાહો પારાપતિ, પડી આકાશિથી આવી;
- જે તિર્યંચ ખમી ન સકે તો, કિમ ખમસ્યે સોહાવી. ૩૪
- એક દિવસનો અંતર કહેસ્યે, પ્રભાતિ વીહવા (વીવાહ) કાજ;
- અશ્વ-હૃદયતું જાણુ આવસ્યે, તો કુળજે-મહારાજ. ૩૫
- ઇતિ મંત્રણું (મંત્રણ) કરી માય-પુત્રો, સેવક ઈકરોળક નામ;
- એ આલોચ^૨ સીખવી સઘલું, મોકલીઈ સો તામ. ૩૬
- તે પાધરો અયોધ્યાયે આવ્યો, રા'રિતુપર્ણ-સભાયે;
- પ્રણુમી કહે એ મોકલીઓ છે, ભીમ-મહારાજયે. ૩૭
- પાય લાગી વિનતી કહાવી છે, મહારાજ ! અવધારો;
- ભીમીએ નલ શોક નિવારિઓ, વિવાહ હોસે સારો. ૩૮
- મહારાજ પુત્રીતું યૌવન, કહો કેમ નિષ્કલ જાયે;
- નલ નીસત જો છંડી ગયો તસ, તો વરસ્યે કે રાજ. ૩૯
- તેહ લાણી ભીમરાયે વાર ખીજી, સ્વયંવરા મંડાવ્યો;
- તુમને નિમંત્રણ મહારાજન ! કુરૂળક ઇહાં પઠાવ્યો. ૪૦
- મારગિં એહ જવર પીડાણું, તેણિ હુયા બહુ દિન;
- કલિં વિવાહ મહોત્સવ હોસે, મિલ્યા અનેક રાજન્ત. ૪૧
- જો તુમ શક્તિ હોય જાવાની, તો વહિલા પાઉધારો;
- ભીમી તુમ ચરણાંબુજ પૂજે, એહ મેલાપક સારો. ૪૨

૧ પ્ર૦ “તણિ આદેશઈ.” ૨ પરધેર, પારકે ઘેર. ૩ કચુતર.

૪ પ્ર૦ “કુરૂળક.” ૫ આલોચ-વિચાર. આવો વિચાર-મસલત શીખવીને.

- સંભલી ઇતિ કુરૂષકની વાણી, સભા સહુ આચરિણ; ૪૩
 લીમી અવર પુરૂષને વંછે, એહ વાત કિમ સરણ !
 અહો ! કુકાલતણું એ વિલસિત, ધિગ દુલિત^૧ વિધાત;
 લીમી તે પ્રત્યંતર વંછે, લીમરાય સરિખો તાત ! ૪૪
 મોન ધરિ સવિ રહ્યા માનવી, કે મુખથી નવિ બોલે;
 મનમાંહિ (અતિ) ^૨અસમંજસ જાણી, આપોપું સિર ડોલે. ૪૫
 નલ-કુખજે ઇતિ સુણી વિચારે, વાત કમું એ આચી;
 લીમી અવર પુરૂષને વંછે, ને રવિ ઉગે પ્રાચી !^૩ ૪૬
 કુખજે^૪ કુરૂષક અલગો તેડી, પૂછિયો સોઈ વિચાર;
 સો કહે વાર વાર મત પૂછો, સ્વયંવરા નિરધાર ! ૪૭
 સંશય ધરે રખે ^૫તુમે કોઈ, એણી વાતે લવલેશ;
 તેણિ સ્વયંવરા આબ્યા હોસે, સહસ અનેક નરેશ ! ૪૮
 જે જઈ સકસ્યે તેણે સ્વયંવરે, તે જાણુજે સભાગી;
 લીમીનું મુખ જોવા ન લહે, જે જગિ હુએ અભાગી ! ૪૯
 તે માંહિ^૬ જેહનું હસે બાઈગ, તાસ કંકિ વરમાલા;
 સકલ સભાજન સજન સાંનથી, તિહાં ધરસ્યે સા બાલા ! ૫૦
 ઇતિ પરિ^૭કલ્પિત વાત કરીનિ, કુખજ ઘણુ મૂળબુધ;
 બહુ ^૮વિકલ્પ મનમાંહિ^૯ ધરતુ, કુખજ ઉતારિ આબુ. ૫૧
 શરિતુપણે સભા ^{૧૦}વિમર્ષ, વળી વળી પૂછઈ સોઈ;
 સો કહે ફરી ફરી સ્યું પૂછો, ઇહાં સંદેહ ન કોઈ ! ૫૨
 કુખજુ વળી વળી વિચારે મનસ્યું, આજ લગિ જગમાંહિ;
 નિજ નિજ મર્યાદા નવિ લોચે, રવિ-મેઘાદિક પ્રાંહિ ! ૫૩
 ભૂમિ-ભારથી શેષ નવિ યોલે, મેરૂ ન છેડે ઠાણુ;^{૧૧}

૧ પ્ર૦ “દુલિત.” ૨ વગર મમજ ભરી. ૩ પ્ર૦ “તુ રવિ આયમિ પ્રાચી !” આ પાક ખરે લાગે છે. ૪ પ્ર૦ “મનિ કોઈ.” ૫ બનાવડી. ૬ પ્રાંતિ, જૂદી જૂદી પ્રપના. ૭ વરખાસ્ત કરીને. ૮ સ્થાન.

ચંદ્ર હાલાહલ વિષ નવિ વરસે, સમુદ્ર ન લોપિ આંશુ !^૧ ૫૪
 તુ ભેમી કિમ વરે અવર નર, ^૨નં છંડી સુર-મોહ !
 એક નલ વિના ન વંછે દોષ, આ કિમ વંછે દ્રોહ ! ૫૫
 તુ તેણિ થાનકિં જામ જોઇને, વાત સત્ય કિ જૂઠી;
 ઇમ ચિંતવતુ ભૂપતિ પાસિ, કુળજી આજી ઊડી. ૫૬
 રા'રિતુપર્ણપ્રતિં જોલાવે, કાં ^૩અલખા મહારાજ !
 સો કહિ આપણુ જામનેં જોઇએ, ભેમી સ્વયંવરા કાજ ! ૫૭
 જો નલ પ્રાંહિં જીવતુ હોસ્યે, તુ આપણું કલત્ર;^૪
 અન્ય હાથિં કિમ જાવા દેસિં, નિરખિત સોઇ વિચિત્ર. ૫૮
^૫કેસરિ કેસ ^૬ફણિંદ ફણા મણિ, કોઈ સકે નહી લેઈ;
 કુળજ કહિ ઇતિ નલ જીવિતાં, ન સકે અવર વરેઈ ! ૫૯
 જી તુમ તે જોવા ચિત્ત લાગું, તુ મત સૂર લગાર;
 અશ્વ-હૃદય સાચું હું જાણું, નલ-પ્રસાદથી સાર ! ૬૦
 હવે ખ્યણુ એક વિલંબ ન કીજે, દીજે ^૭ચાર તુરંગ;
 'તં નિસુણી ^૮મંદુરાયે આવિ, રાજા ધરતુ રંગ. ૬૧
 અશ્વ કુળજને સકલ દેખાડયા, પણિ કો ચિત્ત ન ખિસે;
 દો સામાન્ય કરિ હુંજારવ, તે દેખી ચિત્ત વિકસે. ૬૨
 તે જોહુ લઈ રથિ જોતરિયા, રાજા અચિરજ હોઈ;^{૧૦}
 એક છત્રધર એક થગીધર, આમર ધારણી દોઈ. ૬૩

૧ મર્યાદા. ૨ બ્યારે દેવોનો મોહ છંડીને પણ મતે વરી-તો અવરને કેમ ઇચ્છે ! ૩ વિલખા. ૪ પોતાની સ્ત્રી. ૫ સિંહની મુંછના વાળ. ૬ ફણિધર સાપના માથાનો મણિ. ૭ ઉત્તમ ઘોડા. ૮ તાં, તે. ૯ તખેલામાં. ૧૦ શ્રીક્રેમાનન્દે આ રીતે અશ્વ વર્ણન વર્ણવ્યું છે. જુઓ કડવું ૫૩ મું—

“કરણુ લૂલા ને ચરણુ રાંટા, બગાઇ બહુ ગણગણે;

“અસ્થિ નિસર્થી ત્વચા ગાઢી, ભયાનક (તે) હણહણે.

પંચમ રાજા કુખલુ છકું, તેણિ રથિ બેઠા રંગિ;^૧

' અશ્વકર્ણ મૂલમંત્ર સુણ્યો તવ, ઉઘમ આબ્યુ અંગિ. ૬૪

સાચંકાલ હવુ એણિ અવસરિ, રથ ચાલ્યુ નિમ રેલિ;

ઋતુર્પણ કુખલુ દોષ પંથે, કરતા ચાલિ ગેલિ.^૨ ૬૫

રાજા કહિ તુરંગમ પ્રેરો, બાવું છે અતિ દૂરિ !

^૩દોશત યોજન કિમ પુહચીસિ ? ઉદય પ્રથમ બે સૂર^૪ ! ૬૬

કુખલ કહે નૃપ ! તિહાં પુહતાની, કિમપિ કરો મત ચિંતા !

“ ચારે તોડે ચાલવાના, આગળ નીચા પાછળ ઉંચાં;

“ ખૂંધા ને ખોડે બર્ષા, બે દરડકણા બે બૂચા. ”

“ દુર્બળ ઘોડા દરિદ્ર પ્રાણી, ભેગ સારથિનો ભેડો;

“ વૈદર્ભિને વરવા ચાલ્યા, બસો બળ્યો વરઘોડો.

“ હાકિ ને હોડે પાછા પાછા, ઝુસરી કઢાડી નાંખે;

“ તાણી દોડે ધરબણી, ઉભા રહે વણુ રાખે. ’

“ પૃષ્ઠ ઉપર પડે પરાણા, દરડવા પાછા ફરે;

“ પહોળે પગે રહે ઉભા, વારે વારે મળમૂત કરે. ”

૧ પ્રેમાનંદે, રથે ચઢતી વખતે નળ અને ઋતુર્પણ વચ્ચે વિપવાદ થયું વર્ણવ્યું છે. જુઓ કડવું ૫૨ મુ—

“ એ અથ રાખવો ને રથ હાંકવો, ચડી બેડો ભૂપાળ;

“ રાસપરાણો પઞ્ચડીઓ, બાદુકને અગ્નિો કાળ.

“ આટલી વાર લગે લગળ રાખી, ખોસ્યો નહિ મા મૂચ;

“ તું આગળથી રથે કેમ બેડો, દુષ્ટે તું શું જાય !

“ ઋતુર્પણ દેડો ઉતર્યો, વિધવિધ વિનય કરતા;

“ નવ રાપ પાસે બાદુક નાસે, તે રથ ખૂંટે ફરતો.

“ પ્રણિપત્ય કીધું ઋતુર્પણે, હયપતિ ! હઠ મૂકે;

“ ઉપકારી નન ! અપરાધ મારો, બેડો તે દુ ચૂકે !

“ બાદુક કહે યથાપિ રાસ જાવું, બેસિયે બળ્યો ભેડો;

“ તુને દરખ પરખ્યાતજો ત્યમ, દુએ બર્ષો હાં કોડે !

૨ બેસ-આનંદ ૩ બસે યોજન. ૪ સૂર્યોદય પહેલાં.

પ્રભાત પહેલું તિહાં જઈ મેહલું, તુ નલતાણું નિયંતા ! ૬૭
 પ્રેરિયા અશ્વ પવન જિમ આલે, ગિરિગત્તાં નવિ જાણે;
 ૧પંક ૨વાલુક ન લહે નદી ૩દ્રહ, વિષમ સમું મનિ નાણે. ૬૮
 કેવલ ૪મહી ભ્રમંતી દેખી, રા'રિતુપર્ણ વિમાસે;
 ઇસ્યો સારથી સુણ્યુ નવિ દીકું, નલ વિણ કો નૃપ પાસિં. ૬૯
 ઇમ અતિ વેગિ આલતાં નૃપતું, શિરો નિવેષિત ૬વસ્ત્ર;
 ભૂમિ પડિયું તવ જંપિ રાજા, રાખિ ! રાખિ ! રથ અત્ર ! ૭૦
 કુખજ હસીને ઇણિ પરિ જંખ્યુ, ૭મુગધ થયુ તું રાય !
 ૮પંચવીસ યોજન તે તિહાં મેહલ્યું, વસ્ત્ર પડિયું તે ઠાય ! ૭૧
 વિસ્મિત્ત ચિત્ત રાય કહિ વળતાં, હું પણિ કૌતુક સાર;
 ૯ગુણિત કળા તુઝને દેખાડસિ, પામસિ હર્ષ અપાર ! ૭૨
 ૧૦અધુના કાલ વિલંબ ન થાય, તિહાં પછે કિમ પુહ્યાય ?
 કુખજ કહે સા પરિહરિ ચિંતા, રથ રાખ્યુ તેણિ ઠાય. ૭૩
 મહારાય તે કૌતુક દાખ્યું, તવ રાજા ઋતુપર્ણ;
 ૧૧વૃથ પિભીતકનું એક દેખી, ઇણિપરિ ૧૨કહે સકર્ણ. ૭૪
 ૧૩એકસઠિ સહસ અછે ફલ સંખ્યા, એણે વૃથ્યે નિરધાર !
 કુખજે વૃથ્ય પગે તવ ૧૪આહણ્યું, ફલ પડિયાં તેણિ ઠાર. ૭૫

૧ કાદવ. ૨ રેતી. ૩ ધરા. ૪ નનઆણે. ૫ પૃથ્વી. ૬ શિર પર આધેલું-પાધડી. ૭ ભોજો, મુગ્ધ. ૮ જ્યાં વસ્ત્ર પડ્યું તે સ્થાન તો રપ યોજન મૂકીને આપણે આગળ આવ્યા !

૯ ગણિતકળા. કવિ ભાલણે આંહી પાસા અને અક્ષ-ગણિત એમ બે વિદ્યા વર્ણવી છે. જુઓ કડવું રપ મું—

“ ઋતુપર્ણ કે’ પાસાતણી, ને ગણીતવિદ્યા જેહ;

“ બે લહુ અમિ બાહુકા ! જાણો નિઃસન્દેહ. ૪૪

“ નલ કેહ અશ્વવિદ્યા ગ્રહો, શીખવો મુઝને એય;

“ પાસાતણી વિદ્યા કહી, રાયે જાણી તેય. ૪૫ ”

૧૦ હમણાં. ૧૧ વૃક્ષ-ખેડેડનું ઝાડ. ૧૨ આ પ્રમાણે. ૧૩ એકસઠ હજાર. ૧૪ હલાવ્યું, ઝાડને પગેવતી ઠાક્યું.

નલશરીરથી કલિનું નોકલવું—

એતલિં નલ શરીરથી એક નર, નીકલિયો કદ્મુ; ૭૬
 અતિ દુર્બલ દુર્ગંધ દોલાગી, દેખી પૂછે ભૂપ.
 નલ કહે દુષ્ટ ! કવણુ તું કિહાંથી, મુઝ આગલિ રહિયુ આવી ? ૭૭
 ૧૮૭૭ તેણિ કરજોડી નલનૃપનિં, પૂરવવાત જણાવી.
 એ પાપી કલિસુર કલિવિપીયો, પુણ્યવંતલુ દેખી ! ૭૮
 તાહરી ૨સુરે પ્રશંસા કીધી, તે સકિંઈ નહી દેખી.
 જેણિ તુઝ ૩ધૂતતણી મતિ દીધી, પૂરણ રાજ હરાબ્યું;
 પ્રિયા-વિયોગ કરાબ્યુ જેણિં, જેણિં દાસત્વ ભજાબ્યું. ૭૯
 નિધારણ વેરી એ તાહરું, દુરાચાર કલિ નાંમ;
 સુર સન્મુખ્ય ૪ તુઝ કેડિં પડિઉં, ફેડણિ તાહરું કાંમ. ૮૦
 ધણું કાલ તુઝ અંગિ ૫આવરું, કરિવા રહિયુ વિનાશ;
 પણિ તુઝ ૬ધેરય ધ્વંસ નવિ હુઓ, તેણિ હુઓ એહ નિરાશ. ૮૧
 જેહનું ધેરય સદા રહિયું શિર, કિંપિ ન વંકિઉં (વંચિઉં) તાસ;
 તુઝ મહારાજ ! કાજ સવિ સરસ્યે, ‘હવે હુઉં પુણ્ય પ્રકાશ. ૮૨
 ૭તુઝયું અધિકું કિંપિ ન આલિયું, ભેમી સાપે ૧૦ બલિયો;
 હવિ તુઝ અંગિ રહી સકયુ નહીં. તેણિ બાહિર નીસરિયો. ૧૧ ૮૩
 હવિ અપરાધ ખમો સવિ રાજન ! તું કંરણા પર ધીર;
 અપરાધી ઉપરિ નવિ કોપિં, જે ગિરવા ગંભીર ! ૮૪
 બ્રાહ્મ-પ્રતિજ્ઞ-પ્રતિ. હવિ એહનિં, નહીં સુરલોકિં કામ;
 તે ભણી એણે ૧૨ગિણીતકે કલિવિપ, રહિસ્યે કરી વિશ્રામ ! ૮૫
 જે દોષ ૧૩એણે વૃજ્ય આવર્યે, તેહનું મુખ એ લેસ્યે;

૧ તો, તવ. ૨ પ્ર૦ “સુરેન્દ્રે”. ૩ શુભારની. ૪ પ્ર૦ “કરાબ્યું”.
 ૫ પ્ર૦ “સુર સમુખ્ય”. ૬ આવરીને. ૭ ધેર, ધીરજ. ૮ પ્ર૦
 “પ્રગટિઉં પુણ્ય પ્રકાશ.” ૯ તારી સામે. ૧૦ દમવંતીના આપથી.
 ૧૧ નીકલ્યો. ૧૨ બહેવના ઝાડને, કલિના વિશ્રામ કરવાથી કલિશૂદ્ર
 ૫૭ દેવવાય છે. ૧૩ પ્ર૦ “એહ વૃક્ષ આશ્રયે”.

નામ તમારું જે સુખિ ગૃહસ્થે, તેહ પ્રતિં એ સુખ દેસ્યે. ૮૬
 ઇતિ કહી વૃજ્ય રહિયો સો તેણિં, વિસ્મય પામીઉ રાય;
 મનમાંહિ પણિ અંતિઆનંદુ, ^૧લઘુ જાણ્યું નિજકાય. ૮૭
 હવે સઘલાં તે ફલ ગણિયાં, હવાં એકસઠિ હજાર;
 નલેં લીયું ઋતુપર્ણ પાસિથી, સંખ્યા-મંત્ર ઉદાર. ૮૮
 અન્ધ-હૃદય ઋતુપર્ણનિ આખ્યુ, વિદ્યા બેહુ જણે લીધી;
 સત્ય પ્રત્યય બેહુનિ હુઓ, મંત્ર જોયા બહુ સાધી. ૮૯
 રવિ ઉદયાચલિ આબ્યા પહિલું, કુંડિનપુરને પાસિં;
 બેહુ રાય આણંદિ આબ્યા, રથ રાખ્યુ ઉદ્ધાસિં. ૯૦
 નગરતણિ પરિસરિ ઉતરિયા, પૂછિયા લોક વૃત્તાંત;
 વાત 'સ્વયંવરા' નવિ કોઈ જાણે, હરખ્યુ નલ અત્યંત. ૯૧
 જોઈ ચિત્ત હવો રિતુપર્ણો, રહિયા દોઈ વિચારી;
 કરિઉ પ્રયાસ અધિક આબ્યાનુ, સૌ હોસ્યે હાસ્યકારી. ૯૨

૧ હલકું. કલિના નીકળવાથી શરીર હલકું બન્યું. ૨ અત્રે ભદ્ર પ્રેમાનન્દે કલિના શરીર આદિનું તેમજ તેના ગુણ-અવગુણનું વિસ્તારથી કથન કર્યું છે. ઇચ્છાવાળાઓને ત્યાં કડવા પડમાંથી, તેમજ શ્રીલાવણ્ય-સમયકૃત શ્રીવિમલમંત્રી રાસમાંથી એ વર્ણનો જોઈ લેવા વિનંતી છે. અત્રે માત્ર કલિના ગુણોનું વર્ણન આપીશું. જુઓ કડવું પડમું-

“ કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, શતવર્ષ તાપસ તાપે;

“ તોય તેને હરિહર બ્રહ્મા, દર્શન કોય ન આપે.

“ કલિ કહે મારા રાજ્યમાંહિ, ધ્યાન ધરે વિશ્વાસે;

“ તો તેને ઇષ્ટદેવતા તે, આવી મળે ખટ માસે !

“ એ ગુણ છે એક માહરો, હવે ખીજે કહું વિસ્તારી;

“ શતવાર દાન કરે ત્રણ યુગે, એક વાર પામે ફરી.

“ ભાવે કભાવે મારા વારામાં, જે હેતે નરનાર;

“ પુણ્ય કરે જો એકવારે, તો પામે શતવાર ! ”

૩ પ્ર૦ “ ઉદ્ધાસિ ”. ૪ પ્ર૦ “ બેદિત ચિત્ત ”. ૫ મશ્કરીરૂપ.

સમાચાર રિતુપર્ણ આબ્યાનુ, ભીમકપ્રતિં જણાવ્યું;
 સો પણિ અતિ વિસ્મિત (મનિ) હુંઉ, ^૧સહસા સનમુખ આબ્યુ. ૬૩
 આલિંગી કુશલાદિક પૂછી, કરિ ^૨આતિથ્ય અપાર;
 નગરમાંહિં નૃપ પાઉ ધરાવી, દિધ ઉતારા સાર. ૬૪
 ભોજનાદિ વિધિ સઘળી સાચવી, પૂછિ કહો વિચાર !
 રથે કારણિ અમ પુરિં પાઉધાર્યો, સાથિં અલ્પ પરિવાર ? ૬૫
 કુળજતણા સનમુખ જોયું જવ, દે પ્રત્યુત્તર સોધ;
 કેવલ ભીમરાયને મિલવા^૩, નૃપ પાઉધાર્યો હોધ. ૬૬
 અલ્પ પરિહદ આવી મિલિયે, એહજ પ્રેમ પ્રમાણ !
 દિવસ કેતલા રહીઈ એકલા, કીજે પ્રીતિ ગંધાણ ! ૬૭
 મહાપ્રસાદ ઇતિ ભીમકમંત્રી, ભાળે સહુ મુવિચાર;
 રા'રિતુપર્ણ કુળજ આબ્યાનુ, ભૈમી લહે સમાચાર. ૬૮
 પુત્રી માયપ્રતિં ઇમ ભાળે, અશ્વહૃદયનું જાણ;
 કુળજે તુઝ જામાતા જાણો, આબ્યુ એહ પ્રમાણ ! ૬૯

૧ ઉતાવળથી. ૨ પેરાણાગત. ૩ પ્ર૦ "મલિવા". ૪ પ્રેમાન્દે
 આ વિષય આ પ્રમાણે કથો છે. ૬૩નું ૫૬ મું—

" ભૂપ ભીમક સ્તુતિ કરે ધણીરે, બધે પધાર્યા અયોધ્યા ધણીરે;
 " થાકા અવેવ દીસે દેહનારે, એકલા શે ! નથી સેનારે ?
 " હવ હુજે વળાયા છેકરે, સારથિ મંસાર વત્રેકરે;
 " કાંઈ અટપડું સરિખું દીસેરે, એહવે બાહુક બોલ્યો રીમેરે.
 " ઋતુપર્ણ ! મૂકો રથ તાણીરે, ઊડો ઘોડાને કરો ચારપાણીરે;
 " નાખ્યો પેરાણો ને રાસરે, જઈ એકો ઋતુપર્ણ પામરે.
 " આવે લાગ તો રામ આધો ખસેરે, સમા મુખે વચ દેઈ હસેરે;
 " તેમ મયમચાવે આંખડીરે, જોળામાં વચ્ચની ગાંડીરે.
 " ઋતુપર્ણને બાહુક પૂછેરે, કાં વહેવાનો વિલંબ થું છેરે;
 " રાજ રાખે સાને વારીરે, તેમ બાહુક બોલે ખંખારીરે. "

- માત કહે પુત્રી ! તુજ પાસે, મોકલું કેસની આલી^૧;
 અંગિત નર્મ (મર્મ) વચને કરી, જિમ સો વચને આલી. ૧૦૦
- તુ કેશિનીપ્રતિ^૨ કહે લૈમી, તું જઈ કરિ નિરધાર;
 ઇંદ્રસેન કરિ-અંગુલિ તેડી, સા તિહાં ગઈ સુવિચાર. ૧૦૧
- તે દેખી કુબળુ મનિં ચિંતે, લૈમીયેં મોકલી એહ;
 સ્વયંવરા^૩ છલ કરી અહીં તેડ્યા, કપટ પ્રિયાનું તેહ ! ૧૦૨
- ઇંદ્રસેન રાજાને પ્રણમ્યુ, ઋતુપર્ણ દે બહુમાન;
 કુબળ દેખતાં કેશિની પૂછી, એ કુણુ નૃપ-સંતાન ? ૧૦૩
- કહે કેસની-કાંઈ ! ન જાણો ? મહીયલિં પુણ્ય પવિત્ર;
 શત્રુ કાલા નલ શ્રીનલરાજા, તેહતાણું એ પુત્ર ! ૧૦૪
- ઈચ્છું સુણી ઊઠી ઋતુપર્ણે, પરિરંભ્યુ સો બાલ;
 નિજ આલરણિં સકલ સરીરિં, શૃંગારિઉ તતકાલ. ૧૦૫
- કુબળ કહે મુજ સ્વામીતાણુ સુત, એ ઇંદ્રસેન-કુમાર;
 ઈમ કહી દૃઢ આલિંગન દેઈ, સિર ચુંબિ વાર વાર. ૧૦૬
- એતલિં ભીમરાયના સેવક, વર રસવતી સજાઈ;
 આણી નૃપ આગલિ મોકલી તવ, બોલી કેસની બાઈ. ૧૦૭
- કુબળ ! તુમારી વાત સુદેવેં, કીધી છે અતિ સારી;
 અમને જોવાની ઉત્કંઠા, (વળી) ઘણું ધરે નલ-નારી. ૧૦૮
- ગજ-સિખ્યાનું^૪ અશ્વ-હૃદયનું, મંત્ર લહુ તુમે સાર;
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાઓ, તે સુણીઉં નિરધાર. ૧૦૯
- જે તુમનેં જોવા લૈમીનું, તપતું અંગ અપાર;
 તે સહીજે મનવંછિત ફલિયાં, તુમે આવ્યા સુવિચાર. ૧૧૦
- સૂર્યપાક રસવતી નીપાઓ, જિમ સહુ લોજન કીજે;
 લૈમી સ્વાદ વેઈ જી તેહનું, તુ મનસ્થું અતિ રીજે. ૧૧૧

૧ સખી. ૨ કપટ કરી સ્વયંવરનું બહાનું બતાવી અહીં બોલાવ્યો.

૩ પ્ર૦ “ઇંદ્રસેનિ” પ્રણમ્યુ ઋતુપર્ણે, તવ સો દિ બહુમાન;” ૪ શિક્ષ.

રાય રિતુપર્ણ લલે પધાર્યા, જેણિ તુમો આબ્યા સાથિ;
 સંહુ કુટુંબ તુમ પ્રભુનું મિલસ્યે, ^૧લલું કરિયું જગનાથિ. ૧૧૨
 ઇત્યાદિક ખહુ મીઠી વાણી, સુણી કેસનીકેરી;
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાઈ, કુળજ તદા મન પ્રેરી.^૨ ૧૧૩
 અતિ અદ્ભુત રસવતી નીપાઈ, તવ કેસની સુલાખે;

૧ પ્ર૦ “અંગો અંગજ બાથિ”.

૨ પ્રેમાનંદમાં રસવતી વર્ણનની જોડે ખીણ પણ નળની કળાઓ વર્ણવી છે. જુઓ દડવું ૫૭ મું—

“એકાંત વાડી દમયંતીની, કાધું રસોઈનું સ્થળ;
 “ઠાસો કુંભ આણીને મૂઝો, મૂઝ્યાં કાઢ; નહિ અનળ.
 “ખીજાં પાત્ર મૂઝ્યાં નાનાવિધ, મૂઝ્યું નહિ મેક્ષણ;
 “માધવી (૧) કેશવી (૨) મૂઝી સેવાને, જાણે સર્વ લક્ષણ.
 “દમયંતી બેઠી ઝરખે, અંતરપટ આકું બાંધી;
 “તેડી લાવો રૂપાળાને, જુઓ કેમ જમે છે રાંધી!

x x x x x

“સૂકાં વૃક્ષને સ્પર્શ કર્યો તે, થયું નવપશુવ;
 “દાસી તવ આનંદ પામી, હોય વૈદર્ભિનો વશભ.

x x x x x

“નીચું ઉંચું બાળે શરીર ખંજવાળે, દાસિયે અવિલોકન કીધો;
 “રોટ પાગે હોડે ખડખડતો, ઠાસો કુંભ નર્મ લીધો.
 “વરુણમંત્ર ભણ્યો નળરાયે, તતક્ષણ કુંભ ભરાયો;
 “વીસ ધણ રેખા શિર ઉપર, ઉમો રહીને નાહાયો.
 “દાસી અતિ આનંદ પામી, કોતુક દીડું વળતું;
 “ચુદ્ગલ મધ્યે કાઢ મૂઝ્યાં, અગ્નિવિષ્ણુ થયું બળતું.
 “ઉભરાતું અન્ન કરે હલાવે, દડાડીનું નહિ દામ;
 “દાસી ગર્ભ દમયંતી પાસે, બોલી કરી પ્રણામ.
 “વાણ (૧) વૃક્ષ (૨) ને જળ (૩) અનળ (૪), એ ચાર પરીક્ષા મળા;
 “અન્ન લાવો અમગ્રવી એહનું, વૈદર્ભિ કેહે જાઓ વળા!”

- ઈંદ્રસેન! એ ન લહે કલા કો, તાત તુમારા પાખે ! ૧૧૪
- તેહ લાણી કુમર! તુમો આરોગો, ઇમ કહેતી સા ખાલ;
- ^૧કુખજ-પાહિં પ્રેમિં પ્રીસાવે, મંડી સોવન થાલ. ૧૧૫
- સા ચતુરા અંતઃપુર માંહિં, સતી સમીપિ આવે;
- લૈમીને ભરતાર ^૨નીપાયુ, અન્ન તદા આરોગાવે. ૧૧૬
- લૈમીયેં સુસ્વાદ તેહનુ, પહિલુ છિ જે જાણ્યુ;
- સો સુસ્વાદ તદા તસ આબ્યુ, નવિ તે જાયે વખાણ્યુ. ૧૧૭
- તવ દમયંતી ઇણિપરિં જોલિ, સહી નલરાજ એહ !
- રખે કોઈ લવલેશ ધરે મનિ, એણી વાતિ સંદેહ ! ૧૧૮
- જંબુ (દ્રીપ) માંહિં જિમ ખીલુ, મેરૂ ન કોપિ જગિં જાણે;
- ત્રીલુ પણિ કહીં નહી પખવાડુ, ચઉથું અશિ ન જાણી. ૧૧૯
- વેદ પંચમુ કોઈ નવિ ખૂજે, નહી છઠું સુર-વૃખ્ય;
- ઋતુ સપ્તમુ નહિ સ્વર અષ્ટમ, કદા ન ભાખે દૃખ્ય !^૩ ૧૨૦
- નવમું નથી કુલાચલ કહીંએ, રસ દસમું નહી વાત;
- એકાદસમું નહી દ્વિસિ-સ્વામી, દ્વાદસમું રૂદ્ર ન જાત ! ૧૨૧
- નથી ત્રયોદસ સૂરિજ સંખ્યા, તિમ જગમાંહિ ભલેરૂં
- સૂર્યપાઠ રસવતી નીપાઈ, નલ વિણુ નથી અનેરૂં ! ૧૨૨
- ઇચ્છું સુણીને જંપે જનની, જુ તુઝ નિશ્ચય એહ;
- તુઝ સમીપિ સો નર તેડાવું, પ્રગટ કરે તું તેહ. ૧૨૩
- ભીમરાયની લેઈ ^૪અનુજા, પ્રીયંગુમંજરી રાણી;
- ^૫કંચુકીજન મોકલી તેડાવિ, કુખજ-રૂપ નલ જાણી. ૧૨૪
- તે ઋતુપર્ણરાય વીનવીને, આગ્રહ કરી અપાર;
- કુખજપ્રતિં અંતઃપુરમાંહિં, લેઈ આવ્યા તેણિવાર.^૬ ૧૨૫

૧ કુખજ પાસે. ૨ પદ્મલેહુ. ૩ દક્ષ, ડાહ્યા પુરૂષો. ૪ આજ્ઞા, રત્ન. ૫ અંતઃપુર રક્ષકને, જનનાખાનાના ચોપદારને. ૬ અત્ર ભદ્ર પ્રેમાનંદે, નળને દાસીઓ તેડવા ગઈ ત્યારે નળે પ્રથમ નહિ જવાને

કુવજ-મૈમી મિલાપ—

દમયંતી સિંહાસનિ-ગિઠી, દીઠી કુખજિં જામ;
પ્રેમ પ્રબલ આબુ મનમાંહિં, પ્રગટ કરિઉ નહિ તામ. ૧૨૬
લૈમી; કુખજ આવતું દેખી, ^૧સહસા આસન છોડી;
પાઉધારો ! પાઉધારો ! ઈમ કહી, રહિ આગલિ કર જોડી. ૧૨૭

કુવજોવાચ—

કુખજ કહે ^૨સંભ્રમ મનિ આણી, સિંહાસન મત છંડુ !
તુમ પતિસેવક ભૂમિ બિસસ્યે, આગ્રહ ઘણું મ મંડુ !^૩ ૧૨૮

ઘણું ક્યું, અને તેનાં કારણમાં આ પ્રમાણે કથ્યું છે. જુઓ કડવું ૫૮મુ:

“ સોમવદની સુન્દરી, સારંગનયના સુખલુ;

“ વાત કરતાં અક્ષયર્થે ભાગે, વાગે મોહનાં બાલુ.

“ પરધર માંહે અમો નવ પેસું, સ્ત્રીના ચંચળ મન;

“ સાધુપુરુષને સઘ પાડે, આવીને દે આલિંગન. ”

દાસીઓના બળાદકારથી નળ જવાને તૈયાર થાય છે તે વખતે વળી કહે છે—

“ જાતાં કહે છે કિંકરીને, અક્ષયર્થને છે ધાત;

“ વૈદરભિ વિધારે ભરી, મને વશ કરવાની વાત ! ”

૧ એકદમ. ૨ શંકા લાવીને. પ્ર૦ “મંબ્રમ અતિ આણી”. ૩ બ્યારે પ્રેમાનંદે અત્રે નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે. પ્રેમાનંદે નીચે પ્રમાણે આવા શબ્દો ઉચ્ચારાવ્યા છે એ અમને તો અયોગ્ય લાગે છે. કારણ, ઉપર બ્યારે પ્રેમાનંદે, નળને દમયંતી પાસે જવાની પણ કમ્પા થતી નથી તેમ જણાવ્યું, અને ત્યારપછી પણ દમયંતીના ધણાં પ્રયાસે નળ પ્રસિદ્ધ થાય છે એમ વર્ણવ્યું તો પછી દમયંતીને જોતાંજ નળના મોદેથી આવાં વાક્યો કેમ ઉચ્ચારાવ્યા હશે તે સમજી શકાતું નથી. જુઓ કડવું ૫૮મુ:

“ બાહુક પ્રુષ્પારે આળમ મોડે, માંડ્યાં વિપચીનાં ચિન્ન;

“ ચિત્ત મળ્યું ત્યાં ચક્ર દશોત્રે, જો નથી બિજાબિજ !

વક્ત્રલુ.

“ જો નથી બિજાબિજ તો, મધ્યે અન્તરપટ દશું;

“ નહોં બોલો જો મન ચૂકી તો, અમો બીડીને જશું ! ”

ઇંમ કહી ભૂમિ ભાગિ સો ખિદુ, બોલિ અમૃતવાણી;
 સુપ્રભાત સહી આજતણુ દિન ! જુ દીઠી ઠંકુરાણી ! ૧૨૯
 માહરા સ્વામીતણી પટરાણી, પેળી લોચન ઠરિયાં;
 વદનકમલ નિહાલતાં નિરૂપમ, દુઃખ સઘલાં વીસરિયાં ! ૧૩૦
 તે મહારાયપ્રતિ જુ એહવી, જૂઓ ^૧અપદસા આવી;
 કર્મતણી ગતિ કસી કહીજે, જેણિં તું વનિં છંડાવી ! ૧૩૧
 ચરિત્ર તુમારું સકલ સંભલિયું, જે જે દુઃખ વનિં પામી;
 સતી શિરોમણી સીલપ્રભાવિં, માસી ઘરિ વિશ્રામી. ૧૩૨
 વળતાં બંધવરાજ આપણી, બાઈ પ્રતિં લેઈ આવ્યા;
 તે વીતક રાયસલા સુદેવિં, ^૨પ્રબંધ સર્વ સુણાવ્યા. ૧૩૩
 આજ લગિં સો ભાયગ જાગિં, સહી કુળજનું જાણ્યું;
 મનમાંહિં પોતાનું જાણી, પ્રેમ એવડું આણું ! ૧૩૪
 તુમ મિલે મિલીઓ ^૩નલરાજ, કદ્યા મનોરથ મન;
 ઘણે દિવસે તુમ દરીસણુ ^૪દીકું, સકલ આજનું દિન ! ૧૩૫
 ઇતિ ગંભીર વચન માગીને, રહિઉ કુળજ જેણિ વારિ;
 તવ વિદલ્લી વિનય કરી કહે, સંભલિ પ્રાણુધાર ! ^૫ ૧૩૬

(ઢાલ-ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી આરા-એ દેશી.)

(રાગ ધન્યાશ્રી.)

દમયંતી—

તું તો વીરસેન-નૃપ-નંદન ! મ કરિ કપટ મુઝ સાથિંજી;
 જુ જીવતી રહી તો તું મિલીઉં, કરી કૃપા જગનાથિજી. ૧૩૭
 હવિં વનમાંહિં નિદ્રાને પરવસિં, નથી કંત ! તુઝ નારીજી;
 કરી આવ્યુ કિમ જાઈસિ ^૬વાહી, જુઓ મનમાંહિ વિચારીજી. ૧૩૮

૧ નકારી દશા. ૨ બનેલો બનાવ. ૩ પ્ર૦ “મહારાજ.” ૪ પ્ર૦
 “દીધું”. ૫ પ્રાણુપતિ ! તું સાંભળ. ૬ હાથમાં. ૭ વહી-ચાલી જશે.

જી અકુલીના અનિં વિરૂપા, ૧નિસ્નેહા વલી હુઈલ;
 જે વલ્લભા કહી જોલાવી, તાસ ન ત્યજીએ તુહીલ !^૨ ૧૩૯
 કરો કંત ! કામિનીનિં કરૂણા, કઠિનપાણું પરિકરીએલ;
 કુખજરૂપ મેહલો મોરા સ્વામી ! સ્વરૂપ પરગટ કરીએલ. ૧૪૦
 કિહાં તે તતુ મનમથને લપે^૩, કિહાં કુખજ આ દેહલ;
 કિહાં પરધરિ રહી સેવા કરવી, રાજલીલા કિહાં તેહલ. ૧૪૧
 જી તુમ પરગટ થાઓ પ્રિયતમ ! તુ ઈંદ્રસેનકુમારલ;
 રાજ આપણું તતખિણિ વાલિ, હે સઘલું સિદ્ધે ભારલ. ૧૪૨
 વળી વળી વીનતી કરૂં છું વાહલા ! સવિ અપરાધ વિસારોલ !
 થાઓ પરગટ હવિ પતુતા ! અણુ ખૂટે કાં મારોલ.^૪ ૧૪૩
 કુવજો—

ધતિ ૫કારૂપ્ય પ્રેમની વાણી, સુણી કુખજ વળી ભાખિલ;
 હા ચતુરે ! તું નલ-પટરાણી, કરચુ કહે ૬મતિ પાખેલ ! ૧૪૪
 કુખજ ૭ભૂત્ય ઉપરિ મુણિ ભામણિ ! મહામોહ રચું એહલ ?
 કિહાં ૮અદોત ને કિહાં સૂરિજ ! કિહાં ૯મૃગતૃષ્ણા-મેહલ ! ૧૪૫
 કિહાં ૧૦ગૂંગાલ કિહાં સિંહ મહાખલ, કિહાં ૧૧સુરતરૂં ૧૨કિંપાકલ !
 કિહાં ૧૩પાથોધિ તથા કિહાં ૧૪ગોપદ, રાજહંસ કિહાં કાકલ ! ૧૪૬
 મેરૂ મહીધર ને કિહાં સરિસવ, કિહાં સુવર્ણ પાપાણલ !
 કિહાં ૧૫મસક ને કિહાં ૧૬સુધાહર, કિહાં ૧૭સૂરસૂર અન્નણલ ! ૧૪૭
 કામરૂપ નલ કિહાં વળી કહુ^{૧૮} એ(કિહાં એ), કુખજ-નયન હુખકારીલ !
 અંતર એવડું કાંઈ ન દેખી, જુઓ વેદર્ભી ! વિચારીલ ! ૧૪૮

૧ સ્નેહરહિત. ૨ તોલીએ, તોપણ. ૩ (સં.) જિનું (પ્રા.) જિમ્મ
 લપે-લપે, છંપાડે-છતાડે. ૪ પ્ર૦ “અણુખૂટ્ય મત મારૂં”.
 ૫ પ્ર૦ “દરૂણા”. ૬ મતિ-મુદ્ધિ-વિચાર વિના ! ૭ નોકર ઉપર.
 ૮ આગિયો. ૯ આંજનાનું નીર, મૃગજળ. ૧૦ ચિયાળું. ૧૧ દરપટકા.
 ૧૨ ઝેરી માક. ૧૩ સમુદ્ર. ૧૪ ગાયની ખરીથી પડેલા ખાકામાં ભરાયલું
 પાણી. ૧૫ મહર્ષ. ૧૬ ગરક. ૧૭ પ્ર૦ “સરચરિ”. ૧૮ દરો-ગોલો.

દુરસિ પ્રિય મેહલી તું માનનિ! સેવક ઉપરિ સાચેજ;

કહિ સુરવૃષ્યતણાં ફલ થાનકિ, ^૧અર્કફલિં કુણ રાચિજી ! ૧૪૯

દમયંતી—

^૨કૈતવ-ગણિત વચન કુળજનાં, ઇતિ નિસુણી દમયંતીજી;

વળી પ્રત્યુત્તર ભાષે વાલી, કરિ ^૩પીયૂષ કરંતીજી. ૧૫૦

કંત! પ્રિયાચ્યું કપટ ન કીજે, જી તું નહી નલ રાજીજી;

તુ તમે અશ્વ-હૃદયની વિદ્યા, સૂર્યપાકે કિમ જાણીજી ? ૧૫૧

કૃણજી કાણ કુળજે વા કુષ્ટી, યથા તથા ધરો રૂપજી;

મિં તુ નૈષધ નરપતિ જાણ્યુ, ^૪છાદિત નિજ સ્વરૂપજી ! ૧૫૨

કદર્યના મ કરો કરુણાનિધિ! પ્રગટ રૂપ હવિં થાઓજી;

સ્વજન સંતાપી અંત આણુંતા, જગમાં યશ નહિ પાઓજી ! ૧૫૩

આપણું અપરાધી જાણી, મનિ આણિ અતિ લાજજી;

મુખ દાખેવા મન્ન ન ચાલું, તવ યોદ્ય મહારાજજી. ^૫ ૧૫૪

કુવજો—

ભૈમી ! ભૂમિ-ભારતિ ! કાં તુઝ મનિ, એવડું વિભ્રમ આવેજી;

અશ્વહૃદય-રવિપાક-કલાયે, કિમ કુળજે નલ થાવેજી ? ૧૫૫

નલમહારાયતાણુ વિશ્વાસી, સેવક કૂળજે હૂતોજી (હુતોજી);

સર્વકલા નિજ દેખી હરખ્યુ, નિષધ-નરેસર-પૂતોજી. ૧૫૬

તિંએ કુળજ ઘણું તિંહાં દીકું, પણિ તુઝ ચિત્ત ન આવેંજી;

પ્રાકૃતજનનું દર્શન પ્રભુનું, પ્રાંહિં વિસ્મૃત થાવેંજી. ૧૫૭

તુઝનિં અહીં સુસ્થિત જાણીનેં, સ્વામિભક્ત તુઝ દાસજી;

નિજ સ્વામિની નિરીક્ષણ કરિવા, આવીઉ ધરી ^૬ઉદ્ઘાસજી. ૧૫૮

૧ આકાશના ફળે. ૨ કપટપૂર્ણ. ૩ અમૃત. ૪ ઢાંકેલ-છુપાવેલ.

૫ પ્રેમાનંદના ૬૦ મા કડવામાં, દમયંતીએ નળને સમજાવ્યો, એ આખું કડવું પણ ચિત્તાકર્ષક છે. વિસ્તારભયને લીધે ત્યાં જોવા વિનંતી છે. ૬ પ્ર. “ઉદ્ઘાસજી”.

રાય રિતુપર્ણપ્રતિં સમજાવી, ચિત્તિ ચતુરાઈ વિચારીલું;

પોતાની ઠંડુરાણી જાણી, કરસિ આકરી તાહરીલું. ૧૫૯

કોશિનીડવાચ—

ઇતિ વાણી નિચુણી નૈપધની, કેશિન્યાદિક આલીલું;

લહી વિશ્વાસ ખડૂ લેખીનું, વચન વદે વલી વાલીલું. ૧૬૦

જુ મહારાય ! મોહ નહોં તુમને, કુટુંબ સાથિં લિગારલું;

તુ વિવાહ તુમસ્થું કરિવો તે, 'કંક-શોક નિરધારલું ! ૧૬૧

૨મૃગ-વિધાંજુ સરિષું મન તાહડું, અથવા વળે 'ધડીઉંલું;

નિરાપરાધ જુ નેહ નિવારી, નિજ કુટુંબનિં (તિ) નડીઉંલું. ૧૬૨

૩સમ્યગ ૪નિજ-કરિ આવીઆ નૈપધ, કિમ જાઈસિ હવે વાહીલું;

અથવા; ૫મંદભાઈગ ધરિ સુરમણિ, કિમ રહે ચિર થાઈલું. ૧૬૩

દિવસ આતલા ૬આસ્થા વિલૂધી, રાજસૂતા અમ જાઈલું;

રહી જીવતી હવે તું જાઈસિં, હત્યાપાપ કમાઈલું ! ૧૬૪

હવિં જીવિતની ન કરે ઇચ્છા, લેખી દુઃખે જાહીલું;

'ભવ-ચરિમં' ઇતિ પાઠ ઉચ્ચરે, રૂદન કરે સવિ આલીલું. ૧૬૫

ઈંદ્રસેન-ઈંદ્રસેના-કુમરી, પ્રીયંગુમંજરી માતાલું;

કરે આર્કઠ અવર સદુ પરિજન, દેતાં દોષ વિધાતાલું. ૧૬૬

ઇતિ વ્યાકુલિત રાજકુલ દેખી, વલી કેસની જંપેલું;

એહવું અતિ અસમંજસ નિરખી, કાંઈ તું ૭દેવ ન કંપેલું ! ૧૬૭

કલા કલાપ કેસની દેડ, વૃથા સકલ હવું આજલું;

જુ કઠોર મૃગસેવતાપ્તિ પરિ, નવિ ભેદિઉ મહારાજલું ! ૧૬૮

હા હા દેવ ! કસ્થું તિં દીધું, દમમેતી-સુખ લીધુંલું;

હવિં પ્રાણ લેવાનું દારણ, તિં નૈપધનિં લીધુંલું. ૧૬૯

ધિગ કુલ ધિગ સુશીલના ધિગ યગ્ર ! ધિગ સરૂપ-ભાવવ્યલું !

૧ ગયં સમ્યાજ નેતું. ૨ દરિજનાં ચીમણં નેતું. ૩ મર્ચ રીતે-
સારી રીતે. ૪ પોતાને દામે, અમારે દમ્મે. ૫ મંદભાવરાજાને પેર સુરમણિ
કેમ રહે, રિયર યાદી. ૬ પ્ર૦ "આસ્થા લુપ્તી." ૭ પ્ર૦ "દેવ ન કંપેલું !"

નાશ હુસ્યઈં નિજ નાથ દેખતાં, લીમ-સુતા ગત^૧ પુણ્યજી. ૧૭૦
 કષ્ટ કષ્ટ ત્રિહુંબુવને વદીતું, દમયંતી મય તેજેજી;
 આજ પ્રલય^૨ હોસે પતિ આગલિ, રહિઉ નલજી ન હેજેજી.^૩ ૧૭૧
^૪મંદભાયગા ^૫કેસની કહેતી, આશા રહી મનમાંહિંજી;
 સખી વિયોગિં જીવસ્યે નહી એ, અતિ જલતી દુઃખદાહેજી. ૧૭૨
 સત્ય સત્ય દમયંતીભર્તા, પ્રિયરૂપે થઈ પહિહુંજી;
 હવિં ચમરૂપેં સ્ત્રીહત્યાનું, અપયશ લહિસ્યેં વહીહુંજી ! ૧૭૩
 તું નૈષધ નિરધારે જાણ્યુ, મેહલો સઘળી માયાજી;
 પ્રિયા વિયોગિ પછે ^૬પછતાસ્યુ, ^૭દહિસ્યુ(સ્યો)અગ્નિ કાયાજી. ૧૭૪
 હવિં અવસર પર્યંત લહીને, કથન કેસની કેરૂંજી;
 મત ઉવેખિ દેખિ મહારાજન ! ઉંડું અતિંહિં લલેરૂંજી ! ૧૭૫
 અદૃષ્ટવાણી—

ઈત્યાદિક વાચક સુણી કુખજે, પ્રત્યુત્તર જવ આપેજી;
 તવ અદૃષ્ટવાણી હુઈ સહસા, કહિયાં વચન સવિ થાપેજી. ૧૭૬
 મા ! મા ! વચન મ વાલસિ રાજન ! પુણ્યશ્લોક વિખ્યાતજી;
 દમયંતી (એ) સતીશિરોમણી, લહે ત્રિભુવનિ અવદાતજી ! ૧૭૭
 તુઝનિં સકલ કુમતિ જે દીધી, તે કલિવિષીયેં જાણોજી !
 તે જાણી તુમે વિરૂપ કરિઉં તે, લાજ રખે મનિ આણોજી ! ૧૭૮
 તુમ જાયા યતિ પુણ્ય પ્રભાવિં, દુષ્ટ ગયુ સો નાસીજી;
 હવિં કલ્યાણ સમય તુમ આબ્યુ, હોસી લીલ વિલાસાજી. ૧૭૯
 અંતરિખ્ય સુર દિગપાલ રહિયા તવ, દિ છે તુમ આશિસજી !
 સર્વ કુટુંબસહિત નૃપ ! તાહરિ, સવિ^{૧૦} પૂરયો જગીસજી.^{૧૧} ૧૮૦

૧ ગત-ગયું. ૨ નાશ. ૩ હેત વિનાનો. ૪ “રહિઓ નિલજી નાહોજી.” ૫ ભાગ્યવિનાની. ૬ પ્ર. “કેસનીકેરી”. ૭ પસ્તાશો. ૮ દહેશો, બાળશો. ૯ જાયા-સ્ત્રી. યતિ-અતિ, ઘણા. ૧૦ માં ‘અ’ને સ્થાને ‘ય’ લખવાનો રિવાજ પ્રસિદ્ધ છે. ૧૧ પ્રતિ. “અંત-રિક્ષ દિગપાલ રહિયા સુર, દઈ છે તુમ આસિસજી !” ૧૦ પૂરજો. ૧૧ “પૂરયો” પૂગજો, ફળજો. ૧૧ આશા.

નલનું પ્રગટ થવું—

કેસત્યાદિક ચરણ ^૧અહીંને, વળી સુણી એ વાણીલ !

તંવ નૈષધ લગ્નઘર્ષ દુઃખ છંડી, ઉલટ અંગિ આણીલ. ૧૮૧

^૨બીલ્વયુગ્મ કર્કોટકિ દીધું, તિહાંથી લેઈ ઉદારલ;

વસાલરણ અંગિ વિભૂષી, પ્રગટ હુઆ તિણિ વારલ. ૧૮૨

નૈષધ ! નૈષધ ! સો નલ વિજયી, પ્રગટ સહુ કો નિરખુલ !

મંગળ સકળ આપણિ મંદિર, દેખી સાજન હરખુલ ! ૧૮૩

આનંદામૃત મેહ તિહાં વૂઠા, તૂઠા શ્રીજગદીસલ;

^૩પ્રમોદ-વ્યાકુલ હવુ રાજકુલ, પ્રગટિયા નિષધાધીસલ. ૧૮૪

કવિવાક—

સખીસહિત પાત્રી દમયંતી, હર્ષભાવ તિહાં જેહલ;

કવિ કહે તે મિં કહિયા નળયે, લહિસ્યે તે(ને) સસનેહલ ! ૧૮૫

વિધન વિયોગ દુઃખ ગયાં દૂરિ, આનંદ પૂર અપારલ;

^૪કવિતા શ્રોતા પ્રમોદ સુખભર, વરસ્યુ ^૫નય-નયકારલ ! ૧૮૬

(ચોપાઈ.)

અન્ય નલાયનનુ ઉદાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;

વાચક નયમુન્દરે શુભભાવ, કહિઉ પંચદશમુ પ્રસ્તાવ. ૧૮૭

હતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદારે નલચરિત્રે, કુંડિનપુર નલ-

સમાગમન, વિયોગ-વિગમન, સંયોગ ^૬સૂચિતાદિવર્ણનો

નામ પંચદશ પ્રસ્તાવ:

૧ પ્ર૦ “અટી રતી.” ૨ કુખય થતી વખતે જે બીલ્વ ગત
કર્કોટકે આપ્યા હતા તે. ૩ આનંદથી વ્યાકુલ. ૪ કવિના, કવતા,
કવેતા, અર્થાત્ કવેનાર. અને સાંનગનાર બનેતે. ૫ વર્તો. ૬ પ્ર૦
“મુગનાદિ”

પ્રસ્તાવ ૧૬ મો.

(૬૬૧.)

- હવિ ષોડસ પ્રસ્તાવતુ, લાહી પ્રસ્તાવ સુચંગ;
 ગિરવા વંદું વળી વળી, ગુર ભાતુમેર ગંગ !^૧ ૧
 શારદમાતા ઉલ્લસી, વસી સદા મુઝ મુખ;
^૨વચન વડું તે ^૩જાણ્યો, સા જોલે પરતખ્ય. ૨

(૪ચોપાધ.)

- નૈષધ પ્રગટ થયુ મહારાય, હરખ્યુ ભીમ-ભૂપ-સદ્ભાય;^૪
 વૈદર્ભનૃપને^૫ વધામણી, પુહતી તવ આવી આફળી.^૬ ૩
 ઉદ્દટિ અંગિ ન માયે ઘણુ, પ્રણમ્યુ જામાતા^૭ આપણુ;
 દમો-દમન નિં દાંત-કુમાર, હવા રોમાંચ કુંચ તેણીવાર. ૪
 ચરણયુગ્મ પ્રણમિં નૃપતાણું, પરચપરિં પરિરંભે ઘણું;
 એતલિં સૂર્યવંશ દિનકાર, ગુણી સાચુ રિતુપર્ણ વિચાર. ૫
 આવી નલનપ પ્રણમ્યુ સહી, આગલિ રહિઉં કૃતાંજલ ઘઈ;
 તે તે દ્રવિડ-^૮ચૌડ-દેશનાં, નૃપ સામંત ભીમ-ભૂપના. ૬
 આવી પ્રણમે નલનૃપ-પાય, ^{૧૦}ઉભા રહિ ^{૧૧}ચથાચિત્ત ઠાય;
 બહુ સામંત મંત્રિ મહાજનન, લાવિ લેટિ હવા સુપ્રસન્ન. ૭
^{૧૨}જનપદ ^{૧૩}પુરિજન જોવા મિલ્યા, જાણિ આજ મનોરથ ફલ્યા;

૧ પ્ર૦ “ ગર ગૂરઆ વંદું વળી, ભાતુમેર ગુણગંગ ! ” ૨ પ્ર૦ “ વચન વહું. ” ૩ જાણુજો. ૪ પ્ર૦ “ ચુપે. ” ૫ પ્ર૦ “ સમુદાય. ” ૬ પ્ર૦ “ આવ્યુ તે સુણી. ” ૭ જામાધ. ૮ હાથ જોડીને, ૯ તંજ-વર દેશ, ચૌલ દેશ, દક્ષિણ બાજુના. ૧૦ પ્ર૦ “ આવી રહી. ” ૧૧ ચથાચોચ સ્થાનકે. ૧૨ દેશના. ૧૩ શહેરના.

રાજભુવન અતિ પુષ્કલ જેહ, સખ(ક)લ હવુ 'સંકીરણ તેહ. ૮
 વારૂ (આરૂ) વસ્ર આભણું ઉદાર, પિહિમાં જે ગારૂડ શૃંગાર;
 તેણિ નૃપ દગ વિપહારી થયુ, પેળી સ્વજનવર્ગ ગહિગહિભિ. ૯
 સિંહાસનિં બિહુ નૃપવીર, દમન છત્ર તિહાં ધરે સુધીર;
 વીંઝે અમર 'દંત-દમ ભાય, રા'રિતુપર્ણ થગીધર થાય. ૧૦
 સલાંમધ્ય તિહાં સોહે સોઈ, જાણે મેરૂ અભિનય હોઈ;
 દેહ સુવર્ણવર્ણ જેહ ધરિયુ, ભૂપતિ કલ્પવૃષ્ઠ(ક્ષ) પરિવરિયુ. ૧૧
 સુણી વાત સહુ હર્ષિત થાય, દેશ દેશના આવિ રાય;
 સેવા કરિ 'સર્વ એકતના, પણિ રિતુપર્ણ લહે બહુમના. ૧૨
 હવિં અતિ હવુ 'વિશ્વમાપત્ર, અવર ભૂપિં 'પરિવર્યો 'અનુદિત;
 નૃપ ત્રિપર્ણ' મન પ્રેમસ્યું, નલનરેંદ્ર વીનવીઉ અસ્યું. ૧૩
 મહારાજ! જન ભાઈગિ કરી, 'દલિતમ અંધકાર અપહરિ;
 સકલ લોકનિં નયણાંદ, પુનરપિ ઉદય હવુ તું ઈંદ્ર ! ૧૪
 તિં પ્રભુ ! વેપ 'વિપર્યય ધરી, પાવન કરી અયોધ્યાપુરી;
 સહુ ઉપરિં તુઝ પ્રેમ સમાન, પણિં તિં મુઝ દીધું બહુમાન ! ૧૫
 કૃષ્ણ કરી જે વામનરૂપ, સહી ભૂતલિં આપ્યું બલિભૂપ;
 કુળજવેપ તેં ધરી કુવર્ણ, વિશ્વોપરિ કીધું રિતુપર્ણ. ૧૬
 અપ્રસિદ્ધ દિન એતા રહિઉ, મિં તું નલરાજ નવિ લહિઉ;
 તેણિં અવિનય જે દીધું હોય, પ્રભુ ! અપરાધ ખમેયો ? 'સોય. ૧૭
 વળતું નૃપ દહિ માં ઇમ લણો, સૂર્યવંશ સુકતાદત ! મુજો;

૧ સાંકડું, અર્થાત્ રાજમહેલ પુષ્કલ જગોવાયો છતાં પણ લોકોની
 બીચી માંડોય થયો. જેમ પર્વના દિવસો સાંકડા દેવાય છે તેમ. ૨
 પ્ર૦ "સુજન." ૩ પોતાનો-નજરાયનો માણો. ૪ દંત અને દમ એ
 પણ પોતાના સામાન. ૫ પ્ર૦ "સહુ એકાંતાં." ૬ પ્ર૦ "બહુમાન."
 ૭ વિશ્વમાપદિત. ૮ પ્ર૦ "પ્રેરિત." ૯ હમેશાં. ૧૦ મહા દળિયુગદ્વય

કેતા તુમ ગુણ કહીએ સુખે, ^૧અશુભકાલ અપહરીઉં સુખે. ૧૮
 વરસ બાર તુમ પાસિં રહિયા, વિનોદ કરતાં સવિ દિન ગઈયા;
 દુઃખસમુદ્ર ^૨સોહિલે ઉતરિયા, સવિ પરિવાર મિલ્યુ મનિ ઠરિયા. ૧૯
 કહિ રિતુપર્ણ પુણ્ય તાહરું, સદા જાગતું છે જગિ ખરું;
 હવિં સહુ રાય કરિ વીનતી, વળી દિગવિજય સાધિ મહામતી! ૨૦
 નલનૃપ કહે ન કીજે ઢીલ, મહીતુ તેડાવિઉં શ્રુતશીલ;
 તસ સિરિ ભાર સકલ દીજીએ, પછી કાજ સઘલાં ડીજીએ. ૨૧
 ઇતિ વિચાર સાચુ મનિ ધરી, તવ સભા સહુ વિસર્જન કરી;
 ચતુઃશાલા લૈમીનું જિહાં, આબ્યા રાય રંજિ ભરી તિહાં. ૨૨
 લૈમીનિં સવી પૂછી વાત, સા કહે સહિ ^૩પૂરવ-અવદાત;
 સુણી રાય ^૪ગહિખરિઉં અપાર, નીચું જોઈ રહિઉં બહુવાર. ૨૩
 પાયે પડી લૈમી કહે મુદા, રખે કરો (એ) અનુસય ^૫કદા;
^૬તે સવિહું કુકર્મ પ્રમાણિ, શુભકર્મે તું મેહલ્યું જાણિ. ૨૪

કોશિનીવૃત્તાંત—

હવિં કેસિનીનું અધિકાર, લૈમી કહે પ્રતિં ભતાર;
 વાત કરી સવિ મહાબલતણી, નલનૃપ ચિત્ત રહિઉં રણઝણી. ૨૫
 પરઉપગારી સાહસધીર, વાણી વધુ ^૭મેઘ ગંભીર;
 અહો! ઘૂત રમિ હારિઉં રાજ, ભલું હવું ઇત્યાદિક કાજ! ૨૬
 જોણી એ ગારૂડવસ્ત્રાભરણ, હુસ્યે કેસનીનું દુખહરણ;
 ઇતિ કહી થાપી બીલામાંહિં, દીયે કેસનીપ્રતિ ઉચ્છાહિં. ૨૭
 તવ કેસની લેઈ શિરિ ધરે, મહાપ્રસાદ! મુખિ ઇમ ઉચ્ચરે;
 માત (પિતા) બ્રાતા પતિ જોઈ, એ કેસનીપ્રતિં તુમે દોઈ! ૨૮

૧ અમારો નહારો વખત તમોએ સુખમાં વીતાવ્યો. ૨ સેહજમાં.
 ૩ પ્રથમની વીતક વાત. ૪ ધભરાયો. ૫ “ગહિખરિઉં.” ૫ પરતોવો.
 ૬ તે સઘણું. ૭ ખોલ્યો.

તુમ ઉપગાર કેહો ઉચરું^૧, ^૨સત-નિહવા કેહીપરિ કરું?
 જુ તુમ આજ્ઞા લઈ પુણ્યાઢય ! તુ હવિં જાઉં ગિરિ ત્રેતાઢય. ૨૬
 ચરણુ ચાલિવા સત્વર થાયે, પણિ મનિ રહિવા કરે ઉપાય;
^૩નિવડ-પ્રીતિ તુમ સાચિં જડી, તે કિમ વંછે જૂજૂધ^૪ પડી! ૩૦
 જે જડ ઘણી સજ્જને, તેહને નેહ અપાર;
 તે જડ કિમે ન નીસરે, જુ લાખે મિલે લોહાર!^૫ ૩૧
 પણિ એ ધર્મ તુમારૂ ખરૂ, આશ્રિતજન લખમીયે ભરૂ;
 વિયોગીઆ મેલાપક કરૂ, ^૬બંધીજન-બંધન અપહરૂ! ૩૨
 એહવુ યશ મિલવવા કાજિ, લાયે કેસની વિદ્યાધર-રાજિ;
 ઇત્યાદિક બહુ ‘પ્રણિપતિ કરી, લોચન દોષ અશુજલિ ભરી! ૩૩
 કેસની આકાશિં સંચરી, પુંઠિં સા’જેવે ફીરિ ફીરી;
^૭હીંટે પ્રેમ કંતનુ ધરી, ખિણુમાંહિં પુહતી નિજપુરી. ૩૪
 સ્વજનવર્ગ સહુ તેણિ પેખિઉ, સો પણિ સા દેખી હરખિઉ;
 આલિઉ ઉણટ પૂર પ્રવાહ, ઘણે દિવસે ઉડહવીઉ દાહ. ૩૫
 ગુરૂડવચ્ચઅભરણે^૮ ઠરી, ખતિ શૃંગારિઆ ઉણટ ધરી;
 તેણિં તમ વિષ-વેદન અપહરિ, જય! જય! ઇતિ વાણી વિસ્તરી. ૩૬
 ઉત્સવ હરિખ હવા તિહાં જેહ, કહુ! કવિ કહી સકિ કિમ તેહ?
 જેહનિં ટલીયો સજ્જન વિયોગ, તે જાણે એ સકલ પ્રયોગ! ૩૭
 માત પિતા સ્વસુર ભત્રી, સર્વ લોક મંભલતાં આર;
 નિમ પામીઉ ગારૂડ-શૃંગાર, તે તે કહિઉ સર્વ અધિકાર. ૩૮
 જે કેશનિયે વંખ્યું આર, નલ-હવદંતીનુ અધિકાર;

૧ બોધ, કદ. ૨ સો જીર્મ શી રીતે કરી ચક્ર? ૩ ન છો
 એવી, અનિ મણી. ૪ જૂજૂ પદ્માનુ. ૫ પ્ર. “જે જડજડી સુમજાને,
 જે નેહ અપાર; તે જડ કિમદિ ન જાડિ, જુ લખિ મિલિ હુદાર.”
 ૬ પ્ર. “મંત્રીનાં એવન અપહર.” ૭ પ્ર. “એહવું જુદા યશ કદિવા
 કાજિ.” ૮ નમન-પ્રજ્ઞામ. ૯ પ્ર. “દીપડે.”

સહુ તિહાં પામ્યું હર્ષ ^૧અસેધિ, ^૨કૃતજ મહાખલ વળી વિસેધિ. ૩૯
 મહાખલ હવુ અષ્ટ પુષ્પાંગ, તુ તસ નલસેવાનુ રંગ;
 મનિ ઉપનુ અતિ સુવિવેક, મિલ્યું વિદ્યાધર સૈન્ય અનેક. ૪૦
 પિતા સ્વસુર સજન આપણા, નલનૃપ જોવા ઉત્સુક ઘણા;
 રચી વિમાનિં બિઠા સુવિચાર, મહાખલિ આલિઉલેઈ પરિવાર. ૪૧
 પહિલું પ્રેમ ધરિ અતિ તિહાં, કેસની આવી નલનૃપ જિહાં;
^૩ખેચર સહુ ^૪આવિ છિ કહિઉં, સુણી વાત નૃપ મનિ ગહિગહિઉં. ૪૨
 નલનૃપ બિહુ પૂરિ સલા, સમીપિં પણિ સા છે વણલા;
 તવ વિમાન દીઠાં આકાશિં, વિદ્યાધર આવ્યા ઉદ્દાસિં. ૪૩
 સહુ કો ભૂમંડલિ ઉતરિયા, નલ દેખી હીયામાં ઠરિયા;
 મહાખલ ^૫પ્રસુખ નમે નલ પાય, અતિ બહુમાન દીયે સો રાય. ૪૪
 બિઠી ^૬ભૂચર-ખેચર-સલા, અતિ વાધી નલનૃપની પ્રલા;
 એતલિં મહિતુ સો શ્રુતશીલ, ^૭બાહુક સેનાની બહુ લીલ. ૪૫
 આવ્યા તિહાં સલામાંહિં રંગિ, પ્રભુ દેખી મુદ્દ માનઈ અંગિ;
 આનંદાશ્રુ કરીનિં દોઈ, પ્રભુનાં ચરણ પખાલે સોઈ. ૪૬

દિગ્વિજયે પ્રયાણ—

હવિં ત્રિહું સક્ષિત કરી મહારાય, પ્રતાપ દિન દિન અધિકું થાઈ;
 ધરી ઋતુપર્ણ વીનતી હિઈ, ^૮પ્રયાણલંભા દેવરાવીઈ. ૪૭
 નલ-મહારાજ ઉત્સક હવા (થયા), પુનરપિ ચ્યારિ દિસિ સાધિવા;
 ચતુરંગિણી સેનાતાણુ, પાર ન પામે તિહાં સહુ સુણુ! ^{૧૦} ૪૮
 સેનાસુખિં રાજા રિતુપર્ણુ, પછે લીમ-સુત દલ આલરણુ;

૧ ધણેજ. ૨ કર્યા ગુણનો જાણકાર. ૩ આકાશમાં ચાલનારા વિદ્યાધરો. ૪ આવે છે. ૫ વગેરે. ૬ ભોંય પર ચાલનારાં મનુષ્યો. ૭ બાહુક નામનો સેનાપતિ. ૮ આનંદ. ૯ “પ્રભુ પેખી મુદ્દ માઈ ન અંગિ.” ૧૦ પ્રયાણની ખબર આપનાર વાળું-ભેર? ૧૦ સુણો, સાંભળો.

વિદ્યાધર-સેના આકાશિં, આલિયું કટકે પૂરે જલરાશિં.^૧ ૪૬
 જિમ સો સિંહ અનિં પાખરિયુ, શેખનાગ પંખાલુ કરિયુ;
 પવન સહાય^૨ વન્હિ જિમ થયુ, જેટમાસિં જિમ રવિ દુઃસહિયુ. ૫૦
 તિમ મહાખલ વિદ્યાધર-ધણી, નલનૃપ સેવા સારિ ઘણી;
 તેણિં કરી અસહમાં નલ થયુ, રાજ ચક્રેનિં હીયડિ રહિયુ. ૫૧
 સિત્તરોલાખતાલુ જે સ્વામિ, રહિઉં દંડધર થઇ નલ કામિં;
 તુ દખ્યલુ દિસિનુ જય કરયુ? પશ્ચમ દિસિ આલ્યુ ઉલ્લસ્યુ. પર
 સાથિં સિંહલાલિક ભૂપાલ, આલ્યુ નિષધાધિપ રિપુકાલ;
 સહુ નૃપ આબ્યા પ્રણમે પાય, તેણિં કરી યુદ્ધ ન કરિવું થાય. ૫૩
 જાલુ પ્રથિવી જોવા લાણી, આલ્યુ નિષધનયરનુ ધણી;
 મિલે ભેટિ મેહલી નૃપ આપ, કે કિહીનિ ન કરિ સંતાપ. ૫૪
 સરોવર ખંધન ભંજ્યા તેણિ, નવિ^૩ છેદાવી કિહાં વનશ્રેણિ;
 કૃષિ-સંપદા ન લૂંટિ કિહીં, દુર્ગ પાત વળી કીધા નહી. ૫૫
 નવિ લૂટયાં નવિ જાલ્યાં^૪ ગ્રામ, ન કરિયું^૫ જંધિગ્રહણુનું નામ;
 નવિ કિહીં કીધું દુખીઉં લોક, નારોગણુ નવિ કરિયુ સરોક. ૫૬
 તુહિ વિષમ દુર્ગના ધણી, અતિ અભિમાની તે આકણી;
 સુવર્ણ-મણિ-કન્યા કરી ભેટિ, નલનૃપનિં ઉલગીઆ નેટિ. ૫૭
 ઇણિપરિ પશ્ચમ છાપી કરી, ઉત્તરદિસિમાહે સંચરી;
 વિકટ^૬ અરાતિ કરે વસિ સર્વ, પાય પ્રણમ્યા તે મેહલી ગર્વ. પંટ
 રતન-કનક-કન્યા આપણી, તેણે ભેટિ કીધી અતિઘણી;
 સવિ સાથિં ઉલગાબ્યા તેહ, દિસિ પૂરવલાણી આલ્યુ એહ. ૫૯

૧ લસકર પાણીના પૂરની પોં આલ્યું. ૨ જોમ અગ્નિને પવન મદદગાર થાય તેમ. ૩ પ્રતિ. "તેણિ કરી અસહમાન નલ થયું." ૪ પ્ર. "સત્તરિ વાખ." ૫ દંપતી, છેલ્લ કરાવી. ૬ ખેડુતાની. ૭ કોટ-કિશા ન પાડ્યા. ૮ ખાળ્યાં. ૯ પ્ર. "જંધિગ્રહણું નામ" ૧૦ તોપયુ. ૧૧ અનુઓ ન છતી સકાય તેના હતા છતાં તેઓને વશ કરી લીધા.

પૂર્વ સમુદ્ર ગામિની જિહાં, ગંગા-સાગર આબ્યુ તિહાં;
 ચંપાધિપ-આદિ સવિરાય, સેવા કરે પ્રતિં નલરાય. ૬૦
 ઇમ સાધી ચ્યારિ દિસિ *મહી, જયસ્તંભ તિહાં રોખ્યા સહી;
 અરધભરત વરતાવી આંણુ, આબ્યા આર્યાવર્ત સજાણુ. ૬૧
 સૈન ઉતરિઉં તિહાં તટિ ગંગ, લોકતણિં મનિ ઉત્સવ રંગ;
 ૧ખંદીજન ૨જયજય ઉચ્ચરે, નલ-મહારાય સુજસ ઉચ્ચરે. ૩ ૬૨
 કીડા કુંજ કોચકણીત, કલિ નિર્ધાટક લૈમી-કંત;
 અસ્વ-હૃદય રવિપાક-પ્રવીણુ, દુઃખહંતા કેસની ધુરીણુ ! ૬૩
 ઇત્યાદિક તુઝ કીર્તિ ન પાર, કવણુ કહી જાણે ૪જિતમાર;
 તુઝનિં સદા હુયો જયકાર ! ઇતિ આસીસ વદે ૫જસ સાર. ૬૪
 ઇતિ પરિ નલ આબ્યુ સંભલી, કૂખર ચિત્તિં નાવિ કલમલી;
 સોઇ વિશેષ થઇ રહિયુ ધીર, હવિ નલરાજ ગુણગંભીર. ૬૫
 શક્તિવંત પણિ ન કરિયું પ્રાણુ, જોર કરી ન મનાવી આણુ;
 જોવા કૂખર ચિત્ત આકૂત, ઇંધવ પ્રતિં મોકદ્યુ હૂત. ૬૬

દૂતગમન—

પુષ્કર એહવું બીજું નામ, સો કૂખરનિં કરી પ્રણામ;
 કર જોડીનિં આગલિ રહિઉ, હૂતિં બોલ વિવેકિ કહિઉ. ૬૭

દૂતોવાચ—

રાજન ! વધામણી ઘૂં આજ, સીધાં સકલ તુમારાં કાજ;
 પ્રથવી સકલ કરી આપણી, ૧પાઉ ધારે છે ઇહાં ક્ષિતિધણી. ૬૮
 ૨ભરતારધ અધિપતિ પરચંડ, સહુ નલઆજ્ઞા વહિ અખંડ;
 તે તુઝ ઇંધવ અગ્રજ થાઇ, તું તસ આણુ ન માને કાંઇ ? ૬૯
 આવે તુઝ મનિ હરખીએ, તસુ દરસણિ તુમે નિરખીએ;

* પૃથ્વી. ૧ ભાટ, ચારણુ, માંગણુ. ૨ પ્ર૦ “જયજયરવ કરે.”
 ૩ જોડે. ૪ મહાદેવ. ૫ પ્ર૦ “જન સાર.” ૬ પ્ર૦ “પ્રાઉધારિયા
 અહીં છત્રી ધણી.” ૭ અર્ધ ભરતનો.

તસ પ્રસાદતું લોગવી રાજ, ધરી અભિમાન ન નીગમી 'રાજ. ૭૦
કૂવરોવાચ—

વળતી કૂબર બોલ્યુ વાણી, સંભલિ હૃત ! ચતુર શુભાશિ;
સાધુ ! સાધુ ! તિં જે મુઝ કહિયું, મિંતે સત્ય કરી સદહિયું. ૭૧
જેટ સહોદર માહરૂ મોહ, 'દ્વિજ પતિવંશ-વિભૂષણ હોઈ;
હું સેવા સારૂ તમુ તણી, તુ મુઝ કીરતિ વાધે ઘણી ! ૭૨
'તેહર્યું' મારે કસ્યો વિરોધ, જેહનિં મહાખલ સરખા ચોધ;
જેહના સેન્યતણી રજમાંહિં, મહામહી ભૂત ખૂડે પ્રાંહિં. ૭૩
પણિ એક બોલ કહું તે ખરૂ, સાચું જાણું તુ મનિ ધરૂ !
તું નલહૃત ! મિત્ર માહરૂ, પછિ રૂઠું જાણું તે કરૂ ! ૭૪
એ મુઝ રાજ પિતાએ નવિ લીધ, 'વીર્યસ પ્રગટ કરી નવિ લીધ;
સહી ભૂવટા-પ્રસાદિં કરી, આ લીલા લોગવીએ ખરી. ૭૫
તુ નલરાય કરી હવે પ્રાંણ, રાજ ન ઘટે લોંચે તે જાણ;
જેણિ પરિઆપિયું તેણિ પરિલિચે, તુ મહારાય મુચશ પામિયે. ૭૬
એ મુઝ કહિયા તેણિ અનુભાવિ, જઈ રાજનિં વચન સુણાવિ;
સંભલિ હૃત ! કહિયું મેં ન્યાય, પછે 'ચથોચિત્ત' કરીયો રાય. ૭૭
ઈતિ સન્માને દેઈ શ્રંગાર, કૂબરસો ચાલિઉ તેણિ હારિ;
નિમ કહાવિઉ તિમ નૃપનિં કહિયું, રાયે કૂબર ચિત્ત ગત લહીઉ. ૭૮
સ્વજન વર્ગ તેડી આપણુ, તવ નલરાયે કરિય મંત્રણુ;
કહું ! હવિં દરુવુ કિસ્મુ વિચાર ! તવ બોલ્યા નૃપ લીમકુમાર. ૭૯
મહાખલ-વિદ્યાધર વળી એમ, કહિ રાજન ! તુમને હો એમ;
કૂબરને ઉચ્છેદું પદે, પછે રાજલીલા તુમે કરો. ૮૦

૧ પ્ર૦ "સો આપિ તુઝ મનમ વિદસઈ, મદ યમનિ દિમ બિસીઈ; તસ પ્રસાદિ તું લોગવિ ગજ, ધરી અભિમાન મ નીગમમિ લાજ." ૨ દખૂલ કયું. ૩ ચંદ્રવંશના ધરેણારૂપ. ૪ પ્ર૦ "તેહ વીર્યસું દસ્યુ વિરોધ." ૫ પ્ર૦ "વીર્ય" વીરજન્મીયે. ૬ જેમ ચોગ્ય લાગે તેમ. ૭ દરજે. ૮ મંત્ર, વિચાર.

કહિ શ્રુતશીલ ઝંધુ તુમતાણુ, એહનિ હણુતાં અપયશ ઘણુ;
 અર્થ દેશ એહનિ દીજીયે, રાજમૂલગુ^૧ તુમે કીજીયે. ૮૧
 નૃપ રિતુપર્ણ કહિ તુમ તાણુ, એમ સઘલું કુત્સિત મંત્રાણું;
 જિમ દીધું તિમ રૂઢ્યુ મહારાજ ! તેહનુ ભેદ કહિર્યું તુમ આજ. ૮૨
 સકલ કામિની ગુણુશાલિની, માહરે પ્રિયા અછે માલિની;
 તેહજ આમિં જૈનપ્રાસાદિં, હું ઇક દિન આવિઓ અવિખાદિ. ૮૩
 તેહ પ્રાસાદિં બાહીર ઈદેરડી, ખેત્રપાલ-મૂરતિ તિહાં ખરી;
 અતિ વિકરાલ નિરીખ્યણુ કરી, તવ બોલી સા મુઝ સુંદરી. ૮૪
 અહો ! વાહન ભક્ષણુ કંકરાલ, ખેત્રપાલ બાળરી ખરાલ;
 દેવમાંહિં ગુણુના નવિ લહે, મૂલાપણી વૃખ્ય કુણુ કહે. ૮૫
 ઇતિ અવગુણુના વચન અપાર, માલિનીએ કહિતાં તેણીવાર;
 ખેત્રપાલ-મૂરતિથી જાણી, પ્રગટી સિંહનાદ-સમ વાણી. ૮૬
 રે ! રે ! તું પાપિણી કુનારી, અતિ અવગુણુના કરિ ગમારિ;
 તુ આગામિક દિન ચઉદસે, ખેત્રપાલ તુઝ હણુસે અસે ! ૮૭
 ઇતિ ભય-વચન સુણી દંપતિ, ખેત્રપાલનિં કરિ વિનતી;
 રાખિ ! રાખિ ! શરણુગત વીર ! જીવિતદાન આપિ ગંભીર ! ૮૮
 એહનિં ચૂક પડી મહાદેવ ! હવિ તુમારી કરચું સેવ !
 અતિ વિનતી ઘણી પરિ સુણી, ખેત્રપાલ-મૂરતિ તવ ભણી. ૧૦ ૮૯
 એહનિ તુ મેહલું જીવતી, કહું તે કાજ કરે એકમતિ;
 દસ સહસ જી આપે ચિણુ^{૧૧}, કહું તેતાં નવિ ઓછા ઘણા. ૯૦
 પહિલી મુઠિં^{૧૨} એક સુ જાણિ, બીજીયે^{૧૩} દોસે મનિ આણી;
 ત્રીજી મુઠિં ત્રણિસે કહિયા, ચઉથી મુઠે ચારસે લહિયા. ૯૧

૧ મુખ્ય. ૨ લ્યો. ૩ પ્ર૦ “ તેહ સાથિ જિનવર પ્રાસાદિ. ” ૪
 પ્ર૦ “ દેહિરી. ” ૫ પ્ર૦ “ અહો ભક્ષણુ વાહન કંકાલ. ” ૬ ગણુના,
 ગણુત્રીમાં. ૭ અવગણુનાના, નિંદાના. ૮ આવતી. ૯ શરણે આવેલાતું
 રક્ષણુ કરનાર. ૧૦ બોલી. ૧૧ ચણા. ૧૨ એક સો. ૧૩ બસો.

વળી પહિલી મુંઠિ^૧ સુ ઝોક, ઇંણિ પરિ દસ સહસે છેક;
 પણિ ગણી ન લેવા સહી, પ્રહર ચ્યારિમાં આપે રહી. ૬૨
 બુ એતલું સકે, નહી કરી, તુ તેણિ દિન એ જાસ્યે મરી;
 કાલજેપ કાજિ મતિ^૨ ધરિઉં, તુ તેણિ સવિ અંગિ કરિઉં. ૬૩
 પૂજિ^૩ પરમેસ્વરના પાય, પ્રિયા સહિત^૪ ઘરિ આબુ-રાય;
 મુદિદાન અતિ દુધર ગણે, તેણિ દુજે^૫ દુખિઉ પત્નીતણે. ૬૪
 એકે શ્રીશંકરમુનિરાય, આચારિજ આબ્યા તિણિ કાય;
 નપ સંભલિ ગયુ વંદિવા^૬, આચારિજ લાગા પૂછિવા. ૬૫
 ત્રિંતાપુરવું^૭ કારણ કર્યું, ભૂપિં કહિઉ તે ગુરમનિ વસ્યું;
 વળતાં ગુર જંપિ^૮ નિમાંય, તુમે ઋતુપર્ણ! સંભલો રાય. ૬૬
 પૂરવધર પૂરવ-આંમનાય, અમે જાણું છું ગુર સુપસાય^૯;
 વિશ્વમાંહિ^{૧૦} જે વસ્તુ અનેક, તસુ સંખ્યા લહિયે સુવિવેક. ૬૭
 અક્ષમંત્ર તે છિ મુઝ પાસિં, મહાગય। તું લિ ઉઠાસિં;
 ઇતિ કહી મંત્ર ગુરે સો કહિઉ, અતિઆદરિ મનસ્યું(મિ) સંગૃહિઉ. ૬૮
 સોઈ મંત્ર-સુપ્રસાદિ કરી, અગણિત સંખ્યા લહિયે ખરી;
 પત્નીપ્રતિ^{૧૧} પઠાવીઉ એક, અણુકદાન આપરિ દિ તેક. ૬૯
 ખેતપાલ તૂઠિ તિણિ દાનિ, અવિતદાન દિયે જાહુમાનિ;
 ગુણ પ્રસ્તાર મુણી નિમ હિતે^{૧૨}, ૧૦ મુ પણિ તૂઠિ પિંગલપ્રતિ. ૧૦૦
 દુદિનપુરનિ મારગિ મુદા, સોઈ મંત્ર તને ૧૧ સીખ્યઉ તદા;
 મુઝનિં અસ્વદ્દય જપ દીઝો, તતખ્યણિ અક્ષમંત્ર તુમે લીઝો. ૧૦૧
 તેક બણી તસ મુદિ^{૧૩} માંહિલી, તુમે સવિ સંખ્યા લહે લલી; ૧૨

૧ સો. ૨ પ્ર. "મનિ ધરિઉ." ૩ મુદિનું દાન. ૪ વાંદવા, નંમવા. ૫ પ્ર. "વલતિ." ૬ આવા-કપટ મમતા રહિત. ૭ સુપ્રસાદ-
 ૧૦-૨પાથી પ્ર. "મુગુરપસાય." ૮ ન ગણી સંખ્યા તેટલી પાનુ-
 ૯ અજાનું દાન. ૧૦ સો પણ, તે પણ. ૧૧ સીખ્યો. ૧૨ પુષ્કરની
 મૂડીનાં પાસાના દાણાની સંખ્યા તમે તે મતવડે જાણી લેશો.

તે તુઝ સંખ્યા નહી લહે કસી, રમુ રમતિ બંધવચ્યું અમી ! ૧૦૨
ઈમ કુખર જિપિં લીલાયેં, રાજ આપણું લીઓ ઉછાંહે;

ઈતિ શિખ્યા ઋતુપણેં કહી, ^૧નલિ ^૨રહસિ સા સઘદી ગૃહી. ૧૦૩
હત સાથિ સો તેડાવીયુ, સભામધ્ય કુખર આવિયુ;

અતિ સનમાન હોયે નલરાય, રિતુપણાદિક કહે તેણિ હાય. ૧૦૪
^૩ધૂરત કૈતવ રાજમાંહિ મુખ્ય, કુખર મુણ્ય ^૪દ્યૂતમાંહિ દખ્ય;

બે બંધવ જૂ ખેલો ખરી, અમે સહુ જોસ્યું ખંતિ કરી. ૧૦૫
દ્યૂતક્રીડા, પુષ્કરપરાજય—

બે બંધવ તવ ખેલિં જૂયા, સાખીભૂત સકલ નપ હુયા;

એક બિ ત્રણિ ચ્યારિ જે હાય, આપ આપણા કહી દેવાય. ૧૦૬

જ્યકર દાઉ આપણુ જાણી, પરનુ દાઉ પડયુ કરિ હાણિ;

મુષ્ટિ દ્યૂત ને સંખ્યા કહિ, વધૂ ^૫જુ આવિ તુ તિમ ગ્રહી. ૧૦૭

મુષ્ટિ દ્યૂત જાણિં છિ રાય, તુહિ વચિવચિ નાખે પરદાય;

તેણિં કરી અલપ કુખર ^૬જુપાય, રમતિતાણુ રસ અધિકુ થાય. ૧૦૮

મુષ્ટિ ઉડાવે ઉડે ભૂપ, નલનૃપ તેહનું ^૭લહે સ્વરૂપ;

કુખર તેણિ પરાજય લહિ, ^૮ઉડી વસ્તુ સકલ નલ ગૃહી. ૧૦૯

હસ્તી અશ્વ દુર્ગ રથ ગ્રામ, ^૯આગર નગર નિગમ પુરહાણુ;

^{૧૦}કુખર હારે તે હેલાંમાંહિં, નલનૃપ લિયે સર્વ ઉછાંહી. ૧૧૦

^{૧૧}મુદ્રાસહિત ^{૧૨}કોશ ^{૧૩}કોઠાર, હારિયા સકલ અંગ શ્રંગાર;

કિંબહુના નલ ^{૧૪}જુચું તેમ, ^{૧૫}આગિ હારિ લહિઉ તુ જેમ. ^{૧૬}

૧ નલે. ૨ રહસ્યે. ૩ ધૂતારો, જુગારી-કપટી. ૪ જુગારમાં
નિપુણ. ૫ જો. ૬ જતાય. ૭ પામે, જાણે. ૮ ઓડી, ઓડમાં-શરતમાં

મૂકેલી. ૫૦ “ઉડયું ઓડયું.” ૯ ખાણ. ૧૦ ૫૦ “પુષ્કર.” ૧૧ અંગુઠી,

વીંટી. ૧૨ ભંડાર. ૧૩ અન્નના કોઠા. ૧૪ જતું. ૧૫ અગાડી, પૂર્વ.

૧૬ વાયક શ્રીમેધરાજજીયે કુખરે નળ સાથે જુદ્ધ કર્યાનું વર્ણવ્યું છે.

જુઓ આં ૩૦ મં ૩૦ ૩ જાં પાને ૩૭૬-૩૭૭—

ચતઃ—

જા જૂણ ઘણાસા, મુંઢી સીસેણ જાઈ રવાસા;
વેદા સંગ-પસંગા, તિન્નિ આસા નિરાસા સા ! ૧૧૨

પ્રત્યંતરે ચતઃ—

“ ૧ પામ્યા ૨ વેશ્યા ૩ અગ્નિ ૪ જલ, ૫ ઠગ ૬ ઠક્કર ૭ સોનાર;

“ એ દસ તુલિ અપ્પણા, ૮ બંભણ ૯ બહુઅખ બિચલ ૧૦ ૬૧ ” ૧૧૨

(પૂર્વ ચોપાધ.)

એળીપરિ નલનૂપ શુભું સર્વ, પશ્ચિ મનિ કિંપિ ન આણિ ગર્વ;
દવિં ૧ જૂ રમવા ૨ નિશ્ચય કરે, એતા દોપ દૂતના ધરે. ૧૧૩

પુત્ર કેસર કર્ણ નાશિકા, સકલ હાંનિ હોવે ૩ જૂથિકા;

દૂતબચન ગરિષું નહિ અન્ય, જે પરિકરે સોઈ જગિ ધન્યા ૧૧૪

સ્વમગરે પ્રવેશ—

શુભ મુદુરતિ લેઈ મુવિશેયિ, ૧ ગયે દીપો નગર પરવેયિ;

૨ રખ્યા નિપધનયરના હોઈ, વંછિત સકલ કન્યા ૩ અસ્તોક. ૧૧૫

“ બહુકમે કોકન આવીઆરે, કૂજર સાંભલી વત;

“ અતિથય કાળા ઉપની, રાનસોબ મંયુતરે. ૧૮

“ ૧ મર મહમો આવીએ, ૬૮૬ લેઇને તામ;

“ ૨ મર દરે: તરસે પળે, મોરે સગા મંયામોરે. ૧૯ ”

તતઃ—

^૧મુક્તાદિલિ ભરી સોવન થાલ, બહુ વધાવિ સધવા બાલ; ,
પૂરવપુણ્ય દિલિયાં સહુતાણાં, ઘરિં ઘરિં ઉત્સવ વધામણાં. ૧૧૬
રાજ્યાભિષેક—

પ્રગટ પાટિ બિહુ મહારાજ, સકલ ભૂપ સેવિ નિર્બ્યાજ;
અર્ધભરતમાંડિ સુવિહાણુ, અર્ખંડલ પરિવર્તિ આણુ. ૧૧૭

ઋતુપર્ણાદિ રાજમંડલી, કરે અભિષેક રાજાનુ વળી;
મણિં સિંહાસનિ થાપી કરી, કીરતિ ત્રિણિ ભુવનિ વિસ્તરી. ૧૧૮

(હવિ) સહુ ભૂપપ્રતિં નલરાય, આપિ ઉગ્રિત અનેક સુપસાય;
મહાબલરાય પ્રમુખ ^૨ખેચરા, ઋતુપર્ણાદિ ભૂપ ^૩ભૂચરા. ૧૧૯
લહી બહુમાન રહિયા તસ નામિ, સહુ ^૪વિસભ્યાં નિજનિજ ઠામિ;
લેમી મોહ ધરે સુપ્રસન્ન, રહી કેસની કેતા દિન. ૧૨૦

પુષ્કર યુવરાજપદે—

^૫કૂખર જે જીત્યુ નલરાય, અતિ ^૬અનુસય ધરતુ મનમાંડિ;
મંદિર છંડી જાયે યદા, નલલેમી તિહાં આવે તદા. ૧૨૧

સંતોષી શુભવચનિં સાર, વચ્છ ! મ ધરિ મનિ દુઃખ અપાર;^૭
તુજ સરિખુ બંધવ કિહાં મિલે, રખે રાજથી અલગુ ટલે. ૧૨૨

હવિ ^૮મેદિનિમાંડિ જોઈ, વીરસેનના સુત છિ દોઈ;
દમયંતી-દેવર ! હવિ સુણુ, રખે વિયોગ પડે કોતાણુ. ૧૨૩

રાજ ઋદ્ધિ દેશ સાધના, સમય જે લખિમી અર્જના;
બંધુવર્ગનેં ખપિં આણિયે, તે તસ તાણું ફળ જાણીયે.^૯ ૧૨૪

બંધુવર્ગ દીસે ^{૧૦}દોહિલા, આપોપું વિચરે ^{૧૧}સોહિલા;
તેહની ઋદ્ધિ લહી સવિ ^{૧૨}ફેક, જિહાં નહી સુખી સંબંધીલોક! ૧૨૫

ધન્ય ધન્ય ! સ્વજાતિક પોષ, પરગુણુ ગ્રહિ લાખિ નિજ દોષ;

૧ મોતીની. ૨ વિદ્યાધર રાજ. ૩ જમીનના રાજાઓ. ૪ વિદાય કીધા.
૫ પ્ર૦ “પુષ્કર.” ૬ ધણો પરતાવો. ૭ પ્ર૦ “લિગાર.” ૮ પૃથ્વીમાં.
૯ પ્ર૦ “તે તુ સદ્વપણું જાણીયું.” ૧૦ દુઃખી. ૧૧ સુખમાં. ૧૨ નકામી.

નિજ ગુણ સુણી ધરે મનિ લાજ, ધન્ય ! સોઈ સાધે પરકાજ ! ૧૨૬
 તેહ ભણી મનથી મેહલિ 'વિખવાદ, એ સવિ નાણ્યુ પુણ્યપ્રસાદ;
 જે એકઠું સહુકો મિલિયું, વિરહદુખ સવિં દૂરિ ટલિયું. ૧૨૭
 ઇતિ કહી દહ આલિંગી કરી, સુવરાજ પદવી દે ખરી;
 અર્ધરાજનુ આપ્યુ ભાર, વરત્યુ સઘલિ યશ વિસ્તાર. ૧૨૮
 ઈમ ભોગવે ત્રિખંડરયુ' રાજ, સારે સકલ લોકનાં કાજ;
 રાજભાર (સિરિ) દેઈ શ્રુતશીલ, ધર્મ-કર્મ રવે' કરે સુશીલ. ૧૨૯

૧ દુઃખ-કંકાશ. ૫૦ "વિપાદ."

૨ અત્રે ભટ્ટ પ્રેમાનંદે, આજના રાજકુલોને પણ વિચારવા
 લાયક કથન કથ્યું છે. કે જેવું આ રાસકારે પણ પહેલા પ્રસ્તાવમાં
 પાને ૧૭૫-૭૬ માં કથ્યું છે. જુઓ પ્રેમાનંદ કહ્યું ૬૪મું.

" જુહપતિ પુષ્કરને કીધો, નજે કીધાં જમ અનંતજ;

" ધર્મરાજ કીધું નજરાયે, વરસ સહસ્ર છવીસ. પર્યંતજ.

" નજના રાજ્યમાં બંધન નામે, એક પુસ્તકને બંધનજ;

" દંડ એક શ્રીપાતને હાથે, ધન્ય વીરસેન-નંદનજ !

" કંપારવ ધનને વરતે, પવન રહે આકાશજ;

" કુળકર્મ પારધિ મૂક્યાં, જીવે ન કરે નાશજ.

" ભય એક તસ્કરને વરતે, કમાડને વિન્નેગજ;

" હરખ શોક સમતોલ લેખને, ત્યાજ વિષયના ભોગજ.

" ચતુર્વર્ણી તો સરવે શરી, ગાનખૂશ તીવ્ર ધારેજ;

" દેહગેહગધે ખટ તસ્કર, પીડી ન શકે લગારેજ.

" રોચ ધર્મ દયા તત્પરી, આપે તે ગુપ્ત દાનજ;

" હરિભક્તિ નથી તેનું નામ દરિક્રિ, જેને ભક્તિ તે રાજનજ.

" તેહ મુઓ જેની અપહીતિ પૂંડે, અકાળ મૃત્યુ ન ચાપજ;

" માઆ મેહ વરસે વસુધામાં, દ્વંધ ધણું કરે ગાયજ.

" માતપિના ગુરુ નિધ વિધ્યુની, સેવા કરે સર્વ કોયજ;

" પરનિંદા પરધન પરનારી, કુદળે નવ લોયજ."

તીર્થાર્તન—

કલ્યાણકારક ઉત્સવ એક દિન, પ્રિયા સાથે તેડી રાજન;
 તીરથ સોઈ 'તમોહર' જિહાં, જિનવર વંદનિ આગ્યુ તિહાં. ૧૩૦
 દેખિ સો 'વિહાર દંપતિ, ચરણિ ચ્યાર' ગાલ્યા મહાસતી;
 પ્રથમ દેઈ પ્રદખ્યાણા ત્રણિ, પરમેશ્વર પૂત્યા ચિરમન્નિ. ૧૩૧
 સાલંકાર કવિત ઉચ્ચરી, શ્રીભગવંતતણી સ્તુતિ કરી;
 પછે પ્રણમ્યા મહંતપિના પાય, 'વાસર અષ્ટ રહિયા તિહાં રાય. ૧૩૨
 વળતા નિજપુર લણી સાંચરિયા, પવનિ પંથિ આકુલા કરિયા;
 થયું 'નકત વ્યાપિઉ અંધકાર, તિહાં થોભાગ્યુ' સંઘા વાર. ૧૩૩
 એતલિ 'મધુકર કુલ અંકાર, સુવણિ કણિ રાજ તેણિ વારિ;
 તે કૌતુક જોવાનિ કામિ', લેમી બોલાવી તેણિ કામિ'. ૧૩૪
 પ્રિયે યવનિકા બાહિરિ આવી, લાલ-તિલક ઉઘોત જણાવી;
 પતિ-આજ્ઞા પામી સા તામ, બાહરિ પ્રગટ કરી નિજધામ ૧૩૫

સાધુસમાગમ—

અંધકાર તવ જર્જર થાય, એતલિં એક દીકું સુનિરાય;
 ધરી ધ્યાન પ્રતિમાંહિં રહિયુ, 'ખૂંટો ખચરતાણુ જિમ દહિયુ. ૧૩૬
 આવન અંદન અરચ્યુ' 'કુણિ, મધુકર ગંધિ આગ્યા તિણિ;
 સાધુ-શરીરિ' વલગી રહિયા, રાય-રાણીની દૃષ્ટિ થઈયા. ૧૩૭
 તવ આગ્યા સુનિવરને પાસિ, કરિ પ્રશંસા અતિ ઉદ્દાસી;
 અહો તપસ્યાધારક ધીર! મહાસુનિવર મોટઉ ગંભીર! ૧૩૮
 'પરિચારિક પાય તિણિ જોવી, ભમરા દુરિ' કરાવે હેવી;

૧ મંદિર. ૨ પ્ર૦ "ચરણ ચ્યારિ." ૩ આઠ દિવસ. ૪ રાત. ૫ ભમરોનો.
 ૬ પ્ર૦ "સુણી કણિ" કાણે સાંભલી. સુવણિ=મધુર અવાજવાજો. ૭ પ્ર૦
 "ખૂંટુ ખિરતણુ યમ દહિઉ" તપવડે અંગદમનથી ખેરના ખૂંટાની જેમ
 સ્થિર થયેલા સુનિ દીકા. ૮ કોષ્ટક. ૯ નોકર ચાકર. પ્ર૦ "પરિચારિકા."

કરિ વેચાવચ મુનિવરતાણુ, નિરમલ યોધિ કરે આપણુ. ૧૩૯
 'સ્વે' વેચાવચ કરે ભૂપતિ, કરભોડી વંદે દંપતી;
 સખલ પરીસહ સે^૨ સંચતિ, પૂરણુ ધ્યાન કરે મુનિપતિ. ૧૪૦
 ધન્ય! ધન્ય! તું મહામુનિરાય! તુઝ મુખ દીઠે પાતક^૩ જાય;
 પ્રગટિયું પૂરવપુણ્ય અનંત, ચરણભેટ તુમ લહી 'લહંત'! ૧૪૧
 સ્તુતિ ઇતિ કરતા મુનિવરપાય, વળી વળી પ્રણમે રાણીરાય;
 હામિ યથોચિત તેણિ બિસિઈ, 'ધર્મલાભ' આસીસ મુનિ દિઈ. ૧૪૨
 કહિ મુનિવર સંભલિ રાજન! સદા મુનિર્મલ તાહં મત્ત;
 ધર્મદેશના તુમે સંસીયે^૪, જિમ કપૂરિં કુસમ વાસીયે. ૧૪૩
 સકલ વિલવ^૫ સંપૂરણુ ગજ, શ્રદ્ધા ધર્મ ચિત્ત ધર્મકાજ;
 પત્ની પ્રેમવતી દહ નેહ, લહિયો પુણ્યતણાં ફલ જોહ! ૧૪૪
 રાજન! હમનકમુનિવરતાણુ, સુતીર્થ્ય શ્રુતસાગર-મુનિ ભણુ;
 સોઈ મુનિ તુમ આસીસ દિયે, ધર્મ-નિવાસ હોજો તુમ દિયે. ૧૪૫
 નલનપ તવ પય પ્રણમી વળી, ઇતિ યોદ્યુ 'જોડી' અંજલિ;
 ધન જીવિત સહી માહં જોહ, મુનિ નિર્મમ તુમે ધરો સનેહ! ૧૪૬
 કલિ જીવ્યુ વળી ખામી પ્રિયા, દેશ સકલ 'સોહિલિ' સાધીયા;
 તુમ દરસણિ ઉદ્ભટ જેતલૂં, હરિખજ પામ્યુ તવ તેટલૂં. ૧૪૭
 ભગવન! જોહ પૂજું સંદેહ, સવિ સાધારણુ માનવદેહ;
 અર્થાકિક લેખીનિ ભાલિ, તિલક હવું તે પુણ્ય સંભાલિ. ૧૪૮
 દેવી સાથિં વિરહ જે લહિઉ, સોઈ પાપનું કારણ કહુ!
 અરધભરતનું પામિઉ શન, 'કુહી' કુણુ પુણ્યે' સરીયાં દાન? ૧૪૯
 સાધુમાયિત-પૂર્વમવ—
 ગુરુ કહિં પુર હિમાચલ હામિ, તું રાજા 'મુમ્મણુ' ઇતિ નામિ;

૧ સ્વે-સ્વયમ, પોતે. વેચાવચ-વેચા ચાકરી. ૨ સહે, સદન કરે.
 ૩ પાપ. ૪ સાધુ-મદાન વન! ૫ પ્ર. "સંસીઈ" ૬ વૈભવ. ૭ હાથ
 જોડીને. ૮ મુખે કરીને. ૯ દેહો! ૧૦ પ્ર. "મમ્મણુ" અન્યોપિ મમ્મણુ.

વીરમતી પત્ની તાહરી, સકલ કામિની ગુણ-મણિ ભરી. ૧૫૦
 તું બલવંત યુવા દાતાર, ધીરવીર ગંભીર ઉદાર;
 ૧પણિ અનાર્ય જાયુ તે ભણી, ૨વિગતિ ન લહી જિનધર્મહતણી.
 એક દિવસ તું મૃગયા રમિ, સપરિવારિ વનમાંહિં ભમિ;
 એહવિ સાથ વહે બહુગુણી, અષ્ટાપદની યાત્રા ભણી. ૧૫૨
 તિણિં થલિં વરતે તાહરી આણુ, તેં તસ પાસિ લીધું દાણુ;
 સંઘ સાથિં તિહાં મુનિવર એક, તિં તિહાં મંડયો અતિ ૩અવિવેક.
 સાથ સહુકો ૪વહિતુ કરિયો, તેહનિં નિરાપરાધ તિં ધરિયો;
 ન સકિહં તેહનિં વારી કોઈ, બલવત્તરચું ગ્રાણુ ન હોય. ૧૫૪
 મહાનુભાવ તપ શોષિત અંગ, તે દીઠિ તુઝ ઉપનુ ૫કુરંગ;
 તું તિહાં હવું ઘણું અજ્ઞાન, મુનિવર ઉપરિ મેહલ્યાં સ્વાન. ૧૫૫
 ૬સ્વાન ૭વિલૂરે મુનિવરઅંગ, પણિ તસ ન હવું સમતાલંગ;
 મુખહુંતી નવિ બોલિ વાચ, તસ તનુ 'વજ્રિષભનારાચ'. ૧૫૬
 એતલિં વીરમતીસુંદરી, આવી તિહાં ૮ચેટી પરિવરી;
 પ્રિયુનિં ભોજન દેવાભણી, તિ મુનિવર તિમ દીઠઉ ગુણી. ૧૫૭
 અતિ શોચા કરતી સા બાલ, અલગા કર્યાં સ્વાન વિકરાલ;
 કહિં ભરતારપ્રતિં અતિ ઘણું, એ રચું કરિયુ મૂઠતાપણું! ૧૫૮
 એહવું ન કરે પામર કાજ, એણિ વાતિં બહુ આવે લાજ;
 કીધો ૧૦કલ્પદ્રુમે કુઠાર, ચિંતા રત્ને વજ્રપ્રહાર! ૧૫૯
 જુ કદાચિ મુનિ દેયત સાપ, તુ કુણુ ગતિ હોયત પ્રિય! આપ!
 ઇતિ કહિતી મુનિવરતનુતાણી, ૧૧પરિચર્યા મંડિ અતિઘણી. ૧૬૦

૧ અવિવેકી પ્રદેશમાં જન્મ્યો તેથી. ૨ ભેદ, તત્વ, વિગત.
 ૩ પ્ર. "તિં દેખી મંડયુ અવિવેક." ૪ જતો. ૫ અભાવ, અયોગ્ય
 રંગ=આનંદ. ૬ કૃતરાં. ૭ ચુથે, ફેડે. પ્ર. "સ્વાન વલૂરિ" ૮ અતિ
 મજબૂત, એક પ્રકારના બળનું પ્રમાણ. ૯ દાસીઓથી. ૧૦ કલ્પવૃક્ષને
 કોવાડેથી કાંપી નાખવાનું કયું. પ્ર. "દીધું કલ્પદ્રુમિ." ૧૧ સેવા આકરી.

મુનિવરઅંગિ ^૧વિહકી લાલ, દેખી દુખ ધરે સા બાલ;
 બોલી બહુપરિ વચન વિશાલ, ^૨સદય ચિત્ત કીધું ભૂખાલ. ૧૬૧
 મુનિવર શાંત થયુ નૃપ લહી, મહિમા ધર્મ દાખિવા સહી;
 નિજ ^૩નિષ્ટીવ અંગ ચોપડિઉં, ^૪વપુ કીધું ^૫યમ ^૬નૂતનુ ઘડિયું. ૧૬૨
 તે દેખી વિરમય ચિત્ત થઈયુ, સોચે ઘણું રાય તિહાં રહિયુ;
 ધિગ એ મૂઢ અવજ્ઞાકાર, ^૭મુનિ સંતાપ્યો ગુણભંડાર. ૧૬૩
 અતિ વિપાદ કરતુ બાણિયુ, તવ બોલ્યુ સમરસ ^૮પ્રાણીયુ;
 મેહલિં વિપાદ ^૯તું મનિથકી, કિમપિ હોય હવે ^{૧૦}પાતકી. ૧૬૪
 રાજન ! ચતુર તુમ્હાસિત લોક, માનવલલ લહી મ કરો ફેલક;
 જીવદયા બણો જિનધર્મ, પ્રાણી હણી મ બાંધ્યો કર્મ. ૧૬૫
^{૧૧}યો યો દંતિ તૃણ રિપુ લિયે, તેહનિ સુલટ ^{૧૨}ધા નવિ દિયે;
 સદા કાજિં જે તૃણ ચરે, કિમ સકલું તેહનુ ^{૧૩}વધ કરે. ૧૬૬
 હાહા જૂઓ અરાજ કડિયે, સખલા દુર્જનિં દુખ દિયે;
 તેહ બણી ^{૧૪}ન્યાયપંથિં મન ધરો, યત્ન જીવ સઘલાનો કરો. ૧૬૭
^{૧૫}દીન ^{૧૬}દિગંબર ચાલિઓ ધરી, ^{૧૭}કપાલિક પુટ લિખ્યા ^{૧૮}આચરી;
 મહાદેવ નડીયા એ નાટિ, પ્રદ્ધા મસ્તકે છેદા માટિ. ૧૬૮
 લહી દુર્લભ માનુષ-અવતાર, જેણિ ન બણ્યુ ધર્મવિચાર;
 સો માનવરૂપેં પશુ કહો, ધરો વિવેકને ધર્મ સંગ્રહો. ૧૬૯
 ઈત્યાદિક મુનિ-વાચકતણી, ધર્મદેશના સાચી સુણી;

૧ પ્ર૦ “વહિકી લાલ.” ૨ દયા યુક્ત. ૩ પોતાનું થૂંક.
 ૪ શરીર. ૫ જિમ, જેમ. ૬ નવા શરીર જેવું. ૭ પ્ર૦ “મુનિ મંતોખ્યુ.”
 ૮ મુનિ, સમતા રમવાળો પ્રાણી. ૯ પ્ર૦ “રાય ! મનિથકી”
 ૧૦ પ્ર૦ “કિમપિ મ હોવિ હવિ પાતકી.” ૧૧ જો જો. ૧૨ ધાવ.
 ૧૩ નાશ. ૧૪ પ્ર૦ “ન્યાયપંથ મનિ ધરો.” ૧૫ કંગાલ. ૧૬ નમ.
 ૧૭ બોપરી ધાગજ કરનાર, નાસ્તિક મતવાળો. ૧૮ પ્ર૦ “આદરિ”

મમ્મણુ મહીપતિ તદા ^૧સચાર, ગૃહે શ્રાવકી-વિરતિ ઉદાર. ૧૭૦
 વળી વળી મુનિને કરે આમાણું, કુકર્તવ્ય નિંદે આપાણું;
 કુણિ તીરથિં પુહતા મુણિંદ, અંતરાય હુગ્ગો મહામંદ. ૧૭૧
 ગુરૂ કહે અષ્ટાપદ ઇતિ સુણુ, ભરત વિનિમિત તીરથ ભણુ;
 મણિપ્રાસાદ અતુર્મુખ જિહાં, જિન ગઉવીસે પ્રતિમા તિહાં. ૧૭૨
^૨જિનવર દેહમાન નિજ વર્ણુ, જિનપ્રતિમા મહીતલિ આભણું;
 તિહાં ચ્યારિ આઠ દસ દોઢ, પૂર્વાદિક ચિહ્નુદ્ધારિં હોઈ. ૧૭૩
 સો ગિરિ ઉંચુ યોજન આઠ, તેતાં પાવકી ^૩ચારાં પાઠ (આઠ);
 દેવીશક્તિ વિના ^૪માનવી, ન સકે ચડી વાત ^૫માનવી. ૧૭૪
^૬સાંપ્રત સો ગિરિ દર્શન જેહ, યાત્રાતણું દિયે ફલ તેહ;
 શાસનદેવી ^૭સાંનિધિ કરિં, તુ પ્રભુદર્શન હુયે સિરિં ! ૧૭૫
 તેણિ તિરથિ 'યાત્રા અંતરાય, હવુ સફલ સંભલિં' રાય;
 જેણિ પ્રતિબોધ લહી દંપતી, ધર્મકૃત્ય કરયો 'અણુવ્રતી ! ૧૭૬
 ઇતિ સંભલિ તથા ^{૧૦}ક્ષતિનાથ, જન મોકલી વિલાંબે સાથ;
 મુનિ પ્રતિલાભિ ઉદ્ધટ ભરિયા, સંઘમાંહિં જઈ પુહતા કરિયા. ૧૭૭
 તે દિનથી મમ્મણુનૃપ નિત્ય, રાણીસહિત કરે ધર્મકૃત્ય;
 વીરમતી અષ્ટાપદતણી, યાત્રા ^{૧૧}ભાવન ભાવેં ઘણી. ૧૭૮
 એહ અર્થ મનમાંહિં ધરી, શાસનદેવી-મૂરતિ કરી;
 મૃપપત્ની દેહરાસર મંડિ, કરે આરાધન આલસ છંડિ. ૧૭૯
 ત્રિકાલ પૂજા સારે ખરી, કરે તપસ્યા ધારણુ ધરી;
 સૂઈ દલે ભૂશિચ્ચા કરી, રાણીયે ઇમ તિ આદરી. ૧૮૦

૧ પ્ર૦ " તદા સદાર " દારા=પત્ની સહિત. ૨ પ્ર૦ " નિજ-
 નિજ દેહમાન નિજ વર્ણુ. " ૩ ચારાં, પગડીઆ. ૪ મનુષ્ય. ૫ જાણવી.
 ૬ ચાલુ સમયે, ચાલુ કાળમાં. ૭ સહાય. ૮ પ્ર૦ " જાતાં " ૯ પ્રહસ્ય-
 પણામાં વ્રત પાલનારને ' અણુવ્રતી ' કહેવામાં આવે છે. અને સાધુ-
 અને ' મહાવ્રતી ' કહે છે. ૧૦ રાજાએ. ૧૧ ભાવના, ધમ્મા.

પંચવીસ પંચવીસહ વાર, કરિ ઉપવાસ તિહાં સુવિચાર;
 આઠમિ પુનમિ દિન દુખહરણ, રાણી કરે નિશિ-જાગરણ. ૧૮૧
 કરે જિનેશ્વરના ગુણગાન, ^૧સહસક્રુમારી પ્રતિં બહુમાન;
 દિવસ ^૨પારણિતણે પ્રધાન, ભોજન વઆભરણ સુદાન. ૧૮૨
 આપે મનિ ઉદ્ધટિ આપણે, મુનિને દાન દિયે ^૩મુદ્ધ ઘણે;
 ઇતિ પદ્ધતિ તપ કરતાં દક્ષ, શાસનદેવી હુઈ પરિતક્ષ. ^૪ ૧૮૩
 કહે સુણિ વીરમતી ! કહો હિતે, તપમહિમાયે સહી તુઝ પ્રતે;
 હું તૂઠી વર માગો આજ, જે વંછો તે સાધું કાજ ! ૧૮૪
 વીરમતી કહે લાગિ પાય, જી તુમે મુઝ તૂઠાં મહામાય !
 તુ અપ્રાપદ પૂરિ જગીસ, યાત્ર કરાવો જિન ચઢવીસ ! ૧૮૫
 તવ હૃષિત હુઈ સાસનસુરિ, નિજવિમાનિ ખિસારી કરી;
 લેઈ આવી અપ્રાપદગિરિ, ભરત-વિનિર્મિત જિનમદિરિ. ૧૮૬
 તિહાં જિનવર વંદિ ચઢવીસ, પરમભાવિ પૂજ્યા જગદીસ;
^૫પ્રવચન-વચન હિયામાં ધરી, સત્તરલેહ-પૂજા વળી કરી. ૧૮૭
 વિવધ રત્નમય તિલક ^૬વિચિત્ર, જિન ચઢવીસે ભાસિ પવિત્ર;
 તેણિ દીધા ધરી ઉદ્ધટ ઘણુ, મક્લ જન્મ આ કરે આપણુ. ૧૮૮
 યાનયુગ્મ વસુધાએ ધરી, ^૭મુક્તામુક્તિક-મુદ્રા ' કરી;
 સ્તુતિ મહાર્થતારસ્વરભણી, સ્તવના કરિ જિનેશ્વરતણી. ૧૮૯

નમઃ પરેભ્યોઽપિ પરા, -પરેભ્યોઽપિ નમો નમઃ;

પરાઽપરપરેભ્યોઽપિ, સર્વવિદ્ભ્યો નમો નમઃ. ૧૯૦

[મહામારત-વનપર્વે.

૧ હજાર. ૨ પારણાના દિવસે. ૩ અતિ આનદથી. ૪ પ્રત્યક્ષ.
 પં જૈન-આગમ-શાસ્ત્ર. ૬ નાના પ્રકારના. વિવિધ ભતિના. ૭ જન,
 જાનુ.

(પૂર્વ ચોપાધ.)

દ્રવ્યભાવ પૂજા સુવિશેષ, કરી ધરે મન ^૧મોદ અશ્રેષ્ઠ;
 પછે તિહાંથી લેઈ ^૨શાસનસુરિ, રાણી મંદિરિ પુહુતી કરી. ૧૬૧
 અંતર્ધ્યાનિ હુંઈ દેવતા, નૃપ આગલિ સવિ કહી વારતા;
 નિર્મલ આરાધી જિનધર્મ, રાય-રાણી પામ્યાં ^૩સુર-સર્મ. ૧૬૨
 બીજે ભવિં સુરસુખ ભોગવી, ત્રીજે ભવિં વળી તિહાંથી ચવી;
 પોતનપુરિ ^૪શિશુપાલકથયાં, ધન્યધુંસરી નાંમિં કહિયાં. ૧૬૩
 અલિ(અતિ)સમૃદ્ધ ભદ્રક બેહુજણાં, મહિષી ગો દૂઝે ઘરિ ઘણાં;
 સ્ત્રી ભર્તાર પ્રતિં બહુ પ્રીતિ, દિયે દાન બહુ એકેં ચિતિ. ૧૬૪
 વચનિં બે જણુ મીહું વદે, કપટ કદા નહિ તેહને હદેં;
 હ્રુધા તૃષા લંબે પરતણી, કીરતિ વિસ્તારે આપણી. ૧૬૫
 એક દિવસ છે વર્ષાકાલિ, પશુ ચારે વનિ સો ગોવાલિ;
 તિહાં મુનિવર પ્રતિમાયેં રહિયુ, વૃષ્ટિ ભીંજતુ દષ્ટેં થઈયુ. ૧૬૬
 તવ તે સાધુ-વેચાવચ કરે, પત્ર છત્ર મુનિ-મસ્તકિ ધરે;
 સંધ્યા લગે વૃષ્ટિ તિહાં હવી, તવ લગિ સો તિમ રહિઉ માનવી.
 મુનિને વૃષ્ટિ વાયુની ^૫વ્યથા, એણીપરિ તેણિ વારી સર્વથા;
 કરિયું વેચાવચ સંધ્યા જામ, મુનિવર કાઉસગિ પારિ તામ. ૧૬૮
 ધન્ય ^૬ભણે પ્રણમિ મુનિરાય, કિહાંથી પાઉધાર્યા ઇણિ ઠાય ?
 પાઉધારિવું હવિ કિહાં કહું ? મુનિ કહે જિમ કહિયે તે લહું. ૧૬૯
^૭પાંડ્યદેશથી આવ્યા અહી, લંકાપુરિએ જાવું સહી;
 પય વંદેવા શ્રીગુરુજા, હવે વર્ષારિતુ આવી આજ ! ૨૦૦
 તેહ લણી ભૂં ^૮જીવાકુલ ભઈ, યોગ મિલે તું રહીયે અહી;
 ઇતિ સુણી ધન્ય પુણ્ય ભાવીયુ, મુનિ મંદિર તેડી આવીયુ. ૨૦૧

૧ પાર વગરનો હર્ષ. ૨ શાસનનું રક્ષણ કરનારી દેવી. ૩ દેવતાનાં સુખ, અર્થાત ત્યાંથી મરીને દેવપણું પામ્યા. ૪ પ્ર. “પશુપાલક.”
 ૫ પીડા. ૬ ખોલે, કહે. ૭ પાંડુદેશ. ૮ ચરણ. ૯ જીવોયુક્ત.

ધન્ય ભણે ^૧ભદ્રકપરિણામિ, ^૨મહિપાદ્ધ થાઓ તમે સ્વામિ !
 મારગિ ^૩પંક ન સહવો થાય, મુનિવર કહે અમે હીંડું પાય. ૨૦૨
 પાય-વિહારેં ઘરિ આપણિં, મુનિ લેઈ આંચુ આદર ઘણિ;
 પ્રતિલાલે ^૪પાયસ-આહાર, તેહનિ પાસિં રહિઉં અણુગાર. ^૫૨૦૩
 અઉમાસું ઠાચું તેણિ ઠામિ, ધન્યધુંસરી શુભપરિણામિ;
 મુનિમુખિ ધર્મદેશના મુણિ, પુણ્યારાધન ^૬પદવીભણિ. ૨૦૪
 તેણિ થલિં મુખિ રહી અઉમાસિં, મુનિવર પુહુતા (નિજ) શુરૂનિં પાસિ
 તે દિનથી પત્ની-પતિ જાણિ, શ્રાવકધર્મ ધરે જિનઆણિ. ^૭ ૨૦૫
 ઇતિ જન્માત ધરી ધારણા, સ્ત્રી ભતાર ^૮અવી બે જણા;
^૯ક્ષેત્ર હેમવંત જઈ ઉપના, અઉથિ જન્મિ યુગલ સંપના. ૨૦૬
 જૂમિ મુવણું વણું છિ જિહાં, મધુર સ્વર પંખી છિ તિહાં;
 શીતલ સ્વચ્છ સદા છિ નીર^{૧૦}, સુખકર હોસે શુદ્ધ સમીર. ^{૧૧}૨૦૭
 તેહનિં વસ્તુ પાત્ર આવાસ, સિથ્યા લોજન સકલ વિલાસ;
 કલ્પદ્રુમ ઠામિત પૂરવે, દેવતણી પરિ સુખ લોગવે. ૨૦૮
 પૂરિં આયુ ગયા પરલોકિ, પંચમિ ભવિ યુથિ^{૧૨} મુરલોકિ;
 તિહાં બેહુગિત્ર દેવ અવતરિયા, અન્યોઅન્ય પ્રેમરસ ભરિયા. ૨૦૯
 સાગર સાતપથ્ય એકે ભણું, આય^{૧૩} લોગવી દેવહંતણું;
 તિહાંથી તુમે હવાં દંપતી, આગલિ વાત લહું જે છતી. ૨૧૦
 પૂર્વના કર્મફલ— [ઈતિ પૂર્વમવ.]
 ધરી ખાર મુનિનિં દુઃખ લીઉં, વરસ ખારતાણું તિં તસ ફલ લીઉં;
 વળતું મુનિવર ખાચું જેહ, સવિ સંયોગ મચ્ચુ વળી તેહ. ૨૧૧
 ધરિયું ધન્યતણે ભવિ છત્ર, તેણિ તુજ ચાજ ^{૧૪}એકાતપત્ર;

૧ ભોજા. ૨ પાશ ઉપર બેસો. ૩ ગારો-દાદવ. ૪ ખીર, દૂધ. ૫
 મુનિ-આયુ ૬ પ્ર. "પદ વળી ભણિ." ૭ આણાએ-આયાએ. ૮ મરીને.
 ૯ પ્ર. "ક્ષેત્ર દેમવનિ" ૧૦ પાણી. ૧૧ પવન. પ્ર. "હોવિ શુદ્ધ
 સમીર." ૧૨ ચોપે દેવલોક. ૧૩ આયુ, આયુષ. ૧૪ એક, આતપ-વ.

દિયાં તિલક જે જિનવર-ભાલિં, તિણિ તુઝ પત્ની તિલક નિહાલી.
પૂરવ યંચ લવંતર પ્રેમ, તેહભણિ અધિકું તુમને એમ;

ઇતિ મુનિવરનાં ^૧વાઘકિ સુણી, ^૨ધૂળ્યાં બેહુ ધણીયાણી ધણી. ૨૧૩

સ્મરણજ્ઞાન—

^૩જાતીસમરણ લેઇ મૂરછીયાં, કરી ઉપચાર શિઘ્ર સજ ક્રિયાં;
પૂરવલવ સમરી શુદ્ધ હિયાં, નલ-દમયંતી આણીંદિયા.^૪
વળી વળી પ્રણમિ સો મુનિપાય, કરિ પ્રસંસા રાણીરાય;
ઇતિ વાત સવિ હૃદયમાં ધરી, નિજમંદિરિ પુહુતાં પરિવરી. ૨૧૫
નલ-લેખી સંસારહતાણુ, કીડારસ વિલસેં અતિ ઘણું;
કાંઈ (એક) અધિક નવાણું લખ્ય^૫, વુલ્યાં વરસ તાસ પરતખ્ય.

(રાગ રામગિરી.—ઢાલ પ્રથમનુ.)

એણીપરેં રાજ કરે નલરાજાજી, દિનદિન તેહના અધિક દીવાજાજી;
એકદિન બિહુ સભામાંહિ સ્વામિજી, તવ પ્રતિહાર કહે શિરનામીજી.

(ત્રૂટક.)

નામીરે મસ્તકિ બોલિયુ, એક ઈંદ્રજાલક દેવ;
દરિસન તુમારું નિરખવા, આવીયુ છે પ્રભુ ! હેવ. ૨૧૮
નૃપ કહે તેહનિ તેડી અહીં, આવિયુ સો તતકાલ;
પ્રણમી કરી ઉભુ રહિઉ, સો કહે સુણિ ભૂપાલ ! ૨૧૯

નલપ્રતિવોધણોડપાય—

આગેરે નાટકિયા ઘણા, નિરખ્યા હુસિં નિરધાર;
પણિ નિપુણ નર્તક માહરો, દીઠો નથી એકવાર ! ૨૨૦
ઇમ કહી બંધી જવનિકા, તિમાંહિંથી તેણિવાર;
એક ^૬ગ્રામ-સૂકર પ્રગટિયુ, તેણિ ધરિયા છિ શ્રંગાર. ૨૨૧

^૧ વાયક, વચન, વાણી. ૨ પ્ર૦ “ધૂળ્યાં બેહુ” ૩ પાછલાં ભવોનું
જ્ઞાન થવું, પાછલાં ભવોનું દેખવું. ૪ આનંદ પામ્યાં. ૫ લક્ષ, નવાણું લાખ
વરસ ઉપર કાંઈક અધિક વરસ વુલ્યાં, વેલ્યાં, વણ્યાં. ૬ ગામસુઅર, ભૂંડ.

- મંજુર ચરણે રણગણે, કેઉર મુગટ ઉદાર;
કાનેરે કુંડલ ઝલહલે, હોયે તે નવસર હાર. ૨૨૨
- નાટિક 'નિરૂપમ' મેડિઉ, સૂકરે અભામઝારિ;
સો ભેદ અંગ ઉપાંગના, દાખિ(વિ) વિવિધ પ્રકારિ. ૨૨૩
- હાવલાવ બહુ હસ્તકકલા, સ્વર તાલ માન વિગતિ;
નિરખતાં નાટિક તેહનું, સહુ ચતુર ચમક્યા ચિત્તિ. ૨૨૪
- નલરાય વિસ્મિત ચિત્ત હવુ, તેહનારે શુરૂનિ તામ;
એકલખ્ય હેમજ આપીયું, ઉપરિ વળી એક ગામ. ૨૨૫
- સૂકરો પ્રસ્વેદિત હવુ, નાટિકતણી જો અંતિ;
સૂકર શરીર (પ્ર)ક્ષલાવીઉં, રાજા ઈમ નિરખંતિ. ૨૨૬
- બહુ ચૂયા ચંદન આણીયા, કરતૂરી અગર કપૂર;
કરી વિલેપન દીપાઈઉં, સૂકર સરીરહ નૂર. ૨૨૭
- અદ્ભુતકલા જે(ણિ) સીખવી, સો વખાણ્યું બહુવાર;
ચું કરિઉં (હવિ) તેણિ સૂકરિ, તે સુણુ સહુ સુવિચાર. ૨૨૮
- સ્નાનના ખાલમાંહિં જઈ, 'ઝીલીયું' કદમ તેહ;
પેખીઉરે પૃથવીપતિ કહે, હા ! હા ! કરે ચું એહ ? ૨૨૯
- ઈતિ કલાવંત વિચક્ષણે, ચું કરિઉં 'કુત્સિત' કામ;
વળી અંગ પવિત્ર કરાવીઉં, રાજાએ તેહનું તામ. ૨૩૦
- વળી તે 'પંકહમાંહિં' જઈ, ઝીલીઉં સો તતકાલ;
'મુચકોડે મુખિ' નિ'દે ઘણું, તમ કુલખ્યણુ ભૂપાલ. ૨૩૧
- તેહનુરે શુરૂ તપ બોલીઉં, રાજા ! સ્વભાવિ' જોઈ;
પરદોષ જોવા તતપસ, જગમાંહિં સહુજન હોઈ ! ૨૩૨
- નંદા કરે સૂકરતણી, 'કદિમે' મોહ્યા માટિ;
તું 'મદનપંકિ' માનવી ! મોહીયુ છિ ઇણિ ઘાટિ ! ૨૩૩

૧ ઉત્તમ. ૨ પ્ર૦ "રાજાઈ મનની ખતિ." ૩ કાદવમાં નાણું.

૪ ખરાબ. ૫ ગારામાં. ૬ મચકોડે. ૭ કાદવમાં. ૮ કામચૂપી કાદવમાં.

ઇમ કહી સૂકર સહિત સો, ક્ષણમાંહિં થયું અદૃષ્ટ;
[ઈતિ પ્રતિવોધનાર્થ નાટિક.

એતલિં રાજયેં સુણી, આકાશિવાણિ સ્પૃષ્ટ. ૨૩૪

આકાશવાણી—

પ્રતિબોધ દેવા તુહનિં, વીરસેન તાહરૂ તાત;
આબ્યુ હતુ તે જાણ્યો, હવે ખૂંજિ મનસ્થું જાત ! ૨૩૫

મહામોહમાંહિ ધારીઉ, નિદ્રા હવિ વચ્છ ! છંડિ;

નરજન્મ ૨આલિં મ હારિ તું, ૩નિર્વાણ મધ્ય તિ મંડિ ! ૨૩૬

ઇતિ સુણી ચિત્ત ચમત્કરિઉં, સહસા તદા નલરાય;

સૂતુ પ્રમીલા પરિહરી, જાગીઉ જિમ તિમ થાય. ૨૩૭

વૈરાગ્યરંગ—

નિંદે ૪પ્રમાદિત આપણુ, ઘણુ ધરિ મનિ વૈરાગ;

અહો આઉખું અતિક્રમ્યું, નવિ કરિયુ તૃશ્ના ત્યાગ ! ૨૩૮

નવિ પાર પામિયુ પ્રાણિયુ, લમંતા અનંત સંસાર;

એ વિષય ભૂમિ ભૂલુ ભમ્યુ, નવિ લહિઓ બોધ લગાર. ૨૩૯

અહો ! મોહનું બળ એવડું, આઉખું લહી અનિત્ય;

૫ભોગથી ભાવ ન લંજ્યો, નવિ ધર્મ જાણ્યુ સત્ય ! ૨૪૦

૬મૈથુનિં મોહિયા માનવી, ચતુરાઈ કરે અનેક;

સા કળા વિકળા જાણવી, જુ નહીં ચિત્ત વિવેક ! ૨૪૧

૧ “ ખરૂં સગું તે જાણજો, જોહુભવ જે હિતકાર;

“ ઇહલોકે હિત પરભવે, સુંદર ગતિમતિદાર. ૧

“ પાપ નિવારે હિત કરે, ગુણ પરકાશે જેહ;

“ વિહડે નહિ આપદ પડ્યે, મિત્ર ગણવો તેહ ! ૨ ”

[શ્રીમેધરાજજી. આ. કા. મ. મૌ. ૩ જી પાતુ ૩૭૦.

૨ મદત—નકામો ન હારી જ. ૩ મોક્ષ સાધનમાં. પ્ર. “નિર્વાણ પદ્ધતિ.” ૪ પ્રમાદીપણું, આળસાઇ. ૫ સંસારિક ભોગો ઉપરથી ભાવ-ઇચ્છાનો નાશ ન કર્યો. ૬ કામવાસનાદિમાં.

(શ્લોક-ઉપજાતિછન્દ.)

સન્ધ્યાદિવારાત્રિઘટીસમેતં, જનાયુરમ્ભઃ પરિશોષણાય;
આદિત્યચન્દ્રૌ વૃષભૌ વલિષ્ઠૌ, કાલોઽરઘટ્ટં પરિવર્તયેત. ૨૪૨
યૌવનં જલતરન્નચશ્ચલં, જીવિતં જલદજાલસન્નિભમ્;
સક્લમાઃ કપટનાટકોપમાઃ, હન્ત દુસ્તરતરો ભવોદધિઃ. ૨૪૩
નિઘૃશ્ચ કેશેષુ નિપાત્ય દન્તાન્, વાર્ધિર્યમાધાય વિધાય ચાન્ધ્યમ્;
કામાન્ વલાદેવ જરા હિનસ્તિ, સ્વેનૈવ નો મુશ્ચંતિ પૂર્વમેવ. ૨૪૪
તારુણ્યરત્નં પતિતં કથં મે ! હતોઽસ્મિ હા ! દૈવ ! કથં કરોમિ ?
ઈતીવ નમ્રઃ કિલ મન્દમન્દં, પશ્યન્ પ્રયાતિ સ્થવિરો વરાકઃ. ૨૪૫
કરૌ શિરશ્ચાપિ અહો ધુનાનં, મૃત્યોર્ભયાત્ કમ્પિતસર્વગાત્રમ્;
નિપેથચેષ્ટાં વિદુરોપિ વૃદ્ધં, યૃદ્ધાતિ હા હન્ત નવ કૃતાન્ત. ૨૪૬
[મહાભારત-વનપર્વે.

(ચોપાધ. ૧)

ધતિ ૨ અનિત્ય-લાવે લાવના, નલમહારાય તદા શુભમના;
મનિ ચિતે હવિ છંડુ રાજ, નથી હવિ સંસારિ કાજ ! ૨૪૭
પૂર્વજપ્રતિ લગાડી લાજ, ન અડચુ મૂરખ સંયમપાજ;
૩ લૈમી પૂણ્યવતી મુઝપ્રતિ, તપસંયમ ૪ દિખ્યા દે ૫ નિતિ. ૨૪૮
ધતિ જિનદિખ્યાનું પરિણામ, નલરાજા મનિ આચુ જામ;

૧ પ્ર. “ ચુપે. ” ૨ સંસાર અને સંસારની સર્વ માયા અસાર
અને નાશવંત છે, એવા ભાવવાલી ભાવના ભાવવા લાઓ.

૩ “ મમણ રેહ સરખી સતી, ચોડી એણે મંસાર;

“ સગપણ સાચું લેખવી, તાર્યો નિજ ભર્તાર. ૩ ”

[શ્રીમેધરાજ. આ. કા. મ. મૌ. ૩ વ્રું. પાને ૩૭૦.

૪ સિખ્યા, સિક્ષા વધારે ઠીક છે (?) ૫ નિત્ય, રાજ.

મુનિઆગમન, ધર્મોપદેશ શ્રવણ—

વનપાલક—મુખિથી તવ મુખિ, મુનિ પાઉધારિયા વનિ આપણિ. ૨૪૯
સો પણિ સાધુ મુદાસા નામ, સંપૂર્ણ કૃત-સંયમ-ધામ;
ઈતિ નિમુણી પામ્યુ આણંદ, આદ્યુ વંદનપ્રતિ મુખિંદ. ૨૫૦
લૈચ્છી—પ્રમુખ સાથિ પરિવાર, પરમભાવિ વંદા આણુગાર;
૧ અભિગમ પંચ શુદ્ધ સાચવી, કામિ ચથોચિત બાઈહુ કવી. ૨૫૧
ધર્મલાલ આસીસ મુનિ કહી, નૈપદ્યનૃપ જોલાબ્યુ સગી;
વિસ્વવીર રાજન ! સંભલુ, નિરખીત નિરખીત ભવ ૨ આંમલુ. ૨૫૨
૩ અંતરંગ-વૈરી જીપવા, તુમ મનિ મોદ કરે મુનિ ધવા;
પણિ એ ૪ દુર્જય જિત્યા નવિ જય, જુ મનિ જિણુ વિરાગી થાય !
૫ જ્ઞાનગર્ભ જુ હુએ વિરાગ, તુ કીને સંસારહ ત્યાગ;
પણિ જે પ્રાંહિં લાલચી થયા, ૬ કામ-પંકિ તે ખૂચી રહિયા. ૨૫૪
૭ જિમ મધુખિંદુતાણી લાલચિ, પુરૂષ પડયો સો કૂપ એક વચિ;
તિમ મનિ સત્વ માનવી જેહ, સંયમ ધર્મે ન રાચિ તેહ. ૨૫૫
મહારાય ! જિનદેવ-પ્રણીત, ધર્મ જાણુતાં થાયે અવનીત;
હસ્તિ આપણે દીપક ધરી, કૂપ જંપ સો દીધી (દીઠી) ખરી. ૨૫૬
ઈતિ નિમુણી ભૂપતિ કહે સુણુ, ભગવન ! તુમે સત્ય સહી ભણુ;
ઈંદ્રસેન-સુતનિં દેઈ રાજ, અંમે સાધસ્યું આતમકાજ. ૨૫૭
તિહાં લગે તુમે થોભવું અહીં, નિજધરિ નૃપ આબ્યુ ઇમ કહી;

૧ સચ્ચિત્તાણં દબ્બાણં વિઉસરણયાણ ૧, અચ્ચિત્તાણં
દબ્બાણં અવિઉસરણયાણ ૨, ઇગલ્હસાહણં ઉત્તરાસંગેણં ૩,
ચક્કુલ્હાસેણં ઐજ્જલિપગ્ગહેણં ૪, મણસો ઇગત્તીકરણેણં ૫.
૨ ૫૦ “ નિરખી નવ નવ ભવ આમલુ.” ૩ કામ, ક્રોધ, માન,
માયા, લોભ, મોહ આદિ અંતરના શત્રુઓ. ૪ મુશ્કેલીથી જીતી શકાય
તેવા, અર્થાત્ ક્ષણમાત્રના વૈરાગ્યથી ન જીતાય એવા. ૫ જ્ઞાનસહિત,
જ્ઞાનગર્ભિત. ૬ કામરૂપી કાદવમાં. ૭ મધુખિંદુનું દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે.

ઈંદ્રસેન રાજ્યાભિષેક—

ઈંદ્રસેનનિ કરી અભિષેક, રાજવર્ગ જન મિલ્યા અનેક. ૨૫૮
ઉત્સવતણા ન લાલિ પાર, ઈંદ્રસેન કિધુ ભૂ-લતાર;

ચારિત્ર ગ્રહણ—

હવિ ઉત્સવ સંયમ મંડિયુ, પ્રમાદ સવિ દ્વરિ છંડીઉં. ૨૫૯
સકલ ઐત્ય જિનપૂજા કરી, દાને દીન દુસ્થ ઉદરી;

૧સપ્તખેત્રિ લખમી વ્યય કરી, આદ્યુ વરવા સંયમ ૨સિરી. ૨૬૦
પુહચિ મોકલાવી નિજ લોક, નૃપવિયોગે તે થાયે સશોક;

તેહનિ રાય ૩આસ્વાસન કરે, લેમીરયું મહાવનિ સંચરે. ૨૬૧
મહાળલો રાય રાજા ઋતુપર્ણુ, તદા કાલિ છિ નૃપ આસર્ણુ; ૪

આથિં સંયમ ગૃહવા જાય, વળી વૈરાગી કૂખર ભાય. ૨૬૨
ખાહુક-સેનાની શ્રુતશીલ, મંત્રીસર કેસની સુશીલ;

ગૃહે જૈનદિખ્યા નૃપ સાથિં, તદા સદામા મુનિવર હાથિ. ૨૬૩
સીખ્યુ સાધુતણુ આચાર, સહુ કે તિહાંથી કરે વિહાર;

તપ-સંયમ વૈરાગિ ચડે, કર્મ મહાવૈરીરયું ભડે. ૨૬૪
હમથંતી સાધવી સુખણુ, કેસનીરયું પાલે જિન-આણુ;

નલરાજપિ મહાતપ કરિ, વર ૫અષ્ટાંગ યોગ આદરિ. ૨૬૫
નલતપપરીક્ષા—

એક દિન ઈંદ્રવચન સંલક્ષી, રંભા-પ્રમુખ અખસરા મિલી;

નલમુનિ મન ક્ષોભવા કામિં, સો આવી તપ કરે તેણિ કામિં. ૨૬૬
તપોવિદ્ય મંઠિ તે ધણુ, પ્રગટ સરૂપ કરે આપણુ;

૧ સાધુ, સાધ્વી, આવક, આવિકા, જિનખિંબ, જિનમંદિર, અને
ગાન પુસ્તકાદિ. ૨ સંયમરૂપી અખૂટ સુખ આપનારી લક્ષ્મી-સંયમશ્રી.
૩ દિશાસો. પ્ર૦ “ નૃપ આસ્વાસન. ” ૪ પ્ર૦ “ આભર્ણુ. ” ૫ યમ,
નિયમ, આસન, પ્રાણામામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ.
જે આઠ અંગયુક્ત યોગ.

હાવલાવ દાખે કેલવી, પણિ ન સકે મુનિમન ચાલવી. ૨૬૭.
રંભા દમયંતી વેશની, તેના મનની હુઈ કેશની;^૧

ઇતિ પ્રપંચ કરી કરે આકંઠ, રાણિ ! રાણિ ! નલરાજ મુણિંદ ! ૨૬૮
કેંચકણિ અનુજે ^૨કિમે, એ મુનિને હરે કુધીર;

એહથી મુકાવુ નરનાથ ! કર્મ ધર્મનું તું છે સાથ. ૨૬૯
પહિલૂં પ્રસાદિ તાહરિ કરી, રાનમાંહિં ન સક્યો અપહરી;

હવિ તુઝ આગલિ લેઈ જાય, કાં તુઝ કંઠણા કંત ! ન થાય ? ૨૭૦
યદ્યપિ સ્ત્રી ઉપરિ નહી મોહ, વૈરી સાથિં નહી તુજ દ્રોહ;

તુ હવે આર્ત રક્ષા પર થઈ, કાં ! પત્નીને રાખો નહિ ? ૨૭૧
ધ્યાનથી પતીત થવું—

ઇત્યાદિક તસુ સુણી વિલાપ, ધ્યાનથિકુ મુનિ ચૂકુ આપ;

અટક હાસ રાક્ષસના સુણી, વિસ્મૃત ^૩ચિત્ત ચાલ્યુ તે લાણી. ૨૭૨
રે ! રે ! દુરાચાર નિશિચરા ! તેં નલ હાથ ન દીઠા ખરા;

અમ આગલિ કરી તરકરી, મહાસતી કિમ જાયસિ હરી ? ૨૭૩
લૈમી ! લય મનિ માણસિ કિર્યુ, ઇમ કહી રાક્ષસ કેડિં ધર્યુ;

માયા રાક્ષસર્યું યુદ્ધ કરે, સો હારીને નાહું સિરિં. ૨૭૪
સા માયા લૈમી તેણીવાર, દૃઢ આલિંગન દિયે અપાર;

એણીપરેં નલમુનિવરનિ છલી, ગઈ સુરલોકિ અખસરા વળી. ૨૭૫
ફરી ધ્યાનાડરુદ્ધ થવું—

તવ મુનિવર ^૪સંવરી વિકાર, ^૫આપોપું નિંદે વાર વાર;

શીલધર્મ સંયમ સંલરિયુ, હા ! હા ! કિર્યું ^૬અસમંજસ કરિયું.

દોષ ઉપના તે ખામિયે, વળી વળી ‘મિથ્યાદુષ્કંઠ’ દિયે;

શીલ-મહાદર્પણ શુદ્ધ કરિઉં, દુઃકર તપસરાણિ લેઈ ધરિઉં. ૨૭૭

૧ પ્ર૦ “ સેના મુનિની હુઈ કેશની.” ૨ પ્ર૦ “ કિમીર.”

૩ પ્ર૦ “ વિસ્મૃત લય” ૪ વિકારને કંજો કરીને. ૫ પોતાના આત્માના અવિવેકની નિંદા કરવા લાગ્યો. ૬ વગર સમજનું. પ્ર૦ “ અસંયમ કરિયું.”

દમયંતી—સાધવી સુખલુ, સુણી અપ્સરા કપટ વિનાયુ;
 અતિ દુષ્કર તપે સોપિ અંગ, ગીલિં પ્રહ્લ પયોધિ તરંગ. ૨૭૮
 ઇમ સંયમ પાળી સુનિરાજ, સાધી એક આતમાકાજ;
 સિરિ ધરતા શ્રીજિનવરઆણુ, અંતે ^૧અનસન કરે સુખલુ. ૨૭૯
 ચતુરે નિવારી ^૨આરે આહાર, ચોસિરાવે વળી ^૩પાપ અઢાર;
 ફિરી કરિ મહાવ્રત ઉચ્ચારિ, સરણ પડિવળિજ સાચાં ચ્ચારિ.^૪
 અરિહંત સિદ્ધ સુનિવર ધર્મ, જે આપે અવિચલ ^૫સિવસર્મ;
 તેહતું ધ્યાન ન ચૂકિ ધીર, સંભારે ગુરૂ ગુણ ગંભીર. ૨૮૧
 સદુ જીવચર્યું કરી ખામણાં, નિજ દુઃકર્મ ખપાવ્યાં ધણાં;
 સમાધિ ભાજ (સાજ) રાજરૂપિ નલો, ^૬કાલધર્મ પુહુતુ નિર્મલો.
 નહાદિ દેવલોકે ઉત્પન્ન—
 સૌધર્મે મુરલોકિં સાર, પામ્યુ ધનદદેવ અવતાર;
 પૂરવપૂર્ય વિલમવા^૭ લણી, દેવતાણી શિદ્ધિ લાધી ધણી. ૨૮૩
 ઇણિપરિ દમયંતી—સાધવી, અતિ સમાધિ ભજતી સાધવી;
 આપ અર્થ સાધી શુભમતી, સો મુરલોકિં ગઈ સા સતી. ૨૮૪
 એ દુધ ધનદદેવ—વલ્લભા, પુણ્યપ્રભાવે લહી અતિપ્રભા;

૧ આગોપાંગ દલાવ્યા વિના અને ખોરાક લીધા વિના પરમાત્માના ધ્યાનમાં એક ચિત્તે લીન થવું. અનન્યચેતન. જુઓ પ્રેમાનંદનું પદ્ય ક્રમ ૧૪ મું.

" પછે પુત્રને રાજ આપી ગયા, તપ કરવા ચુલુ આમણ;

" અનમનનત લેખ દેહ મૂળો, આબ્યુ દિવ્ય વિમાનજ;

" વૈકુંઠ નગ-દમયંતી પડોંત્યા, પામ્યાં પદ અવિધાનજ. "

૨ ખાદિમ, સ્વાદિમ, અસન, પાન. ૩ પ્રાણાતિપાત, શ્વાનાદ, અત્વાનાન, ગૈયુન, પરિમન, કોષ, માન, માય, લોભ, રાગ, દેવ, દેહ, અમાપ્પાન, વિશુન, રતિઅરતિ, પરપરિવાદ, માયામયાનાદ, અને મિત્રાદાદલ. ૪ અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ, અને દેવલીના મર્મિતું. ૫ એ સર દરણ. ૬ મોક્ષનું મુખ. ૭ દેહત્યાગ. ૮ ભોગવવા માટે.

રિતુપર્ણાદિ મુનિસ્વર જેહ, હવા ધનદ સામાનિક તેહ. ૨૮૫
 મહાબલદેવતણી વળી પ્રિયા, હવી કેશની સાસત ક્રિયા;
 સપરિવાર ઉત્તર દિગપાલ, હુઓ તેજેરાશિ ઝમાલ. ૨૮૬
 જ્યજ્યકાર કરિ સહુ દેવે, સ્વામી ! અમે કરચું તુમ સેવ;
 પુણ્યભંડાર તુમે અધિકા ભરિયા, તુ વિમાનિ ^૧આપણે અવતરિયા.
 સાસ્વત-જિનપૂજા સુવિવેક, દેવે મિલી કરિઓ અભિષેક;
 નિજ વિમાનિ વરતી તસ આણ, સમકિતધર સો ધનદ સુબાણ.
^૨સહુ સુરલીલા ભોગવી આય, -પ્રમાણિ તિહાંથી ચવી નિજ કાય;
 થોડા ભવમાંહિં સરસે કાજ, લહિર્યે મુગતિ-રમાનાં રાજ. ^૩ ૨૮૬

૧ પ્ર૦ “આણિ અવતરિયા.” ૨ પ્ર૦ “એ સહુ સુરલીલા ભોગવી,
 આયુ પ્રમાણિ તિહાંથી ચવી;” ૩ શ્રીમેધરાજે દમયંતી માટે આ પ્રમાણે
 વિશેષ કથ્યું છે. જુઓ આ. કા. મ. ભૌ ૩ જી પાનું ૩૭૨ મું.

- “ દ્વદંતી મોટી મહાસતી, સતીમાંહિ તે મોટી સતી;
 “ ચારિત્ર પાળી અણસણ મૂઠ, ધનદતણે ધર દેવી હુધ.-૧૩ ”
 “ તે દેવી તિહાંથી ચવી, પુર પેઢાલ નિવાસ;
 “ હરિચંદ રાજ રાજીઓ, પૂરે પ્રજની આશ. ૧
 “ તે નૃપધરે બેટી હુધ, કનકવતી તસ નામ;
 “ અન્યદા તિણ રાયે રચ્યો, સ્વયંવર અતિ અભિરામ. ૨
 “ ધનદ-લોકપતિ આવીઓ, ધરતો પ્રીતિ અપાર;
 “ કનકવતીને પરણિયો, ચહુ વસુદેવ કુમાર. ૩
 “ ખારવતી નગરી જધ, વિલસે સુખખ અશેષ;
 “ અન્યદા ભરતે સરપરે, ભાવન ચડી વિશેષ. ૪
 “ ભાવબળે કર્મક્ષય કરી, પામી કેવળ સાર;
 “ કનકવતી મુગતે ગધ, પામી સૌખ્ય અપાર. ૫
 “ તે પણ ધનદસુરેસરો, પામી સમકિત સાર;
 “ આપણૂં અજુઆલીને, લહશે નરઅવતાર. ૬
 “ ભવ થોડામાંહિ બૂઝશે, લહશે શિવપુરરાજ; ! ” ૭

કવિકથન—

સતી શિરોમણિના ગુણ કહિયાં, જેવા ગુરુપ્રસાદિ મિં લહિયા; '
 કહિયું ધનદમુર-પૂર્વચરિત્ર, ગાયું પુણ્યપદોક્ત પવિત્ર. ૨૯૦
 એ મિં અભિનવ મંગલકાર, અંથ નલાયન પેળી સાર;
 તે માંહિ જે પરિં છિ અધિકાર^૧, રચિઓ રાસ સો લેઈ અનુસાર.
 નેમિચરિત્રાદિકમાંહિ વળી, કાંઈએક લિન્ન કથા સંભલી;
 માહરૂ દોષ રખે કો લહિ, પ્રબંધ સતમુખ પંડિત કહે. ૨૯૨
 પ્રથમ ^૨ખડુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાથે ધરી;
 અંથ નલાયન મનિઅનુસરી, લખિયું પુણ્યપદોક્તું ^૩ચરી. ૨૯૩
 વીતરાગનાં વચન વિરૂદ્ધ, જે મતિ કલ્પી હુયે અશુદ્ધ;^૪
 તે 'મિચ્છાદુષ્કંઠ' વળી વળી, ખામું સાખિ સદા કેવળી. ૨૯૪
 ચતુર અમતકરિવા ચિત્તમાંહિ, એ મેં અંથ રચિઓ ઉછાંહિ;
 ગુણ અવગુણ બાણી પરખયો, વાંચી ^૫વિબુધજનો હરખયો. ૨૯૫
 સજન દુર્જન છિ જગમાંહિ, પરગુણ-દોષ ગ્રહે સો પ્રાંહિ;
 સ્વોચિત કર્મ કરેશિ દ્રોહ, નહીં મત્સર તસ ઉપરિ દોહ^૬ ૨૯૬
 જે 'ખડુશ્રુત ગતમત્સરી, તેહનિં કહું છું પ્રણમી કરી;
 અશુદ્ધ હુવે તિહાં કરયો શુદ્ધ, સો મીઠું નિમ સાકર દુધ. ૨૯૭

રચનાકાલ—

સંવત સોળ પાંસઠો બાણી, પોસ સુદિ અષ્ટમી વખાણી;

૧ શ્રુતાંત, ચરિત્ર. ૨ ધણું પાંચના, વિચારવા અને સાંભળવાથી ધણું
 જ્ઞાન થયું દોષ તેવા પશિતા-ચાત્રકારોને પૂછીને. અર્થાત્ ખડુશ્રુતીને
 પૂછીને. ૩ ચરિત્ર. ૪ ખોટી, જૂની. ૫ પંડિતજનો. ૬ હરખજો.

૭ કવિ બ્રાહ્મણે પણ આગજ દણું છે. જુઓ ૬૩૩ ૨૭ મું—

“કૃણુ દરમીને કહું હોશે, સુખિયાને હોશે સુખજી;

“નળની દયા ગાધ મનોહર, જામે દુખિયાનાં દુખજી ! ૮”

૮ વિવિધ શાસ્ત્રના બાણનાર છતાં મર્મ રહિત.

તેણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડુ ઉત્તમ અસ્વિની ઉદાર. ૨૯૮
 કુંજે જયા તિથિ વાર સુયોગિ, ^૧લૌમાશ્વની અમૃત સિદ્ધિ યોગ;
 એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિને સંયોગ.^૨ ૨૯૯
 તિણિ દિનિ ગ્રંથ સંપૂર્ણ થયુ, કવણુ ગચ્છ (કુણ) ગુરૂ કવિ કહિઉ;
 વૃષભાદિક જિનવર ચઉવીસ, પહિલું તેહને નામું સીસ. ૩૦૦
 પ્રશસ્તિ-પદ્માવલિ—

મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શિષ્ય ગૌતમ ગુણવંત;
 સ્વામિ સુધર્મા પંચમ સીસ, જંખૂસ્વામિ નમું નિશિદ્ધિસ. ૩૦૧
 પ્રભવ શિયાંભવ શ્રુતકેવલી, ચશોભદ્ર વડુ મનિ રૂલી;
 શ્રીસંભૂતિવિજય ભદ્રબાહુ, શૂલીભદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૩૦૨
 આર્યમહાગિરિ આર્યસ્વહેસ્તિ, વધરસ્વામિની પ્રબલ પ્રશસ્તિ;
 વધરસેન તેહના સીસ ચ્યારિ, ચંદ્રનાગેંદ્ર નિવૃત્તિ વિચારિ. ૩૦૩
 ચઉથી સાખા વિદ્યાધરી, એ માંહિ ચંદ્ર સખલ વિસ્તરી;
 એણી શાખાએ ધનેશ્વરસૂરિ, ચૈત્રગચ્છ થાપિઓ ગુણભૂરિ.
 ભુવનચંદ્ર સુગુરૂ (કરૂં) વખાણુ, દેવભદ્રગુરૂ આગમ નાણુ;
 ઠામ પ્રસાદ સકલ પરિહરી, જેણિ જગિ શુદ્ધક્રિયા ઉદ્ધરી. ૩૦૪
 પ્રથમ સૂરિવર શ્રીજગચંદ્ર, સૂરીસ્વર બીજ દેવેંદ્ર;
 વિજયચંદ્ર ગુરૂ ત્રીજા કહું, એક એક અધિકા ગુણ લાહું. ૩૦૬
 વિજયચંદ્રસૂરીસ્વરતણી, વૃદ્ધતપાગચ્છ સાખા લાણી;
^૩ક્ષેમકીર્તિ સદ્ગુરૂ તસ પાટિ, પ્રજ્ઞા વિચરસ્વામિનિ ધાટિ. ૩૦૭
 ‘વૃહેત્કલ્પ ટીકા’ જેણિ કરી, સહસ બિતાલીસ જગિ વિસ્તરી;
 હેમકલસ રત્નાકરસૂરિ, પ્રજ્ઞાએ જીત્યુ સુરસૂરિ. ૩૦૮
^૪મણિશેખર ધર્મદેવ મુણિંદ, અભયસિંહ તપસી સૂરિંદ;

૧ મંગળવાર ને અશ્વિનીનક્ષત્રનો યોગ હોય ત્યારે અમૃતસિદ્ધિ યોગ કહેવાય છે. ૨ પ્ર૦ “ઉયોગ.” ૩ પ્ર૦ “ક્ષમાકીર્તિ” ૪ પ્ર૦ “મુનિશેખર”

જેહના તપતું ન લઈ પાર, શ્રીજયતિલકસૂરિ ગણધાર. ૩૦૯
 રત્નસિંહ શ્રીસદ્ગુરૂતણા, આહમ્મદશાહ ગુણ ભોલિં ધણા;
 પાતસાહ પ્રતિબોધકસૂરિ, સપ્રભાવ વંદુ મદ પૂરિ. ૩૧૦
 ઉદયવદલ જ્ઞાનસાગર નામ, ઉદયસાગર ગુરૂ કંઈ પ્રણામ;
 લાબધસાગર ગુરૂ લબ્ધિનિધાન, વંદુ ^૧શ્રીધનસૂરિ પ્રધાન. ૩૧૧
 શ્રીઅમરરત્નસૂરિ પ્રણમું પાય, શ્રીતેજરત્નસૂરીસ્વરણ;
 જિમ જિમ તે સદ્ગુરૂ સંભારિ, તિમ તિમ હરિખ હીચે વિસ્તરે.
 ગજપતિ દેવરત્નસૂરિતણાં, ગુણ સંભારૂં હીયડે ધણા;
 શ્રીદેવમુંદરસૂરિ આણુંદપૂરિ, વિજયમાન વિજયમુંદરસૂરિ. ૩૧૩
 શ્રીધનરત્નસૂરીસ્વરતણા, સિસ્સ સકલ ગુણ સોહામણા;
 શ્રીભાનુમેરૂ ^૨વિબુદ્ધ ગુણરાજ, વંદે સીએ વંછિત કાજ. ૩૧૪
 તસ ભમેય સીસ દો ભાય, માણિકરત્ન જેષ ઉવઆય;
 મહાતપેસ્વર મુનિવરણ, પરમભાવિ વંદુ તસુ પાય. ૩૧૫
 નયમુંદર લઘુબંધવ તામ, વાણી થાપિ વચન વિલાસ;
 પુણ્યસિલોક-સતી-અધિકાર, ગાયુ ધનદ-પૂર્વ-અવતાર. ૩૧૬
 સો 'સમક્ષિધર' નિજ ગુણ સુણી, મનસ્થું પ્રેમ ધરી આદ્વણી;
 સંઘવિધન અપહરયો ગુણી, મન કાંમિત દેયો નિધિ ધણી ૩૧૭
 રાજ રિદ્ધિ રામા લંકાર, જસ મહિમા જગમાંહિ અપાર;
 બાહરિ એહની કીરતિ ભણે, તે સવિલહિયું પુણ્યે ધણે. ૩૧૮

(રાગ-ધન્યાશ્રી.)

ઘણે પુણ્યે લડી નરલવ, વીરવચન આરાધીયે;
 જિનરાજકેરૂં લહી દર્શન, બેહુ ભવ-દ્વેષ સાધીયે. ૩૧૯
 જિનરાજ-વાણી ચિત્તિ આણી, અશુભ-કર્મ ન બાંધીયે;
 મહાસતી પુણ્યશ્લોક ગાઈ, પુણ્યે રિદ્ધિ ધરિ બાંધીયે! ૩૨૦

૧ ઉવઝાય નયસુંદર-વાણી, ભવિક પ્રાણી સંભલો;

ઉપગારમતિ ખરી સુ રાખો, દોષથી દૂરિં ટલો.

૩૨૧

શ્રીશાંતિજિનવર સદા સુખકર, પૂજતાં સંપદ મલો;

એ ચરિત્ર ભાવે સુણે શાવે, તાસ ઘરિ સુરતરૂ ક્ષણો.

૩૨૨

(ચોપાઈ.)

શ્રીગ્રંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;

કવિ નયસુંદર સુંદરભાવ, એતલિં હવું ષોડસ પ્રસ્તાવ.

૩૨૩

ઘટિ શ્રીકૃષ્ણરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, દિગ્વિજય-

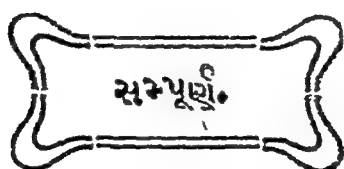
કરણ, ઘૂતકીડા છપન, સ્વરાજ્યતિષ્ઠન, વીરસેનરાય

પ્રતિષ્ઠાધ દામન (!), દમનકસૂરિપાર્શ્વ દિગ્વિજ્યા પ્રહણ,

તત્ર ઉપસર્ગ કરણ, તં પ્રતિદાષ નિફલ કરણ,

અનશન ગ્રહણ, સ્વર્ગગમનો નામ

ષોડસ પ્રસ્તાવ: સમાપ્ત:

૧ સુરતના શ્રીમોહનલાલજી જૈનજ્ઞાન ભંડારની પ્રતિ, કે જેમાંથી પ્રત્યંતરે આપવામાં આવ્યા છે એ પ્રતિનું છેલ્લું પત્રું તે ભંડારમાં ન હોવાથી અમે તે મલી શક્યું નથી. પહેલેથી ૮૫ સુધીના પત્રાં મળ્યાં તેમાં ૩૨૧ મી ગાથાના પહેલા પાદ સુધીની મેટર છે.

વાચકશ્રી નયસુન્દર-વિરચિત—

શ્રીશત્રુંજયઉદ્ધાર-રાસ.

(મંગલ-વસ્તુછંદ.)

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર-મંડણુ જિનરાય,
શ્રીરિસહસ્ર પાપ નમીય ધરીય ધ્યાન સારદાદેવી;
શ્રીસિદ્ધાચલ ગાયસ્તું એ હીચે' ભાવ નિરમલ ધરેવી,
શ્રીશત્રુંજયતીરથ વડુંએ જિહાં સિદ્ધ અનંતી કોડિ;
જિહાં મુનિવર મુગતે' ગયા તે વંદુ બે કર જોડી. ૧

ઢાળ ૧ લી.

(આદનરાય પુહંત. એ દેશી.)

બે કર જોડીને જિનપાય લાગું, સરસતી પાસે વચનરસ માગું;
શ્રીશત્રુંજયગિરિ તીરથ આર, થુણુવા ઉલટ થયોરે અપાર. ૨
તીરથ નહીં કોઈ શેત્રુંજ તોલે, અનંત તીર્થકર એણિપરે બોલે;
ગુરુમુખે શાસ્ત્રનો લહિય વિચાર, વરણુવું શેત્રુંજતીરથ-ઉદ્ધાર. ૩
સૂરવરમાંહી વડે જિમ ઈંદ્ર, અહગણુમાંહિ વડે જિમ ચંદ્ર;
મંત્રમાંહિ જિમ શ્રીનવકાર, જલદાયક જિમ જગ જલધાર. ૪
ધર્મમાંહિ દયાધર્મ વળાણુ, વ્રતમાંહિ જિમ પ્રદક્ષવ્રત જાણુ;
પર્વતમાંહિ વડે મેરૂ હોઈ, તિમ શેત્રુંજય સમ તીરથ ન કોઈ. ૫

ઢાળ ૨ છ.

(રાગ. ત્રિષુ પદ્યોપમ. એ દેશી.)

આદિએ આદિ જિણેસર, નાભિ નરિંદ મન્ડાર;

શેત્રુંજેશિખર સમોસર્યા, 'પૂરવનવાણું' એ વાર.	૬
કેવલજ્ઞાન દિવાકર, સ્વામી શ્રીરિષલજિણુંદ;	
સાથે ચોરાશી ગણધરા, સહસ ચોરાશી મુણિંદ.	૭
બહુ પરિવારે પરિવર્યા, શ્રીશેત્રુંજય એકવાર;	
ઋષલજિણુંદ સમોસર્યા, મહિમા ન લાલે એ પાર.	૮
સુરનર કોડિ મિલિયા તિહાં, ધર્મદેશના જિન લાસે;	
પુંડરિકગણધર આગળે, શેત્રુંજય-મહિમા પ્રકાસે.	૯
સાંભળો પુંડરિકગણધરા ! કાળ અનાદિ અનંત;	
એ તીરથ છે સાર્વતું, આગે અસંખ્ય અરિહંત.	૧૦
ગણધર મુનિવર કેવળી, પામ્યા અનંતી એ કોડી;	
મુગતે ગયા ઇણે તીરથે, વળિ જાશે કર્મ વિછોડી. ^૧	૧૧
કૂર જિકેં જગેં જીવડા, તિર્યચ પંખી કહીજે;	
એ તીરથ સેવ્યાથકી, તે સીજે ભવ ત્રીજે.	૧૨
દીઠા દૂરગતિ વારે, સારે વંછિત કાજ;	
સેવ્યો શેત્રુંજગિરીવર, આપે અવિચળરાજ.	૧૩

ઢાળ ૩ જી.

(સહીઅર સમાણી આવો વેગે. એ દેશી.)

'ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી' આરો, જિંહું મિલીને ખારજી;	
'વીસ કોડાકોડિ સાગર' તેહનું, માન કહું નિરધારજી.	૧૪
પહેલો આરો 'સૂસમસૂસમા', 'સાગર કોડાકોડિ અચારજી';	
ત્યારે એ શેત્રુંજગિરીવર, એસીય જોયણ અવધારજી.	૧૫
'ત્રિણ કોડાકોડિ સાગર આરો,' ખીજે 'સુસમ નામજી';	
તદાકાળે એ શ્રીસિદ્ધાચલ, સીતેર જોયણ અભિરામજી.	૧૬
ત્રીજે 'સૂસમ-હુસમ' આરો, 'સાગર કોડાકોડિ દોયજી';	

૧ અશુભ અને શુભ કર્મોનો ત્યાગ કરીને. ૨ સિદ્ધ થાય.

સાઠિ ભેયણતું માન શેત્રુંજે, તદાકાળે તું ભેયણ. ૧૭
 યોથો 'દ્વસમ-સૂસમ' જાણો, પાંચમો 'દ્વસમ' આરોણ;
 છઠો 'દ્વસમ-દ્વસમ' કહીએ, એ ત્રિણ થર્ધય વિચ્છારોણ. ૧૮
 'એક કોડાકોડ સાગર' કેરું, એહનું કહીએ માનણ;
 યોથે આરે શ્રીશેત્રુંજગિરી, પંચાસ ભેયણ પરધાનણ. ૧૯
 પાંચમે છઠે એકવીસ એકવીસ, સહસ વરસ વખાણોણ;
 બાર ભેયણ ને સાત હાથનો, તદા વિમલગિરી જાણોણ. ૨૦
 તેહલણી સદાકાળ એ તીરથ, સાસ્વતુ જિનવર બોલેણ;
 ઋષભદેવ કહે પુંડરિક ! નિસુણો, નહિ કોઈ શેત્રુંજ તોલેણ. ૨૧
 જ્ઞાન અને નિરવાણ મહાજસ, લહેચ્ચો તુમહો ઇણ હામેણ;
 એહ ગિરી તીરથમહિમા ઇણ જગે, પ્રગટ હોસે તુમ નામેણ. ૨૨

ઢાળ ૪ થી.

(જિનવરચું મેરો મન લીના. એ દેશી.)

સાંભળો જિનવર-મુખથી સાચું, પુંડરિકગણધારદે;
 પચકોડિ મુનિવરચું ઇણ ગિરિ, અણસણ કીધું ઉદારદે. ૨૩
 નમોરે નમો શ્રીશેત્રુંજગિરીવર, સકળ તીરથમાંહી સારદે;
 દીઠે દ્વરગતિ દ્વર નિવારે, ઉતારે ભવપારદે. નમો ૦ ૨૪
 કેવલ લહિ ચેત્રી પુનિમ દિન, પામ્યા મુગતિ મુહમદે;
 તદાકાળથી ^૧પુહવી પ્રગટિઈ, 'પુંડરિકગિરિ' નામદે. નમો ૦ ૨૫
 નયરી અયોધ્યાથી વિહરતા પહોતા, તાતણ ઋષભજિણુંદરે;
 સાક્રિસહસ સમ ખટખંડ સાધી, ઘરિઆબ્યા ભરતનરિંદરે. નમો ૦ ૨૬
 ઘરે જઈ માયને પાચે લાગી, જનની ! દો આશીશરે;
 વિમલાચત્ર સંઘાધિપ કેરી, પહોંચજ્યો પુત્ર ! જગીસરે. ^૨નમો ૦ ૨૭
 ભરત ^૩વિમાસે સાહી સહસ સમ, સાધ્યા દેશ અનેકરે;
 હવે હું તાતપ્રત્યે જઈ પુહું, સંઘપતિતિલક વિવેકરે. નમો ૦ ૨૮

સમોસરણે પહોતા ભરતેસર, વંદિ પ્રભુના પાયરે;
 ઈંદ્રાદિક સુરનર બહુ મિલિયા, દેશના દે નિનરાયરે. નમો ૦ ૨૬
 શેત્રુંજે સંઘાધિપ યાત્રા-ફળ, ભાષે શ્રીભગવંતરે;
 તવ ભરતેસર કરેરે ^૧સન્નઈ, જાણી લાભ અનંતરે. નમો ૦ ૩૦
 હાળ પ મી.

(કનક કમલ પગલાં ઠવેએ.)

(રાગ ધનાશ્રી માણી.)

નયરી અયોદ્યાથી સંચર્યા એ, લેઈ લેઈ રિદ્ધિ અસેસ;
 ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ, શેત્રુંજે યાત્રા રંગ ભરે એ—
 આવે આવે ઉલટ અંગ, ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ. ૩૧
 આવે આવે ^૨નકપલનો પુત્ર, વિમલગિરી જાત્રા એ;
 લાવે લાવે ચક્રવર્તીની રિદ્ધિ, ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ. એ આંકણી.
 માંડળીક મુગટ વરદ્ધન ઘણા એ, બત્રીસ સહસ નરેસ;
 ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ, શેત્રુંજે યાત્રા રંગ ભરે એ. ભ ૦ ૩૨
 ઢમ ઢમ વાળે છંદસ્થું એ, લાખ ચોરાસી નિસાણુ; ભ ૦
 લાખ ચોરાસી ^૩રગજ તૂરી એ, તેહના રત્નજડિત પદ્ધાણુ^૪. ૩૩
 લાખ ચોરાસી રથ ભલા એ, વૃષભ^૫ ધોરી સુકમાલ; ભ ૦
 ચરણે અંજર સોનાતણાં એ, કોટે સોવન ધુધરમાલ. ભ ૦ ૩૪
 બત્રીસસહસ નાટિક સહી એ, ત્રિણલાખ મંત્રી ^૬દક્ષ; ભ ૦
 દીવીધરા પંચલાખ કહ્યા એ, સોલસહસ સેવા કરે યક્ષ. ભ ૦ ૩૫
 દશકોડિ આલંબ ધનધરા એ, પાયક છત્તું કોડિ; ભ ૦
 ચોસઠસહસ અંતેઉરી^૭ એ, રૂપે સરિખી જોડિ. ભ ૦ ૩૬
 એક લાખ સહસ અઠાવીસ એ, બારાંગનાનાં રૂપ નિહાલ; ભ ૦
 સેખ તૂરંગમ સવિ મિલી એ, કોડિ અદાર નિહાલ. ભ ૦ ૩૭

૧ તૈયારી. ૨ હાથી. ૩ ઘોડા. ૪ હાથીની અખાડી, ઘોડાના
 જન વગેરે. ૫ બળદ. ૬ હાથા. ૭ રાણીઓ.

ત્રિષુકોડિ સાથે વેપારિયા એ, બત્રીસકોડિ સૂઆર; ^૧	૯૦
શેઠ સારથવાહ સમા એ, રાય રાણા નહિ પાર.	૯૦ ૩૮
નવનિધી ચાદરચણુચું એ, લીધો લીધો સવી પરિવાર;	૯૦
સંઘપતિતિલક સોહામણું એ, ભાલે ધરાબું સાર.	૯૦ ૩૯
પગિ પગિ કરમ ^૨ નિકંદતા એ, આબ્યા આસન ^૩ જામ;	૯૦
ગિરિ પેખી લોચન ઠંથા એ, ધન ધન શેત્રુંજી નામ !	૯૦ ૪૦
સોવનકુંડ ^૪ મુગતાફલે એ, વધાબ્યો ગિરિરાજ;	૯૦
દેધ પ્રદક્ષણા પાખતી એ, સ્ત્રીધ્યાં સઘળાં કાજ.	૯૦ ૪૧

ઢાળ ૬ ઠી.

(જયમાળાની દેશી.)

પ્રથમોદ્ધાર—

કાજ સીધાં સકલ હવે સાર, ગિરિ દીઠે હરખ અપાર;	
એ ગિરીવર દરિસણુ જોડે, યાત્રા ફળ કહિયે તેડે.	૪૨
સૂરજકુંડ નદિય શેત્રુંજી, તીરથ જલે નાદા રંભ;	
રાયણુ તળે ઋપભજિણુંદા, પહેલાં પગલાં પૂરે નરીંદા.	૪૩
વળી ઇંદ્રવચન મન આણી, શ્રીઋપભણુંદનું તીરથ જાણી;	
તવ ^૫ અકંધર ભરતનરેશ, વાદિકને દીધો આદેશ.	૪૪
તિણે શેત્રુંજી ઉપરે ચંગ, સોવન પ્રાસાદ ઉત્તંગ;	
^૬ નીપાયો અતિ મનોહાર, એક ઢોસ ઉચો ચોખાર.	૪૫
ગાઉ દો વિરતારે કહિયે, મહસ ધનુષ પદુલપણે લહિયે;	
એકેકે ખારણે જોઈ, મંડપ એકવીસ હોઈ,	૪૬
ઈમ ચિહુદિસે ચોરાસી, મંડપ રચિયા મુપ્રકાસી;	
તિહાં ^૭ રયણુમે તોરણમાલ, દીસે અતી આકઝમાલ.	૪૭

૧ રસોપયા. ૨ તોડના. ૩ નજીક, ચતુર્જયની પાસે. ૪ મોતી-
પડે. ૫ ચક્રવર્તી. ૬ બનાવ્યો. ૭ રત્નમય.

વિચે ચિહ્નુંદિસે મૂલ ગંભારે, થાપી જિનપ્રતિમા ચ્યારે;
 ૧ મણિમે મૂરતિ સુખકંદ, થાપ્યા શ્રીઆદિજિહ્વંદ. ૪૮
 ગણધરવર પુંડરિકકેરી, થાપી બિહુ પાસે મૂરતિ લલેરી;
 આદિજિનમૂરતિ કાઉસગિયા, નમિ-વિનમી બેહુ પાસે ઠવિયા. ૪૯
 મણિ સોવન રૂપ પ્રકાર, રચ્યું સમોસરણ સુવિચાર;
 ચિહ્નુંદસે ચઉધર્મ કહંતા, થાપી મૂરતી શ્રીભગવંતા. ૫૦
 ભરતેસર ભેડી હાથ, મૂરતિ આગળે જગનાથ;
 રાયણ તળે જિમણે પાસે, પ્રભુ પગલાં થાપ્યાં ઉઘાસે. ૫૧
 ૩ શ્રીનાભિ અને ૪ મરૂદેવી, પ્રાસાદચ્યું મૂરતિ કરેવી;
 ૫ ગજવર-ખંધે લાહી મુગતિ, કીધી આઈની મૂરતિ ભગતિ. ૫૨
 ૬ સુનંદા-સુમંગલામાતા, આદિ-સુંદરી ૭ બહિનિ વિખ્યાતા;
 વળી લાઈ નવાણું પ્રસિદ્ધ, સવી મૂરતિ મણિમય કીધ. ૫૩
 નીપાઈ તીરથમાળ, સુપ્રતિષ્ઠા કરાવી વિશાળ;
 યક્ષ ગોમુખ ચક્રેશ્વરીદેવી, તીરથ રખવાળ ઠવેવી. ૫૪
 ઈમ પ્રથમ ઉદ્ધારજ કીધો, ભરતે ત્રિભુવન જસ લીધો;
 ઈંદ્રાદિક કીરતિ બોલે, નહિ કોઈ ભરતનૃપ તોલે. ૫૫
 શત્રુજય માહાત્મ્યમાંહી, ‘અધિકાર ભેજ્યો ઉછાંહિ;
 જિનપ્રતિમા જિનવર સરિખી, બુઝ્યો ‘સૂત્ર ઉવાઈ’ નિરખી. ૫૬

(વસ્તુકંદ.)

ભરતે કીધો ભરતે કીધો પ્રથમ ઉદ્ધાર,
 ત્રિભુવન કીરતિ વિસ્તરી ચંદ સૂરજ લગે નામ રાખ્યું;
 તિણે સમે સંઘપતિ કેટલા હવા સો ઈમ શાસ્ત્રે લાખ્યું,

૧ મણિમય, મણિરત્નની. ૨ બેસાડ્યા, પધરાવ્યા. ૩ ઋષભદેવના
 પિતા. ૪ માતાનું નામ. ૫ મરૂદેવામાતા હાથીપર બેઠાં બેઠાં મુક્ત થયાં
 તેથી તેની મૂરતી હાથી ઉપર બનાવી. ૬ ભરતેશ્વરની બંને માતાઓ.
 ૭ બહેનો. ૮ વૃત્તાંત, વિગત.

કોડિ નવાણું નરવર હુઆ નબ્યાસી લાખ;
ભરત ^૧સમે સંઘપતિ વળી સહસ ચોરાસી લાખ.^૨ ૫૭

ઢાળ ૭ મી.

(ચોપાઈની ચાલ.)

દ્વિતીયોદ્ધાર—

ભરત પાટે હુઆ આદિતયસા, તસ પાટે તસ સુત મહાજસા;
અતીબલભદ્ર અને બલવીર્ય, કીર્તિવીર્ય અને જલવીર્ય. ૫૮
એ સાતે હુઆ સરિખી ભેડી, ભરતથકી ગયા પૂરવ છ કોડી;
દંડવીર્ય આઠમે પાટે હવો, તિણે ઉદ્ધાર કરાવ્યો નવો. ૫૯
ધંદ્રે સોઇ પ્રશંસ્યો ઘણું, નામ અજવાળ્યું પૂર્વજતણું;
ભરતતણી પરે સંઘવી થયો, ખીલે ઉદ્ધાર એહનો કહ્યો. ૬૦
ભરત પાટે એ આઠે વળી, ભુવન આરીસામાં કેવળી;
ધણે આઠે સવિ રાખી રીતિ, એકે ન લોખી પૂર્વજ રીતિ. ૬૧

તૃતીયોદ્ધાર—

એકસો સાગર વોલ્યા જિસે, ઇસાનેંદ્ર વિદેહમાં તિસે;
જિનમુખે સિદ્ધગિરિ સુણ્યો વિચાર, તિણે કીધો ત્રિભે ઉદ્ધાર. ૬૨

ચતુર્થોદ્ધાર—

એક કોડિ સાગર વળી ગયાં, દીઠાં ચેત્ય વિસરથળ થયાં;
માહેંદ્ર ચોથો સુરલોહેંદ્ર, કીધો ચોથો ઉદ્ધાર ગિરેંદ્ર. ૬૩

પંચમોદ્ધાર—

સાગર કોડિ ગયાં હસ વળી, શ્રીખદેંદ્ર ઘણું મન રૂલી;
શ્રીશત્રુંજયતીરથ મનોહાર, કીધો તેણે પાંચમો ઉદ્ધાર. ૬૪

ષષ્ઠોદ્ધાર—

એક કોડિ લાખ સાગર અંતરે, ચમરેંદ્રાદિક ભવન ઉદ્ધરે;
છઠો ઇંદ્ર ભવનપતિતણો, એ ઉદ્ધાર વિમલગિરિ સુણો. ૬૫

સામાન્યઉદ્ધાર—

પંચાસકોડિ લાખ સાગરતાણું, ^૧આદિ-અજીત^૨ વિષે અંતરભાણું;
તેહ વિષે સુક્ષિમ હવા ઉદ્ધાર, તે કહેતાં નવિ લહિયો પાર. ૬૬

સત્તમોદ્ધાર—

હવે અજિત ખીને જિનદેવ, શ્રીશત્રુંજે સેવામિસિ હેવ;
સિદ્ધક્ષેત્ર દેખી ગહિગહિયા, અજિતનાથ ચોમાસું રહિયા. ૬૭
ભાઈ પીતરાઈ અજિતજિનતણો, સગર નામે ખીને ચકવર્તી લણો;
પુત્ર મરણે પામ્યો વૈરાગ, ઇંદ્રે પ્રીછવ્યો મહાભાગ. ૬૮

ઇંદ્રવચન હિયડામાં ધરી, પુત્રમરણ ચિંતા પરિહરી;
ભરતતાણી પરે સંઘવી થયો, શ્રીશત્રુંજગિરિ યાત્રા ગયો. ૬૯
ભરત મણિમેં બિંબ વિશાલ, કર્યો કનકમે^૩ પ્રાસાદ ઝમાલ;
તે પેખી મન હરખ્યો ઘણું, નામ સંભાર્યું પૂર્વજતાણું. ૭૦

જાણી પડતો કાળ વિશેષ, રખે વિનાશ ઉપજે રેષ;
સોવન ગુફા પશ્ચિમદિશિ જિહાં, રચણુબિંબ ભંડાર્યો તિહાં. ૭૧
કરી પ્રાસાદ સચલ રૂપના, સોવન બિંબ કરી થાપના;
કર્યા અજિત પ્રાસાદ ઉદ્ધાર, એ સગર સાતમો ઉદ્ધાર. ૭૨
પંચાસકોડિ પંચાણું લાખ, ઉપર સહસ્ર પંચોતિર ભાષ;
એટલા સંઘવી ભૂપતિ થયા, સગરચકવર્તી વારે^૪ કહ્યા. ૭૩

અષ્ટમોદ્ધાર—

ત્રીસકોડિ દસ લાખ કોડિ સાર, સગર અંતરે કર્યો ઉદ્ધાર;
અંતરેંદ્ર આઠમો સુચંગ, ^૫અભિનંદન-ઉપદેશ ઉતંગ. ૭૪

નવમોદ્ધાર—

વારે ^૬શ્રીચંદ્રપ્રભતણે, ચંદ્રશેખર-સુત આદર ઘણે;
ચંદ્રજસારાજા મનિ રંગિ, નવમો ઉદ્ધાર કર્યો શત્રુંજિ. ૭૫

૧ પ્રથમ તીર્થંકર. ૨ ખીજ તીર્થંકર. ૩ કનકમય, સોનાના.
૪ સમયમાં. ૫ ચોથા તીર્થંકર. ૬ આઠમા તીર્થંકર.

દશમોદ્ધાર—

શાંતિનાથ^૧ સોલમા સ્વામી, રહ્યા ચોમાસુ વિમલગિરિ ઠામિ;
તસ સુત ચક્રાચુધે રાજિયો, તિણે દશમો ઉદ્ધારજ કીઓ. ૭૬

एकादश—

કીઓ શાંતિ પ્રાસાદ ઉદ્ધામ, હવે દસરથસુત રાજા રામ;
એકાદશમો કર્યો ઉદ્ધાર, રુનિસુવત વારે મનોહાર. ૭૭

द्वादश—

નેમિનાથ^૨ વારે ભેદાર, પાંડવ પાંચે કર્યો ઉદ્ધાર;
શ્રીશેત્રુંજગિરિ પૂજી રળી, દ્વાદશમો જાણો વળી. ૭૮

ठाण ८ मी.

(રાગ વધરાડી.)

પાંડવ પાંચ પ્રગટ હવા, જોહી અજોહણી^૪ અદારરે;
પોતાની પૃથ્વિ કરી, કીધો માયને જુહારરે. ૭૯

કુંતામાતા ઈમ જાણે, વત્સ ! સાંભળો અપારરે;
ગોત્ર નિકંઠન તુમે કર્યો, તે કિમ છુટર્યો પાપરે. ૮૦

પુત્ર કહો સુણિ ! માડલી ! કહો અમ રયો ઉપાયરે;
તે પાતિક કિમ છુટીયે, વળતું પાણે માયરે. ૮૧

શ્રીશેત્રુંજતીરથ જઈ, સૂરજકુંડિ સ્નાનરે;
ઋષભજિહ્વદ પૂજા કરી, ધરો ભગવંતનું ધ્યાનરે. ૮૨

માત શિખામણુ મન ધરી, પાંડવ પાંચે તામરે;
પત્યા પાતિક છૂટવા, પોહતા વિમલગિરિ ઠામરે. ૮૩

જિનવર ભગતિ પૂજા કરી, કીધો બારમો ઉદ્ધારરે;
ભવન નિપાયો 'દાકમે', લેપમે પ્રતિમા સારરે. ૮૪

૧ ચોળમા તીર્થકર. ૨ વીરમા તીર્થકર. ૩ મીશ્વરજી. જાવીસમા તીર્થકર. ૪ એક જાતનું નેન્ય પ્રમાણુ. ૫ પાપથી. ૬ જોણે, ૭ દાકમય, લાકમનું.

તૃયોદશ—

પાંડવ વીર^૧ વચ્ચે આંતરૂં, વરસ ચોરાસી સહસરે;
ચિહ્નસે^૨ સીતેર વરસે હવો, વીરથી વિક્રમનરેશરે. ધ્રુવ ૮૫

ઢાળ ૯ મી.

(રાગ ઉપરના.)

ધન ! ધન ! શેત્રુંજગિરીવડ, જિહાં હવા સિદ્ધ અનંતરે;
વળી હોસ્યે ઇંજો તીરથે, ઇમ લાખે ભગવંતરે. ધ્રુવ ૮૬
વિક્રમથી એકસોઆઠે, વરસે જાવડશાહરે;
તેરમો ઉદ્ધાર શેત્રુંજે કર્યો, થાખ્યા આદિનિનનાહરે. ધ્રુવ ૮૭
પ્રતિમા ભરાવી રંગસ્યો, નવા શ્રીઆદિનિજાંદરે;
શ્રીશેત્રુંજશિખરે થાપિયા, પ્રાસાદે નયણાંદરે. ધ્રુવ ૮૮

ચતુર્દશ—

પાંડવ જાવડ આંતરો, પંચવીસકોડિ મયાલરે;
લાખપંચાણું ઉપરે, પંચોતેર સહસ ભૂપાલરે. ધ્રુવ ૮૯
એટલા સંઘવી તિહાં હવા, ચૌદશમો ઉદ્ધાર વિશાલરે;
આર તેરેતરિ સોય કરે, મંત્રી બાહડદે શ્રીમાલરે. ધ્રુવ ૯૦
આરછયાશીએ મંત્રી ૨વસ્તગેં, જાત્રા શેત્રુંજગિરિ સારરે;
તિલકા તોરણુસ્યું કર્યો, શ્રીગિરનારે અવતારરે. ધ્રુવ ૯૧

પંચદશ—

સંવત તેર ઇકોતરેં, શ્રીઓસવંશ-શ્રંગારરે;
શાહ સમરો દ્રવ્ય વ્યય કરે, પંચદશમો ઉદ્ધારરે. ધ્રુવ ૯૨
શ્રીરત્નાકર-સૂરીસડ, વડતપગચ-શ્રંગારરે;
સ્વામી ઋષભજ થાપિયા, સમરોશાહ ઉદ્ધારરે. ધ્રુવ ૯૩

૧ ચોવીશમા તીર્થકર. ૨ વસ્તુપાલ મંત્રિયે.

ઢાળ ૧૦ મી.

(રાગ ઉલાલાનો.)

- જાવડે સમરા ઉદ્ધાર, એહ વિચે ત્રિણુલાખ સાર;
ઉપર સહસ ચોરાશી, એટલા સમકિતવાસી. ૯૪
- શ્રાવક સંઘપતિ હુઆ, સતરસહસ લાવસાર જૂઆ;^૧
ખત્રી સોલસહસ જાણું, પન્નરસહસ વિપ્ર વખાણું. ૯૫
- કુલંબી ખારસહસ કહિયે, લેઉઆ નવસહસ લહિયે;
પંચસહસ પિસતાળીશ, એટલા કંસારા કહીશ. ૯૬
- એ સવિ જિનમત ભાબ્યા, શ્રીશત્રુજ જાત્રાએ આબ્યા;
અવરની સંખ્યા તે જાણું, પુસ્તકે દીઠે વખાણું. ૯૭
- સાતસે મેહર સઘવી, યાત્રા તલહટી તસ હવી;
ખહુંશ્રુત વચને રાચું, એ સવી માનજ્યો સાચું. ૯૮
- ભરત સમશશાહ અંતરિ, સંઘવી અસંખ્યાતા ઇણિપરિ;
દેવળી વિણ કુણ જાણે, કિમ છદ્મરથ વખાણે. ૯૯
- નવલાખ બંધી બંધ કાખ્યા, નવલાખ હેમટંકા આખ્યા;
તો દેશિલહિરિએ અન આખ્યું, સમરાશાહે નામ રાખ્યું. ૧૦૦

પોદશોદ્ધાર—

- પંદરસત્યાસીએ પ્રધાન, બાદરથ્યા (૧) દિએ બહુમાન;
કરમારાહે જસ લીધો, ઉદ્ધાર સોલમો કીધો. ૧૦૧

અન્તીમ-માવિ-ઉદ્ધાર—

- એણી ચોવીસીએ વિમલગિરિ, ^૨વિમલવાહનનપ આદરી;
દુપસહસુરૂ-ઉપદેશે, ઉદ્ધાર છેહલ્લો કરશે. ૧૦૨
- એમ વળી જે સુણવંત, તીરથ ઉદ્ધાર મહંત;
લક્ષ્મી લહી બ્યય કરશે, તસ લવકાજ તે સરસે. ૧૦૩

ઢાળ ૧૧ મી.

(રાગ-ભાઈ ધન મુપન તું એ.)

ધન ! ધન ! શેત્રુંજિરિ, સિદ્ધજેત્ર એ ઠામ;	
કર્મ ક્ષય કરવા, ઘર ખેઠા જપો નામ.	૧૦૪
ચોવીસી એણીએ, નેમ વિના જિન ત્રેવીસ;	
તીરથ ભૂંઈ જાણી, સમોસર્યા જગદીશ.	૧૦૫
પુંડરિક પંચકોડિસ્થું, દ્રાવિડ વાલિગિદ્ધ જોડી;	
કાર્તિક પૂનમ સિદ્ધા, મુનિવરસ્થું દસકોડી.	૧૦૬
નમિ વિનમી વિદ્યાધર, દોયકોડિ મુનિ સંબુત્ત;	
દ્વાગણુ શુદ્ધ દશમી, એણિ ગિરિ મોક્ષ પહુંત્ત.	૧૦૭
શ્રીઋષભવંસી-નૃપ, ભરત અસંખ્યાતા પાટ;	
મુગતે ગયા ઇણે ગિરિ, એ ગિરિ શિવપુર-વાટ.	૧૦૮
રામમુનિ ભરતાદિક, મુનિ ત્રિણકોડિસ્થું ઇમ;	
નારદસ્થું એકાણુ-લાખ મુનિવર તેમ.	૧૦૯
મુનિ શાંખ પ્રદુમ્નસ્થું, સાઠી આઠ કોડિ સિદ્ધ;	
વીસકોડિસ્થું પાંડવા, મુગતે ગયા નિરાખદ્ધ.	૧૧૦
વલી થાવચ્યા-સુત, સૂકમુનિવર ઇણે ઠામી;	
વળી સહિસસ્થું સિદ્ધ્યા, પંચસત સેલગનામિ.	૧૧૧
ઇમ સિદ્ધા મુનિવર, કોડાકોડિ અપાર;	
વળી સિઝસ્થે ઇણે ગિરિ, કુણુ કહી જાણે પાર !	૧૧૨
સાત છઠ દોય અઠમ, ગણે એક લાખ નવકાર;	
શેત્રુંજિરિ સેવે, તેહને નહિ અવતાર !	૧૧૩

ઢાળ ૧૨ મી.

(રાગ વધાવાનો.)

માનવભવ મેં ભલે લહ્યો, લહ્યો તે આરિજ દેસ;	
વકકુલ લાધુ ભલું, જો પામ્યોરે વાલેહો ઋષભજિણેશ કે-૧૧૪	

ભેટયોરે ગિરિરાજ, હવે સિધારે માહરાં વંછિતકાજ કે;
 મુને ત્રૂઠોરે ત્રિભુવનપતિ આજ કે. ભેં ૦ ઝો આંકણી. ૧૧૫
 ધન ધન વંશ કુલગરતણો, ધન ધન નાલિનરિંદ;
 ધન ધન મરૂદેવી માહણી, જેણે જયોરે વહાલો ઋપભજિણુંદ ! કે. ભેં ૦
 ધન ધન શેત્રુંગતીરથ, રાયણુરૂખ ધન્ય ધન્ય;
 ધન ધન પગલાં પ્રભુતણાં, જે પેખિરે મોહિયું મુજ મત્તા ! કે. ભેં ૦ ૧૧૭
 ધન્ય ધન્ય તે જગે છવડા, જે રહે શેત્રુંગ પાસિ;
 હરનિસિ ઋપભ સેવા કરે, વહી પૂજેરે પ્રભુ મતિ ઉદ્ધાસિ કે. ભેં ૦ ૧૧૮
 આજ સખી ! મુજ આંગણે, મુરતરૂ દલિયો આર;
 ઋપભજિણેસર વંદિયો, હવે તરિયોરે ભવજલધિ પાર ! કે. ભેં ૦ ૧૧૯
 સોળ અડવીસે આસો માસમાં, શુદ્ધિ તેરસિ કુંજવાર;
 અહમદાવાદનયરમાં મેં, ગાયોરે શેત્રુંગયઉદ્ધાર કે. ભેં ૦ ૧૨૦
 વડેતપગછ શુરૂ ગઠ્ઠિપતિ, શ્રીધનરત્નસૂરીંદ;
 તમ્મ સીસ તમ્મ પાટે જયકરૂ, શુરૂ ગઠ્ઠિપતિરે અમરરત્નસૂરીંદ કે. ભેં ૦
 વિન્ય(ધ)માન તસ પટોધરૂ, શ્રીદેવરત્નસૂરીશ;
 શ્રીધનરત્નસૂરીશના, શિષ્ય પંડિતરે ભાનુમેરૂગણેશ કે. ભેં ૦ ૧૨૨
 તસ પદકમલ-ભમર ભણે, નયમુંદરે દે અશીશ !
 ત્રિભુવનનાયક મેવતાં, પૂગીરે શ્રીગૃધ જગીશ કે. ભેં ૦ ૧૨૩

કૃપાશ.

ધમ ત્રિજગનાયક મુગતિદાયક, વિભવગિરિમુંદર-ધારી;
 ઉદ્ધાર શેત્રુંગ આર ગાયો, સ્તબ્યો નિન વર્ગતિ પાણી.
 ભાનુમેરૂ પંડિત સીસ દોલો, કરજોડી કહે નયમુંદરો;
 પ્રભુ પાપ શ્રેય નિત્ય કરેવા, દેવિ દરચન જય કરો ! ૧૨૪

(ઇતિ શ્રીશત્રુંગયઉદ્ધાર-સાદિત્વોદ્ધાર-મંત્રાંક: ૬૦)

પૂર્વલા મૌક્તિકો માટે વિચારો.

(૨૫)*

(જૈનસાહિત્યની શોધનામા લેખમાંથી.)

x x x x x

હાલમાં (શેઠ દેવચંદ હાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ) જૈન ગૂર્જર સાહિત્યોદ્ધારની ઁંસ્થા તરફથી શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિના મૌક્તિકો જે પ્રગટ થવા લાગ્યા છે, તેની અંદર આવતા પ્રાચીન રાસોના લેખોએ તે વિષે સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. અને તેઓ ભવિષ્યમાં ગુજરાતી ભાષામાં જૈન સાહિત્યને સારી પ્રતિષ્ઠા અપાવશે.

x x x x x

આત્માનન્દપ્રકાશ માસિક-લાવનગર.

પુસ્તક ૧૩, અંક ૪ થો, પૈજ ૮૩/૮૬.

આત્મ સં૦ ૨૦, વીર ૨૪૪૨ કાર્તિક.

(૨૬)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌક્તિક ૪ થું. સંશોધક જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીયુદ્ધિસાગરસરિ, સંપાદક છવલ્યુચંદ સાકરચંદ ઝવેરી, પ્રકાશક શેઠ દેવચંદ હાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ માટે નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી સુબાઈ. કિંમત ૦-૧૨-૦ શ્રીમાનુ છનદપેછ. કૃત શ્રીચતુર્જયતીર્થરાસ ગુર્જર ભાષામાં આ અંથમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. અંથની ચરઆતમાં અંથોનો ફુંકસાર અને તેના કર્તાનો અંતિદાસિક દષ્ટિએ પરિચય દરાવવાને જે અમ લેવાયો છે, તે બહુ કિંમતી અમ છે. તથા જસો વર્ષ પહેલાની મૂળ અંથકર્તાની દસ્તલિખિત પ્રત ઉપરથી એક પૃષ્ઠનો બોલક આપી સાહિત્યોત્કર્ષ માટે જૈન-મદાત્માઓના અંતિમશ્રમનો અમ્મામ દરાવવાને જે યોજના કરી છે

તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. ગ્રંથ લગભગ પચાસ ફોર્મોના ઉગ્રા કાગળ ને પાકા બાઈન્ડિંગથી તૈયાર કરવા પડી તેની કિંમત તદ્દન નહીં રાખી છે. શેઠ દેવચંદ લાલભાઈના સ્મરણાર્થે તેમના વારસોએ શ્રી. ગોવિંદાખ જેટલું નાદર ગ્રંથ પ્રાચીન જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અર્થે કાઢી આપી દ્રષ્ટને સોંપવાની ઉદારતા જેટલી ઉપકારક અને પ્રશંસાને પાત્ર છે તે સાથે તે દ્રઢમાંથી નિયમીત આ ૩૦ મો ગ્રંથ પ્રગટ કરવા અને તેને તદ્દન પડતર કીમતે ફેલાવવા માટે દ્રષ્ટીઓની ખંત પણ ઓછી માનને પાત્ર નથી. આપણા જૈન સાહિત્ય પ્રસારકનું કાર્ય કરવાના અને તે નામે હજારોની મુઠી ધરાવનારાં ખાતાંઓના વ્યવસ્થાપકો આ દ્રઢની કાર્ય-સેવાનો ખાસ અભ્યાસ કરશે તો આપણે કીમતી સાહિત્યનો વધારે છુટથી ફેલાવો થએલ જોઈ શકીશું.

જૈનપત્ર, ભાવનગર.

તા. ૩૦ મી જુલાઈ સને ૧૯૧૬.

પુસ્તક ૧૪ મું, અંક ૩૧ મો, પૈજ ૬૦૫.

(૨૭)

અમદાવાદ, તા. ૨૬-૭-૧૬.

× જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી

મુંબઈ.

× × × × ×

શ્રીશત્રુંજયરાસાવાળું મૌકિક મુનિમહારાજ બુદ્ધિસાગરજીના પાસેથી મેં મહેજ જોયું હતું. એ એક રાસાનું પુસ્તક પણ કદમાં બહુ મોટું છે. એમાં અસલ પ્રતના એક પૃષ્ઠની પ્રતિકૃતિ તમે આપી છે, તે બહુ સાઈં કર્યું છે.

× × × × ×

લે. ×

કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ.

(૨૮)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ (પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહ) મૌકિતિક ૪ થું—સંશોધક શ્રીમુદ્ધિસાગરસુરિ, સંગ્રાહક જીવણચંદ સા-કરચંદ ઝવેરી, કિંમત ૦-૧૨-૦ પૃષ્ઠ ૬૮૦.

આ કાવ્યમાળાનું ચોથું પુસ્તક હવે બહાર પડ્યું છે, અને તે જ સાથે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડનો રીપોર્ટ પણ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આટલી ટુંકી કિંમતે આવાં દળદાર પાકાં પુઠાનાં પુસ્તકો આપવા માટે આ ફંડના મૂળ સ્થાપકનો તેમજ તેની વ્યવસ્થા કરનાર x ઝવેરીનો આપણે આભાર માનવો ઘટે છે.

નવજીવન અને સત્યમાસિક, મુંબઈ.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૬, પુ. ૨ જી, અંક ૨ જો.

(૨૯)

શ્રીમાન જીનહર્ષપ્રણીત યત્રુજયમાહાત્મ્ય.

“શ્રીમાન જીનહર્ષપ્રણીત યત્રુજયમાહાત્મ્ય” નામનું પ્રાચીન ગુજરાતી જૈન સાહિત્યનું પુસ્તક, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી અમને અવલોકનાર્યે મળ્યું છે તે અમે આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. એ ફંડ તરફથી અત્યારસુધીમાં આશરે ૩૦ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે જેમાં આ છેલ્લું છે, બ્યારે પ્રાચીન જૈન કાવ્ય મંથન તરફથી આનંદકાવ્યમહોદધિ નામે પ્રગટ થતાં પુસ્તકોમાં આ ચોથું મૌકિતિક છે. આ પુસ્તકનું વિદ્વાન જૈન મુનિરાજ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનીષ્ઠ શ્રીમુદ્ધિસાગરસુરિએ સંશોધન કર્યું છે બ્યારે તેના સંગ્રાહક તરીકે ઉપર જણાવેલા ફંડના એક તરફી x જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરીએ ધણી મહેનત લીધેલી જણાય છે. શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિના અગાઉ ત્રણ મૌકિકો પ્રગટ થયા હતા અને તેમાં જીન જીન રાસો પ્રગટ થઈ ચુક્યા છે, બ્યારે આ ચોથા મૌકિકમાં યત્રુજયમાહાત્મ્યનો રાસ આપવામાં આવેલો છે. આ પુસ્તકોમાં જે “મુખ્યમં”

પ્રસ્તાવના રૂપે લખાય છે તે ખાસ ધ્યાન ખેંચનારા છે, જ્યારે “રાસ” પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપર ધણીક બાબતનું અજવાળું પાડનારા જણાયા છે. આગળના ત્રણ મૌકિકોમાં, ગુજરાતી ભાષા ક્યારે ઉત્પન્ન થઈ, કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ અને તેનાં સહથી પ્રાચીન પુસ્તકો કયા હોઈ શકે, એ બાબતો ઉપર કેટલીક વિદ્વાતભરી ખીનાઓ જણાવવામાં આવી હતી, અને તે ઉપર જો અન્ય સાક્ષરોનું ધ્યાન ખેંચાય તો ઉપલા સવાલો ઉપર ઘણું અગત્યનું અજવાળું પડ્યા વગર નહીં રહે. હાલના શત્રુંજયમાહાત્મ્યના પુસ્તકમાં મુનિરાજશ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિએ કાઠીયાવાડમાં એક અગત્યના તીર્થતરીકે ગણાતા “શત્રુંજય” પહાડ અને તે ઉપર આવેલા તીર્થો વીષે ધણીક વિદ્વાતભરી અને ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થઈ પડે એવી ખીનાઓ આપી છે અને તે ઉપર પણ સાક્ષરોએ ધ્યાન આપવા જેવું છે. એ વાંચતાં “શત્રુંજયમાહાત્મ્ય” ક્યારે ક્યારે રચવામાં આવ્યું તે બાબત ઉપર અજવાળું પડે છે. તે ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે એ પુસ્તકની રચના શ્રીમહાવીરસ્વામીના શિષ્ય શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પ્રથમ કરી હતી, જ્યારે ગુજરાતી ભાષામાં આ રાસ લખવાનો શ્રીમાન જીનહર્ષનો પ્રયાસ સંવત્ ૧૭૫૫ માં થયો હતો. શ્રીમહાવીરસ્વામીને થઈ ગયાને ૨૫૦૦ કરતાં વધુ વર્ષો થયાં છે, તે જોતાં “શત્રુંજય” નો મહીમા પ્રાચીનકાળમાં પણ મોટો હતો એ કોઈ પણ સમજી શકશે. શ્રીબુદ્ધિસાગરસૂરિએ પોતાની પ્રસ્તાવનામાં જે કેટલીક ખીનાઓ જણાવી છે તે ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે અગાઉ અનાર્થ દેશોમાં-અને ખાસ કરીને ગીઝની (કે જે તે વખતે તક્ષશીલાના નામથી ઓળખાતું હતું) શહેરમાં પણ જૈન ધર્મનો પ્રચાર હશે. આ બાબત ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ તપાસવા જેવી છે. તે ઉપરાંત પ્રસ્તાવનામાં જણાવવામાં આવેલી ખીજી બાબતો ઉપરથી એમ પણ માનવાને કારણ મળે છે કે શિલાદીત્ય રાજા, વીર વિક્રમ, શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકર અને વલ્લભીના રાજાઓ જૈનો હતા, એટલુંજ નહીં પણ ચિતોડના પૂર્વ કાળના રાજ્યકર્તાઓ પણ એજ ધર્મના હતા. એ બાબત પણ ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ માસવા જેવી છે. વિદ્વાન સંશોધકે પ્રસ્તાવનામાં શિલાદીત્યની ઉત્પત્તિ,

કલ્પસૂત્રની વાંચના ક્યારે શરૂ થઈ, આગમો ક્યારે લખાયા, જોદ્ધો અને જૈનો વચ્ચે કેવો સંબંધ હતો, વધુનીનો નાશ કેમ થયો, શીશો-દીવાવંશની સ્થાપના કેમ થઈ, વિક્રમરાજ ક્યારે થયો વગેરે બા-
બતો ઉપર ધણી ઉપયોગી ચર્ચા ચલાવી છે, અને શત્રુંજયના ઉદ્ધાર, સિદ્ધાચળના ૧૦૮ નામો, યતિ અને ગુરુ, સંધ અને સંધપતિ, અને જીનહર્ષ નામના ખીજા કેટલાક વિદ્વાનો વગેરે વિષયો ઉપર ઘણું ધ્યાન ખેંચનાર વિવેચન કર્યું જણાય છે. એ પછી “શત્રુંજય” રાસ આવે છે, જે લગભગ ૭૦૦ પાનાં રોકે છે. એ રાસ પ્રાચીન ગુજરાતી અને જૈન સાહિત્ય સંબંધમાં ઉપયોગી જણાય છે, અને જૈનો કે જેઓ શત્રુંજયને એક મોટા તીર્થ તરીકે ગણે છે, તેમને માટે તો ખાસ ઉપયોગી માલમ પડે છે. કપડાની પાછી બાંધણીના આશરે ૭૦૦ થી વધુ પાનાના આ પુસ્તકની કિંમત માત્ર બાર આનાજ રાખવામાં આવી છે, તે જોતાં એ પુસ્તક ઘણું સસ્તું કહી શકાય. અત્યાર સુધીમાં શેક દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી આવા પ્રાચીન જૈન કાવ્યના આશરે ૨૨૦૦ પાનાના પુસ્તકો ચાર મૌકિતકના રૂપમાં બહાર પડી ચૂક્યાં છે, અને ખીજા આશરે ચોણાસો પુસ્તકો એવાજ રૂપમાં બહાર પાડવા જોટલું સાહિત્ય તેના સંગ્રહકર્તા જવેરી જીવણચંદ સા-
કરચંદ પાસે છે તે જોતાં ગુજરાતી ભાષાના સાક્ષરોએ આ સાહિત્ય તરફ ધ્યાન આપવું ઘટે છે.

સાંજવર્તમાન પત્ર, મુંબઈ.

પુ. ૧૫. અંક ૯૯. તા. ૨૩-ઓગસ્ટ ૧૯૧૬.

(૩૦)

Shri Anand Kavya Mahodadhi, Pearl
IV, Published by Naginbhai Ghelabhai Jhaveri,
Printed at the Surat Jain Printing Press, Cloth
Cover, PP. 680 Price Re. 0—12—0 (1915).

This fourth book in the series of Old Jain Gujrati Literature contains the Shatrunjaya Māhātmya of Shriman Jinaharsha, and is edited by a well known Jain Suri, Shri Buddhisāgar Suri. It is a Rasa, and is written in the last century. The introduction is both entertaining and informing.

The Modern Review.

September 1916.

Vol. XIX, No. 3 P. 314.

(૩૧)

શત્રુજયમાહાત્મ્ય (આનંદ કા. મ. મૌ. ૪ થું.) :—સંશોધક બુદ્ધિસાગરસુરિ અને પ્રકાશક શેઠ. દે. લા. જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ માટે નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી, ઝવેરી બજાર મુંબાઈ. ચીકણા ડાગળ, પાકી બાઈન્ડીંગ, પૃ. ૬૮૦ અને કિ. માત્ર બાર જ આના. આ શત્રુજય-રાસની વિશેષ સમાલોચના અવકાશે પ્રકટ કરવામાં આવશે.

દિવંબર જૈનમાસિક, સુરત.

વર્ષ ૯ મું, અંક ૧૨ મો.

વીર સં. ૨૪૪૨, આશ્વિન માસ.

(૩૨)

આનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિક ૪ થું. (સંશોધક શ્રી. બુદ્ધિસાગરસુરિ સંપાદક જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી. પ્ર. શેઠ. દે. લા. જૈન પુ. ફંડ. સુરત જૈન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, 'પૃ. ૬૬+૬૮૦ મૂલ્ય બાર આના.) આની અંદર ખરતરગચ્છીય જિનહર્ષગણિનો શ્રીશત્રુજયતીર્થ-રાસ આખો મૂકવામાં આવ્યો છે. પ્રસ્તાવનામાં શત્રુજયમાહાત્મ્ય લખનાર ધનેશ્વરસુરિનો સમય અને તે કાળનો ઇતિહાસ રસ પડે તેવો આપ્યો છે. આજ માહાત્મ્ય પરથી ગૂજરાતી કૃતિ અંતુવાદિત થઈ છે. જિન-

હર્ષનો સમય જણાવી તેની કૃતિઓ વિસ્તારથી મૂકી છે. અમારે કહેવું જોઈએ કે યશોવિજયના પરિચયમાં જિનહર્ષ આવ્યા હોય અને તેથી સમ સખવાની ઇચ્છા થઈ હોય એવો સંભવ ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે પણ તેને કંઈ પણ કલ્પના સિવાય આધાર હોય એમ પ્રતીત થતું નથી; કૃતિઓ તરફ નજર નાંખતાં કર્તા સં. ૧૭૪૦ થી, સં. ૧૭૬૦ સુધી અવસ્ય વિદ્યમાન હતા, એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

શ્રીબુદ્ધિસાગરચરિત્રે મહેનત ધણી સારી લીધી છે અને આવી રીતે ખીજી ગૂર્જર કૃતિઓ મંશેષિત કરી મૂકશે તો જૈનસાહિત્ય પર ઉપકાર થશે.

વિશેષમાં સૂચનારૂપે જણાવવાનું કે—

(૧) કોઈ પણ કૃતિનું સંશોધન એકજ પ્રતિ પરથી શુદ્ધ અને નિર્ણયપૂર્વક થતું નથી. તેથી જ્યાં સુધી બેચાર પ્રતો શુદ્ધ અને જૂની પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યાં સુધી સંશોધન કરવાની તસ્દી લેવી બ્યાજખી નથી.^૧ આ સૂચના કરવાનું પ્રયોજન, અશુદ્ધિ એક જે અશુદ્ધ પ્રત પર આધાર રાખવાથી આના પૂર્વાર્દ્ધમાં રહેલી છે તે છે. તે માટે પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલું છે કે, “શત્રુંજયરાસની છાપવા યોગ્ય નકલ જેના ઉપરથી કરવામાં આવી તે પ્રતિની અશુદ્ધતાથી, નકલ કરનારે કરેલી અશુદ્ધતાથી, છાપવાની અશુદ્ધતાથી તથા સુધારવામાં ખીજી પ્રતિ ન મળવાથી ધણા ખડોમાં ચળોની તથા પાઠોની અશુદ્ધતા રહી ગઈ

૧ સમાલોચકારનો આવો વિચાર અમે બ્યાજખી લેખતા નથી કલે અશુદ્ધ તો અશુદ્ધ પણ હોય આવેલી પ્રતિઓને, શુદ્ધ પ્રતિઓ ન મળે ત્યાં સુધી સડવા દઈ સુદ્રિત ન કરીએ તો ભવિષ્યમાં તે પણ શું જડું ન રહે? અશુદ્ધિ તો છપાયા પછી પણ શુદ્ધ પ્રતો મળવાથી ભવિષ્યમાં જ્યારે સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે શુદ્ધ થઈ શકે. પરંતુ ધારો કે શુદ્ધ લાંબા સમય સુધી નજ મળી તો શું અશુદ્ધને પણ જડું કરી સડવા દેવું? અમારા આદત્તા સમયના અનુભવથી જાણી શકાયું છે કે લગભગ ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર વર્ષ પ્રયત્ન સેવ્યા છતાં પણ કેટલાકની ખીજી મળતી નથી. છતાં પ્રયત્ન ચાલુ સેવ્યા કરવાથી લગભગ અડધો યોજો છપાયા પછી મળે છે તો તેનો ઉપયોગ અમે કરીએ છીએ. પ્ર. કર્તા.

છે, એમ, પાટણવાળી પ્રતિ મળ્યા બાદ અને તે પૂર્વે અમને જણાયું છે.^૨.....કર્તાની સ્વલિખિત પ્રત ઘણા ખંડો છપાઈ ગયા બાદ આવી તેથી શબ્દ અને પાઠોની અશુદ્ધિઓ રહેવા પામી છે, અને અમને તેથી ખરા-ખર સુધારવા માટે સન્તોષ થયો નથી. શુદ્ધ પ્રતિયોની પ્રાપ્તિ વિના અશુદ્ધિ દોષો રહેવા પામે એ સ્વાભાવિક છે.”

(૨) આ ગ્રન્થમાલામાં અગાઉ પ્રકટ થયેલાં મૌક્તિકો સંખ્યે અમારી કરેલી સૂચનાઓ આમાં પણ અમલમાં મૂકવામાં નથી આવી જાણી દિલગીર છીએ.

અનુક્રમણિકા, શબ્દાર્થ કોષ, ઢાળ અને દેશીની અનુક્રમણિકા વિગેરે આખ્યાં હત તો ગ્રન્થનું મહત્ત્વ યથાયોગ્ય જળવાત.

(૩) વિષયોવાર મથાળાં પાડવામાં આવ્યાં હત અને તે દરેક ખંડમાં મુકવામાં આવ્યાં હત તો વાંચકને લાભ થાત.

કર્તા શ્રીજિનહરના હસ્તાક્ષરનો ફોટો મુકવામાં આવ્યો છે તેથી તેના પ્રકાશકને મુખારકબાદી આપીએ છીએ.

પ્રસ્તાવનામાં જે કર્તાની કૃત્તિઓ જણાવી છે તેમાં વિદ્યાવિલાસ રાજનો રાસ સં૦ ૧૭૬૦ આસપાસ રચાયેલો જણાવી ઉમેરેલો છે પણ જણાવવાનું કે તે રાસ પંદરમાં સૈકામાં થયેલ ખરતરગચ્છીય જિનહરે સં૦ ૧૫૧૧ માં રચેલ છે. તેની પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે કે—

વાચક ગુણુવર્ધન સુખદ્યાયા,

શ્રીસોમગણી સુપસાયા

એમ જિનહરે ગુણુ ગાયા,

આટલું જણાવી ગ્રન્થમાલાનો વિજય ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રીજૈનધેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ, મુંબાઈ.

પુ૦ ૧૨, અંક ૭, પેજ ૨૧૭.

વીરાત ૨૪૪૨ અશાઠ, જુલાઈ ૧૯૧૬.

૨ આ ભાગ સમાલોચકકારેજ આવી રીતે ટપકાંઓથી પૂરેલો છે.
પ્ર૦ કર્તા.

(૩૩)

૧ શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ ભૌક્તિક ૪ થામાં શત્રુજય-
માહાત્મ્ય પદ્યબંધ રચાયેલું છે તેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. શેઠ
૬૦ લા. ૦ જૈન પુ. ૦ કંડમાંથી આજ સુધીમાં ધણાં પ્રાચીન પુસ્તકો
પ્રસિદ્ધ થયાં છે તેમાંનાં ચાર ગુજરાતી છે, પહેલાં ભૌક્તિકનું અવલોકન
અમે વિસ્તારથી કર્યું હતું.

શત્રુજયમાહાત્મ્યના કર્તા શ્રીમાન જિનહર્ષજી છે. તેમણે ધણા
અન્યો રચેલા જાણીયા છે. આ કાવ્યમાં તીર્થનું માહાત્મ્ય હોવાથી
જૈનેતર લોકોને તે વિશેષ ઉપયોગી ન થાય, પરંતુ તેમાંની જે બાબતો
સર્વને ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે. પહેલી બાબત ઐતિહાસિક છે,
તેનું દિગ્દર્શન પ્રસ્તાવનામાં સારી રીતે કરેલું છે. કેટલીક બાબતો જે
રાસમાળામાં ને ટોડ રાજસ્થાનમાં અપાઈ નથી તે આ કાવ્યમાં છે.
બીજી મોટી બાબત બાપા સંબંધી છે. આવા ગુર્જર બાપામાં લખાયેલા
અન્યો વડે સાહિત્યને સાદું ઉત્તેજન મળે છે. શ્રીમાન જિનહર્ષજી મહા-
કવિ પ્રેમાનંદના સમકાલિન હતા, છતાં બન્નેની બાપામાં આશમાન
જમીનનો અંતર જોવામાં આવે છે, તેનું મુખ્ય કારણ શ્રીજિનહર્ષજીએ
જૈનશૈલિની જૂની ગુજરાતીનો બહુધા ઉપયોગ કર્યો છે, એટલે તે ૧૮ મા
સંક્રાંતિ નહીં પણ તે ૧૬ મા ૧૭ મા સંક્રાંતિ જૈનશૈલિ જાણીયા છે. વળી
તે તેમણે મારવાડી આદિ બીજી બાષાના શબ્દો ને પ્રયોગોનો પણ ઉ-
પયોગ કર્યો છે, તેમણે ઢાળજ ધણાખરા મારવાડી વાપર્યા છે; ઉદાહરણ
તરીકે જુઓ:—

“ તથા દલ ચહક લેહે યોવન જે ગિરહીક ”,

“ મહિજૂળ જલિમ જેટણી ”,

“ હુંગળીલ દરી લાલ ગાકિ ગંદિવી સામુ જુરી મોરી ”,

“ સામુ કાકો હે તોહુ પીસા વિયા પથુ નાસો માલ વિસોમ
નારી ભણે ”,

“ દલવાદલ વૂટો હો નદીયાં નીર આપ્યાં ”,

“ રહુ રહો વાલદા ”,

“ આંખરીઓને વરસે રે ઉમાદે વડનુષ રે ”,

“ ચરણાં લીયા મુકારણા ચટે ” ઇત્યાદિ.—

જૈન સાધુઓ જૂદા જૂદા પ્રદેશોમાં વિહાર કરનારા હોવાથી તથા જે તે ભાગના લોકો જે ભાષા બોલતા હોય તેનો તેઓ સ્વાભાવિક રીતે ઉપયોગ કરે તેથી પણ ભાષા શુદ્ધ ગુજરાતી ન રહે એમ પણ લાગે છે. કવિએ વાપરેલા કેટલાક શબ્દોની યાદી અંશો-ધક શ્રીબુદ્ધિસાગરસૂરિએ આપી છે તેમાં તત્સમયે તેમણે વાપરેલા કેટલાક શબ્દો એમ જણાવ્યું છે, પરંતુ તેમાંના કેટલાક તો હજી પણ વાપરવામાં [આવે] છે; જેમ કે—

આલે (આપે-આપ્યું મેલ્યું સર્વે પહોંચ્યું કન્યાને વળાવે રે)

રહિશ્યા (ખેડૂતો બોલે છે)

કેડે (પછાડી-સર્વત્ર વપરાય છે)

પહુલો (પહોંચ્યો-તમારો કાગળ પહોંત્યો)

કિહાં (ક્યાં-કિતર ગુજરાતમાં).

ધર્મની આખતમાં વિવાદ કરવો એ ઠીક નથી, તોપણ આટલું જણાવીશું કે સિદ્ધાચળ ઉપર મુકિત પામનારાઓમાં ભરતરાજ, નારદજી, વસુદેવ, વૈદર્ભી, રામ, ભરત, આદિનાં નામ આવે છે, તે વિષે જ્યાં સુધી બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાંથી પુરાવો ન મળે ત્યાં સુધી તે શંકાસ્પદ ગણાય. વળી અજીતસેને સિદ્ધાચળ ઉપર સત્તર કોડ મુનિના પારવારની સાથે શિવપદ પ્રાપ્ત કર્યું, તે ઉપરથી શંકા થાય છે કે તે વખતે હિંદુસ્તાનની વસ્તી હાલના કરતાં પણ ઘણી વધારે હોવી જોઈએ. બધા દેશના સર્વે મુનિઓ મળ્યાં નહીં હશે, છતાં સત્તર કોડ મુનિની સંખ્યા બતાવી છે.

આ ગ્રંથમાં વધારે ખુલાસાવાર ટીકા અપાઈ હોત તો સાઈ થાત. વળી દરેક ખંડનો સાર આપ્યો હોત તો વાંચનારને સરળતા મળત. શ્રીમાન જિનહર્ષજીના હસ્તાક્ષરનું એક પૃષ્ઠ છાપવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે તેમણે સ્વહસ્તે આખો ગ્રંથ લખેલો તે પ્રત પાછળથી મળી આવી, તો ગ્રંથનો પાછલો ભાગ પણ તે પ્રમાણે છાપવામાં આવ્યો હોત, તો સાહિત્યના કામને ઘણો લાભ થાત.

ગ્રંથ ઘણો મોટો (૬૦૦ પૃષ્ઠનો) છતાં તેની કિંમત માત્ર

બાર આના રાખવામાં આવી છે. સંશોધક, સંગ્રાહક અને પ્રકાશકોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સાહિત્ય-માસિક, વડોદરા.

પુસ્તક ૪, અંક ૧૧, પૈજ ૬૧૪.

નવેમ્બર સને ૧૯૧૬.

(૩૪)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ મૌક્તિક પ મું. (સંશોધક અને સંગ્રાહક જીવણચંદ સાકરચંદ) શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી આ ૩૨ મુ (જૈન ગુર્જર-સાહિત્યોદ્ધારનું ૫ મુ) પુસ્તક મળ્યું છે. આ ગ્રંથમાં મંધવી ઋષભદાસ કવિ વિરચિત શ્રી હીરસરિતા રાસ, આપવામાં આવ્યો છે. અને શ્રીમાન હીરવિજયસુરિ, દિલીપતિ અકબર બાદશાહ તથા અન્ય અધિકારીઓની મંડળાનું ભેગું ચિત્ર આદિમાં આપેલ છે. તેમજ ન્યાય-ગ્યાદરણુ તીર્થ પડિન શ્રી જ્યેષ્ઠદાસ જીવરાજ દોસીનો ગુજરાતી ભાષા મંબંધીનો આદિ લેખ તથા આવક કવિ ઋષભદાસનો પરિચય પણ આપવામાં આવેલ છે. " ગુજરાતી ભાષા " નું દોહન કરતાં આ ભાષાની પ્રાચીનતા તથા તેનો ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓ સાથેના મંબંધનો પરિચય થાય છે. ગસની અંદરના કંઠણ શબ્દોનો નીચે અર્થ આપવામાં અંશોધકે સારો પરિશ્રમ સેવ્યો છે.

એકંદરે આ ગ્રંથ જૈન સાહિત્યના શૃંગારરૂપ થઈ પડે તેવો છે. આ પુસ્તકનું કદ ઘણું મોટું તથા પાકું બાધન્ડીંગ છતાં તેની કિંમત માત્ર ૦-૧૦-૦ રાખવામાં આવી છે, તે તદ્દન નહીં જોનીજ છે. જૈન સાહિત્યના આવા ઉપયોગી ગ્રંથ સર્વત્ર સ્થાન પામે એ ઉદ્દેશને જાળવવાને છેક નામની કિંમત રાખવી એ ઇંડનો હેતુ પ્રદં-સાપાન છે. અને અમને વિશ્વાસ છે કે ફંડના વ્યવસ્થાપકો જૈન પ્રાચીન સાહિત્યને બહાર લાવવા માટે હબ્બુપણુ વિચારણ પ્રયત્ન કરશે, તો તેના બહોળા ફંડથી અમૂલ્ય સેવા બજાવી શકે તે તેમની કાર્યસીદ્ધી બતાવી આપે છે.

આપણા સમાજ માટે સાહિત્યપ્રકાશનનું કાર્ય કરતા ઘણાં ખ. . .

છે. અને તેઓ હજારોનું ડુંડ ધરાવવા સાથે બહાર પાડતાં ગ્રંથોના અંગે પુરી મદદ મેળવે છે છતાં તેઓ ગ્રંથની કિંમત મોટી રાખી ક્રીમંત થવાનો ઘંઘો લધ બેઠા છે તેમને શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ઇંડની પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવા પ્રસંગોપાત ભલામણ કરવી અસ્થાને ગણાશે નહિ.

જૈનપત્ર, ભાવનગર.

તા. ૭ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૭.

પુ. ૧૫ મું, અંક ૧ ભો, પૈજ ૪ થું.

(૩૫)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ ભો. ૫ મું; સંઘવી ઋષભકવિ પ્રણીત—શ્રી હીરસૂરિરાસ; સં. અને સં. જીવજીવંદ સાકરચંદ્ર ઝવેરી. પૃષ્ઠ ૩૯૯ કિમ્મત ૦—૧૦—૦

આ જૈન કાવ્યમાળાનો પાંચમો ભાગ બહાર પડ્યો છે. જે વિક્રતા અને શ્રમથી આ ગ્રંથો પ્રકટ કરવામાં આવે છે તે ખરેખર પ્રકાશકોને માટે માન ઉપજાવે છે. પુસ્તકના કદ અને સુંદર બાંધણીના પ્રમાણમાં કિંમત જીવજીવંદ છે એ માટે જૈનદાતાઓના આપણે આભારી છીએ.

નવજીવન અને સત્યમાસિક, સુઆધ.

જાતેવારી ૧૯૧૭, પુ. ૨ જી, અંક ૭ ભો.

(૩૬)

Shri Anand Kavya Mahodadhi, Part V, edited by Jivanchand Sakarchand Jhaveri, and printed at the City Printing Press, Ahmedabad. Cloth bound, pp. 399. Price As. 10 (1916).

This is the fifth book in the series which the Trustees of Sheth Devchand Lalbhai are publishing, of old Jain Manuscripts. The well-known Jain poet, Rishabhadas of Cambay has written a poem (Rasa)

in connection with the famous event in the reign of Akbar, viz., the interview between the Emperor and the Jain saint, Shri Hirsurivijay. It is this Rasa (written in 1685 Vikram Era) which is published in this volume. It is preceded by an introduction by a Gujarati writer, who has spent his whole life in the study of Prakrit and Pali, which is worth reading. Its writer Mr. Bechar-das Jivraj, who possesses the degrees of Nyaya-tirth and Vyakarantirtha, tries to shew that Gujarati was never an original language but is the result of the many changes undergone by the several old languages of India. This view will not pass unchallenged, we think, by those who have studied this subject.

The Modern Review.

February, 1917.

Vol. XXI, No 2. p. 209.

(૩૭)

આનન્દદાસ્યમહોદધિભાષિક પાંચમું.

સુરતનિવાસી સ્વર્ગવાસી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ઝવેરીના સ્મર-
જ્ઞાપે દિવાળીમાં આવેલા જૈન પુસ્તકોદાર શંકના ૩૨ માં પુસ્તક
તરીકે અને જૈન ચર્ચર સાહિત્યોદારે ૫ માં મન્ય તરીકે, દસ આનાની
માત્ર નામની કિંમતે બદાર પાડવામાં આવેલા, ૪૦૦ પાનાનો પાછો
બોધજીનો, અને એક હતમ ચિત્ર સાથેના મંથની એક પ્રત અમને
અભિપ્રાય અર્થે મળી છે, જે અમે આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ.
એ મંથમાં મંથવી રૂપમકવિ પ્રણીત શીત્રીચિન્મયચરિ રાસ આપવામાં

આવ્યો છે અને તે જૈનો માટે એક ઘણું ઉપયોગી અને કેટલેક દરજ્જે ઇતિહાસીક વાંચન પુરૂં પાડી શકે એમ છે. મહાન મોગલ આદલાહ અકબરને જુદા જુદા ધર્મો તરફ એક સરખો પ્રેમ હતો, અને કોઈ પણ ધર્મ તરફ તીરસ્કાર હતો નહીં એ ખીના તો ઇતિહાસીક છે. તેમના વખતમાં જૈનોના મહાન આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિ મોગલ શહેનશાહતમાં આદલાહી માન મેળવવા પામ્યા હતા, અને તેમના પ્રતાપે જીવદયાના સંબંધમાં, તેમજ જૈન તીર્થો સંબંધમાં, કેટલાક ઉત્તમ હકો જૈન કોમ મેળવવા પામી હતી, એ પણ એક ઇતિહાસીક સત્ય છે. એ સત્યને રાસ રૂપે ગોકવનાર શ્રીમાન જૈન સંઘની રૂપભદ્રાસક્રિ હતા, અને તેમને લખેલો રાસ, આ પાંચમા મૌકિતિકમાં છાપવામાં આવેલો છે. એ રાસમાં મંગળાચરણ કરી કવિ, હીર વંશનું વર્ણન આપી, ગુરૂ ઉપદેશના પરિણામે હીરવિજયજી કેવી રીતે જૈન સાધુની દીક્ષા લે છે અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તે દર્શાવી અકબર સાથેના, હીરવિજયના મેળાપનું, વાર્તાલાપનું, અને તેના પ્રભાવનું વર્ણન આપે છે, જે ઘણું અગત્યનું વાંચન છે. આગલા મૌકિકોની માફક આ મૌકિકમાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર એક ઘણોજ વિચારણીય લેખ ન્યાયતીર્થ પંડિત બેચરદાસ જીવરાજે લખેલો છે. જે ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે આખત ઉપર કેટલુંક વિચારણીય અને ગુર્જર સાક્ષરો માટે અગત્યનું વિવેચન પુરૂં પાડે છે. ગ્રંથમાં અકબર આદલાહ સાથે હીરવિજયસૂરિના મેળાપનું એક ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે, જે એક જુના ચિત્ર ઉપરથી ઘણી ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે, અને તેથી પુસ્તકની શોભામાં મોટો વધારો થાય છે. એ પુસ્તક સુરત બંડેખાં ચકલા-ગોપીપરામાં આવેલી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈની ધર્મશાળાના લાઇબ્રેરીઅન પાસેથી દશ આનાની કિંમતે મળી શકશે.

સાંજવર્તમાન પત્ર,—મુંબાઈ.

પુ. ૧૫. અંક. ૨૫૩. પૈજ ૬.

તા. ૨૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭.

(૩૮)

× × × × દેવચંદ લાલચંદ સ્મારક ફંડ તરફથી પ્રસિદ્ધ ચતા આનંદ (કાવ્ય) મહોદધિ મૌકિતિક નં. ૪ અને ૫ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઉપયોગી ઉમેરો કરે છે અને સાહિત્યના અભ્યાસ માટે નવીન સાધનો પૂરાં પાડે છે. × × × ×

હીરાલાલ ત્રીલોચનદાસ પારેખ કૃત—

(સાહિત્ય અને કૃતવણી વિષયક)

સન ૧૯૧૬ નું દિગ્દર્શન.

(૩૯)

શ્રીઆનંદકાવ્ય મહોદધિ.

મૌકિતિક (પુસ્તક) ૫ મું.

મંત્રહ કરનાર:—જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

પ્રકાશક:—નગીનભાઈ ચેલાભાઈ ઝવેરી.

વેતન (કિંમત) ૦-૧૦-૦.

પ્રાચીન જૈન કાવ્યના મંત્રહનું આ લગભગ ૪૦૦ પાનાનું દળદાર પુસ્તક છે અને તેમાં કાવ્યદોહનની રીતીએ અસલવારેના જૈનપદોનો સારો સંમ્રહ કીધેલો જોવામાં આવે છે. ચોપડીની શરૂઆતમાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર એક લખાણ નિબંધ આપવામાં આવ્યો છે, જેમાં લેખકે કેટલીક વિગત બહુ સ્પષ્ટ રીતે લખાણથી સમજાવવાની કોશિષ કરી છે. કારણ કે લેખકે જેનું કથન કરવા મગિ છે તેનાં મૂળ ઉપરથી તેનો વિકાસ શી રીતે થયો તે જોઈ શકાય છે તેમ યથાર્થ રીતે સમજાવે છે, જેનો એકજ ઉદાહરણ લેશું:—

“ભાષા શબ્દ મૂળ વ્યક્ત બોલવા અર્થવાળા માણસ ઉપરથી નીપજ્યો છે. આર્થાવર્તના સમર્થ વૈયાકરણો (પાણિનીય, પતંજલિ, અને હેમચંદ્ર) એ પોતપોતાના સંમ્રહમાં વ્યક્ત બોલવા અર્થ-

વાળો ‘મ્લેચ્છ’ ધાતુ મૂક્યો છે.” આ સિવાય પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત અને ગુજરાતી શબ્દોનાં રૂપાંતરો પણ તેમાં આપેલાં છે. તે સઘળું જોતાં પુસ્તક ઉપયોગી માલૂમ પડે છે. અમે જેમ સંસ્કૃત વ્યાકરણના ક્ષેત્ર નથી, તેમ જૈન સાહિત્યથી પરિચિત હોવાનો દાવો પણ કરવા માંગતા નથી. ઉભયના અભાવે પુસ્તકનો સારાસાર જોવા કરતાં અમે ખુલાં અંતઃકરણે કહીએ છીએ કે જૈન સાહિત્ય સંબંધી અમને આ પુસ્તક કંઈક અજવાળું પાડે છે. સંશોધકનો પ્રયાસ જોતાં આ પુસ્તક જૈનને માટે અતિ ઉપયોગી થઈ પડે [એમ] માની શકીએ છીએ.

દેશી વેપારી ચેમ્બરનું માસિક, મુંબાઈ.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૭. પુ. ૧૦ મું, અંક ૨ જો. પૃષ્ઠ ૫૬.

(૪૦)

૨ શ્રીહીરસૂરિરાસઃ—શ્રી આનંદકાવ્ય મહોદધિના મૌકિક પ મા તરીકે સંઘવી-ઋષભ-કવિ-પ્રણીત આ રાસ સંગ્રાહક અને સંશોધક જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરીએ તૈયાર કરેલો, તે પ્રકાશક નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરીએ પ્રસિદ્ધ કર્યો તેનો સ્વીકાર અમે હર્ષ-ભેર કરીએ છીએ; કેમકે તેથી ગૂજરાતી સાહિત્યમાં અગત્યનો વધારો થયો છે. જુની જૈન શૈલીની ભાષા તરીકે જેમ તે ઉપયોગી છે, તેમ એક ઐતિહાસિક પુસ્તક તરીકે તેમાંથી ઘણું જાણવાનું મળે છે. મહાન આદેશાહ અકબર, શ્રી હીરસૂરિ, તેમના શિષ્યો ને આદેશાહના માણસોની છામી આપી છે તે ખરેખર આકર્ષક છે. તેમાં સાક્ષર બેચરદાસ જીવરાજ ન્યાયતીર્થ વ્યાકરણતીર્થનો ગૂજરાતી ભાષા વિષેનો લાંબો લેખ અતિ અગત્યનો ને મનન કરવા જોગ છે. તેમાં મ્લેચ્છની જાતો ને વિશાળ દેશો બતાવવામાં આવ્યા છે. ગૂજરાતી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ગરૌંચિ ધાતુ ઉપરથી ગૂર્જર થઈ તેનો અપભ્રંશ ગૂજરાત અથવા ગૂર્જર ઉપરથી ગૂર્જરા ને તે પરથી ગૂજરાત થયો છે. ગૂર્જરાનો અર્થ ગૂર્જરાને પાળનાર એવો થાય છે. વિદ્વાન કોષક જણાવે

છે કે “જે કાળે મનુષ્યો જે શબ્દથી સહજમાં વ્યવહાર ચલાવી શકે તે કાળે ખીજા અપ્રસિદ્ધ શબ્દોનો ઉમેરો કરવા કરતાં તે પરબાધાના શબ્દોને જ આપણે સ્વબાધાના સમજવા એ અધિક સરસ છે અને એમ કરવાથીજ બાધાનો વિકાસ થાય છે.” ફારસી, અરબી વગેરે આવતા શબ્દોનો તિરસ્કાર કરનારા અને સંસ્કૃતમાંના અપ્રસિદ્ધ કે નેડી કાઢેલા શબ્દો વાપરનારાને આ વાક્ય ધડો લેવા સરખું છે. કિયારતનસમુચ્ચયમાં જેમ સંસ્કૃત ધાતુના રૂપોનો સંગ્રહ છે તેમ તેમાં બાધા (તે વખતની ગૂજરાતી) ના ધાતુનાં રૂપો પણ આપ્યા છે એમ લેખકે જણાવી ઉદાહરણો આપે છે, જેમ—એક કરઇ, લિઅઇ, દિઅઇ, જમઇ, આવઇ, જગઇ, સુઅઇ; એ ધણાં કરઇ, લિઇ, તૂં કરૂં, લિઅં, દિઅં; તુમ્હી [તુમ્હે] કરઉ, લિઅઉ, દિઅઉ; હું કરઉ, લિઉ, દિઉ; અમ્હે કરઉ (એનાં ચાલુરૂપ—એ કરે, લે, દે, જાય, આવે, જાગે, સુએ; એ ધણાં કરે, લે, તૂંકર, લે, દે; તમે કરો, લ્યો, લ્યો; હું કરૂં, લઉં, દઉં; અમે કરીએ.) આ ગ્રંથ સં. ૧૪૬૬ માં ઇસમાં લખાયેલો છે. તેમાં બાધાને પ્રાકૃત કહી છે. જુની ગૂજરાતીને ધણા ગ્રંથકારોએ પ્રાકૃતજ કહેલી છે.

લેખકે બાધાના બાર પ્રકાર જણાવે છે, જેમકે પ્રાકૃત સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, શરસેતી અને દેશોની ભિન્નતાને લીધે અનેક પ્રકારની ભિન્નતાવાળી હઠી અપભ્રંશ છે, અને તે ગદ્ય તથા પદ્ય રૂપે વપરાવાથી તે બાર પ્રકારની ગણાય છે. વળી કહે છે કે બંને પ્રકારની પૈશાચી, (ચૂલિકા પૈશાચી સાથે) અને આબીર વગેરે બાધાઓનો જે સમૂહ તે અપભ્રંશ બાધા છે. અપભ્રંશ બાધાનો સંબંધ ખીજા પાંચે બાધાઓ સાથે છે. ખરૂં કહીએ તો પાંચે બાધાની ખીચડી તેજ એક અપભ્રંશ બાધા છે. ખીજા વિદ્વાનોના મતથી આ વાત જૂની પડે છે તે વિચાર કરવા યોગ્ય છે.

પ્રાકૃતના ત્રણ પ્રકાર બતાવી દેથી પ્રાકૃતને ચાલુ ગૂજરાતીનો સંબંધ બતાવવા યાદી આપી છે જેમકે:—

દેશી પ્રા.	ચાલુ ગૂજરાતી.	દેશી પ્રા.	ચાલુ ગૂજરાતી.
ઉલ્લુટ	ઉલહું	કડચ્છ	કડછો-કડછી
ઉમ્મર	ઉમરો	કડધિ	કડીઓ
ઉકુંકરડી	ઉકરડો [ડી]	ગગરી	ગાગર
ઓજ્જરી	હોજરી	ધરોળા	ગરોળા
ઉલટપલટ	ઉલટપાલટ	જોવારી	જુવાર
ઉત્થલા	ઉથલો	ણુક	નાક
ઓસા	ઉસ	દેવરાણી	દેરાણી
ભાઉજ્જ	ભોજ્જ	રોજ્જ	રોજ
વધંગણુ	વેંગણુ	હુકા	હોકા (સરત)
		ઉત્તરવિહિ	ઉત્તરેડ

પ્રાકૃત ભાષાનું સાહિત્ય વિશાળ છે, તેમાં મુખ્ય ભાગે જૈન સાહિત્ય છે. તે સિવાય વૈદિક વિદ્વાનોએ પણ તેમાં ગ્રંથો રચેલા છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત ને ગૂજરાતીનાં થોડાંક રૂપ આપ્યાં છે. તે-નીતિશાળા, નીઠસાલા, નીશાળ; ગહિલ, ગહિલ, ઘેલો; વૈવાહિક, વૈવાહિય, વૈવાઈ; ભગિનીપાત, બહિણીવધ, બનેવી; માતૃષ્વસ, માઉસિઆ, માસી; દૌષ્ટિક, દોસિય, દોસી; અધિકરણી, અહિઅરણી, એરણ. અપભ્રંશમાં બી નહોતો, તે પૈશાચીમાંની આપણી ભાષામાં આવેલો છે, એટલે કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે તેમ તે આધુનિક નથી. લેખક જણાવે છે કે જ્યાં સુધી કેટલીક પ્રાંતિક ભાષાઓનું અસ્તિત્વ ન હતું ત્યાં સુધી ભારતના ઘણાખરા ભાગમાં આ અપભ્રંશ ભાષાનું પ્રધાનવહું હતું. તેનું સાહિત્ય પણ ખેડાએલું હશે એમ જણાવી રા. એચરદાસ કહે છે કે ઋષભયંત્રાશિકા, દ્વયાશ્રય મહાકાવ્યનો પ્રાંત ભાગ, જયતિહુઆણુ સ્તોત્ર તથા શ્રીહિમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ પ્રકરણમાં આ ભાષાની અનેક ગાથાઓ ટાંકી છે. અપભ્રંશ અને ગૂજરાતીના મળતાપણા વિષે વચન વિભક્તિના સરખા પ્રત્યયો જણાવી બંનેના શબ્દોની યાદી આપે છે, જેમકે-

સંસ્કૃત.	અપભ્રંશ	ગૂજરાતી.
એવમ્	એમ્	એમ
પશ્ચાત્	પચ્છ	પછી
એવ	જિ	જ
કિમ	કાંધ, કવણુ	કાંધ, કાણુ
યુષ્મેદ્	યુદ્ધ; યુમ્હે, તઈ	તું, તમે, તે

। લેખક જણાવે છે કે ગૂજરાતી કાંધ મૂળ બાપા નથી, પણ પ્રાચીન બાપાઓના વિકારના પરિણામ રૂપે તે છે. ગૂજરાતી બાપાનો શાબ્દિક ઇતિહાસની સંપ્રાપ્તિ માટે વિશેષે કરી પ્રાકૃત (દૃશ્ય પ્રાકૃત વગેરે) તથા અપભ્રંશ બાપાના સતતભ્યાસની ધણી અગત્ય છે. ગૂર્જર બાપાની માતા પ્રાકૃતને જોમ જૈનોએ સેવી છે, તેમ વરુચિ, ચંડ, દાત્યાયન, વાકપતિ વગેરે વૈદિક વિદ્વાનોએ પણ સેવી છે, અને તેને વિશ્વવિદ્યાલયમાં સ્થાન મળવું જોઈએ.

અંથના કર્તા આવક કવિ ઋષભદાસતું હુંકામાં ચરિત્ર આપ્યું છે તેમાં તેમનું નિવાસસ્થાન ખંભાત, તેમના ગુરૂ શ્રીવિજયનાનંદસૂરિ, પિતાતું નામ સાંગણુ, માતાતું નામ સરૂપા છે. અને બાપતું નામ વિક્રમ આપ્યું છે. તેઓ જાતના પોરવાડ (પ્રાગવાટ) વણિક હતા. તેમણે આ અન્ય સં. ૧૬૮૫ માં રચ્યો હતો, અને તેમણે ખીજ પણ રાંસા રચેલા છે.

અન્યની બાપા પૂર્વના અન્યોની માફક જૈન શૈલિની છે. તેમાં કહેણ, કહિયું, ઇચું, પોદું, ખાંભણ, ખમ્મક, તિણિ, લખિમિ, પદિકી, પરખત, કહિવાય, રહિવાણું, હાકલિ, હરમતિ (લાજ), પરતખ, આવોયે જેવાં રૂપો પુષ્કળ નજરે પડે છે. વળી આ રાસામાં યાવની શબ્દો ઠેર ઠેર જોવામાં આવે છે, તેનું દાણુ બાદશાહ સાયેનો સંવાદ વગેરે હશે.

વણિકના અવતાર વિષે કવિ લખે છે કે:-

રાગ. ઇસ નગરીકા વણુઝારા-એ દેશી.

ધન્ય વણિગનો અવતાર, કરે સકળ પ્રાણીની સાર;
 વણિગ બંધ થકી છોડાવે, નર સહુને કર આપાવે.
 વણિગ દેતા જિણુ લક્ષ, વળી ઉતારે દુરભિક્ષ;
 વાણિગને નામે રાણારાય, ટાળે અકર અને અન્યાય.
 ચઢ્યાં કટક તેહને ફેરવતા, નર દરિદ્રપણું નિર્ગમતા;
 તિણે વાણિગતું કુળ સાર, જિણુ કુળે હુવા બહુ દાતાર.
 શાહ સારંગની કિરતિ રહી, બંધ નવલખ છોડાવ્યા સહી;
 શાહ સમરા કરમા જગસાર, જિણે શત્રુને કર્યા ઉદ્ધાર.
 જગદૂનો યશ બોલાય, જીવાડ્યા પૃથવીનાં રાય;
 ભીમ શેઠ ગુજ્જરમાં હુઆ, દીધા જલેખી ને લાડૂઆ.
 હેમ ખેમ અંબડ જગપાળ, કઢાવી સાયરથી જાળ;
 એ વણિગ કુળમાંહિ હોય, કુળ વણિગ મોટું જોય.

શ્રીહીરસૂરિનો જન્મ સંવત ૧૫૮૩ માં થયો હતો. એ સમર્થ સાધુની ખ્યાતિ જાણી દિલ્હીના મહાન અકબરખાદશાહે તેમને તેડું મોકલ્યું. પોતે દિલ્હી ગયા. ખાદશાહે આસન તેમને માટે મંડાવેલું તે પર પોતે બેસતા નથી. અકબર કારણ પુછે છે. તે કહે છે-નીચે જીવ હોય તો હિંસા થાય. ખાદશાહે તળે જીવ છાનામાના રખાવેલા તે હીરસૂરિએ જાણ્યા, તે પરથી ખાદશાહની શ્રદ્ધા બેઠી. અકબરને પોતે લંબાણથી બોધ આપે છે, સાધુના ધર્મ વર્ણવે છે, અકબરના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે. ખાદશાહ વર માંગવાનું કહે છે, ત્યારે તે આવકો માટે પુસ્તકો (જૈન ધર્મના) માગે છે. બીજીવાર પશુસણના દિવસોમાં જીવ રક્ષા માગે છે, ત્રીજીવાર મારે ધન ન જોઈએ કહી “કીજેરે કીજેરે જગ સારેકું બહુ સુખી” એવું માગે છે. પછી અકબર ખુશી થઈ છ ફરમાન દેશદેશ મોકલે છે, તેમાં આવણુ વદ દશમીથી ખાર દિવસ જીવહિંસાની મના કરે છે. વળી સૂરિની ઇચ્છા-

થી બાર ગાઝિના ડામર તળાવમાં જાળ નાંખવાની મના કરે છે.
ચરિ કહે છે:—

‘ ઇસા દિન કોઇબી આયગા, કો કિસકું નહું ખાય;
હીર કહે જનમ પેગંબરિ, સહુનિં શાતા થાય.

અકબર કહે છે,

રાક્ષસ યુગલ હય હમ તણે, કરતે બહુત ગુરસાય;
સસતે સસતે છોડુંગા, જ્યું સગકું સુખ થાય.

બાદશાહ ખસ્તાવો કરે છે:—

પહિલે મેં પાપી હુઆ બોહોત, આદમકા ભવ યુહીં ખોત;
ચિતોડગઢ લીના મેં આપ, કલા ન જાવે વો મહાપાપ.

જેઠ મરદ કુતાબી હણ્યા, અથ લોટ લેખે નહિં ગણ્યા;
ઐસે ગઢ લીને મેં બોહોત, બડા પાપ ઉહાં સહી હોત.

બહોત શિકાર ખેલે મેં સહી, બાંટે તુમ દેખાવે કહી;
કુણુ પિંડે આએ કહો ધાટ, હમ આએ મેડનેકી બાટ.

દેખે હજારે હમારે તુલ, એકસો ચૌદ કીએ વે હમ્મ;
એકેકે સિંગ પંચસે પંચ, પાતિક કરતા નહિં બલમંચ[ખલખંચ],

ખેલે શિકાર કીએ બહુ કરમ, છત્રીસ હજાર હરણુકે ચરમ:

ધર ધર દીક હમ લહિણા કીઆ, દોષ સિંગ હમ સોનધીઆ દીઆ.

ચિડી પંચસે પંખી જીવ, ખાતા જીમ ઉનકીજ સદીવ;
‘ ઇસા પાપી થા મેં બહુ આપ, તુલ દિદારથી છોડયા પાપ.

સાધુની સીખતું પરિણામ:—

આહોડી વન નવિ ફરે, સુખે ચરે વન ગાય;

માછી મીન ન પરાબવે, સો ગુર હીર પસાય.

અન્ન મહિયા મહિય ધણુ, વૃષભ તુરંગમ ગાય;

પંખી કહે ચિરંજીવજી. દિગવિજય મનિગય.

સસલા સેલા શુકરા, હીરતણા ગુણ ગાય;
ઝપલ કહે બહુ પંખિયા, પ્રણમે જગગુરૂ પાય.

ઐતિહાસિક બાબતો આ ગ્રંથમાં ઘણી સમાયેલી છે, અને તે ચાલુ ઇતિહાસોમાં આવેલી બાબતો સાથે સરખાવવા જેવી છે.

સાહિત્ય માસિક—વડોદરા.

પુસ્તક ૫ મું, અંક ૯ મો.

સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭, પૃષ્ઠ ૬૨૬-૨૮.

(૪૧)

૭-શત્રુંજયતીર્થરાસ, આનન્દકાવ્યમહોદધિકા ચૌથા મૌકિક.
જૈનગ્રંથોંકો છપાછપાકર મિટીકે મોલ બેચનેવાલે બમ્બઇકે 'સેક
દેવચન્દ લાલચન્દ પુસ્તકોદ્ધાર ફાઉન્ડેશન' કી ઓરસે યહ ગ્રંથ પ્રકાશિત
હુઆ હૈ. કાઉન સોલહ પેજ સાહજકે ૭૫૦ પૃષ્ઠકે ઇસ કપડેકી પકી
જિલ્દવાલે ગ્રંથકા મૂલ્ય કેવલ બારહ આને હૈ. ઇતને સસ્તે દામોંમે
શાયદ હી કોઇ સંસ્થા પુસ્તકપ્રચાર કરતી હોગી, ઇસકે લિએ સંસ્થાકે
સંચાલકોંકો જિતના ધન્યવાદ દિયા જાય ઉતના થોડા હૈ. વિક્રમ
સંવત્ ૧૭૫૫ મેં જિનહુર્ષગણિ નામકે એક શ્વેતામ્બરસાધુને ઇસ રાસકી
રચના કી હૈ. ગ્રંથકી ભાષા ગુજરાતી હૈ. ઇસકા સમ્પાદન 'શાસ્ત્ર-
વિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીબુદ્ધિસાગરસૂરિ' ને ક્રિયા હૈ. આપને
પુસ્તકકે પ્રારંભમેં કોઇ ૬૪ પૃષ્ઠકી વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લિખી હૈ, સૂરિ
મહાશયકી પદવિધોંને હમેં પ્રસ્તાવનાકો પઢનેકે લિએ વિવશ ક્રિયા;
પરંતુ પઢકર હમેં નિરાશ હોના પડા. હમ ઉસમેં કોઇ બાત ઐસી
ન પા સકે જિસમેં ઉનકી સદસદ્વિવેચનાશક્તિકા યા સત્યાન્વેષણશીલતાકા
પરિચય મિલતા. ગ્રંથકર્તાકી પ્રત્યેક બાતકો આપને નિર્બ્રાન્ત સમજા
હૈ; ઇતના હી નહીં બલકિ ઉસકી બ્રાન્તિકો સત્ય સિદ્ધ કરનેકા પ્રયત્ન
ક્રિયા હૈ. યહ ગુજરાતી રાસા ધનેશ્વરસૂરિકે સંસ્કૃત 'શત્રુંજયમાહાત્મ્ય'
નામક વિશાલ સંસ્કૃત ગ્રંથકા પ્રાયઃ અનુવાદ હૈ. ઇસમેં ઔર મૂલ
ગ્રંથમેં શત્રુંજયકી અમર્યાદિત પ્રશંસા કી હૈ ઔર ઉસકે માહાત્મ્યકો

जड़ानेके लिये बहुतसी भूमी सज्जी कथाये' भी गठ डाली है; परन्तु सम्पादक महाशयकी दृष्टिमें वे सोलह आने सज्जी नैय्यी है, धनेश्वरस्वरिके विषयमें कहा गया है कि उन्होंने विक्रम संवत् ४७७ में वल्लभीपुरके राजा शिलादित्यकी प्रार्थनासे यह ग्रन्थ बनाया था; परन्तु यह निरी गप्प है. भूय शत्रुंजय महात्म्यमें कुमारपाल, आहडभंत्री, वस्तुपालभंत्री और समराशाहके उद्धारों तकका वर्णन किया है, धनमेंसे सज्जे पिछले समराशाहका किया हुआ उद्धार विविधतीर्थकल्प आदि अनेक ग्रन्थोंके कथानुसार वि० सं० १३७१ में हुआ है, अत एव शत्रुंजयमहात्म्यके कर्ता धनेश्वरस्वरि धसके पाद ही किसी समय हुआ होगा, यह सुनिश्चित है. उन्हें वि० सं० ४७७ में प्रथम शिलादित्यके समयमें सिद्ध करनेके लिये भूमिकाके लेखक महाशयको जड़ी जड़ी उलझनेमें पड़ना पड़ा है और उनसे सुलझनेके लिये अनेक झोधी-सीधी सत्य-भूढ़ जाते लिपनी पड़ी है. धनेश्वरस्वरिने शिलादित्यको प्रतिभोषित करके नैन बनाया और भौद्धोंको हराहर उन्हें साराष्ट्र देशसे निकाल दिया; लेखक धस जातको भी सत्य मानते हैं और चन्द्रप्रभस्वरिकृत प्रभावक्यरितमें लिखा है कि भद्रनादि नामके आचार्यने शिलादित्यकी सभामें भौद्धोंको हराया और उसे नैन बनाया, सो धसमें भी कोष्ठ सन्देह नहीं करते! जन पड़ता है, भद्रनादिकी कथाको ही किसीने धनेश्वरस्वरिका महात्म्य जड़ानेके लिये उनके साथ जोड़ दिया है, धनेश्वरस्वरिका शत्रुंजयमहात्म्य जड़ा ही विवियत है. धसको पढ़ते समय ऐसा नहीं मालूम होता कि हम कोष्ठ नैनग्रन्थ पढ़ रहे हैं. यह आहरोके जड़ी, डेदार, प्रभास आदि तीर्थोंके महात्म्यका मिलकुल अनुकरण मालूम होता है. शत्रुंजयकी पूज्य अनाप-चनाप महिमा गाध गध है. कुछ श्लोक देपिजे:—

नास्त्यतः परमं तीर्थं सुरराज ! जगत्रये ।

यस्यैकवेलं नाम्नापि श्रुतेनाहःश्रयो भवेत् ॥ ५६

कथं भ्रमसि मूढात्मन् धर्मो धर्म इति स्मरन् ।

एकं शत्रुंजयं शैलमेकवेलं निरीक्षय ॥ ६१

બાલ્યેઽપિ યૌવને વાધ્યે તિર્યગ્જાતૌ ચ યત્કૃતમ્ ।
તત્પાપં વિલયં યાતિ સિદ્ધાદ્રેઃ સ્પર્શનાદપિ ॥ ૮૧

તાવદ્વર્જન્તિ હત્યાદિપાતકાનીહ સર્વતઃ ।

યાવત્શત્રુંજયેત્યાख्या શ્રૂયતે ન ગુરોર્મુખાત્ ॥ ૯૪

ન ભેતવ્યં ન ભેતવ્યં પાતકેભ્યઃ પ્રમાદિભિઃ ।

શ્રૂયતામેકવેલં શ્રીસિદ્ધક્ષેત્રગિરેઃ કથા ॥ ૯૫

એકૈકસ્મિન્ પદે દત્તે પુણ્ડરીકગિરિં પ્રતિ ।

ભવકોટિકૃતેભ્યોઽપિ પાતકેભ્યઃ સ મુચ્યતે ॥ ૭૮

અર્થાત્ શત્રુંજયકે સમાન શ્રેષ્ઠ તીર્થ ત્રીણાં જગતમે કોઈ નહીં
હૈ જિસકે એક બાર નામ સુનને માત્રસે પાપોંકા ક્ષય હો જાતા હૈ.
અરે મૂર્ખો, ધર્મધર્મકા સ્મરણ કરકે ક્યોં ભટક રહે હો ? શત્રુંજય
તીર્થકે કેવલ એક બાર દર્શન કર કાલો, ખસ. ખચપન, જવાની,
ખુદાપા ઐર પશુપર્યાયમે કિયે હુએ પાપ ઇસ તીર્થકે સ્પર્શમાત્રસે નષ્ટ
હો જાતે હૈ. હત્યાદિ પાપ તબી તક છોડે જાતે હૈ, જખ તક શુરકે
સુંહસે ‘શત્રુંજય’ ઇતના શબ્દ નહીં સુન પાયા હૈ. અરે પ્રમાદિયો,
પાપોંસે મત ડરો, મત ડરો, કેવલ એક બાર શત્રુંજયકી કથા સુન
લો. શત્રુંજયકી યાત્રાકે લિએ એક એક પૈર બઢાનેસે કરોડોં ભવોંકે
પાપોંસે પ્રાણી મુક્ત હોતા ચલા જાતા હૈ !

એક જગહ લિખા હૈ કિ “ ચાર હત્યાકે કરનેવાલે પરસ્ત્રીગામી
ઐર અપની બહિનકે સાથ વ્યભિચાર કરનેવાલે ચન્દ્રશેખર રાજકા
બી ઇસ તીર્થસે ઉદ્ધાર હુઆ હૈ ! ”

પાઠક દેખે કિ ઇસ પ્રકારકી મહિમા જૈનધર્મકી કર્મફલાસપ્તીસે
કિતના સમ્બન્ધ રખતી હૈ; ઐર બી સોચે કિ ઇસ તરહકે ઉપદેશ
‘ગેકે હૃદયમે’ પાપોંકી ગ્ધાનિ કિતની કમ કર દેગે. જખ શત્રુંજયકે

नाम मात्रसे ऋते ऋते पाप छूट जाते हैं, तब फिर पापोंसे डरनेकी आवश्यकता ही क्या है ?

नीचेके श्लोकोंमें शिथिलायारी गुरुओंकी पूजाका उपदेश दिया है, जिससे साधु भावूम होता है, कि अन्धकर्ता महाराज पाँचवीं सदीके नहीं किन्तु चौदहवीं शताब्दिके लगभगके काष्ठ जती हैं, जो अपनी और अपने भाइयोंकी-गुलामी शिथिलायारी होने पर भी-पूजा करनेके लिये व्याकुल थे.

सहस्रलक्षसंख्यातैर्विशुद्धैः श्रावकैरिदं ।

यद्भोजितैर्भवेत्पुण्यं मुनिदानात् ततोऽधिकम् ॥

यादृशस्तादृशो वापि लिङ्गी लिङ्गेन भूषितः ।

श्रीगोतम इवाराध्यो युधैर्वोधसमन्वितैः ॥

वर्तमानोऽपि वेपेण यादृशस्तादृशोऽपि सन् ।

यतिः सम्यक्त्वकलितैः पूज्यः श्रेणिकवत् सदा ॥

गुरोराधानात्स्वर्गो नरकश्च विराघनात् ।

द्वे गती गुरुतो लभ्ये गृहीतैकां निजेच्छया ॥

अर्थात् हजारों लाखों विशुद्ध श्रावकोंके भोजन करनेसे जो पुण्य होता है, उससे अधिक एक मुनिके दान देनेसे होता है. यादृश जैसा मुनि हो, यदि वह मुनि के वेष धारण कर रहा है, तो शान्ति श्रावकोंके आदिमें कि उसकी भगवान् गौतम गणधरके समान आराधना करे. यति जैसा तैसा भी हो, परन्तु यदि वह अपने वेषमें वर्तमान है अर्थात् उसने साधुओंके कपड़े पहन रखे हैं तो वह सम्यक्त्वसहित पुरुषोंके द्वारा राज श्रेणीके पूज्य समान सर्वदा है ! गुरुका आराधनासे स्वर्ग मिलता है और विराधनासे नरक; इस तरह ये दो गति, गुरुओंसे प्राप्त होती हैं. धनमेंसे धनानुसार किसी ओहके गृहस्थ करे सो. बुद्धिमान् पाठकोंके यह समझनेमें विवश न

હોગા કે ગુરૂઓંની યહ મહિમા બતલાવેમેં અન્યદારકા કયા અભિ-
પ્રાય હૈ.

ઇસ અન્યકી કથાઓંકે તથા ભવિષ્ય પ્રાણિયોં આદિકે સમ્ય-
ન્ધમેં ભી બહુત સી બાતેં લિખી બ સકતી હૈ; પરન્તુ ઇસ છોટીસી
આલોચનામેં ઉનકે લિખે સ્થાન નહીં હૈ. શ્વેતામ્બર સમ્પ્રદાયકે
વિદ્વાન્ સજ્જનોંસે હમારી પ્રાર્થના હૈ કે વે અપને યહાંકે ઇસ પ્રકા-
રકે સાહિત્યકી પરીક્ષા કરેં ઐાર સમયકે અનુકૂલ અબ લોગોંમેં વચ-
નપ્રધાનતાકી જગહ પરીક્ષાપ્રધાનતાકે ભાવોંકા પ્રચાર કરેં. ઇસ
પ્રકારકે સાહિત્યકે જૈન ધર્મને મુલ સિદ્ધાંતોંકો ઢંક રકખા હૈ !

જૈનહિતૈષી માસિક—મુંબાઈ.

અંક ૮, ભાગ ૧૩, પૈજ ૩૫૬-૫૮.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૭. આવણુ ૨૪૪૩.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ફંડમાંથી હમણાં મળતાં પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર.

નંબર	નામ	કિંમત	વગેરે.
૧૩	ધીકર્મેશ્વિલોસોશી-by મી. વીરચંદ રાધવજી ગાંધી મુરોખમાં આપેલા ભાષણો વગેરે (અગ્રેજી) ૦-૫-૦		
૧૪	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકિતક ૧ હું. જેમાં શ્રીમતિસારકૃત શાલિભદ્ર, મુનિ શ્રીગંગવિજયકૃત કૃષ્ણ- મધી, શ્રીચાનવિમલકૃત અશોક-રોહિણી અને શ્રીદર્શ- વિજયકવિકૃત પ્રેમલાલચંદ્રી એમ ચાર રાસાઓ છપાયા છે. (પ્રાચીન ગૂજરાતી કાવ્યો.) ... ૦-૧૦-૦ આ બુક મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ સેકન્ડરી સ્કૂલ લાયબ્રેરી માટે મળુર કરી છે.		
૧૮	શ્રીકંદેપસૂત્ર-મૂલમાત્ર અથવા બારસાસૂત્ર— ભડા સુન્દર કામળ પર મોટા ટાઇપથી. કાલિકા. ચાર્યકથાયુક્ત ૦-૮-૦		
૨૦	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકિતક ૨ ભું (રામાયણ) જેમાં વિજયગચ્છીયમુનિશ્રીકેશરાજકૃત રામરાસ છ- પાયેલો છે. ૨૦ બા. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાલાના. “જૈન સાહિત્યની પ્રસિદ્ધિનામાં” લેખ સહિત. (પ્રા- ચીન ગૂજરાતી કાવ્ય) ૦-૧૦-૦		
૨૨	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકિતક ૩ ભું જેમાં શ્રાવક ઋષભદાસકૃત ભરતબાહુબલી, કવિ વાનાકૃત જ્ઞાનંદકેવલી, શ્રીલાવણ્યસમયકૃત વચ્છરાજ દેવરાજ.		

શ્રીનયસુન્દરશૃત સુરસુન્દરી, શ્રીમેધરાજકૃત નળદમયંતી
અને થીજિનહર્ષશૃત હરિખળમાછી એમ છ રાસા-
ઓ છે. (પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો) ... ૦-૧૦-૦

૨૪ શ્રીષટ્પુરુષચરિત્ર—શ્રીક્ષેમંકરકૃત ... ૦-૨-૦

૨૫ શ્રીસ્થુલિભદ્રચરિત્ર—શ્રીજ્ઞાનંદકૃત ... ૦-૨-૦

૨૬* શ્રીલલિતવિસ્તરાચૈત્યવન્દન વૃત્તિ—શ્રીમન્મુનિચન્દ્ર-
સૂરિવિરચિત પંજિકાયુતા, યાદિનીમહત્તરાસનુભગવચ્છ્રી
હરિભદ્ર સૂરિકૃતા ૦-૮-૦

૩૦ શ્રીજ્ઞાનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિક ૪ થું (શત્રુ-
જયરાસ) જેમાં ખરતરગચ્છીય મુનિશ્રી જનહર્ષકૃત
શત્રુજયરાસો છપાયો છે. કાગિત ૧૬ પૈછ આશરે
ફરમા ૪૮ સંશોધક આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજી. (પ્રા-
ચીન ગુઠ કાવ્ય) ૦-૧૨-૦

૩૧* શ્રીઅનુયોગદ્વાર વૃત્તિ—ગૌતમસ્વામિવાચનાનુગતમ,
મલધારીય હેમચન્દ્રસૂરિસંકલિત વૃત્તિ યુતમ. પ્રથમ
ભાગ ઉંચા બ્લૂ કાગલ ઉપર ફરમા ૧૭. ૦-૧૦-૦

૩૨ શ્રીજ્ઞાનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિક ૫ મું (હીર-
સૂરિરાસ) જેમાં શ્રાવક ઋષભદાસકૃત શ્રીહીરવિ-
જયસૂરિનો રાસ છપાયો છે. પ્રાચીન ગુજરાતી
કાવ્ય.) ૦-૧૦-૦

૩૩* શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રવૃત્તિ—પૂર્વોદ્ધૃત જિનભાષિત,
ભદ્રઆહુસ્વામિકૃત નિર્ચુકિતયુતા, શાન્ત્યાચાર્ય વિહિત
'શિષ્ય હિતાખ્ય' વૃત્તિયુત. ૧લો ભાગ. ઉંચા બ્લૂ-
કાગલ ઉપર. અધ્યયન ૪ પૂરાં ૧-૫-૦

૩૪* શ્રીમલયસુન્દરીચારત્ર—આગમિકગચ્છીય શ્રીજયતિલ-
કકૃત-કાવ્યઅન્ય. ... ૦-૭-૦

૩૫* શ્રીસમ્યક્ત્વસમતિટીકા—શ્રીમદ્ રૂપધિય સંઘતિલક્ષ-
નાર્થ વિરચિત વૃત્તિયુક્તા, શ્રીહરિભદ્રસુરિ પ્રણીતા. સંશોધક
મુનિ લલિતવિજયજી આદિમાં છૂટું મૂલ પણ આપ્યું છે.

... ૧-૦-૦

૩૬* શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રવૃત્તિ—વાદિ વેતાળશ્રી શાંતિસુરિ
વિહિત વૃત્તિયુત. ૨જો ભાગ, અધ્યયન પાંચથી ત્રેવીસ
પૂરા ઉચાખલુ કાગળ.... ૧-૧૨-૦

૩૭* શ્રીઅનુયોગદ્વાર વૃત્તિ—મલધારિય હેમચન્દ્રસુરિસંક-
લિતવૃત્તિયુતમ્, દ્વિતીય ભાગ. સંપૂર્ણ અંચ... ૧-૦-૦

૩૮ શ્રીગુણસ્થાનકમારોહઃ—બૃહત્ ગચ્છીય શ્રીરત્નશેખ-
રસુરિ સન્નિતઃ સ્વોપમવૃત્તિયુતઃ ... ૦-૨-૦

૩૯ શ્રીધર્મસંગ્રહણી—પૂર્વાર્દ. પત્ર ૨૧૦ સંશોધક શ્રીમ-
ત્સ્યામ્વિજયજી. શ્રીમદ્દરિભદ્ર સુરિવિરાચતા, આચાર્ય
મલયગિરિ પ્રણીતયા દીક્ષા સમલક્ષ્ણતા ... ૧-૮-૦

૪૦* શ્રીધર્મકલ્પદ્રુમઃ—આગમગચ્છિય હૃદયધર્મગણિય વિરચિત.
... ૧-૦-૦

૪૧* શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રવૃત્તિ—વાદિવેતાળશ્રી શાંતિસુરિ
વિહિત વૃત્તિયુત. તૃતીય ભાગઃ અધ્યયન ૨૪થી ૩૬ પૂર્ણ.
... ૧-૧૪-૦

૪૨ શ્રીધર્મસંગ્રહણી—કલ્પનર્દ. સંશોધક શ્રીમત્સ્યામ્
વિજયજી, શ્રીમદ્દરિભદ્રસુરિવિરચિતા, આચાર્ય શ્રીમલય-
ગિરિ પ્રણીતયા દીક્ષા સમલક્ષ્ણતા... (પ્રેમમાં)

૪૩ શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—નૌકલિક ૬ કું. જેમાં
હવિવર ધીનપસુંદરજી પ્રણીત રૂપચંદ્ર કવચનમ્. નગદ-

મયંતીરાસ, અને શત્રુજય ઉદ્ધારસાર રાસ સમાયેલાં છે
(પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો) ... ૦-૧૦-૦

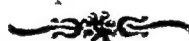
૪૪ શ્રીપિંડનિર્ગુણવૃત્તિઃ—શ્રીમદ્ ભદ્રબાહુસ્વામિ પ્રણીતા
સલાખ્યા શ્રીમન્મલયગિર્યાચાર્ય વિવૃતા. ... ૧-૮-૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

શા. માનચંદ વેલચંદ,

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,

બડેખાં ચક્રો, ગોંપીપુરા, મુરત.

ધતિ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધારે—અન્યાંક: ૪૩.

(ધતિ જૈન ગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધારે—અન્યાંક: ૬.)

